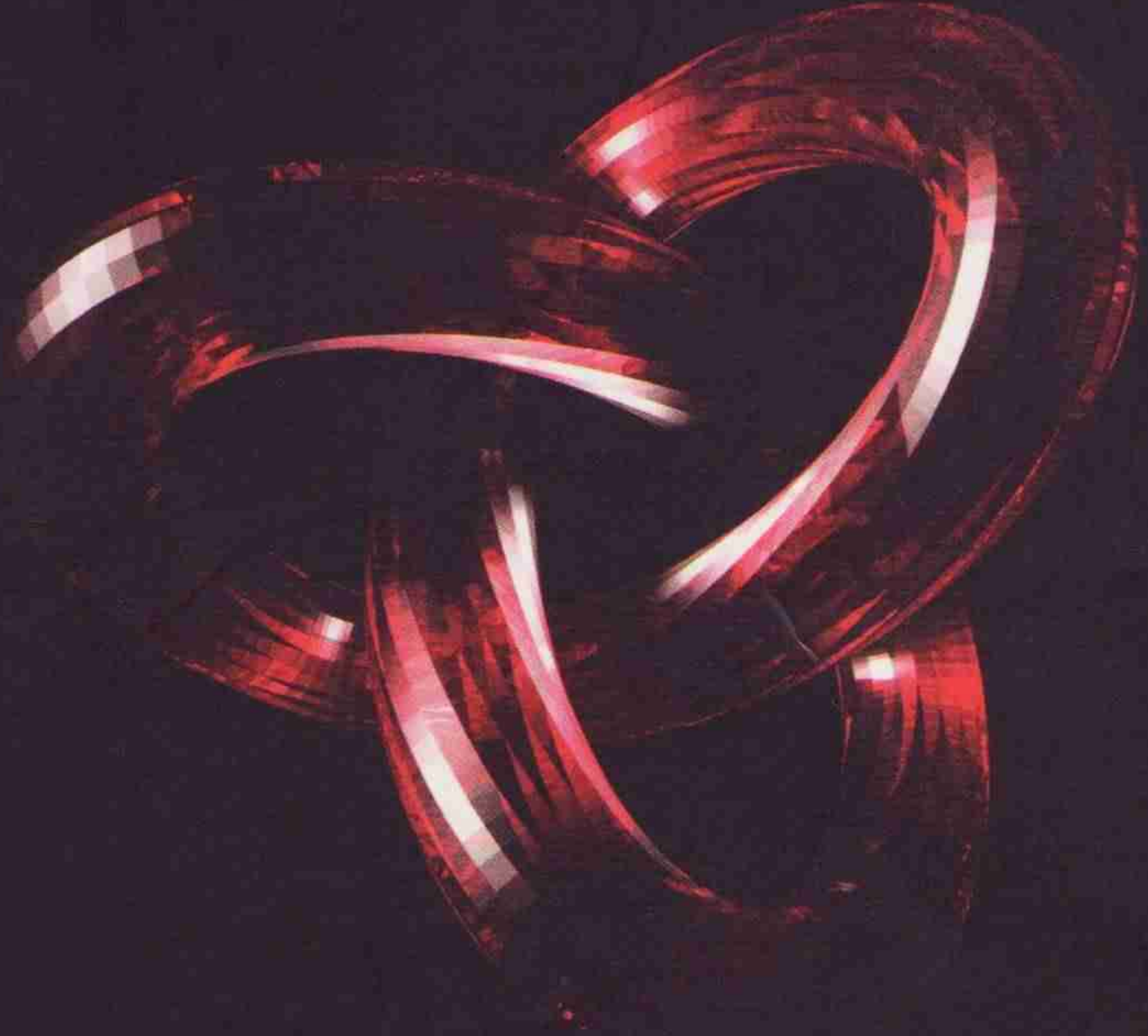

DEVLET TEORİSİ

Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak

Bob Jessop

İngilizceden Çeviren:

Ahmet Özcan

epos

DEVLET TEORİSİ

Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak

Bob Jessop

— DEVLET TEORİSİ —

kapitalist devleti yerine oturtmak

Bob Jessop; Yaşayan en önemli devlet kuramcıları arasında sayılan B. Jessop, Exeter ve Cambridge Üniversiteleri'nde öğrenim gördü, halen Lancaster Üniversitesinde çalışıyor.

Elinizdeki kitabın, İngilizce konuşan dünyada ve uluslararası akademide yaygın etkisine rağmen Türkçe'de ulaşılabilirliği *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet* (Der. B. Yarar, A. Özkazanç, İletişim Yay.) başlıklı bir derleme ile *Türkiye Günlüğü, Teori ve Politika, Mürekkep* dergilerindeki birer makale çevirisi ve *Praksis* dergisindeki bir mülakatla sınırlı kalmıştır.

Jessop'ın bu kitabın devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki *Kapitalist Devletin Geleceği* başlıklı çalışması 2008 yılı sonunda yayınevimiz tarafından yayımlanacaktır.

epos

EPOS YAYINLARI-40
bilim-felsefe-politika- 28

Bob Jessop
DEVLET TEORİSİ
kapitalist devleti yerine oturtmak

İngilizceden Çeviren
Ahmet Özcan

Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

Kitabın Orijinal Adı:
STATE THEORY
putting the capitalist state in its place

© Polity Press
©Epos Yayınları

Düzeltili:
Rafet Özen

Kapak Tasarımı:
Zet Tanıtım

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10

Birinci Baskı,
Ankara, Mayıs 2008
ISBN: 978-975-6790-51-9

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21

Bob Jessop

DEVLET TEORİSİ

kapitalist devleti yerine oturtmak

İngilizceden Çeviren
Ahmet Özcan

*annemin ve babamın
hatırasına*

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Listesi 7

Tablo Listesi 8

Önsöz ve Teşekkürler 9

Genel Giriş 13

KISIM I. Marksist Devlet ve Hukuk Teorileriyle

Devlet ve Hukukun Kapitalist Ekonomi ve Sınıf Mücadelelerinden Görelî Özerklikleri Üzerine 35

Giriş 37

1. Son Dönem Kapitalist Devlet Teorileri 41

2. Son Dönem Hukuk, Devlet ve Hukukî-Politik İdeoloji Teorileri 73

3. Marksizm, Ekonomik Belirlenimcilik ve Görelî Özerklik 113

KISIM II. Politik Temsiliyet, Toplumsal Temeller ve Devlet Biçimleri:

Korporatizm, Parlamentarizm ve Ulusal Çıkar 147

Giriş 149

4. Korporatizmin Maddî ve Toplumsal Temelleri 153

5. Kapitalist Devletler, Sermaye Çıkarları ve Burjuva Düzeni 196

6. Demokratik Devlet ve Ulusal Çıkar 230

KISIM III. Değer-biçimi, Kapitalist Devlet ve Hegemonik Projeler:

Devlet Biçimleri ve İşlevlerinden Strateji Olarak Devlete 259

Giriş 261

7. Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri ve Hegemonik Projeler 263

8. Poulantzas ve Foucault'dan İktidar ve Strateji Üzerine 294

9. Politik Strateji Olarak Devlet 331

KISIM IV. <i>Devlet ve Toplumunu Yeniden Düşünmek:</i>	
<i>Toplumlaştırmanın Stratejik-ilişkisel Teorisine Doğru</i>	365
Giriş	367
10. Anti-Marksist Konuma Dönüş	
ve Post-Marksist Yapıçözüm	371
11. Ekonomi Politik ya da Radikal Özerklik?	
Düzenleme, Toplumsallaştırma ve Autopoiesis	410
12. Devletleri Yerlerine Oturtmak:	
Bir Kez Daha Kapitalist Devletler	
ve Kapitalist Toplamlar Üzerine	452
<i>Analitik İçindekiler Listesi</i>	494
<i>Kaynakça</i>	500
<i>Adlar Dizini</i>	528
<i>Konu Dizini</i>	531

KISALTMALAR

OT	Otoriter Devletçilik
ÇKS	<i>Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar</i> (Poulantzas)
DK	<i>Diktatörlük Krizi</i> (Poulantzas)
TDK	Tekelci Devlet Kapitalizmi
KÜT	Kapitalist Üretim Tarzı
BBKP	Büyük Britanya Komünist Partisi
CSE	Sosyalist Ekonomistler Konferansı
DC	<i>Disiplin ve Ceza</i> (Foucault)
KEDÜAG	Kapitalist Ekonomilerin Düzenlenmesi Üzerine Araştırma Grubu /GRREC (Grenoble)
OAEK	Orta Avrupa Ekonomi Konseyi
FKP	Fransız Komünist Partisi
İ/B	<i>İktidar /Bilgi</i> (Foucault)
SİTS	<i>Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar</i> (Poulantzas)
DİS	<i>Devlet, İktidar, Sosyalizm</i> (Poulantzas)
SİY	Stratejik-İlişkisel yaklaşım
TBY	Toplumsal Birikim Yapıları
KODE	Kâr Oranının Düşme Eğilimi
Bİ	<i>Bilme İradesi</i> (Foucault)

TABLÖLER

3.1 Özerklik ya da bağımsızlık? Sermaye-teorik görüşler

3.2 Özerklik ya da bağımsızlık? Sınıf-teorik görüşler

3.3 Özerklik ya da bağımsızlık? Devlet-teorik görüşler

10.1 Söylem ve stratejik-ilişkisel tahlil arasında bazı farklılıklar

10.2 Devleti sorgulamak

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜRLER

Bu kitapta devlet ve devlet teorisinin farklı yanlarıyla ilişkili olan 12 yazıyı birleştirdim. Üçü burada ilk kez yer alıyor; üçü daha önce adı sanı duyulmamış bültenlerde ve çalışma belgelerinde yayınlandı; üçü bu koleksiyon için önemli ölçüde yeniden yazıldı; ve üçü de az çok değişmeden kaldı. Makaleler boyunca, uygun olduğu yerlerde, önemli ölçüde eklemeler yaptım ve yeni malzeme ekledim. Her bir yazıdaki savın ana çizgilerini olduğu gibi bıraktım, amacım şâyet ilgilenen olacaksa muhtemel izleyicilerin teorik gelişimime dair rotayı izleyebilmelerini kolaylaştırmaktı. Devlet hakkında daha önce yazdığım tüm yazıların toplanması bu kitabı hem çok fazla uzatacak ve hem de malzeme yükünü artıracaktı, bu nedenle daha önce yazılmış olan çoğu makale ve yazı atıldı. Ve zaten entelektüel bir anlam ifade edebilse dahi, devlet konusundaki savlarımla yakından ilgili oldukları için düzenleme (*regulation*) teorisi ve politik-ekonomi konularında daha fazla çalışmayı eklemek, zaten makûl olmayan ölçülerdeki uzun bir cildin yükünü ziyadesiyle artıracaktı.

Bu yazıları, birçok yılı kapsayan bir dönemde elbette ki, doğal bir akış içerisinde kaleme alırken, sayısız entelektüel borca girdim. Bu borçların bazıları belirli yazılarda dile getirilmiştir, fakat burada özellikle Essex Üniversitesi'nde bir Marksist devlet teorisyeninin bir konudan diğerine atlayarak anlattıklarına keyifle katlanan ve hattâ daha fazlası için geri gelen lisansüstü öğrencilerime sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim. Sosyalist Ekonomistler Konferansı da yıllar boyunca devlet ve düzenleme teorisi ile ilgili tartışmalar için bir forum sağladı. Simon Clarke, John Holloway ve Werner Bonefeld, bu kapsamda her zaman hoş mizaçlı baş karakterler oldular ve birbirimizin görüşlerine karşı çıkmaktan hep hoşlandık. Yıllar boyunca fikir alışverişi yaptığım diğer arkadaşlarım ve meslektaşlarım arasında Grigoris Ananiadis, Natascha Apostolidou, Ted Benton, Kevin Bonnett, Simon Bromley, Noelle Burgi, Michael Kraetke, Tom Ling, David Marsh, Rob Stones, Hugh Ward, Harold Wolpe ve Tony Woodiwiss var. Önemsiz hataların çoğu onlarındır ve sadece şunu önerebilirim ki, eğer bazı küçük teorik suçlar ya da başkaları okuyucuları üzüyor-

sa, ‘olağan şüphelileri’ hemen burada listelenenlerin arasından ‘yakalasınlar’. Bununla birlikte, daha ciddî suçların söz konusu olduğu durumlarda, tüm sorumluluğu almaktan mutluluk duyarım. Bu yükün çok büyük olduğunun ispatlanması ya da benim bu yükü boşaltmamın çeteyi tatmin etmemesi halinde, aşağıdakilerden bazıları, haksız şekilde, benî dar ve düz bir teorik yoldan saptırmakla suçlanabilir.

Bu makaleleri okuyan hiç kimse, hâlâ savaş sonrası dönemin en önemli devlet teorisyeni olarak gördüğüm Nicos Poulantzas’ın etkisini fark etmeden geçemeyecektir. Sadece bir kez karşılaşmamıza ve birbirimize sadece birkaç mektup göndermemize rağmen, Poulantzas’ın çalışması ile boğuşmak için diğer devlet teorisyenlerine sarf ettiğim zaman ve enerjiden çok daha fazlasını harcadım. Bu çalışma, genellikle kızgınlığa yol açacak kadar zor ve anlaşılması güçtür, fakat kapitalist devletin eleştirel çağdaş izahı için en önemli çıkış noktası olmaya devam etmektedir. Poulantzas bir yana, yaklaşımım üzerinde savaş sonrası dönemdeki en önemli etkiler Almanlara aittir. Frankfurt’tan hem Joachim Hirsch hem de Josef Esser farklı yönleriyle yaklaşımımı kuvvetle etkilemişlerdir. Joachim bana politik-ekonomi ve siyaset sosyolojisinin teorik olarak nasıl entegre olabileceğini göstermiş ve faydalı Alman kavramı *Vergesellschaftung* (societalization-*toplumsallaştırma*)’yı tanıtmıştır; ve Jupp Esser her zaman ilgili kanıtlara karşı devlet teorisini test etme ihtiyacını vurgulamış, kendisiyle tanıştığımdan beri, masrafları kaçınmamış ve kendisini Alman konukseverliğinden mahrum bırakmamıştır. Frankfurt’tan bir diğer arkadaş ve meslektaş olan, Alex Demirovic’in şâyet tartışma söz konusuysa sınır tanımayan entelektüel enerjisi ve hevesi hayranlık uyandırıcıdır; bazı vahşi fikirlerimin emniyet sübabı olmuş ve bazılarının da ehlileştirilmesine yardımcı olmuştur. Aynı şeylerin daha çoğu ve aynı zamanda Berlin’deki konukseverliği için Hans Kastendiek’e de teşekkür etmek isterim. Daha yakın zamanlarda, Claus Offe’nin erken dönem çalışmasını yeniden okumak, devletin yapısal çelişkiler kadar stratejik ikilemler bölgesi olarak da görülmesi gerektiğine dair inancımı güçlendirmiştir.

1984 yılında Ohio eyaleti Columbus kentine giden bir uçaktaki tesadüfî karşılaşma bana Niklas Luhmann ve fikirlerini tanıttı. Devletin politik sistemin kendine başvurusu (*self-reference*) olduğuna dair orijinal ve şaşırtıcı görüşü o zaman da kafamı kurcaladı ve hâlâ da kurcalamaya devam

ediyor. Luchman ile görüşmelerim, 1986 yılında Gunther Teubner ile *otopietist** teorisinin içinde saklı olan anlamları tartışma imkânı da bulduğum Floransa'da da sürdü. Daha yakın zamanlarda, Zentrum für Interdisziplinäre Forschung (Bielefeld)'den iki meslektaş, Helmut Willke ve Rainer Eichmann, *otopietis* sistemle (ilgili olmasa da) bağlantılı fikirlerimi yeniden düşünmemi teşvik etti. Yazılarımdan hiçbir şekilde bağınaz bir sistemler teorisini olmadığım ve çalışmamda *otopietis* teori ile ilgili birçok ayrılık ve uyumsuzluk noktası bulunduğu açıkça görülebilir. Fakat bu tanışmalarımın ve *otopietis* teoriye karşı Marksist bir yaklaşımı savunma çabalarımın kesinlikle çok şey öğrendim.

Yaklaşımım üzerinde bir başka etki de söylem analizi olmuştur. Söylem analizi, konuya açıklık getirilmesini bekleyen şaşkın öğrencilerden gelen soru akınına karşı olduğu kadar, toplumsallaştırma hakkında yansıtıklarım için de kullanılabilecek bazı kavramsal araçlar sağlamıştır. Büyük ihtimalle, Ernesto Laclau entelektüel gelişimimde – aslında yıllar boyu sessiz bir diyalog arkadaşı olsa da – en etkili söylem analisti olmuştur. Post-Marksizm söz konusu olduğunda heyecanını paylaşmıyorum ve – açık seçik olmasa da – araştırmasının ana itme kuvveti üzerine güçlü eleştirilerim var. Fakat bir insanın entelektüel gelişimindeki en güçlü etkilerden bazıları, görüşlerini paylaşmadığı kişilerden gelir.

Son yıllarda beşinci bir etki de düzenleme teorisi olmuştur. Etkilerin toprak altına itildiği bu son derlemede, bu etki daha az fark edilebilir; fakat savaş sonrası İngiliz politik-ekonomisi üzerine son araştırmamın büyük bölümü devlet teorisine olduğu kadar düzenleme kavramlarına da yoğun biçimde bağlıdır. Onları birbirine entegre etme çabam beni 'stratejik-ilişkisel' yaklaşımın yoluna daha çok çekti. Bu ilginin peşinde, Paris'te CEPREMAP enstitüsünde Robert Boyer ve meslektaşları ile yapılan tartışmalardan çok şey öğrendim. Özellikle Robert'a desteği için çok teşekkür ederim.

Son olarak, yine aynı şekilde, daha sonra kocası olduğum Citlali Rovirosa Madrazo ile 1986 yılında tamamen tesadüfî bir karşılaşma, bugüne kadar devletin doğası ve daha başka birçok şey hakkında sayısız ateşli tar-

* *autopoietic*: Yunanca *auto*-kendi ve *poiesis*-yaratım kelimelerinden türeme; kendini yeniden üretebilen-sistem anlamında.–ç.n.

tışmaya da neden oldu. Sonunda devlet teorisine ilgimin devletin kendi varlığı ve doğası hakkında daha temel bir araştırma pahasına geliştiğine dair beni ikna eden de o oldu. Çoğu Marksist teori, devletin sermaye için fonksiyonları üzerine yoğunlaşmıştır; daha iyi olanları biçimsel incelemeler yapmış ve bu fonksiyonları nasıl problematize ettiğini göstermiştir; hiçbirisi devletin kendi varlığını sorgulamamıştır. Citlali'nin devletin varolmadığı tezine (Laclau'nun toplumun varolmadığı şeklinde daha az heyecan verici tezinden esinlenilmiş bir iddia) tamamen katılmıyorum, ama teorik bir *ajan provakatör* olarak Citlali'nin rolü hâlâ büyüktür. Bölüm 10'da etkisi o kadar büyüktür ki doktora tezinden direk alıntılar içerir.

Daha resmî olarak, aşağıdaki bültenlere ve yayınevlerine devlet ve siyaset hakkında yazılarımı yeniden yayınlama izni verdikleri için teşekkür ederim. Bölüm 1 için *the Cambridge Journal of Economics* ve Academic Press; Bölüm 2 için *The International Journal of the Sociology of Law* ve Academic Press; Bölüm 4 için Sage Publications; Bölüm 5 için *West European Politics* ve Frank Cass Ltd; Bölüm 6 için Basil Blackwell; Bölüm 7 için *Kapitalistate* ve the Kapitalistate collective; Bölüm 8 için *Ideas and Production* ve the Cambridgeshire College of Arts and Technology; Bölüm 11'in bazı kısımları için *Economy and Society* ve Routledge Journals; Bölüm 12'nin bazı kısımları için Edward Elgar'a.

Bu sunuşu kapatmadan önce Cambridge'de Polity Press'den David Held ve Debbie Seymour'a da teşekkür etmeliyim: David'e bu koleksiyonun ortaya çıkmasını beklerken gösterdiği inanılmaz iyi mizacı ve sabrı için; Debbie'ye de gecikmeleri telâfi etmek için baskının tüm aşamalarını hızlandırma çabaları nedeniyle. Geçen yıl boyunca farklı bir maddî destek de kişisel araştırma bursu şeklinde *Ekonomik ve Toplumsal Araştırma Konseyi'*nden geldi; *Zentrum für Interdisziplinäre Forschung* (Bielefeld)'da geçirdiğim sekiz aydan da büyük oranda faydalandım. Her iki kuruluşa bu makaleleri birleştirme ve hattâ bazı yeni fikirler geliştirme çalışmasına verdikleri zaman ve kaynak için müteşekkirim.

Bob Jessop
Sevgililer Günü, 1990

GENEL GİRİŞ

Bu cilt son 15 yıl içinde devlet teorisi hakkında yazılmış 12 yazıyı kapsamaktadır. Birbirinden bağımsız, ama konuyla ilgili olarak, hukuk ve devlet, hegemonya ve baskı, görelî özerklik ve ekonomik belirlenimcilik (*determinizm*), söylem analizi ve politika teorisi, çıkarlar ve iktidar, fikir olarak devlet ve proje olarak devlet, parlamentarizm ve korporatizm, ekonomik yeniden-üretim ve düzenleme, yapı ve stratejinin diyalektiği, iktidarın ve toplumsallaşmanın mikro-fiziği vs. gibi konular içermektedir. Teorik kapsamaları ise, belki de daha sınırlıdır. Çünkü hepsi iki kat eleştirel Marksist bir açıdan yazılmıştır: Alternatif yaklaşımlara getirilen Marksist eleştirilerin yanı sıra sıklıkla Marksizmin kendisi de hayli eleştirilmektedir. Bunun için kısmî bir telâfî olarak Marksist olmayan ama önemli yaklaşımlar (neo-devletçi paradigma, söylem analizi ve *autopoietik* sistemler teorisi) içeren iki yazıyı ve daha iyi bir şey yapma arzusu ile ‘stratejik-ilişkisel’ olarak isimlendirdiğim daha kapsamlı bir yaklaşımı içeren iki yazıyı da kitaba kattım.¹ Bu, Marksist çalışmanın dışındaki birçok gelişme ile de uyumludur ve Marksizm içinde merkezde yer almayan birçok konuyla ilgilenmek için de kullanışlı bir çerçeve sağlar.

¹ Başlangıç olarak ‘stratejik-teorik’ etiketini ‘sermaye-teorik ve sınıf-teorik’ perspektifleriyle kıyaslayarak kullandım; son dönemlerindeki Poulantzascı biçime, bu ifadeyi Poulantzaz’ın daha önceki dönemlere ait yapısalcı bakış açısıyla yaptığı ‘bölgesel’ devlet açıklamasından ayırmak için ‘ilişkisel’ bir yaklaşım olarak atıfta bulundum. Rene Bertamsen ‘stratejik-ilişkisel’ tanımlamasının yaklaşımın özünü yakaladığını savundu ve ben de onun savından kendime pay çıkarmaktan memnunum.

*Apologia pro suo Libro**

Bu makalelerin çeşitliliği göz önüne alındığında, hepsinin neden tek bir ciltte toplandığı sormaya değer. Bana göre, üç iyi neden var. İlki ve entelektüel temelde en önemlisi, 12 yazının tamamı da devlet hakkındaki tartışmalarda merkezî önem taşıyan ya da yakında önem taşıyacak muhtemel konularla ilgilidir. Eğer durum böyle olmasaydı, onları bir araya getirmenin çok da anlamı olmayacaktı. Bu neden, benim burada başarmış olmayı umduğum gibi, çeşitli konular arasındaki güçlü bağlantıların ve dolayısıyla bu konularla ortak bir çerçeve içinde ilgilenmeye ihtiyaç olduğunun gösterilebilmesiyle daha da güçlendirilir. İkinci olarak ve bu son noktayla da ilgisiz olmayan bir şekilde, yazıların yarısı daha önce basılmamış ya da sadece sınırlı baskısı olan bültenlerde ve taslaklarda kalmışlardır. Ancak bu oldukça kuytuda kalmış eserler, genellikle daha genel bir yaklaşımın gerekli unsurlarını tartışmaya açmaktadır, ama öyle ki, oldukça ulaşılmaz oluşları genel bir algılamayı engellemektedir. Böylesi bir derleme, hem yazara hem de okuyucuya daha iyi anlama fırsatı verir. Yazıları bir araya getirmek için üçüncü neden de buna dayanmaktadır. Yerlerini yenileri almış olsa da, daha önce yazılan bazı yazılar, çağdaş tartışmalara hâlâ daha sonraki analizler için geçmiş bilgisinin yanı sıra faydalı eleştirel önsözler de sağlar. Bu anlamda tamamen arşivsel ya da antik önemden daha fazlasını içerirler. Hattâ, 1970'lerin Marksist tartışmaları hızla unutulmaya yüz tutarken, bu tartışmaların teorik başarılarını hatırlamak bile tek başına önemli bir amaçtır.²

Devlet Teorisinde Genel Eğilimler

Buradaki yazılar yaklaşımımdaki belirli bir kişisel evrimin yanı sıra devlet teorilerindeki belirli genel sapmaları da yansıtmaktadır. Bu bölümü, kısaca devlet teorilerindeki bazı genel eğilimleri araştırmada kullanacağım; takip eden bölümler ise çalışmamın yapısına has özellikleri içerecek.

1970'lerde devlet tartışmalarını ileriye doğru götürenler Marksistler-

* *Kitap için Savunma*

² Bu 'devleti geri getirme' hareketi ile ilgili olarak özellikle önemlidir. çünkü yandaşları, sıklıkla, dikkate almaya değmez bir tarzda 'neo-Marksizm' diye tanımlanan şeyin sadece en gülünç ve tuhaf açıklamalarını yapmışlardır.

di, devletin biçimini ve fonksiyonlarını sermayenin doğası ve/veya sınıf mücadelesiyle ilişkilendirdiler. Marksist tartışma 1980'li yıllar boyunca ziyadesiyle bitkinleştğinde, bayrağı devleti kendi koşulları içinde tahlil etmekle daha çok ilgilenen toplumbilimciler aldı. Ancak, devlete olan ilginin son 20 yıl içinde iki kez yeniden canlanması nedeniyle, bu tarihsel tekerrürün alışılmış dramatik biçimine bürünmesine şaşırılmamalıyız. Çünkü ilk tartışma trajedi ile bitti, ikincisi ise bir farsa dönüşüyor. Maalesef, Marksist sav izleyicisini yavaş yavaş kaybetmektedir, çünkü çoğu başlangıç noktaları ve hayatî algılamaları, muğlak formülasyonlar karmaşasında gözden kaybolmaktadır; devletçi sav ise bir miktar alkış almıştır, diğer yandan, 'devlet' ve onu bilgilendiren 'toplum' arasındaki yaygın ayırım, meseleye yüzeysel olduğu kadar yanlış yönlendiren bir cazibe de katmaktadır.

1970'lerden beri Marksist teorinin düşüşünün ve içinde bulunduğu krizin dört ana nedeni vardır. Bunların ikisi, Marksizmin kendi içyapısıyla ilgilidir, diğer ikisi ise Marksizm ve diğer teoriler arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. İlk olarak, çoğu yorumcunun daha önce not ettiği gibi, Marksist gelenek 1970 sonlarında genel olarak bir kriz içine girdi. Bu, Marksizmin politik konumundan kaçış kadar verimli teorik konumundan da büyük bir kaçışa yol açtı. İkinci olarak, hem özellikle Marksizm için hem de genelde sol için önemli ilgi kaymaları oldu. Politika teorisinin eski problemleri (demokrasi gibi) yeniden keşfedildi ve yeni meseleler (yeni toplumsal hareketler, ekoloji ve feminizm gibi) ortaya çıktı. Bunların devlet-teorik bir boyutu olmasına rağmen, devlet teorisine her zaman doğrudan yansıtılmazlar. Bu, söylem teorisine ve Marksizm ve toplumsal strateji için içerdiklerine giderek artan ilgide görülebilir (örneğin Laclau ve Mouffe 1985). Ek olarak, son on yıllık dönem içinde kapitalizmin krizi, devlet-teorik meseleler pahasına Marksist politik-ekonomiye (uzun dalga teorisi, emek süreci, ekonomik kriz teorisi, düzenleme teorisi vs.) dair ilginin canlanmasına yol açtı. Bununla birlikte, ne Marksizmin kendi içindeki kriz ne de Marksizmdeki ilgi kayması, Marksist devlet teorisinin artık bir önemi kalmadığını ima eder. Bu kriz ve ilgi kayması, devlet teorisyenlerinin Marksizmin bu yeni konulara ve problemlere verimli bir şekilde değinebileceğini göstermelerini gerektirir.

Marksist devlet teorisinin düşüşü için üçüncü bir neden de başka

yerlerdeki teorik gelişmelerdir. Çünkü başka disiplinlerin çoğu da devlet teorisi ve yasallık meseleleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Marksizmde cisimlendirilmiş olanların dışında çok farklı teorik bakış açıları geliştirmişlerdir ve/veya bu bakış açılarına çekilmişlerdir. Bu da 1960'lardaki ve 1970'lerdeki öncü Marksist politik teori çalışmasını çağdaş teorik çalışma için daha marjinal hale getirmiş ve Marksist teorileri sürekli ilgi çekebilmek için diğer yaklaşımlarla rekâbet etmeye zorlamıştır. Söylem analizi alanında ve yapıçözüm konusunda son dönem çalışmaları kadar Foucault'un soy ve disiplin çalışmalarına giderek artan rağbet de sol üzerinde özellikle etkili olmuştur. Fakat yeni kurumsalcılık, 'rasyonel seçim' teorileri ve 'yapısallaştırma' gibi diğer gelişmeler de daha az ya da daha çok çekici alternatifler ortaya koymuşlardır. Son olarak da, devlet araştırmasının kendi içinden, 'devlet-merkezli' teorisyenlerden bir meydan okuma gelmiştir. Hem devletçi evangelistlerin polemikçi niyetleri hem de devletçiliğin kavramsal temellerinin sağlamlığı konularında gerçek endişelerim var (*Bkz.* Bölüm 10). Bununla birlikte, jeopolitik konular, savaş ve uluslararası ilişkiler gibi konular kadar politik rejimlerin içdinamikleri ve devlet kapasiteleri üzerine de direk olarak daha çok yoğunlaşmak, bazı Marksistlerin devletin doğasındaki burjuva karakteriyle ilgili abartılmış endişelerinin giderilmesinde faydalı olur.

Teorik Yörüngeler

Burada toplanan yazılar, entelektüel tavırdaki bu sapmaları yansıtıyor tabii, ama bunlar körü körüne bir bağlılıkla izlenmiyor. Dolayısıyla bazı eğilimler basitçe göz ardı edilmiş, bazılarına da öyle uzun boylu değinilmemiştir. Bazı durumlarda, yeni gelişmeleri öne çıkarttıysam da, bu işi bir devlet teorisyeninin dar görüş açısı ile yaptım. Ve bazı eğilimler ise, daha eleştirel olsalar bile, ihtiyatlı olarak nitelendirilebileceğinden daha geniş şekilde ele alınmayı garantileyecek kadar ciddiye alındı. Örneğin, son dönemlerin 'devleti geri getirme' çabaları lehine geliştirilen teorik argümanları özellikle eleştiriyorum.

Ve son zamanların söylem analizi modası hakkında da bazı şüphelerimi dile getirdim. Nitekim, burada³ gösterildiği şekliyle kendi entelektü-

³ Meslektaşım. David Marsh, farklı bir rota çiziyor: Belirlenimciliği reddetmek, 'strate-

el gelişimim, 1970'lerdeki Avrupa Marksist hegemonyasından ve 1980'lerdeki ABD devletçi hegemonyasından çıkarılabilecek basit haleflik durumundan açık ve belirgin bir şekilde farklıdır. Bunun yerine, bu yazıların ortaya koyabileceği gibi, devlet teorisine doğru uzun yürüyüşüm devlet hakkında soyut ve basit Marksist teoriler üretmekle başladı. Bu 1970'lerde oldukça yaygın bir çıkış noktasıydı, ancak, benim rotam ekonomik belirlenimciliğin "sefil yollarından" ziyade indirgemecilik karşıtı "onurlu yol" oldu. Daha sonra, belirli rejimlerin daha somut tahlilleri (korporatizm ve parlamentarizm gibi) ve politik-ekonominin daha karmaşık tahlilleri (özellikle birikim stratejileri ve düzenleme usulleri) ile ilerledi.⁴ Ve şimdi de daha genel bir toplumsallaştırma ya da 'toplum etkisi' (bkz. aşağıda) teorisi içinde 'devleti kendi yerine oturtma' kesin hedefine doğru yavaş yavaş ilerliyor.

Kısacası, araştırmam devlet teorisinin süregelen meselelerinden bazılarının izini sürse de kendi dinamiğini takip etmektedir. Bu devlet hakkında ilişkisel bir görüşü, bir toplumsal ilişki olarak sermayenin Marksist 'biçim-analitik' açıklaması ile birleştirme çabalarımda görülebilir.⁵ Bunun hem yapılabilir hem de istenen bir şey olduğuna inancım, diğerleri söylem analizinin tâli 'post-Marksist' yollarında ilerlerken sofistike Marksist bir paradigma içindeki potansiyel seçeneklerin araştırılmasına

jik seçicilik' kavramını ortaya koymak ve benim buluşum olan *autopoietik* sistemler teorisi. Bu, üç nedenle yanıltıcıdır: Ben ekonomik indirgemeciliği (ve indirgemeciliğin diğer biçimlerini) reddettim, genel belirlenimcilik fikrini değil; 'stratejik seçicilik' daha önceki çalışmamda üstü kapalı, 'teori-öncesi' bir düzeydeydi ve düzenleme teorisine giderek artan ilgim ve belirli rejimler üzerine araştırmalarım sayesinde daha açık hale geldi; ve, *otopietisizm*'i bulmuş olmama rağmen, etkisi büyük ölçüde çözücü olmuştur. Bu, kazara, entelektüel olarak ara sıra flört ettiğim söylem analiziyle 'iki-zamanlama' için de geçerlidir. Teorik gelişimimde 'üçüncü aşama' için en uygun aday, düzenleme okulunun yeni Fransızca ve Almanca çalışmaları olurdu. Fakat, doğal olarak, toplumsallaştırma üzerine vurgusu ile kendi açıklamamı tercih ederim. (Bkz. Marsh 1985 ve Jessop 1985c'deki cevabım).

⁴ Soyut-somut ve basit-karmaşık arasındaki iki hareket üzerine, aşağıdaki eklemlere ile ilgili tartışmaya bakınız.

⁵ Biçim analizini devlet teorisi ile birleştirme konusunda en yeni, ve en iyi, çaba Reuten ve Williams'a aittir. Onların biçim analizi, benimkinden daha özenlidir; 'eklemlere metodunu' Hegel mantığı ile ilişkilendirirler; ve 'dahili' devlet (ya da rejim biçimi) ve 'harici' devlet (ya da kapitalist devlet tipi ve gerekli işlevleri) temelinde ilginç bir 'içsel-dışsal' diyalektiği geliştirirler (bkz. Reuten ve Williams 1989).

olan bağılılığımlı güçlendirdi.⁶ Bu anlamda, Marksizmi karalama yönünde mevcut entelektüel modaya veya söylem analitik tezlere ara sıra başvurmama rağmen, yaklaşımımlı hâlâ Marksist olarak tanımlıyorum. Çünkü bu yaklaşımın sermaye ilişkisi tahlili, yoğun şekilde Marx'ın politik-ekonomi eleştirisine borçludur ve diğer toplumsal ilişkilerle ilgili açıklamaları da, bu ilişkilerin sermaye dolaşımıyla nasıl eklemlendiğini daima araştırır. Fakat bu, tüm toplumsal ilişkileri ekonomik belirlenimlerine indirgeyen yanlış yönlendirilmiş bir çaba olmaktan hayli uzaktır. Hattâ, toplumlaştırmaya yaklaşımım toplum etkilerinin asimetrisini ve 'olumsal' zorunluluğunu' vurgulayarak toplumsal ilişkilerin herhangi bir alt-etkisinin asla son yargıda (*last instance*)* belirleyici olamayacağını reddeder.

⁶ Kendini tanımlama olarak 'post-Marksizmin entelektüel açıdan kafası karışıkır. Marksizmden öğrenmiş olduğunu iddia etmesine, fakat daha sonra Marksizmin ötesine geçtiğini iddia etmesine rağmen, bunda ilk nesil yandaşlarının entelektüel biyografilerinin kronolojik bir açıklamasından başka çok az şey vardır. Özünde Marx'tan ne öğrendiği hiç açık değildir ve post-Marksist iddiaları gerçekte İkinci ve Üçüncü Enternasyonal'lerin gülünç duruma düşürülmüş Marksizmini reddetmelerine bağılı görünmektedir. Diğer açılardan, 'post' ifadesi toplumsal parçalanma, heterojenlik ve toplumsal hareketler gibi sözde post-modern toplumların gelişen özellikleri ile ilgili görünmektedir.

* *olumsal*(lık): rastlantısal olan; ne zorunlu ne de olanaksız olan. Kendinde var olma ilkesini bulundurmayan. *Bkz.: Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Yay.-y.*

** Özellikle Althusser'e gönderme yapılarak kullanılan bu terim/deyimin, Marksist literatürden Türkçe'ye yapılan çevirilerde, "son tahlilde/kerte" şeklinde Türkçeleştirildiği bilinmektedir. Marx ve Engels'in bu deyimini, tastamam hukukî/yargısal bağlamı içinde, "nihaî yargı merciinin hükmü" (Temyiz'in, Yargıtay'ın) olarak kullanmış olmaları bir yana, Althusser'in serimlemesinde de bu hukukî/yargısal kökene işaret edilmektedir. Bu yüzden, Marksist literatürün Türkçe'deki çevirilerinde yer alan ve akademik çevrelerde de yerleşmiş olan "son tahlilde/kerte" deyimini yerine, bu çeviride de *Turhan Ilgaz* tarafından Türkçeye çevrilen *Makyavel'in Yalnızlığı*'nda olduğu gibi (*Turhan Ilgaz*'ın uyancılığı ve katkısıyla) "son yargıda" deyimini kullanılacaktır. *Makyavel'in Yalnızlığı*'nda "son yargı"yı açıklarken Engels'e başvuran *L. Althusser*, "Ekonomik konumlanış temeldir, ama üstyapının çeşitli öğeleri, sınıf mücadelesinin politik biçimleri ve sonuçları, savaş kazanıldıktan sonra utkulu sınıf tarafından getirilen kurumlar, hukukî biçimler ve hattâ bütün bu gerçek mücadelelerin katılanların beynindeki yansımaları, politik, hukukî, felsefî kuramlar, dinî anlayışlar, ve bunların dogmatik sistemler halinde daha sonraki gelişmeleri, tarihî mücadelelerin akışı içinde kendi etkilerini aynı şekilde gösterirler ve pek çok durumda o mücadelelerin biçimini baskın bir tarzda belirlerler." [*bkz.: Engels'ten Bloch'a 21/09/1890 tarihli mektup*] İfadesini temel almıştır. Althusser'in Engels referansındaki yanlışlığı, Engels'in üstyapı kurumlarının da ân be ân altyapı – metabolizma tarafından belirlenişini atlamış olmasıdır. "Son tahlil/kerte"

Toplular, Toplumsallaştırma ve Anti-özcülük

Bu bağlamda ‘toplumsallaştırma’ tam olarak ne anlama geliyor? Bu kelimeyi takip eden yazıların kaleme alınmalarından sonraki bir birkaç yıl içinde iki anlam kazandığı görülüyor: Biri tam kelime anlamı ve toparlayıcı, ancak geniş oranda üstü örtülü, diğeri ise daha açık ancak kısmî. Dahası, yazılar boyunca savın doğrultusunda genel kronolojik hareketi gözden geçirince (bu yazıların aşağıda sunuldukları düzene uymayan bir şekilde), ilk yaklaşımın sınırları hakkında giderek daha fazla bir farkındalık ve ikinciye doğru gelişen bir takdir ve doğrulama göze çarpıyor. Burada neyin tehlikede olduğuna bir bakalım.

İlk olarak, belirtilmemiş olan asıl anlamında ‘toplum’, ‘toplum etkileri’nin içinde ve bu etkiler boyunca meydana gelen toplumsal süreçleri ifade eder. Bu yaklaşımın öncülü, bir ‘toplum’un varlığının sorgulanmadan olduğu gibi kabul edilemeyecek olmasıdır: Toplum, bir ‘toplum etkisi’ yaratmak için çeşitli toplumsal ilişkiler eklemlenen, az ya da çok istikrarsız toplumsal süreçler ve pratikler yoluyla oluşturulmalı ya da yeniden-üretilmelidir. ‘Toplum’, açık biçimde farklı şekillerde ve farklı soyutlama düzeylerinde tanımlanabilir, ancak her tanım, muhtemelen keyfî ve eksik olacaktır. Takip eden yazıların hiçbir yerinde bir tanım geliştirilmemektedir, bunun yerine iki geleneksel çözüme sığındım. Bunlardan nominalist geleneğin örtülü tanımına göre “toplum” verili bir (ulus)-devletin (örneğin Weimar Almanyası) uyruğu olan bir toplumsal düzendir, ya da çeşitli ‘toplumsallaştırma projelerinin’ (örneğin radikal Thatcherizm) ayırt edilebilmesine karşı olan belirsiz bir ufkun figürleri olarak tanımlanır. İlk çözüm çok fazla soruyu da – özellikle devletler yoluyla ve hayatî önemdeki modern toplumların çoğunlukla devletler içinde ve hakikaten devletler yoluyla mı oluşturuldukları sorusunu da beraberinde getirir. İkinci çözüm de çok fazla cevap sunar – her bir belirli toplumlaştırma projesi için bir tane olmak üzere fazlaca cevaplar sunar, – ve ayrıca başa-

kendiliğinden bir oluşu/doluşu ifade ederken “son yargı” tam da Engels’in söylediğine genel olarak utkun sınıf “iktidarının” bilinçli-öngörülü müdahalesine işaret etmektedir. Engels’in söz ettiği herhangi bir ideolojik konjonktür değil, bütün bir tarihin yani eni sonu akıllı/hesaplayıcı öznelerin – öznesel erekerin(in) “son yargı”daki müdahalesidir. – y.n.

rılı bir projenin maddî önkoşullarının kaynaklandığı adres problemi konusunda beceriksiz kalır. Geçmişe bakınca, her iki yaklaşım da tam anlamıyla tatminkâr olmaktan uzaktır.

Nitekim, 'genel olarak toplumun' herhangi sağlam bir tanımının, toplumsal kabul görmüş bir 'kader topluluğunun' nesillerarası yeniden-üretimi için varsayılan varoluş koşullarının (toplumsal birlik kadar kurumsal bütünleşmeye de değinerek) keyfî bir listesinden daha öteye gideceği kuşkuludur. Herhangi belirli bir toplumun doğası, kolektif kimliğine ve ve bu koşulların nasıl karşılandığına göre değişecektir. Toplum, özel 'toplum etkileri' dizisini oluşturmak için eklemlenenden çok daha fazla temel ilişki içeren, daha geniş bir toplumsal ilişki alt-katmanından doğmaktadır ve bu katman üzerinde yükselmektedir. Dokular arasında, kalın-tısal, marjinal, ilgisiz, inatçı ve çelişen unsurlar her zaman mevcuttur ve alternatif toplumlar mümkün olduğu sürece, kurumsal mantıklar arasında gelişen çelişkiler kadar rakip 'toplumsal projeler' üzerine çelişkilere de yer vardır. Bu anlamda etkin toplumsallaştırmanın hem 'toplumsal' entegrasyon hem de 'sistem' entegrasyonu özelliği söz konusudur (*krş.* Lockwood 1964). Bu konular üzerinde bir başka bağlamda daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir, ancak şimdi bir dizi başka konuyu vurgulamak istiyorum. Çünkü toplumsal etkileşim ve örgütsel yaşam, toplumların yokluğunda varolabilir, toplumsal yaşamın çoğu, eğer varsa, toplumların varlığını dikkate almadan meydana gelir, dolayısıyla da 'toplum'a bir tahlil birimi olarak imtiyaz tanımanın hiçbir gerekçesi yoktur. Tam tersine, Bölüm 9'da savunduğum gibi, toplumsal ilişkinin diğer alanlarına ve örgütlenmenin diğer eksenlerine bakmak için çok iyi nedenler vardır.

'Toplumsallaştırma'nın ikinci ve giderek yaygınlaşan anlamı, daha düz kelime anlamının aynı zamandaki uzatılışından ve hafifletilmesinden doğar. Kullanımı genel olan ve belirli kurumsal düzenlerin ve daha geniş toplumsal önkoşullarının sağlama alındığı karmaşık toplumsal süreçleri kapsar. Örneğin, genişletilmiş ekonomik yeniden-üretimin birçok problemi, tek parçalı toplumun eksikliğinde daha geniş toplumsal ilişkilere başvurularak tahlil edilebilir. Dolayısıyla düzenleme teorisi, sadece dar ekonomik yeniden-üretimle değil, bunun meydana gelebilmesi için geniş bir yelpazedeki zorunlu toplumsal koşullarla da ilgilenir. Bu ilgi, takip eden 'toplumsal birikim yapıları' (TBY) tahlilinde oldukça açıktır, ancak

diğer düzenleme teorisyenleri ayrıca örtük bir *l'economia integrate* (integral ekonomi) kavramı ile de çalışmışlardır. Integral ekonomi kavramı, 'ekonomik çekirdek + bu çekirdeğin toplumsal düzenleme tarzı' ya da bir ekonomik 'temel'in ve bunu destekleyen ve/veya bununla uyumlu olan çeşitli toplumsal biçimlerin oluşturduğu bir tarihsel blok olarak tanımlanabilir. Benzer şekilde, 'devlet etkilerinin' genişletilmiş yeniden-üretimin bir bütün olarak 'toplum'a atıfta bulunmadan tahlil edilmesi pekâlâ mümkündür. Dolayısıyla Gramsci, *to stato integrate*'yi ('integral devlet' ya da 'her şeyi kapsayan anlamında devlet') 'politik toplum + sivil toplum'u devlet iktidarının biçimleri ve etkinliği açısından araştırarak tahlil etmiştir. Gramsci'nin kavramı her şeyi içeriyor gibi görünmesine rağmen toplumun bu sorunla ilgisiz ya da marjinal kabul edilebilecek kesimlerinin rahatça göz ardı edilebileceği birçok unsuru barındırır. Nitekim, belirli anlamlarda, devlet görevlerinin, devletin ve toplumun sınırlarının örtüşmemesi ve/veya "toplumsal etkilerin" görece zayıflığının tazminini içerebileceği savunulabilir. O zaman devletin görevleri, her iki durumda da, pekâlâ bölünmemiş bir bütün olarak ya da 'her şeyi kapsayan anlamlarıyla' diğer kurumsal düzenlere bakarak çoğaltılabilir ve 'toplum'u gevşek bağlamsal anlamına karşın herhangi olumlu bir anlamda çağırmaksızın geniş kapsamlı bir toplumsal tahlil mümkün olabilir. Bununla birlikte genel olarak 'toplumsallaştırma'dan, ancak ekonomik ya da politik düzenin genişletilmiş yeniden-üretimi, daha kapsamlı bir toplumsal içerikle birlikte söz konusu olan kurumsal düzen ve diğerleri arasında etkili bir birleşimi gerektirdiği sürece, bahsedebiliriz. Burada toplumsallaştırma, belirli kurumsal düzenlerin 'integral'[*kapsayıcı*] tahlillerini ifade etmektedir: Toplumsal bağlamında kurumlar.

Aşağıdaki yazılar aslen iki tip 'integral' (bundan dolayı kısmî!) toplumsallaştırma ile ilgilidir. İlki, sermayenin genişletilmiş yeniden-üretim bakış açısına karşı 'burjuva toplumun' anatomisinin araştırılması amacıyla, politik ekonominin Marksist bir eleştirisine mevzilenmektir. Çoğu Marksist devlet teorisi, devletin kapitalist toplumsallaştırmadaki işlevleri ile ilgilidir, bu nokta 'tarihsel blok' (ya da TBY) gibi kavramların tahlile dahil olduğu yerdir. Aslında, devletle daha fazla ilgili olan ikinci alan ise, devlete ve 'devlet etkilerine' özel referanslarla birlikte integral [*bütünsel*] anlamında bakar. Bir toplumu 'o toplumun' devleti aracılığıyla ta-

nımlamak yaygın bir pratik olmasına rağmen (örneğin İngiliz toplumu), devletlerin ve politik sistemlerin topluma bir bütün olarak gönderme yapılmadan tahlil edilmesi son derece normaldir. Çünkü, devletlerin toplumsal içerikleriyle ilgili olmaları gerekmesine rağmen, bu içerik her zaman ‘toplum’dan hem fazla hem eksiktir. Toplumun çoğu etkisini ya da unsurunu dışladığı sürece ‘toplum’dan azdır; bütünleşmeyi ‘toplumsal etkilere’ kaçıran ve/veya diğer ‘toplumlarda’, ‘devletlerde’, ‘ekonomilerde’ ya da diğer kurumsal düzenlerde ve bunların arkasında yatan toplumsal ilişkileri içerdiği sürece de ‘toplum’dan fazladır. Dahası devlet, toplumsal bütünlüğü sağlamak için sorumluluğunu yerine getirirken, aslında ‘toplum’ üzerinde değil, fakat karmaşık bir toplumsal ilişkiler alanında çalışır. Bu da kavramsal ‘devlet-toplum’ kuplesinin neden iki kat yanıltıcı olduğunun bir başka açıklamasıdır.

Bu koşullarda yeniden gözden geçirildiğinde, Marksist çalışmanın standart bir eleştirisi, yani, ekonomik ya da bir sınıf indirgemeciliği içerip içermediği, farklı bir ışık altında görülür. Çünkü, Marksist tahlil, ‘toplum’ hakkında daha toparlayıcı bir görüş olmaktan ziyade, sadece ‘kapitalist toplumsallaştırma’ ile ilgilenir ve genel olarak toplumsal etkilerle ilgilenmez. Toplum, sadece muhtemel toplumsallaştırma eksenini ve bu eksenin toplumsal ilişkiler topluluğuna ilişkin sonuçlarının araştırılmasında bir ufuktur. Ve bu da, bir feministin ataerkil toplumsallaştırmayı özcülüğe düşmeden araştırabileceğini; ya da bir anarşistin devlet biçiminin önkoşulları, dinamiği ve etkisi üzerinde çalışabileceğini varsaymaktadır. Tüm durumlarda toplumsallaştırma, katılımcıların ve/veya gözlemcilerin bakış açısından araştırılabilir. Kapitalist toplumsallaştırmaya gelince, örneğin, birisi birikim stratejilerini, devlet stratejilerini ve burjuva hegemonik projeleri ve/veya daha geniş toplumsal kapsamıyla kapitalist toplumsallaştırmanın evrimindeki yapısal ve stratejik unsurların karmaşık tarihsel etkileşimini araştırabilir. Sermaye ve sınıf, bu tür bir tahlil için şüphesiz hayatî konular olacaktır, ancak sadece açıklama prensipleri değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin diğer biçimlerinin önemini değerlendirmek için de referans noktaları olacaklardır. Bu daha az hırslı bakış açısından görüldüğünde, Marksist tahlilde iki potansiyel zayıflık vardır: Birincisi, toplumsallaştırmanın diğer eksenlerini göz ardı etme ya da ikinci derecede önem verme eğilimindedir ve ikinci olarak, toplumsallaştırmanın

diğer biçimlerine öncelik veren projelerin özgünlüğünü reddetmeye meyillidir. Kısacası, eğer toplum, doğal ve kapsayıcı bir toplumsal olay olarak anlaşıyorsa, özcülüğe açık bir kapı vardır. Ama şâyet 'toplum' kavramını ayrıcalıklı referans ya da açıklama noktası olarak almaktan vazgeçersek özcülük tehlikesi azalır.

Devletler, Devlet Projeleri ve Devlet Etkileri

Devletle bu açıdan ilgilenerek oldukça kişisel bir 'devlet etkileri' kavramı ileri sürmüş oldum. Bu, düzenleme teorisyenlerinin, bir araştırma nesnesi olarak 'toplum'un pozitifliğinin daha genel bir post-yapısalcı eleştirisi kadar, sermaye dolaşımının yapıştırıcılığındaki birlik ve zora olan ilgilerini yansıtmaktadır. Şimdi, geriye bakınca, Marksist devlet tahlillerinin devletin kendi doğasını ne kadar az eleştirdiğini görmek şaşırtıcı oluyor. Ve ilk çalışmalarım *devletlerin* kendilerinden ziyade *teorileri* üzerine yoğunlaştığı için devletin hangi anlamda varolup olmadığına ilişkin temel soruyla ilgili değillerdi. Çünkü, Rovirosa'nın ileri sürdüğü gibi, bir devlet teorisi eleştirisinin devlet var mı diye sorması, çeşitli dinsel doktrinlerin bir eleştirisinin 'Tanrı var mı diye sormasından çok daha fazla gerekli değildir (Rovirosa 1988). Bununla birlikte, devlet teorileri eleştirisinden devletlerin kendilerini araştırmaya yöneldiğimizde, eğer varsa, varlıklarının imkân ve imkânsızlığını ifade eden haller hayatî önem kazanır. Ve, bu soruyu bir kez sorduğumuzda ve muhtemel cevapları araştırdığımızda uzun bir şüphencilik tarihi ile karşılaşırız (devletin pozitifliği konusundaki iddiaların özellikle açık sözlü bir eleştirisi için, bkz. Kelsen 1945; ve, daha yeni dönemlere ait olarak, Abrams 1977). Bu tarihi burada sunmak benim görevim değil, fakat gelenek şüphesiz ki, toplumsal ve politik araştırmanın çoğu alanlarında yaşamaktadır (bkz. Bölüm 12). Bununla birlikte, bu fikrin tohumlarının ve 'devlet projeleri' kavramında 'devlet etkileri'nin kaynağı olarak sonuçlanmasının çalışmamda izlenmesi bazı okurlar için yararlı olabilir.

Devlet teorileri hakkında basılmış ilk yazım (Jessop 1977), devlet aygıtlarının ve kurumlarının kapsamlı ve çelişkili karakterine vurgu yaparak, bu gerçeğin kaba araçsalcılığı ve başlı başına bir konu olarak devlete yaklaşımları nasıl geçersiz kıldığına dikkat çekiyordu (bkz. Bölüm 1, s. 68-

70). Bu sonuç, daha sonra devletin yeterli bir açıklamasının ona ‘yapısal topluluk *niteliğinde* iktidar uygulayamayan bir kurumlar birliği’ olarak ele alınması gerektiği şeklindeki temel iddiaya eklendi (Jessop 1979a; *krş.* Bölüm 4, s. 162). Ve bu önerme de ilk olarak ‘devlet net kurumsal sınırlar oluşturan esaslı bir birliği olmadığı için haklı olarak çeşitli şekillerde tanımlanabilir’ ve ikinci olarak, ‘seçilen tanım ne olursa olsun, sermaye birikiminin tüm yeniden-üretiminde ve politik hâkimiyette, devlet ve devlet-dışı kurumlar arasında ve devlet kurumlarının kendileri arasında kompleksif eklemleme biçimlerini dikkate almak zorunludur’ (*krş.* Bölüm 4, s. 163) şeklindeki savları güçlendirir. *Kapitalist Devlet* daha sonra, çeşitli devlet aygıtlarının, *şâyet varsa*, birliğin ‘önceden belirlenmiş olmanın çok ötesinde, politik olarak oluşturulması gerektiğini’ savunur (Jessop 1982: s. 222). Nitekim, belirli stratejik projeler, devlet aygıtını oluşturan kurumların hem biçimsel hem de özsel birliğin sağlanmasındaki ciddî sorunlar nedeniyle, devletin çeşitli organları ve/veya yöneticileri arasındaki ve bunların kendi içlerindeki çelişkilerin sınırlandırılmasında hayatî rol oynayabilir. Bu bağlamda, *en passant* [sırası gelmişken] Poulantzascı ‘devlet partisi’ fikrine atıf yaptım ve devletin görece yapışması ve beraberliği için ideolojik ve maddî temel oluşturmakta ‘hegemonik projelerin’ muhtemel rolü üzerine yoğunlaştım (Jessop 1982: 231-3, 244-5, 259).

Bu görüş açık biçimde tatminkâr değildi, çünkü sınıflara bölünmüş bir toplumun birleştirilmesinde tam anlamıyla idarî bir sorun olan ‘aygıtsal birlik’le daha genel bir sorun olan devletin potansiyel rolünü uygun biçimde ayırtıramıyordu. Poulantzas eleştirimi tamamlarken bu ayrımın önemi kafamda aydınlandı. Dolayısıyla, çalışmasından ilham aldığım *Nicos Poulantzas*’ın program niteliğindeki sonuç açıklamasıyla, kapitalist devlet tipinin özlü kurumsal birliğini sağlama almakta kullanılan politik hegemonya türünü, bu kurumsal birliğe kesin sınıf birliğini aşıl原因an kapitalist devlet tipinin politik hegemonya türünden ayırt etmemiz gerektiğini savundum. Ayrıca, devletin özlü kurumsal birliği, dar anlamda (devletin kendi kurumsal sistemini yeniden üretmek ve direnişe karşı politikalarına uyumu sağlamak için anayasallaştırılmış şiddet kullanma kapasitesi olarak) ve/veya daha geniş bir şekilde toplumsal yapışmanın sürdürülüşünde *küresel* politik işlevlerini başarılı biçimde yerine getirme kapa-

sitesi bakımından anlaşılabilirirdi. Sadece bu birliklerin ulusal-popüler bir proje ile birleştirildikleri yerlerde, devlet ve yöneticileri kapitalist çıkarların politik *Traeger*'ı (taşıyıcıları) olurdu. Bununla birlikte, kurumsal birliği ve sınıfsal birliği başarılı bir şekilde birleştiren bu türden bir hegemonik projenin yokluğunda, devletin birliğini 'devlet yöneticilerinin kendileri devletin küresel politik işlevi pahasına, ve devletin dar politik işlevleri çevresinde oluşturabilirler. Ya da, daha da kötüsü, daima geçici, istikrarsız ve taraflı olan devlet birliği, tamamen çökebilir (Jessop 1985a: s. 350).

Bu monografi basıldıktan kısa süre sonra 'devlet projesi' kendi devlet sözlüğüme net bir terim olarak girdi. Özlü teorik işlevi, bizi 'devlet etkileri'nin varlığına katkıda bulunan yapısal ve stratejik etkenleri inceleme ihtiyacını belirtmeye ve birleşmiş bir devletin varlığının içsel ihtimal dışılığına duyarlı hale getirmektir. Dahası, tıpkı rekâbet halindeki birikim stratejileri ya da hegemonik projeler olabileceği gibi, rekâbet eden devlet projeleri de olabilir. Bu devletlerin etkin işleyişinin gelişmekte olan ve taraflı olgular olduğunu ve (potansiyel) devlet organlarına çelişen 'aygıt-sal birlikleri' dayatmak için pekâlâ süregelen mücadeleler olabileceğini ima eder. Bu da devletin daima taraflı kurumsal mantığının ve tipik çıkarlarının devlet-merkezli yaklaşıma *ayak uyduramayacağını*, şâyet varsa, herhangi verili bir momentte, politik olarak hegemonik ya da baskın devlet projelerinden bağımsız tanımlanamayacağını gösterir. *Devlet*'in nihayet belirli bir alanda inşa edildiği ve daha sonra kendi kesin, belirli ve kaçınılmaz yasalarına göre otomatik pilota bağlanarak işlediği bir nokta asla yoktur. Ya da, daha azla yetinelim ve soralım, tek bir devlet projesinin tüm devlet yöneticilerinin ayrı bir sınıfın üyeleri olarak görevlerini ve çıkarlarını tanımlamak için basitçe evrensel kuralları takip edecekleri kadar hegemonik olduğu bir ân hiç var mıdır? Ya da, devlet hakkında kesin terimlerle konuşulabileceği, az çok verili 'devlet projelerini' gerçekleştirme mücadelelerinin olumsal ve geçici sonuçlarına nasıl ve ne oranda bağlıdır? Çünkü, anayasalar, yasal bir konu olarak modern devletin birlik ve egemenliği hakkında ne söylerlerse söylesinler, genellikle belirli bir ulusal alan üzerinde geçici ve yerel hegemonya kurmak için rekâbet eden birçok rakip 'devlet' vardır. Dolayısıyla ulusal sınırlar, bu sıfatla, gelişen devlet projeleri için belirli bir ufuk oluştururlar: Çoklu ve ulusaşırı dev-

let iktidarının dolaşımları ve ağlarının inşasını hedefleyen stratejilerin reddedilmesi amacıyla yerel ya da bölgesel devlet projelerini dışlamak için mevcut olandan daha fazla neden yoktur. Bu yansımalar, devlet eylemlerinin yaratıcı bir özne olarak *devlet*'e atfedilmemesi, ancak 'devletin içindeki rakip devletlerin'⁷ karmaşık stratejik bir zeminde yapmış ve yapmakta olduklarının, gelişen, planlanmamış ve karmaşık sonucu olarak anlaşılması gerektiğini gösterir.⁸

Stratejik Seçicilik

Bu bizi, aşağıda verilen görece yeni başka bir terime götürür: 'stratejik seçicilik'. 'Devlet projeleri' kavramı, devletin karakterini stratejik değerlendirmenin hem alanı hem nesnesi olarak öne çıkarırken, 'stratejik seçicilik' devletin politik güçler dengesi ve bu güçlerin takip edebilecekleri stratejiler üzerindeki farklı etkilerine dikkat çeker. Şüphesiz, bu genel tema Marksist çalışmalar için çok da orijinal değildir, çünkü bu, Marx'ın çalışmasında ya da Lenin'in burjuva demokratik cumhuriyeti sermaye için mümkün olan en iyi politik kabuktur (*bkz.* Bölüm 1) iddiasında zaten mevcuttur. Bununla birlikte, yerleştirdiğim şekliyle kavramın ana kaynağı ilk kez Poulantzas'ın 'toplumsal bir ilişki olarak devlet' açıklamasında bulunur. Tüm yapmaya çalıştığım ise, anlaşılması oldukça güç olan bu savın içermelerini daha açık bir şekilde gözler önüne sermektir.

Hepsinden başka, yorumum devletin seçiciliğinin ilişkisel yapısına vurgu yapar. Farklı sınıfsal (ya da sınıfla ilgili) güçlerin verili bir zaman ufkunda, farklı stratejilerde kendi çıkarlarının peşine düşme kapasiteleri üzerindeki farklı etkisi, aslında devlet sisteminin kendisine kazanmış de-

⁷ 'Devlet içinde devletler' kavramı bile her şeyi içine alan tek bir devlet oluşumunu çağrıştırdığı ölçüde yanıltıcıdır. En fazla, diğer 'devletlerin' merkezden kaçma eğilimlerini ve politik direnişlerini başarılı şekilde sınırlayan bir hâkim ya da hegemonik devlet olabilir.

⁸ Bu son öneri, biraz dolaylı bir şekilde, Poulantzas'ın devletin görece özerkliği kendi türünün diğerleri ile yüz yüze kalan farklı organları, dalları ya da ağları tarafından yönetilen görece özerkliklerin toplamıdır (Poulantzas 1978a: 135-9) savında öngörülmektedir. Çıkarsama yoluyla, daha önce eleştirimde not ettiğim gibi: 'devletin kurumsal birliği, farklı organların, aygıtların, ya da ağların çeşitli örgütlenmelerinin ve çeşitli politikalarının temelinde bu bileşenlerin (organlar, aygıtlar ve ağlar) birliklerinin toplamı olur' (Jessop 1985a: 137).

ğildir. Bunun yerine, devlet yapıları ve farklı güçlerin devlete karşı benimsediği stratejiler arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Stratejik eylem alanı olarak devlet zeminine kazınmış taraflılık, sadece, her biri kendi çıkarlarını belirli stratejilerle genişleten farklı güçlerin özel niyetlerinin verili zamansal ufkundaki, belirli güçlerin belirli çıkarlarını genişletmek için takip ettiği belirli stratejilerle ilgili bir taraflılık olarak anlaşılabilir. Devletin belirli biçimleri, bazı stratejilere diğerlerine göre ayrıcalıklar tanıır, bazı güçlerin devlete ulaşımını diğerlerine göre kolaylaştırır, bazı çıkarları diğerlerine, bazı zamansal ufukları diğerlerine, bazı koalisyon olasılıklarını diğerlerine göre daha ayrıcalıklı yapar. Verili bir tipteki devlet, verili bir devlet biçimi, verili bir rejim biçimi, devlet iktidarını elde etmek için benimsedikleri stratejilere göre bazı güçler için diğerlerinden çok daha kolay ulaşılabilir olacaktır. Ve bazı ekonomik veya politik strateji tiplerinin izlenmesine, o sistemi tanımlayan kaynak ve müdahale tarzları nedeniyle daha çok uyacaktır.

İlişkisel, stratejik-teorik bir yaklaşım benimsemenin ana fikri, devletin (varolmayan) ‘özünü’ ele geçirmek değildir. Ana fikir, bazı soruları sormak ve cevaplamaktır: Batı Avrupa’daki devletlerin stratejik kapasiteleri ekonomik krizleri idare etme yeteneklerini nasıl etkiledi, emek hareketi neden bazı ülkelerde refah devletini sürdürmeyi başardı da bazılarında başaramadı, post-Fordizme geçişte neo-liberal ve neo-korporatist stratejiler arasındaki seçimi etkileyen neydi, neden kadın hareketi bazı ülkelerde diğerlerinden daha etkili oldu, dolaysız vergilendirmeden dolayı vergilendirmeye doğru hareketin yatırım ve tüketim üzerindeki etkisi nedir? Bu devlet tahlili için Marksist politik ekonominin temel kategorileri ile uyumlu, orta vadeli kavramlar geliştirmek gerçek bir çaba gerektirmektedir. İşte bu, daha ampirik araştırmalarımın (örneğin, post-Fordizme geçişte Thatcherizmin önemi üzerine) halihazırda yoğunlaştığı alandır.

Eklemlleme Metodu

Hâlihazırdaki derlemeden bazı farklı, özsel temalar ortaya koyduktan sonra, artık temel metodolojik özelliklerinin ikisinden bahsedebilirim. Bunlar, toplumsal fenomenin ‘olumsal zorunluluğu’nda ısrar ve ‘eklemlleme metodu’ olarak adlandırdığım yöntemin kullanılmasıdır. Bu özel-

likler gerçekte yakından ilgilidirler ve en iyi şekilde temel metodun açıklanmasıyla anlaşılabilirler. Bu, esasen bir teori inşası metodudur, ancak geçerliliği belirli ontolojik ve epistemolojik iddialara da bağlıdır.

Ontolojik terimlere göre yöntem ihtiyacı, farklı nedensel zincirlerin, kendi zorunluluğu sadece bu nedensel zincirlerin belirli bir kapsamdaki olumsal birlikteliklerinde ve bu birliktelikler boyunca oluşan kesin bir sonuç üretmek için zorunlu olmayan etkileşiminde görülmektedir. Epistemolojik olarak, eğer bu tür ‘olumsal zorunlulukların’⁹ gerçek dünyada varolduğu kabul edilirse, bu tür olaylar hakkında yeterli bir anlayış, farklı teorik sistemlerden açıklama ilkeleri, varsayımlar ve kavramları birleştirmemizi ve tüm bunları verili, teorik olarak tanımlanmış bir açıklanması gereken [*explanandum*] ile bağdaştırmamızı gerektirir. Bu da teorik inşası için uygun yöntemin ikili bir harekete dayalı olduğunu gösterir: İlk olarak, tahlil düzlemi boyunca soyuttan somuta doğru; ve ikinci olarak da, gerçek dünyada farklı tahlil düzlemlerindeki farklı eklemlerler yoluyla basitten karmaşığa doğru. Bu iki teorik geliştirme biçimini birleştirerek, giderek daha yeterli düzeyde açıklamalar ortaya konur. ‘Eklemlerme metodu’na ilişkin bu bağlamda yaptığım ilk metodolojik yorumlama, eklemlerme metodunun aşağıda sunulan yazılardaki ilk anlamıdır. (krş. Jessop 1982: 213-20).

‘Eklemlerme’ kelimesinin bazen aşağıda kullanılacak olan dördüncü bir anlamı daha var. Çünkü, yukarıda bahsedilen meta-teorik konular bir yana, eklemlerme çoğu farklı ve özsel alanda önemli bir pratiktir. Örneğin, semiotikte ana mekanizma olarak tanımlanmıştır. Nitekim anlamın, semboller, kelimeler ve söylemlerin farklı eklemlermesinden çıkarıldığı ve böylece kendilerine özgü istikrarsız önem sırasıyla bunların aralarında kurulan ilişkiden kaynaklandığı öne sürülür.¹⁰ Söylem analizcilerinin toplum bilimlere uygun temel bir analitik geliştirdikleri iddiasının ciddiye alınmasını sağlayan, bu özsel mekanizmaların eklemlerme metodunun soyut metodolojik sonuçları ile birleştirilmesidir. Bu iddia, Bölüm 10’da tartışılmıştır. Farklı türlerde eklemlerme pratikleri diğer özsel alanlar için

⁹ Ya da, daha tam bir şekilde, olumsal olarak gerçekleşmiş etkileşimli zorunluluklar.

¹⁰ Krş. ‘Dil hakkında çarpıcı olan (ve bu yapısalcılığın temel kavrayışlarından biridir) iki olumsal *farklılık* sisteminin keyfî birliğinin bir *önem* sistemi üretebilmesidir (Caws 1989: 73)

de önemlidir: Lojistik (hem fiziksel nesnelerin hem de toplumsal ilişkilerin zaman ve mekân içinde eklemlenmesi), müzik besteleme,¹¹ politik-askerî strateji, hegemonik mevzi savaşları ve benzerleri. Özsel eklemlenme pratiklerinin gayet çeşitli olması nedeniyle birini diğerinin paradigmatik biçimi olarak kullanmamaya özen göstermeliyiz. Bunun yerine, her birini diğer türlerdeki eklemlenme pratikleriyle olan bağlantıları kadar kendi koşullarıyla da araştırmalıyız. Bu da ‘stratejik-ilişkisel’ yaklaşımın faydalı olabileceği bir başka alandır.

Olumsal Zorunluluk

Bazı yorumcular ‘olumsal zorunluluk’ kavramının bir *contradictio in adjecto* [kendisiyle çelişik] unsuru içerdiğini iddia ederler. Bu eleştiri, daha şimdi genel hatlarını açıkladığım gerçekçi yaklaşımla hiçbir anlam ifade etmediği için tipik haliyle oldukça farklı bir dizi meta-teorik varsayıma dayanır. Çünkü, gerçekçi yaklaşımla, ‘olumsal zorunluluk’ ve ‘zorunluluk’ kelimeleri iki farklı kavram sistemine gönderme yapar.¹² ‘Olumsallık’ mantıksal bir kavramdır ve *teorik belirlenemezlikle* ilgilidir, ‘zorunluluk’ ise ontolojik bir kavramdır ve *gerçek dünyadaki belirleyiciliğe* gönderme yapar. Dolayısıyla, ‘olumsal(lık)’ ifadesi meselenin ‘*tek bir teorik sistemin koşulları içinde belirlenemeyeceği*’ anlamına gelir; ‘meydana gelen her şeyin bir nedenselliğinin olduğu’ meselesi herhangi bir gerçekçi bilimsel araştırmayı destekleyen varsayıma önem kazandıran ‘zorunluluk’ kavramıyla uygun şekilde yan yana getirilebilir.¹³

Bu meta-teorik açıklamalar ışığında, açık biçimde paradoksal ‘olumsal zorunluluk’ kavramının aşağıdaki beş savı gösterdiğini ileri süreceğim:

1. fiilî bir olay için gereken açıklamanın, olayın zorunlu kılınması için farklı nedensel zincirlerin nasıl etkileştiklerini göstermesi gerektir;

¹¹ Bu örneği Caws’a borçluyum. Caws müziğin önem konusunda dilin önceliğini savunan tüm teoriler için mutlak tökezleme engeli olduğunu savunur (Caws 1989: 115).

¹² ‘Olumsal zorunluluk’ kavramını ilk olarak Jessop 1982’de geliştirdim ve o zamandan itibaren kullanıyorum. Ancak buradaki savunma yenidir.

¹³ Bhaskar’ın (1979) dikkat çektiği gibi, ampirik olayların gerçek nedenlerinin olduğu gerçek bir dünyanın varlığını farz etmek bilimsel girişimin anlaşılabilirlik koşuludur.

2. fiilî olay, farklı nedensel zincirlerin etkileşiminin üst-belirlenmiş sonucu olsa bile, bu etkileşimin neden meydana gelmek zorunda olduğunu ya da sonucunun neden zorunlu olduğunu açıklayan hiçbir teori yoktur (ya da geliştirilemez);
3. gerçek bir olayın zorunluluğu herhangi teorik bir şemaya göre belirlenemez (olumsal) olduğundan, açıklaması da tarihsel temellere dayanmalıdır (ya da soy bilime-*genealogy*);
4. bu, açıklamaların, gerçek nedensel mekanizmalar ve eğilimlerde kaynaklarına gönderme yapmayan farklı olayların sadece kronolojik bir sıralaması olduğu anlamına gelmez.;
5. 'olumsal olarak zorunlu' ampirik bir olayın açıklamasının yeterliliği, olayın tanımlandığı soyutlamanın düzeyine ve komplekslik derecesine bağlıdır – olay daha az soyut ve daha kompleks ise daha kesindir ve nedensel mekanizmaların, başlangıç koşullarının ve benzerlerinin herhangi bir tanımlaması daha ayrıntılı olmalıdır.

Bu savlar, net bir şekilde sadece (ya da özellikle) devlet teorisine dair sorular için değil, bilimsel araştırmanın tüm biçimleri için de geçerlidir. Fakat bu savların Marksist indirgemeciliğin çoğu biçiminden – ekonomizm, politisizm, ideolojizm, sınıf indirgemeciliği, işlevcilik ve biçimcilik – kurtulma teşebbüsleri için özel bir tınısı vardır. Basitçe, bu türden bir yaklaşım, tek bir nedensel mekanizma dizisinin toplumsal hayatın, somut, karmaşık gelişimini açıklayabileceğini reddeder. Dolayısıyla, ekonomik sistemin (ya da hâkim üretim tarzının) diğer toplumsal ilişki sistemlerindeki biçimi, işlevleri ya da etkisini belirlemede tek taraflı nedensel bir rol oynamasını mümkün kılmak için zorunlu özelliklere sahip olduğuna inanmıyorum. Hattâ, herhangi bir toplumsal ilişki sisteminin bu özelliklere sahip olabileceğini reddediyorum. Marksist tahlillerin de (yani, üretim tarzlarına, dinamiklerine, varoluş koşullarına ve diğer olgular üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalar) toplumsal yapıların ve/veya toplumsal ilişkilerin tüm özelliklerini tamamiyle açıklayabileceğine inanmıyorum. Bu da, Marksist tahlillerin, bazı amaçlar uğruna, Marksist olmayan teorilerden çıkarılmış varsayımlarla, açıklama ilkeleriyle ve kavramlarla eklemlenmesi gerektiği anlamına gelir. Takip eden yazılardaki hedeflerimden biri, bu kavramları, açıklayıcı ilkeleri ve varsayımlar belirleyerek, devletin ve politik-ekonominin Marksist eleştirisiyle nasıl birleştirilebileceğini göstermektir.

Hatalar ve İhmaller

O zaman, Marksist hukuk ve devlet teorileri üzerine yoğunlaşmamın ya da hukuku ve devleti Marksist ekonomik kategorilerle ilişkilendirmeye olan ilgimin, “modern devletin özünde kapitalist devlettir” tezini içerdiği sonucuyla ilişkilendirilmesi yanlış olacaktır. Diğer zeminlerde bu konular üzerine yoğunlaşmakta yanlış yapmış olabilirdim, ancak güya herhangi bir özcülük nedeniyle değil. Nitekim, yaklaşımımın temel hedeflerinden biri, devleti kendisiyle ilgili çoklu belirlenimlerden – gerek devletlerin ne olduğu ve ne yaptıkları için açıklama prensibi olarak, gerekse belirli toplumsal biçimlerin yeniden-üretilmesinde devletin önemini değerlendirirken bir referans noktası olarak – sadece birine indirgeme çabalarının yanlışlığını kanıtlamaktır. Bu anlamda, Marksist teoriler hakkındaki çalışmam, aynı zamanda teorik inşa metodolojisinin genişletilmiş bir araştırması olarak yorumlanabilir. Bu, eklemleme metodunu destekleyen varsayımlar geçerli oldukları ölçüde, devlet araştırmasının diğer alanları için de uygulanabilir olmalıdır.

Bu, yıllar boyunca göze batan iki ihmal için temize çıkma çabamdır: Militarizme ve savaşımlara ve de feminist devlet teorilerine değinmedeki eksiklik.¹⁴ Bunlar birbirleriyle ilgisiz değildir. Bob Connel’in özlü ve etkili şekilde ifade ettiği gibi: ‘devlet erkekleri silâhlandırmakta, kadınları silâhsızlandırmaktadır (Connell 1988: 126). Catherine MacKinnon ile birlikte başkaları da ‘feminist devlet teorisi olmadığını’ (MacKinnon 1983: 635) iddia edebilse de, tartışmak için devlete ilişkin kesinlikle gereğinden fazla ‘güç teorisi’ mevcuttur.¹⁵ Feministler kendi ayrı cinsiyet ve/veya iktidar ilişkileri teorilerini geliştirirken, devletin genel doğası ve biçimi hakkındaki fikirleri genellikle dışarıdan ithal ettiler.¹⁶ Aslında,¹⁷

¹⁴ Michael Mann (1984) ve Martin Shaw’un (1984) her ikisi de beni isim vererek devlet sisteminin askerî boyutunu ihmal etmekle eleştirmişlerdir. Franzway ve diğerleri (1989) haklı olarak çoğu devlet teorisyenlerinin feminizmi göz ardı ettiğinden – ismim merhametle kendi suçlama listelerinde yer almamasına rağmen – şikâyet ederken Sylvia Walby (1989) beni feminizmi göz ardı eden devlet teorisyenleri arasına katmıştır.

¹⁵ ‘Güç teorisi’ terimi, Engels tarafından baskının kaynaklarının ve/veya zor ve askerî eğilimlerinin vurgulandığı devlet teorilerini tanımlamak için kullanılmıştır.

¹⁶ Aynı zorluk, düzenleme teorilerini de etkiler: *bkz.* Bölüm 11

¹⁷ Devlet kavramlarının ‘devlet projelerinde’ anahtar rol oynayabileceği kabul edildiğinin-

devlet'in feminist teorisinden çok *politik* teorinin feminist eleştirisini hedeflemişlerdi ya da devletlerin çalışmasının ve etkisinin özgül, cinsiyet ilişkilerine – özellikle de hukukî, temsilî ve refaha ilişkin işlevlerine – dair boyutlarıyla ilgilendiler. Bunlar benim teorik endişelerimin özü olmadılar: Çıkış noktam, modern devletin şahsî olmayan, resmen sınıflara karşı tarafsız, anayasallaştırılmış şiddet tekeli ile bir kamu otoritesi olarak özgüllüğü oldu. Marksist politik-ekonominin eleştirisi, modern devletin neden bu özel biçimi aldığını açıklamaya başlamak için en iyi mekân gibi göründü. Bunun yanı sıra, devlet projelerinin şekillendirilmesindeki biçimlendirici rolü nedeniyle politika teorisi eleştirisi, benim için daha yeni önem kazandı ve, devletin stratejik seçiciliğine gelince, bazı sermaye – ve/veya sınıf-ilişkili özellikleriyle daha çok ilgileniyorum. Bir başka anlamda, ilgi alanım devlet teorisinin doğurduğu metodolojik sorunlar oldu ve, bu bakımdan, Marksist devlet teorisi şimdiye kadar feminist devlet teorisinden teorik olarak daha sofistike ve bilinçli bir çalışma sundu.¹⁸

En azından, daha fazla Marksist devlet teorisyenin, feminist devlet eleştirilerinin hepsini olmasa bile bir kısmını dikkate alma zamanı gelmiş de geçiyor görünüyor. Feminist devlet eleştirilerini Marksist teorilerde olduğu gibi aynı metodolojik terimlerle sınıflandırabiliriz: onlar da üç ana metodu içerir – bütünü kapsama, türetme ve ekleme. Dolayısıyla bazı radikal feminist teoriler, her bir devleti basitçe ataerkil hâkimiyetin her şeyi kapsayan kategorisi altına alır: Açık farklılıkları ne olursa olsun, tüm devletler ataerkilliğin ifadesidir ve her birine karşı çıkmak gerekir. Diğer feminist teoriler ise, devletin zorunlu biçim ve/veya işlevlerinin (üretimden ziyade) yeniden-üretimin zorunluluklarından, ataerkil egemenliğin değişen biçimlerinden, üretimin yerel tarzının doğasından vs. türetirler. Ve bazıları da devletin doğasını, devlet içinde belirginleşen ataerkil ve kapitalist tahakküm biçimleri arasındaki olumsal eklemlenme temelinde oluşturmaya çalışır. Bu alanda en iyi çalışma eklemlenme metodunun öne-

politik teori ve devlet teorisi arasındaki ayrım bulanıklaşır. Çünkü politik bir teorinin devlet-teorik bir eleştirisi gayet açık bir şekilde yapılabilir. *Bkz.* Bölüm 12.

¹⁸ Feminist eleştirmenler, teori inşasının temelini oluşturan ilkeler gibi soyut konulara gösterilen ilginin kendisinin meta-teorik bir maçoşluk semptomu olduğunu pekâlâ ileri sürebilirler.

mini pekiştirir: Çünkü ataerkil ilişkilerin ve cinsiyet ilişkilerinin devlet-
te fark yarattığını gösterir.

Marksist bir devlet teorisi, feminist çalışmaya dair üç genel tavırdan birini benimseyebilir. İlgisizce göz ardı edilebilir; Marksist bir eleştirinin özlü katkılarına az ya da çok önemli bir ek olarak kabul edilebilir; ya da yerleşmiş anlayışa temel bir meydan okuma olarak kabul edilir. Ben üçüncü duruşa meyilliyim. Genel giriş bölümü, bu konuda uzun uzadıya açıklamalar yapılacak yer olmadığından bırakın çoğu arasından dört kısa örnek seçeyim. İlk olarak, modern devletin fizikî baskı araçları üzerinde yasal bir tekelden yararlandığı yönündeki Marksist iddia kadar devletçi iddia da temel olarak nitelendirilmelidir. Çünkü erkek baskısının aileden, ataerkil baskının da kadın üzerinden kalkmasından daha çok baskının üretim örgütlenmesinden (demokrasinin biçimlerinin diktatörlük tarafından zaptedilmesi, değişim biçimlerinin sömürü tarafından zaptedilmesi) ayrılması ile ilgilidir. İkinci olarak, eğer devlet, 'kamu' ve 'özel' arasındaki yasal ayırım temelinde eleştirilmeden tanımlanırsa, üzerine perde çekilen sadece sınıf ilişkileri değil, aynı zamanda, ve belki de daha temel olanı, çok önemli bir ataerkil hâkimiyet mekanizması olacaktır. Üçüncü olarak, feminist tahliller, devletlerin asker ve polis aygıtı ile oluşturulan baskıcı özüne dönerek militarizm, devlet ve ataerkillik arasındaki önemli bağlantıları göstermiştir. Ve, dördüncü (fakat hiçbir şekilde sonuncu değil) olarak, feminist araştırma, devletin stratejik seçiciliğinin yeni unsurlarını sadece politik alanın biri ya da diğerine has belirli bir içerikle ilgili olarak değil, temel *biçimleriyle* ilgili olarak da ortaya koymaya başlamıştır. Dolayısıyla, temsiliyet biçimlerinin (örneğin partinin yükselişi kamu ve özel arasındaki bölünmeyi nasıl güçlendirdiği), devletin içsel örgütlenmesinin (bürokrasinin biçim olarak feminist eleştirisi) ve müdahalenin (örneğin Keynesçi refah devletinin kendi biçimi) feminist eleştirisi vardır.¹⁹ Bu araştırma hatlarını eklemleme yöntemi ile takip etmek, Marksist devlet teorisyeninden eklemelenmiş Marksist-feminist (ya da feminist-Marksist) teorisyene dönüşmek anlamına geliyor. Ama bu da kötü bir şey olmazdı!

¹⁹ Alanım dışında belirli çalışmalardan söz etmek olasılıkla gücendiricidir, fakat benim bildiklerim arasında. şunlar önemlidir: Barrett 1980; Burstyn 1983; Ferguson 1984; Sassoon 1986; Connell 1987; Isaksson 1988; Pateman, 1988; Franzway ve diğerleri. 1989; Walby 1989.

‘Güç teorilerinin’ Marksist teori üretimi için temel bir tehdit oluşturduğu görüşüne çok da ikna olmuş değilim ama ikna edilmeye hâlâ açığım. Devletlerin temel dinamiklerinin silâhlı güçler üzerindeki denetimlerine ve savaşa girmeye ve yırtıcılığa eğilimlerine bağlı olduğu iddialarına karşı geliştirilen temel itirazlardan bazıları, ilk olarak bir yüzyıldan daha önce Engels (1878, 1888) tarafından açıkça dile getirildi. Benzer şekilde, çoklu devletler ve küresel olma eğilimli bir ekonomi arasındaki açık çelişki, Marksist bir eleştiri için hiçbir teorik güçlük içermez (*bkz.* Jessop 1982: 112-17). Kendi yok edici mantığı ile gelişmekte olan, radikal biçimde özerk bir askerî sistemin olabileceği gerçeği, belki de ‘yok etme araçları’ üzerindeki kontrolü nedeniyle daha endişe vericidir. Fakat devlet sisteminde başka her yerde özerkleşmeye doğru benzer eğilimler vardır (Luhmann’ın refah devletinin kendi kendini sona erdirmesi eleştirisine bakınız, 1981a) ve bunlara, burada tavsiye edilen eklemleme metodu ile değinilebilir. Uluslararası ilişkileri göz ardı ettiğim içi özür dilemek pek içimden gelmiyor. Toplumsal pratikler için kesinlikle önemli bir alan, ancak bu ilişkilere ‘iktidar ilişkilerinin mikro-fiziği’nden daha özel bir teorik statü vermek için çok fazla bir neden yok.

Sonuç Değerlendirmeleri

Burada yer alan yazılarda ileri sürülen tüm savları burada önceden vermenin çok anlamı yok ve bunu yapmak kesinlikle yazarın ve okuyucunun sabrını denemek olurdu. Fakat umarım bu genel giriş ifadeleri, okurun bu derlemenin toplam değerini ve devletin eleştirel tahliline yapabileceği katkıları anlamasına yardımcı olur. Bu genel giriş ek olarak, koleksiyonun birbirini takip eden her bölümünün kendi giriş bölümü var. Bu giriş bölümleri, tek tek bölümlerin özel önemini ve o bölümde tartışılan temanın içeriğine hep birlikte nasıl uyduklarını açıklamak amacıyla yazıldı. Sonuç bölümü ise, bu kitabın farklı bölümlerinde yer alan farklı temaların birleştirilme çabasını içermektedir.

Kısım I

*Marksist Devlet ve Hukuk Teorileri
ile Devlet ve Hukukun
Kapitalist Ekonomi ve Sınıf Mücadelelerinden
Görelî Özerklikleri Üzerine*

GİRİŞ

Derlemenin bu kısmında ilk kez sekiz yıllık bir dönem içinde kaleme alınmış üç yazı yer alıyor. Yazıların her üçü de Marksist teorileri ele alıyor, ancak üçünün de odak noktaları ve yaklaşımları farklı. Bu üç yazı, sadece kapitalist devletin ve/veya hukukun özüne ait farklı özellikleri ele aldıkları için değil, kendi metodolojim ve temel teorik yaklaşımım hakkında bazı temel adımları ortaya koydukları için de seçildiler.

İlk bölüm, asıl olarak *Cambridge Journal of Economics* tarafından kullanıldı ve Essex Üniversitesi CSE devlet teorisi grubunun üyeleri arasında seminer tartışmalarında ele alındı.¹ O zaman, ana ilgi alanımız, devlet hakkında çatışan yaklaşımlar arasındaki öze ait farklılıklardı. Bu durum, bölümün düzenlenmesinde de yansıtılmaktadır; bölüm, devlet aygıtının, biçimlerinin ve işlevlerinin alternatif açıklamalarını ele almak için Marx'ın ve Engels'in çalışmasından yola çıkar. Tek metodolojik açıklama, ekonomik tahlil için Marksist teorik üretimin genel içermeleriyle ilgilidir. Çeşitli Marksist açıklamalardaki farklı teorik inşa yöntemleriyle ilgilenmedim, üstelik bu sorun bana o zamanlar çok da önemli gelmemiştir. Bu nedenle, söz konusu yazı, hâlâ okurun konu dışı metodolojik konularla boğuşması gerekmeden (tam da istediğim gibi) kapitalist devlet hakkında son dönemlere ait teoriler hakkında faydalı bir inceleme sağlamaktadır. Ama bölüm, aynı zamanda söz konusu teorileri, metodolojik farklılıklarından çok ele aldıklarının farklılıklarına göre inceleme eğilimindedir. Me-

¹ Bu gruptaki diğer önemli katılımcılar, Ted Benton, Ernesto Laclau, Mary Macintosh, Maxine Molyneux, Harold Wolpe ve Tony Woodiwiss'dir.

metodolojideki farklılıklara verdiğim önem ise o tarihten bu yana daha da çoğalmıştır.

İkinci bölüm ise, kapitalist devletle ilgili olduğu kadar burjuva hukuku ve hukukî-politik ideolojiyle de ilgilidir. Aslen *International Journal of the Sociology of Law* için yazılmıştır. Bu da bölümün hukuk üzerindeki ilgisini açıklar. Odak noktasındaki bu kaymaya ek olarak bölümde üç yeni tema görülmektedir. İlk bölüm, Miliband-Poulantzas tartışması çerçevesinde sunduğu Poulantzas'ı daha sonra gevşek bir şekilde tanımlanmış neo-Gramscici gelenek içinde gösterirken, İkinci Bölüm Poulantzas'ın hukuk ve ideoloji üzerine görüşlerine olan ilgimi ve toplumsal bir ilişki olarak devlet konusundaki çalışmasına duyduğum takdiri yansıtır. İkinci olarak, bu inceleme özsel odak noktaları temelinde düzenlenmiş, fakat çeşitli teoriler, metodolojileri temelinde tahlil edilmiştir. Bu, Hirst ile ilgili açıklamalarımda olduğu kadar türetmeci çalışmaların tahlilinde de görülebilir. Aynı durum, sonuç değerlendirmelerinde de görülebilir. Tüm bunlar, teorik inşa, açıklama ve araştırması için 'ekleme metodu'nun' içermelerini geliştirmeye başlar. Ve üçüncü olarak, tam bir görüş ve kavrayış keskinliği ile donatılmış olarak, yasal sistemin sonuç açıklamasında *otopietis* hukuk görüşünün bazı ilk işaretlerini fark edebiliriz. Gerçekte, bu tür bir okuma yanlış olacaktır, çünkü bu yaklaşım, ilhâmını Niklas Luhmann'ın *otopietis* [kendini yeniden üretebilen-sistem] teorilerine herhangi bir yakınlıktan çok Tuschling ve Hirst'ten almıştır. Ancak, yasal teoriye ilgim, *otopietis*'e karşı sonraları ortaya çıkan ilgime bir köprü oluşturmuştur.

Üçüncü bölümde ise, 1980'lerin başında devletin görelî özerkliği hakkında olası görüşleri belirlemek amacıyla yola çıkıldı. Marksistler uzun zamandır bu konu ile ilgileniyorlardı, ancak anlamı asla açık olmamıştı. Çünkü devlet kurumsal ayrılığı ve özel kapasitesi ile bazen ekonomiden özerk gibi görülüyordu; ya da devlet yöneticileri, kendi özel değerleri ve çıkarları nedeniyle kapitalist sınıfa karşı özerk kabul ediliyorlardı. Devletin özerkliği, bazı durumlarda sadece 'görelî'dir, çünkü uzun dönem çıkarlarını güvence altına alabilmek için kapitalist ekonomi (ya da genelde kapitalizm) devlete ihtiyaç duymaktadır ve bu işlevsel ihtiyaç kendi içinde uygun bir özerklik biçimi yaratmak ve yeniden-üretmek için yeterlidir. Diğer durumlarda, bu özerkliğin ortaya çıkışı ve sürdürülmesi serma-

ye için sorun olarak görülür ve görelî işlevselliği ya da işlevsizliği sınıf mücadelesi temelinde açıklanır. Ve diğ er bazı durumlarda da, devletin ve/veya yöneticilerinin kurumsal ayrımı kesinlikle işlevsiz olarak görülür.

Bu farklı görüşleri araştırarak ‘görelî özerklik’ kavramının kendisinin son derece yetersiz doğasını görmeye ve sorunu ele almak için başka yollar aramaya başladım. İlk çabam, son bölüm *Kapitalist Devlet*’te (1982) sunulmuştur, ancak görüşlerim gerçekte 1985-1986 yıllarında Floransa’daki Avrupa Üniversitesi Enstitüsü’nde bir Jean Monnet araştırmacısı olduğum dönemde netleşti. Ve işte böylece, *otopietis* teorisinin Marksist bir eleştirisini yazarak nihayet Bölüm 3’te sunulan savların iskeletini ortaya çıkardım. Eğer bu bölümde teorik dil sistemleri ile flört ediyor görünüyorsanız, bu durumun savımı geliştirmek için önemli bir katalizör olmasındandır. Fakat ben bir sistemler teorisyeni değilim. Bölüm, bu kitap için önemli ölçüde gözden geçirilmiştir ve Bölüm 10’daki *otopietis* teorilerin eleştirisinden oldukça bağımsız olarak okunabilir.

Bu üç bölüm, temelde ekonomi, devlet ve hukukun Marksist tahlilleriyle ilgilidir. Ayrıca, diğ erlerinin görüşlerinin eleştirisi biçimini de alırlar. Fakat, bu bölümlerde, kendi stratejik-iliskisel yaklaşımımın tohumları da görülebilir. Bu, kitabın sonraki bölümlerinde daha net bir şekilde ortaya konulacaktır.

1.

SON DÖNEM KAPİTALİST DEVLET TEORİLERİ

Monetaristler, Keynesçiler ve Marksist ekonomistler, farklı varsayımlarına ve açıklama ilkelerine rağmen kapitalist ekonomilere devlet müdahalesinin doğası ve etkisine yönelik ortak bir ilgiyi paylaşmaktadırlar.¹ Fakat, piyasa güçleri hakkındaki çalışmaların aksine, devletin kendisi bir tahlil alanı olarak tuhaf şekilde ihmal edilmiştir. Bu, devlete daha sınırlı bir rol atfeden teoriler için olduğu kadar devlete daha aktif rol yükleyen teoriler için de geçerlidir. Gerçekten de, Marksistler sınıf çalışmalarında devletin stratejik önemi hakkında özel bilgileri olduğunu iddia etseler de, devleti politik-ekonomideki bir mesele olarak sadece son 10 yıldır (1977'den bu yana) yeniden keşfetmişlerdir. Bunun sonucunda ortaya çıkan tartışma, en soyut metodolojik konulardan oldukça özel tarihsel problemlere uzanmış ve çeşitli hipotez ve kavrayış biçimlerinin doğmasına yol açmıştır. Marksist savın büyük bölümünün ezoterik ve sıklıkla anlaşılmaz olduğu ve/veya diğer teamüllere göre çalışanlar için önem taşımadığı maalesef doğrudur. Fakat bu sav, devletin kıyaslanabilecek herhangi bir yeniden değerlendirmesinin yokluğunda daha geniş bir ilgiyi hak etmektedir. Hepsinden başka, Marksizm, üretim ve mübâdeleyle olduğu kadar devletle de uzun süredir ilgilendiğinden, ekonomik tahlilin tümleşik bir yaklaşımla ne düzeyde aydınatabileceği kesinlikle incelenmeye değerdir. Böylesi bir araştırma, süregelen küresel ekonomik kriz ve

¹ Bu araştırmayı yazarken, Essex ve Cambridge üniversitelerindeki meslektaşlarım ve öğrencilerle ve Sosyalist Ekonomistler Konferansı üyeleri ile yaptığını tartışmalardan yararlandım. Özellikle, Michael Best, John Holloway, Ernesto Laclau, John Urry, Harold Wolpe, Tony Woodiwiss ve *Cambridge Journal of Economics* editörlerine teşekkür etmek isterim. Ama en azından argümanların son şeklinin sorumluluğu bana aittir.

endüstriyel ve finansal sistemi yeniden yapılandırmak için artan devlet müdahalesi döneminde özellikle uygun düşmektedir.

Bu incelemenin, aslında Marksist ekonomi ile ilgilenmediği vurgulanmalıdır. Bunun yerine, *kapitalist devletin* son dönemlere ait bazı Marksist teorileştirmeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu yazı, yeni bir yaklaşım getirmemekte; sadece bu teorileri belirli kriterler çerçevesinde ele almaktadır. Bu kriterler, mantıksal tutarlılık ve teorik kesinliğin yanı sıra Marksist teorilerin değerlendirmesiyle ilgili daha özel kriterleri de kapsamaktadır. Bu özel kriterler şöyle özetlenebilir: Kapitalist devletin Marksist teorisi, (a) bir üretim tarzı olarak kapitalizmin özgül nitelikleri üzerine kurulduğu ölçüde yeterli sayılacaktır, (b) sermaye birikimi sürecinde sınıf mücadelesine merkezî bir rol öngörmektedir, (c) toplumun politik ve ekonomik özellikleri arasındaki ilişkileri, birini diğerine indirgmeden ya da bunların tamamen bağımsız ya da özerk olduğunu varsaymadan kurmaktadır, (d) kapitalist toplumlarda devletin biçimlerinde ve fonksiyonlarında tarihsel ve ulusal farklılıklar olduğunu kabul etmektedir, (e) kapitalist olmayan sınıfların ve sınıf-dışı güçlerin, devletin doğasının belirlenmesini ve devlet iktidarının uygulanmasını etkilediğini kabul etmektedir. Bu belirli kriterlerin seçim nedenini açıklamaya çalışmak, tartışmayı başlamadan başka yönle çekecektir; bu kriterlerin konuyla ilgilerinin ve önemlerinin, biz ilerledikçe ortaya çıkacağını ümit etmekteyiz.

Bu bölüm, Marx'ın ve klâsik Marksist teorisyenlerin kapitalist devlete yaklaşımının kısaca gözden geçirilmesiyle başlamaktadır. Çalışmalarının birçok farklı temaları sıralanarak, değerleri ve kusurları ele alınmaktadır. Bu da, son gelişmelerin değerlendirilmesinde bir çerçeve sağlamaktadır. Daha sonra, klâsik metinler üzerindeki bazı çeşitlemeler incelenmekte ve Marksist devlet teorisini geliştirilmesindeki başarısızlıkları dolayısıyla eleştirilmektedirler. Bu da bizi kriterlerimiz ışığında değerlendirilmiş olan kapitalist devletin son dönem teorileriyle ilgili çalışmanın merkezine götürmektedir. Bölüm, kapitalist toplumlarda devlet iktidarının Marksist tahlilleri ve bu tahlillerin diğer teorik yaklaşımlar üzerindeki etkilerine ilişkin bazı genel ifadelerle sona ermektedir.

Devlet Üzerine Klâsik Metinler

Marx'ın, *Kapital*'in kapsam ve titizliğine yakışacak bir teorik kapitalist devlet tahlili yapmadığı bilinen bir şeydir. Marx'ın devlet üzerine çalışması, bir dizi parçalı ve sistemli olmayan felsefî yansıma, çağdaş tarih, gazete yazıları ve rastlantısal ifadeler içermektedir. Dolayısıyla, Marx'ın devlet aygıtları, devlet iktidarı, sermaye birikimi ve toplumsal önkoşullar arasındaki ilişkilere nadiren doğrudan odaklanması şaşırtıcı değildir. Fakat Engels, Lenin, Troçki ve Gramsci gibi diğer klâsik Marksist teorisyenler için de aynı şeyin geçerli olduğu pek sık dile getirilmemektedir. Bu teorisyenler, genel olarak devlet, belirli tarihsel olaylar ve ideolojik tahakkümün doğası hakkında çeşitli keskin gözlemlerde bulunmuş olsalar da, kapitalist devletin farklı biçimlerine ve bunların farklı durumlarda devam eden birikim için yeterliliklerine ilişkin hayatî sorunla uğraşmamışlardır. Nitekim, klâsik metinler bu konu üzerine odaklandıklarında, bunu tutarsız şekillerde yapmışlardır. Bu konuya ilişkin en az altı farklı yaklaşım söz konusudur ve bu yaklaşımlar, birbirlerine genellikle farklı tutarlılık ölçüleri ve karşılıklı nitelemelerle bağlansalar bile, farklı teorik savlar, açıklama prensipleri ve politik içermelere sahiptirler. Dolayısıyla, klâsik yaklaşım üzerinde bir bütün olarak genel bir kanıya varmadan önce, bu yaklaşımların ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

1. Marx başlangıçta modern devleti (en azından XIX yy. Prusya'sında) ekonomik üretim ya da yeniden-üretimde gerekli hiçbir rolü olmayan *parazit* bir kurum olarak görmüştür. Marx'ın görüşüne göre, modern devlet, sivil toplumun egoizminde kök salmış uzlaştırılmaz çatışmaların ifadesi iken; demokratik devlet, devlet ve halkın gerçek birliği ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, ortak çıkarları temsil etmekten çok uzak olan devlet ve görevlileri, sivil toplumu tikel çıkar grupları adına istismar etme ve baskı yapma eğilimindedirler. Hattâ, Marx, tıpkı şirket örgütlenmesinin burjuvazinin ve zanaatkârların kendi maddî çıkarlarını savunmalarını sağladığı gibi, devletin de kendi çıkarlarını gerçekleştirme mücadelelerinde resmî görevlilerin özel mülkü haline geldiğini savunmaktadır. (Marx 1843: özellikle 44-45; bkz.: Hunt 1975: 124). Bu görüş, genç Marx'ın hâlâ liberal-radikal politik görüşleri savunduğu dönemlerde, Hegel'in politik teorilerinin eleştirilmesinde daha da geliştirilmiştir. Bu dö-

nemde bir üretim tarzı olarak kapitalizm kavrayışını da henüz geliştirmemiş olan Marx, kapitalist devletin belirleyici özelliklerini tanımlayamamıştır (Althusser 1969: 49-86; 1974: 151-61; Mandel 1971: 52-67 vd.). Daha sonra, modern, temsilî devlet biçimi ve bu devletin sivil toplumdan ayrımı hakkındaki temel fikirlerini korusa da, Marx devlete dışsal ve parazit bir varlıktan çok sınıf hâkimiyeti sisteminin gerekli bir parçası olarak bakmıştır. Bu son görüş, Marx'ın Doğu Despotizmi hakkında sonradan yazdığı çalışmasında da izlenebilir, ancak Marx, Asya tipi üretimin doğasını “komünal”, Asya tipi devleti de toplumun üzerinde duran “parazit” bir yapı olarak görmüştür. (bkz.: özellikle Marx 1858a). Modern devletin esasında parazit olduğu görüşünün, dönemin anarşist çevrelerinde hâlâ tutuluyor olmasına rağmen Marx, bu görüşü çok uzun süre savunmamıştır.

2. Marx, devletin ve devlet iktidarının mülkiyet ilişkilerinin ve bu ilişkilerden kaynaklanan ekonomik sınıf çatışmalarının *epiphenomena*'sı (yani basit yüzey yansımaları) olduğunu da savunmaktadır. Bu görüş, çoğunlukla Marx'ın ilk dönem eserlerinde görülmekte, fakat daha sonraki eserlerinde de yer yer karşımıza çıkmaktadır, ancak en son döneme ait Marksist tahlillerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş, Marx'ın hukuk (burada hukukî ilişkiler yalnızca üretimin toplumsal ilişkilerinin dışavurumu olarak görülmektedir) hakkındaki erken dönem yorumlarında özellikle açıktır, fakat politik kurumların daha genel tahlillerinde de belirgindir. Bu yaklaşımın en çok bahsedilen örneği, *Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı* [Contribution to the Critique of Political Economy]'sındaki 1859 yılında yazılmış olan *Önsöz*'dür. Bu önsöz, hukuku ve politikayı ekonomik altyapı üzerinde yükselen üstyapı olarak, mülkiyet ilişkilerini de üretim ilişkilerinin hukuksal ifadesi olarak görürken, devrimi de, üretim ilişkileri ve [üretici] güçler arasındaki büyüyen çelişki üzerine oturtmaktadır. Genel olarak, bu yaklaşım devlet yapısını kendine yeterli ve kendi kendine gelişen ekonomik bir temelin yüzey yansıması olarak görmektedir. Ve, sınıflar tamamen ekonomik temeller üzerinde tanımlandığından, devlet iktidarının uygulanımı da, ekonomik mücadelenin bir yüzey yansıması olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, ayrıca, hukukî-politik ilişkiler ve ekonomik ilişkiler arasında mükemmel bir örtüşme olduğunu

ya da, en iyi haliyle, bir tür 'kılavuzluk' ya da 'izleme' ilişkisi bulunduğunu öngörmektedir. Böylece, devletin etkisini, ekonomik gelişmenin (üretici güçlerin gelişiminde tipik olarak gözlendiği şekliyle) ve ekonomik sınıf mücadelesinin (üretimin dağıtımı üzerine mücadelede tipik olarak görüldüğü şekliyle) basit zamansal bir deformasyonuna indirgemektedir. Dolayısıyla, devlet müdahalesinin ekonomik gelişmeyi hızlandırabilmesine ya da engelleyebilmesine rağmen ekonomik gelişme her zaman en son yargıdaki (*last instance*) belirleyici unsurdur (*bkz.*: özellikle Engels 1878: 253-4; Marx ve Engels 1975: 392-4).

3. Bir diğer yaygın yaklaşım ise, devleti verili bir toplumdaki *yapıştırma* (cohesion) *faktörü* olarak ele almaktadır. Bu bakış açısı, günümüzde her ne kadar Poulantzas ile özdeşleşmişse bile, klâsik metinlerde de görülebilmektedir. Hattâ, Engels devleti ekonomik sömürü ile *pari passu* [aynı koşullarda] ortaya çıkan bir kurum olarak görmektedir. Engels, devletin işlevinin baskı ve taviz yolu ile antagonist sınıflar arasındaki çatışmayı düzenlemek ve böylece egemen sınıfın hâkimiyetini ve hâkim üretim tarzının yeniden-üretimini tehlikeye atmadan sınıf mücadelesini hafifletmek olduğunu savunmaktadır. (Engels 1884: 154-63 ve *passim*). Lenin de birçok yazısında aynı görüşü benimsemektedir (*bkz.*: özellikle Lenin 1917). Buharin, topluma, içinde devletin 'düzenleyici' (*regulator*) olarak görev yaptığı kararsız bir denge sistemi olarak bakmakta, Gramsci ise, çok daha az mekanik bir bakış açısından da olsa, aşağı yukarı aynı görüşü birçok yerde savunmaktadır. (Buharin 1926: 150-4 ve *passim*; Gramsci 1971: 206-76).

Bu yaklaşımda iki temel sorun vardır. Öncelikle, devletin bir yapıştırıcı faktör olarak doğasını açıklayamamakta ve/veya devletin bu işlevi yerine getirmekte kullandığı araçları tanımlayamamaktadır. Dolayısıyla, buna göre devlet, işlevsel özellikleri ile tanımlanmakta ve yapıştırmada payı bulunan her kurumu içermektedir (*bkz.* özellikle Poulantzas 1968: 44-50). Ancak, devletin sınıfsal doğasını bu şekilde açıklamak imkânsızdır. Hattâ bu yaklaşımın, devrimci sonuçlara öncülük etmekten ziyade, devletin tarafsız bir arabulucu gibi davrandığını ve böylece çatışan sınıfları 'uzlaştırabileceği' fikrini desteklediği anlaşılmaktadır. İkinci olarak, yapıştırma mekanizması ve sınırları tanımlanmadıkça, devrimci krizlerin or-

taya çıkışını ve bir evreden diğerine geçişleri açıklamak güçleşecektir. Bu bağlamda, bu tür bir yaklaşımın yetersizliği o kadar aşikârdır ki, diğer bakış açıları ile tamamlanması ve desteklenmesi gerekmektedir.

4. Devletin aynı zamanda bir sınıfsal hâkimiyetin *aracı* olarak kabulü... Bu en yaygın yaklaşım, Marksizm-Leninizm(*in*) yorumlarında açık izlenebilir. Buradaki temel problem, devleti bir araç olarak tarafsız görme eğilimi ve her sınıf ya da toplumsal güç tarafından aynı kolaylıkla ve aynı etkinlikle kullanılabileceğinin varsayılmasıdır. Bu yaklaşım, ekonomik olarak hâkim sınıfın devlet aygıtında (XIX. yy. İngiltere'sinde toprak aristokrasinin sermaye adına yönetimi örneğinde bizzat Marx tarafından belirtildiği gibi) kilit rolleri ele geçiremediği durumları açıklamakta güçlüklerle karşılaşmaktadır. Aynı problem, devletin sınıf mücadelesinde az çok geçici bir dengeye bağlı olarak hâkim sınıf karşısında önemli ölçüde bağımsızlık elde ettiği durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Bu durumun da mutlakiyetçi devlette, Louis Bonaparte yönetiminde Fransız İmparatorluğu'nda ve Bismarck yönetiminde Alman Reich'inde meydana geldiği iddia edilmektedir. Her iki durumda da, hâkim sınıfın devlet üzerinde direk kontrolü olmamasına rağmen, devletin nasıl olup da hâlâ sınıf hâkimiyetinin bir aracı olarak kaldığı açıklanamamaktadır. Benzer problemler, devrimci durumlarda ortaya çıkan 'ikili iktidar' açıklamasında ve farklı üretim tarzları arasındaki geçişlerin tahlilinde de ortaya çıkmaktadır.

5. Klâsik Marksist metinlere bir başka yaklaşım, sosyoloji, antropoloji ve politik bilimlerdeki ortodoks kurumsal araştırmaların yaklaşımlarıyla benzerlikler göstermektedir. Devlet, bir *kurumlar dizisi* olarak kabul edilmekte ve sınıf karakteri hakkında herhangi bir genel varsayımda bulunulmamaktadır. Devlet, işbölümünün (genellikle bir sınıfın diğeri tarafından sömürülmesi temeline dayalı üretim tarzının ortaya çıkışı ile tanımlanan) belirli bir evresinde gelişen ve yönetim ve/veya baskı üzerinde uzmanlaşmış devlet görevlilerinin tekelinde ayrı bir hükümet sisteminin oluşmasını da içeren bir 'kamusal güç' olarak görülmektedir. Bu tema, Engels'de (1984) ve Lenin'de (1917) gayet açıktır. Bu yaklaşım, yukarıda gözden geçirilen yaklaşımlara yöneltilen itirazlarla bağdaştırılabilir, ancak belirli durumlarda yeterli olup olmadıkları sorusunu açık bırakmaktadır. Devletin işlevlerinin, etkilerinin ve sınıfsal doğasının *a priori* değil,

ancak farklı durumlardaki sınıf mücadelesi ve kurumsal yapısı arasındaki ilişkilere bağlı olarak belirlenebileceğine işaret eder. Bununla birlikte, kurumsal yaklaşım, bu tür bir konjonktürel tahlilin yokluğunda, devletin doğasını sadece daha ilkel formülasyonlara dönerek saptayabilir. Dolayısıyla, bu yaklaşım *epiphenomenalism* (gölgeolguculuk) (kurumlar, ekonomik temeli yansıtır) ve/veya araçsalcılık (kurumlar, sermaye tarafından kontrol edilir) ile ilişkilendirilmeye yatkındır. Hepsinden başka kurumsal yaklaşım, somut tahlillerle ilişkilendirilse bile, mevcut olanı açıklama çabasına girmeden sadece tanımlayıcı izahatlara yönelebilir.

6. Bu bağlamda altıncı yaklaşım özellikle konumuzla ilgilidir. Bu yaklaşım, devleti *sınıf mücadelesinde özgül etkileri olan bir politik hâkimiyet sistemi* olarak incelemektedir. Böylece, araçsalcı yaklaşım 'kimin yönettiği' sorusuna odaklanırken, bu yaklaşım dikkati politik temsil ve devlet müdahalesi biçimlerine çekmektedir. Sözü edilen biçimleri, belirli bir sınıf ya da sınıf fraksiyonunun uzun dönemli çıkarlarına uygun bir sınıfsal güçler dengesini sağlamlaştırmayı az çok yeterli biçimler olarak incelemektedir. Bu yaklaşım, Lenin'in demokratik bir cumhuriyetin kapitalizm için en iyi politik kabuk olduğu ve bu devlet biçimi bir kez kurulduğunda, kişilerde, kurumlarda ya da partilerde yapılan hiçbir değişikliğin sermayenin politik iktidarını sarsamayacağına dair ifadelerinde kendini göstermektedir (Lenin 1917: 296; bkz.: ayrıca Marx ve Engels 1975: 350). Bu yaklaşım, işçi sınıfının politik hâkimiyetine model olarak gösterilen Paris Komünü tartışmalarında da merkezî rol oynamaktadır (bkz.: özellikle Marx 1974; Lenin 1917). Bu yaklaşım, en iyi sonucu devletin kurumsal bir tanımı ile bağlantılı kullanıldığında vermektedir. Yukarıda gözden geçirilen diğer yaklaşımların akla getirdiği güçlükleri bertaraf etse bile, daha hâlâ geliştirilmesi ve somut bir kurumlar tahlili ile desteklenmesi gereklidir. Aksi takdirde, bu görüş, kapitalist bir toplumda devletin zorunlu olarak sermaye adına çalışacağı yönünde daha yalın bir teorik güvence elde etme çabası olarak kalmaya mahkumdur. Dolayısıyla, devletin içsel örgütlenmesinin, devletin sermayenin yeniden-üretimi için çalışmasını garanti altına alabileceğini savunanlara (örneğin Offe 1974) karşı, devlet iktidarının duruma göre az ya da çok kapitalist olabileceğinde ısrar etmek hayatî önem taşımaktadır.

Dolayısıyla, Marksist klâsiklerin hiçbirinde iyi formüle edilmiş, tutarlı ve sağlam bir teorik devlet tahlili bulamayız. Ancak amacımız, klâsik metinlerin bize hem çok kesin tarihsel genelleştirmeler ve politik algılamalar sunduklarını hem de, kesinlikle, çok daha özenli bir tahlilin temellerini attıklarını inkâr etmek değildir. Özellikle politik hâkimiyet görüşü (altıncı yaklaşım), devlet ve devlet iktidarını incelemek için yeterli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Ancak son zamanlarda yenilenen tartışmaların çoğu, genellikle hâlâ diğer yaklaşımların sınırlamalarını taşımakta ve bu kavrayış biçimini, politik hâkimiyetin doğasına doğru genişletememektedir. Bu durum, birçok şekilde görülebilir. Günümüzde devlet, nadiren hiçbir gerçek etkisi olmayan basit bir gölge-olgu olarak değerlendirilse de, devletin biçim ve etkileri sıklıkla sadece ekonominin 'ihtiyaçları' temelinde açıklanmaktadır. Buna alternatif olarak ise, devlet ekonomiye sadece sınıf mücadelesinde bir araç olarak bağlantılandırılmaktadır. Her iki yaklaşım da ekonomik temele ilişkin farklı görüşlerle birlikte bulunabilir. Dahası, bazı yeni araştırmalar geniş ölçüde sermaye ve emek arasındaki politik çatışmaya odaklanmakta ve dolayısıyla ekonomik meselelerle ancak bu meselelerin politik faktörlerden etkilendiği oranda ilgilenmektedirler. Bu, sözkonusu ekonomik ve politik yaklaşımlarının yanlış olduğunu ileri sürmek için değil, sadece bunların devlet teorisine katkıları kadar sınırlamalarının da değerlendirilmesi gerektiğini anlatmak içindir. Gerek katkılar gerek sınırlamalar, Ralph Miliband ve Nicos Poulantzas'ın erken dönem yazıları, neo-Ricardocu teorisyenlerin görüşleri ve 'tekelci devlet kapitalizmi' çalışması gözden geçirilerek örneklendirilebilir.

Bazı Klâsik Temalar Üzerine Çeşitlemeler

Miliband ve Poulantzas (devlet üzerine ilk dönem çalışmalarında) ekonomik zorunluluklardan ve sermaye birikiminin ihtiyaçlarından ayrıntılı bir şekilde bahsetmeden politik ve ideolojik mücadeleler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu durum onların tartışmacı kaygılarını yansıtmaktadır. Miliband, liberal-demokrat teorisyenlere, ekonomik ve politik elitlerin toplumsal âidiyetleri, kişisel bağlantıları ve ortak değerleri ve de hükümet politikasının gelir ve servet dağılımı gibi konular üzerindeki etkileri hak-

kındaki ‘gerçeklerle’ karşı durmaktır. Miliband, ayrıca, yönetici sınıfın ideolojisi içindeki sosyalleşmenin önemli bir toplumsal düzen ve politik iktidar kaynağı olduğunu da savunmaktadır (Miliband 1968). Miliband, temel kaygısı liberal çoğulculuğun kandırmacalarını ve çarpıtmalarını ortaya çıkarmak olduğundan Marksist bir devlet tahlili geliştirmekle uğraşmaz. Hattâ, Miliband aslında politikayı ekonomik güçlerle karmaşık eklemlenmesinden yalıtılmış halde tartışmakta olan liberal eğilimi yeniden üretmektedir. Politika ile ekonomik güçler arasındaki ilişkiyi, sadece kişilerarası bağlantılar söz konusu olduğunda kurarak; politika ile ekonominin karşılıklı gerekliliğini ve birbirlerine olan kurumsal düzeydeki bağımlılıklarını göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, Miliband hem kapitalist toplumda devletin gerçek doğasını ve hem de sermayenin avantajları kadar özünde varolan kısıtlamaları belirlemeyi başaramamıştır.

Poulantzas ise, liberal-demokrat teorinin çürütülmesinden çok, geleneksel Komünist ortodoksinin ‘tekelci devlet kapitalizmi’ savının eleştirilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla, Poulantzas, modern devletin tekelci sermayenin itaatkâr bir aracından başka bir şey olmadığı görüşüne muhalif olarak, tüm araçsalcılık biçimlerinin reddedilmesinde ve devletin karmaşık bir toplumsal ilişki olduğu fikrinde ısrar etmektedir. Karmaşık toplumsal ilişki ifadesinin iki anlamı içerdiği anlaşılmaktadır. İlk olarak, sınıflar, devletin dışında ve devletten bağımsız varolan ve devleti pasif bir araç olarak kullanma yeteneğine sahip, basit ekonomik güçler olarak görülmemelidir. Çünkü sınıf ya da sınıfsal bir fraksiyonun politik etkisi kısmen devletin kurumsal yapısına ve devlet iktidarının etkilerine bağlıdır. İkinci olarak, sınıf mücadelesi sivil toplumla sınırlı değildir, fakat devlet aracının tam kalbinde yeniden üretilmektedir. Poulantzas, devletin sermaye birikiminin kesintisiz sürmesi için toplumsal yapış(tır)manın sağlanmasında nesnel bir işlevi olduğunu da savunmaktadır (Poulantzas, 1968: 44-50; 1974: 78-81 ve *passim*). Dolayısıyla, Poulantzas, devleti, kapitalist toplumda yapısal olarak belirlenmiş rolünden çok kendisini kontrol eden bireysel insan öznelerine göre tahlil ettiği için eleştirmektedir Miliband’ı (Poulantzas 1969: 67-78).

Maalesef, Miliband’ın tahliline ve ‘tekelci devlet kapitalizmi’ teorilerine karşı eleştirileri her ne kadar sağlam olsa da, Poulantzas’ın kendisi. kapitalist devletin bütünüyle tatmin edici bir açıklamasını yapmamakta-

dır. Poulantzas, devleti bir toplumsal yapıştırma faktörü olarak tanımlamakta, ancak bunu birbiriyle çelişen iki farklı şekilde yorumlamaktadır. Bazen, yapıştırma için yeterli koşulun, bir iktidar bloğunun tekelci sermayenin hegemonyasında başarılı şekilde örgütlenmesi olduğunu savunmaktadır (Poulantzas 1970: 72-88; Cutler 1971: 5-15). Bu sav, devlet iktidarının etkin olarak uygulanmasında temel ekonomik kısıtlamaları tamamıyla göz ardı etmektedir ve devletin yalnızca tekelci sektörden çok iktidar bloğunun bir aracı olduğunu söylemektedir. Poulantzas, başka her yerde, devlet iktidarının etkilerinin zorunlu olarak kapitalizmin hâkimiyetiyle kuşatıldığı ve dolayısıyla, uzun vadede, sadece hâkim sınıfın çıkarlarına karşılık verebileceği şeklindeki indirgemeci görüşü benimsemektedir (özellikle *bkz.*: Poulantzas 1969: 67-78 ve 1976b: 63-83). Bu iddiaya göre, yapışmanın devletin nesnel işlevi sayesinde olması nedeniyle, devlet aygıtının hangi sınıf tarafından kontrol edildiği de bütünüyle mevzu dışında kalmaktadır. Kısaca, Poulantzas, kapitalist devletin görece özerkliği ile ilgili savlarla yakından ilişkilendirilmesine rağmen gerçekte iki aşırı uç arasında salınmaktadır. Devleti ya ekonomik temelden tamamen bağımsız kabul etmekte ya da herhangi bir konuda bağımsızlığını hepten inkâr etmektedir. Tek başına yeterli olmayan bu tutumlar, bir araya gelseler bile, Poulantzas'ın tahlilini kuşkulu hale getirirler (Poulantzas hakkındaki bu eleştiriyi bir şekilde hafifleten daha fazla tartışma için, *bkz.*: Aşağıdaki 2. ve 8. bölümler).

Miliband ve Poulantzas'ın odaklandığı politik konuların aksine neo-Ricardocu oldukları kabul edilen teorisyenler, açık bir şekilde devletin ekonomik boyutuyla ilgilenmektedirler. Devletin sınıflar arasındaki gelir dağılımı üzerindeki etkisine odaklanarak, şirket kârlarının ücretler aleyhine korunması ve yenilenmesi için devletin ekonomiye nasıl müdahale ettiğini göstermeye çalışmaktadırlar. Devletin böyle bir müdahaleye yönelmesinin arkasında genellikle sendikal mücadeleler ve/veya uluslararası rekâbetten kaynaklanan kârlılığı engelleyici baskılar vardır. Bu gibi durumlarda uygun devlet müdahalesi, kârdaki düşüşün özgül biçimine ve sınıfsal güçler dengesine bağlıdır. Sermaye, şirket kârlarını en üst seviyeye çıkarmak amacıyla emeği disiplin altına almak ve ücretleri düşürmek için konjonktür dalgalanmalarını genellikle kendi çıkarları için kullanmaya çalışacaktır (Boddy ve Crotty 1974, 1975) ve/veya malî değişiklikler,

sübvansiyonlar, ulusallaştırma, devalüasyon, reflasyon, ücret denetimleri ve sendika faaliyetleri üzerinde yasal kısıtlamalar gibi yollarla geliri özel sektöre dağıtacak (Glyn ve Sutcliffe 1972) ve/veya 'toplumsal ücret'le ilgili kamu harcamalarından kesintiler yoluyla, kamu borçlanması ve vergi artışlarının enflasyonist etkilerini azaltmaya çalışacaktır (Gough 1975). Buna karşın işçi sınıfı, sermayenin bu tür saldırılarına direnmeye (Boddy ve Crotty 1974: 12) ve, ümit edilir ki, ücret mücadelesini ve/veya ücret kesintileri karşısındaki muhalefeti başarılı bir devrimci harekete dönüştürmeye çalışacaktır (Glyn ve Sutcliffe 1972: 189-216; Gough 1975: 91-2). Fakat, sermayenin devletteki, özellikle ekonomi politikası üretimi alanındaki egemen konumu, ekonomik krizlere dayatılan çözümün kapitalist çözüm olduğu anlamına gelmektedir (Boddy ve Crotty 1975).

Kesinlikle radikal fikir imaları taşıyan bu tür çalışmalar, devlet müdahalesini, sermayenin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmektedir. Fakat, neo-Ricardocu yaklaşım, bir üretim tarzı olarak kapitalizmin doğası ve devletin sınıf karakterini hâlâ sınırlı biçimde ele almaktadır. Çünkü bu yaklaşım, artı-değerin yaratılması ve [artı-değere] elkonulması yoluyla gerçekleştirilen kapitalist sömürünün karakteristik biçimini ve toplumsal üretim ilişkilerinin önemini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, emek sürecini sadece teknik bir süreç olarak gören bu yaklaşım, gelir dağılımını da mübâdele alanı içinde belirlenen işgücü fiyatı ile ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla, üretim noktasındaki mücadelelerden çok bölüşüm mücadelelerini neo-Ricardocu tahlillerin tam kalbine yerleştiren bu yaklaşım, devlet müdahalesini gelir dağılımına dayanarak tartışma ve üretimin yeniden-yapılandırılmasında devletin temel rolünü göz ardı etme eğiliminde yansıtılmaktadır. Kısaca, bu türden bir tahlil, sadece ücret kısıntıları ve/veya kamu harcamalarındaki kesintileri krizleri çözmek için yeterli saymakla kalmaz, devletin üretimin kendisine giderek artan müdahalesinin nedenlerini, doğasını ve sınırlarını ele almakta ve açıklamakta da tamamen başarısız olur. Bu eleştiri, ücretlerle (ister emeğin fiyatı isterse emek gücü değeri olarak görülsün) ilgili mücadelenin önemini inkâr etmek için değildir. Bu eleştiri, sermaye dolaşımının sadece bir noktasına odaklanmanın devlet müdahalesinin ya da kapitalist krizlerin doğasını anlamak için gerekli temeli sağlayamayacağı konusunda ısrar etmektir.

Bu yaklaşımın ekonomi kavrayışı sınırlı olduğu gibi devlet kavrayışı da zayıftır. Çoğu neo-Ricardocu tahlil, devleti sadece müdahale yetisine sahip 'üçüncü güç' ya da kârın maksimize edilmesi adına manipüle edilmeye meyilli bir araç olarak değerlendirmektedir. İlk durumda devletin sermaye adına neden müdahale ettiğini ya da neden böyle yapabildiğini açıklamak için bir çaba yoktur. İkinci durumda ise, tahlil, araçsalcı teorilerin bilinen problemleriyle uğraşmak zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde, Gough'un daha sofistike bir devlet tahlili yapmasına ve devletin görelî özerkliği konusunda ısrar etmesine rağmen, bu vurgu daha çok belagat düzeyinde kalmıştır. Gough, pratikte, devletin kurumsal bir tanımını gene devletin politik mücadeledeki işlevleri üzerine bir çalışma ile birleştirmiştir. Bu da neo-Ricardocu ekonomide paylaşım mücadeleleri üzerindeki vurguya ve teknisist üretim algılamasına âdeta bir kalıp gibi oturur. Gerçekten, Gough, politikayı sermaye ve emek arasındaki kamu harcamaları tahsisi ve vergilendirme mücadeleleri ile sınırlar görünmektedir. Dolayısıyla, sermayenin yapılandırılmasında harcamalardaki 'kesintilerin' rolünü ve devlet aygıtının kendisini yeniden örgütleyerek sermayenin politik hâkimiyetini artırma mücadelelerini göz ardı etmektedir. Ancak bu başarısızlık, neo-Ricardocular tarafından daha genel bir şekilde paylaşılmaktadır.

Emek-değer teorisi, değer yasası ve, özellikle, kâr oranındaki düşme eğilimi yasası hakkındaki tartışmalar, kapitalist devletin tatminkâr bir açıklamasını yapma çabalarında, üretim sürecine devlet müdahalesi ile bağlantılı olarak gerçekten önem kazanmıştır. Ancak, sermaye birikiminin Marksist tahlillerinde önemli rol oynamalarına rağmen, bu ilkelerin ve yasaların mantıksal ve ampirik statüleri oldukça tartışmalıdır. Gerçekten de, bölüm ilerledikçe ortaya çıkacağı gibi, ekonomik ve politik tahliller için faydalarını kanıtlamış teoriler arasında bile göze çarpan yorum eksiklikleri vardır. Bu özellikle, kâr oranında düşme eğilimi yasası örneğinde gayet açıktır; emek-değer teorisi, Marksist ekonominin ortak zemini olma eğilimindedir ve değer yasası da, genellikle sermaye birikiminin çeşitli eğilimlerini ve çelişkilerini ve bunların piyasa güçleri aracılığıyla dolayımlanması kapsayan bir genel ilke olarak hizmet etmektedir. Kâr oranında düşme eğilimi, daha tartışmalıdır ve kapitalizmin somut gelişimi açısından taşıdığı belirsiz imalar nedeniyle olduğu kadar soyut teorik

temelleri nedeniyle de saldırıya uğramıştır. Çünkü bu sözde yasanın geçerliliği kabul edilse bile, bunun sadece bir eğilim olduğu ve önemli karşı-eğilimlere tâbi olduğu açıktır. (Marx 1867: 211-66; Fine ve Harris 1976). Bununla birlikte, sadece bu yasaya kapitalist toplumlardaki devlet tahlillerinde ne şekillerde başvurulduğuyla ilgilendiğimiz için bu özel yasayı mevcut içeriğiyle kabul etmek ya da reddetmek *zorunlu değildir*.

Kapitalizmin eylem yasaları, 'tekelci devlet kapitalizmi' teorilerinde merkezî bir yer işgâl etmektedir. Farklı biçimler alan bu teoriler, kapitalizmin evrelere ayrılması ve son basamağının doğasıyla ilgili belirli varsayımları paylaşmaktadırlar. Dolayısıyla, *laissez-faire* kapitalizmi evresinde rekâbet sürecinin kaçınılmaz olarak sermayenin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine ve böylece tekellerin tüm ekonomiye hâkim olduğu yeni bir evrenin başlamasına yol açtığı savunulmaktadır. Hepsinden başka, liberal rekâbetin bir önceki aşaması, piyasa güçlerinin kendi kendini düzenlemeleri ve üretim güçlerinin kendilerini geliştirmesi ile tanımlanırken, tekelci kapitalizm evresi, kâr oranının düşme eğiliminin güçlenmesi ve dolayısıyla üretimin durgunlaşması ile tanımlanmaktadır. Bu eğilimin dengelenmesi ve böylece sermaye birikiminin dinamizminin korunması, devletin ekonomiye sürekli genişleyen bir şekilde müdahalesini gerektirir (Cheprakov 1969; Sdobnikov 1971; Afanasyev 1974; Boccara vd. 1976; BBKP 1977). Böyle bir müdahale, çok farklı biçimler alabilir. Bunlar arasında, temel sanayilerin ulusallaştırılması, zorunlu hizmetlerin devlet tarafından sağlanması, kredi ve para üzerinde merkezî kontrol, yatırımlar için devlet yardımı, ticarî mallar için geniş bir devlet pazarının oluşturulması, teknoloji cephesinde devlet destekli araştırma ve geliştirme çalışmaları, ücretlerin devlet tarafından kontrolü, ekonominin devlet tarafından programlanması ve uluslararası ekonomi ajanslarının kurulması sayılabilir (Boccara vd., 1971; Afanasyev 1974; *Politics and Money* 1974-5; Menshikov 1975: 137-83 ve 265-9; Nikolayev 1975: 71-92). Bu tür müdahalenin büyümesiyle, tekelci kapitalizm 'tekelci devlet kapitalizmine' dönüşmektedir. Bunun kapitalizmin son evresi olacağı iddia edilmekte ve devletin muazzam ağırlığı, bu aşamayı karakterize eden kapitalizmin genel krizine atfedilmektedir.

Bu ölçekte ve bu etkiyi içeren bir devlet müdahalesinin, devletin hâkim tekellerin bir aracı haline geldiği için mümkün olabileceği ifade edil-

mektedir. Marx ve Engels, politik yürütme gücünün “tüm burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komite”den başka bir şey olmadığını düşünürken (Marx ve Engels 1848: 69), bu okula mensup teorisyenler devletin ve tekellerin sadece tekelci sermaye adına hareket eden tek bir mekanizma içinde ‘birbirlerine kaynadığını’ savunmaktadır (Afanasyev 1974: 198-200). Bu durum, devlet görevlilerinin sınıfsal kökenlerinde ve sınıfsal aidiyetlerinde, devlet politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında ve eğitim sisteminde ve medyadaki tekelci sermaye hâkimiyetinde görülebilir (Aaronovitch 1956; Gollan 1956; Harvey ve Hood 1958; BBKP 1977). Tekellerin ve ulus-devletin içiçe geçmesi, küçük ve orta ölçekli sermayenin, büyük sermayenin daha üstün ekonomik gücünün tehdidi altında kaldığı kadar politik iktidardan dışlandığı anlamına da gelmektedir. Bu da küçük ve orta ölçekli sermayenin, kapitalizmin yıkılmasında proletarya ile belirli çıkarları paylaştıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla, “tekelci devlet kapitalizmi” teorisi, genellikle anti-tekelci halk cephesi politik programı ile bağlantılandırılmaktadır. Bu cephe, küçük burjuvazi ve ücretlilerin yanı sıra küçük ve orta ölçekli sermayeyi de kucaklayacak ve devlet aygıtını kendi kullanımı için ele geçirmeye çalışacaktır (BBKP 1977).

Bu yaklaşım ilginç olmakla birlikte tutarlı değildir. Çünkü devleti, ekonomik temelin bir gölge-olgusuna indirgemekte ve aynı zamanda bu temelin ekonomik dönüştürülmesinde bu devletin kullanılmasının mümkün olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, kapitalist devletin doğasını sermaye birikiminin içkin eğilimlerinden türetmekte ve aynı zamanda politik sınıf mücadelesine de sosyalizmi kurma yeteneği bahşetmektedir. Dolayısıyla, liberal kapitalizm evresinde ekonominin kendine yeterli olduğu kadar kendiliğinden genişlediği de varsayılır ki; bu da devletin hareketsiz hattâ tarafsız olduğuna işaret etmektedir. Tekelci kapitalizm döneminde ise ekonominin kriz içinde bulunduğu ve kendi kendini tahrip ettiği varsayılır ki; bu da durgunluğun önüne geçmek ve kârlılığı devam ettirebilmek için müdahaleci bir devlete ihtiyaç olduğunu ima etmektedir. Devlet ve devlet müdahalesinin biçimlerini, kapitalizmin farklı durumlardaki ihtiyaçlarına ve sermayenin ekonomik egemenliğine göre açıklamak için sarfedilen çabalar dışında bağımsız bir araştırma için çok az çaba harcanmaktadır. Ancak, tekeller tarafından benimsenen müdaha-

le biçimleri, sosyalizme geçiş sırasında halk güçleri tarafından da kullanılabilir. Bu, devlet ile tekellerin tek bir mekanizmada ‘birbirlerine kaynadıklarını’ öne süren sav ile hiç de uyuşmayan araçsal bir görüştür. Üstelik te bu tutarsızlıktan, bu savın ekonomiye devlet müdahalesini gerektiren nesnel ihtiyaçların sürekli artmasıyla tekelci sermayenin hâkimiyetinde kök salmış olan müdahalenin sınırları arasındaki temel çelişkiyi yansıttığını savunarak kaçınılamaz. Çünkü bu sav da devletin doğasına ve kapitalist formasyonlardan sosyalist formasyonlara geçişlerin doğasına ilişkin konuları boşlukta bırakmaktadır. Kısacası, “tekelci devlet kapitalizmi” teorisinin kapitalist üretimin yeniden-örgütlenmesinde devlet müdahalesinin rolünü vurgulamasına rağmen, söz konusu rol ve bu rolün politik eylem üzerindeki etkileri üzerine açıklamaları tutarsızdır.

Şimdiye kadar gözden geçirilen yaklaşımlar, çok farklı varsayımlara ve ilkelere dayanmaktadır, ancak hepsinin ortak bir teması vardır. Hepsi de kapitalist devletin sınıf karakterinin tamamen devlet dışındaki faktörlere bağlı olduğunu varsaymaktadır. Nitekim, Miliband’a göre devlet, burjuvazinin temsilcileri ve savunucuları tarafından kontrol edildiği ölçüde kapitalisttir. Benzer görüşler, neo-Ricardocu ve “tekelci devlet kapitalizmi” çalışmalarının çoğunda da yer almaktadır. Poulantzas’a göre, devletin kapitalizmin hâkimiyetindeki bir toplumsal formasyon içine gömülü olması, aynı zamanda onun sınıfsal doğasını garantilemektedir. Bu sonuç, Poulantzas’ın işlevselci devlet görüşünden çıkmaktadır – çünkü bu tür bir devletin işlevi, zorunlu olarak kapitalizm hâkimiyetindeki toplumun bütünlüğünü yeniden-üretmektir. Son olarak, bazı teorilerde devletin biçiminin önem taşımadığı, çünkü son yargıda belirleyici unsurun daima ekonomi olduğunu savunma yönünde ortak bir eğilim vardır. Bu görüş en açık şekilde tekelci devlet kapitalizmi teorisinin belirlenimci versiyonlarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tüm bu yaklaşımlar, tekelci sermaye, genel sermaye ya da sermaye tarafından kontrol edilen bir güç bloğu tarafından denetlendiği sürece devletin kurumsal yapısının önem taşımadığını, ya da alternatif olarak, devletin belirli ekonomik sınırlamalara tâbi olduğunu, dolayısıyla kapitalist olmayan hiçbir güç için hiçbir şekilde bir araç olarak kullanılamayacağını söylemektedirler. (Offe 1974: 31-6). Bu da bu yaklaşımların, sermaye birikiminin farklı durumlardaki çeşitli ihtiyaçlarının güvence altına alınmasında az ya da çok yeterliği

olan bir politik hâkimiyet sistemindeki devlet görüşünü göz ardı ettikleri anlamına gelmektedir.

İdeal Kolektif Kapitalist Olarak Devlet

Batı Berlin kaynaklı (ancak onunla sınırlı kalmayan) 'sermaye-mantığı' olarak kabul edilen okula mensup bazı Marksistlerin çalışması işte bu bağlamda özellikle önemlidir. Çünkü bu Marksistler, kapitalist devletin temel işlevlerini olduğu kadar genel biçimini de saf kapitalist üretim tarzından ve onun varoluş koşullarından türetmeye çalışmışlardır. Bu teorisyenler, en genel soyutlama düzeyinde tanımlandığını iddia ettikleri burjuva toplumsal formasyonların sivil toplum karakteriyle devlet arasındaki ayrımın genelleştirilmiş meta üretiminin doğasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu ayrım, kapitalist üretim koşullarında sadece mümkün değil (mümkündür, çünkü artı-emeğe ekonomi-dışı zordan ziyade biçimsel olarak piyasadaki serbest mübâdele yoluyla artı-değer biçiminde el konulmaktadır), aynı zamanda zorunludur da, çünkü rekâbet halindeki herhangi bir tekil sermayenin yerine getirmesi uygun ya da mümkün olmayan sermaye birikiminin genel önkoşullarını bir bütün olarak gerçekleştirmek için doğrudan piyasa güçlerine tâbi olmayan bir kurum gereklidir. Dolayısıyla devlet, gerçek bir kapitalist değil de sermayenin kolektif ihtiyaçlarına cevap veren ayrı bir politik kurum olduğu ölçüde, ideal bir kolektif kapitalisttir (Altvater 1973). Bu okulda, kapitalist devletin ve devlet müdahalesinin doğası çeşitli biçimlerde türetilmiştir. Gerçekleşmesi devlete bağlanan kapitalizmin en soyut düzeydeki varoluş koşulları, meta üretimini ve mübâdelesini ve sermaye birikimini kolaylaştıran hukukî ve finansal sistemlerdir. Dolayısıyla, burjuva hukuku, metallerdeki devredilebilen haklarıyla (emek gücü dâhil), biçimsel olarak eşit yasal öznelerin yaratılmasının yanı sıra, bu hakları tayin edebilecek ve uygulanmasını sağlayabilecek yasal aygıtların geliştirilmesini de içermektedir. Devlet ayrıca mübâdeleyi kolaylaştıran ve rasyonel ekonomik hesaplamaları mümkün kılan bir finansal sistemi de kurmalıdır (Blanke vd., 1974: 75-96). Devletin, ayrıca, ücretli emeğin piyasa güçleri aracılığıyla yeniden-üretimini sağlanamadığı koşullarda yeniden-üretimini sağlaması ve bunun emek süreci çerçevesinde sermayeye bağımlı olmasını da

sağlama alması gerekmektedir. Bu zorunluluk, devletin fabrika yasaları, sendikal faaliyetlerin denetimi, eğitim ve sosyal refah gibi alanlarda müdahalesine yol açmaktadır (Altvater 1973; Mueller ve Neusuess 1975).

Uygun hukuk, para, işgücü ve emek disiplini biçimlerinin gerekliliği, birbirleriyle rekâbet eden tekil sermayelerin varlığı göz önüne alınmadan, genel sermaye üzerinden saptanmaktadır (Rosdolsky 1974: 64-7). Ancak sermaye-mantığı okulu, rekâbetin doğası ve etkilerinin sermaye birikimi için yarattığı sorunlarla da ilgilenmektedir. Bu rekâbet, her tekil sermayeyi en azından ortalama kâr oranına ulaşmaya zorlamaktadır ve devletin, özel sektörde üretimi kârlı olmayan, ancak sermaye birikimi için zorunlu olan kullanım-değerlerinin sağlanmasını güvence altına alması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu, ulusallaştırma ya da bir tür devlet sübvansiyonu şeklinde olabilir. Devletin, ayrıca 'kamusal mallar' biçimini alan ve/veya üretimi 'doğal tekel' içeren kullanım-değerlerinin arzını da güvence altına alması gerekmektedir (Altvater 1973). Son olarak, toplamdaki toplumsal sermaye de kendi içinde farklı ulusal sermayelere bölünmüş olduğundan devlet, kendi özel ulusal sermayesinin çıkarlarını desteklemenin yanı sıra, küresel ölçekte sürekli sermaye birikimi için zorunlu koşulları sağlamak amacıyla diğer devletlerle de işbirliği yapmak zorundadır (Altvater 1973).

Bu genel politik ve ekonomik koşulların kapitalizmin kendi doğasında bir üretim tarzı olarak gerekliliklerine (dolayısıyla onunla aynı ânda varolmalarına) rağmen, bu koşulların gerçekleştirilme usülleri ve kapsamı açık biçimde çeşitlilik gösterebilmektedir. Çünkü bu koşulların gerçekleşmesinin, sermaye birikiminin tarihsel eğilimlerine ve sınıf mücadelesine bağlı olduğu öne sürülmektedir. Burada, kâr oranının düşme eğilimi özel bir önem taşımaktadır, çünkü bu eğilim, sermayenin yeniden-yapılandırılması ve emek sürecinin yeniden örgütlenmesi yoluyla karşı-eğilimleri harekete geçirecek bir politik müdahalenin talep edilmesidir. Dolayısıyla, burada sadece devletin kapitalizm için zorunlu olduğu (dolayısıyla sınıf mücadelesinde tarafsız olamayacağı) değil, aynı zamanda bu müdahalenin miktar ve kapsamının sermaye birikimi sürecinin adım adım gelişmesiyle *pari passu* [aynı hızda] artma eğiliminde olduğu da ileri sürülmektedir (Altvater 1973; Yaffe 1973).

'Sermaye-mantığı' okulu, ideal kolektif kapitalist olarak devlet görü-

şünü devletin kapitalizmin eylem yasalarına sürekli bağımlılığını göz önüne alarak değerlendirmektedir. Bu okul, devletin talep yaratma ve üretimin yeniden-örgütlenmesi sürecinde giderek artan müdahalelerinin hem piyasa güçlerini aşamayacağını hem de kâr oranındaki düşme eğilimini ortadan kaldıramayacağını dile getirmektedir. Devlet, en iyi halde, piyasa güçlerinin kendilerini ifade etme biçimlerini değiştirebilir ve azalan kârlılık karşısındaki karşı-eğilimlerin harekete geçirilmesinde etkili olabilir. Özel sermayenin aldığı kararları doğrudan belirleyememesi nedeniyle kapitalist devletin gücü zorunlu olarak sınırlıdır. Çünkü devlet müdahalesi, daima piyasa güçlerinin işleyişini ve üretimin özel sektörde örgütlenmesini etkileyen finansal ve hukukî koşullar yoluyla dolayımaktadır. Bununla birlikte, özel sermaye, mevcut sınırlar içinde kendi ekonomik davranışını belirlemekte özgürdür (Blanke v.d. 1976: 92-6). Bu kısıtlama, sermaye birikiminin doğasında varolan çelişkilerle güçlendirilmektedir. Bu konuda literatürde sıklıkla referans gösterilen iki ömekten biri istihdam politikası, diğeri ise devlet destekli endüstriyel yeniden-örgütlenmedir. Dolayısıyla, istihdam talebinin tamamını karşılayacak olan Keynes-tipi müdahalenin enflasyondaki artış pahasına yapıldığı söylenmektedir. Bu da, bu türden politikaların er ya da geç terk edilmesi gerektiği, aksi halde sonucun akut depresyon ve kitlesel işsizlik olacağı anlamına gelmektedir. Devlet bu ikilemden kurtulmak istiyorsa, ekonomik krizlerin ‘içrahatlatıcı’ işlevini, sermayenin devlet-destekli yeniden yapılanmasıyla değiştirmek zorundadır. Ancak, bu politikaların kesin bedelleri de vardır. Çünkü, devlet harcamalarında bir artışı gerektirirler; emeğin meta üretimi alanından dışlanmasına yol açarlar, ‘devlette malî kriz’ başlatırlar, ekonomik sınıf mücadelesinin genel politikleşmesine neden olurlar vs. (Altvater 1973; Yaffe 1973; Bullock ve Yaffe 1975). Dolayısıyla, kapitalist devletin, kapitalist üretim tarzında tuzağa düştüğü ve bu tuzaktan kaynaklanan çelişkiler(in)den ve krizlerinden kurtulamayacağı görülür.

Bu istisnaî okulun tezleri, devletin salt sermaye tarafından kurulan ve kontrol edilen bir politik araç olarak düşünülemeyeceğini göstermesi nedeniyle temel bir teorik ilerlemeyi temsil etmektedir. Çünkü bu okulun takipçileri, kapitalist devletin, sermayenin toplumsal yeniden-üretiminde temel bir unsur – tekil sermayeler arasındaki ekonomik rekâbet gücünü tamamlayan ve bunlar tarafından sağlanamayan içkin gereksinimleri sağ-

lama bağlayan bir politik güç – olduğunu göstermişlerdir. Bu, hepsinden başka, özellikle tekil sermayeler ve fraksiyonların genel sermayenin çıkarlarını tehdit ettiği zaman devletin işçi sınıfına karşı olduğu kadar sermayeye karşı da müdahale etmesini gerektirmektedir. Böyle bir eylem, devleti sermayenin basit bir aracı olarak görmenin yanlışlığını gösterir. Bu çalışmalar, aynı zamanda, devletin kapitalist sistemin temel çelişkilerinin üstesinden gelmek ve hattâ mevcut devlet aygıtının başarılı bir şekilde manipülasyonu yoluyla sosyalizme tedrici, barışçıl bir geçişi sağlamak için kullanılabileceği yolundaki reformist savın yanlışlıklarını da açığa çıkarmak iddiasındadır. Çünkü devletin, sermaye birikim sürecinin tümü için vazgeçilmez bir unsur oluşu nedeniyle (her ne kadar göreceli özerkliğe sahipse bile) bu temel çelişkileri, kesinlikle ve asla yok etmeden zorunlu olarak yansıttığını ve yeniden ürettiğini savunmaktadırlar.

Bununla birlikte, bu tahlilin de, temel yaklaşımında derin biçimde kök salmış bazı ciddî güçlükleri vardır. Çünkü ‘sermaye-mantıkçıları’, kapitalist devletin doğasını, saf halindeki kapitalist üretim tarzından türetmekle yukarıda tanımlanan indirgemeci mantık hatasına daha karmaşık bir biçimde düşmektedirler. Politik olanı ekonomik temelin sadece bir gölge-olgusu olarak kabul eden ve ona hiçbir etki atfetmeyen basit indirgemecilik, biçim ve etkileri ekonomik düzeyde belirlenen bir politik düzeyin zorunlu postülatlarını benimsemektedir. Bu yaklaşım, kendileri olmaksızın kapitalizmin imkânsız olduğu belirli genel koşulların güvenceye alınması için “ideal kolektif kapitalistin” teorik olarak oluşturulabileceğini göstermektedir; ve bu da birikimin ekonomik ve politik boyutları arasında belirli bir ayrılma biçimini öngörmektedir. Fakat tüm bunlar, olası bir üretim tarzı olarak özgül bir devlet biçimini gerektirdiğini ortaya koyar. ‘Sermaya mantıkçıları’ bu çerçeve içinde kaldıkları sürece ne kapitalist devletin kökenlerini ne de nasıl olup da ideal kolektif kapitalistmiş gibi işleyebildiğini açıklayabilirler. Her iki durumda da bu teorisyenler, kapitalist bir toplumda olup biten her şeyin zorunlu olarak sermaye birikiminin ihtiyaçlarına karşılık geldiğine ilişkin tatmin edicilikten uzak bir argümana başvurmaktadırlar. Dahası, bu karmaşık indirgemecilik biçiminden, devlet müdahalesinin arkasındaki itici güçler olarak krizlere ve sınıf mücadelelerine yapılan *ad hoc* atıflar yoluyla açıkça kaçınıldığında bile, meseleler hâlâ tamamen ekonomik terimlerle düşünülmekte ve son

tahlilde (*final analysis*) sermayenin çıkarlarının daima gerçekleştiği varsayılmaktadır (*bkz.*: özellikle Mueller ve Neusuess 1975).

Son zamanlarda 'sermaye-mantığı' yaklaşımının sadece devletin 'muhtemel' biçimlerini gösterebileceği ve sermaye birikimi sürecini temelde tehdit etmeden de, içinde çeşitliliklerin olabileceği genel sınırları belirleyebileceği teslim edilmiştir. Fakat, 'sermayenin ihtiyaçlarının' daha geliştirilmiş bir teori için referans noktası olmak yerine hâlâ tek açıklama ilkesi olmasının getirdiği problem devam etmektedir. Bu ihtiyaçların karşılandığı koşulların açıklanmasına dönük ciddî bir çaba ise ya çok azdır ya da hiç görülmemektedir. Dolayısıyla bu okulun, sınıf mücadelelerini ve ekonomi-dışı değişkenleri işin içine katmak için sarfedilen çeşitli çabalara rağmen, tarihi, hâlâ sermayenin mantıksal kendini-gerçekleştirme etkisine indirgemeyi sürdürdüğü de (Gerstenberger 1976a, b; Laclau 1977: 7-12) bir gerçektir.

Tarihsel Özgüllük ve Sınıf Mücadelesini İşin İçine Sokmaya Çalışmak

'Sermaye-mantığı' yaklaşımındaki bu güçlüklerin bazılarına cevaben, bu kez Frankfurt (Frankfurt 'eleştirel sosyal bilim' okulu ile karıştırılmasın) merkezli daha yeni bir Marksist okul, kapitalist devlet çalışmasına sınıf mücadelesinin rolüne dair daha keskin bir farkındalık ve çok daha yüksek düzeyde bir tarihsel özgüllük getirme çabasına girmiştir. Nitekim, bu okulun teorisyenleri, kapitalizmin bazı önkoşullarının yerine getirilmesi için ayrı bir politik kurumun gerekli olduğu yönündeki temel tezleri kabul etmelerine rağmen, rakip sermayelerin ücretli emekle antagonistik ilişkisinden yalıtık ele alınan ihtiyaçlarına yapılan bir vurguya da itiraz etmektedirler. Kapitalist devletin, sadece emek sürecinin ve artı-değere elkonulmasının örgütlenmesi üzerindeki sınıf mücadelesinin değişen işlevleri çerçevesinde anlaşılabilirliği konusunda ısrar etmektedirler. Hattâ, rekâbet halindeki sermayelerin mantıksal sonuçları yerine bu mücadelenin tarihsel gelişimine odaklandıkları için devlet müdahalesinin taşıdığı çelişkileri daha iyi tahlil edebilmektedirler (von Braunmühl ve d., 1973; Hirsch 1974; Gerstenberger 1975; Holloway ve Picciotto 1977).

Bu yaklaşım, modern müdahaleci devletin Avrupa'daki feodal mutlakiyetçi devletteki kökenlerinden başlayan genel gelişiminin tahliliyle belirlenebilir. Bu bağlamda ilk mücadeleler, uluslararası ticaretin genişlemesi ve ücretli emekçi bir sınıfın yaratılışıyla ilgilidir. Kapitalist devlet, ilkel sermaye birikimi ve işgücünün bir kez merkantilizm ve ilgili yerel politikalar yoluyla güvence altına alınmasının ardından, sermaye birikimine maksimum alanın sağlanmasında *laissez-faire* bir rol üstlenmek zorundadır. Ancak devletin, hâlâ, acımasız rekâbetin kendini tahrip edici eğilimlerini düzenlemek için müdahale etmesi ve örneğin fabrika yasaları ve kredi kontrolleri yoluyla birikim için gereken zorunlu genel koşulları güvence altına alınması gerekmektedir. Ancak bu, sermaye birikimi süreci ilerledikçe, üretimin toplumsallaşması ve kâr oranındaki düşme eğilimi, sermayenin yeniden-yapılanması, emek süreci üzerinde kapitalist denetimin yeniden dayatılması ve karşı-eğilimlerin işçi sınıfı üzerinde burjuva hegemonyasının yeniden tesis edilmesi yoluyla harekete geçirmek için giderek artan bir müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Sermayenin uluslararasılaştırılması, yeni sorunlar getirmekte, devlet aygıtının ve müdahalesinin, toplumsal ilişkilerin küresel düzeyde sürekli olarak sermaye birikimi lehine yeniden örgütlenmesini sağlayacak yeni biçimlere bürünmesini gerektirmektedir (Gerstenberger 1976a; Holloway ve Picciotto 1977).

Sermaye birikimi sürecinde temellük biçimleri değişirken temsiliyet ve yasamanın temellük biçimleri de değişmektedir. Dolayısıyla feodalizmden kapitalizme geçiş bağlamında en uygun devlet biçiminin merkantilist politikalar uygulayan bir mutlakiyetçi krallık olduğu söylenmektedir. Bununla birlikte, bu devlet biçimi, liberal kapitalizm evresinde, burjuva parlamenter bir demokrasiye dönüşmektedir. Çünkü bu devlet biçimi, hem yönetici sınıfının farklı fraksiyonlarının temsili için hem de tüm sermayeleri devlet memurları bürokrasisi yoluyla denetlenen aynı genel kurallara tâbi kılan yasaların geçirilmesi için uygun bir forum sunmaktadır. Hem mutlakiyetçilikten parlamentarizme geçiş hem de parlamentarizm bağlamında oy hakkının hâkim sınıflara yaygınlaştırılması, ısrarlı bir sınıf mücadelesini gerektirmiştir. Son olarak tekelci kapitalizm evresinde devletin biçimi yeniden değişmek zorunda kalmıştır. Devlet artık, tekil sermayeler ile doğrudan ilişki kurmak ve kâr oranının düşme eğilimine karşı-eğilimleri harekete geçirebilmek için müdahale araçları-

nın kapsamını ve gücünü artırmak zorundadır. Bu, hukuk düzeni çerçevesinde çıkarılan ve uygulanan genel yasama sürecinden devlet bürokrasisinin takdirine bağlı, yeni ve daha güçlü ayrımcı müdahale biçimlerine geçilmesini gerektirmektedir. Bu değişim, başlıca kapitalist çıkarların yürütülmesi ve yönetime doğrudan erişimin sağlanması sürecinde parlamentonun rolünün gerilemesinde ve sermayeler arasındaki çatışmaların bürokrasinin tam kalbinde sürekli olarak yeniden üretilmesinde yansıtılmaktadır. Kısacası, birikim ilerledikçe kapitalist devletin zayıf bir parlamento, güçlü bir bürokrasi ve tekil sermayeler ve sosyal-demokrat sendikaların belirgin katılımıyla karakterize edilen güçlü bir devlete dönüşme eğilimini güçlendirmektedir (Mandel 1975: 474-99; Holloway ve Picciotto 1977: 85-97; Picciotto 1977).

Bu yaklaşım, kapitalist devlet tahliline tarihsel bir özgüllük katmakla kalmamış aynı zamanda sınıf mücadelesinin doğası ve etkileri hakkında bazı önemli fikirleri de geliştirmiştir. Bu çerçevede dört temel katkı yapılmıştır. İlk olarak sermaye birikiminin, artı-değerin sürekli genişleyen ölçekte üretimine elkonulması ve yaratılmasının birçok zorunlu ve farklı koşulunu bizzat sermayenin kendisinin mücadele yoluyla sürekli güvenceye alma yeteneğine bağlı olduğu savunulmaktadır. Bu da, hepsinden başka, kapitalizmin eylem yasalarının doğal ve kaçınılmaz olmadığını, ama gerçekleştirmelerinin de sermaye ile emek arasındaki sonu gelmez mücadeledeki fiilî güçler dengesine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla krizler, birikimin değiştirilemez mantığının bir sonucu olmaktan çok sermayenin emek üzerindeki hâkimiyetini sürdürmekteki başarısızlığının etkisi olarak görülmektedir. İkinci olarak, sermaye birikiminin, ekonomik failerin arkalarından işleyen anarşik ve planlanmamış bir süreç olduğu ileri sürülmektedir. Böylece kapitalizm ve işleyişi, genel olarak az ya da çok çarpıtılmış ve fetişleştirilmiş bir görünüm almaktadır. Bu da, devlet müdahalesinin sermayenin asıl ihtiyaçlarını karşılamaya nadiren yöneldiği ve genellikle birikimin politik yansımalarına karşı bir tepkiyi yansıttığı anlamına gelmektedir.

Üçüncü olarak, devlet müdahalesi ile sermayenin çıkarları arasında zorunlu bir uygunluk olmadığı için, krizler devlet biçiminin yenilenmesinde ve hamlelerinin yönlendirilmesinde temel bir rol oynamaktadırlar. Çünkü kapitalizme içkin olan zorunluluklar, ancak krizler sırasında en

açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda krizlerin, devlet müdahalesi için yönlendirme mekanizması işlevi gördüğü söylenebilir. Dördüncü olarak, krizler çeşitli çelişkili faktörlerin karmaşık bir ürünü olduğu ve farklı sınıfları çelişkili biçimlerde etkilediği için, krizler hakkındaki yorumlar ve bunların çözümleri konusunda sürekli bir çatışma olacaktır. Bu da, kriz-yönetiminin, içeriği değişen politik güç dengeleri tarafından belirlenen bir deneme-yanılma tepkileri biçimini alacağı anlamına gelmektedir. Dahası, kapitalizm zorunlu olarak krizlerle kuşatıldığı için hiçbir ekonomik strateji, birikimin önünde duran ve kapitalizmin kendisinde içkin engelleri aşamayacaktır (Gerstenberger 1973; Lindner 1973; Wirth 1975 Hirsch 1976a, b; Holloway ve Picciotto 1976).

Burada Claus Offe'nin son zamanlardaki çalışmasından da söz edilmelidir. Çünkü, farklı varsayımlardan yola çıkmış olmasına rağmen Offe de burada ele alınan konuların çoğu hakkında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Offe, kapitalist devletin dört temel yapısal özelliği olduğunu öne sürmektedir. İlk olarak devlet, kapitalist üretimin örgütlenmesinden ve özel sermayenin paylaşımından dışlanmıştır. Dolayısıyla birikimi, ancak dolaylı olarak etkileyebilmektedir. İkinci olarak, devlet kapitalist üretimden ayrılmış olduğu için, varlığı ve performansı, açık bir şekilde doğrudan kendi denetiminin dışındaki gelirlere bağlıdır. Üçüncü olarak, kapitalizm kendi kendini düzenleyen ve kendi kendine yeterli bir varlık olmadığı için devlet, birikimin zorunlu koşullarını yaratmak ve devamlılığını sağlamakla yükümlüdür. Ve dördüncü olarak devlet, ancak dışlanmanın ve bağımlılığın güvenilmez bileşimiyle karşı karşıya kaldığında, sermayenin ihtiyaçlarını ulusal çıkarlarla denkleştirebilir, birikimin özel karakterine saygı gösterip ihtiyaç duyduğu koşullar amacıyla aldığı önlemler lehine, kitlesel desteği harekete geçirebilirse, sermaye adına işlev görebilir (Offe 1975; Offe ve Ronge 1975).

Offe, bu koşulların yeniden-üretimi için gerekli olan politik mekanizmaların, kapitalizmin doğasıyla birlikte değiştiğini ileri sürmeye devam etmektedir. Özellikle, kapitalist devlet, birikim için ihtiyaç duyulan genel toplumsal koşulları olduğu kadar, tekil sermayelerin kârlı olarak üretmediği özgül girdilerin koşullarını da sağlama konusunda giderek daha fazla zorlandığı için, varolan idari sistemi merkezileştirmenin yanı sıra 'planlama' yapmak ve 'katılımı' teşvik etmek zorunludur. Ancak bu üç

mekanizmanın hepsi de kapitalist yeniden-üretimin görevleri için yetersiz olmalıdır. Çünkü, önceden belirlenmiş kurallara bağlı olarak belirli politikaların rutin biçimde yerine getirilmesine karşılık, bürokratik yönetimin, toplumsal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında yeterli olmadığı ileri sürülmektedir. Planlama da etkisiz kalmaktadır, çünkü tekil sermayeler kendi bireysel çıkarlarını tehdit etmeye başladığında buna karşı çıkmaktadırlar. Ve katılımın, devlet aygıtı içindeki sınıf mücadelesini yoğunlaştırması da kapitalist politikaların uygulanması için gerekli olan güçler dengesini tehdit etmektedir. Dolayısıyla, Offe, devlet bu farklı mekanizmaların farklı sınırlamalarıyla karşı karşıya kaldığı sürece, bu mekanizmalar arasında sürekli bir salınma olacağı sonucuna ulaşmıştır (Offe 1975).

Bu okul, kısmen 'sermaye-mantığının' içsel eleştirisine dayanması nedeniyle, bu mantığın teorik katkılarını koruyan ve bazı teorik yetersizlikleri de çözümleyen açıklama ilkeleri ve kavramları geliştirmeyi başarmıştır. Her şeyden önce, bu okul sadece kapitalist devletin sermayenin bütün ihtiyaçlarını bir seferde sağlamasının bir garantisi olmadığını değil, aynı zamanda bunu yapmasının mümkün olmadığını da göstermeye çalışır. Bununla birlikte, bu yaklaşımın sınırları, özellikle tarihsel özgüllük ve sınıf mücadelesi üzerine yaptığı vurguyla belirlenir. Çünkü bu yaklaşım tarihsel tahlilin temel kavramlarından yoksundur ve son derecede dar bir sınıf mücadelesi görüşü ile iş görmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri, sadece belirli değişken biçimlerde ve toplumsal ve özel emeğin diğer biçimleriyle bağlantılı olarak varolabilir. Bu da, sınıf mücadelelerinin sermaye ve ücretli emekten çok diğer sınıflar ve toplumsal güçler tarafından etkilendiği anlamına gelmektedir. Dahası, her bir tekil ekonomik oluşum kendine özgü politik ve ideolojik ilişkiler ve varoluş koşullarına sahip olduğu için, bu türden mücadeleler, ekonomik sınıfların üstyapı içine yerleştirildiği farklı yollara göre de şekillenecektir. Sınıf mücadelesi dönemlerinin belirlenmesiyle ilgili sorunlar, geçiş dönemlerinde özellikle belirgindir, ancak bu sorunlar kapitalist devletin tarihsel tahlillerinde her zaman mevcuttur. Dolayısıyla, kapitalizmin ve hattâ onun büründüğü değişik biçimlerin tahlili ne kadar soyut yapılırsa yapılsın, feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde feodal soyluluk ile burjuvazi arasındaki değişen ilişkileri açıklamaya yetmeyecektir. Bu tahliller, aynı şekilde, We-

imar Almanya'sında tekelci sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıf mücadelesinde küçük burjuvazinin oynadığı politik rolün belirlenmesinde yeterli olmayacaktır. Benzer şekilde, Kuzey İrlanda'da dinî ideolojinin etkilerini değerlendirilmesine de pek yardımcı olmayacaktır. Kaldı ki, bu tür sorunlar belirli toplumlarda devlet iktidarının doğasını ve sermaye birikimi üzerindeki etkilerin anlaşılmasında çok önem taşımaktadır.

Kapitalist Devlet ve Popüler-Demokratik Mücadele

İşte burada konuyla en çok ilgili olan Gramsci'nin çalışması ve "neo-Gramscici" okuldur. Çünkü bu teorisyenler, politik ve ideolojik hegemonya meselesini incelemişler ve sınıf mücadelesi tahlilini büyük ölçüde ilerleten bir dizi kavram ve varsayım geliştirmişlerdir. Bununla birlikte, 'sermaye-teorik' değil de 'sınıf-teorik' bir yaklaşımı benimseme eğiliminde olan bu okulun tahlillerinde, ayrıca politika ve ideolojinin özerkliği de abartılmış, kapitalizmin doğasının devlet üzerinde yarattığı kısıtlamalar ise, genel olarak ya önemsenmemiş ya da tamamen görmezden gelinmiştir. Dolayısıyla, eğer iki 'sermaye-teorik' okulun tezlerinin politik ve ideolojik tahakküm tahlilleriyle tamamlanması gerekiyorsa, neo-Gramscici yaklaşımın da ideolojik hegemonya ve devlet iktidarı üzerindeki ekonomik sınırlamalar ışığında gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bu kanıya sahip teorisyenler, devletin üniter bir burjuva sınıf tarafından manipüle edilen basit bir araç olmadığını vurgulamaktadır. Bunun yerine, devletin burjuvaziyi birleştirmekte ve onun politik ve ideolojik hâkimiyetinin örgütlenmesinde hayatî bir rol oynadığını ileri sürmektedirler. Çünkü, her sınıfın, üyelerinin ekonomik sistem içinde paylaştığı konumuna dayalı temel bir amaç birliği taşıdığı şeklindeki yaygın Marksist görüşe karşıt olarak, neo-Gramscici okul, sınıfın birliğinin belirli örgütlenme ve temsil biçimlerine bağlı olduğunda ısrar etmektedir. Dolayısıyla, sermaye birikimi için gerekli koşulların sağlanmasında en önemli sorun, sınıf uygulamaları düzleminde ortaya çıkmaktadır. Bu da, hâkim sınıfın örgütlenmesiyle ve üzerinde hâkimiyet kurulan sınıfın çözülmesiyle ilgilidir. Bunun zorunlu olduğu farz edilir, çünkü, sermayeler arasındaki rekâbet burjuva sınıfsal birliğini tehdit ederken, sermayenin sınıf mücadelesi-

ne dahil olması da işçi sınıfının birleşmesi tehdidini doğurmaktadır (Poulantzas 1968: 188-9, 256-7). Bu sorunun çözümü, ideolojik hegemonyanın doğasında ve/veya devlet biçimlerinde bulunmaktadır.

İdeolojik hegemonya, hâkim sınıf ya da iktidar bloğunun halk sınıfları üzerindeki entelektüel ve ahlâkî liderliği bağlamında ele alınmaktadır (Poulantzas 1968: 130-41, 206-45; 1976a: 134-62; Gramsci 1971; Laclau 1977: 94-111). Bu bağlamda bir iktidar bloğu, hâkim sınıflar ya da sınıf fraksiyonları arasında kurulan ve birliğin bu sınıf veya fraksiyonların karşılıklı, ama kısa dönemli çıkarlardan verdiği makûl ödünlere ve ortak bir dünya görüşüne bağlılığına dayandığı oldukça istikrarlı bir ittifaktır. Örnekler arasında, İngiliz 'Kurulu Düzeni' (*Establishment*) ile Kuzey İrlanda'daki *Birlik* (Unionist) Blok sayılabilir. O halde, hegemonyanın varolabilmesi için hâkim bloğun, bağımlı sınıfların (köylüler, kentsel küçük burjuvazi ve işçi sınıfının belirli kesimleri gibi), toplumsal kategorilerin (ordu, memurlar ve aydınlar gibi) ve önemli toplumsal güçlerin (etnik azınlıklar, dinsel hareketler ve sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıf mücadelesine kalıcı etkileriyle müdahale kapasitesine sahip benzer gruplar gibi) desteğini sağlaması zorunludur. Bu tür bir destek, basit bir 'yanlış bilinçliliğe' değil, 'halkın' *belirli* çıkar ve özlemlerinin hâkim ideolojiye dâhil edilmesine dayanmaktadır. Çünkü iktidar bloğunun hegemonyasını sürdürme yeteneği, devrimci hareketi güçlendirmek için çalışmaktan çok, 'popüler-demokratik' mücadeleleri, egemen sınıf ve fraksiyonların iktidarını sürdüren bir ideolojiye ekleme başarısına bağlıdır. Buna karşın, eğer işçi sınıfı, halk üzerinde kendi karşı-hegemonyasını kuracak ve böylece iktidar bloğunu yalıtacaksa, 'popüler-demokratik' mücadeleleri, halkla organik bağı olan bir politik partinin önderlik ettiği bir kitle hareketine entegre etmesi zorunludur (Laclau 1977: 94-111).

Bu okul, devletin belirli biçimlerinin burjuva hâkimiyeti üzerindeki etkilerini de ele almaktadır. Hattâ, Poulantzas, hukukî bir kurum olarak bireysel vatandaşlığın hukukî bir özne olarak ulus-devletle birleştirilmesinin burada özellikle etkili olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü, toplumun tüm üyelerinin, sınıfsal âidiyetlerine bakılmaksızın eşit haklarla donatılmış politik özneler olarak oluşumu, sadece onların ekonomik failer olarak biçimsel eşitliklerini tamamlamakla kalmamakta, aynı zamanda atomize olmalarına ve bireyselleşmelerini teşvik etmekte ve politik yöne-

timdeki özsel eşitsizlikleri gizlemektedir. Bu anlamda, mübâdele ilişkilerinden doğan meta fetişizmi, liberal politik ve yasal kurumlarda yansıtılmaktadır. Buna karşın, bir ulus-devletin ortaya çıkması, sadece 'ideal kolektif kapitaliste' duyulan ihtiyaca cevap vermekle kalmamakta, aynı zamanda sınıfsal âidiyetlerine bakmaksızın tüm vatandaşlarının ortak çıkarlarını yansıtan ulusal ya da popüler bir çıkarın varlığını da göstermektedir. Bunun, sınıf çatışmalarını uzlaştırabilecek ve böylece sermayenin hâkimiyetini kolaylaştırabilecek tarafsız bir devlete olan inancı ayakta tutacağı ileri sürülmektedir (Poulantzas 1968).

Ayrıca burjuvazinin politik hâkimiyetinin, serbest seçimlerle ve güçlü parlamenter kurumlarla da güçlendirildiği ileri sürülmektedir. Çünkü seçim rekâbetinin, iktidar bloğunun sermaye birikimi sürecindeki politikaların oluşturulmasında âdeta bağımlı sınıfların çıkarlarını da hesaba katmaya teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Bu, refah devleti programları ve işçi sınıfı ve popüler-demokratik taleplerle ilgili diğer toplumsal politikaların temelini oluşturmaktadır. Seçim rekâbeti, sadece bir kesime ait ve anti-demokratik görünebileceğinden, kendini açıkça sınıf mücadelesi ve devrime adanmış olan partilerin seçmen politikasındaki ufuklarını da daraltmaktadır. Aynı zamanda, serbest seçimler de, bir bütün olarak devlet aygıtının düzgün işleyişini tehdit etmeden, sınıfsal güçler dengesindeki kaymalara cevaben hükümet politikalarının ve iktidar partilerinin değiştirilmesindeki gerekli araçları da sağlamaktadır. Ayrıca, bu kurumsal bağlam içinde, ortak politikalara şekil vermekteki başarısızlığın etkin hükümeti zedeleyeceği ya da felç edeceği koşullarda, parlamentoların, farklı kapitalist ve kapitalist-olmayan çıkarların ortak politikalar oluşturmada önemli bir forum sağladıklarına da dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla sözde 'istisnaî' kapitalist devlet biçimleri (askerî diktatörlükler ve faşizm gibi) doğalarındaki otoriterlik ya da totaliterlik nedeniyle güçlü görünebilmelerine karşın, aslında kapitalist toplumlarda politik yönetimin görevlerinin yerine getirilmesinde yetersizdirler. Çünkü görünürdeki güçleri, kurumsal yapının kırılmasını gizlemektedir, ki bu da bu rejimlerin toplumlarının doğasında varolan çelişki, çatışma ve krizlerle etkin biçimde başa çıkmada beceriksiz oldukları anlamına gelmektedir. Buna karşın, genel seçim, rakip partiler, güçler ayrımı ve parlamenter hükümetlerin belirli miktarlarda esneklik sağlama becerisine sahip olmaları nedeniyle demok-

ratik bir sistemdeki iktidar bloğu, toplumsal bütünlük ve dolayısıyla sürekli sermaye birikimi için gerekli olan koşulları tesis edebilmektedir (Poulantzas 1968: 277-307; 1976a: 90-7 ve *passim*; Gamble 1974: 3-10; Jessop 1977).

Şâyet, bu tezler kabul edilirse o zaman ortaya, kapitalizmin neden daima demokratik olmayan devlet biçimleriyle ilişkilendirildiğini sorusu devreye girer. Bu sorunun cevabının bulunması fazladan bir çabayı gerektirmiyor. Çünkü neo-Gramscici okul, sermaye hâkimiyetinin koşullu fakat, kesintisizce değişmeye devam eden sınıfsal güçler dengesine bağlı olduğunu savunmaktadır. Sermayenin gücü, üretimin yeniden-düzenlenmesi ve sermaye birikiminin artırılmasında, ekonomik krizlerden yararlanma becerisinde yansıtılmaktadır (Debray 1973: 141-2; Poulantzas 1968: 171). Bu da, sermayenin süregelen politik ve ideolojik hâkimiyetine bağlıdır (Nun 1967: 99 ve *passim*). Bununla birlikte, kapitalist toplumlarda ekonomik, politik ve ideolojik düzlemler, görünürdeki kurumsal ayrımlarına rağmen, birbirleriyle yakından ilişkilidirler. Dolayısıyla ekonomik krizler, öteki düzlemler üzerinde zorunlu yansımalar yaratırlar (bunun tersi de geçerlidir) öyle ki devletin bir politik hâkimiyet sistemi olarak yeniden-yapılandırılması, ekonomik bir krizin çözülmesindeki önkoşulu olabilir. İşte politik temsiliyet ve ideolojik hegemonya krizleri gibi kavramlar bu bağlamda özellikle öne çıkmaktadırlar. Çünkü, politik mücadelenin kurumsal organlar ve temsiliyetleriyle ayrışmasına ve hegemonyanın çözülmesine işaret eden bu süreç aynı zamanda kitlelerin burjuvazinin politik ve ideolojik liderliğinden uzaklaşmasıyla sonuçlanmaktadır (Poulantzas 1970: 62-5, 71-8 ve *passim*). Burjuva demokratik cumhuriyet, böyle durumlarda, birikimin ihtiyaç duyduğu zorunlu koşulların yerine getirilmesinde zorlanabilir. Devletin kendini yenileyip yenilemeyeceği ya da başka bir devlet biçiminin onun yerine geçip geçemeyeceği ise, farklı politik güçlerin benimseyecekleri stratejilere ve görelî dayanma gücüne bağlı olacaktır. Yine de yeni tahakküm biçimlerinin, bu koşulları ya da devrimci durumlarda farklı bir toplum biçimine başarılı bir geçişin koşullarının yerine getirilmesinin yeterli olacağının hiçbir garantisi olamaz.

Neo-Gramscici okulun üstünlüğü, sadece saf bir üretim tarzı olarak kapitalizmin değil, özel kapitalist toplumların tahlili için de kesin kav-

ramlar geliştirmiş olmasıdır. Ancak bu okulun tahlilleri, çoğu zaman kapitalist birikimin doğasından kaynaklanan ekonomik sınırlamaların sistematik ihmali nedeniyle etkisini yitirmektedir. Çünkü bu okul, sınıf mücadelesinin ve popüler-demokratik mücadelelerin değişik biçimlerini gayet iyi biliyor olmasına rağmen, kapitalist üretimin genel yasalarıyla o kadar ilgilenmemiştir. Bu da, Neo-Gramscici okulun çalışmalarında belirli bir eşitsizlik ve asimetriyle sonuçlanarak farklı yaklaşımların bütünleştirilme ihtiyacına işaret etmektedir.

Sonuç Değerlendirmeleri

Bu yazıda, Marksist söylemde devletin konumunun belirlenmesine ve kapitalist toplumlarda devlet tahliline dair çeşitli teorik yaklaşımların yeterliliğinin değerlendirilmesine çalışıldı. Marksist teoriler, yaklaşımlarında çeşitlilik göstermekle birlikte, özgül üretim tarzları, bunların varoluş koşulları ve toplumsal oluşumlar üzerindeki etkilerine gösterdikleri ortak ilgide birleşmişlerdir. Bu teorilerin amacı, 'genel' bir üretim tarzı teorisi ya da, *a fortiori* 'genel' bir devlet (ya da toplum) teorisi geliştirmek değildir. Üstelik 'genel' bir kapitalist devlet teorisi geliştirmenin mümkün olup olmadığı bile tartışmaya açıktır. Çünkü kapitalizm saf biçimde ya da yalıtık bir varoluşa sahip değildir, dolayısıyla kapitalist toplumlardaki devletler birbirlerinden zorunlu olarak farklı olacaklardır.

Yukarıdaki çalışmaları değerlendirebileceğimiz en makûl çerçeve budur. Çünkü bu çalışmaların genel etkisi, kapitalist toplumda devlet sorununun bir kez daha teorik ve politik ilerleme kaydedecek şekilde yeniden tanımlanması olmuştur. Bu teoriler, devleti kapitalist üretim tarzının dışında bir şey ya da bir özne olarak gören ortodoks yaklaşımları yalıtmışlardır. Bu yaklaşımların yerine, kapitalist üretimin toplumsal doğasına ve onun karmaşık ekonomik, politik ve ideolojik önkoşullarına dikkat çekmişlerdir. Bu, devlet ve devlet iktidarının, devletin üretimin örgütlenmesine yoğun olarak dahil olduğu yerlerdeki kadar açık biçimde tersinin geçerli olduğu tarafsız, *laissez faire*ci devlet olarak tanımlananlarda bile kapitalist birikimde merkezî bir rol üstlendiği anlamına gelmektedir. Dahası, kaba enstrümentalist bir yaklaşım da, devlet karmaşık bir kurumsal s

istem olarak görüldüğü ve sınıfların etkisi de, kendi aralarındaki örgütlenme tarzlarına, ittifaklara vb. bağlı görüldüğü için reddedilmelidir. Artık soru, önceden varolan sınıfların nasıl olup da devleti, ekonomik düzeyde tanımlanan bir kapitalizmin savunmasında kullandıkları (ya da bizzat devletin bunu nasıl yaptığı) sorusu değildir. Bundan böyle soru, devlet iktidarının, farklı toplum ve durumlardaki sermaye ilişkisinin bütün yeniden-üretiminde zorunlu bir unsur olarak yeterliliği sorusudur. Devlet iktidarı da, buna bağlı olarak, devletin kurumsal sistemi boyunca dolayım-lanan ve bu sistem tarafından koşullanan sınıf mücadelelerinin (ve popü-ler-demokratik mücadelelerin) karmaşık ve çelişkili etkisi olarak değ-erlendirilmelidir. Kısacası, bu çalışmaların genel etkisi, devletin bir politik tahakküm biçimi olduğu fikrinin yeniden vurgulanması ve daha ayrıntılı işlenmesi olmuştur.

Ancak bu çalışmaların ilgi alanı, sadece Marksist teori ve politikayla sınırlı değildir. Çünkü, bu teorilerin uğraştığı sorunlar, Marksizm dışın-da-kilerle ekonomik ve politik çalışmalarda da benzer biçimlerde ortaya çık-maktadır. Burada söz konusu olan, ekonomik analizin belirli yönleri de-ğil, devletin doğası, ekonomik faaliyetteki rolü ve ortodoks ekonomi te-orilerinin bu rol ışığında konuyla ne kadar ilgili olduklarına dair bazı ge-nel varsayımların yeterliliğidir. Ya devletin doğası bu şekilde ekonomi te-orisi açısından ilgisiz kabul edilecek ve belirli koşullarda ekonomik ilke-lerin uygulanmasını şekillendiren ya da sınırlandıran bir unsur olarak gö-rülecektir ya da devletin ekonomi teorisinden dışlanması keyfi ve hak-sız olduğu kabul edilecektir ki devlet, çoğu zaman sadece şirket ya da ha-neyle karşılaştırılabilir bir özne olarak ya da çeşitli ekonomik amaçlara uygulanabilir bir dizi tarafsız siyaset aracı olarak ya da rasyonel, azami kâr/çıkar sağlayıcı ve bencil politik aktörlerin özel mülkü olarak göröl-mektedir. Bu sonuncu tür yaklaşımların kesin sonuçları, dayandıkları di-ğer varsayımlara bağlı olarak belirlenmektedir. Sonuçta bir özne olarak girdiği teorik görünüm altında devlet, ekonomik faaliyeti kontrol eden yasal bir egemen, ekonomik çatışmalara müdahale eden bir hakem, di-ğerleri arasında bir ekonomik fail ya da eylemleri ekonomik performansı destekleyebilecek ya da baltalayabilecek politik bir fail olarak görülebi-lir. Araçlar-amaçlar yaklaşımı, genel olarak, müdahalenin uygun biçimle-rine ve yönüne dair yapılan teknik tartışmalarla ve kaynakların tahsisi ve

yeniden-dağıtımında devletin rolüne dair politik tartışmalarla ilişkilendirilmektedir. Ve *Homo politicus* modelini, devlet personelinin öz çıkarlarının ekonomik gelişmeye ters düştüğü iddialarıyla bağlantılandırma eğilimi vardır. Bu yaklaşımlar, devletin bazı yönlerini aydınlatmakla birlikte, politik ekonomiyi hiçbir temel şekilde ilerletmezler. Çünkü, en iyi durumda, politikanın yüzeysel olaylarıyla ilgilenmektedirler ve devlet ile ekonomik gelişme arasındaki derin bağlantıları keşfedecek teorik araçlardan yoksundurlar.

Yakın dönemin Marksist tartışması, işte bu noktada ortodoks ekonomi için temel bazı sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu tartışma, kapitalizmin üretimin toplumsal örgütlenmesinin belirli bir tarzı olduğunu, belirli tarihsel önkoşullara ve gelişme biçimlerine sahip olduğunu ve kapitalizm değişip geliştikçe kurumsal yapısının ve müdahale biçimlerinin de dönüşmek zorunda olduğunu göstermiştir. Son dönem gelişmelere ait olan bu tartışma, ekonomik devlet aygıtlarının ve müdahale araçlarının tarafsız olmadığını, sermayenin hareketiyle bütünleşmiş olduğunu ve farklı çıkarlar arasında bir çatışma alanı oluşturduğunu da ileri sürmektedir. Bu, devlet müdahalesinin, sermaye birikiminin koşullarını sağlamakta kendine özgü sınırlara sahip olduğu ve daima çeşitli sınıf mücadelelerinin ve popüler-demokratik mücadelenin kaçınılmaz etkisine maruz kaldığı anlamına gelmektedir. Bu, aynı zamanda, belirli politik araçların ve genel müdahale biçimlerinin yeterliliğinin sadece ekonomik yapıdaki değişimlere bağlı olarak değil, aynı zamanda politik güç dengesindeki değişimlere bağlı olarak da çeşitlilik göstereceği anlamına gelmektedir. Bu savlara bağlı olarak ileri sürülen bir diğer nokta da, politik temsiliyet biçimlerinin farklı müdahale biçimlerinin etkinliği üzerinde farklı etkileri olduğu savıdır. Bu da, belirli politik önlemlerin ya da araçlarının başarısızlığının, hatalı ekonomik tahlillerinden ziyade politik temsiliyet biçimlerinin yetersizliğine bağlı olabileceğini ima etmektedir. Bu da demektir ki, ekonomik sorunların ve krizlerin çözülmesinden önce devlet aygıtının yeniden örgütlenmesi zorunlu olabilir. Endüstriyel demokrasi, 'toplumsal sözleşme' ve üç-taraflı ya da korporatist kurumların gelişmesine dair 1970'li yıllarda yürütülen tartışma bu açıdan konuyla son derece ilgilidir. (Thatcher rejimi, 1980'lerde İngiliz devletin sınırlarını, iç yapılarını ve müdahale biçimlerini ekonomide girişimciliği ve esnekliği teşvik edeceği

umuduyla yeniden düzenlemekle meşguldü) (*krş.* Jessop vd. 1988.)²

Kısacası, bu çalışmaların bütünsel hamlesi, devlet tahlilinin, ekonomi teorisiyle ilgisiz ya da ona marjinal olmadığını öne sürmek olmuştur. Devlet analizi, entelektüel işbölümü içinde farklı bir disiplinin alanına ya da ekonominin kendi gelişiminin gelecekteki bir tarihine güvenle emanet edilecek bir şey değildir. Bugün, daha ziyade, yeterli bir ekonomik tahlilin mutlak önkoşuludur. Dolayısıyla, ekonomi bilimi, süregelen Marksist tartışmanın meydan okumasına karşılık vermeli ve bu tartışmanın uğraştığı sorunlara, eğer varsa kendi çözümlerini sunmalıdır. Ortodoks ekonomi biliminin, politik-ekonomi bilimi olarak kendi geleneksel rolünü yenilemesinin zamanı çoktan gelmiştir ve geçmektedir. Bunu yapmaktaki başarısızlık, kesinlikle, ekonomik tahlilin temel bir alanında ve politik uygulamanın aslî meselelerinden birinde teorik sefâletin ilân edilmesi ile aynı anlama gelecektir.

² Bu cümle, biçimsel değişiklikler haricinde değiştirilmeden kalan bu bölümde yapılan öze ait tek değişikliği yansıtmaktadır.

2.

SON DÖNEM HUKUK, DEVLET ve HUKUKÎ-POLİTİK İDEOLOJİ TEORİLERİ

Marksistler son 20 yıl içinde hem devleti ve hem de hukuku teorik problemler olarak yeniden keşfettiler. Bu yeniden keşif, bu konularda gerçekten bir yazı furyası başlattı. Bu furyanın doğurduğu tartışmalar, en soyut yöntemsel konulardan belirli tarihsel sorunlara kadar uzanarak çeşitli hipotezlerin ve anlayışların oluşmasına yol açtı. Ekonomik ve hukukî-politik alanlar arasındaki ilişkiler, devletin kurumsal sınırları, ‘hükümetin amacı ve rolü’, yasal sistemin kural oluşturan ve baskıcı unsurlarının (*moments*) eklemlenmesi, hukukî düzenin sınıfsal karakteri, devlet müdahalesinin çeşitli yollarla meydana gelen etkileri ve sınırları, ‘olağan’ ve ‘istisnaî’ devletlerin biçim ve işlev farklılıkları, ‘görelî özerkliğin’ hukuk ve/veya devletle ilişkili olarak anlamı, kapitalist üretimin giderek uluslararasılaşması ve ulusal yasa ve ulus-devleti üzerindeki sonuçları ve daha birçok konu ateşli bir şekilde tartışıldı. Ancak, bu tür teorik karşılaşmalara epeyce enerji harcanmasına ve çeşitli cevaplar önerilmesine rağmen, anlaşmazlık hâlâ yaygındır ve birçok konunun çözümü âdeta yokmuş gibi görünmektedir. Bu, devlet tahlilleri için olduğu kadar hukukla ilgili tahliller için de geçerlidir. Aşağıdaki yorumlarda hukukla ilgili Marksist görüşler üzerine odaklandım, ancak devlet hakkındaki teorilere de atıfta bulundum. Her iki durumda da dikkat, özgül tarihsel problemlerden çok temel teorik problemlere yöneltilecektir.

Başlıca Teorik Yaklaşımlardan Bazıları

Devletin ve hukukun son dönemlerde teorik yeniden keşfinin ardından konuya gösterilen yaklaşımlar giderek çeşitlenmektedir. Hukuk konusuna ilişkin daha yeni çalışmaları ele almadan önce temel yaklaşımları kısaca özetleyeceğim.

Hâkim eğilim, uzun zamandır Marksizm-Leninizm idi. Marksizm-Leninizme göre, devlet kontrolü hâkim ekonomik sınıfın bağımlı sınıflar üzerinde diktatörlük uygulamasını mümkün kılması nedeniyle zorunlu olarak baskıcı bir aygıttır (tarafı kaleme alınmış bir özet için *bkz.*: Moore 1957; ateşli bir savunma için *bkz.*: Balibar 1976). Bu yaklaşımın uygulanması, tipik haliyle, hâkim sınıfın, biçimine bakılmaksızın devlet aygıtının hâkim sınıf tarafından nasıl kontrol edildiği ve iktidarını kendi sınıfsal çıkarlarını korumak için nasıl kullandığının gösterilmesi amacıyla veri yığmayı gerektirmektedir. Ayrıca, kapitalist devletin doğasının değişen ekonomik temele uyum sağladığı da savunulmaktadır. Bunun sonucunda da, liberal rekâbetçi kapitalizm, burjuva demokratik düzenle ilişkilendirilirken, emperyalizmin gelişmesi ve bunu izleyen sözde ‘kapitalizmin genel krizi’ nin başlangıcı politik tepkiye yol açmış ve devletteki faşizan ve otoriter eğilimleri kışkırtmıştır. Bu yaklaşım, hukuku genellikle ekonomik temelin özel hukuk alanındaki otomatik bir yansıması ya da açık bir tamamlayıcısı olarak kabul etmektedir; dolayısıyla kamusal hukuk, hâkim sınıf ya da sınıf fraksiyonunun kendi amaçları doğrultusunda yönlendirdiği baskıcı bir politik sınıf hâkimiyeti aracı olarak ele alınmaktadır. Çoğu durumda hukukî ideoloji, ekonomik ve politik iktidar ilişkilerinin yasallaştırılması ve mistifikasyon biçimlerinden (ya da öne çıkana) biridir. Ve Marksizm-Leninizm, tıpkı kapitalist gelişmenin farklı aşamalarının devletin doğasında ve işlevlerindeki değişikliklerde yansıtıldığını savunduğu gibi, hukuk ve hukukî düzeninin de emperyalizmin yayılması ve ‘kapitalizmin genel krizi’ ile baltalandığını öne sürmektedir (Moore 1957; Kuusinen 1961; Varga 1968; Nedbailo 1972; kolektif 1974-6; Butterwegge 1977; Lewin ve Tumanow 1977; Burslatsky 1978).

Marksistler, Stalinizm ve Sovyet Bloku etkisinden uzaklaşmış olmaları nedeniyle, 1960’larda giderek yoğunlaşan saldırılara hedef oldu-

lar. Tepkiler, farklı ülkelerde farklı teorik biçimler aldı. Bizim amaçlarımız için en önemli tepkiler, Batı Almanya'da 'sermaye mantığı' (ya da *Staatsableitung*) okulunun gelişimi, Fransa'da yükselen Althusserci yapısalcılığın İngiltere'ye yayılması ve İtalya ve diğer yerlerde ise, Gramsci'nin yeniden benimsenmesiydi. Bizi aşağıda meşgul edecek olmaları nedeniyle bu yaklaşımların genel özelliklerini ve savlarını çok kısa biçimde sunabiliriz.

'*Stamocap*' [tekelci devlet kapitalizmi] tahlili, geniş ölçüde Marksist teoriye Leninist bir yaklaşımdan ilham alırken, Marx'ın yönteminin Hegelci okuması 'sermaye mantığı' okulunun temelini oluşturmaktadır. Çoğu '*stamocap*' çalışma, yalnızca genel kavramlar ('burjuvazinin tekelci diktatörlüğü' ya da 'üretim güçlerinin toplumsallaşması ve üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki temel çelişki' gibi) altındaki tarihsel verileri, bu genel kavramların özgül örnekleri olarak kapsamaktadır. Buna karşın, 'sermaye mantığı' yaklaşımı, devlet ve hukuk tahlillerini uygun ve teorik olarak oldukça soyut bir çıkış noktasından ilerleyerek daha somut kavramların mantıksal türetilmesi yoluyla geliştirmeye çalışmaktadır.¹ Bununla birlikte, Marksist politik-ekonominin birçok noktasından başlanabileceğinden, teorik çözümlerin menzili de bu noktalara eşdeğer oranda çeşitlidir. En popüler hareket noktaları arasında, meta dolaşımı, rakip gelir kaynakları arasında mübâdele ilişkileri alanı, mübâdele değeri ve kullanım değeri olarak metanın ikili doğası, 'genel sermaye'ye karşı 'tekil sermayeler' ve sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişki yer almaktadır. Devlet teorisi meselesinde temel sorun, politik hâkimiyet alanının ekonomik üretim alanından ve bu alanın kapitalist devletin özgül biçimleri ve işlevleri üzerindeki sonuçlarından kurumsal olarak ayrılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmak olmuştur. Genel politik sınıf hâkimiyeti teorilerine karşı olarak, bu zorunluluğu ortaya çıkarma çalışmaları devletin kapitalist biçiminin özgüllüğünü vurgulamıştır. Benzer şekilde, kapitalist toplumlarda devletin kapitalist sistemi ehli-

¹ Başka her yerde soyut kavramlardan somut olayların sağlam mantıklı bir şekilde türetilmesinin imkânsız olduğu görüşünü savundum; bu bir sahadaki olayların diğer bir sahadaki olaylardan mantıksal olarak türetilmesi konusunda daha da geçerlidir. 'Türetilme' yaklaşımı gerçekte eklemlleme metodunun indirgemeci bir uyarlamasıdır. Bkz. Jessop 1982.

leştirmek hattâ ortadan kaldırmak için kullanılabileceğine ilişkin reformcu yanılsamaların aksine, ‘sermaye mantığı’ teorisyenleri, biçim ve işlevleri, sermaye birikiminin kendi-içinde çelişkili seyrinin ayrılmaz unsurları olarak görülen bir devlet tarafından yapılan müdahalenin temel sırurlarını vurgulamışlardır. Hukuk teorisi meselesinde ise temel sorun hukukun özgül biçimlerine duyulan gereksinimi ortaya çıkarmak ve hukukun eşitlik, tarafsızlık ve evrensellik görünümünü altındaki zorunlu sınıf karakterini gözler önüne sermektir. Bu çalışmanın büyük kısmı, Pashukanis’in özel hukuk tahliline borçludur, ancak diğer tahliller de kamu yasasını daha ayrıntılı ele almışlardır.

Althusserci yapısalcılık, Marksizm-Leninizmin Stalinist çarpıtılmasına karşı ve Sovyet teorisi ve pratiğine gösterilen hümanist tepkiye karşı gelişti (faydalı eleştiriler için bkz.: Benton 1984; Elliot 1988). Böylece Althusserci yapısalcılık, ekonomik güçleri toplumsal gelişimin özerk motoru varsayan ekonomik belirlenimciliğin tüm biçimlerini olduğu kadar, bilinç, mantık ve özgür irade ile donatılmış bir bireye ya da sınıfsal özneye olan inancı da tümüyle reddetti. Karmaşık yapılı bir bütün kavramının yerine ise, bütünün ekonomik, politik ve ideolojik kısımları üzerindeki nedensel önceliği koydu ve ayrıca, bireylerin esasen kendilerini üreten toplumsal ilişkilerin pasif *Traeger*’ları [taşıyıcı] *porteurs* (taşıyıcıları) ya da ‘destekleri’ olarak işlev gördüğünü savundu. Althusser bu görüşleri esasen ilk kez epistemolojik ve diğer felsefî meselelerle ilgili olarak geliştirmesine rağmen, bugüne kadar politik-ekonomi, devlet, hukuk ve ideoloji tahlillerinde de kullanıldılar. Bu alanlarda, bir üretim tarzının (ve, bir eklemeyle, bir toplumun) en azından birbirini koşullandıran görece birçok özerk bölgeden oluşan karmaşık yapılı bir bütün olduğu ve bir bölgenin (ekonomik, hukukî-politik ya da ideolojik) diğer bölgeler üzerindeki hâkimiyeti ile karakterize edildiği, ve üretim ilişkilerinin yeniden-üretim tarzındaki hâkim rolü, bu bölgelerden birine ya da diğerine verdiği sürece son yargıda ekonomik belirlenime tâbi olduğu savunulmaktadır (bkz.: Özellikle Althusser 1969; Althusser vb. 1970; ve takip eden özeleştiri için, bkz.: Althusser 1974; ve Balibar 1975). Althusserci yaklaşım, ham ekonomik belirlenimciliğin reddedilmesinde ve kapitalist üretim tarzının ekonomik ve politik momentleri ya da bölgeleri arasındaki bağlantıların araştırılmasında ‘sermaye mantığı’

okulu ile benzeşmektedir. Bununla birlikte, ‘sermaye mantığı’, kapitalist devlet ve hukukun biçim ve işlevini ortaya çıkarmakta ekonomik kategorilere analitik ve nedensel öncelik verirken, Althusserci yaklaşımın ekonominin son yargıda belirleyici olduğu konusundaki tavrı daha üstün körüdür ve çeşitli bölgelerin belirli özelliklerine âdeta özerkmişler gibi odaklanma eğilimindedir.

Özerklik üzerine yapılan bu vurgu, özellikle Poulantzas’ın 1960 ortalarından sonraki çalışmalarında öne çıkmıştır. Poulantzas, ilk önce burjuva toplumlarında hukukî ideolojinin egemenliği ve kapitalist üretim tarzında hukukun etkinliğinin tarzları ve özerkleştirme üzerine odaklanmıştır. Daha sonra, bu yaklaşımı kapitalist devlet tipi ve bu devlet tipinin politik sınıf hâkimiyetini güvenceye alma ve toplumsal baskı konularındaki rolü üzerine tam bir açıklamaya dönüştürmüştür. Althusserci yaklaşım, Edelman ve, her ne kadar Althusserci projeye karşı kesin bir antipati ve uzatılmış bir özeleştirilme ile olsa da, Hirst, Hindess ve meslektaşları tarafından da özgün bir yöne doğru geliştirilmiştir. Nitekim, Edelman yasal öznenin gelişmiş kapitalizmde değişen ekonomik ve politik koşullara cevaben ‘yasal ilişkilerin *Traeger*’ı [taşıyıcı] olarak ‘çağrılmasının’ yollarını araştırmıştır. Hindess ve Hirst, bir toplum olarak farklı bölgeler arasındaki ‘zorunlu uygunluk’ önermesiyle birlikte holizmi reddetmişlerdir, fakat yasal öznenin oluşumu ve bunun toplumsal yaşam için sonuçları kadar ekonomik yeniden-üretimin politik ve yasal önkoşullarıyla da ilgilenmeyi ihmal etmemişlerdir.

Gramsci, soyut hareket yasalarını tanımlamakla ya da kapitalist devletin zorunlu biçim ve işlevlerini ortaya çıkarmakla ilgilenmedi. Bunun yerine, belirli bir konjonktürde devlet iktidarını uygulayan çoğul toplumsal güçler arasındaki karmaşık ilişkileri belirlemeye çalıştı. Gramsci’nin yaklaşımının anahtarı, hükümet aygıtı ve sivil toplum arasındaki organik ilişkiye yapılan vurgudur. Gramsci, bu bağlamda, iki sınıf hâkimiyeti tarzı tanımlar: Güç ve hegemonya. Güç, halk kitlelerini belirli bir üretim tarzının talepleri ile uyumlu ve itaatkâr hale getirmek için baskıcı bir aygıtın kullanımını gerektirir. Güç, devlet organları kadar özel gruplarca da (örneğin faşist birlikler) uygulanabilir ve etkisi salt polisiye ya da askerî faktörler kadar ekonomik ve ideolojik unsurlara da bağlıdır. Hegemonya ise, yöneten sınıfın entelektüel, ahlâkî ve politik lider-

liğı ile bağımlı sınıfın 'etkin nızasının' seferberliğini ve yeniden-üretimi- ni gerektirir. Hegemonya, popüler çıkarların ve taleplerin sistemli ola- rak dikkate alınmasını; özünde dengesiz ve kırılğan bir politik ilişkiler sisteminde destek ve ittifakları sürdürebilmek için ikincil önemdeki ko- nularda tavizler vermeyi ve tutum değiştirmeyi (bununla birlikte, temel çıkarlardan fedakârlık yapmamayı); ve hâkim sınıfın uzun dönemli te- mel çıkarlarına hizmet eden ulusal çıkarların elde edilmesi için bu des- teğin örgütlenmesini gerektirir. Hegemonya, ayrıca, toplumsal ve eko- nomik yeniden-üretimin ihtiyaçları için yeterli bir ortak dünya görüşü, 'ulusal-popüler' bir görünüm ve kolektif bir iradenin birleştirilmesi ve yeniden-üretilmesi yoluyla ahlâkî ve entelektüel liderliği gerektirir. Da- hası, güç unsuru, bir baskıcı aygıtlar sisteminde kurumsallaşırken, hege- monya da toplumsal oluşum boyunca bulunan karmaşık ideolojik aygıt- lar aracılığıyla belirginleşir ve dolayımlanır. Hattâ hegemonik pratikler, kesinlikle hükümet sistemi içinde yer almalarına rağmen, çoğunlukla dar anlamıyla devletin ötesinde yer alır. Dolayısıyla, Gramsci, hegem- onik pratiklerin ilk olarak sivil toplumda ya da Kilise, sendikalar, okul- lar, kitle iletişim araçları ya da partiler gibi sözde 'özel' kurumlar ala- nında yer aldığını öne sürer ve ikinci olarak, rolleri, ideolojileri değer- lendirmek, halkı eğitmek, toplumsal güçleri örgütlemek, birleştirmek ve hâkim sınıfın hegemonyasını güçlendirmek olan entelektüeller tara- fından fiilen gerçekleştirildiğini savunur (*bkz.*: özellikle Gramsci 1971; faydalı yorum için *bkz.*: Buci-Glucksmann 1978; Mouffe 1979; Sasso- on 1980). Bu yaklaşım, burjuva toplumlarında hukukun biçimi hakkın- da doğrudan söyleyeceği şeyler daha az olmasına rağmen yasal sistemin nasıl çalıştığına ve sınıf hâkimiyetinin pekiştirilmesindeki rolüne dair birçok kavrayış biçimi ortaya koyar. Cezaî kurumlar ve toplumsal kont- rolün ilgili biçimleri üzerindeki çalışmaya (genellikle Foucault'un ça- lışmasına çok borçlu olduğu kabul edilmeli) ek olarak, güçlü devletin gelişimi ve yasal sistemin yeniden örgütlenmesiyle ilgilenen bu gele- nekte, giderek büyüyen bir çalışan gövdesi mevcuttur. Poulantzas'ın otoriter devletçilik hakkındaki savları kadar Hall'in ve işbirlikçilerinin yeni tahlilleri de bu yaklaşımın iyi örnekleridir. Poulantzas ve Hall'in yaklaşımlarıyla ilerleyen sayfalarda ilgileneceğiz.

Burjuva Hukukunun Biçimi ve İşlevi Üzerine

Sözde ‘sermaye mantığı’ okulunun temel kaygısı, kapitalist devletin *biçimini* sermayenin doğasından çıkarmak ve/veya kurumsal devlet faaliyeti yoluyla dolayımlanması gereken birikimin doygunluğunun *işlevsel önkoşullarını* oluşturmaktır. Bu tür bir türetme için en iyi başlangıç noktası ya da kapitalist devletin biçim ve işlevlerinin en önemli unsurları hakkında çok az görüş birliği vardır. Bununla birlikte, bu okulun daha iyi örnekleri arasında yüksek seviyelerdeki soyutlamalardan özgül politik konjonktürlere doğrudan atlanmaması gerektiğine dair genel bir anlayış vardır: En soyut belirlenimlerle somut durumun önemi arasında meydana gelen karmaşık dolayımalmalar sistemini incelemek temel zorunluluktur. Bu niteleme önemlidir ve yasal sistemin ‘biçim tahlilleri’ için de geçerlidir.

Pashukanis’ten Kapitalist Hukuk ve Devlet Üzerine

Eugen Pashukanis, burjuva hukuku ve ilişkilendirilmiş devletin özgül tarihsel biçimini kapitalizmdeki meta dolaşımının esas özelliklerinden türetmeye çalışmıştır. Pashukanis’in çabası, Karl Marx’ın 1857 *Giriş* [Ekonomi Politiğin Eleştirisine Giriş]’in yöntemsel açıklamalarına ve *Kapital*’in sunum metoduna dayalıydı. Nitekim, türetmesi için başlangıç noktası, Marx’ın *Kapital*’deki metaların pazara kendiliğinden gidemeyeceği ve kendi başlarına değiş tokuş yapamayacakları gözlemiydi. Metaların dolaşıma, o metaların sahipleri olan özneler olarak kapasite-leri çerçevesinde gönüllü sözleşmeye dayanan ilişkilerin müdahalesi aracılığıyla girmeleri gerekirdi. Dolayısıyla, Marx, metalar arasındaki ekonomik ilişkilerin bu sürece bilerek katılan failer arasındaki hukukî ilişki ile tamamlanması gerektiği sonucuna varmaktadır (Marx 1867: 178-9).

Benzer şekilde Pashukanis, yasal öznenin hak-taşıyıcısı olarak oluşumunu, mübâdele-değeri taşıyıcısı olarak metanın oluşumuna benzeterrek ve yasal kavramların mantığının meta-üreticisi toplumda varolan toplumsal ilişkilerin mantığı ile örtüştüğünü savunmaktadır. Çünkü her bir birey, yalnızca meta üretiminin tam gelişimiyle birlikte soyut anlam-

da insan olur, emek gücünün bütünü soyut olarak toplumsal anlamda faydalı emeğe dönüşür, dolayısıyla her özne soyut yasal bir özneye dönüşür ve yasal norm, soyut evrensel hukukun saf biçimini alır. Bu, meta dolaşımı sadece yasal ‘öznelerin’ her çeşit malda hak taşıyıcısı olarak ortaya çıkmalarını gerektirdiği için değil, sabit meta dolaşımı bu hakların taşıyıcılarıyla devredilebilir hakları içeren nesneler arasındaki açık farklılaşmayı kolaylaştırdığı için de meydana gelir. Dolayısıyla, pre-kapitalist yasal özne, henüz belirli geleneksel ayrıcalıklara sahip somut bir bireyken, burjuva toplumdaki yasal özne, her çeşit hakkın evrensel soyut taşıyıcısıdır. Yasal öznenin çekirdeği meta sahibidir, ancak ekonomik alandan beslenen özgürlük ve eşitliğin biçimsel öznitelikleri, kolaylıkla devlet ve sivil toplumun diğer alanlarına genelleştirilir. (Pashukanis 1978: 109-33 ve *passim*).

Bu bağlamda Pashukanis, burjuva devlet(in) biçimini, sivil toplumun özel alanından ayrı, gayrî-şahsî bir kamusal iktidar aygıtı olarak türetmeye çalışmıştır. Burjuva toplumların *Rechtsstaat* (ya da hukuk düzenine bağlı anayasal devlet) özelliğinin yasal biçiminin, özgür, eşit bireyler arasındaki piyasa ilişkilerinin doğası gereği olduğunu savunmuştur. Pashukanis’e göre bunlar, yasal işlemlerde tüm tarafların çıkarlarını hakkaniyetle koruma yetkisi ile donatılmış soyut kolektif bir özne ile dolayım lanmalı, idare edilmeli ve güvence altına alınmalıdır. En azından, devlet otoritesinin hukukî yapıya açıklık ve istikrar getirmesine ve adlî ilişkilerin yürümesini güvenceye almasına rağmen yasal öznenin ve burjuva hukukunun özgül biçiminin maddî temeli hâlâ kapitalist üretim ilişkisine bağlıdır. Ve bu da, burjuva üretim ve/veya dağıtım ilişkilerindeki ortak temelleri ortadan kaldırıldığında, hukukun da devletle birlikte öleceğine işaret etmektedir (Pashukanis 1978: 134-50, 63-4, 80, 94, 104, 188 ve *passim*).

Burjuva hukukunun zorunlu biçiminin mantıklı bir şekilde ortaya çıkarılması için harcanan bu öncü çaba, kapitalist toplumlarda, hukuk ve devlet üzerine yapılan son çalışmalarda çeşitli şekillerde geliştirilmiştir. Aynı zamanda, yoğun biçimde de eleştirilmiştir. Fakat, bu eleştiriye geçmeden önce, Pashukanis’in çalışmasının son dönem Marksist çalışmalarda nasıl kullanıldığını ele alacağız. Çoğu teorisyen, meta biçimi ve yasal biçim arasında özsel bir benzerlik üzerinde durma konusunda Pas-

hukanis'i izlemişse de, çok azı bu teze önemli bir katkı yapmıştır. Bu teorisyenlerden Tuschling, Sauer, Blanke vb., Hirsch ve Preuss'un çalışmaları üzerinde duracağız.

Pashukanis'in İzinde

Burkhard Tuschling, bireyler arasında belirli bir ilişkiler sistemi olarak hukukun, esasen kapitalizmin gelişmesi ile ortaya çıktığını savunmaktadır. Daha önceleri hukuk, bireylerin ve özel alanlardaki ilişkilerinin belirli kategorileriyle sınırlandırılmış, ancak kapitalizm tüm toplumsal ilişkilerin yasallaştırılmasına, yasal öznenin doğuşuna, uzmanlaşmış yasal bir aygıtın gelişmesine ve hukukun bütün toplumsal düzende bir örgütsel prensip olarak pekişmesine yol açmıştır. Bu tür bir yasal sistemin yükselişinde kritik unsur, meta biçiminin bu şekilde gelişimi değil, emek gücünün sermaye ile değişimine doğru genelleştirilmesidir. Tuschling, ilk önce emeğin bu şekilde 'metalaştırılmasının' hukukî düzenin biçimsel olarak eşit ve özgür vatandaşlar arasında kurulmasına *fırsat verdiğini*; ve ikinci olarak, böyle bir yasal düzenin metalaştırılan emeğin sermaye ile mübâdelesini temize çıkarması, sistemleştirmesi ve düzenlemesi *gerektiğini* de iddia eder. Kısaca, Pashukanis sadece yasal biçimi metaların dolaşımı ile bağlantılandırıp, belirli özelliklerini ve kaynaklarını göz ardı ederken, Tuschling, emek piyasasının ve emek sürecinin kapitalist örgütlenmesinin yasal düzenin anahtarı olduğunda ısrar eder. Tuschling, hukukun tüm üretim, dağıtım ve mübâdele sürecine eklemlenmesi temelinde anlaşılması gerektiği sonucuna varır.

Tuschling, daha sonra da, kapitalizmin hukukun biçimini ve işlevini nasıl belirlediğini ele alır. Hukukun, çeşitli metaların (emek gücü de dahil) bireysel sahiplerinin biçimsel eşitliği ve kapitalist üretimde sınıfsal sömürünün özdeki eşitsizliği arasındaki çelişkiyi dolayımlamakta hayatî bir rol oynadığını savunur. Dolayısıyla "hukuk" mübâdele ilişkileri alanını dolayımlarken ve güvence altına alırken meta-sahipleri arasında özlü farklılıklardan soyutlama yapmak zorunludur. Bununla birlikte hukuk, bir yandan özgür ve eşit meta sahipleri arasındaki karşılıklı mübâdelede mülkiyet haklarını verir ve elde edilmesi için resmî güvenceler temin ederken, bir yandan da emek gücü fazlasının kapitalist

emek sürecinde eşit karşılığı olmadan temellük edilebilmesini de sağlar. Bu çerçevede, hukuk, sermayenin proletarya kadar küçük burjuva ve etkisiz sermayeler pahasına da yoğunlaşabileceği ve merkezileşebileceği yasal çerçeveyi temin eder.

Hukukun neden kapitalistlerin özel ilgi alanı olamayacağını açıklayan işte bu son işlevdir – sadece emeğe ve diğer bağımlı sınıflara karşı değil, bireysel sermayelere karşı da uygulanmalıdır. Dolayısıyla, hukukun idaresi çeşitli ekonomik etkenlerden ayrı bir aygıt tarafından yapılmalıdır ve bu görev, resmî güç tekeli ile donatılmış ve tüm alanlarda hukuku uygulama gücü verilmiş özerk yasal bir özne olarak *Rechtsstaat*'a düşer. Nitekim Tuschling, kapitalist devletin biçimsel anlamda zorunlu olarak *rechtsstaatlich* olduğunu ve bunun, devletin sadece yasal bir düzenin garantörü olarak rolünü değil, tüm alanlara nasıl müdahalede bulunacağını belirlediğini de savunur. Çünkü, sermaye dolaşımının farklı momentleri arasındaki ve farklı ekonomik etkenler ve sınıflar arasındaki çelişkiler, yasal sistem içinde yeniden üretilirler. Fakat bu, hiçbir şekilde ekonomik sınıflandırmaların yasal kategorilere doğru basit bir mekanik çevirisini içermez. Aksine, sermaye birikiminin çeşitli önkoşulları, devletin dikkatinin doğrudan ve baskı aracılığıyla bunların üzerlerine çekilmesi yerine, yasal biçimler aracılığıyla ifade edilmeli ve dolayımlandırılmalıdır. Ve bu da, devletin ekonomik zorunluluklarla ilgili olarak yapacağı müdahalelerde mutlak bir belirsizlik anlamına gelmesi nedeniyle, burjuva hukuk biçimi dahilindeki politik mücadele için açık bir alan yaratmaktadır. *Rechtsstaat*'ın sermayenin yeniden-üretimini güvence altına alacağına dair mutlak bir garantiden söz edilemeyeceği için birikim üzerindeki eylemlerinin etkileri, sermaye düzeninin ya da hareket yasalarının politik güçler dengesinde nasıl yansıtıldığına bağlıdır.

Bu fikir, Tuschling'in devletin herhangi bir anlamda gerçek kolektif kapitalist, yani tüm sermayeler adına konuşabilen ve hareket edebilen birleşmiş bir özne olduğunu reddetmesi ile daha da geliştirilmiştir. Devlet, peşinden koşmakta olduğu tikel hâkim çıkarların 'genel olarak sermaye' tarafından kendi üzerine bindirilmiş olan ihtiyaçlarla örtüştüğü oranda "ideal kolektif kapitalist" olarak hareket etmektedir. Fakat bu ekonomik süreç, politik sınıf mücadelesi ve devletin hukukî-politik ve/veya ekonomik faaliyetleri arasında karmaşık bir dolayımlandırma sis-

temine bağlıdır. Ancak Tuschling, kapitalist toplumda devletin ve hukukun kendine özgü biçimlerinin sermaye birikimini kayırdığını da ima ederek, kapitalizm ve yasal düzenin hâkimiyeti arasındaki temel ve zorunlu bir uygunluğa işaret eder. (Tuschling 1976: 30-9, 47-51, 97-113, ve *passim*).

Dieter Sauer ise, sermaye birikiminin bazı önkoşullarının gerçekleştirilmesinde, hukukun, devlete nasıl yardımcı olduğunu inceler. Sauer, kapitalist devletin biçimini, devletin mübâdele bağlantısından ayrımıyla ilişkilendirir. Hukukun işlevleri de, kapitalist meta üretiminde temel bir çelişkiyi; üretimin örgütlendiği toplumsal biçim ve ürünlerin maddî özü arasındaki çelişkiyi çözme ihtiyacı ile ilgilidir. Bu çelişkinin bir momenti, değer biçiminin hâkimiyetinde bulunurken (artı-değer, emek sürecinde yaratıldığı ve daha sonra mübâdele yoluyla gerçekleştiği için) diğeri sermaye dolaşımının kullanım değer(ler)i üretime bağlı olduğu gerçeğinde yer almaktadır. Sauer'in tahlilindeki merkezî dolayımılama kavramları, rekâbet ve mübâdele alanlarıyla ilgilidir. 'Biçim-içerik' ilişkisi, kendini işte bu düzeyde, hem tikel sermayelerin artı-değerin gerçekleştirilmesinde ve değer-biçmede (fiyat tespiti) karşılaştığı sorunlarda, hem de çeşitli meta-sahiplerinin (özellikle ücretli işçi çalıştıranların) yeniden-üretilimleri (yani özgül kullanım değerleri) ve/veya bir bütün olarak sermaye dolaşımı için gerekli maddî önkoşulların güvence altına alınmasında karşılaştığı sorunlarda kendini gösterir. Yasal ilişkiler alanı tam da bu düzeyde oluşur ve daha sonra meta-sahiplerinin (*insanlar* olarak) belirli çıkarlarıyla, biçimsel olarak özgür ve eşit 'vatandaşlar'ın (*vatandaş* olarak) genel çıkarlarıyla ve bu çift katlı, *janus-faced* (çift-yüzlü) 'insan-vatandaşların' belirli ve genel çıkarları arasındaki ilişkiler bakımından dolayımılama, düzenlemeyi ve kısıtlamayı gerektirir.

Bu bağlamda, Sauer devletin mübâdele bağından kurumsal olarak ayrılması gerektiğini savunur. Devlet, sadece bu şekilde, kapitalist toplumun ve ek piyasa güçlerinin 'öz-değer' çelişkisinin üstesinden gelmeleri için gerekli yasal çerçeveyi sağlayabilir. Bu bakımdan devletin faaliyetleri, politik arenaya eklemlenen 'toplumsal sorunlarda' yansıtılan yeniden-üretim ve değer biçiminin maddî ihtiyaçlarına yönelir; bir toplumsal müdahale aracı olarak devletin para üzerindeki kontrolü ile dolayımılır; kapitalist sistemin çelişkilerine katlanmasının yanı sıra ken-

di işlevsel kaynakları için birikimin sürekliliğine olan bağımlılığı nedeniyle de kısıtlanır.

Sauer devlet müdahalesini dört temel tarza ayırır: (a) mübâdele ilişkilerinin yasal çerçevesini değiştirmek; (b) çıkar çatışmalarının yer aldığı biçimsel koşulları değiştirmek; (c) özel maddî yeniden-üretimin yararına olarak âcil müdahaleler; (d) maddî yeniden-üretim gereksinimlerinin doğrudan kamu(-sal) tarafından tedarik edilmesi. Sauer daha sonra da bu devlet müdahalesi tarzlarının etkin kapsam ve sınırlamalarını, bireysel yeniden-üretim, bireysel sermayelerarası rekâbet ve kamu(-sal) ve özel çıkarlar arasındaki denge çerçevesinde ele alır. Her durumda para ve hukukun müdahale aracı olarak farklı sınırları olduğu vurgulanır. Çünkü para ve hukukun soyut ve genel biçimleri, değer biçmenin ve/veya bireysel yeniden-üretimin somut koşulları üzerinde doğrudan kontrol aracı olarak yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Ancak, şâyet devlet, bu çelişkiden daha tikel çıkarlara doğru harekete geçerek ya da belirli maddî gereksinimleri karşılayarak kurtulmak isterse, hukukî düzeni kendi evrensel normları ve biçimsel eşitliği ile bozmakla kalmaz, tikel sermayelerin ve/veya meta-sahiplerinin özerkliğini baltalamakla da tehdit eder.

Benzer sorunlar, kendi parasal ve yasal biçimleri içinde olduğu şekliyle yapılaşmış devlet aygıtının içinde de cereyan eder. Dolayısıyla, devlet aygıtının çeşitli organlarının ve faaliyetlerinin birliği ve koordinasyonu, maddî ve yasal hesap verme sorumluluğunun aynı genelleştirilmiş biçimsel ilkelerine uyumuna bağlıken, etkin şekilde müdahale etme yeteneği, kaynak tedarikinde ve politikaların uygulamasında değişen koşullara verilen esnek cevaplara bağlıdır. Sauer, devletin hem sorun-çözüm faaliyetleriyle hem de içsel örgütlenmesiyle, aslında ekonomik gereksinimlere değil, fakat bu gereksinimlerin 'toplumsal sorunlar' üzerinde yasal olarak yapılandırılmış ve koşullandırılmış (*rechtsfortnig*) politik mücadele alanı içindeki temsilcilerine cevap verdiğini vurgular (Sauer 1978: 14-36, 60-8, 70-6, 122-80, ve *passim*).

Anayasal Devlet ve Sınırları

Kapitalist devletin hem örgütlenmesinde hem de işleyişinde yasal biçimin önemi, Blanke, Juergens ve Kastendiek tarafından da vurgulanmıştır. Diğer devlet teorisyenleriyle birlikte, *Rechtsstaat*'ın sermaye dolaşımıyla ilgili yasal biçimin temel koşulu olduğunu savunurlar. Hukuk, halkı kapitalist ilişkilerin bilinçli *Traeger*'ları [taşıyıcıları] olarak yükseltmek amacıyla düzenlenmeli ve piyasanın zorlamalarını sigorta etmek için de güçle desteklenmelidir. Bu ikiz görev, hem *Rechtsstaat*'ın kurumsal ayrımını hem de özel yasal özneler üzerinde bir gayrî-şahsî kamu(-sal) otoritesi olarak biçimini belirler. Bu da politikanın temel biçiminin, burjuva toplumunun hem özel hem kamusal alanı idare eden yasal ilişkilerin yaratılışı ve/veya uygulanması üzerindeki çelişki olduğuna işaret eder. Aynı zamanda da, devletin yasal sistem boyunca dolaşımlanan eyleminin, sermaye dolaşımını çeşitli hakların uygulanması sırasında ve sadece yasal öznelerin iradesi yoluyla etkileyebileceği anlamına gelmektedir. Benzer şekilde devletin para (kredi, vergilendirme, harcamalar vs. dâhil olmak üzere) üzerindeki sınırlı kontrolü ve müdahaleleri, sermaye dolaşımını sadece, istihdamı yasal düzen sınırları içinde kendi isteklerine göre belirlemekte özgür para sahipleri, yani ekonomik failer üzerindeki etkisiyle yönlendirebilir. Devlet, sermaye birikimini koruma ya da yeniden oluşturma çabalarında belirli yasal hakları askıya alma ya da baskı uygulama yoluna gitse bile kendini yasal formalitelere uymak zorunluluğu içinde bulur.

Blanke, Juergens ve Kastendiek medenî hukukun ve kamu hukukunun özgül içeriğinin sınıfsal güçlerin değişen dengelerine de bağlı olduğunu ve işçi sınıfının mücadelesi ile kazanılan çeşitli hakların, biçimleri hukukî düzene uysa bile birikimi baltalayabileceğini savunurlar. Dolayısıyla, bir sistem olarak düşünülen sermayenin hareket yasalarına bağımlılığı yoluyla dayatılan sınırların yanı sıra devlet müdahalesi, sınıfsal güçlerin kümelenmesinden kaynaklanan kısıtlamalara da tâbidir. (krş. Blanke vb. 1975: 414-44; 1978, 108-47).

Yasallık artı Yasa-dışılık olarak Devlet

Önceki teorisyenler, kapitalist devletin *rechtsstaatlich* biçimini vurgularken, diğer tahlilciler bu görüşün tek yanlılığını göstermek için çabladılar. Nitekim Hirsch, burjuva devletin meta değişiminin ve para ilişkilerinin normlarını kanun halinde derlediğini ve bunların netliğini, istikrarını ve hesap edilebilirliklerini güvence altına aldığını kabul etti. Ancak aynı zamanda, devletin sermaye birikimi için gerekli maddî koşulları güvence altına alma sürecinde başvurduğu idarî önlemlerle hukukî düzeni sürekli ihlâl ettiğini de vurguladı. Hirsch'e göre devlet, (ayrıca) kapitalist düzenin temelleri proletarya tarafından ne zaman tehdit edilse, burjuvazinin iktidarını güvenceye almak amacıyla kendi hukukî çerçevesinin dışına çıkarak güç kullanmaya da hazırdır. Özgürlük, eşitlik ve hukuk düzeni, burjuva yönetiminin sadece bir yüzüdür: Diğer yüzü ise *raison d'état* (hikmet-i hükümet), sınıf yanlılığı ve açık şiddettir. Her iki yüz de burjuva toplumunun yeniden-üretimi için gereklidir ve hiç biri ihmal edilmemelidir (Hirsch 1978b: 64-5).

Benzer görüşler, liberal hukuk ve anayasa teorilerine karşı materyalist bir anayasa teorisi geliştirme çabasındaki Ulrich Preuss tarafından da sunulmuştur. Preuss, devlet iktidarının sadece hukuk düzeniyle sınırlandırılmasının yalnızca mübâdele yoluyla dolayımlanmayan üretim ilişkileri temelinde değil, antagonistik olmayan, yani basit meta-üretimi temelinde de akla yatkın olduğunu savunmuştur. Böylesi durumlarda emeğin ve mülkiyetin uyumlu bir şekilde koordine edilmesi, değer yaratılması ve ihtiyaçların karşılanması söz konusudur; bu da genel hukukun, tüm maddî yeniden-üretim süreci üzerinde aksi bir etki yapmadan da mübâdele ilişkilerini idare edebileceği ve mülkiyet haklarını koruyabileceği anlamına gelir. Fakat kapitalizm şartlarında yaşayan emeğin, ölü emeğin gerisinde kalması ve 'değer'e verilen önemin özlü ihtiyaçların önüne geçmesi, burjuva devletin somut durumlarda somut bireylerin memnun edilmesine yönelik yasa-dışı ve istisnaî somut önlemlere ve politikalara başvurması gerektiği anlamına da gelir. Dolayısıyla, hukukî düzenin (burjuva yasallığının alanı), münferit, istisnaî ve maksatlı doğası kapitalizmin yeniden-üretimi (burjuva meşruluğunun alanı)

üzerindeki etkisinden hareketle temize çıkarılması gereken faaliyetlerle tamamlanmalıdır. (Preuss 1973: 7-195 ve *passim*).

Eleştiri ve Değerlendirme

Bu teoriler, devlet ve hukukun doğasını anlamakta bize nereye kadar yardımcı olacaktır? Söz konusu teoriler, kesinlikle, içerik lehine biçimi göz ardı eden ve daha sonra içeriği maddî temelin ve/veya sınıfsal iradenin bir etkisine indirgeyen Marksizm-Leninizmin naif gönüllülüğüne ve/veya ham ekonomizmine karşı önemli bir gelişmeyi temsil ediyorlar. Fakat bu tür teoriler, hukukî biçimin açıklamasında ne kadar yeterliler ve hukukun içeriğini nasıl aydınlatıyorlar? Hukukun temel biçimleri, yasal düzen ve *Rechtsstaat* ve bunların saf üretim tarzı düzeyindeki çeşitli işlevleriyle ilgilenirken – bu konuların yüksek bir soyutlama düzeyinde ele alındıkları gayet açık olmalıdır. Böyle yaparak diğer toplumsal biçimler ve/veya güçler aracılığıyla üstbelirlenme imkânlarından başka, tarihsel oluşumlarını ve dönemselleştirmeleri de göz ardı ederler. Daha somut ve kapsamlı tahlil düzeylerinde kesin bir teorik belirsizliğe sebep olan bu durum, bir araştırma projesinin, belirlenimleri daha zengin olan daha alt seviyelere doğru, ama bu seviyeleri sadece soyut bir yargı şeklinde ele alıp söz konusu kaymayı inkâr etmeden ve/veya önceki tahlilleri, yüzeysel ampirik bir fenomen tanımlaması lehine terk etmeden nasıl düzeltilmesi gerektiği konusunda önemli sorular doğurur. Henüz yöntemsel çözümler ya da dolayısıyla gerçek kavramlar olmadan, eleştiriye şimdilik burada askıya almak ve bunun yerine bu teorilerin kendi seçtikleri soyutlama düzeylerindeki yeterlilikleri üzerine odaklanmalıyız.

Pashukanis sıklıkla burjuva hukuk biçimini kapitalist üretimden değil de meta dolaşımından türettiği için eleştirilmiştir. Bu eleştiri sadece yasal biçime, o değişmez burjuva özü atfedilirse geçerlidir ve eleştirenlerin kendileri neye inanırlarsa inansınlar, bu görüşün Pashukanis'e atfedilmesi için hiçbir neden yoktur. Herkesin kabul edeceği gibi, Pashukanis yasal biçimin gelişiminin kapitalizmle birlikte doruğuna ulaştığını savunur. Kuşkusuz Pashukanis, bunu hukukî-politik alanın ekonomik bölgeden ayrımı ve ücretli özgür emeğin sermaye ile mübâdelesi yoluyla-

la ekonomik sömürünün ilişkilendirilmiş yasal aracılığı temelinde açıklar. Fakat, yasal biçimin barbar tazminat ve takas yasalarındaki (*leges*) kaynaklarından sosyalizme geçişteki işlevlerine kadar gelişimini takip etmeye olan ilgisini de belirtir (Pashukanis 1978: 40, 42-3, 45, 58-62, 67-8, 71-2, 89, 94-5, 120-1). Bu bağlamda, Pashukanis'in tahlilinde (1978: 40-1, 46, 71, 120-1) sadece ipucu verilmiş olan Tuschling'in hukukun hücre-biçimi (hak taşıyıcısı olarak yasal özne) ve burjuva toplumlarının gelişmiş yasal düzen özelliği arasındaki ayrımı, teorik olarak özellikle kullanışlıdır ve daha fazla ilgiyi hak eder. Dahası, Pashukanis dikkatini yalnızca meta dolaşımına ve hukukun hücre-biçimine vermiş olsa bile, takip eden çoğu çalışması, mevcut tahlilde temel herhangi bir değiştirme yapma ihtiyacı duymadan bir bütün olarak sermaye dolaşımına doğru genişletilmiştir.

Böylece, ne Pashukanis ne de başka birisi burjuva hukukunun tüm belirleyici özelliklerini sadece meta dolaşımı temelinde açıklayamıyor olsalar bile, belki de bunu, hücre-biçimin emek gücünün metalaştırılması sonucunda ortaya çıkıp bir *Rechtsstaat* tarafından idare edilen yasal düzen ihtiyacı yoluyla nasıl üst-belirlendiğinin ele alınmasıyla yapmak mümkün olabilir. Benzer şekilde, böyle bir düzenin belirleyici özelliklerinin saptanması, o düzenin hem ekonomik sömürüyü hem de politik hâkimiyeti sermaye adına nasıl dolayımladığının, mistize ettiğinin ve tasdiklediğinin gösterilmesiyle mümkün olabilir. Bazı yazarların bunu yapmamış olmaları, bu türden yaklaşımları tümüyle hükümsüz kılmaz.

Pashukanis iki zeminin birinde ya da her ikisinde birden indirgemecilikle suçlanmıştır. Bazen hukukî biçimi ekonomik temelden türetmesi nedeniyle ekonomizm suçu işlediği söylenir. Bazen de, makûl olmayan bir biçimde ekonomik bölgeden tüm yasal ilişkilere doğru genelleme yaptığı ve maalesef yasamanın ve yargının çeşitli koşullarını ihmal ettiği ve böylece de yasal düzen konusunda düzmece bir birlik dayattığı gerekçesiyle suçlanır. Pashukanis'in indirgemecilik suçlamalarına bir cevap olarak, hukuku meta değişiminin kaçınılmaz bir refleksi olarak değerlendirdiği ve bunların ilgili biçimleri arasındaki mantıkî uygunluğu vurgulayarak da, aslında böyle bir değişimi hukukun tek kaynağı olarak tanımlamadığı özellikle vurgulanmalıdır. Pashukanis, bütün bunlar yerine, nerede ve nasıl çatışırsa çatışsın yasal biçimin özel çıkarlar çatışma-

sı için daima elverişli olduğunu savunmuştur (Pashukanis 1978: 81-2).

Meta değişimini yasal biçimin *par-excellence* [mükemmel] alanı olarak görmek ve kapitalist meta üretimini yasal düzene ayrıntısıyla kazımak için tarihsel bir önkoşul olarak sunmak, indirgemeciliğin kanıtı olmasa gerek. Bu sadece mantıkî uyumun nedensel zorunlulukla eşitlendiği bir durum için geçerli olurdu. Pashukanis, suçlamalar karşısında sessizliği tercih etmiş ve kendini savunmamıştır, fakat ekonomik ve yasal ilişkiler arasındaki eklemlenmenin olumsuz olduğunu düşünen teorisyenlerse masum oldukları izlenimi yaratmışlardır. Dahası, yasal ilişkiler arasındaki kesin birliği, genel hukuk teorisinin önkoşulu olarak saptayan Pashukanis, bu birliğin tarihsel olarak oluşturulmuş olan özel ve kamu hukukunun geniş oranda biçimsel, fakat doğası gereği çelişkili ve özellikle de istikrarsız olduğunu vurgulamıştır (Pashukanis 1978: 47, 60, 96, 101-6, 137, 167, 176-7).

Bu bağlamda, Pashukanis bu kırılğan birliğin kurumsal olarak ayrı duran yasama ve yargı aygıtlarının işlemesine ve genel bir hukukî-politik ideoloji değerlendirmesine bağlı olduğunu da not eder (Pashukanis 1978: 40-1, 42-3, 68, 76-7, 93-4, 139-40, 146,148-9,167). Fakat, ana odak noktasına en soyut biçimdeki genel hukuk teorisini yerleştiren Pashukanis, aygıtların ve ideolojilerin etkilerinin nasıl olup ta gerçekleştiği meselesine değinmemiştir. Bu konu, açıklamanın sınırlı yasal ilişkiler alanının ötesinde yatan belirlenimlerden çıkarılması gereken daha alt soyutlama seviyelerine aittir.

Son olarak, Pashukanis burjuva devletinde ve yasal düzende baskı tarafından oynanan önemli rolü göz ardı etmekle de suçlanmıştır. Bu suçlama da haksızdır. Çünkü, Pashukanis, devleti sınıf baskısı için bir makine olarak değerlendiren Marksist-Leninist görüşü (doğru ya da yanlış ama) tamamıyla onaylamakla ve *raison d'etat* rolünü ve belirli faaliyet alanlarındaki (özellikle açık sınıf savaşları dönemlerinde) açık menfaatlerini vurgulamakla kalmamış, hukukun dışsal bir düzenleme ile eşlenen öznel irade olarak kendi içinde çelişen görüntüsünün net bir açıklamasını da yapmış ve dahası örgütlü şiddete kamu hukuku (özellikle ceza hukuku alanında) alanında bireysel iradede daha fazla ağırlık verme eğilimi göstermiştir (Pashukanis 1978: 62-3, 89, 97, 137-8, 162, 167, 173).

Bununla birlikte, yasal düzende baskının rolünü tanımasına ve devlet iktidarının tümüyle *rechtsstaatlich* görüntüsü içinde eritemeyeceğini kabul etmesine rağmen Pashukanis'i ilgilendiren asıl mesele, bu baskının aracılık ettiği ve özel türden bir özerklikle birleştiği belirli biçimlerdir. Dolayısıyla, Pashukanis, yasal düzenlemenin neden haklarla donatıldığını ve bu haklara dayanarak etkin biçimde hak iddialarında bulunabilen bir birey öngördüğünü ve devlet denilen baskı makinesinin neden yöneten sınıftan ve sivil toplumun geri kalanından ayrı olan gayrî şahsî bir kamusal iktidar aygıtı biçimine büründüğünü sorar (Pashukanis 1978: 100-1 ve 139-40). Bu temel soruların peşine düşen Pashukanis, Marksist hukuk ve politika teorisine en önemli katkısını yapmıştır, dolayısıyla daha sonraki Marksist teorisyenler, bu temeller üzerinden ilerleyerek hem kapsam ve hem de içerik bakımından daha derin tahlillere yönelebilmişlerdir.

Pashukanis ve takipçileri için yapılan bu savunmadan, 'sermaye mantığı' görüşünü gönülden ve tümünden haklı çıkarma çabası okunmamalıdır. Pashukanis'in kendi çalışmasında, yasal biçimi meta biçimine yaklaştırma çabasındaki açık indirgemeci eğilimler kadar kamu hukuku tahlilinde de ciddî belirsizlikler bulunmaktadır. Pashukanis'in daha yeni çalışmaları da mantıkî tamamlayıcılık ve tarihsel gelişme arasındaki kilit ayrım konusunda daima açık olmadığı gibi, sonuç olarak sıklıkla meta dolaşımının yasal biçimin başlangıcı için yeterli neden olduğu da ima edilir. Bu problem farklı boyutlar ve soyutlama düzeyleri arasında eşit önemde yer alan temel ayrımın genellikle göz ardı edilmesiyle daha da büyür ve nihayet soyut tahliller fazla aceleci bir şekilde, çeşitli tiplerde ve düzeylerde belirlenimler içeren somut konulara uygulanır. Fakat, hukuk ve devlet biçimlerine ve toplumsal ilişkilerin yeniden-üretimi üzerindeki etkilerine olan ilgi en faydalı olanıdır ve kurumsal olarak ayrı, ama burjuvazinin işlevsel olarak birbiriyle bağlantılı toplumsal alanlar aracılığıyla yeniden-üretilmesinin son derece problemli ve belirsiz aracılığını anlamamıza yardımcı olur.

Özel Bireyleşme ve Kamusal Birlik Üzerine

Althusser okulunun en iyi tanınan yasal ve politik teorisyeni olan Nicos Poulantzas, ilk olarak hukuk eğitimi almış, fakat sonraları özellikle son dönemlerinde kapitalist toplumun çeşitli özellikleri üzerine yazılar yazmıştır. Poulantzas, hümanist, praksis-yönelimli ve Sartreçi-ilhamlı ilkelere dayalı doğal hukuk teorisine bir ilk saldırıdan sonra, burjuva hukukunun ve politikasının bilimsel, yapısalcı ve Althusserci açıklamasının geliştirilmesine girişti. (Poulantzas 1965c'nin 1965b, 1967, 1968'i ile farkını görmek için karşılaştırın). Böylece bu alanda *sui generis* [kendine has] bir teorik araştırma nesnesi belirleyememekle eleştirdiği ilk dönem Marksist çalışmaları, hukukun, ekonomik temelin bir tepkisine indirgenmesiyle ve/veya hukukun hâkim sınıfta vücut bulmuş bir irade olarak aşırı-politikleştirilmiş olmasıyla eleştirdi. Poulantzas bu görüşler karşısında, hukukun, kapitalist üretim tarzı hâkimiyetindeki toplumların yeniden-üretimindeki yapıların ve pratiklerin kompleks bütünlüğü içindeki belirli bir yeri ve işlevi üzerinde çalışılması gerektiğinde ısrar etti. Bu ısrarı, Marksistlerin 'genel hukuku' ele almaları gerekmediği, fakat farklı üretim tarzlarına ait farklı yasal sistemleri incelemeleri gerektiği savı takip etti (bkz.: Poulantzas 1964: 275-8; 1965a: 104-5; 1965c: 862-71; 1966a: 154-7; 1967: 145-9, 150-5).

Poulantzas, sonraki çalışmalarında daha da ayrıntılandığı ve geliştirdiği bu ifadeleri politik sınıf mücadelesi ve burjuva devlet biçimindeki değişikliklerle ilişkilendirdi. Poulantzas'ın bu çerçevede özellikle önem taşıyan eserleri, devlet teorisi üzerine ilk büyük çalışması (1968), kapitalist devletin istisnâî bir biçimi olarak faşizm araştırması (1970) ve *devlet, iktidar ve sosyalizm** üzerine son büyük çalışmasıdır (1978a). Poulantzas, tüm bu metinlerde, yasal düzenin ve hukukî-politik ideolojinin ekonomik alanda sermaye birikimi için gerekli kurumsal matrisi güvence altına almaktaki rolü kadar politik sınıf mücadelesini dolayım-lamaktaki rolünü de vurgulamıştır. Bağımlı sınıflar arasında hukukun sözde 'yalıtma etkisini' öne çıkarmış ve temsilî demokratik devletin anayasal yapısının, sınıf birliğini sermaye adına güvenceye almaya nasıl

* Türkçesi için bkz.: *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, Çev.: Turhan Ilgaz, Epos Yay., 2006.

yardımcı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Poulantzas, ayrıca, faşist devletlerde ve diğer istisnaî rejimlerde hukukun sınırlı rolü hakkında da yorumlar yapmış ve son çalışmalarında deyim yerindeyse hukukun olağan devletin modern biçimindeki gerileyişinin yasını tutmuştur. Bu bağlamda, ilk eserleri temsilî demokrasinin burjuva politik egemenliğinin kendi-yeniden-üretimi için zorunlu kurumsal bir çerçeveye fazlaca tek yanlı bir şekilde indirgenmesini içerir, lâkin Poulantzas'ın daha sonra, temsilî demokrasinin sosyalizme demokratik bir geçiş için zorunlu politik hakları ve özgürlükleri sağlamadaki temel rolünü vurgulamasına dikkat çekmek gereklidir. Dolayısıyla Poulantzas'ın çalışmalarında hukuk, teorik ve politik olarak merkezî bir yer işgâl eder ve biz de şimdi hukukun kapitalist toplumsal formasyonlardaki yeri ve işlevi hakkındaki olgunlaşmış düşüncelerinin üzerinde durmalıyız.

Kapitalist Hukukun Ekonomik İşlevleri

Poulantzas, yasal-politik sistemin ekonomik, politik ve ideolojik koşullardaki etkilerini tartışmıştır. Hukukun ekonomik düzeyde, üretim ve sömürü ilişkilerini özel mülkiyete iliştirilmiş haklar olarak adlî temsil-ler(i) aracılığıyla bir yaptırım olarak nasıl onayladığına, borçlar hukuku ve ticarî hukuk ile dolaşım alanını nasıl örgütlediğine ve ekonomik alana devlet müdahalesini nasıl düzenlediğine dikkat çekmiştir (1970: 322, 324; *krş.* 1968: 53, 163, 214, 228; 1974: 39, 191). Poulantzas, hukukun ekonomik sınıf mücadelesi üzerindeki etkilerini de vurgulamıştır. Çünkü yasal düzen, üretim sürecindeki failleri antagonist üyeleri olarak değil, bireysel tüzel kişilikler olarak çağırmaktadır. Buna göre, ekonomik failler, kapitalist ilişkileri sınıfsal ilişkiler olarak değil, fakat karşılıklı yalıtılmış bireyler ve/veya parçalanmış işçi ya da kapitalist gruplar arasında rekâbet halindeki ilişkiler olarak yaşarlar. Bu 'yalıtma etkisi' kapitalist toplumlarda ekonomik ilişkilerin tüm alanlarına yayılarak diğer tüm üretim tarzlarına ait sınıflara da nüfuz eder (1968: 130-1, 213-14, 275-6, 310; 1978a: 63-7, 69-70, 86-8). Hepsinden başka [hukuk] kişilerin temel olarak bireyselleştirilmesini ya da farklı kesimlere bölünmesini etkileyen şifreyi de ayrıntısıyla hazırlayan hukukun yarattığı 'yalıtma etkisi', öteki toplumsal ilişkilerin biçimini de belirler (1978a: 87).

Kapitalist Hukukun Politik İşlevleri

Poulantzas, hukukun ve hukukî-politik ideolojinin sivil toplumun oluşumu üzerindeki etkisini saptadıktan sonra bunların devlet örgütlenmesi ve politik sınıf mücadelesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Böylece, Poulantzas'a göre, hukuk ve hukukî-politik ideoloji, sadece 'özel' alanın toplumsal olarak bölümlere ayrılmasını güvenceye almakla kalmayıp aynı zamanda bu özel alanın politik kurumlardan oluşan 'kamu(sal)' alanındaki zorunlu karşılığını da tanımlar (1968: 132). 'Özel' ve 'kamu' arasındaki ayrımın hukukî olduğu ve hattâ, toplumsal baskı unsuru olarak genişletilmiş devlet tanımı içinde belirli özel kurumları kapsadığı (özellikle sözde 'ideolojik devlet aygıtları' meselesinde ya da kiliseler ve medya gibi kurumlar) konularında ısrar eden Poulantzas, bu ayrımın politik mücadelelerin biçiminde önemli etkileri olduğunu da vurgulamış ve yaptığı geniş devlet tanımının ışığında kısmen paradoksal bir şekilde olsa bile totaliter ya da otoriter devletçiliğin kötüye kullanılmasına karşı önemli bir siper sağladığını iddia etmiştir (1968: 132, 219-20, 291-5; 1970: 305, 314-15, 321, 323; 1978a: 70-5, 238, 253).

Poulantzas, bu çerçevede, özel alandaki 'yalıtma etkisinin' kamusal alanın 'birleştirici etkisi'yle zorunlu olarak bağdaşık olduğunu savunmuştur. Çünkü kapitalist devlet, kendisini harfi harfine, biçimsel olarak özgür ve eşit yasal uyrukların soyut toplamı olarak kabul edilen halk-ulusun politik, kamusal birliği olarak sunar. Bu anlamda, hukukî-politik üstyapı, önceden ayırdıklarını birleştirir. Dahası, devlet özel bireylerin kamusal birliğine sadece belirleyici merkezî bürokratik hiyerarşik çerçevesi içindeki temsilî kurumlarıyla vücut vermez, aynı zamanda farklı şekillerde oluşmuş bireyler ve kategoriler arasındaki ilişkileri de örgütler ve düzenler (1968: 125, 133-4, 188-9, 215-16, 276-7, 279, 281, 288, 291, 348, 349-50; 1978a: 49, 58, 63-5, 86-8).

Dolayısıyla, kapitalist devlet 'yalıtma etkisi' sürecinde kırılmış olan sosyo-ekonomik ilişkilerle alâkalıdır, yani, sınıfsal ilişkiler, kapitalist devlet örgütlenmesinin kuruluşunda namevcuttur ve kapitalist devletin eylemleri bireyleştirilmiş vatandaşlar arasındaki yapışmayı ve birliği sürdürmeyi hedeflemektedir (1968: 133, 188, 213, 223, 279, 310). Bu da şu anlama gelir; devletin örgütlenmesi ve dahili işleyişi, bürokrasi-

nin genel çıkarları cisimlendiren, biçimsel, genel, evrensel ve yasa olarak derlenmiş rasyonel-yasal normlar içeren hiyerarşik, merkezî bir koordinasyon sistemine göre işleyen, gayrî-şahsî ve tarafsız bir kurum olarak görüldüğü rasyonel-yasal bir yönetim biçimini alabilir. Hattâ, biçimsel olarak rasyonel bir yönetim olasılığı bile, ekonomik temelli fizikî baskı tekeline olduğu kadar, devlet örgütlenmesindeki açık politik sınıf hâkimiyetinin yokluğuna da bağlıdır (1968: 216, 226-7, 332, 347-50; 1974: 186; 1978a: 59, 65, 76-7, 80-2, 88-9, 91).

En azından, sivil toplumdaki bireylerin biçimsel olarak özgür ve eşit olmalarına ve devletin biçimsel olarak bu bireylerin birliğinin egemen ve sınıfsız cisimlenmesi olmasına rağmen, bu yapışma ve birliğin gerçekleştirildiği tavır zorunlu olarak sınıf hâkimiyetinin yeniden-üretim ihtiyacıyla üst-belirlenir. Böylece Poulantzas, kapitalist devletin, hâkim sınıfların ekonomik yalıtılmasını ve toplumsal ayrılıklarını sonlandırmakla tehdit eden herhangi bir politik örgütlenmesini engellemesi gerekirken, bir yandan da sürekli olarak ekonomik yalıtımını bertaraf etmek için hâkim sınıf fraksiyonları ve/veya sınıflar üzerinde çalışmak ve iktidar bloğunun birliğini ve hâkim sınıflar üzerindeki hegemonyasını güvenceye almak zorunda olduğunu savunur (1968: 136-7, 140-1, 188-9, 284-5, 287-9; 1974: 97-8, 157-8; 1978a: 127, 140-1).

Bu ikili politik görev, belirli (tipik olarak ekonomik egemen) bir sınıfın (ya da bir sınıf fraksiyonu) liderliği altında birleşmiş bir iktidar bloku örgütlenmesiyle ve bu hâkim sınıfın politik çıkarlarının başarılı şekilde ve bir bütün olarak ulus-halkın çıkarlarıymış gibi sunulmasıyla başarılır. Ve bu da çıkarların istikrarsız bir uzlaşma dengesinde sürekli pazarlık konusu olmasını ve hâkim sınıfların ekonomik-korporatif taleplerine tavizler verilmesini gerektirir (1968: 137, 190-1). Dolayısıyla 'yalıtılma etkisi'yle kolaylaştırılan bir süreçte, hâkim sınıfın (fraksiyon) çıkarlarını bireyleştirilmiş, parçalanmış olan ulus-halkın çıkarlarıyla eklemleyebilmesi ve devrimci bir partinin liderliğinde örgütlenmiş bir işçi sınıfı ve müttefikleri ile açık sınıf savaşının politik tehlikelerinden kaçınabilmesi amaçlanır (1968: 275, 287, 299; 1970: 308-9, 325n; 1974: 102; 1978a: 258-65).

Hukukî-politik İdeolojinin Doğası

İdeolojik düzeyde Poulantzas, burjuva toplumlarının ideolojik birliğinde egemen olan mekânın hukukî-politik ideolojiler tarafından işgâl edildiğini savunmuştur. Poulantzas, tüm ideolojilerin temel işlevinin, öznelere 'yaşanmış ilişkilerini' (ya da deneyimlerini), eyledikleri dünyayı kalıba sokan görece tutarlı bir söylem kurmak olduğunu savunmuştur. Dahası, en azından hâkim ideoloji, gerçek çelişkileri ve o dünyanın toplumsal dinamiklerini maskeleyerek ve aynı zamanda kendi içinde bu dinamiklerin ve çelişkilerin çeşitli rollerini oynamak için bunlara uyum sağlar (1968: 206-10; 1970: 76-8; 1974: 286-99; 1978a: 28). Şimdi, köleci toplumlarda ahlâkî ve felsefî ideoloji, feodal toplumlarda ise dinî ideoloji hâkimken, kapitalist toplumların ideolojik topluluğuna hukukî-politik ideoloji hâkimdir ve diğer ideolojik söylem biçimlerine de nüfuz eder (1968: 15, 128, 195, 211-15; 1970: 76-8, 143-7, 151, 240-3, 302, 306-9, 307n; 1974: 286-99; 1978a: 57, 87, 241). Hukukî-politik ideoloji bu konumu işgâl eder, çünkü burjuva devletin işleyişi için gerekli ulus-halk matrisinin yanı sıra sermaye birikimi için geçerli ideolojik bireyleşme matrisini de en iyi şekilde yerine getirir. Aynı zamanda, politik sınıf hâkimiyetinin, seçilmiş bir yasamanın hukuk düzenini işletmekteki hâkim konumu ile bağlantılı olan burjuva yasallığı biçimindeki rasyonel-yasal meşrulaştırılması için de temel sağlar. Dahası, ideolojik kriz zamanında bile, hukukî-politik ideoloji, genellikle bağımlı sınıfların sömürü ve baskıya karşı yaşıyor oldukları isyanların biçimlerini de etkiler (1968: 195, 213, 221-3, 310-12, 356-7; 1978a: 86, 87-9, 236).

Olağan ve İstisnaî Devletler

Poulantzas'ın 'olağan' ve 'istisnaî' devlete dair tahlilleri, hukuk ve hukukî-politik ideolojinin devletin biçimi ve politik sınıf mücadeleleri için önemini gayet doyurucu bir biçimde su yüzüne çıkarmıştır. Devletin bu biçimleri arasındaki en genel ayrım, olağan devlet biçiminin burjuva hegemonyasının istikrarlı ve güvende olduğu konjonktürlere, istisnaî devlet biçiminin ise bir hegemonya krizine karşılık geldiği iddiasında görülür (1968: 293; 1970: 11, 57-9, 72, 298, 313; 1976a: 92-3). Dolayısıyla,

rıza unsuru 'olağan' devletlerde anayasalaşmış şiddete hâkim olurken, 'istisnaî' devletler bağımlı sınıflara karşı giderek artan fiziksel baskı unsuru kullanımını ve 'açık bir savaşı' gerektirir (1968: 226; 1970: 152, 316, 318, 330; 1976a: 9, 92, 129).

Bu durum, evrensel oy hakkı ve rekâbet halindeki politik partilerle temsilî demokratik kurumların 'olağan' devletin tanımlayıcı niteliğini oluşturduğu, 'istisnaî' devletlerin de seçim ilkesini (halk oylaması ya da referandumun muhtemelen hariç tutulmasıyla) askıya aldığı ve çok partili sistemi ortadan kaldırdığı gerçeğinde yansır (1968: 123, 230, 246-7; 1970: 324-7; 1976a: 49, 91, 114). Dahası, 'olağan' devlette, devletin ideolojik aygıtları, çoğunlukla özel hâkimiyet ve devletin kontrolünden önemli derecede özerk iken, 'istisnaî' devlettekiler, kısmen artan baskının meşrulaştırılmasında kısmen de hegemonya krizine bağlı olan ideolojik krizin aşılmasında baskıcı devlet aygıtına bağımlıdır (1970: 314-18). Bu denetim, birbirini, devlet aygıtının örgütlenmesinde ve içişleyişindeki bürokratizmde bir artışla (1968: 333, 334-49; 1970: 327-8, 330; 1974: 274-6; 1978a: 58-60) ve farklı bölümleri boylu boyunca kesen, birbirine bağlayan geçiş kuşakları ve paralel iktidar ağlarının yayılmasına ve/veya hâkim sınıfın bağımlı sınıflara sızmasına bağlanmış bölümleri arasındaki kuvvetler ayrılığında bir düşüşle tamamlar (1970: 315-16, 328-9; 1976a: 50, 100-1). Bu, hegemonya yapısının yeniden-örgütlenmesi için keyfiliğe (en azından kamu hukuku alanında) 'istisnaî' bir sığınma ile hukuk düzeni ve bu düzene eşlik eden 'olağan' devletteki iktidar transferinin yasal düzenlemeleri ve anayasal kısıtlamaları arasındaki zıtlıkta apaçık görülmektedir (1968: 226-7, 311; 1970: 320-4; 1978a: 87-92; fakat aynı zamanda bkz.: 1978a: 76 ve 85). Kısaca, şâyet 'olağan' devlet, hâkim sınıf(lar)ın hegemonyası altında temsilî demokratik kurumların istikrarlı çalışmasına bağımlıysa, 'istisnaî' devlet, hâkim sınıfların demokratik kurumlarını ve özerk kuruluşlarını ortadan kaldırarak bunun yerine sermaye hükümlerliğini güvenceye almak amacıyla ideolojik bir saldırı ve belirli maddî tavizlerle birlikte baskı unsuruna dayanır.

Temsilî demokratik kurumlar, iktidar blokunda ve aynı zamanda bu blok ile halk kitleleri arasındaki 'istikrarsız uzlaşma dengesinin' organik düzenlemesini ve yeniden-ayarlanmasını kolaylaştırır. Böylece bur-

juva toplumunun küresel yeniden-üretimindeki büyük çatlakları ya da kırılmaları engeller. Buna karşın, 'istisnaî' devlet, olağan demokratik araçlarla çözülemeyecek politik ve ideolojik krizlere cevap olarak iktidar bloğunu ve bu bloğun halkla ilişkilerini yeniden düzenlemek için ortaya çıkar. Fakat, istisnaî devlet, aynı zamanda, oluşumu sırasında hüküm süren güçler dengesini 'dondurma' ve böylece yeni karışıklıklara ve çatışmalara karşı kırılmadan durabilme eğilimindedir (1976a: 30, 38, 48-50, 90-2, 93, 106, 124).

En iyi durumda, bu devlet biçimi, üç koşul karşılandığında belirli oranda bir manevra kâbiliyetini elinde bulundurmaktadır. Bu koşullar şunlardır: İlk olarak, kitle desteğini arkasına almak ve kitleyi yönlendirmek için politik bir aygıt varolmalıdır (örneğin faşist parti ve sendikalar); ikinci olarak, rekâbet halindeki çıkarların ya da grupların perde arkası mücadelelerinin 'kara parlamentarizmine' (Gramsci'nin terimiyle) cevaben güç dağılımındaki hızlı değişikliklerin kolaylaştırılması için geçiş kuşakları ve paralel güç ağları bulunmalıdır; ve, üçüncü olarak, hâkim sınıf(lar) kadar bağımlı sınıf(lar)a da nüfuz edebilecek ve dolayısıyla toplumsal oluşumun 'çimentosu' olabilecek bir ideoloji geliştirilmelidir (1970: 105-6, 128-9, 251-6, 329-30, 331; 1976a: 83-5, 124). En kötü durumda, bu tür rejimler kitlelerden yalıttıkları, kitle desteğini yönlendirmek ve denetlemek için uzmanlaşmış politik-ideolojik aygıtlardan yoksundurlar, devlet iktidarını 'klanlar', 'danışman grupları' ve 'feodal güç merkezleri' arasında değişmez şekilde parsellerler, ancak devlet aygıtlarını yekpare bir bloğa yapıştırabilecek ideolojiden yoksundurlar. Bu da, iktidar bloğunda 'ekonomik-korporatif' çıkarlar arasındaki hesap kapatmalar, sadece mekanik uzlaşmalar ve taktik ittifaklarla ve kitlelere karşı muhalefetlerini etkisiz hale getirmek için bir tutarsız politikalar karmaşasıyla sonuçlanır (1976a: 49-50, 55-7, 76, 79-80, 83-4, 94, 120-1, 124-6). Bu da, devlet aygıtının iç çelişkilerini ve ekonomik ve/veya politik krizlere karşı boyun eğmezliğini yoğunlaştırır. İki durum, sırasıyla faşist devletler ve askerî diktatörlükler ile örneklendirilir, fakat önemli farklılıklara rağmen, her ikisi de burjuva demokrasilerinin yönetiminde mümkün olan hegemonya dolaşımını ve toplumsal güçlerin esnek, organik bir düzenlemesini sağlayamamıştır. (1976a: 124).

Otoriter Devletçilik

Poulantzas'ın 'istisnaî' devletler tahlili daha sonraki 'olağan' devlet savlarını da etkilemiştir. Kapitalist devletin yeni biçiminin 'otoriter devletçilik' olduğunu savunmuş ve bu devletin temel gelişim eğilimini, "sözde 'biçimsel' özgürlüklerin acımasızca ve çok çeşitli şekillerde kısıtlanmasıyla ve politik demokratik kurumlarındaki radikal azalmayla birlikte toplumsal-ekonomik hayatın her alanında yoğunlaşmış devlet denetimi" olarak tanımlamıştır (1978a: 203-4). Daha özel bir şekilde, 'otoriter devletçilik' ve temsilî demokrasideki sonuçlarının içerdiği temel unsurları şöyle savunmuştur: ilk olarak, yasamadan yürütmeye güç transferi ve gücün yürütmede toplanması; ikinci olarak, hukukî düzende bir gerileme ile birlikte devletin üç kuvveti – yasama, yürütme ve yargı – arasında hızlanmış bir kaynaşma; üçüncü olarak, politik partilerin yönetimin ayrıcalıklı muhatapları ve hegemonyanın örgütlenmesinde önde gelen güçler olarak işlevsel gerilemesi; ve son olarak, devletin biçimsel örgütlenmesini çaprazlamasına kesen ve faaliyetlerinde sonuca götürücü bir payı olan paralel ağların genişlemesi (1979e 132; *krş.* 1978a: 217-31). Poulantzas, burjuva hegemonyasının kalıcı istikrarsızlığına ve politik ve devlet krizlerine karşı özündeki eğilimlerin genel yoğunlaşmasına tepki olarak bu rejimin olağan unsurlarının yanı sıra belirli 'istisnaî' özelliklerin de geliştiğini savunmuştur. Özellikle, rolü halk mücadelelerinin ve burjuva hegemonyası üzerindeki diğer tehditlerin önceden bertaraf edilmesine yönelik polisiye faaliyetleri olan rezerv baskıcı meta-devletin gelişmesine (1978a: 210, 212; 1979e: 129-30); ve rolü yönetimin kalbinde politik komiserlik yapmak, devletin yürütmenin zirvelerine bağımlılığını güvenceye almak ve otoriter devlet ideolojisini halk kitlelerine aktarmak ve böylece yeni devlet biçiminin halkoyuyla meşrulaştırılmasını güçlendirmek olan hâkim 'devlet' tarafının gelişmesine dikkat çekmiştir (1978a: 233-7).

'Olağan' ve 'istisnaî' özelliklerin bu bileşimi, demokratik mücadeleye belirli kısıtlamalar dayatır. Tpkı istisnaî devletin özünün sürekli dalgalanan kriz eğilimleri, çelişkiler ve mücadelelere karşı sağlam ve eğilmeden durabilmesi gibi, yeni devlet biçiminde de kesin bir görelî katı-

lık vardır, ama zamanla ‘kırılgan’ hale gelen bu biçim, zayıf ve etkisiz kalır.

‘Otoriter devletçilik’ tartışmasında Poulantzas, ‘devlet idaresinin karşı konulmaz yükselişine’ odaklanır. Bu yükselişi, esasen devletin büyüyen ekonomik rolüne bağlar, çünkü bu rol politik durum aracılığıyla üst-belirlenir. Çünkü devlet müdahalesi, hukukun kanunlaştırılması halk-ulusun genel iradesinin cisimlendirilmesi olarak parlamentonun takdirindeki genel, biçimsel ve evrensel normlarla artık sınırlandırılmayışı anlamına gelmektedir. Aksine, yasal normlar, belirli konjonktürler, durumlar ve çıkarlara göre yönetim tarafından çok daha ayrıntılı bir tanımlamaya tabiidir ve hattâ başlangıç formülasyonları bile neredeyse tamamen parlamentodan idareye geçmiştir (1978a: 218-19). Hukuk düzeni pahasına partikülarist düzenlemeye kayma, yalnızca ayrıntılı ekonomik müdahalenin zorunluluklarını değil, aynı zamanda iktidar bloğu içinde ve halk üzerinde hegemonya tekelinin kalıcı istikrarsızlığı problemlerini de yansıtır. Dolayısıyla, ekonomik etkilerine ek olarak, hukukun gerilemesi, yasalara karşı net şekilde tanımlanmış suçların hukukî cezalandırılmasından çok potansiyel olarak sadakâtsiz ve normal ölçülerin dışındakilere karşı muhtemel tehditleri önleyici polisiye tedbirlere doğru genişleyen ilgide de açıkça görülmektedir (1978a: 219-20).

Bu değişiklikler, liberal anayasal devlette en azından biçimsel olarak ayrılan devletin üç kuvvetinin – yasama, yürütme ve yargı – kaynaşmasını güçlendirir (1968: 303-7, 310-15; 1974: 173; 1978a: 222-5, 227-8; 1979e: 132). Dolayısıyla, parlamento kurumu ciddî biçimde sınırlanmış güçleriyle sadece ‘kayıt odası’na dönüşmüşken, devlet bürokrasisi, politik yürütmenin himayesi altında devlet politikasının değerlendirilmesinde ana alan olmasının yanı sıra baş aktör haline de gelir. Etkin güç, yönetsel ve idarî sistemin doruklarında hızla toplanarak merkezileşir ve hattâ, çeşitli idarî yapıların tepesindeki devlet başkanı/başbakan ofisinde odaklanır ve daha kişisel konumdaki bir devlet başkanlığı/başbakanlık sistemi görüntüsü ile sonuçlanır (1968: 311-14; 1978a: 221-2, 224, 227-8, 233, 238).

Aynı zamanda, parti sisteminde ve politik partilerin rollerinde büyük değişiklikler vardır. Burada en önemlisi, iktidar partisi ve iktidar bloğu (partiler yoluyla hegemonyasını örgütlemeyi güç bulan ve bunun yerine

yönetime odaklanan) ile partiler ve halk kitleleri (temsil edilmeleri giderek reformist, ekonomik-korporatif düzeyde lobi sistemi ile dolayım-lanan) arasındaki bağların gevşemesidir (1978a: 221-3; *krş.* 1968: 313-14). Temel meşrulaştırma kanalları, halkoyu ve medyanın manipüle edici teknikleriyle yeniden yönlendirilen ve yürütme hâkimiyetinde olan bu partiler, bir parti programı etrafında uzlaşmalar, ittifaklar ve seçim rekâbetiyle devlet iktidarının meşrulaştırılması yoluyla politika geliştirme sürecindeki geleneksel rollerini yerine getirmekten ziyade, yürütme kararları için geçiş kuşaklarına dönüşürler. (1978a: 229). Bu durum iktidar partilerinin giderek çoğalan her-şeyi-kapsayıcı karakterleri kadar giderek gelişen bürokratlaşmalarında da yansır (1978a: 229-30). Kapitalizmin günümüzdeki aşamasında hukukî düzen ve parlamenter kurumların gerilemesi, temsilî demokraside ve politik özgürlüklerde radikal bir düşüşle birlikte toplumsal ilişkilerin bütün alanları üzerindeki otoriter denetimin genişlemesine de yol açar.

Hukuk ve Devlet

Son olarak, Poulantzas'ın hukuk ve devlet arasındaki eklemlenme üzerine bazı önemli açıklamalar geliştirdiğini de not etmeliyiz. Adlî yapılarla (hukuk) politik yapılar (devlet) arasındaki yakın ilişkiye rağmen, bu yapıların somut birleşimlerinin üretim tarzına ve incelenen toplumsal formasyona bağlı, ayrı ve görece özerk düzeylerde bulunduğunu kabul etmiştir (1968: 42n). Poulantzas, bu yapıların kapitalist toplumlarda somut birleşimine ve kapitalizmin farklı evreleriyle ve/veya hegemonik istikrar ve krizlerle ilişkilendirilmiş eklemlenmelerindeki değişikliklere odaklanmıştır. Bu odaklanma, hukukun tekelci kapitalizmin yükselişine eşlik eden çöküşüne ve istisnaî devletlerin yasal keyfiliğine dair görüşlerinde gayet açıktır. Ancak Poulantzas, kapitalist toplumlarda devlet faaliyetinin hem rolü ve mekânının hem de hukukî ve adlî baskının çok ötesine uzandığını (da) savunmaktadır. Dolayısıyla, Poulantzas'a göre, devletin bazı faaliyetleri, sadece hukuksal düzenlemeden kaçınmakla kalmaz, kendi yasallığını da ihlâl ederek, çeşitli durumlarda belirli düzeydeki ihlâlleri de mümkün kılar. Nitekim, devletin faydalandığı şiddet tekeli, sınıf hâkimiyetini güvenceye almak için gerektiğinde

hukuku düzenleyebileceği veya hukukun işleyişini askıya alabileceği anlamına gelir. Böylece Poulantzas, devletin işlevsel bir yasallık ve yasa-dışılık birliği olduğu ve sadece adlî bir yapıya indirgenmemesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır (1978a: 83-8).

Poulantzas'ın Eleştirisi ve Değerlendirmesi

Poulantzas'ın hukuk, yasal-politik ideoloji ve devlet hakkındaki görüşlerine çok yer ayırdım. Bunun için iki neden gösterebilirim: İlk olarak, Poulantzas'ın Althusserci bir yapısalcı olarak ortodoks yorumu, tahlillerindeki diğer etkilerin mazeretsiz ihmaline yol açar, ve ikinci olarak, Marksist hukuk ve devlet teorisine yaptığı önemli katkıları, 'yapısalcı metafizik'ten yapılacak bir soyutlamayla daha net gösterilebilir (*bkz.* Jessop 1985a). Bu, Poulantzas'ın çalışmasında (özellikle yapısalcı unsurunda) ciddî problemler olduğunu inkâr etmek değildir, ancak bu problemler, teorik çalışmalarının bir bütün olarak genel değerlendirmesinin önünü kapatmamalıdır. Olumlu taraflarını incelemeden önce bazı problemlerle başlayalım.

Poulantzas'ın başlangıç noktası, hukuk ve devletin ekonomiyle olan kurumsal ayrılığıdır. Bu, kapitalist toplumlarda hukukî ve politik alanları kendi koşullarında incelemek için gerekli teorik fırsatı sağlar. Fakat bu, aynı zamanda Poulantzas'ın hukukî-politik alan açıklamasında ekonominin belirleyici rolüne ilişkin problemlere yol açar. Çünkü bu başlangıç, ekonomik yapılar ve pratiklerin somut etkileri alanındaki sistematik ihmalî güçlendirir ve Poulantzas'ın devlet ve hukuka ilişkin tahlillerinde bir 'aşırı-politikleştirme'ye kendini teslim etme durumu yaratır. Hem yapısalcı hem de Gramscici unsurları içeren bu fiilî ve öze değgin bölgesel problematik, ekonominin son yargıda belirleyiciliğinin belirsiz ve bir ritüeli andıran paradoksal bileşiminde yansır.

Zira Poulantzas, kapitalist toplumlarda devletin sınıf karakterini açıklama çabası içinde iki ana araştırma hattını izler. Bir yandan politik sınıf hâkimiyetinin kapitalist devletin temel kurumsal biçimine nasıl kazılı olduğunu incelerken, diğer yandan da hâkim sınıf(lar)ın belirli politik ve ideolojik pratiklerle hegemonyalarını nasıl kurduklarını ele alır. Bu iki moment arasındaki aracı, söz konusu olan 'yalıtma etkisidir', çünkü

bu etki hem devletin kurumsal eklemlenmesi hem de hegemonya ile ilişkili pratikler için gerekli olan matrisi sağlar. Fakat Poulantzas gerçekte bu bağlantıyı sonuna kadar sömürmez. Bir yandan devlet politikalarının muazzam tutarsızlığına ve ‘biçimsel’ özgürlüklerin sosyalist potansiyeline giderek daha fazla önem veren Poulantzas, öte yandan da devletin kurumsal yapısının politik belirsizliğini göz ardı ederek, bunun özünde bir burjuva biçimi olduğunda ısrar eder. Bu çerçevede, devletin ‘yapısal seçiciliğini’ abartan Poulantzas, bir sınıfın hâkimiyetindeki politik mücadelenin etkisine çok az yer verir. Diğer yandan, burjuva devletin kuruluşunda sınıfın nâmevcutluğundaki ısrarına ve sınıfın sivil toplumla ilişkisinin toplumsal failerin farklılaşarak parçalanması ve bireyleşmesi yoluyla kırıldığı imasına rağmen, Poulantzas, politik ve ideolojik güçlerin sınıf indirgemeci bir açıklaması lehine hegemonyanın gerçekleştirilmesindeki ‘yalıtma etkisinin’ sonuçlarını göz ardı eder. Poulantzas, belirli konjonktürlerde sermaye birikimi gereksinimleri ve politik güçler ve/veya ideolojiler arasındaki olumsal ilişkiyi araştırmaktan ziyade, çoğunlukla politik partilere (ve) diğer aygıtlara ve/veya belirli ideolojilere zorunlu bir sınıfsal âidiyet yüklerken aynı zamanda da entelektüel, ahlâkî ve politik liderlik uğruna mücadelenin sınıfsal olmayan (örneğin cinsiyet, etnik, gençlik) hareketlerinin rolünü de ihmal eder. Ancak, sivil toplum ve burjuva devletin oluşumundaki toplumsal çatlaklar ve bireyleşmenin rolüyle ilgili olarak yukarıdaki iddialar kabul edilirse, o zaman sınıfsız güçlerin etkisi de devletin kurumsal düzenlemelerinin belirli etkilerinin açıklamasıyla birlikte politik tahlilde merkezi bir rol oynamalıdır. Aynı zamanda Poulantzas, seçtiği teorik soyutlama düzeyindeki belirsizlikleri çözmek için gösterdiği açık çaba çerçevesinde, ekonominin son yargıda belirleyiciliği ve yapısal nedensellik ilkelerini ortaya koyarak, belirlenimleri daha zengin olan daha alt tahlil düzeylerinde daha ayrıntılı araştırma için doğan gerçek fırsatların önünü peşinen kesmiş olur. Dolayısıyla bu anlamda, çalışmasının teorik beklentisine, özgül konjonktürlerin üst-belirlenmiş doğasının daha az somut ve daha kapsamsız düzeylerde belirli bir oranda alt-belirlenim barındırdığına dair Marksist inancı kabul etmekten ziyade, her şeyi yüksek bir soyutlama düzeyinde birkaç ilke ışığında açıklama çabasıyla ihanet edilmiştir.

Poulantzas'ın kapitalist devletin gayet orijinal olan 'olağan' ve 'istisnaî' biçimlerine dair açıklamaları da bir dizi problem içermektedir. Poulantzas, politik sınıf mücadelesindeki farklı kurumsal ve örgütsel biçimlerin etkilerinin anlamlı, akıl çelen tahlillerinde ve politik hâkimiyetin mücadele yoluyla sağlamlaştırılması ihtiyacı üzerine yaptığı bir vurguyla, yapıların nedensel önceliğine olan bağlılığını yavaş yavaş terk eder. Bununla birlikte, sadece hayatî 'hegemonya' kavramı, açıklamada kendisine atfedilen önemin gerisinde kalmaz, aynı zamanda 'olağan' [devlet] biçimlerinin iddia edilen faydaları konusunda öne sürülen savlar da geniş oranda iddiadan ibarettir ve 'istisnaî' rejimlerin karşıt göstergeleri ile kanıtlanmaya muhtaçtır.

Bu problemler, Poulantzas'ın 'otoriter devletçilik' tartışmasında şiddetlenir. Dolayısıyla, Poulantzas, bu devlet biçimini sadece olağan ve istisnaî (muhtemelen olağan unsurların hâkimiyetinde eklemlenmiş) unsurların bir melezi olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda otoriter devletçiliğin yeni demokratik katılım biçimlerini nasıl geliştirdiğini ve demokratik çatıyı nasıl sürdürdüğünü açıklamadan, temsilî demokraside (teorik olarak tipik ya da olağan burjuva devleti) bir düşüşe yol açtığına ısrar eder. Ortaya koyduğu tüm kanıtlar, demokrasinin içsel dönüşümüne değil, düşüşüne işaret etmektedir. Dahası, kendi metodolojik ve teorik ilkeleri, 'otoriter devletçiliğin' gelişiminin politik süreçte nasıl bir kırılma ya da yırtılmayı zorunlu kıldığını göstermesini gerektirirken, Poulantzas, otoriter devletçiliğin hem yeni devlet biçiminin hem de müdahaleci devletin ve tekelci kapitalizmin çağdaşı olan eğilimlerin karakteristiğini vurguladığını kabul eder. İşte bu süreklilik, Poulantzas'ın devletin giderek büyüyen ekonomik rolü ve tekelci sermayenin hegemonyasının sürekli istikrarsızlığını esas alan 'otoriter devletçilik' tanımında da açıkça görülmektedir. Nitekim, Poulantzas'ın 'otoriter devletçilik' açıklaması bu açıdan zorunlu olarak betimleyicidir: Bu olası açıklayıcı unsurların ikisini de herhangi bir ayrıntı ile desteklemeden yalın varsayımlar olarak bırakır. Bu, kısmen, 'otoriter devletçiliğin' genel bir açıklamasını sunmak için verili konjonktürlerden soyutlama ihtiyacını yansıtır, fakat aynı zamanda kendini, gevşekçe belirtilmiş tek bir kavram altında çok sayıda kıyaslanamaz, karşıt ve eşit olmayan hallerdeki gelişmiş eğilimleri sınıflandırma olarak tezahür eden talihsiz tekniğe teslim

eder. Son olarak, bu sorunları göz ardı etsek bile, yeni temsil biçimlerinin geleneksel parlamenter biçimin gerilemesinin ve otoriter devletin halk üzerindeki kontrolünün artmasının eklektik bir açıklaması lehine ihmal edilmesini görmezden gelemeyiz.

Bu bağlamda işlevsel temsiliyetin (ya da korporatizmin) doğası ve etkileri üzerine tartışma faydalı olacaktır. Fakat Poulantzas, temsili demokrasi üzerine daha önce yaptığı çalışmalarından, temsili demokrasiyi temel sınıfsal özü hukukî-politik görünüşü tarafından maskelenen burjuva politik hâkimiyetinin yapısal belirlenimli bir biçimi olarak koruma eğiliminde ise de, daha sonra, temsili demokrasinin sosyalist politik mücadeledeki rolünün farkına varmış, ancak bunu sadece temsili demokrasinin gerçek demokratik denetime ve kamu önünde hesap verme sorumluluğuna düşmanlıkla suçladığı yeni bir devlet biçimi lehine hızlanan ölümüne ağıt yakmak için kullanmıştır.

Fakat Poulantzas'ın, hukuk, devlet ve hukukî-politik ideolojinin çağdaş Marksizmde bulunabilen en zengin teorik çalışmalarından birini geliştirmiş olduğunu vurgulamamız gerekir. Bu üç alan arasındaki yakın eklemlenme ve bu eklemlenmenin ekonomik ve hukukî-politik bölgeler arasındaki bağlantıya ilişkin sonuçlarını diğer Marksist teorisyenlerden daha başarılı biçimde ortaya koymuştur. Dahası, kendini fetişizme dayanarak hukuk ve/veya yasal ideolojinin dar bir tahliliyle sınırlandırmaktan çok bunların *Rechtsstaat* olarak kapitalist devletin kurumsal çerçevesi ve hegemonya mücadelesi olarak burjuva politikasının karakteristik biçimi için gereken matrisi nasıl sağladıklarını göstermiştir. Dolayısıyla, Poulantzas, hukukun bizatihi belirleyici etkisiyle burjuva toplumsal formasyonların görece özerk bir alanı olduğunu kabul ederken, aynı zamanda [hukukun] tüm burjuva hâkimiyet sistemi içindeki yerini belirlemenin araçlarını da sağlamıştır. Bu 'sermaye-mantığı' okulunda önemli bir gelişmeyi temsil etmektedir, ayrıca 'olağan' ve 'istisnaî' devletler açıklamasından anlaşılabileceği gibi, büyük bir teorik potansiyeli içermektedir. Fakat, burada yapılması gereken daha çok iş vardır. Bahsi geçen dört alan özel ilgiyi hak etmektedir: Poulantzas'ın çalıştığı oldukça az gelişmiş olan hegemonya kavramı; hukukî-politik ideoloji içindeki ve/veya ötesindeki yasal olmayan öznellik biçimlerinin ihmalî; açıkça sınıfsal farklılıklar konusunda oluşturulup oluşturulmadıkları-

na bakılmaksızın, toplumsal güçlerin olumsal, zorunlu olmayan sınıf karakteriyle ilgili kör noktası; ve sınıfların ve/veya sınıf fraksiyonlarının mücadele içindeki toplumsal güçler olarak oluşumundan çok ekonomik alanın temel örgütlenmesinden beslenen hukukî-politik bölgenin ekonomik belirlenimlerini dikkate almama eğilimi. Bu problemlerin belirli oranda bir başarıyla üstesinden gelinmesine bakılması halinde, Poluantzas'ın üzücü biçimde ıskaladığı teorik ve politik beklentileri gerçekleştirebilir.

Çağır(ıl)ma ve Yasal Öznellik

Hem Bernard Edelman hem de Paul Hirst, adlî alanda teoriler üretmek amacıyla Althusserci yaklaşımı ideolojilere ve ideolojik pratiklere uyarladılar. Edelman, özellikle bireyin yasal özne olarak tüzel kuruluşuyla ilgilenmiş ve aynı zamanda birikimin ve/veya sınıf mücadelesinin değişen koşullarının tüzel kategorilerin yeniden tanımlamalarında yansıtılan hareket tarzlarını araştırmıştır. Buna karşın Hirst, tüzel özneyi insan öznesi ile özdeşleştirmeye karşı çıkmış ve hukukun birikimin ihtiyaçlarına ve/veya önceden oluşmuş toplumsal sınıflar arasındaki mücadelenin değişen kipliklerine cevap veren üniter bir alana indirgenmesini de eleştirmiştir. Edelman ve Hirst'ün görüşlerine, programımsı doğaları ve görece sınırlı odakları nedeniyle kısaca değineceğiz.

Edelman hukukun tüzel özneyi ideolojik 'çağırma' mekanizması yoluyla oluşturduğunu savunur. Çünkü hukuk, halka tüzel özneler olarak seslenir ve halk, bu seslenme biçimini kabul ederek, aynı anda hem tüzel özne statüsünü onaylar ve hem de yasal kurumların ve pratiklerin etkinliğini doğrular (Edelman 1973: 22-3, 28-9, 32-3, 69-73, 97). Bununla birlikte, Edelman, tüzel öznenin basitçe meta dolaşımı yoluyla önceden belirlenmediğini ve belirli adlî-ideolojik pratiklerle oluşturulmuş olması gerektiğini vurgularken, en azından bu pratiklerin somut içeriğinin, mübâdele-değerinin belirlenimlerinde cisimleşen bireyin çağırılması olduğu sonucuna varmıştır (1973: 97).

Bu bağlamda, Edelman daha sonra üç araştırma hattı belirler: Burjuva politik felsefesinde yansıtıldığı şekliyle tüzel öznenin yasal kuruluşu; yasal kurumların belirli hukuk alanlarında ayrıntılı işleyişi; ve ser-

mayenin yeniden-üretiminde hukuk ve hukukî ideolojinin ana işlevleri. Hukukun bir sınıf mücadelesi alanı olduğunu savunan Edelman, bunun hukukî ve hukukî olmayan teknikler ve ideolojiler arasındaki çatışmalar kadar hukukî mantık yürütmede de nasıl yansıtıldığını göstermeye çalışır. Edelman bu görüşleri, sermaye birikimi alanları olarak hukukun, sinemaya ve fotoğrafçılığa uzatılmasıyla; Cezayirli göçmen işçilerin işçi komitelerindeki faaliyetlerinin kısıtlanmasında ‘kamu’ ve ‘özel’ arasındaki hukukî ayrımın yeniden tanımlanmasıyla; ve son zamanlarda, emek sözleşmesi, çalışma komiteleriyle ilgili yasa ve endüstriyel anlaşmazlıkların adlî düzenlemesi yoluyla, sermaye-emek ilişkilerinin yasal düzenlemesi çerçevesinde geliştirir (1973: 35-87, 115-41; 1980: 50-64).

Edelman, özellikle, adlî kategorilerin ve mantık yürütmenin yasal doktrinde nasıl çelişkilere yol açtığını ve/veya işçi sınıfı mücadelelerinin başarısının yasal tescilinin, kanunlaştırılması ve resmileştirilmesinin sermaye için nasıl olup ta ekonomik ve politik problemler çıkardığını göstererek, kapitalizmin genişletilmiş yeniden-üretiminde kurulu bulunan o kesin adlî zorunlulukları ortaya çıkarmaya çalışmış ve böylece çoğu Marksist teorileştirmenin adlî alana ilişkin oldukça muğlak duran genellemelerinin ötesine geçmiştir. Böyle bir ilerlemenin zorunlu olduğu, bizzat Edelman’ın Marksist hukuk teorisinin unsurlarına dair sunumunda ortaya çıkar. Çünkü, hukukun politik-ekonomiyle ilgili ampirik çalışmalara katkısına rağmen Edelman, doğal bir veri olarak hukukun, dolaşım alanını düzene sokup, güvenceye alarak gerçekleştirilmesini sağladığını ve ayrıca kapitalist üretimi mümkün kıldığı şeklindeki suyu çıkmış gözlemlerden daha fazlasını ortaya koymaz (1973: 92-108).

Bu çerçevede Edelman’ın çalışması, ‘sermaye-mantığı’ geleneğindeki son dönem Alman çalışmalarının teorik kapsamıyla karşılaştırıldığında zayıf kalmaktadır. Hepsinden başka, özel hukukun konjonktürel kısıtlamalarını net bir şekilde ortaya koyarken yasal biçimin özünde bulunan yapısal kısıtlamalar konusunda suskun kalmasıyla, özel hukukun ve kamu hukukunun temel biçim olarak *Rechtsstaat* içindeki eklemlenmesini göz ardı eder. Dolayısıyla, şâyet ‘sermaye mantıkçıları’ bu önemli mesele nedeniyle, adlî söylemin etkinliği ve doğasından yeterince yararlanmış olsaydılar, Edelman’ın hukuk ve devletin temel biçimini, iş-

levlerini ve sınırlarını ortaya çıkarma çabalarından bir şeyler öğrenebilirdi.

Ortodoks Marksizmin epistemolojik ve metodolojik eleştirisi ile ünlü olan Hirst'in hukuka yaklaşımını da bu eleştirel çerçeve belirler. Dolayısıyla Hirst, hukuku bir üretim tarzının kendi-yeniden-üretimini zorlamalarına dayanan tekli bir özsel-içerikle donatmak isteyenlere, yasaların ortak yasal aygıtlarıyla birlikte yasama süreci içinde kanunlaştırılmaları ve uygulanmaları dışında zorunlu içerik, biçim ve işlevsel birlik olmadığı ifadesiyle itirazda bulunur. (Hirst 1979b: 96-7, 101, 111-14, 137). Bu da hukukî tahlilin başlangıç noktasının adlî bölgenin dışında ve ötesindeki unsurlarda (sermaye dolaşımı ya da kullanım ve değişim-değeri gibi) aranmaması gerektiği anlamına gelir; bunun yerine, hukukî tahlil, yasama sürecinin önkoşulları, doğası ve etkinliği ile başlamalı ve hukuku yasal söylemin özel doğası temelinde tanımlamalıdır (1979b: 111-13).

Hirst görüşlerini, anonim şirketin varlık koşullarından birinin güvenceye alınmasındaki rolü ve bireysel öznenin yasal biçime indirgenemezliği nedeniyle seçilmiş kurumsal mülkün modern yasal biçiminin kaynaklarının açıklanması çerçevesinde tasvir eder (1979b: 136-47). Bununla birlikte, bu durumun ilginçliğine ve yaklaşımına ilk bakışta destek sağlamasına rağmen Hirst, ne yasal söylem, yasal özne ya da yasama aygıtının herhangi bir açık tanımını sunar ne de yasal sisteme tasamam nominalist bir yaklaşımdan nasıl kaçınmak gerektiğini gösterir. Nitekim, Hirst'e de pekâlâ Edelman'a yönelttiği soru sorulabilir, yani, yasal çağırmayı genel çağırmadan ayıran nedir (1979b: 10)? Daha genel biçimde, özerk, ancak heterojen bir yasal düzenin etkin yasal söylemin önkoşulu olarak ortaya çıkması ve işlemesinin nasıl mümkün olduğu araştırılabilir. Bu problemin hukukun bir ya da daha çok ekonomik belirlenimin otomatik etkisine indirgenmesi yoluyla çözülmesi gerekmez: Ekonomik olanın varlığının yasal koşulları kadar yasal düzenin varlığının ekonomik koşullarını da göz önüne almamızı gerektirir. Kısaca eğer Hirst, hukukun en iyi şekilde birçok belirlenimin sentezi olarak kavranabileceği iddiasında ciddi ise (1979b: 113), diğer aygıtlar ve pratiklerle nasıl eklemlendiğini de düşünmek zorundadır. Dolayısıyla, diğer geleneklerde yasal söylemin etkinlik tarzlarına gösterilen ilgi kesinlikle

yetersizken, Edelman ve Hirst de özerk yasal düzenin gelişimini ve işleyişini şekillendiren hukuk-dışı koşulları göz ardı etmeleri nedeniyle suçludurlar.

‘Otoriter Popülizm’ ile ‘Hukuk ve Düzen Toplumu’ Üzerine

Son olarak, çağdaş Marksist hukuk, devlet ve hukukî-politik ideoloji teorilerinde Gramscici momenti ele alacağız. Diğer okullarda önemli Gramscici momentler olduğu açıktır ve hattâ, bu özellikle Althusserci gelenekten Poulantzas’ın ve *Staatsableitung* yaklaşımıyla Hirsch’in (Hirsch 1977b) çalışmalarında özellikle açıktır. Fakat, hegemonyanın farklı konjonktürlerdeki oluşumunda Gramscici bir geleneğin *sui generis* sınırlarını çizmek mümkündür. Bu bağlamda aşağıda bu çalışmaları ele alacağımız gibi, bilinen en iyi çalışmalar Stuart Hall ve meslektaşları tarafından geliştirilmiştir.

Hall ve meslektaşları, hukuk, polis, adlî aygıtlar ve benzerlerinin burjuva hegemonyasının toplam eklemlenmesindeki konumu üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu konunun sermaye birikiminin farklı aşamalarında ve farklı devlet biçimlerinde değiştiğini savunarak iddialarını XVII. yy. İngilteresi’nde gelişmekte olan tarıma dayalı kapitalist devletteki yasal despotizm ile XIX. yy. sanayi sermayesinin yarattığı liberal devletteki hukukî yapıyı karşılaştırarak örneklendirirler (Hall vb. 1978: 186-94, 206-8; *krş.* Hay vb. 1975; Thompson, 1975). Bu bağlamda, savaş sonrası dönemin İngiliz devletindeki ‘polisliğin’ (en geniş anlamında) değişen rolünü araştırmışlardır. İşte, genel olarak otoritenin, devletin ve ‘sosyal-demokrasi’nin (ekonomik krizle bağlantılı, ancak ekonomik krize indirgenemeyecek olan) krizine cevap olarak kendiliğinden gösterilen rızadaki gerilemenin telâfi edilmesi ve burjuva hegemonyasındaki baskı unsurunun güçlendirilmesi amacıyla doruğuna 1970’lerde ulaşan ve bir dizi genel ‘ahlâkî panik’ durumunu içeren bir ‘hukuk ve düzen’ kampanyası başlattılar. ‘Olağan devlet’teki bu ‘istisnâî moment’te hukuk, polis, idarî düzenleme ve kamusal sansürün, endüstriyel, sivil ve politik kargaşayı bastırmakta kullanıldığını görüyoruz. Dahası, işgücünü kontrol etme çabasındaki bir süreç olan, ama işçi sını-

fı direnişi sonucunda çöken sözleşmeye dayalı kapitalist mücadele güçleriyle yer değiştirmesine rağmen kontrolü zor aracılığıyla sağlayan güçler tahkim edilmiş, sivil ve politik alandaki suçlayıcı ve/veya muhtemel tehdidi önleyici polisiye tedbirler de sürdürülmüştür. (Hall vd. 1978: 272-97).

Çeşitli ekonomik, politik ve ideolojik krizlerin yoğunlaştığı kırılğan bir İşçi Partisi hükümetindeki soysal-demokrat bir aradan sonra, 'otoriter popülist' sağ bir hükümetin seçilmesiyle burjuva hegemonyasının yeniden örgütlenmesinde önemli ve yeni bir aşamaya girildi. Çünkü Thatcherizm, tam da 'hukuk ve düzen' kampanyasının değiştirildiği ve sosyal-demokrat bir çatı altında 'kriz karşısında polislik yapmaya' odaklanıldığı sırada, savaş sonrası dönemin sosyal-demokrat konsensüsünde oluşmuş olan dikilemeyecek yırtılmayı onarmak amacıyla geniş bir cepheyi çaprazlamasına işgâl eden toplumsal güçlerin yeniden gruplaşması amacıyla radikal bir çaba harcıyordu. İngiltere'deki krizden sorumlu olan tüm kötülöklere (sosyalizm, bürokratizm, refahçılık, sendikal diktatörlük, cezaî vergilendirme ve artan suç oranı) karşı popülist bir seferberliği içeren Thatcherizm, piyasa güçlerinin serbestleştirilmesi yoluyla ulusal yenilenme ve özgürlüğe karşı çıkanları hukuk nezaretinde disipline sokmak için güçlü bir devletin gelişimi sözü verir. (Hall 1979: 14-20; 1980a: 177-82; 1980b: 3-4). Bu tür 'otoriter popülist' bir proje için zemin, Tories'in kendi politik kampanyasının yanı sıra, basın, ahlâkî müteşebbisler, polis propagandası vs. ile hazırlanmış; ve ekonomik beklentileri ne olursa olsun, hukukî-politik ideolojilerin ve sahte-demokrat popülist vantrologluğun sivil özgürlükleri ve hukuk düzenini aşındırmaya çalıştığı bir 'hukuk ve düzen toplumu'na doğru kaymayı hızlandırmıştır (Hall 1980a: 177-82; 1980b).

Bu çalışmalarda örtülü olarak varolan, yasal söylem ve pratiklerin belirsiz oldukları, fiilî gerçekleştirmelerinin ise, politik ve ideolojik söylem ve pratiklerle üst-belirlendiği varsayımdır. Hall ve meslektaşları, bu etkilerin gelişen bir hegemonya krizi bağlamındaki tahlilleriyle, Edelman'nın hukukî söylem üzerine çalışmasını genişleterek 'otoriter devletçilik' tanımlamasında Poulantzas'ta yer alan birikim/hegemonya ikilisinin iskeletini ete kemiğe büründürmüşlerdir. Hall ve meslektaşlarının 'krize karşı polislik' yapma açıklamaları, hukuku, burjuva demok-

ratik cumhuriyetinde sermaye kurallarını güçlendirme çabalarını devlet için kullanılabilir stratejiler kompleksine başarıyla yerleştirir. Bununla birlikte, açık meziyetlerine rağmen bu çalışmalar teorik olarak belirli problemlere yol açar. Özellikle, söylem üzerine, söylemin etkinliğinin söylemsel olmayan koşullarının zararına, amaçlı bir aşırı vurgulama gözümlüze çarpar. Bu çizgide daha kapsamlı bir eleştiri Jessop vb. 1988c: 69-74'te bulunabilir).

Dolayısıyla, 1970-72 yılları boyunca süren 'hukuk ve düzen' kampanyasının tam anlamıyla başarıya ulaşmadığı ve işçi sınıfı direnişinin devletin kontrol güçlerini kısıtladığı savunulsa da, Thatcherist söylemdeki popülist hoşnutsuzluğun geniş kapsamlı yoğunlaşmasının sadece ideolojik olarak değil, politik ve ekonomik alanlarda da temel bir kırılmayı etkileyebileceği görüşüne doğru bir eğilim vardır. Bu ekonomik yapılanmada liberal devletin malî ve yasal biçimlerinin yeterliliğini ve kapitalizmin şimdiki sahnelenişindeki güçlü bir devlette bile, toplumsal yeniden-üretimin güvence altına alınması sürecinde 'polisliğin' uygunluğunu çok fazla büyötmektir. Daha fazla direnişin geleceğı de göz önüne alınmalıdır. Fakat, (sadece belli bir amaç güden) eleştirilerimize rağmen Gramscici yaklaşımın belirtileri bu çalışmalarda net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bir Sonuç Kılığında

Hukuk, devlet ve hukukî-politik ideoloji tahlili için çeşitli yaklaşımlara yaptığımız eleştirilerimizi burada tekrarlamaya kesinlikle gerek yok. Bunun yerine, bu fenomenlerin incelenmesindeki sonuçlar üzerine odaklanmalıyız. Yöntemsel düzlemde hukukun, farklı soyutlama seviyelerinde ve farklı belirlenim tiplerinden hareketle incelenebileceğı açıktır. Dolayısıyla, teorik nesneyi bu koşullara göre belirlemek ve ileri sürölen herhangi bir açıklamanın açıklanan şey için yeterli olmasını sağlamak gereklidir. Bu anlamda bir açıklama, eğer, sorunun tanımlandığı koşulların karmaşıklık (ya da belirlenimlerin dağılımı) derecesinde ve soyutlama düzeyinde, açıklanacak ifadede belirlenmiş etkileri üretmek için yeterli ve/veya gerekli koşullar dizisini oluşturursa yeterli kabul edilecektir. Dahası, eğer bu etkiler 'somutlaştırma' (soyutlama düzeyi-

nin azaltılması) yoluyla ve/veya 'karmaşıklıklaştırma' (diğer belirlenim tiplerini ekleme) denebilecek yöntemle yeniden tanımlanır veya değeri değerlendirilirse, o zaman bu tür bir açıklamayı tüm savı tutarsız hale getirmeden genişletmek ya da uzatmak mümkün olmalıdır. Dolayısıyla, bir açıklama çelişki olmaksızın daha alt bir soyutlama düzeyine uzatılamıyorsa yetersiz kabul edilecektir.

Bu kriter, tek bir tahlil düzlemi için yeterli açıklamaların, diğer belirlenim tipleri için yeterli açıklamalarla aynı ölçekte olması gerektiğini de gösterir (bu durum, kendi içinde, aynı ölçekle ölçülemezlik durumlarında bir açıklama yönteminin diğerine tercih edilmesini mümkün kılmamasına rağmen). Son olarak, bir açıklama belirli bir soyutlama düzeyinde ve/veya karmaşıklık derecesinde belirleyici olabilirken daha somut ve/veya karmaşık seviyelerde yetersiz kalabilir ve onu yeterli hale getirmek için daha fazla koşulun belirlenmesi gerekebilir. Bu nedenle, üstbelirlenim ilkesi teorik araştırmanın daha soyut, basit düzeylerinde belirli bir alt-belirlenimi gerektirir.

Tüm bu yöntemsel kurallar, hukuk, devlet ve hukukî-politik ideoloji tahliline uygulanabilir ve sıra artık bunların yukarıda gözden geçirilen çalışmalar için neyi ifade ettiklerini ele almaya gelir. Buradaki uygun başlangıç noktası, özgül içeriğinden soyutlanarak ele alınan hukuk biçimidir. *Sui generis* bir teorik nesne olarak hukukî biçim, yargılarının uygulanmasında zor kullanmak için yetkilendirilmiş rasyonel-yasal bir aygıt önünde yargılanabilir haklar ve/veya yükümlülüklerle donatılmış bir özne yapısını gerektirir. Bu da tahlilin, hukukî öznelerin çağırılması, rasyonel-yasal söylemin doğası, yasal biçimin varoluş koşulları ve hukuk yoluyla müdahalenin etkinliğine göre mümkün olduğunu göstermektedir.

Bu temelde yasal biçimin tüm toplumsal ilişkilere genelleştirilmesini içeren kesin bir toplumsallaştırma biçimi olarak bir yasal düzen kavramı geliştirilebilir. Ne temel hukuk biçiminin ne de yasal düzenin araştırılması, bu meselenin ekonomik bölgenin gölge-olgusuna (*epiphenomena*) indirgenmesini gerektirir: En fazla varlıklarının ekonomik koşulları ve ekonomik bölgede karşılıklı etkileri araştırılabilir. İşgücünün metalaştırılmasının özerk bir yasal düzenin gelişimi için pekâlâ zorunlu olabilmesi, artık, hukukun ekonomik alana indirgenebileceğini 'meta

dolaşımı olacaksa, belirli yasal biçimler zorunludur' ifadesinin ekonominin yasal alana indirgenebileceği anlamına geldiği gerçeğinden daha fazla ima etmez. Bu anlamda ekonomik belirlenimleri hukuki tahlillere dahil etmek, bunların karmaşık eklemlmelerini dikkate almamızı ve bunlardan birinin diğerine tek taraflı indirgenmesinden kaçınmamızı gerektirir. Şunu da belirtmeliyiz ki bu soyutlama düzeyindeki tahliller (ister yasal bölge ile sınırlı olsun ister, diğer bölgelerle eklemlmesine kadar uzansın) belirli konjonktürlerdeki sonuçlarında kaçınılmaz şekilde görece belirsiz olacaklardır. Bu görelî belirsizlik, ya da alt-belirlenim, teorik nesnelerin ve varlık koşulları ile etkilerinin somutlaştırılması ve/veya karmaşılaştırılması yoluyla giderek ortadan kaldırılabilir.

Bu, biçimin önceliğinden giderek hukukun ve yasal düzenin içeriğine doğru bir kayma anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, hukukun, her ne kadar soyut olsa da, belirli bir hukukî özü bulunduğu ve buradan daha somut, karmaşık düzeylere sapmanın gereksiz olduğu savı ile 'özselleştirilmesini' gerektirmez. Aksine, 'saf' yasal söylemin ya da 'yasal' düzenin görünüşünün, toplumsal örgütün ve/veya söylemin melez biçimlerinin varlığının ürünü olduğu kadar bir üst-belirlenimin de ürünü olduğunu ima eder. İşte yalnızca bu terimlerle, hem klasik *Rechtsstaat* lehine olan koşulları, hem de 'otoriter devletçiliğin' büyümesini ya da hukukun gerilemesini anlamaya başlayabiliriz.

Kısaca, yalnızca bu terimlerle burjuva devletinde yasallık ve yasadışılığın işlevsel birliğini araştırabilir ve farklı durumlarda burjuva hâkimiyetinin güvenceye alınmasındaki görelî önemlerini açıklamaya başlayabiliriz. Yukarıda gözden geçirilen çalışmalar bu çabada bize önemli kılavuz ilkeler sunmaktadır, fakat hukukî tahlilin tüm düzeylerinde hâlâ yapılması gereken çok fazla şey olduğu da açıktır.

3. MARKSİZM, EKONOMİK BELİRLENİMCİLİK ve GÖRELİ ÖZERKLİK

Bir süredir Marksist teorisyenler arasında ekonomik indirgemeciliğe karşı güçlü bir tepki bulunmaktadır. Ekonomik indirgemecilik, ekonomik olmayan sistemlerin biçim ve işlevlerinin ekonominin biçimine ve işlevsel gereksinimlerine zorunlulukla uyduğunu iddia eder. Ekonomik indirgemecilik, bu uygunluğu başlatan mekanizmaları ekonomik faktör olarak görür. Bu anlamda, ekonomik olmayan sistemlerin önemli sayılabilecek özerk kurumsal bir mantığı olmadığını ve ekonomi üzerinde önemli sayılabilecek bağımsız etkiler gösteremeyeceğini savunur. Şüphesiz, Marksizm dışındaki toplum bilimcilerin çoğu, bu tür indirgemeci yaklaşımları reddedecektir. Bunları ben de reddediyorum. Ancak, Marksist mantık yürütme işinden vazgeçmektense, Marksizmin bu tür bir indirgemeciliğe ihtiyacı olmadığını göstermek istiyorum. Özellikle, çeşitli kurumsal düzenler ve işleyişleri arasında *zorunlu-olmayan* bir uygunluğun nasıl oluşabileceğini ve böylece sermaye birikimi için farklı ekonomik ve ekonomi-dışı koşulların güven altına alınacağını göstermek istiyorum.

Ekonomik İndirgemeciliğe Karşı

Diğer Marksistler de bu hedefi izlediler. Hattâ, üretim alanı dışındaki kurumların ve yerleşik pratiklerin karşılıklı ilişkilerini ve ekonomi üzerindeki geri itimli etkilerini incelemek kadar (görece) özerkliğinin ve/veya (görece) bağımsızlığının teorisini oluşturmak için de birçok girişim olmuştur. Bu girişimlerin çoğu Marksizm dışı tahlillerden faydalanır. Çün-

kü Marksist klasikler, sermaye birikiminin kurumsal mantığından ve değer-biçim hâkimiyetindeki maddî cisimleş(tir)meden bir kez uzaklaştığında, toplumun farklı kesimlerindeki ayırt edici örgütsel ilkeler konusundaki rehberliğini yerine getirmekte zorlanır. Bununla birlikte, diğer disiplinlerden yapılan bu tür alıntılar, ekonomi-dışı sistemlerin belirli biçimini ve kurumsal mantığını ortaya koymakta yardımcı olabilirken, farklı sistemlerin sermaye birikiminin sürdürüldüğü olumsuzluğun, zorunsuz bir tutumla nasıl eklemlendiği konusunda daha az aydınlatıcıdırlar. Bu ekonomi dışı tüm kurumsal alanlar ve işlevsel sistemler (örneğin eğitim, bilim, aile, sağlık, kitle iletişim araçları ya da din) için geçerlidir, ancak aşağıdaki ifadeler bu durumun politik ve yasal tahlilde ortaya çıkardığı problemler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şimdiye kadar Marksistler, ekonomi ve diğer toplumsal düzenler arasındaki uyum konusunda üç ana cevap geliştirdiler. Bu yaklaşımlardan biri, farklı kurumsal sistemlerin ekonominin çıkarlarını ya da taleplerini geliştirmek için nasıl bir *işlevi yerine getirdiklerini* ele alır. Zorunlu olarak, bu yaklaşım gereksiz bir makinenin ya da daha karmaşık bir kara kutunun ekonomik zorunlulukları ya da çıkarları bunlara karşılık gelen yasal ve/veya politik işlevlere ya da her nasılsa çıktılara dönüştürdüğü bir girdi-çıkı modeline dayanır. Bu yaklaşım, ekonomik zorunluluklar ve yasal ve/veya politik çıktılar arasındaki uygunluğun etkisine o uygunluğun üretildiği mekanizmalardan daha çok vurgu yapar. İkinci bir yaklaşım da (hâkim) üretim tarzından farklı sistemlerin kurumsal *biçimini* türeterek, bu biçimlerin ortaya koyduğu kurumsal mantığın ekonomik sistemlerin işlevsel gereksinimlerine nasıl karşılık geldiğini (eğer geliyorsa tabii ki) inceler. Bu yaklaşım, vurgunun özellikle işlevden çok biçime yapıldığı bir içsel-dışsal diyalektiği gerektirir. Ayrıca, kurumsal düzenlerin özel iç dinamiklerinin, sermaye birikiminin lehine çıktıları nasıl üretebileceğiyle daha fazla ilgilidir ve böylece ekonomik yasaların, girdilerin ya da çıkarların uygun ve yeterli bir açıklama sunabileceğini reddeder. Üçüncü bir yaklaşım, farklı sistemlerin *olumsal eklemleme pratikleri* aracılığıyla birbirine karşılıklı olarak uygun hale getirildiğini savunur. Burada bahsedilen pratikler, hegemonik liderlik, küresel stratejiler ve otoriter söylemlerdir. Ekonomik belirlenimcilikten uzak duran bu yaklaşım, ekonomi-dışı düzenlerin içdinamiklerinin birikimi bir şekilde güvenceye aldığı görüşü-

nü reddeder. Bunun yerine, başarılı bir birikimi, belirli konjonktürlerdeki belirli eklemleme pratikleri aracılığıyla açıklar.

Oldukça farklı teorik varsayımlar içeren bu üç yaklaşım, bazı yönlerden birbiriyle çelişirler bile. Fakat, sadece mantıksal orantıları ya da orantısızlıkları ne olursa olsun, genellikle belirli teorik ve ampirik tahlillerde farklı şekillerde ilişkilendirilirler. Böylece, bu bölüm, söz konusu yaklaşımların Marksist gelenek içindeki yerlerini belirlemek ve birbirleri üzerindeki karşılıklı sonuçlarını araştırmak amacıyla dört konu ile ilgilenecektir. Üretim tarzları en iyi nasıl tanımlanır? Ekonomik belirlenimcilik verili bir üretim tarzında nasıl bir rol oynayabilir? Marksist ve devlet merkezli teori üretiminde hukuk, politika ve/veya devletin görece özerkliğine karşı hangi yaklaşımlar benimsenmiştir? Ve bu yaklaşımlar kapitalist toplumsal formasyonların gelişim dinamiğinin indirgemeci olmayan bir açıklamasının ortaya konulmasında ne tür sorunlarla karşılaşmaktadır?

Belirlenimsiz Bir Ekonomik Belirlenimcilik

Ekonomik nedenselliği, kendimizi ekonomik indirgemeciliğe teslim etmeden kurmak durumundaysak, ekonomik belirlenimin farklı tarzlarını tanımlamak zorundayız. Diğer bölümlerde bu açıdan bazı faydalı ayrımlar sunulmaktadır: Ekonomik belirlenim, ekonomik hâkimiyet, ekonomik tahakküm ve ekonomik hegemonya arasında (*bkz.* bölüm 5 ve 7). Burada, üretim tarzlarının doğasını ve kapitalizmin ekonomik belirlenim alanını, üretim tarzlarının doğasını ve kapitalizmin özgüllüğünü daha tam bir şekilde ele almak istiyorum.

Üretim Tarzı

Ekonomik indirgemecilik sorunu konusundaki üç farklı çözümün Marksist tahlilde nasıl işlediği, en iyi şekilde Marksist politik-ekonomide anahtar konumdaki örgütlenme kavramının ele alınmasıyla anlaşılabilir: 'üretim tarzı'. Genel anlamda, üretim tarzı, artı-emeğin temellükünün tipik tarzını sürdürebilecek şekilde örgütlenmiş belirli üretim ilişkileri ve güçlerin birleşimi olarak tanımlanabilir. Üretici güçler, sadece emek araçları ve nesnelerini değil, emek gücünün kendisini de kapsar. Asla saf

teknik bir yapıyı içermezler, ama daima hâkim toplumsal üretim ilişkileri tarafından biçimlenirler. Toplumsal üretim ilişkileri analitik olarak üretim içindeki ilişkiler ve üretim ilişkileri olarak bölünebilir (*krş.* Burawoy 1985). Üretim içindeki ilişkiler, üretken bir süreçteki sınıflar arasında, meselâ fabrika ya da bürodaki sermaye ve emek arasındaki çalışma ilişkilerini içerir; üretim ilişkileri ise, kaynakların çeşitli üretim faaliyetlerine tahsis edildiğine ve artı-emeğin belirli biçimlerdeki temellüküne dayanır. Bu sınıf ilişkilerinin temel kalıbını tanımlayan ve tüm üretim kalıbının, dağıtım, tüketim ve ayrıca artığın temellükü ile eklemlenmesinde belirlendiği yer işte bu güçler ve ilişkiler birleşimidir.

Başka yerlerde de tartıştığım nedenlerden (Jessop 1985a, b) dolayı, üretim ilişkilerinin, ekonomik, politik ve 'ideolojik' momentleri içerdiklerini düşünerek, tüm toplumsal ilişkileri ancak bu şekilde tükettikleri gibi bir iddiaya girişmeden ele almak en iyisi olacaktır. Böylece emek süreci, (a) doğanın temellük edildiği ve dönüştürüldüğü sosyo-teknik bir süreç, (b) koordinasyon, işçiler üzerinde koordinasyon, gözetim ve kontrol kalıpları¹ ve (c) kafa ve kol emeği arasında yapılacak tikel bir ayrımla incelenebilir.

Bu tanım, Marksist tahliller için birçok temel problemi içerir. İlk önce, sözde ekonomik temelin, örneğin hukukta ve devlette, açık bir şekilde hayatî önem taşıyan ekonomi-dışı varoluş koşulları söz konusudur. Bu da bizatihi ekonomik temelin işleyişini, bu koşulların ne kadar ve hangi şartlarda sağlandığına bağımlı hale getirir. İkinci olarak, bizatihi ekonomik temelin teknik-ekonomik temellerinin yanı sıra aslî politik ve ideolojik temelleri de söz konusudur. Bu da, sözde ekonomik temelin sadece ekonomik değil, fakat doğasının melezliği ya da âidiyetsizliği nedeniyle türsüzlüğü anlamına gelir. Üçüncü olarak, yegâne üstyapı olgusu nedeni olarak iş görmesini mümkün kılacak mutlak bir özerkliği olamaz. Dördüncü olarak, eğer ekonomik temel, üst-yapıya göre 'nedensiz bir neden' olarak iş göremiyorsa, o zaman üstyapıdaki olgu yaderklik (*hetero-nomous*) şeklinde görülemez. Bu da, mutlak yaderksizlik ya da ekonomik temele bağımlılıkları konusundaki iddiaları değil, bu kadar belirli olanla-

¹ Bu kalıplar mülke ve diğer yasal ilişkilere eklemlenecektir, fakat kesinlikle yasal ilişkiler tarafından sonuna kadar tüketilmeyecektir.

rın sadece temel esaslar (biçimler ve işlevler) olduğu yönünde daha az iddialı savları da bertaraf ediyor görünmektedir. Kısacası, eğer ekonomik temel, hem özel biçimde ekonomik hem de mutlak olarak özerk değilse, temelin ve üstyapının anlamı son derece problemlili hale gelir. Şimdi bunun ekonominin kendi içinde ekonomik belirlenimde ne anlama geldiğini ele alacağım.

Ekonomik Belirlenimi Yeniden Düşünmek

Marksist tahliller tipik haliyle ekonomik belirlenimin doğası ve kapsamı hakkında sistematik muğlâklıklar ortaya koyar. Ekonomik belirlenimin neye hitap ettiği her zaman açık değildir. Ekonomik belirlenim ifadesinin kastettiği en az üç muhtemel nesne ya da kavram vardır. (a) Üretim tarzının içdinamiklerini; (b) kurumsal olarak ayrılmış olan ekonomik ve ekonomi-dışı kurumlar ve/veya süreçler arasındaki olumsal koşullara bağlı ilişkiyi; (c) ya da özdeşliği ve dinamiği, üretim süreci tarafından belirlenen üniter toplumsal bir oluşumun parçaları arasındaki zorunlu tutunmayı mı içerir? Burada bizi, sadece ilk iki olasılığın ilgilendirmesi (çünkü üçüncü olasılıktaki bütüncül varsayımları reddediyorum) ve gayet iyi anlaşılmalrı gerekir. Dolayısıyla, ilk olarak ekonomiler (hem genelde hem de kapitalizm için) içindeki ekonomik belirlenimle ilgileneceğim ve daha sonra kapitalist toplumlardaki diğer sistemlerin görece özerkliğini ele alacağım.

Ekonomik sürecin genel içdinamiğiyle başlayalım. Bu, emek gücünün tüketilmesi aracılığıyla doğasının temellükünü ve/veya dönüştürülmesini içerir. Bu genel düzeydeki, ekonomik belirlenim, zenginliğin dağıtılmadan önce üretilmesi gerektiği yönündeki alışılmış gözlemden biraz fazla bir anlam ifade etmektedir. Biraz fazla anlam, üretim, dağıtım ve tüketimin kaçınılmaz şekilde birbirine bağlı oluşu (krş. Marx 1857) gerçeğinden kaynaklanır. Üretim süreci yalıtılmış bir şekilde gerçekleşmez ve gerçekleşemez: ‘Önce’ üretim, ‘sonra’ dağıtım ve tüketim gerçekleşmez. Burada en fazla birbirleriyle olan ilişkilerindeki asimetrlilerden söz edebiliriz. Bu bağlamda, ekonomik belirlenim yöntemine, üretimin nasıl örgütlendiği göz önünde tutulursa, dağıtımın örgütlenmesinden ya da nihai (yani ‘üretken olmayan’) tüketimden daha fazla nedensel ağırlık verilme-

si gerektiği anlarına gelir. Bu daha rafine gözlem bile, belirli bir üretim tarzı ile belirlenmedikçe alışılmış kalmaktadır.

Örneğin bu kapitalist üretim tarzına tercüme edildiğinde ortaya önemli bir gözlem çıkar. Sermaye birikiminin tüm seyri, öncelikle para ya da meta sermayesinin dolaşımından ziyade üretici sermaye dolaşımı tarafından belirlenir. Daha kesin olarak, sermaye birikiminin rotası esasen değer-biçimin hâkimiyeti ve bu biçimin kapitalist biçimi içindeki değer yasasının dinamik aracılığındaki kapitalist ekonominin örgütlenmesiyle belirlenir.² Dahası, eğer sadece genel olarak sermayeyi ele alır ve belirli sermayeler arasındaki rekâbeti ihmal edersek, bu sermayenin süregelen birikiminin (ya da değerlenme) üretim süreci içindeki ücretli emeği sömürme kapasitesine bağlı olduğu anlamına gelir. Tüm bunlar, açıkça emek sürecini (ve dolayısıyla emek-sermaye ilişkisini) kapitalist ekonominin kendi içindeki ekonomik belirlenim sürecinin kalbine yerleştirir.

Bu anlamda kapitalist ekonominin ekonomik belirlenimi sermaye dolaşımına *içseldir*. Ve ekonomik belirlenim kapitalist ekonominin içerdiği ‘kendiliğinden kapalı devrenin’ gelişimine bağlıdır. Hattâ kapitalizm, genellikle ekonomik olanla ekonomi-dışı arasındaki net kurumsal ayrımın meydana geldiği ilk üretim tarzı olarak görülür. Bunun nedeni, meta biçiminin ekonomik sürecin tüm momentlerine genelleştirilmesidir. Bu süreç, gerçekte iki hayatî adımı içerir; emek gücünün metalaştırılması ve emek sürecinin fiilen kapitalist denetime bağımlı hale getirilmesi (‘gerçek kapsama’). Çünkü bu adımlarla ürünlerinin yanı sıra tüm üretim faktörleri meta değişimi ve dolaşımını (ya da, *otopoietis* jargona göre, ödemelerin dairesel akışı) kapsamına alınırlar ve böyle olunca da işletmelerin örgütlenmesi sistemli bir şekilde parasal kârın gerçekleşmesine yönlendirilebilir. Buradaki döngüde, artı-emeğin temellükü için ekonomi-dışı zora ihtiyaç yoktur, çünkü gerçekte, sermaye ve emek arasında biçimsel olarak özgür ve eşit bir değişim yoluyla güvence altına alınmaktadır. Emek, emek gücünü (ki bu emek gücünün yeniden-üretildiği) bir ücret karşılığında değişir ya da satar. Karşılığında ise sermaye, emek gücünü emek süreci içinde konuşlandırarak üretilen ürünleri (içerebilecekleri

² Mevcut amaçlar için, bu sermaye eğiliminin kâr-zarar ölçütüne göre farklı eylemlere tahsis edilmesi olarak tanımlanabilir.

herhangi bir artı-değerde cisimleştirerek) kontrol etme hakkını satın alır.

Bu bir meta ya da değişim ilişkisi sistemi olarak görülen ekonomik alanın özerkleştirilmesine ya da kendi kapalı devresine imkân verir. Fakat aynı zamanda da yasal sistem ve devletin – her birini diğerlerinden ayıran biçimler ve kendine atıf, kendi-örgütlenme ve kendilerini-yeniden-üretim tarzlarıyla – özerkleşmesi için zorunlu koşulların her *birini* güvence altına alır. Çünkü ekonomi-dışı zorun kapitalist piyasa ekonomisinden dışlanması, devletin anayasallaştırılmış (bir) şiddet *tekelinin* faaliyet alanı olabileceği anlamına gelir. Böylece özel yasal düzen, üretim ilişkilerindeki konumuna bakmaksızın tüm yasal öznelerle uyguladığı kendi hukukî yasaları ve normlarıyla ve kendi kurum ve personeliyle bir sistem olarak ortaya çıkabilir. Fakat burada kapitalist piyasa ekonomisinin özerkleştirilmesinin devlet ya da hukukun özerkleştirilmesine *neden olduğu* gibi bir şeyi tartışmadığıma dikkat edilmelidir. Basitçe bu özerkliklerin her birinin diğeri için hayatî önkoşullar sağladığına dikkat çekiyorum.

Bu ekonomik, politik ve yasal alanların karşılıklı özerkleştirilmesi, bu sistemlerin her birinin geliştirilmesi için belirleyici örgütsel ilkeler, hesaplama tarzları ve pratik işleyişlerine izin verir. Fakat bu, ekonominin ‘son yargıda belirleyici’ olduğuna dair Marksist iddia için ne ifade eder? Politik ve yasal alanların kendi eylem yasalarının olduğu sonucuna yol açacaktır. Peki, bu ayrım politik ve yasal alanların ‘görelî özerkliği’ için ne ifade etmektedir? Şâyet ekonomik belirlenim her zaman ekonomi *içinde* hapsedilmişse [politik ve yasal alanların] özerklikleri hangi anlamda ‘görecelendirilir’?

Bir bütün olarak toplum düzeyinde ekonominin son yargıda belirleyici olduğunun savunulması iki kat yanıltıcıdır. Birincisi, hiçbir toplumun ekonomik yeniden-üretim için düzenleme yapmadan uzun süre yaşayamayacağı tanımı doğru olduğu kadar basmakalıptır da. Çünkü bu doğruluk hiçbir şekilde ekonomik (yeniden) üretimin *belirli biçimlerinin* ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini (ya da karşılanabileceğini) ima etmez; ne de bu belirli ihtiyaçlar (ya da, hattâ genelde ekonomik yönetimin belirli ihtiyaçları) herhangi bir şekilde diğer faaliyetler karşısında öncelik kazanır. Aynı şekilde, herhangi bir toplumun askerî savunması, iç hukuku ve düzeni, nesillerarası yeniden-üretimi ya da ideolojik yapışması için düzenleme yapmadan uzun süre yaşama imkânının olmadığı da savunulabi-

lır. Bu gerekliliklerin (hiçbir şekilde sonu gelmez) her birinin bizatihi ekonomik üretim ve yeniden-üretim tarafından koşullandığı cevabı da pekâlâ verilebilir. Fakat buna da, pekâlâ, ekonomik (yeniden-) üretimin kendisinin, askerî savunma, içhukuk ve düzen, nesillerarası yeniden-üretim ve ideolojik beraberliğe bağlı olduğu cevabı verilebilir.

Bu da bizi, ekonominin son yargıda belirleyici olduğu iddiasının neden yanlış olduğu yolundaki daha temel bir mantığa götürür. Çünkü ekonomik alanın bu türden belirleyici bir rolü yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu kendine-yeterliliğin ne kadar eksik olduğunu göz ardı etmektedir. Bu kapitalizm öncesi toplumlar için olduğu kadar kapitalizmler için de geçerlidir. Kapitalist ekonominin meta biçiminin hâkimiyetinde örgütlendiğini ve bunun da sermaye dolaşımının kendiliğinden bir kapalı devre oluşturmaya izin verdiğini kabul edelim. Bu durumda bile kendisini sadece diğer toplumsal alanlar eşliğinde yeniden-üretebilir ve kendi çeşitli ekonomi-dışı varoluş koşullarını güvence altına alacak şekilde faaliyet gösterebilir. Bunun anlamının, diğer düzenlerin ekonomiye doğrudan girdi sağlıyor olması ya da ekonominin çıkarlarına doğrudan hizmet eden işlevler yerine getiriyor olması gerekmez. Diğer alanlarla ilgili çalışmalar öncelikle kapitalist ekonomiyle ilişkilendirilmelidir. Dolayısıyla, emek gücü, baskın şekilde aile ve eğitim sistemi içinde üretiliyor olmasına rağmen, sermaye dolaşımına esasen ücretli emek olarak istihdam edildiğinde dâhil olabilir. Bir bakış açısından değerlendirildiğinde, sermayenin yeniden-üretimini güvence altına alan ücret ilişkisidir; bir başka bakış açısından bu durum, mevcut sermaye dolaşımının ötesinde konuşlanmış olan sistemlerin çalışmasına bağlıdır.

Bu iki momentte de iki mantık hatası vardır. Piyasa güçlerinin sermaye dolaşımı için gerekli tüm koşulları güvence altına almak amacıyla nasıl çalıştığı üzerine odaklanmak, insanı piyasa ekonomilerinin kendilerine yeterli olduğuna kolayca inandırabilir. Bu piyasa güçlerinin ekonominin ötesinden kaynaklanan unsurlar üzerinde ne kadar yoğun işlediğini göz ardı etmek olur. Bununla birlikte, diğer sistemlerin ekonomi-dışı birikimin önkoşullarını üretilmesindeki rolüne bakmak, bu sistemlerin sadece kapitalizmin işlevsel ekleri ya da destekleri olarak kabul edilmesi tehlikesini içerir. Bu da bu sistemlerin özerkliğini inkâr demektir. Her iki mantık hatasını da reddetmeliyiz. Bu hatalardan, önce her sistemin belir-

leyici örgütsel ilkelerine bakarak ve daha sonra da nasıl birleştiklerini araştırarak kurtulabiliriz.

Ekonomi-dışı unsurlar, ekonomiyi yeniden-üretmek için zorunlu olabildiği sürece, ekonomi, ilk, son ya da herhangi ara bir yargıda diğer sistemler üzerinde ekonomik belirleyici olabilmek meselesinde, özerklikten ya da kendine-yeterlilikten yoksun olacaktır. Sırasıyla, bu da diğer sistemlerin bir dereceye kadar özerkliği ve belki de, ekonomik sistemle ilgili olarak geniş bir özerkliğe sahip olması gerektiğini ima edecektir. Şimdi – devletle başlayarak – bu konuya değinmeliyiz.

Devletin Görelî Özerkliği

Bir klasik Marksist ve Marksist-Leninist devlet teorileri yorumcusu, bu teorilerin hayatî önemdeki teorik probleminin ‘devlet iktidarının bağımsız eylemlerinin sınırları’ olduğunu öne sürmüştü (Moore 1957: 47). Bu problem, devlet teorisinin en tartışmalı konularından biri olmuş ve hakkında çok mürekkep dökülmüştür. Birbirinden farklı çoğu Marksist yaklaşım, devletin özerkliğinin bir dereceye kadar mümkün, hattâ zorunlu olduğunu kabul etmiştir, dolayısıyla devletin görelî özerkliğinin kavramlaştırılmasında birçok yolla karşılaşırız. Sorunun karmaşıklığı, Marksist politik teori üretiminin içerdiği değişkenlerin kısaca gözden geçirilmesiyle bile hemen ortaya çıkar. Görelî özerklik konusundaki savları sınıflandırmanın üç temel yolu vardır: (a) devlet karşısında benimsenen teorik yaklaşıma göre (örneğin sermaye-mantığı, sınıf-teorik ya da devlet-merkezci); (b) girdi-çıktı modelleri, sermaye birikimi için önemi olumsal eklemeleniş pratiklerine bağlı bir başlangıç yüzeyi olarak ya da biçim ve içerik arasındaki ilişkiye dayalı ‘içsel-dışsal’ diyalektiği yoluyla – devletin özerkliğinin nasıl tahlil edildiğine göre; (c) bu tür bir özerkliğin (eğer varsa ve varolduğu noktaya kadar) sermaye birikimi ve sınıf hâkimiyeti üzerindeki etkisinin işlevsel, işlevsiz ya da olumsal kabul edilip edilmediğine göre. Devlet özerkliği alanına, zamansal sınırlamaları, içinde bulunduğu düzeyler (örneğin devlet tipi, devlet biçimi ya da rejim biçimi), sınıfsal yanlılığıyla ilgili simetri ya da asimetrisi ve benzerleri gibi konuların eklenmesiyle daha karmaşık bir şema elde edilebilir. Burada sadece ilk üç değişkenin bazı özelliklerini ele alacağım ve bunu da oldukça so-

yut bir şekilde yapacağım. Bununla birlikte, benimsenebilecek tutumların genişliği konusunda bir fikir verebilmek için görelî özerklik hakkındaki olası savları örneklendirmek için de üç tablo eklenmiştir. Bu savları burada enine boyuna araştırmak imkânsızdır, fakat ilgilenenler ya da akli karışan okurlar gerekirse kitabın sonundaki adlar dizininden yararlanarak diğer bölümlere başvurabilir.

Sermaye-teorik Yaklaşım

Bu yaklaşımın iki ana biçimi vardır: Sermayenin ilişki biçimlerinden başlayanlar ve hukukî ilişki biçimlerinden başlayanlar. ‘Sermaye mantığı’ çalışmaları, ilk önce kendi hareket yasaları nedeniyle bir üretim tarzı olarak kabul edilen kapitalizm tahlilinden devletin zorunlu işlevlerini türetirler: Daha sonra ise devletin yerine getirmesi gereken zorunlu işlevlerden devletin biçimini türetirler. Bu tür çalışmalar, devletin belirli sermayeler ve diğer sınıfsal güçler karşısında özerkliğini vurgulamalarına rağmen devlet biçiminin ‘aracılık’ rolünün devleti fiilen ‘genel olarak sermayenin’ çıkarlarına bağımlı kılmaya yaradığını savunurlar. Bu çerçevede, ekonominin son yargıda belirleyici olduğu düşüncesini hâlâ korurlar. Sermaye mantığıyla ilgili bazı çalışmalar, kapitalizmi saf bir ekonomik sistem, bazıları ise ekonomik ve politik ilişkiler bileşimi ve bazıları da ekonomik, politik ve ideolojik ilişkiler bileşimi olarak görür.

Kapitalizmi saf bir ekonomik sistem olarak kabul edenlere, Altvater’in belirli sermayeler arasındaki rekâbetin zorunlu sonucunun piyasada yarattığı başarısızlıkları karşısında ‘sermayenin çıkarlarını’ koruyan ideal kolektif kapitalist olarak devletin işlevi konusundaki ilk dönem tahlili bir örnektir (Altvater 1971). Farklı bir açıdan, tekelci devlet kapitalizmi hakkındaki çoğu ortodoks çalışma, bu tür bir kapitalizmin üretici güçlerin giderek toplumsallaşmasına ayak uydurma sürecinde üretim ilişkilerinin kamusal kontrolü amacıyla “politikanın önceliği”ne daha çok önem vermeyi gerektirir. Bu ‘öncelik’, *laissez-faire* ve tam rekâbetten ziyade, tekelci devlet rekâbeti ve politik kriz(lerin) yönetimi meselesiyle ilgili olması nedeniyle devlet müdahalesi düzeyindeki basit bir artıştan fazlasını içerir (bkz. Jessop 1982: 45-55). John Holloway, Sol Picciotto ve James O’Connor’ın çalışması ise ikinci konuma örnek olarak gösterilebilir. Hol-

loway ve Picciotto'ya göre, ekonomik ve politik alan sadece tek ve aynı kapitalist hâkimiyet sürecinin aldığı iki biçim olarak belirir. Devletin görülebilir özerkliğinin fetişist bir illüzyon olduğunu ve ekonomik ve politik olanın kendi 'birliklerindeki ayrılıklarında' cereyan eden sermaye ilişkisinin farklı, fakat tamamlayıcı momentleri olarak geliştiklerini iddia ederler (*bkz.* Holloway ve Picciotto 1977 ve bölüm 1). Bu açıklama, tuhaf bir 'içsel-dışsal' diyalektik aracılığıyla tuhaf bir biçimde iş görür: Ekonomik ve politik olanın her birinin kendi iç dinamiği söz konusudur, fakat bir bütün olarak sermaye ilişkisi üzerinden sınıf mücadelesinin dışsal dinamiğine bağımlıdır. Daha sofistike bir 'içsel-dışsal' açıklaması, daha yakın zamanlarda Geert Reuten ve Michael Williams tarafından sunuldu. Reuten ve Williams, kapitalist devletin zorunlu işlevlerini, sermaye ilişkisinin biçim-analitik (bir) açıklamasından türetirler, ancak zorunlu biçimi, birikim sürecinin kendisinden çok 'rekâbet eden özneler' olarak insanlar tarafından doldurulmuş bir 'rekâbetçi toplumun' (ya da sivil toplumun) dolayımlanması aracılığıyla ortaya koyarlar. Dahası, Hegel'in izinden giderek, 'harici' durumla 'dahili' durumu ayırıştırırlar: ['harici' durum] ekonomiden ve sermayenin zorunlu işlevlerinden zorunlu ayırtırmayla tanımlanırken ['dahili' durum] belirli politik rejimler ve bunların politik faaliyetlerinin aldığı olumsal biçimlerle tanımlanır (Reuten ve Williams 1989: 161-86).

O'Connor, Frankfurt eleştirel teorisine yakın duran tamamen farklı bir açıdan, sermaye ilişkisinin gerektirdiği zorunluluklar dizisinin iki ilişkisi arasında cambazlık yapabilmek için modern devletin kesin özerkliğinin olması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla, modern devlet, birikimin piyasa güçlerinin işleyişi ile karşılanamayacak (ya da yeterli düzeyde karşılanamayacak) – yatırım malları, emek girdileri ya da son taleple ilgili olarak – bazı, ihtiyaçlarını kamulaştırmak ve ikinci olarak, bağımlı sınıflara maddî imtiyazlar vermek şartıyla ve hukukî düzene uyum sağlayarak sermayenin ve devletin yasallaştırılması için çalışmalıdır (*krş.* O'Connor 1973). Nihayet, tüm kapitalist üretim tarzının sınırları çerçevesindeki ekonomik, politik ve ideolojik olanın son yargıda üst-belirlenerek eklemlendiğine vurgu yapan Althusserci yaklaşım, devletin hem KÜT matrisi içinde önceden belirlenmiş bir yeri hem de tüm yeniden-üretimde özel bir işlevi olduğunu savunmaktadır. Bu işlev, sınıf-bölünmüş bir

toplumun beraberliğinin güvence altına alınması böylece de birikimin istikrarlı bir toplumsal düzende ilerleyebilmesinin sağlanmasıdır. Bu konum daha yapısalcı zamanlarında Poulantzas tarafından geliştirilmiştir (örneğin Poulantzas 1968).

Sermaye mantığına zıt olan biçimsel tahlillerimiz de söz konusudur (her iki konum da tablo 3.1’de gösterilmiştir). Bunlar, devletin biçimini öncelikle kapitalist üretim tarzından türetirler; ve daha sonra da bu biçimin devletin işlevlerini kapitalist yeniden-üretimin ihtiyaçlarına göre yerine getirmesini nasıl ve nereye kadar mümkün kılabileceğine dikkat çekerler. Devletin işlevlerinin, kapitalizmin kurumsal mantığına bir ilk, aracı ya da son yargıda karşılık gelmesi gerektiğini iddia etmezler. Fakat [devletin işlevleri], bunun yerine, devlet ve ekonomi arasında çeşitli düzeylerde ve zorunlu olmayan uygunluğa az ya da çok imkân tanıyan bir “içsel-dışsal” diyalektikle çalışırlar. Bu anlamda, kapitalist devlet tipinin, sadece şahsî sermayelerden özerkliği değil, aynı zamanda ‘genel olarak sermaye’ karşısında potansiyel bir özerkliği de mümkündür. Bu özerkliğin ortaya çıkışı tam da eklemlenmenin açık biçimlerine ve/veya olumsal eklemlenme pratiklerine bağlıdır. Bu tür bir yaklaşım, kendi farklı yollarıyla ‘biçim işlevi problematikleştirebilir’ önermesini geliştiren Claus Offe, Joachim Hirsch ve diğer Batı Almanyalı devlet teorisyenlerinin çalışmalarında bulunabilir (*bkz.* Bölüm 1). Burada Offe’nin çalışması özellikle ilginçtir, çünkü politika-üretiminin üç ana tarzının hiç birinin sürekli birikimi ve yasallaştırmayı güvence altına alamayacağını, dolayısıyla devletin sermaye için ve sermaye adına gerçekleştirdiği eylem kapasitesinin farklı örgütsel biçimler arasındaki, çeşitli çelişkilerin çok keskin olduğu zamanlarda makas değiştirme esnekliğine bağlı olduğunu savunur.

Bu da devletin uzun vadeli özerkliğinin esasen özel örgütsel niteliklerine bağlı olduğunu gösterir (*krş.* Offe 1975). Bu yaklaşımın sınırlarını gösteren sav, daha sonra asla böyle demek istemediklerine dair inkârlarına karşın, ekonomik ve politik olanla arasında, bazen zorunlu bir müte-kabiliyetsizlik olduğunu ileri sürmüş görülen Hindess ve Hirst’in eserinde bulunabilir (*bkz.* Cutler vb. 1978; Hirst 1979b; ve, tam bir açıklama için Jessop 1982: 203-7).

TABLO 3.1 Özerklik ya da bağımsızlık? Sermaye-teorik görüşler

<i>Ekonomiden hiç bir işlevsel özerklik yok (yaderklik)</i>	<i>Ekonomiden kısmen işlevli özerklik (girdi- çıkıtı)</i>	<i>Ekonomiden daha işlevli özerklik (içsel- dışsal)</i>	<i>Ekonomiden tam işlevli özerklik (ek- lemleme)</i>
1. İlk yargıda ekonomik belirlenim	2. Son yargıda ekonomik belirlenim	3. Bir bütün olarak KÜT tüm yargıları belirler	4. Karşılıksız olan tüm yargıların özerkleştirilmesi
a) Köktenciler tüm devlet faaliyetinin zaman içinde önemli bir ileri ya da geri sapma olmaksızın doğrudan sermaye mantığı ile belirlendiğini iddia ederler	(a) Devlet, ideal kolektif kapitalisttir (örn. Altvater)	(a) Devletin 'birlikte ayrılığı' (Holloway ve Picciotto)	(a) Zorunlu bir karşılıksızlıkla özerkleştirme (Hindess/Hirst)
(b) Bir epifenomen (gölge-olgu) olarak devlet üzerine Marx'ın ilk dönemleri	(b) Üretici güçlerin toplumsallaşmasına bağlı olarak 'politik olanın önceliği' üzerine <i>stamocap</i> (tekelci devlet kapitalist) görüşü	(b) 'hâkim yapı' üzerine Althusser (<i>krş.</i> Poulantzas'ın ilk dönemleri)	b) Bir referans noktası ve nedensel güç olarak özerkleştirme (Jessop 1982)
	(c) Sınıf iktidarının hiçbir biçimsel tekeli olmaksızın gayrî-şahsî kamu iktidarı olarak kapitalist devlet üzerine Pashukanis	(c) Rekâbetçi toplum tarafından dolayım-landığı şekliyle 'dahili' ve 'harici' devletler üzerine Reuten ve Williams	(c) Hirsch: ekonominin kurumsal ayırımından başlar, ancak devletin işlevlerini bir problematik olarak değerlendirir

Sınıf-teorik Yaklaşım

Bu yaklaşımda da iki ana biçim söz konusudur: Biri sınıfsal güçlerin araçsalcı mantığını içerir; diğeri de çeşitli devlet biçimlerinin sınıfsal güçler dengesi için ne anlama geldiğini değerlendirmeye çalışır. Araçsalcılar, devletin rolünü sınıfsal güçlerin dolaysızca değişen dengesinden türetmeye çalışır. Genellikle bu değişen dengeyi kapitalist üretim yapısı ve hukuktan ayrı düşünürler ve/veya bu güçleri problemsiz bir şekilde 'kendisi için sınıf(lar)' olarak ele alırlar.³ Bazı neo-Ricardocu tahliller meseleyi bu çizgi boyunca tartışma eğilimindedir (*bkz.* Bölüm 1). Daha genel olarak, bu türden bir tahlil, sınıfsal taleplerin ve çıkarların pürüzsüz bir şekilde ve çarpıtmasız bir mütekabiliyete denk düşen politik çıktılara çevrilen yaderksiz bir modelle işler. Bu süreçte devlet biçimine ya da devlet yöneticilerine hiçbir özerklik atfedilmez. Söz konusu çıkarlar, genellikle doğrudan, bir-ya da iki-boyutlu anlamda, yani açık bir şekilde eklemlenmiş çıkarlar ya da politik gündem üzerindeki kontrol olarak anlaşılırlar (*krş.* Lukes 1972; Clegg 1989). Fakat dolaylı, ikinci derece olarak ta anlaşılabilirler. Bu sınıfsal güçlerin verili bir devlet biçimindeki belirli (bir-ya da iki-boyutlu) çıkarlar dizisinden ziyade uzun dönemli çıkarlarını daha iyi temsil edecek özel devlet biçimi için nasıl mücadele ettiklerine atıfta bulunur. Bu, söz konusu biçimin kısmen özerk olabileceğini göstermesine rağmen, devlet biçimlerinin hâkim sınıfların ya da fraksiyonların değişen çıkarlarına uyum sağlamak için iradî olarak değiştirilebileceği yere kadar inkâr edilir. Böylece, kaba araçsalcılık devleti basitçe mevcut hâkim güçlerin çıkarlarını geliştirmek için bir geçiş kuşağı olarak ele alır.

Böyle bir kaba araçsalcılık en az iki yönde değerlendirilebilir. İlk olarak, sınıf mücadelesi içinde yer alan güçler ve çıkarlar *dizisine* ve mücadelenin cereyan ettiği çeşitli *alanlara* ve *düzeylere* daha fazla ilgi gösterilebilir. Böylece devlet çıktısı, hâkim sınıf ya da fraksiyonun mevcut ekonomik çıkarlarından ziyade (ekonomik, politik ve ideolojik) güçlerin karmaşık bir paralelogramını yansıtır ve aynı zamanda devlet sistemine iliş-

³ Eğer sınıfsal güçler dengesi, doğrudan kapitalist hareket yasaları ile ilgiliyse, yalnızca, sermaye mantığı yaklaşımında bir aktarıcı mekanizma olarak iş görür. Eğer sınıfın kendi içinden kendisi içine doğru hareket problemleri görülüyorsa (ki. şüphesiz problemlidir), sınıf güçlerinin yanında diğer dolayımılama unsurlarına da başvurmak gerekli olacaktır.

kin mücadelelerinin cereyan ettiği alanlarda ne türden iddialar ortaya atıldığı konularında da bir fark yaratır. İkinci olarak, bazen belirli tiplerde konjonktürlerin (belirli bir arazide belirli bir menzildeki sınıfsal güçlerle) devlet yöneticilerinin olağan-dışı ya da istisnaî bağımsızlık derecesi kazanmalarını mümkün kıldığı savunulur. Böyle durumlar genellikle güçler dengesi temelinde anlaşılır: Mutlakıyetçi devletin ortodoks Marksist tahlilleri, Bonapartizm ve Bismarçılık bu tür savlarla tıka basa doludur. Böyle durumlar sınıfsal güçlerin tüm zayıflıklarını göz önüne alan bir temelde çok az incelenirler (dengede olsalar da olmasalar da).

Sırasıyla ekonomik ve politik zayıflıkları vurgulayan iki farklı örnek, Troçki'nin 1905 ve 1917 devrimlerinden önce Çarlık Rusyası açıklamasında (Troçki, 1969, 1973) ve Mason'un Nazi Almanya'sında politikanın önceliği açıklamasında (Mason 1968) bulunabilir. Dolayısıyla, Troçki, otokratik 'Rus bürokrasisini kendinden menkul bir örgüt haline getirenin Batı'da olduğu gibi hâkim ekonomik sınıflar arasındaki denge değil, zayıflıkları olduğunu' savunmuştur (Troçki, 1973: 26). Bu bakımdan, Çarizmin Avrupa mutlakıyetçiliği ile Asya despotizmi arasında, muhtemelen Asya despotizmine daha yakın bir ara biçim olduğunu ileri sürmüştür (Troçki, 1978: 26). Bunun aksine, Mason, Nazi devletinin görece bağımsız olduğunu, çünkü sermaye, emek ve diğer sınıfların ilk üç yıllık hâkimiyeti süresince zayıflatıldığını ya da yok edildiğini savunmuştur. O zaman, Troçki ve Mason tarafından tanımlanan türden koşullarda, devlet hatırı sayılır bir zaman boyunca sınıf mücadelesinin dışında ve üstünde kalabilir. Devlet, Marksist teori tarafından tanımlandığı şekliyle 'olağan' duruma ters biçimde, artık doğrudan herhangi bir sınıfsal işlevi yerine getirmez ve hattâ 'mücadele halindeki sınıfların karşılıklı yıkılışını hızlandırabilir' (krş. Marx ve Engels 1848).

İkinci bir sınıf-teorik yaklaşımda (her iki sınıf-teorik konumu *tablo 3.2*'de gösterilen) bir tür 'içsel-dışsal' diyalektik benimsemektedir. Bu çizgilerde yapılan çalışmalar, öncelikle devlet biçimini sınıfsal güçler dengesinin biçimlendirilmesinde yaratıcı bir rol oynama ihtiyacından türetir. Sınıfsal güçler, devletin girdileri çıktılarına dönüştürmek için müdahale etmeden önce zaten verili olarak kabul edilmez. Bunu yerine, devletin sınıfsal güçlerin biçimlendirilmesinde ve/veya bu güçler içindeki bazı sınıfları ve çıkarlarını koruyarak, bazılarının da aleyhine hareket ederek den-

TABLO 3.2 Özerklik ya da bağımsızlık? Sınıf-teorik görüşler

<i>Kapitalistlerden hiçbir bağımsızlık yok (yaderklik)</i>	<i>Kapitalistlerden kısmen bağımsızlık (içsel-dışsal)</i>	<i>Kapitalistlerden biraz daha çok bağımsızlık (girdi-di-çıkıtı)</i>	<i>Kapitalistlerden tam bağımsızlık (girdi-çıkıtı)</i>
1. Kaba araç-salcılık: Hiç özerklik yok (a) Tarafsız bir devlette kapitalist güçlerin etkisine bağlı olarak devletin tüm faaliyeti. (b) Paylaşım ile ilgili çatışmalar da devletin rolü hakkında Neo-Richardocu tavırlar (örn. Body ve Crotty)	2. Ekonomik fraksiyonlar özerk bir devletin ortak çıkarları için kendilerini örgütlemesine ihtiyaç duyarlar (a) ‘Tikel sermayelere’ karşı ‘genel sermaye’ 3. Politik fraksiyonlar kendi ortak çıkarları için özerk bir devletin kendilerini örgütlemesine ihtiyaç duyarlar (a) Devletin bir iktidar bloğu oluşturmada ve kitleleri dağıtmadaki rolü üzerine Poulantzas	4 . Sınıfsal güçler dengesi, sınıfsal rolü olan özerk bir devletin mümkün kılar (a) Başlıca sınıfların durgunluğa yol açan dengesi (Bonapartizm) (b) Temel sınıfların felâkete (faşizm) yol açan dengesi 5. Tekeller, anti-teknelci güçlere karşı iktidarı elde tutabilmek için güçlü devlete ihtiyaç duyar ve/veya Sovyet bloğu	6. Sınıfsal güçlerin zayıflığı, bağımsız bir devletin kendi üzerlerinde hâkimiyet kurmasını mümkün kılar (a) Sınıfların ekonomik zayıflığı bağımsız devlete imkân tanır (Çarlık hakkında Troçki) (b) Sınıfların politik zayıflığı bağımsız bir devlete imkân tanır (örn.Nazi devleti hakkında Mason) 7. Hegemonya belirli sınıf-üstü söylemler yoluyla entelektüeller tarafından örgütlenir (ekleme)

ge kurmakta zorunlu ya da olumsal bir rol oynadığı ileri sürülür. O zaman, buradaki vurgu devletin sınıf mücadelesine ilişkin olan biçimi ya da faaliyetlerini konu edinmektedir. Sınıfsal güçler dengesinin biçimlendirilmesinde devletin rolü, genellikle sermaye birikimi ve burjuva egemenliğinin desteklenmesi olarak görülür. Devletin rolü, bazen de hâkim sınıf içindeki ekonomik bölünmeler ve bunun sonucunda doğan rekâbetin kapitalist yeniden-üretim üzerindeki olumsuz etkilerinin telâfi edilmesiyle de ilgilidir (örn. Altvater 1971). Ayrıca, kapitalistler arasındaki hem politik bölünmeler ve hem de ilişkiler, diğer hâkim sınıflar ve/veya destekleyen sınıflarla ittifaklar kurarak örgütlenme ihtiyacıyla da ilgilidir (örn. Polantz 1968). Esasen bu teorik çalışmalara ek olarak, benzer düşünceler değişik tarihsel çalışmalarla ilişkili olarak ta ileri sürülmüştür.

Devlet-teorik Görüşler

Devlet-merkezli tahliller, kurumsal bir topluluk olarak devletten ve/veya devlet sisteminin yöneticilerinden (politikacılar, bürokratlar, ordu vs.) başlar. Bu başlangıç noktaları iki ana Marksist konumla paraleldir: Devlet sisteminin kurumsal mantığı üzerinde yoğunlaşan çalışmalar ‘sermaye-teorik’ çalışmalara karşılık gelir ve ‘devlet yöneticilerinin’ rolü üzerine yoğunlaşan çalışmalar da ‘sınıf-teorik’ tahlillere karşılık gelir. Ancak bu iki yaklaşımın birleştirilmesi de mümkündür. Bu Mann’ın devletin özerkliğinin iki boyutu arasında yapmış olduğu ayrım da açıkça görülmektedir: ‘altyapısal’ ve ‘despotik’. Altyapısal iktidar, devletin, toplumun diğer kesimlerine nüfuz etme kapasitesine atıfta bulunurken, despotizm devlet yöneticilerinin uyguladığı bağımsız iktidara yapılan atıftır (Mann 1983). Dahası, ‘devleti geri getirme’ hareketi(nin) yanlıları bazen yaklaşımlarının hem yeni, hem de içerdiklerinin bir şekilde anti-Marksist olduğunu ileri sürmelerine rağmen, Marksist gelenek içinde de çoğu sözde devletçi temadan söz edilebilir.

Hattâ Marx’ın devlet üzerine erken açıklamaları, genellikle devleti gelişmekte olan kapitalizm için hiçbir etkin işlevi olmayan bir parazit olarak ele almıştır. Bu savın, en iyi şekilde Marksizme dönüşümden önceye ait kabul edilmesine rağmen, Marx, daha sonraki dönemlerinde bile bazen Asya tipi devletin parazit özellikleri taşıdığını savunmuştur. Ve

sonraki Marksist nesiller ise, bu görüşü tarihsel materyalizmle tutarlı olsun ya da olmasın, Marx'ın şark despotizminin ve Bonapartizmin praetorist⁷ hak iddialarına ilişkin tahlillerini kesinlikle devletin tamamen özerk olabileceği görüşünü haklı çıkarmak için kullandılar (*krş.* Draper 1977). Ek olarak, şüphesiz, devletin temel sömürü, baskı aracı ve ana çatışma eksenini olarak rolünü vurgulayan sayısız ve birbirinden farklı anarşizm versiyonları söz konusu olsa da, hangi versiyonun dikkate alındığına bağlı olarak devletin sınıfsal ilişkileri, kent-kırsal ilişkileri, ataerkillik vs. için önemi önemli ölçüde değişebilir. Belirli liberal düşünce kolları, liberallerin içkin baskıcı olarak devletin rolünü ortadan kaldırmaktan çok yalnızca terbiye etmek ve kısıtlamak istediği yolundaki açık koşula benzeyen bir çizgide tahlil edilebilir. Ve Ernesto Laclau, en azından bir makalede, daha henüz 'post-Marksist öncesi' döneminde, devlet iktidarı mücadelesinin sınıflardan çok 'halk' ve 'iktidar bloğu' arasında cereyan eden belirleyici bir çatışmanın etrafında yapılandığını ileri sürmüştür (Laclau 1977). Fakat şimdi, Marksist gelenek ya da politik teoriden çok toplum bilimlerinden doğan, 'devlet-merkezli' daha yeni çalışmalara dönelim.

Devlet-merkezli çalışmalarda benimsenen yaklaşım ne olursa olsun, kapitalizm, eylem yasaları ve sınıf mücadeleleri ile ilgili tüm sorular ikinci derecede önemli sayılırlar. Bu tür çalışmalardaki rolleri az ya da çok önem taşıyabilir. Böylece, sermaye-teorik ve sınıf-teorik tahliller, zorunlu olarak devletin biçimlerinin, sermaye birikimi ve sınıf hâkimiyetini güvence altına almaktaki işlevleri ile ilgilenirken, devlet-merkezli tahliller bu konular üzerine odaklanabilir ya da odaklanmayabilir. Devletin diğer tiplerdeki toplumsal ilişkileri (örneğin ataerkillik, etnik egemenlik ya da Mafya) yeniden-üretmekteki ve hattâ devletin kendisini bir politik hâkimiyet biçimi olarak yeniden-üretmekteki rolü ile de pekâlâ ilgilenebilirler. Kesinlikle tipik olarak devletin kurumsal biçimleri üzerine, bu biçimleri bir üretim tarzı olarak kapitalizmle ya da sınıf ilişkilerinin doğasıyla ilişkilendirmeden odaklanırlar. Bu anlamda, devlet ve toplum (ya da devlet ve sermaye) arasındaki ayrımı sorgusuzca kabul ederek, bunları ayrı fakat sadece olumsal olarak ilişkili görme eğilimine girerler. Daha sonra

⁷ Roma emperyal korumasının işlevlerine yapılan gönderme. Roma İmparatorları tarafından, hem Roma'da hem de savaş alanında kişisel güvenliklerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş özel birlikler. – ç.n.

TABLO 3.3 Özerklik ya da bağımsızlık? Devlet-teorik görüşler

<i>Tam yapısal ve davranışsal özerklik</i>	<i>Yapısal özerklik ve devlet hâkimiyeti olabilir</i>	<i>Yapısal özerklik, fakat sınıf işlevleri temeldir</i>	<i>Görelî özerklik ve işlevlerin olumsuzluğu</i>
1. Devlet özerk bir alan ya da öznedir	2. Devlet halk üzerinde bir toplumsal hâkimiyet ilişkisidir	3. Devlet toplumsal bir sınıf hâkimiyeti ilişkisidir	4. Devlet olumsuzsal bir kurumsal topluluktur
(a) Parazit olarak devlet üzerine Marx'ın ilk dönemleri; ya da şark despotizmi hakkında Marx'ın son dönemleri	(a) Devlet, iktidar bloğu ve halk arasında bir çelişkiler alanıdır (Laclau)	(a) Devlet kendi 'yapısal seçiciliği' yoluyla 'tarafllılığı' harekete geçirmek için çalışır	(a) Politik ya da örgütsel ağ
(b) Devleti kendi özel çıkarları vardır (askerî, jeopolitik ve uluslararası) (Skocpol vb.)	(b) Politikacıların ve resmî görevlilerin kendi çıkarları vardır. sınıf(lar)ın müttefiki olabilirler (Block/Miliband)	(b) Sermaye için mümkün olan en iyi kabul olarak burjuva demokratik cumhuriyeti (örn. Lenin)	(b) Çeşitli devlet biçimlerinin stratejik seçiciliği üzerine Jessop'un görüşleri
(c) Devlet ve özgürlük arasındaki çelişki üzerine anarşizm		(c) Devlet, sınıf hâkimiyetinin stratejik kodifikasyonundaki bir alandır	

da devlet biçimlerinin ve/veya sermaye birikimi ve sınıf hâkimiyeti faaliyetlerinin rolünü ele almaları gerekebilir. Fakat, devletin sınıf-dışı boyutlarını teorik bir ilke sorunu ya da ampirik önemdeki bir konu olarak eşit biçimde vurgulayabilirler.

Devlet-merkezli görüşler, devlet üzerine odaklanırken sadece daha karmaşık bir konjonktürel tahlilin geliştirilmesinde yararlı bir referans noktasından başka, kendi şartlarında oluşturulması gereken bir teorinin bir toplumsal ilişkiler alanı ya da devletin özerk öznesi olduğu iddialarına kadar uzanabilir (*bkz.* Tablo 3.3). Kendinden menkul ‘devleti merkeze koyan’ teorisyenler bu konuda genellikle pek açık değildirler: Bazen devletin tamamen özerk olduğunu ve toplumsal tahlilde ana bağımsız değişken olabileceğini bile savunurken, bazen de asıl önemli olanın devlet kapasitesi ve devlet yöneticilerinin çıkarları olduğu iddiasını geliştiriyor görünürken, aslında eklektizmin sınırlarında dolaşırlar (daha geniş bir eleştiri için, *bkz.* Bölüm 10) . Bununla birlikte, devletin özerkliği konusundaki en güçlü, en uç iddialardan uzaklaştıkça, ‘devletçi’ görüş ve bazı Marksist tutumlar arasında ayırım yapmak güçleşir. Bu özel probleme sonuç değerlendirmelerimde tekrar döneceğim.

Bir uç noktada, devletin kendi iç düzenini korumak için özel sorumlulukları olduğu kadar uluslararası bir düzene dâhil olmasının sonucunda kendi özel çıkarları da olduğu yolunda devletçi savlar da bulabiliriz. Fakat bu tutum, genellikle belli belirsiz bir şekilde devletin ya da devlet yöneticilerinin çıkarlarının sermayenin ya da diğer güçlerin çıkarları ile örtüşebileceği (ya da örtüştürülebileceği) iddiaları ile kaynaşır. Örneğin, hem devletçi hem de Marksist teorisyenler, kendi faaliyetlerini finanse etmek için vergi gelirlerine ihtiyacının, devletin bu türden gelirlerin kaynağı olarak sermaye birikimi lehinde hareket etmesine yol açtığını vurgularlar (e.g. Offe 1984; Skocpol 1985). Benzer şekilde, Miliband, devletin özerkliğinin hem doğasının ve hem de derecesinin devlet yöneticileriyle hâkim ekonomik sınıf arasındaki ittifakın biçimlerine bağlı olduğunu savunmuştur. Block ise, devlet yöneticilerinin kendi çıkarlarını görece olarak hâkim ekonomik sınıfın kısıtlamalarından bağımsız bir şekilde kazanmaya çalışabildikleri durumları (özellikle ekonomik krizler ve savaşlar) tahlil etmiştir (Block 1980; Miliband 1983). Teorisyenler devletin kesin özerkliğini bir saha ya da özne olarak belirtmekten daha çok kaçtıkça,

devlet-merkezli ve Marksist teori üretimindeki benzerliklerin giderek belirginleştiği görülmektedir.⁴ Böylece, eğer devleti, belirleyici 'tarafılık' biçimleri, yapısal seçicilik ya da stratejik içermeleri ile birlikte toplumsal bir ilişki olarak kabul edersek, devletçi, Marksist, feminist, radikal çoğulcu ya da diğer duruşları sadece ilginç bir sapmanın doğasına göre ayırabiliriz. Ve bu noktada ise, çoğunlukla devletlerin sermaye birikimi ya da sınıfsal güçler dengesi için bir fark yarattığı yönler konusunda etraflıca çalışan sermaye-teorik ya da sınıf-teorik tahlilcilerle karşılaşacağız.

Şimdilik sadece, devletin görelî özerkliği karşısında alınabilecek farklı tutumların haritasını çıkarmakla ilgileniyorum ve açıkça çelişen teorik tavırların, bu tavırların savunucuları yaklaşımı belirlerken ve/veya ampirik araştırmaya giriştiğinde ortak bir noktaya doğru yaklaşmasının nedenlerinden bahsetmek istemiyorum. Bu durumun ortaya getirdiği konular devlet-merkezci yaklaşım konusundaki Bölüm 10'da ve Bölüm 12'de ele alınacaktır. Şimdilik, hukukun görelî özerkliği konusunda alınan tavırları incelemeye dönerek, görelî özerklik hakkındaki Marksist teori üretiminin çeşitli kılıklardaki sınırları hakkında bazı genel sonuçlar çıkaracağım.

Yasal Sistemin Özerkleştirilmesi

Marksist tahlilin devlet konusunda olduğu gibi yasal özerklik konusunda da karmaşıklıkları söz konusudur. Bu tartışmayı burada tekrarlamayacağız, fakat yalnızca benzer bir şemanın benimsenebileceğini not edeceğiz. Dolayısıyla, hukukta herhangi bir özerkliği reddeden ve/veya hukuk ve/veya hukukçuların basitçe sermayenin ihtiyaçlarını yasal biçime çevirdiğini öne süren teorileri göz ardı edeceğiz. Fakat 'içsel-dışsal diyalektik' ve yasal özerklik meselesinde daha radikal bir görüşü inceleyeceğiz. Diyalektik yaklaşımının tahlili iki basamaklıdır. İlk önce hukukî biçimi kapitalizmin doğasından türeterek, bu biçimin hukukun kapitalizmin işlevlerini nasıl koşullandığına işaret eder. Poulantzas, Tuschling ve Bob Fine'nin çalışmasıyla açıklanabilir. Daha radikal yaklaşım ise, Hirst'in yasal söylem ve şirket hukuku tahliliyle gösterilebilir.

⁴ Devletçilik ve çoğulculuk için de yaptıkları gibi: Böylece Almond (1988), Skocpol'ün yalnız devlet-merkezci yaklaşım için iddia ettiği hemen hemen tüm noktaları çoğulcu geleneğin de ortaya koyduğunu güçlü bir şekilde savunmuştur.

**Genç Poulantzas'ın
“İçsel-Dışsal” Diyalektiği Üzerine**

Böyle bir yaklaşım yasal sistemler hakkındaki ilk tahlillerinde Poulantzas tarafından geliştirilmiştir. Poulantzas, modern yasal sistemin biçiminin dört temel özellik ile tanımlandığını savunmuştur: Soyutlama, genellik, biçimcilik ve ‘tüzüğe bağlama’ (yani hukukun yasal dönüşümünü sağlayan ve yasadışı değişiklikleri yasaklayan bir kurallar sistemi yoluyla kanunlaştırma ve geri çevrilebilirlik). Poulantzas, bu dört özelliğin modern hukukun, yasal sistem içinde bir tür özerk kurumsal mantık üreten içsel nitelikleri olarak anlaşılması gerektiğini vurgulanmıştır. Ancak modern yasal sistemin genel biçiminin ve genel gelişiminin de ekonomik temelin dış belirlenimli etkisi olarak açıklanması gerektiğini savunmuştur. Bu unsurları yalnızca ‘içsel-dışsal’ diyalektik yoluyla belirleyerek hem tamamen içselci *Normlogik*’ten ve hem de basit ekonomik indirgemecilikten kaçınılabilir.

Poulantzas için içselci yaklaşım, temel bir *Grundnorm*’dan türetilebilen yasal biçimlerin indirgemeci bilimi olarak Kelsen’in saf hukuk teorisinde *en mükemmel* biçimde örneklenmiştir. Burada Poulantzas’ın (yasal geçerlilik için temel bir zemin konusunda herhangi bir arayışı reddeden ve basitçe hukukun bu sıfatıyla kendi geçerliliğinin kaynağı olduğunu savunan) yasal sistemin autopoiesis’i hakkında daha sonraki dönemlere ait çalışmasından da bahsedilebilir. Fakat, Poulantzas, herhangi yasal bir kuralı ya da hukuksal ilkeyi doğrudan belirli bir altyapı ihtiyacından türetme çabalarını da eleştirmiştir. Bu tür bir bağlantının yapılabilmesi için *ilk bakışta haklı görünen* durumlarda bile, hukuk ya da ilkenin hâlâ yasal sisteme bir bütün olarak entegre edilmesi ve modern yasal sistemin özel biçimsel yapısına ‘uydurulması’ gerekmektedir. Fakat bu biçimsel yapı ve özelliklerinin bizatihi temelleri, kesinlikle kapitalist toplumun karşısına çıkan ekonomik zorunluluklardadır (Poulantzas 1964, 1965c).

Burada söz konusu olan yaklaşım aracılığıyla aşağıda geliştirilen savların bazı unsurlarını şimdiden bulduk. Fakat Poulantzas, modern yasal biçimin (özelere ilâştirilen yasal haklar) gelişimi ve modern yasal sistemin (bu biçimin kendi-üretimi için gerekli koşulları güvence altına alan) gelişimi arasında bir ayrım yapmamıştır. İçsel-dışsal diyalektik mekaniz-

ması konusunda yeterli bir açıklama da yapmamıştır. Fakat tersine, bu [içsel-dışsal diyalektik mekanizması] diyalektik sadece bulgusal bir araç olarak kalmıştır.

Poulantzas, özel yasal bir söylem belirlemek ve bunun ilk anda kapalı bir sistem olduğunu savunmakla meselenin dışsal belirlenimlerini problematikleştirmiştir. Çünkü ekonomik ihtiyaçların yasal dile, normlara ve kurumlara çevrilmesini hangi mekanizmalar sağlayabilir? Poulantzas, birbiriyle ilişkili iki çözüm önermiştir: Sınıf-belirlenimli dünya görüşünün (dışsal etkiyi yansıtan) aracı rolü ve genel yasal ilkeler (içsel etkileri yansıtan). Fakat öneriler, problemi sadece daha karmaşık bir hale getirir. Dünya görüşünün olumsal, tarihsel bir süreçte nasıl ortaya çıktığı gösterilemediği sürece (ve Poulantzas'ın kendisi de böyle yapmadı), ilk çözüm zorunlu olarak indirgemeci ve özcü olacaktır. İkinci çözüm ise sorgulanmaya muhtaçtır. Çünkü Poulantzas modern yasal biçimin belirli ekonomik işlevleri zorunlu olarak yerine getirdiğini kanıtlayamamıştır. Yasal biçim ve ekonomik ihtiyaç arasında bir *karşılıklılık* olabilmesi bu karşılıklılığın zorunlu olduğu anlamına gelmez. Ancak Poulantzas bu karşılıklılığın nasıl olumsal ilişkili içinde olabildiğini de kanıtlayamamıştır.

Tuschling ve Fine'in Yaklaşımı

Benzer hatlar boyunca daha sofistike bir yaklaşım Burckhard Tuschling tarafından geliştirilmiştir. Tuschling, özerkleştirilme problemini belirlememize yardımcı olacak şekilde burjuva hukuk biçiminin kurumsal ayrımının iki basamaklı bir tahlilini ortaya koymuştur. Tuschling, hukukun bireyler arasında belirli bir ilişkiler sistemi halinde yalnızca kapitalizmin gelişimi ile ortaya çıktığını savunmuştur. Hukuk, daha önce belirli alanlardaki bireyleri ve bireysel ilişkileri kesin bir kategoriyle sınırlandırmıştır. Ancak, kapitalizmin yükselişi, ilk kez tüm toplumsal ilişkilerin yasallaştırılmasına, yasal öznenin doğuşuna, uzmanlaşmış yasal bir aygıtın gelişimine ve hukukun tüm toplumsal düzenin kurumsal ilkesi olarak sağlamlaşmasına yol açmıştır. Bu da demektir ki, hukuk, mülk-sahipleri arasındaki özlü farklardan soyutlanabilir ve böylece değişim ilişkilerini hem dolayimler hem de güvence altına alır. Fakat bu, tüm mülk sahipleri (emek gücüne sahip işçiler de dahil olmak üzere) için bir değişim süre-

cini desteklerken sermayenin işçilerin artı-emeğin tam karşılığı olan ödenimin yapılmadığı yasal çerçeveyi de tesis eder, yani Marx'ın rekâbeti tanımlarken dediği gibi, 'bir sermaye çoğunu öldürebilir'. Bu anlamda, hukuk bağımlı sınıflara karşı olduğu kadar sermayeye karşı da güçlendirilmelidir.

Kapitalizm için bir *rechtsstaatlich*'i en iyi yasal biçim haline getiren de budur. Yasanın yapımını ve yargılamanın ekonomik unsurlardan ayrılarak, hukukun mevcut ekonomik çıkarlara kayıtsızca tüm alanlarda uygulanmasını mümkün kılar. Fakat bu anayasal biçim devletin sadece yasal bir düzenin garantörü olarak üstlendiği rolü değil, tüm alanlardaki işleyişini etkiler. Devlet üzerinde doğrudan etkili olamayan ekonomik çatışmalar ve çelişkiler, özel yasal biçimler çerçevesinde ve bu biçimler yoluyla ifade edilmeli ve dolayım lanmalıdır. Dolayısıyla, devletin ekonomik etkinlikleri kapitalist zorunluluklar karşısında belirsiz olmakla birlikte, burjuva hukuk biçimi çerçevesindeki politik mücadele için gerçekten alan vardır (Tuschling 1976: 30-8, 47-51, 97-113, ve *passim*; daha kapsamlı bir açıklama için, bkz. Bölüm 2).

Tuschling'in yaklaşımı, gerilimlerin ekonomik ihtiyaçlarla, yasal ve politik çıktılar arasındaki ilişki aracılığıyla nasıl olumsal bir hal aldığının vurgulanması nedeniyle Poulantzas'ın yaklaşımından daha ilerdedir. Fakat bu da sadece problemi değiştirir. Ekonomik, yasal ve politik biçimler arasında sadece geniş, biçimsel bir mütekabiliyet vardır; herhangi özlü bir uygunluk, Tuschling'in açıklayıcı şemasının ötesindeki etkenlere ve dolayısıyla olumsal etkenlere bağlıdır. Sistem çıktılarının bir gözlemcinin girdi bilgilerine dayalı beklentileriyle ilgili olumsallığı, bir sistemin özerkliğinin tanımlanmasının bir yoludur (Hejl 1984: 64). Fakat böyle bir çözüm, Tuschling'in çalışmasını destekleyen teorik varsayımlardan radikal bir kopmayı gerektirecektir ve bu özerklik meselesinin doğası da hâlâ açıklanmamış olarak kalacaktır.

Benzer bir yaklaşım Bob Fine'in demokrasi ve hukuk düzeni üzerine çalışmasında (1984) görülebilir. Fine kapitalist toplumların sınıfsal içeriğinden ziyade devletin ve hukukun biçimleri ile ilgilenmeye çalışır. Bu yolla da, 'devlet, hukuk, ahlâk ... sadece politik-ekonominin kendisinin bu öznelerle ilgilendiği' (Marx) ve 'politik, adlî ya da diğer ideolojik kavramların biçimsel unsurlarını – bu kavramların türediği yol – içerikle-

ri uğruna göz ardı ettiği *süreçe*' (Engels) diye yazan Marx ve Engels'in çalışmalarındaki kendiliğinden itiraf edilmiş taraflılığı düzeltmeyi amaçlar. (krş. Fine 1984: 134, italikleri). O halde, Fine'nın 'içsel-dışsal' diyalektiğin 'içsel' momentini vurguladığını söyleyebiliriz.

Fine hukukun iki temel işlevi olduğunu savunur. Hukuk, özgür ve eşit insan emeğinin toplumsal vücut bulması olarak mülkiyet haklarını hayali olarak dile getiren bir *hak ölçüsü* biçiminde hizmet görür ve ayrıca, bireylerin haklarını kendine yeterli bir kurallar gövdesi halinde ve bu gövde aracılığıyla savundukları biçimi yöneten *normatif standart* olarak da hizmet görür. İlk açıdan hukuk, emek ürününü yasal yetkilere çevirmek için kendi dışına atıfta bulunur; bununla birlikte, ikinci açıdan, biza-tihi – kendi kanun derlemesine, normlarının derlenmesine ve sistematikleştirilmesine – atıfta bulunur (Fine 1984: 140). Bu iki unsurun ayrılması ve böylece özel mülkiyetin yasal olarak korunmadığı alanlardan korunduğu alanlara taşınması mümkündür (Fine 1984: 141). Daha genel biçimde, hukuk, suç ve masumiyet, yükümlülük veya yükümlülük yokluğu gibi yasal kategorilere çevrilebilecek olanlar dışında her şeye ilgisiz kalarak kendi ivmesini geliştirir (Fine 1984: 145).

Devlet, fazlayı kendine çevirecek ve sadece hukuku değil, diğer faaliyetleri de yönetecek sürekli bir aygıt geliştirdiğinde özel bir politik hâkimiyet biçimi olarak ortaya çıkar. Hukuk, devlet kendini fazlaya erişimi yoluyla sürdürüşünde, devletin aldığı biçimlerden sadece biri halini alır: Müdahale tarzlarını, hukuktan bürokrasiye, yasamaya, silâhlı kuvvetlere, eğitime, refaha, polis güçlerine ya da politik ihtiyaçlar ya da işlevlerin gerektirdiği şekilde diğer tarzlara çevirebilir (Fine 1984: 150). Dolayısıyla biçimi, halk iktidarının halk kitlesinden ayrılmasını gerektirir ve bu anlamda, emek-sermaye ilişkisi tarafından getirilen bağımsız hukukî biçim olarak görülebilir (Fine 1984: 153). Sermaye ilişkisinin birçok biçimi arasından biri olarak, değer biçimiyle çelişen bir ilişkisi vardır. Çünkü hem artı-değer ve değer biçme için bir dayanak hem de bunlar üzerinde 'verimsiz' bir kanal oluşturur. Benzer şekilde, özel hakları korumakla birlikte iktidarda cisimleşmiş olan bir toplumsallaşmayı da barındırır (Fine 1984: 154).

Fine'nın açıklaması hukukun ve devletin görelî özerkliğini sermaye ilişkisinin belirli biçimleri olarak türetme konusunda özellikle ilginç bir

çabadır. Özellikle hukuk, devlet içinde tümleyen ve yatay bir unsur olmasına rağmen yasal biçimle devletin biçimini ayırır. Çünkü hukukun ayrı bölümlerden meydana geldiği, dolaşım sürecindeki bireysel değişim eylemleri ile tetiklendiği varsayılırken, devlet, hukukun diğerleri arasında bir devlet aygıtı şeklini aldığı, sürekli ve kendini idame ettiren bir biçim alır. Bununla birlikte Fine, her iki durumda da, bir 'içsel' ve bir 'dışsal' momente vurgu yapar. Ve, her iki durumda da, bu diyalektiğin birikim sürecinde yarattığı gerilimlere ve çelişkilere dikkat çeker. Bununla birlikte Fine, Tushling'den daha başarılı bir şekilde hukuk ve devlet arasında ayırım yapabilmesine rağmen, Tuschling'le birlikte biçimsel olarak farklı biçimlerin sunuluşlarındaki uygunluk ve tamamlayıcılıklarının işleme biçimlerinin ihmalinden de sorumludur. Bu anlamda, sermaye ilişkisinin pek çok sayıda ifadesi olarak bu farklı biçimlerin tamamlayıcılıkları üzerine vurgu yapmak ve bu ayrımların bir fark yarattığını ve böylece sermaye birikimini problemlili hale getirdiğini kabul etmek arasında gidip gelmekten kurtuluş yokmuş gibi görünmektedir. Aynı problem, Poulantzas, Tuschling ve Fine'da da görülmektedir. Bu da, 'içsel-dışsal' diyalektiğinin kapitalist toplumlaşma problemine kesinlikle yetersiz bir cevap olduğunu göstermektedir.

Hirst'in Yaklaşımı

Ekonomik indirgemecilikten uzağa doğru bir başka adım da Paul Hirst tarafından atılmıştır. Hirst, hukuka, kökleri bir üretim tarzının kendi-yeni-den-üretiminin gereksinimlerinde olan tek ve zorunlu bir içerik yüklemeye çalışanlara karşı, yasaların ortak yasal aygıtlarıyla birlikte yasal süreç içindeki yasama ve yürütme dışında hiçbir zorunlu birlik, içerik ve işlev birliği olmadığını vurgular (Hirst 1979b: 96-7, 101, 111-14, 137). Bu da demektir ki, hukukun tahlili için gereken başlangıç noktası, yasal sistemin kendisinin dışında ve ötesinde aranmamalıdır. Meselâ, hukuk, sermaye dolaşımından ya da kullanım ve mübâdele değeri arasındaki çelişkiden çıkarılmamalıdır. Bunun yerine, yasal sürecin önkoşulları, doğası ve etkinliği ile başlanmalı ve hukuk yasal söylemin özgül doğasına dayanarak tanımlanmalıdır (1979b: 111-13).

Hirst, bu görüşleri geliştirerek *otopoietis* yaklaşımında (Bölüm 11'de

geniş bir şekilde ele alınmaktadır) bazı ana temaları öngörmüş, ancak bunları aynı sonuca götürmemiştir. Çünkü yasa yapımında kullanılan yasal söylemlerin, yasal öznelerin ya da yasal ya da yargısal aygıtların doğasını net bir şekilde tanımlamamıştır. Yasal *autopoiesis* tahlilcileri, hukukun, normatif beklentilerini tanımlamanın ve uygulamanın belirli biçimlerini gerektirdiğini savunurlar ve temel kod ('yasal/yasadişı') ve bu kodu çalışır hale getirmek için kullanılan farklı programlar arasında ayırım yaparlar (Bölüm 10'da daha ayrıntılı ele alınmıştır). Hirst, bu tür bir tanımlı reddederek yasal sistem konusunda salt nominalist bir yaklaşımın içine düşmüş görünmektedir. Dolayısıyla Hirst, hukuku toplumsal ilişkilerin diğer biçimlerinden ayıranın ne olduğunu: ya da, kendinden menkul *otopoietis* teorisyenlerinin söyleyeceği gibi, hukukun kendisi ve çevresi arasındaki farkı nasıl oluşturduğunu belirlemekte başarısızdır. Hirst, ayrıca, özerk, aynı zamanda heterojen bir yasal düzenin gerçekte nasıl oluşabildiğini ve etkin bir yasal söylemin önkoşulu olarak işlev görebildiğini de göstermemektedir. Böylece Hirst, indirgemeci Marksist bir konumdan yola çıkmış ve hukukun kendi-oluşumunun tahlili sahasına girmiş görünmesine karşın *otopoietis* hatlar boyunca hukukun bu radikalleşmiş özerkçi görüşü tarafında kalmıştır.

Marksist Yaklaşımların Eleştirisi

Şimdi hukuk ve devletin özerkliği konusuna Marksist yaklaşımların bir eleştirisini sunabiliriz. Benimsenen yaklaşımın tipine bağlı olarak, farklı eleştiri çizgileri uygun olacaktır. Biz, burada ne sermaye-teorik ne de sınıf-teorik yaklaşımların temel güçlüklerinin eleştirisiyle ilgilenmiyoruz (daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Bölüm 9). Bunun yerine, özerkliğe karşı üç temel yaklaşımdaki sorunlara odaklanıyoruz: girdi-çıktı ya da temsiliyet modelleri; 'içsel-dışsal diyalektiği ve eklemlene pratikleri. Bu yaklaşımların her birinin yetersiz olduğunu ve devlet, hukuk ya da diğer kurumsal düzenlerin 'görelî özerkliğini', sadece oldukça farklı bir başlangıç noktasından yola çıkarak kavramsallaştırabileceğimizi savunacağız.

Girdi-Çıktı

Bu yaklaşımın temel problemi, girdileri çıktılara dönüştüren ‘kara kutunun’ boşluğudur. Eğer ekonomik girdilerin sermayenin ihtiyaçlarına cevap veren yasal ya da politik çıktılara otomatik çevirisi olsaydı, o zaman hukukun ya da devletin hiçbir özerkliği olmazdı. Hukuk ve devlet, daima verili bir girdiyi verili bir çıktıya çeviren ve girdilerle çıktılar arasındaki ilişkiyi çeşitlendiremeyen ‘gereksiz makinelerden’⁵ başka bir şey olmazdı. Bu değiştirilemez ilişki, devlet ve hukukun performanslarının tarihlerinden bağımsız ve tahmin edilebilir olduğu anlamına gelirdi (*krş.* Von Foerster 1984: 9). Şâyet girdiler ve çıktılar arasındaki ilişki değişkense ve yasal ve politik sistemin iç hallerine (herhangi bir verili girdiye göre belirsiz durumlar) bağlıysa, o zaman hukuk ya da devletin biraz olsun özerkliği olurdu. Dolayısıyla, girdi ve çıktı arasında doğrudan doğruya bir karşılıklılık oluşturulamaz. Bu, girdiler dizisi, sistemin değişen içsel durumu, bu durumun girdilerin ele alınmasıyla ilgili sonuçları ve sonuçtaki çıktılar arasındaki belirli ilişkiyi dışlamaz. Fakat böyle durumlarda, bir ‘içsel-dışsal’ diyalektiği benimsenmeli ve herhangi bir ilişkinin yol-bağımlılığı (ya da ontogenetik koşullanması) hesaba katılmalıdır. Dahası, ilgili ‘gereksiz-olmayan makineler’ o kadar çok karmaşık olabilir ki, yapıları ve çalışma şifreleri herhangi sonlu bir sayıdaki girdi-çıkıtı kayıtlarından, *prensipte* bile, anlaşılmayabilir. Bu da söz konusu makineleri girdi-çıkıtı terimleriyle analitik olarak belirsiz ve tahmin edilemez yapar (von Foerster 1984: 12). Dolayısıyla bu makinelerin nasıl çalıştıklarını açıklamak için içsel örgütlenmelerine ve tarihlerine bakan soybilimsel bir yaklaşım gerekmektedir.

‘Temsiliyetin’ problemlili doğası, bu daha genel sorunun özel bir durumu olarak görülebilir. Temsiliyet üç unsur içerir: Temsil edilen, temsil aracı ve temsiliyetin kendisi.⁶ Dolayısıyla, eğer temsil edilen ile temsiliyet arasında bire bir karşılıklılık olduğu iddia ediliyorsa, o zaman temsiliyet araçlarının kendi başlarına bir etkisi yoktur ve ‘gereksiz bir makine’

⁵ Buradaki ‘makine’ kelimesi salt mekanik sistemlere atıfta bulunmak zorunda değildir: herhangi bir basit dönüşüm işlemini kapsar. *Krş.* Luhmann 1988a: 293.

⁶ Peşinden gelen sav Hirst ve Hindess tarafından geliştirilen Marksist sınıf politikaları teorileri eleştirisinden çıkarılmıştır.

oluştururlar. Fakat eğer temsiliyet araçlarının çeşitli etkileri varsa (dolayısıyla bu bire bir karşılık gelme iddiasını da dışlar), farklı bir problem ortaya çıkar. Çünkü bu, temsiliyet araçlarının biraz bağımsız etkisi ya da özerkliği olduğu anlamına gelecektir.⁷ Böyle durumlarda, temsil edilen ile temsiliyeti arasında gerçekte bir karşılıklılık olup olmadığına karar verilemez. Bu problem, alternatif temsil araçları getirmekle ve bu temsil araçlarından birini diğer temsiliyetlerin doğruluğunu değerlendirmek için 'standart' olarak kullanmakla da çözülemez. Çünkü bu, keyfî standartlar getirmek olacaktır. Bu nedenle Luhmann, temsiliyet kavramının modern politikanın incelenmesinde oldukça yetersiz olduğunu ve en iyi biçimde gerçek işlevi yönetenler ve yönetilenler arasındaki birliği tanımlamak olan orta çağdan kalma bir kavram olarak anlaşılabileceğini savunmuştur (krş. Luhmann 1989c: 141).

Bu tür savlar, sınıfsal çıkarların temsiline dayalı modeller ya da girdi-çıkı çalışmaları tutarsız olduğunu gösterir. Çünkü girdilerin çıktılara çevrildiği araçların ve süreçlerin özerkliğini ya (a) reddetmek ya da araçların ve süreçlerin biraz özerkliği olduğunu ve dolayısıyla kendilerini besleyen varsayımların ötesine gittiğini (b) kabul etmek durumdadırlar. Bu da girdi ve çıktı arasındaki olumsal zorunlu uygunluğun nasıl sağlandığını belirlemek için bir 'içsel-dışsal' diyalektiğine, belirli ekleme pratiklerine ya da bir başka modele doğru gitmek anlamına gelecektir.

'İçsel-Dışsal' Diyalektik

İçsel-dışsal diyalektiğe bağlı teoriler girdi-çıkı modellerindeki kara kutuyu 'beyazlatır'. Yasal sistemlerin ya da devlet sistemlerinin aldığı biçimleri vurgulayarak, bu sistemlerin özel kurumsal mantıklarını ortaya koyarlar. Fakat burada temsiliyet sorununu çözmezler. Tam tersine, bu sorunu gün ışığına çıkarırlar. Çünkü eğer hukukun ya da devletin özgül kurumsal mantıklarının gerçek etkileri varsa, bu etkilerin sermaye birikimi ve sınıf hâkimiyetinin gereksinimleri ile çakışacağının garantisinin ne olduğu sorulmalıdır. Dolayısıyla, bir içsel-dışsal diyalektiği, olumsal, eklemeleyici

⁷ Heil, 'özerkliği' gerçekte yaşayan sistemlerin girdi-bağımsızlığı, yani, bir gözlemci için benzer girdiler olarak görünen performansların belirsizliği olarak tanımlamıştır (Heil 1984: 64).

pratikleri tahlil etme *yolunda* sadece bir hazırlık noktası olabilir (Offe, Poulantzas ve Foucault ile ilgili olarak bu meselenin daha ayrıntılı bahsi için bkz. Jessop 1982, 1985a, 1987a ve Bölüm 8). Kısaca, bir içsel-dışsal modeli, özerklik ya da yaderklik öne sürme sorunlarından kaçınan bir ‘orta yol’ sunmaz; tam tersine, yalnızca her ikisinin sakıncalarını birleştirir.

Eklemleme

Eklemleme yaklaşımı, görelî özerkliğe üç temel Marksist yaklaşımın en ümit verici olanıdır. Çünkü içsel-dışsal modellerin sorunlarından kaçınırken bu modellerin indirgemecilik karşıtı hamlesini bünyesine dâhil eder. Ekonomik, yasal ve politik alanlar arasındaki karşılıklılıkları belirlemeye çalışır, aynı zamanda da yasal ve politik alanlara bir miktar özerklik atfeder. Böyle yaparak, yasal ve politik alanların, *sui generis* çalışmaları yoluyla, ekonomik sistemin ihtiyaçlarını karşılayan çıktılar üretmesinin hiçbir kurumsal garantisi olamayacağını kabul eder. Hukuk ya da devlet, en iyi halde yapısal ya da stratejik seçici olarak görülebilir. Fakat kesin çıktılar, aynı zamanda örneğin hukuk ya da devlet sisteminin kendi içindeki belirli eylemlere, kararlara, güçlere, stratejilere ve benzerlerine de bağlı olacaktır. Böylece, eklemleme yaklaşımı, olumsal eklemleme pratiklerinin rolünü vurgulayarak farklı kurumsal sistemleri birbiriyle kaynaştıran hegemonik projelere, küresel stratejilere ya da eklemleme söylemlerine bakar. Bu anlamda, her sistemin dışına yerleştirilir ve bu sistemlerin koordinasyonuna hizmet ederler. Fakat bu sorunludur, çünkü ya eklemleme pratiklerinin kendilerinin belirli yapılarda demirlemeksizin serbestçe dolaştıklarını ya da belirli kurumsal alanlarda köklendiklerini ve böylece toplumsal bir oluşumda birliğin merkezî noktası haline geldiklerini öne sürmektedir. Eğer bu ekonomi değilse (ekonomik indirgemeci Marksizmde olduğu gibi), tipik bir şekilde devlet (Poulantzas’ta olduğu gibi, politizm) ve/veya temel bir hegemonik söylemdir (erken dönem Laclau ve Mouffe’de olduğu gibi, ideolojizm). İdealizm sınırında duran serbestçe süzülen eklemleme pratikleri kavramı, niteliği gereği inandırıcı değildir. Fakat toplumsal eklemlemenin merkez ekseninin, ekonomiden çok devlet ya da hegemonik söylem olabileceğini kabul etmek için artık bir neden yoktur.

Problemi Yeniden Düşünmek

Teorik bir açmaza ulaşmış gibi görünüyoruz. Marksistler kapitalist toplumlara, esasen sermaye ilişkisinin etrafında yapılanmış ve/veya eklemelenmiş olarak bakmaya kilitlenmiş görünmektedir. Fakat bu durumu akla yatkın biçimde açıklamak güçtür. Daha önce gördüğümüz gibi, kapitalist ekonominin, kendi içinde ve kendisiyle toplumun sözde üstyapısal kurumsal düzenlerinin dinamiğini ve tüm üstyapısal eklemelenmeyi nasıl belirleyebildiğinin tutarlı bir açıklamasını yapmak mümkün değildir. Çünkü ekonomik temel, ne unsurlarında tamamen ekonomik ne de kesinlikle özerktir, dolayısıyla da diğer alanları belirleyen bir ‘nedensiz neden’ olarak iş göremez. Aynı mantık, toplumsal yapılaşırmanın kesin belirleyicisi olma konusundaki diğer muhtemel adaylar için de geçerli görülmektedir. Karşılığında bu da ‘toplumsal etkinin’ pek ihtimal dâhilinde olmadığını akla getirmektedir ve çeşitli kurumsal düzenler, eklemleme pratikleri ve şans eseri meydana gelen olayların olumsal etkileşiminden, böyle ihtimal dâhilinde olmayan bir sonucun nasıl ortaya çıktığının izlenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yansımalarından dört genel sonuç çıkarılabilir.

İlk olarak, eğer ‘görelî özerklik’ terimini kullanacaksak, bu terim, açık seçik ve savunulabilir şekilde tanımlanmalıdır. Bu bağlamda, daha önce başka her yerde dikkat çektiğim gibi, iki muhtemel anlam vardır: ve burada önereceğim gibi, her iki anlam da bizzat bu kafa karıştırıcı ifadeye kendisine başvurmadan kolayca açıklanabilir. Çünkü bazı bağlamlarda, ‘görelî özerklik’, hiçbir şeye hizmet etmeyen, ama sadece kendi savunucularının tercih ettiği yaklaşımla farklı kurumsal düzenlerin mutlak özerkleştirilmesi ve kaba bir indirgemecilik arasında sınır çizen, soyut, biçimsel bir kavram gibi görünmektedir. Buna bağlı olarak, farklı kurumsal düzenlerin karşılıklı etkileşimini ve ortak-evrimini vurgulamaktan biraz daha fazlasını yapmaktadır. Bu anlamda, gerçekten *contradictio in adjecto* içerir: bir sistem ya da politik eleman ya özerktir ya da değildir – özerklik görelî olamaz. Bu oldukça gereksiz mantıksal güçlükten kurtulmak için aynı nokta, farklı düzenlerin birbirlerine işlevsel bağımlılıkları ve işlevsel özerklikleri arasındaki diyalektiğin yapısal çelişkilerini ve ikilemlerini araştırma ihtiyacı temelinde vurgulanabilir. Diğer bağlamlarda,

‘görelî özerklik’, tam içeriği belirli konjonktürler boyunca çeşitlenen somut, tanımlayıcı bir kavram olarak hizmet etmektedir. Bu anlamda ‘güçler dengesi’ gibi daha âşina terimlere eşdeğerdir ve farklı güçlerin belirli konjonktürlerde hedeflerini ve çıkarlarını gerçekleştirme konusundaki görelî kapasitelerini ifade eder. ‘Görelî özerklik’ bu bağlamda herhangi özel bir önem taşıdığı ölçüde, devlet güçlerinin, devlet-dışı güçlerin açıklanmış niyetlerine karşı, ama sonradan bu güçlerin çıkarlarını geliştirdiği ortaya çıkan politikalar izleme kapasitelerinden bahseder. Eğer bu ikinci koşul karşılanmazsa, o zaman ‘görelî özerklik’ kavramsal özgüllüğünü kaybeder. Fakat bu ikinci koşulu yerine getirmek teorik ya da ampirik olarak kolay bir iş değildir. Bu ve diğer bağlamlardaki ‘çıklarların’ tanımlanması konusundaki temel kavramsal sorunların bazılarına zaten değindim, fakat buraya sadece ne ‘güçler dengesi’ ne de ‘görelî özerklik’ (bu anlamda) kavramlarının bir açıklama ilkesi olarak hizmet edemeyeceği notunu düşeceğim. Atıfta bulundukları koşullar her zaman konjonktürel olarak özgüldür ve lâkin koşulların kendilerinin açıklanmaları gerekmektedir. Devlet iktidarının bu karmaşık üst-belirlenimini, basit bir şekilde soyut bir açıklama ilkesi olarak ‘görelî özerklik’ işlemi lehine göz ardı etmek, devlet iktidarı ve devlet aygıtının son derece problemlî işlevselliğini göz ardı etmektir. Ve çoğu durumda, ‘güçler dengesi’ ya da görelî özerklik yetenekleri hiçbir gerçek anlam kaybı olmadan ikâme edilebilir (*krş.* Jessop 1982: 226-7).

İkinci olarak, eğer güçlü ekonomik belirlenim gerçekten sermaye dolaşımına *içsel* ise, belki de diğer kurumsal düzenlerde paralel belirlenim biçimleri vardır. Diğer sistemlerin belirleyici işlevsel kendi-kapanış biçimlerini ve sonucundaki kurumsal mantıkları araştırmaya değebilir. Bu hedef, kısmî bir başarıyla izlenmiştir; bu konuda bir dereceye kadar daha kompleks sonuçlarla devletle ilişkili olarak ilgilenilmiştir. Burada iki sorun vardır: Genellikle sadece kurumsal farklılık gerçeğinin, kendi dinamiğiyle özerk bir düzen üretmeye yeterli olduğu düşünülür. Fakat bunların sermaye dolaşımındaki gibi işlevsel bir kapalı devre oluşturması ve özerkliği için bir dizi gayet özel içsel mekanizmalar geliştirilmelidir. Belirli açılardan bu özerklik derecesi, burjuva hukuk sistemi için daha karmaşık devlet sistemi için olduğundan çok daha fazla ulaşılabilir. Bununla birlikte, açık biçimde farklı bir düzen ya da sistem, kendi kendine

işlevsel kapalı devre oluşturulmasını güvence altına alan mekanizmaların yokluğu durumunda, hâlâ dışarıdan kontrol edilebilir ya da güçlü biçimde etkilenebilir. O zaman bir 'girdi-çıktı' modeline sahip olunabilir. Burası da ikinci hatanın ortaya çıkabileceği yerdir. Çünkü bu mantık, bazı etkileşimlerin ve kuruluşların sermaye aracılığıyla kontrol edilebileceği ya da en azından ekonomik olaylara tahmin edilebilir tepkiler vereceği için diğer kurumsal düzenlerin de sermaye dolaşımı gibi işlevsel bir kendiliğinden kapalı devre oluşturamayacağını kavrayamamaktadır. Söz konusu kurumsal düzenler, bunun gerçekleştiği oranda, sermaye mantığına özellikle direnecektir. Hattâ kendi dinamiklerinin, dışsal kontrolün etkisine görelî olarak kapalı olması nedeniyle, sermaye dolaşımının bizatihi kendi yeniden-üretiminde sorunlara yol açabilir.

Üçüncü olarak, şâyet ekonominin (ya da bir diğer kurumsal düzenin), 'toplumsal etkinin' 'nedensiz nedeni' olabileceği varsayımından yola çıkmak yanlışsa, gerçekten açıklanmasına ihtiyaç duyulan belirsiz bir 'toplumsal etki' olduğunu varsaymak da aynı ölçüde yanlış olabilir. Bu, söz konusu 'etkinin' sağlanmasında farklı kurumsal düzenlerin görelî özerkliğini araştırma ihtiyacını tamamen baltalayacaktır. Bu, sadece hiçbir şekilde son yargıda belirlenim olamayacağı meselesini değil, 'toplumun' sürdürülmesi konusundaki farklı kurumsal düzenlerin görelî ağırlığıyla ilgili olan bir genel problemi de ortadan kaldıracaktır. Bunun yerine, özgül sorunlara bakmalıyız ve yapısal mekanizmaların ve stratejik davranışların özgül bileşimini bunların kendi olumsal zorunlulukları içinde açıklamaya çalışmalıyız. Çok az durumda, şâyet böyle bir durum varsa, 'toplum' bu sıfatla, yerinde bir açıklanması gerekendir (bu nokta Bölüm 8'de geliştirilmiştir). 'Toplumun' söz konusu olarak görüldüğü yerde bile, daha fazla yansıma, tipik haliyle bunun belirli tipteki bir toplumsallaşmanın stenografisi olduğunu gösterecektir. Dolayısıyla, Marksist tahliller için söz konusu olanın 'toplumsal etkilerin' genel toplamı değil de kapitalist toplumsallaşma (burjuva toplumunun yeniden-üretimi) olması daha muhtemeldir.

Dördüncü ve son olarak, şâyet farklı kurumsal düzenler, kesin dış çizgileri, görelî birliği ve belirleyici dinamiği asla önceden verilmeyen ancak her zaman olumsal toplumsal pratiklerin içinde ve bu uygulamalar yoluyla oluşan heterojen toplumsal ilişki topluluklarını içeriyorsa, top-

lumsal olguları açıklamada oldukça yeni teorik ve ampirik problemler ortaya çıkar. Gerçekten farklı kurumsal düzenlerin ortak-evrimleri, karşılıklı birbirlerine nüfuz etmeleri ve karşılıklı uyarlamaları problemleriyle karşı karşıya kalırız. Ekonominin, hukukun, devletin ve diğerlerinin kuşatılmış olduğu olduğu aynı toplumsal çevre içinde nasıl birlikte-varolduğunu ve burada oluşan belirli değişikliklere tepki olarak nasıl evrildiklerini araştırmamız gerekmektedir. Evrimsel bakış açısını benimsemekle, makro-toplumsal gelişimin büyük bir kısmının anarşik ya da plansız olduğunu ima ediyoruz. Bu da herhangi bir son yargı belirlenimini dışlayarak, toplumsal gelişimin kaçınılmaz (ya da zorunlu!) ‘olumsal zorunluluğunu’ vurgulamaktadır. Asıl sorun, karmaşık, değişen bir konjonktürdeki özgül sonuçları saptama konusunda farklı kurumların ve toplumsal güçlerin göreliliği ağırlıklarını değerlendirmektir. Sadece ortak-evrimin – eğer bazen yansımali olarak izleniyorsa ve kısmen güdümlüyse bile, ki dolayısıyla, en azından kısa vadede, tamamen körlemesine değildir – rolü üzerinde ısrar ederek nihayet ilk, son ya da ara yargılarda belirlenim araştırmasından kurtulabiliriz. Denebilir ki, sadece yapısal olarak eşleşmiş ve stratejik olarak dolayımlanmış ‘etkileşimli’ yargıda belirlenim vardır. Ve bu da, bir açıklama ilkesi olarak ‘görelili özerklik’ kavramının teorik çöp sepetine gönderilebileceğine işaret eder.

Kısım II

*Politik Temsiliyet,
Toplumsal Temeller ve Devlet Biçimleri:
Korporatizm, Parlamentarizm ve Ulusal Çıkar*

GİRİŞ

Koleksiyonun ikinci kısmı, devlet teorisinin özellikleri konusunda üç yazıyı daha içermektedir. Bu yazılar, Marksist teorilere özel ilgiden toplumsal ve siyasi analizin daha genel konularına az çok kayma göstermektedirler. Bu yazılar, ayrıca, daha önceki bölümlerde geliştirilen genel metodolojik ve teorik ilkelerin bazılarının daha özel konulara nasıl uygulanabileceğini göstermeye yardımcı olacaklardır. Yazılarda yer alan temalar korporatizmin farklı biçimleri ve sermaye birikimi için sonuçları; kapitalist devlet tipinde ticari çıkarların temsili; demokratik devletin sınıf doğasıdır. Kabaca ilk bölümdeki yazılarla aynı dönemde yazılmış olmalarına rağmen, bu yazıların genel sav hattında daha fazla süreklilik vardır. Bunun da, teorik yaklaşımımın tüm gelişiminde gerçek ilerleme ya da duraklamalardan daha çok yazıların belirli temaları ve amaçları ile ilgisi vardır.

İlk yazı (Bölüm 4) bir devlet biçimi olarak korporatizm ile ilgilidir. Korporatizm, en çok itiraz edilen *kavramlardan* biri olmasının yanı sıra toplumsal ve siyasal bilimlerin de en çok-işlevli *terimleri* arasında yer alır. Ancak Marksist söylemde ve analizdeki yeri, hiç bu kadar önem taşımamıştır. Çünkü Marksistler korporatizmi özünde burjuva ya da küçük burjuva ideolojisi, politik hareketi, politik rejimi, endüstriyel ilişkiler sistemi ya da düzenleme tarzı olarak eleştirirken, korporatizm bu sıfatla Marksistlerin kendi ideolojileri ve stratejileri için önemli olmamıştır. En fazla, korporatizmin konsey komünizmi, sendikalizm, işlevsel sosyalizm, lonca sosyalizmi ve benzer doktrinler kılığında bazı sosyalist programlara; ve farklı gruplar arasında çalışmaların koordinasyonu, yönetime

katılma ve diğer sınıfsal işbirliği biçimleri kılığında bazı sosyal demokratik programlara dâhil edildiği savunulabilir. Normatif ya da stratejik bir kavramdan çok analitik bir kavram olsa bile, korporatizm Marksizmde sadece sınırlı kabul görmüştür. Bu bağlamda, korporatizm, kapitalizm ve sosyalizm arasında bir '*tertium genus*' [üçüncü türe] işaret etmekten çok, kapitalist devlet, politik rejim ve endüstriyel ilişkilerin belirli biçimlerinin tahlilinde kullanılmıştır.¹

Bu, devlet teorisinde daha genel konular temelinde korporatizme kendi yaklaşımım için de geçerlidir. Dolayısıyla, buradaki ilk bölüm, devlet tahlili için daha önceki rehber ilkelerim ışığında başlıca bazı alternatif korporatizm açıklamalarını eleştirmektedir (*krş.* Jessop 1977, bölüm 1). Bölüm, daha sonra korporatizmin bir devlet biçimi olarak yeni bir tanımını önermektedir ve bu yeni yaklaşımın bazı sonuçlarını araştırmaktadır. Bu bağlamda, savaş sonrası Batı Avrupa korporatizmi ile bazı savaş öncesi faşist ya da korporatifçi örnekleri arasındaki farklılıklarla özellikle ilgilenmektedir. Bu yazıyı 1978'de kaleme alırken, (olayların kavranışı ile artık) Fordizmin gerileme yılları olarak adlandırılabilen dönemlerde bir tür kriz yönetimi olarak korporatizme olan eğilimden ben de aşırı derecede etkilendim. Bu nedenle, savlardan bazıları bugünlerde yaptığımdan çok daha fazla işlevsel terimlerle ifade edilmiştir, ancak o zaman bile, aynı zamanda sosyal demokratik korporatizmin temel biçimlerinin sermaye için kendi işlevselliğini nasıl sorunlu hale getirdiğini de göstermeye çalıştım. Bu bağlamda önümüzdeki on yıl içinde korporatizmde bazı olası gelişmeler de ileri sürdüm.

Bu bölümün orijinalinde sadece üslupla ilgili değişiklikler yapıldı, fakat bu yeniden yayınlama fırsatını bir tür dipnot eklemek için kullandım. Söz konusu dipnot birbiriyle ilgili iki konuya değinmektedir: korporatizmin dönemlendirilmesi ve kapitalist toplumlarda yeniden canlanması için maddi temeller. Korporatist düzenlemeler, kapitalist gelişimin tüm evrelerinde ve çok çeşitli kapitalist toplum türlerinde benimsenir ve/veya savunulur. Fakat, izlenen düzenlemelerin tiplerinde ve politik hâkimiyet ve

¹ Korporatizm ile enine boyuna ilgilenen birkaç Marksist teorisyenden biri, Hans Kastendiek'dir. Habilitasyon tezinde korporatist teorilerin son derece açık ve derinlemesine bir incelemesi vardır: Kastendiek 1981.

toplumsal üretim ilişkileriyle daha genel eklemlenmelerinde de önemli farklılıklar bulunmaktadır. Dipnot, daha önceki korporatist düzenlemelerin doğurduğu problemlere rağmen korporatist projelerin sürekli yeniden canlanmasının nedenleri ile ilgilenmektedir. Ayrıca, stratejik teorik bir yaklaşımla devlet biçimlerinin analizi için biraz daha genel dersler çıkarılmaktadır.

Burada yer alan ikinci bölüm (Bölüm 5) daha sonra ki Bölüm 7 ile aşağı yukarı aynı zamanlarda yazıldı. Her ikisi de değer-biçimi ve değer-biçiminin politika için sonuçları ile ilgilidir. Bununla birlikte, 7. Bölüm, başlıca, birikim stratejileri ve hegemonik projeler ile ilgiliyken ona eşlik eden diğer bölüm, iş ortaklıkları örgütlenmeleri ve sermaye çıkarlarının doğası için stratejik-ilişkisel yaklaşımın sonuçlarını araştırmaktadır. İlk olarak işörgütleri hakkındaki çalışmaya başlıca alternatif yaklaşımları eleştirmekte ve daha sonra bu yaklaşımların güçlüklerinin kapitalist çıkarlara ilişkisel bir yaklaşım uyarlamadaki ve devletin stratejik seçiciliğinin önemini kavramadaki başarısızlıklarından kaynaklandığını savunmaktadır. Bu eleştiriye daha da ileri götürerek, kapitalistlerin çıkarlarını tanımlamakta karşılaştıkları çelişkileri ve ikilemleri araştırıyorum ve bu güçlükleri kısa bir vaka tahlili ile gösteriyorum. Bölüm, farklı devlet biçimlerinin sermaye çıkarlarının izlenmesiyle ilgili sonuçları hakkında bazı genel ifadelerle bitmektedir. Bu anlamda, korporatizm hakkındaki bölümde sunulan savların bazılarını hem genellemekte hem de özelleştirmekte ve kapitalist devletin sermaye düzeni için problemli yapısını vurgulamayı sürdürmektedir.

Üçüncü bölüm (Bölüm 6) demokrasinin genel sınıf karakterinden daha çok belirli kapitalistlerin ya da iş örgütlerinin hâkimiyeti ile ilgilidir. Demokrasinin liberal ya da muhafazakâr savunucuları ile daha radikalleri ya da Marksist eleştirmenler arasında bir tartışma biçiminde gelişmektedir. Bölümde, geliştirmekte olduğum stratejik-ilişkisel yaklaşım doğrultusunda, devlet biçimlerinin ve politik uygulamaların diyalektiğini vurguluyorum. Bu savların bazıları, ilk olarak Lenin'in 'burjuva demokratik cumhuriyeti, sermaye için mümkün olan en iyi kabuktur' tezi hakkında daha önce kâğıda döktüğüm bir yazıda yer aldı (Lenin 1917; *krş.* Jessop 1978b). Bu yazıda, burjuva demokrasisinin kapitalist tahakküm için işlevselliği konusunda geliştirilmiş çok farklı tiplerde savları gözden

geçirdim ve çoğunu bunu ister buldum. Burjuva demokratik cumhuriyetinin yalnızca politik hegemonyayı kolaylaştırdığı (ve kendisi de politik hegemonya tarafından sürdürüldüğü) sürece sermaye için mümkün olan en iyi kabuk olduğu sonucuna vardım. Bununla birlikte, burjuva demokratik cumhuriyeti, hegemonya krizi varken açık bir şekilde işlevsiz olabilir (*krş.* Nun 1967: 99; Poulantzas 1970). Ancak, esas ne olursa olsun, daha önceki yazı, başlıca Marksist politik teori ve stratejideki çelişkilerle ilgiliydi. Buradaki yazı ise daha anlaşılır ve hegemonya hakkındaki savı daha bütün halde geliştirmektedir.

Sunulan her üç yazıyı bir araya getirerek, daha önceki bölümlerde işaretileri verilen devlet ve politikaya genel yaklaşımın nasıl uygulanabileceğine dair önerilere başlanmıştır. Dahası, bu yaklaşım o tarihten bu yana daha da geliştirildiğinden, daha sonraki çalışmanın ışığında savlarını reddetmek için çok az neden vardır. Biraz tadilat ya da daha özenli işleme gerektiren üç ana alan, korporatizm açıklamamın aşırı işlevselciliği, devletin çalışması ve hegemonya mücadelelerinde politik partilerin rolü ile daha doğrudan ilgilenme ihtiyacı ve devlet projeleri ile diğer politik proje tipleri arasındaki ayrımdır. Bölüm 4'teki dipnot, korporatizm açıklama-
mın aşırı işlevselciliğine karşı atılmış bir ilk adımdır ve öne çıkardığı konular bu kısmın son bölümünde yeniden ele alınmıştır. Son bölümde, ayrıca, politik partilerin devlet projeleri üzerindeki rollerinin yanı sıra devlet iktidarının örgütlenmesindeki rollerine de değinilmektedir. Dolayısıyla, ilgili okurlar, aşağıda öne sürülen konular hakkında daha fazla düşünce bulmak isterlerse bu bölüme dönebilir.

4.

KORPORATİZMİN

MADDÎ ve TOPLUMSAL TEMELLERİ

Bu bölüm, son dönemlerin korporatizm tartışmalarını Marksist politik-ekonomi ile ilişkilendirmeye ve korporatist eğilimlerin kapitalist devletteki politik ve ekonomik önemini değerlendirmeye çalışmaktadır.¹ Son dönemlerdeki çalışmalara eleştirim, korporatizme yönelik iki etkili yaklaşımın gözden geçirilmesi ile başlayacak ve daha sonra bu yaklaşımların devlet varsayımlarını ele alarak korporatizmin bir politik temsiliyet ve devlet müdahalesine eklemlenme biçimi olarak yeniden formüle edilmesi ile bitecek. Ardından parlamentarizm, korporatizm ve tripartizmden [hükümet, işçi ve işverenden oluşan üçlü yapı] bahsederek bunların doğalarını, önkoşullarını ve etkilerini ele alacağım. Bu tahlil, farklı devlet biçimlerinin toplumsal temelleri üzerinde bazı kısa yansımalarla devam edecek. Bu da bizim, faşist ve sosyal-demokrat rejimlerde korporatizmin rolünü, diğer temsil ve müdahale biçimlerine farklı eklemlenişine ve her rejim biçiminin toplumsal temellerinin pekiştirilmesindeki önemine göre ayırmamıza yardımcı olur. Bölümü, korporatizmin teorik ve ampirik tahlili ve gelişmiş kapitalist devletlerdeki geleceği konusunda bazı genel gözlemlerde bitireceğim.

¹ Bu bölüm, 6-12 Nisan 1978'de Grenoble'daki European Consortium for Political Research toplantısı için hazırlanmış bir çalışmanın hafif gözden geçirilmiş bir versiyonu olarak yola çıktı. Bu şekilde Philippe Schmitter ve Gerhard Lehmbruch tarafından düzenlenen bir kitapta yer aldı (1979). Bu gözden geçirmeye Hans Kastendiek, Gerhard Lehmbruch ve Leo Panitch'in yorumları yardımcı oldu. Şimdiki versiyon ise sadece üslup bakımından geliştirilmedi. aynı zamanda orijinal eserde kanıksanmış bazı tanımların eklenmesi ve bir ekleme yazısı ile genişletildi.

Korporatizmin Tanımları

Kavram, modern 'neo-korporatist' anlamda ilk olarak İsveç ve diğer İskandinav ülkelerindeki kalıpların tanımlanması amacıyla kullanıldı: Bu, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra oldu (*krş.* Lehmbruch 1977). Fakat, analitik bir kavram ve yeni bir politik olay olarak korporatizme ciddi ilgi, 1970'lerdeki ortodoks siyaset bilimi dönemi sırasında gösterildi. Paradigma kayması ve araştırma gündemi, büyük oranda 1974 yılında yazdığı geniş kapsamlı bir makale ile Philippe Schmitter tarafından oluşturuldu (bundan sonra Schmitter 1979 olarak bahsedildi). Bu dönemde başka çalışmalar da kaleme alındı. Örneğin, Pahl ve Winkler (1974), İngiltere'deki eğilimleri ele aldılar ve Lehmbruch (1967) Orta Avrupa'daki korporatizm üzerine yazdı. Bununla birlikte, Schmitter'in çalışması standart referans noktası olarak kaldı. İlgi büyüdükçe, kavram daha çok anlamlar kazandı ve hemen hemen tüm modern toplumlar, şu ya da bu dönemde, ya yalın haliyle ya da nitelendirilmiş anlamıyla, korporatist olarak tanımlandılar (daha yeni bir bibliyografya için *bkz.* Cawson ve Ballard, 1984; daha yeni bir gözden geçirme için *bkz.* Williamson, 1989).

Bu bölümde korporatizme ilişkin tüm yaklaşımları gözden geçiremeyeceğiz, ancak üç farklı açıklama üzerinde odaklanacağız. Şu ân için iki etkin tanımlama ve bunlara destek olan teorik varsayımlar üzerinde yoğunlaşacağız: Schmitter'in ve Paul ve Winkler'in tanımlaması. Daha sonra gelen bir ara başlıkta Lehmbruch tarafından öne sürülen korporatizm ve parti hükümeti arasındaki eklemleme konusundaki savların bazıları ele alınacak. Bu yaklaşımların tam bir değerlendirmesi, her biri ayrı nesnel teorik hedeflere sahip olduğundan, her durumda ayrı bir ölçüt dizisini gerektirecek. Fakat ortak referans noktası, kapitalist toplumlar da devlet ve işlevlerine olan ilgileridir. Bu yazarların hiçbiri bir üretim tarzı olarak kapitalizmin belirli özel niteliklerinin ve kapitalist toplumlar da devletin belirli biçim ve işlevlerine dair sonuçlarını hesaba katmaz. Bu da, korporatist sistemlerde politik ve ekonomik alanlar arasındaki ilişkinin tahlilinde ve sermaye birikimi ve politik hâkimiyette sınıf mücadelesinin rolüne dair anlayışlarında çeşitli problemler yaratır. Bu iddiayı, alternatif bir tanım sunmadan önce iki yaklaşımın eleştirisi yoluyla açıklayacağım.

Schmitter'den Korporatizm Üzerine

Korporatizmin tanımında genellikle Philippe Schmitter'in yeni çalışmasındaki tanıma atıfta bulunulur. Bu tanım, dört katlı bir politik temsiliyet tipolojisinden kaynaklanarak, çoğulculuk, monizm ve sendikal tanımlarla bitleştirilmiştir (Schmitter 1979). Diğer tanımlar, yapılan açıklama ile doğrudan ilgili olmadığından sadece korporatizm tanımlaması verilecektir.

Korporatizm, sistemi oluşturan birimlerin, tek, zorunlu, rekâbetçi olmayan, hiyerarşik bir düzen oluşturduğu ve işlevsel açıdan farklılaştığı, devlet tarafından tanındığı ya da yetkilendirildiği (eğer devlet tarafından yaratılmadıysa), talp ve desteklerin eklemlenmesi ve lider seçiminde belirli denetimlere uymaları karşılığında belirli kategorilerde temkinli bir temsil yetkisi verilmiş çıkarların temsiliyet sistemi olarak tanımlanabilir. (Schmitter 1979: 13)

İdeal tipik tanımlamasındaki soyut doğayı fark eden Schmitter, çeşitli alt-tipler arasında ayırım yapılması ihtiyacını belirtmiştir. Böylece, 'toplumsal korporatizm' ve 'devlet korporatizmini' karşılaştırılabilir hale getirmiştir. Toplumsal korporatizmin, çıkar birliklerinin devletten özerkliği ve aşağıdan yukarıya doğru kademeli evrimleriyle karakterize edildiği varsayılırken; devlet korporatizmi, çıkar birliğinin devlete bağımlılığı ve otoriter politik güçlerin tepeden kriz çıkarıcı, baskıcı dayatması ile imlenir (Schmitter 1979: 20). Schmitter, daha sonra her alt-tipin kaynağını, doğasını ve etkilerini sınıf mücadelesindeki güçler dengesi ve sermaye birikimine dayanarak ele alır (Schmitter 1979: 24-7). Schmitter'in çalışması, bu alt-tiplerin tipik içsel çelişkilerinin açıklaması ile sona erer ve bu da Schmitter'i politik geleceğin devlet ya da toplumsal korporatizmden ziyade sendikacılıkta yattığı tahminine götürür (Schmitter 1979: 40-2).

Schmitter'in tipolojisi, çıkarların birbirleriyle dolayım lanma tarzları ile ilgili soyut bir şemadır. Politik temsiliyetin dört ideal tipik tarzının biçimsel, statik özelliklerini doğru bir şekilde ortaya koymuş ve belirli toplumlarda devlet alanında faaliyet gösteren gerçek politik kurum ve güçlerin özlü, dinamik karakteri ile karşı karşıya getirmiştir. Fakat korporatizm hakkındaki orijinal çalışması, hâlâ bir dizi muğlâklıklar ve ye-

tersizlikler içermektedir. Özellikle, politik temsiliyet tarzlarının tipolojisi, basitçe verili kabul ettiği devleti korporatizmini yetkilendirme, denetleme ve hattâ yaratma yeteneği ile donatır. Devlet sadece antropomorfikleştirilmediği (insanbiçimselleştirilmediği) ya da hâkim yasal bir özne olarak görülmediği sürece, çeşitli şekillerde, karar verici bir yapı olarak, kamu görevlileri yapısı olarak ve ‘yasal şiddetin örgütlenmiş tekelcileri’ olarak yorumlanmıştır (Schmitter 1979). Bu, devletin tam olarak korporatist düzenlemelere nasıl karışmış olabileceğini muğlâk bırakır.

Schmitter’in devlet açıklamalarındaki problemler burada bitmedi. Çünkü bir yandan soyut tipoloji, devleti ekonomi ve sivil toplumun içinde kökleşmiş olan çatışmaların dışında (eğer üzerinde değilse) görme eğilimindedir. Fakat diğer yandan da, Schmitter toplumsal ve devlet korporatizminin gelişimini geniş ölçüde kapitalist üretim tarzı ve sınıfsal güçler dengesine dayanarak açıklamıştır. Bu da korporatist devletin daha çok sınıf çatışmasında (üzerinde durmaktan ziyade) içerildiğini öne sürmektedir. Nitekim, Schmitter, toplumsal korporatizmin büyümesini, örneğin sermaye birikiminin garantörü olarak çeşitli işlevlerini genişleten devletin politik süreç boyunca hâkim sınıfları birleştirme ihtiyacına dayanarak açıklamıştır (Schmitter 1979: 25-30). Bununla birlikte, devlet korporatizminin zorla dayatılması, demokratik kriz koşullarında kapitalizmin kurtarılması ve pekiştirilmesinin aracı olarak açıklanır. Bunun, burjuvazinin çok zayıf, içten bölünmüş, dışa bağımlı ve/veya liberal demokratik bir düzende ortaya konan kitlesel talepleri etkin ve yasal biçimde cevaplamak için gereken kaynaklardan yoksun olduğu zamanlarda özerk kuruluşların bağımlı sınıfların üzerindeki baskısı yoluyla meydana geldiği kaydedilmektedir (Schmitter 1979: 37-40).

Her iki açıklamanın da devleti basit bir aygıt olarak ele alıp burjuvaziyi politik temsiliyet sistemini yeniden yapılandırma gücüyle donatmak eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Bu, Schmitter’in tıpkı devletin özerk bir özne olduğu ve korporatist birimler yaratarak ya da bunları yetkilendirerek ve kontrol ederek temsiliyet biçimlerini belirleyebileceği yolunda daha önceki açıklaması kadar yetersizdir. Schmitter’in tezi, politik stratejilerde burjuvazi için çeşitli gerginlikler olduğu yolundaki kendi açıklamasıyla da tutarsızdır. Çünkü Schmitter, toplumsal korpora-

tizmin, kendi temsiliyet cenderesinin dışında otantik katılım talepleri ürettiğini savunmaktadır. Benzer şekilde, devlet korporatizminin baskı ve kapitalist mantıksızlıkla artan maliyetler getirdiği ileri sürülür (Schmitter 1979: 40-1). Kısaca, bu açıklamalar, Schmitter'in politik temsiliyet tahlilinin yeni ufuklar açan doğasına karşın, kapitalist toplumlarda devlet hakkında yetersiz bir teori üretimine dayanmaktadır. Fakat bu açıklamalar üzerine etkin bir yapı kurulabilir.

Pahl ve Winkler

Pahl ve Winkler'in tercih ettiği alternatif bir açıklama oldukça (en azından İngiliz akademisi ve politik çevrelerinde) etkindi. Pahl ve Winkler'in genel dört katlı bir tipolojiyle belirlediği durum, politik temsiliyetten çok politik-ekonomi tipleri ile ilgilidir. Tipoloji, dört hücreli bir 'mülkiyet alanı' olarak görünmektedir ve çapraz-sınıflandırmalı olarak iki değişkenle oluşturulmaktadır: Üretim araçlarının sahipliği ve denetimi. Her değişken iki nominal değere bölünür: Özel ve kamusal. Bu koşullarda, korporatizm başlangıçta üretim araçlarının kamusal denetimle birleştirilmiş özel mülkiyet sistemi olarak tanımlanmıştır. Kapitalizm (özel mülkiyet ve denetimi), sosyalizm (kamusal mülkiyet ve denetimi) ve biraz tuhaf bir şekilde, sendikacılığın (özel mülkiyet ve denetim) karşısına yerleştirilmiştir. Pahl ve Winkler, daha sonra, kamu denetiminin amaçlarını sayarak korporatizm kavramını daha da geliştirmişlerdir. Böylece, ulaştıkları en son tanım: 'devletin büyük çoğunlukla özel mülkiyete ait işleri, birlik, düzen, milliyetçilik ve başarıdan oluşan dört hedef için yönlendirdiği ve denetlediği bir ekonomik sistem' (Pahl ve Winkler 1976: 7) biçimindedir.

Pahl ve Winkler, yalnızca dört katlı bir tipoloji getirmekle kalmayıp korporatizmin iki alt-tipinden de bahsetmektedirler. Bu alt-tipler dağıtım sonuçlarına göre ayırt edilirler: Eşitlikçi (örneğin İsveç) ve eşitlik karşıtı (örneğin İtalyan faşizmi) (Pahl ve Winkler 1976: 13). Bununla birlikte, Schmitter'e karşıt biçimde, genel bir korporatizm teorisi ve alt-tipleri geliştirmemişlerdir. Bunun yerine, İngiltere'de korporatizmin gelişimine odaklanmışlar ve 1974'den itibaren bir on yıl içinde 'insan yüzlü faşizmin' hemen hemen kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu, Thatcherizme örtülü değil, aslında uzak görüşlü bir göndermeydi; bununla birlikte aslında bu gönderme, bazı korporatizm biçimlerinin kaçınılmazlığıydı!

Pahl ve Winkler politik temsiliyetten çok, politik-ekonomi üzerine odaklandılar ve korporatizmi hem kapitalizmden hem de sosyalizmden ayrı bir *tertium genus* olarak ele aldılar. Bu bağlamda, korporatizmin *differentia specifica*'sı [ayırıcı niteliği] sırf devlet müdahalesinin ölçüsü ya da derecesi değil, bu tür bir müdahalenin ekonomik düzenle eklemlenme biçimidir. Dolayısıyla, Pahl ve Winkler, devlet müdahalesindeki bir artışın özel teşebbüsü kolaylaştırarak ve destekleyerek kapitalist yeniden-üretimin güvence altına alınmasına yardımcı olabileceğinin pekâlâ farkındadırlar. Fakat devletin bireysel şirketlerin içsel karar mekanizmaları üzerinde doğrudan kontrolünün olduğu yerde kapitalizmin tehdit altında olacağını da eklemektedirler. Bu, hem ekonomik hem politik cephede korporatizm yolunu gösterir (Pahl ve Winkler 1976: 8). Çünkü sadece özel ekonomik girişimin ve pazar güçlerinin kaybını içermez, aynı zamanda devlet aygıtının ve davranış tarzının temel yeniden örgütlenmesi ile de bağlantılıdır.

Pahl ve Winkler korporatizm şartlarında devletteki değişiklikleri şu ifadelerle özetler. *Antinomianizm** hukuk düzeninin yerini alır, soruşturmacı adalet karşıt iki taraflı adaletin yerini alır, bazı firmalar ve sektörler lehine stratejik ayırım evrensel ve tarafsız kolaylıklar ve ekonomik düzenlemelerin yerini alır; hükümet politikalarının yürütülmesi, özel şirketlere ve çıkar gruplarına aktarılır ve/veya sivil toplum kuruluşu ve hükümetimsi kurumlar aracılığıyla dolayımlanır ve kamuoyunun resmî orkestrasyonu ve/veya resmî eylem lehine yasa-dışı baskı söz konusudur (Pahl ve Winkler 1976: 14-22; Winkler 1977: 43-58). Kısaca, bu gelişmeler ışığında, korporatizm devlette iki büyük değişikliği gerektirir. Ekonomik iktidar, devletin ellerinde yoğunlaşacaktır ve temsil etmeyi amaçladığı ulus ya da halka göre özerk olacaktır.

Bu yaklaşım ilginç ve kışkırtıcıdır, fakat büyük teorik problemleri de beraberinde getirir. Dolayısıyla, korporatizmin özgüllüğü tezi, dar bir kapitalizm algılamasına ve öznelci devlet görüşüne dayanır. Kapitalizm

* Tanrısal yasa-insansal yasa çatışmasında, Tanrı'nın kitabından yana olmak. – ç.n.

görüşlerinin zorunlu olarak neo-Ricardocu bir yapısı vardır: Endüstriyel üretim, teknik bir mesele olarak görülür ve sınıf mücadelesi, dolaşım ve dağıtım alanlarıyla sınırlanır (*krş.* Bölüm 1). Bununla birlikte, Pahl ve Winkler, üretimin teknik unsurları üzerindeki özel denetimin ve bireysel sermayeler arasındaki serbest piyasa rekâbetinin üzerine odaklanmakla, sınıf mücadelesi yoluyla dolayımlanan bir fiyatlandırma süreci olarak kapitalist üretimin toplumsal doğasını gözden kaçırmıştır. Genelde sermaye tarafından dayatılan kısıtlamalar kadar, kapitalist rekâbetin tüm diğer biçimlerini de göz ardı etmişlerdir. Bireysel firmaların kararları üzerinde geniş devlet denetimi olan ve girişimle ya da yönetimle ilgili imtiyazların kısıtlandığı yerlerde bile, firmaların daha hâlâ üretimi artırmak, maliyeti kısmak ve kârı artırmak için başka alanlarda rekâbet etmesi mümkündür. Dahası, belirli sermayelerin çıkarlarının sıklıkla, genel olarak sermayeyle çeliştiğini bir kere gördüğümüzde, sermayenin ortak çıkarlarını güvence altına almak için devlet müdahalesinin bireysel firmaların faaliyet gösterdiği çevreyle sınırlı kalacağı son derece açıktır.²

Pahl ve Winkler tarafından tercih edilen türden neo-Ricardocu yaklaşım, ‘sosyalizmin’ (bazı teşebbüslerde kamusal mülkiyet ve denetimi) ya da korporatizmin (özel girişimler üzerinde kamu denetimi) kökenlerini sermaye birikimi süreciyle ilişkilendirmeyi güçleştirmektedir. Çünkü bu fenomenlerin tikel sermayelere karşı genel sermaye için uygun-suz olduğu son derece açıktır. Dolayısıyla, değer biçiminin bir bütün olarak ekonomide hâkim olmayı sürdürebileceği yolları ihmal etmekle, Pahl ve Winkler, bu müdahale biçimlerinin sınırları kadar etkilerinin de yeterli tahlilini yapamazlar. Bunun yerine, sadece politik-ekonominin farklı biçimleri olarak korporatizmi kapitalizmin karşısına koyarlar ve belirli bağlamlarda farklı eklemlenmelerinin sonuçlarını göz ardı ederler. Bu aynı zamanda kategori hatalarına yol açabilir. Örneğin, İsveç’i tekrar-dağıtımcı ya da politik ve toplumsal eşitlikçi bir korporatizm modeli olarak göstermelerine rağmen, İsveç devleti özel mülkiyetteki en-

² Kapitalizmin doğasına kısa bir giriş için, *bkz.* Fine 1977; Neumann 1942’de, özellikle 181-91 ve 237-40 sayfalarda *dirigiste ekonomi*’de rekâbet biçimlerinin özellikle iyi bir tahlili bulunabilir.

düstriyi, işlemlerini kolaylaştırdığı ve desteklediği kadar çok denetlemez. Fakat İsveç kapitalizminin işlediği politik içerik (ve büyüme tarzının doğası), refah politikalarının İsveç regülasyon tarzının önemli bir kısmı olduğu anlamına gelir.³

Aynı neo-Ricardocu varsayımlar, İngiltere’de korporatizmin gelişimi açıklamalarını da etkiler. Çünkü Pahl ve Winkler, teknolojik değişiklik, tekellerin büyümesi, özel sektördeki kârlılık krizi, ödemeler dengesi açığı, sendikaların gücü ve enflasyon artışına atıfta bulunur (Pahl ve Winkler 1976: 6; *krş.* Winkler 1976). Bu fenomenlerden hiçbiri, ne kapitalizmin temel gelişme eğilimleri ne de uluslar arası sermaye çevriminde İngiltere’nin belirli konumu ile ilgilidir (alternatif bir açıklama için *bkz.* Jessop 1980c). Bunun yerine, altta yatan nedensel mekanizmaları ele alınmamış çoğu mevcut olaya ve eğilime olduğu gibi bunlar da incelenmeden kaldılar. Ve bu da, yazarları, korporatist eğilimlerin yerinin yeni bir politik-ekonomi biçimi tarafından alınmasına (*supercession*)* karşın İngiliz kapitalizminin yeniden örgütlenmesiyle bağlantılı olup olmadıklarını ve (eğer varsa) hangi açılardan bağlantılı olabileceklerini sormaktan alıkoyar.

Bu ihmal, İngiltere’de belirli kamusal denetim biçimleri ve böylesi ekonomik değişiklikler ve/veya krizler arasındaki farklı dolayım lanmaları incelemedeki başarısızlıkla denktir. Bunun yerine, Pahl ve Winkler, devlet müdahalesini değişen teknik ya da piyasa koşullarına basit bir reflekse indirger ve/veya devleti ekonomik düzende kendi amaçlarını dayatabilecek özerk bir özne olarak görür. Bu, diğer toplumlarda korporatizmin farklı gelişimini ve başarısını ya da İngiltere’de büründüğü değişik biçimleri açıklamayı güçleştirir (*krş.* Middlemas 1979; Booth 1983). Aynı teknik ve/veya ekonomik indirgemecilik onları seçimle ilgili ya da politik değişikliklere bakılmaksızın bazı korporatizm biçimlerinin kaçınılmaz olduğu tahminine götürmüştür.

Devleti özerk bir özne olarak görmeleri, onları devleti ekonominin dışına ve üzerine yerleştirerek sunmaya götürmüştür. Bu, aynı zaman-

³ Bu eleştiri, düzenleme teorisi ışığında yeniden yazıldı fakat çalışmanın önceki versiyonunda zaten sunulmuştu: *bkz.* Jessop 1979a: 211n.

* Öm., Tanrı’nın gözünde Hristiyanlar, Yahudilerin yerini almıştır. – *ç.n.*

da, onları korporatizmi kamusal denetimin amaçlarına göre sanki bunlar devlet tarafından rasyonel bir aktör olarak oluşturulmuş gibi tanımlama konusunda da cesaretlendirmiştir. Dolayısıyla, sermaye ilişkisi tarafından dayatılan korporatist müdahale üzerindeki kısıtlamalar kadar, bu amaçları belirli program ve politikalarda değerlendirmek amacıyla yapılan politik mücadeleleri de göz ardı etmişlerdir. Dahası, Pahl ve Winkler İngiltere’de devlet aygıtının yeniden örgütlenmesinin uygun bir açıklamasını yapmalarına rağmen, bu açıklamayı politik temsiliyetin değişen biçimleriyle ya da İngiltere’nin görece ekonomik gerilemesiyle doğrudan ilgili olmayan eğilimlerle ilişkilendirmemişlerdir.

Hattâ, korporatist temsiliyete kısa bir atıf, onu devlet kontrolünü güçlendirmek için bir hile olarak görürken (Pahl ve Winkler 1976: 19; Winkler 1977: 54), devlet aygıtı hakkında uzayan bir tartışma, özel sermaye için devlet desteğinin büyümesini özel sermaye üzerindeki devlet desteği ile birleştirme eğilimindedir ve korporatist devlet biçiminin özgüllüğünü yok saymaktadır. Kısaca, bu yaklaşım önemli kavrayışlar içermesine ve ciddî boyutlarda malzeme düzenlemesine rağmen, bazı ciddî çekinceler olmadan kullanılamaz.

Ön Değerlendirmeler

Böylece, korporatizm çalışması üzerindeki hatırı sayılır etkilerine karşın, her iki yaklaşım da korporatizmin politik-ekonomisi üzerine tatmin edici bir açıklama getirmemektedir. Ne kapitalizmin farklı soyutlama düzeylerinde bir üretim tarzı olarak tahlil edilmesi ne de sermaye birikiminin farklı evrelerindeki ekonomik ve politik belirlenimler arasındaki karmaşık eklemlmeyi inceleme çabası söz konusudur. Korporatizmin gelişimi, dolayısıyla, teknolojik, ekonomik ya da sınıf indirgemeci terimlerle ve/veya keyfî, eklektik ve *ad hoc* [geçici olarak] bir tavırla incelenmiştir. Bu devlete dair yetersiz görüşle de yansıtılmaktadır. Devlet, özerk bir yargı olarak görülmektedir ve her iki teori de devlet müdahalesinin öznelci ve araçsalcı görüşleri arasında değişiklik gösterir. Bir başka anlamda, bu yaklaşımlar, korporatizmle ilişkilendirilmiş müdahale biçimleri ve temsiliyet biçimleri üzerine olan farklı odaklanışları nedeniyle birbirlerini tamamlayıcıdır. Ancak bu bile talihsiz bir durum-

dur, çünkü sermaye birikimi için zorunlu koşulların güvence altına alınmasında korporatizmin yeterliliğini belirleyen, kesinlikle temsiliyet ve müdahale arasındaki eklemlenme biçimidir. Bölümün geri kalanında, bu sav, Marksist politik-ekonomi ve/veya devlet teorisindeki son gelişmeler ışığında ispatlanmaya ve ayrıntısıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

Markсист Devlet Teorisi Üzerine

Şâyet korporatizm tahlillerini Marksist devlet teorisine göre konumlandıracaksak, önce devleti tanımlamalıyız. Dahası Marksistler için, devletin kapitalist olduğunu gösteren garantilerin araştırılması özellikle cazip olmasına rağmen, tüm özcülük biçimlerinden kaçınılmalıdır. Aynı zamanda, devleti basit bir aygıt ve/veya özerk bir özne olarak görmekten de kaçınmak isteriz. En iyi çözüm şu varsayımları benimsemektir: (a) yapısal bir topluluk olarak düşünüldüğünde devlet, iktidarı icra edemeyen kurumlar dizisi olarak görülmelidir; (b) politik güçler, devletten bağımsız olarak varolamaz, fakat temsiliyet ve müdahale biçimleri yoluyla kısmen şekillenir; (c) devlet iktidarı, belirli bir konjonktürde değişen güçler dengesini yansıtan karmaşık bir toplumsal ilişkidir ve (d) devlet iktidarı, verili malî koşullarda sermaye birikimi için gereken koşulları yarattığı, sürdürdüğü ya da düzelttiği oranda kapitalisttir ve bu koşulları karşılamadığı oranda kapitalist değildir. Şimdi bu varsayımları ele alalım.

Devletin kurumsal (bir) tanımını savunmakla, devleti özerk bir özne olarak ve/veya özlü bir işlevin desteği olarak özlü bir birlikle donatan diğer yaklaşımları reddediyoruz. Bu da demektir ki, muğlâk olmayan kurumsal sınırlar getiren ve hiçbir özlü birliği olmayan devlet, meşru olarak çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Korporatizm burada, devlet iktidarının hükümetimsi kuruluşlara, sivil toplum kuruluşumsu örgütlere ve özel birliklere devri yoluyla bu muğlâklıkları vurguladığı için özellikle önemlidir. Dolayısıyla, bazı tanımlar teorik tahlilin *sine qua non* [olmazsa olmazı] iken, seçim kaçınılmaz biçimde oldukça keyfidir. ‘Kamu’ ve ‘özel’ arasındaki yasal ayırım, sınırlardaki belirsizliklere bakmaksızın hâlihazırdaki amaçlar için yeterli olacaktır. Fakat hangi tanım seçilirse seçilsin, tüm sermaye birikiminin ve politik hâkimiyetin yeniden-

üretiminde hem devlet kurumları arasındaki hem de devlet ve devlet-dışı kurumlar arasındaki karmaşık eklemlenme biçimlerini dikkate almak zorunludur.

İkinci varsayım, kaba araçsalcı yaklaşımı dışlar. Çünkü devletin iktidarı icra edebilecek bir özne olarak görülmemesi gerekmesine rağmen, kurumsal biçiminin farklı güçlerin kendi çıkarlarını takip etme yeteneği üzerinde eşit olmayan, asimetrik etkileri vardır. Bu, devletin hep tarafsız olabileceği ihtimalini dışlar. Bunun yerine, politik güçlerin doğası ve neler başarabilecekleri en azından kısmen belirli bir devleti tanımlayan temsiliyet ve müdahale biçimleriyle belirlenir. Böylece, bu biçimlerdeki değişikliklerin devlete erişimleri ve devlet eylemlerine duyarlılıkları üzerinde farklı etkileri olacağından, politik güçleri devletin dışında, devletten bağımsız ve devleti basit ve pasif bir aygıt olarak yönlendirebilme becerisine sahip olarak görmek yanlıştır. Bu, sınıfsal ilişkileri ve devletin doğasını yeniden örgütlemeye korporatizmin sonuçlarını ele aldığımızda önem taşıyacaktır.

Üçüncü varsayım ‘devlet iktidarı’ ve ‘sınıf iktidarı’ arasında (ister tanımlayıcı kavramlar olarak ister açıklama ilkeleri olarak) ayırım yapma yolundaki tüm çabaların, bu ayrımı bizzat devletin kendisini bir özne olarak ele alıp yaptıkları ve/veya devlet aygıtları dışında olduğu kadar [aygıtlar] içinde süregelen sınıf çatışmasını inkâr ettikleri *sürece* kesinlikle reddini içerir. Bu, ne askerler ya da bürokratlar gibi politik kategorilerin etkisinin reddedilmesi; ne de devlet aygıtının [askerler ve bürokratlar] bunlara iktidarı uygulamada belirli avantajlar veren çeşitli örgütsel yeteneklerini reddetmektir. Her iki özellik de devlet iktidarının biçimlerini ve etkilerini şekillendirir. Benzer şekilde devlet ve sınıf iktidarı arasındaki ayrımı reddetmekle, devletin sınıfsal özelliklerinin, bazen ‘halk’ üzerinde bir hâkimiyet sistemi olarak kendi doğasına ve etkileri karşısında ikincil kalacağını inkâr etmiyorum. Fakat ikinci derecede önemli bir özellik bile, hâlâ devlet iktidarının bir özelliğidir. Kısaca, politik kategoriler ve sınıflar arasındaki ve/veya bir sınıf olarak ve halk hâkimiyeti olarak devletin ikiz belirlenimleri arasındaki ilişki ne olursa olsun, devlet iktidarı, verili bir durumda *tüm* güçler arasındaki güçler dengesinin dolayımlanmış etkisidir. Bu da devlet iktidarının bir açıklama ilkesini değil, açıklanması gerekeni içerdiğini gösterir.

Dördüncü varsayım, devlet aygıtının ve işlevlerinin zorunlu olarak tüm yönleriyle kapitalist oluşuna dair garantilerin araştırılmasını reddetmeyi gerektirir. Analitik odak noktamızı radikal biçimde, belirli konjonktürlerdeki birikimle bağlantılı olarak devlet iktidarının birçok ve çeşitli olumsal etkileriyle ilgilenmeye doğru kaydırır. Bu etkiler, geniş bir etkenler dizisine bağlıdır ve sermayenin ihtiyaçlarının basit bir karşılanmasına indirgenemez. Bu bağlamda tahlilimizde, sermaye birikiminin ikili bir teorik işlevi söz konusudur: hem bir referans noktasıdır hem de bir açıklama ilkesidir. Ne bu iki işlevi birbirleriyle karıştırmalıyız ne de birini dışlayarak diğerini vurgulamalıyız. Sermaye birikimini sadece bir referans noktası olarak görmek, devlete sermaye ile ilgili olarak mutlak bir özerklik verecektir; sadece bir açıklama ilkesi olarak almak ise devleti az çok sermayenin kendini gerçekleştirmesinin karmaşık bir etkisine indirgeyecektir. Bunun yerine, devletin özel kurumsal biçiminin ve devlet müdahalesinin yapısının sermaye birikimini nasıl etkilediğini ve sermaye birikiminin devlet aygıtını nasıl koşullandırıldığını, devlet iktidarının etkilerini nasıl sınırlandırdığını incelemeliyiz. Her iki durumda da genel yasalar ya da eğilimlere başvurmaktan kaçınmalıyız. Görevimiz, açıklama ilkelerimizi dolayımlayan referans noktalarımız ve olağan mekanizmalarımız olarak hizmet eden çeşitli varlık koşullarını belirlemektir. Ve her iki durumda da, bunlar uygun teorik soyutlama ve karmaşıklık düzeylerinde belirlenmelidir. Yalnızca bu yolla kapitalist toplumsal oluşumların politik ve ekonomik bölgelerinin karşılıklı olarak önceden varsayılları ve etkileşimlerinin yeterli bir açıklamasını yapabiliriz.

Devletin ve devlet iktidarının sermayenin yeniden-üretilmesindeki rolü dikkate alındığında, devletin ve toplumsal oluşumun diğer unsurlarıyla eklemlenmesinin yeniden-düzenlenmesi, birikimin değişen koşullardaki önkoşullarının tesisinde hayatî önem taşıyabilir. Devletin biçimi işte burada önemlidir ve dolayısıyla korporatist gelişmelerin birikimi nereye kadar ilerleteceğini ya da engelleyeceğini sormalıyız. Fakat devlet biçimlerini nasıl tahlil etmeliyiz?

Devlet, bir kurumsal temsiliyet ve müdahale biçimleri kompleksidir. Bu, devlet biçimlerinin politik temsiliyet ve devlet müdahalesinin farklı eklemlenmesine göre ayırt edilebileceğini gösterir. Böyle bir yaklaşımın birçok avantajı vardır. Birikim ve hâkimiyetin sürdürülmesi ka-

dar, taleplerin ve desteğin dolayımına göre devlet, sivil toplum ve ekonomi arasındaki bağlantıları incelemek için bir araç sağlar. Bu devletin toplumsal temellerini ele aldığımızda büyük oranda yardımcı olacaktır. Temsiliyetin ve müdahalenin yetersiz eklemlenmesinin birikim ve hâkimiyeti nasıl etkilediğini incelememizi mümkün kılar. Bu bize, devletin yapısal krizlerini tahlil etmekte uygun kavramlar sağlar. Devletin *melez* karakterini ve böylece, farklı temsil ve müdahale biçimleri arasındaki hükmetme ve itaat kalıplarını göz önüne alma ihtiyacını vurgular. Bu, faşist rejimlerdeki korporatizm ve sosyal-demokrat rejimlerdeki korporatizm arasında ayırım yapmamıza yardımcı olur. Son olarak, devlet biçimleri tarafsız olamayacağına göre, belirli biçimlere ve rejimlere kazınmış olan yapısal ya da stratejik seçiciliği araştırmalıyız.

Parlamentarizm ve Korporatizm

Dolayısıyla, devlet biçimlerinin tahlili, temsiliyet ve müdahale arasındaki belirli eklemlenme ve eklemlerin ayrılma tarzlarının tanımlarını gerektirir. Bu tür tarzların çok geniş ve ayrıntılı bir açıklamasını sunmayacağım ama bunun yerine parlamentarizm ve korporatizm üzerinde yoğunlaşacağım. Parlamentarizm ve korporatizm, öncelikle temsiliyet biçiminin *biçimsel olarak* müdahale biçiminin tamamlayıcısı olduğu eklemlenme tarzları olarak düşünülmektedir. Daha sonra 'tripartizm'i korporatizmin parlamenter (ya da bir başka biçimde) hükümet ile birleşimi yoluyla oluşturulmuş melez bir tarz olarak tanımladım. Bunu da parlamentarizm ve korporatizmin sınıf ve/veya popüler hâkimiyet biçimlerinin yeterliliği (ve bunlar) yoluyla örgütlenmiş temsiliyet ve müdahale dolaşımlarındaki kesilme etkileriyle ilgili savlar izlemektedir. Daha sonra tripartizmin, uyarlanma kapasitesinin yükseltilmesini sağlayan politik sistemin yapısal-işlevsel farklılaştırılmasını gerektirdiği görüşünü değerlendirdim. Bu iddiaya, parlamentarizm ve korporatizm arasındaki muhtemel çelişkilerin alternatif bir açıklaması ile karşı çıktım. Tahlilim, korporatizmin faşist ve sosyal-demokrat rejimler için uygun müdahale biçimleri ve toplumsal tabanı sağlamadaki türevsel işlevi üzerine yansımalarla sona ermektedir.

Parlamentarizm

‘Parlamentarizm’, politik temsiliyetin ve devlet müdahalesinin ayırt edici bir bileşimi olarak tanımlanabilir. Temsiliyet, ‘vatandaşların’ seçmen uygulamalarıyla ve ilgili politik haklar yoluyla seçilmiş bir hükümetin politika oluşturmaya katılımları yoluyla güvence altına alınır. Ve müdahale, hukuk düzenine göre daimi rasyonel-yasal bir yönetim tarafından yürütülen genel politikalar ve yasama biçiminde meydana gelir. Bu tipin her momentini hakkında kısaca yorum yapacağım.

‘Vatandaşlık’, belirli politik haklar ve sorumluluklarla donatılmış bireysel hukukî bir özne kurumunu ve bu statünün sınıf konumlarına ve diğer öz niteliklerine bakmaksızın toplumun tüm üyelerine genişletilmesini içerir. Kesin yasal özgürlükler (örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve özgür seçimler gibi) vatandaşların katılım haklarının resmen kullanılmasını güvenceye almak için de gereklidir ve resmî olanı özlü halk denetimine çevirmek için belirli toplumsal koşullar da gerekecektir. Bununla birlikte, parlamentarizmin biçimsel yapısının gerçek halk denetimini garanti edemiyor oluşu, bu türden bir denetimin mümkün olduğu yasal ve/veya toplumsal koşulları sağlamak, sürdürmek ya da eski haline getirmek için popüler-demokratik mücadeleler geliştirilebilir. Bu bağlamda, birleşmiş politik bir güç olarak ‘halkın’ oluşumunda bu tür mücadelelerin sonucuna bakılmaksızın, çeşitli türdeki başka politik güçlerin gelişebileceğine ve devlet iktidarı için mücadeleye girişebileceğine de dikkat edilmelidir. Bu anlamda, çoğulculuk parlamentarizmin tipik bir özelliğidir (Schmitter 1979: 15-16)⁴

Parlamentarizm, devlet müdahalesinin iki ana biçimi aracılığıyla karakterize edilebilir. İlki, parlamenter iradenin ortaya konulması ve peşinden gelen, özel ve kamusal faaliyetleri düzenleyen genel kanunların tarafsız, rasyonel-yasal bürokratik yürütmesi yoluyla olur. İkincisi, bu türden faaliyetleri, üzerlerinde doğrudan denetimleri olmaksızın kolaylaştıran ya da destekleyen genel dışsal koşulların tesisini içerir. İkinci müdahale alanı, birikim alanında Keynesçi makro-düzey talep yöneti-

⁴ Parlamentarizm vatandaşlık üzerine kurulu olmasına rağmen, vatandaşlık hakları çeşitli temellerde demekler kurma hakkını içerir. Bu da parlamenter demokrasilerde bireyciliğin çoğulculuk ile birleşimini açıklar.

mini ya da bireysel toplumsal hakların karşılanmasına yönelik refah programlarını içerebilir.

Korporatizm

Korporatizm, politik temsiliyetin ve devlet müdahalesinin özel bir bileşimi olarak da tanımlanabilir. Bununla birlikte, böyle bir durumda, temsiliyet emek kesiminde üyelerin işlevleri temelinde oluşturulan kamusal ‘korporasyonlar’ sistemiyle dolayımlanır. Ve devlet müdahalesi ise, bu korporasyonlar ve/veya bunlara resmen bağlı idarî temsilcilikler yoluyla yapılır. Böylece, temsiliyet ve müdahale, parlamenter-bürokratik sistemlerde tipik haliyle kurumsal olarak ayrılırken, korporatizmde kurumsal olarak kaynaşma eğilimindedirler. Çünkü politik temsiliyetin dolayımlandığı resmî organlar, aynı zamanda müdahaleden sorumludur. Dolayısıyla, bunun çeşitli korporasyonlar tarafından doğrudan üstlenilmediği yerlerde bile, ilgili idarî temsilciler, korporasyonların temsil edildiği yürütme organları yoluyla kolektif korporatist iradeye karşı sorumludur. Belirli (üniter olmamasına, çoğulcu olmasına rağmen) hâkim bir otoritenin de toyluktan kurtulmuş, deneyimli bir korporatist sistemde farklı programları ve politikaları koordine etmesi gerekecektir. Bu yüksek yürütme organı, bir şirketler odası ya da çeşitli şirketlerden ve bu şirketlere karşı sorumlu meslekî işbirliği organı oluşturabilir. Dahası, şâyet korporatizm, devlet biçiminin hâkim unsurunu oluşturacaksa, korporasyonların her şeyi kucaklamaları ve üyelerinin çeşitli işlevleri ile ilgili olarak temsilci tekellerden yararlanmaları gerekecektir. (Schmitter 1979: 13-14, 21-2).⁵ Çünkü politikaların böylesi zorunlu ve rekâbetçi olmayan ‘şirketleştirilmesinin’ yokluğunda hem temsiliyette hem de müdahalede ciddî eksiklikler olacaktır. Son olarak, şuna dikkat çekmek gerekir, tıpkı parlamentarizmin politik güçler dengesi için doğrudan, koşulsuz sonuçları olmadığı gibi, korporatizmin kendi içindeki varlığı ya da hâkimiyeti de sermaye birikimini ya da burjuvazinin politik hâkimiyetinin yeniden-üretimini güvence altına almaz.

⁵ Malesef Schmitter tipolojisinin inşası ve özelliklerine giren belirli unsurları açıklamaz. Bununla birlikte, bu durumda korporatizm için mantuksal temel açık görünmektedir.

Bir Melez olarak Tripartizm

Tripartizm, parlamentarizm ve korporatizmin çelişen bir birlik olarak bir araya getirildiği bir melezdir. Dört farklı şeklin biri ya da daha fazlasıyla ortaya çıkabilir. İlk olarak, parlamenter yürütme ('hükümet') temsilcilerinin korporatist karar mekanizmasında resmî bir rolü olduğunda ortaya çıkabilir. İkinci olarak, korporatist politika uygulaması parlamentoya karşı sorumlu idarî organlara devredildiğinde ortaya çıkabilir. Üçüncü olarak, korporatist organlar parlamenter yürütmenin karar mekanizmasına resmen katılırsa ortaya çıkabilir. Ve dördüncü olarak, parlamenter politikanın idaresi korporasyonlara devredildiğinde ortaya çıkabilir. Korporasyonların ve parlamenter yürütmenin göreceli ağırlığı, korporatizm ve parlamentarizmin ilgili varlık koşullarının olduğu ölçüde ve her biçimin arkasında seferber olmuş güçlerin dengesine göre değişecektir.

Korporatizm ve/veya parlamentarizmin politik temsiliyet ve devlet müdahalesinin başka biçimleriyle de eklemlenebileceğine dikkat çekmek gerekir. Bu korporatizmin faşist rejimlerde 'monizm' (Schmitter 1979: 16) ile eklemlenmesinde ya da parlamentarizmin çeşitli bağımlı kapitalist sistemlerde klientalizmle eklemlenişinde açıkça görülmektedir. Bu fenomen, Manoilescu'nun korporasyonların diğer müdahale ve temsiliyet biçimleri üzerindeki meşruluğuna ve etkinliğine göre devletin yan ve bağımlı kuruluşları olarak yaratılıp muhafaza edildikleri *corporatisme subordonne* açıklamasının da altını çizer (Schmitter 1979: 20'de belirtildiği gibi). Belirli devletler üzerine çalışmalar, bu tür bir melezliği dikkate almalı ve devlet iktidarı tahliline dâhil etmelidir.

Devlet Biçimleri ve Sermaye Birikimi

Kapitalist toplumlar, birçok farklı devlet biçimi ile karakterize edilir. Buna bağlı olarak, bölümün bu kısmında farklı biçimlerin kapitalizmin farklı evrelerinde ve konjonktürlerinde birikimin önkoşulları için yeterliliği incelenmektedir. Fakat öncelikle devletin, saf üretim tarzının ya da, kesinlikle, belirli emek biçimleri bileşiminin değil, toplumsal oluşumun zemini üzerine yerleştirildiği dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla

tam bir tahlil, hâkim üretim ilişkilerinin yanında diğer belirlenimlere de atıfta bulunmalıdır.

Kapitalist sömürü serbest meta-mübadelesine dayalıdır ve emek sürecinin örgütlenmesinde ve artı-emeğe temellükünde doğrudan baskı kullanımını gerektirmez. Fakat sermaye birikimi, yeniden-üretimi güvence altına almak için hâlâ politik eyleme gereksinim duyar. Devlet müdahalesine, yalnızca pre-kapitalist üretim tarzlarından dönüşümü kolaylaştırmak için değil, kapitalist ilişkiler hâkim olduğunda da gerek duyulmaktadır. Dolayısıyla, liberal rekâbet dönemi bile, finansal ve yasal sistemler gibi birikimin genel dışsal koşullarının gerçekleşmesini öngörür; ve tekelci kapitalizmin gelişimi, kâr oranının düşme eğilimine karşı-akımları seferber etmek ve/veya kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsallaşmasını, üretim güçlerinin artan toplumsallaşmasına uydurmak çabasıyla teşvik etmek için artan devlet müdahalesini gerektirir (Holloway ve Picciotto 1977: 76-101; Fine ve Harris 1979: 113-45).

Buna karşılık sermaye birikiminin müdahale alanında değişen zorunlulukları temsiliyet alanında değişen gereksinimleri de beraberinde getirir. Burada, sermaye birikiminin, artı-değerin giderek artan oranlarla yaratılıp temellük edilmesi için gereken birçok farklı önkoşulun güvence altına alınmasının bizzat sermayenin kendisinin süregelen becerisine bağlı olduğuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla, kapitalizmin eylem yasaları doğal ve kaçınılmaz değildir: Gerçekleşmeleri sermaye ve emek arasındaki kesintisiz mücadeledeki güçler dengesine bağlıdır. Bu dengenin yeniden tesisi, birikim lehine olan koşulların yenilenmesinde bir ön şart olabilir. Farklı devlet aygıtlarının eklemlenmesindeki, bu tür aygıtlara erişimin örgütlenmesinde, politik seferberlikte, devlet müdahalesinin yapısında, politik stratejilerde ve ittifaklardaki değişiklikler, bu açıdan önemli olabilir. Gelişmiş kapitalist toplumlarda korporatizmin gelişimini işte bu bağlamda izleyebiliriz.

Parlamentarizmin Sınırları

Parlamentarizm, yalnızca belirli durumlarda hâkim politik ilke olarak yeterlidir ve diğer durumlarda, sermaye birikimi ile uyumsuzdur. Bir temsiliyet sistemi olarak, hâkim fraksiyonlar ve sınıflar arasında birle-

şik ‘iktidar bloğu’ oluşumunu teşvik edebilir ve bağımlı sınıflar üzerinde hegemonyanın sürdürülmesini kolaylaştırabilir. İlk açıdan işlevi, özellikle imtiyazların kısıtlı olduğu ve parlamentonun farklı varlıkları olan çıkarların temsilcilerinin ortak ihtiyaçlarını belirleme, uzlaşma görüşmeleri yapma ve ortak stratejiler oluşturmaları için önemli bir forum olduğu parlamenter gelişimin ilk dönemleri boyunca özellikle açıktır. Dahası, imtiyazlar gelişerek genişletildiğinde, seçim rekâbetinin zorunlulukları burjuva partilerini varlıklıların yanı sıra bağımlı sınıfların çıkarlarını da düşünmeye iter. Bu, burjuva hegemonyası için zorunlu ‘istikrarsız uzlaşma dengesinin’ sürdürülmesinde zorunlu olan reformist politikalara bir zemin sağlar. Benzer kısıtlamalar, proletaryan partileri seçmenler arasında popüler olmayan ve ılımlılığı destekleyen politikaları teşvik etmekten alıkoyar.

Bu bağlamda, bireysel vatandaşlık ve kamusal ya da ulusal çıkar üzerine vurgu, sınıf bilincinin gelişimini de engeller ya da baltalar. Bu seçimle ilgili ya da ideolojik kısıtlamaların etkisiz olduğu ölçüde, parlamenter-bürokratik sistem, yapılandırılışındaki güçler ayrılığı ya da benzer kurumsal kısıtlamalar nedeniyle etkin radikal politikalar uygulayamaz.

Hattâ parlamentarizmin politik temsiliyet ve devlet müdahalesinin karakteristiğindeki ayırım özelliği bu anlamda önemli işlevler ortaya koyar. Çünkü bu özellik, temsiliyet alanındaki güçler dengesinde değişiklikler olurken dairni yönetimin düzgün işlemesine izin verir. Dahası, rasyonel-yasal yönetim sistemi, kitleleri yönetim araçlarının denetiminden ayırarak, onları bireyselleştirilmiş öznelerle dönüştürür. Bu bağlamda, hiç değilse bir ‘*Kechtsstaat*’ta (hukuk düzenine dayalı anayasal devlet) hukuk düzenine göre hesap edilebilir, istikrarlı bir yönetim sağlar ve parlamento ile eklemlenmesi yoluyla da hukuku değiştirme araçlarını sağlar. Bu, devletin temel ilkesinin üretimin genel dışsal koşullarını güvence altına almak ve yasal ve bürokratik müdahaleler yoluyla daha zararlı etkilerini azaltmak olduğu liberal rekâbetçi kapitalizm evresinde özellikle uygundur. Piyasa güçleri yoluyla dolaylı olarak işleyen finans ve para politikaları ile genel makro-ekonomik müdahalelerle de uyumludur (örn. Uluslararası tarifler, yatırım ödenekleri ve konjonktür karşıtı bütçe politikaları).

Son olarak kapitalist toplumlarda, bu türden müdahale biçimleri, ekonomik ve politik alanlar arasındaki ayrımı korurken, aynı zamanda devletin sermaye birikimine bağımlılığını yeniden-üretmek devlet müdahalesinin sermayenin genişletilmiş yeniden-üretimi için uygunsuz olduğu durumlarda devleti piyasa güçleri ve ekonomik krizler karşısında kırılganlaştırırlar (daha fazla açıklama için, bkz. Bölüm 5 ve 7).

Fakat parlamentarizmin kapitalist devletin hâkim ilkesi olarak sınırlamaları ve çelişkilerinin de olduğu açıktır. Parlamentarizm, sermaye adına işlev görme becerilerini kısıtlayan çeşitli politik krizlere yatkındır ve hattâ normal durumlarda bile, bir dizi işlevsizlik sonucu ortaya çıkabilir. Dolayısıyla parlamentarizmin temsildeki hâkimiyeti, parlamento-daki partiler ve ülkedeki destekçileri arasındaki bir bölünme ile ortaya çıkan bir temsiliyet krizi yoluyla, partiler arasında işbirliğini güçleştiren ya da imkânsız hale getiren bir parlamento krizi yoluyla ya da kendilerini radikal dönüşüme ve ideolojik hâkimiyete adanmış önemli oranda politik güçlerin parlamentoya girmesi yoluyla bozulabilir ya da felç olabilir. Bu tür krizler, parlamentodaki burjuva hâkimiyetindeki, iktidar bloğunun birleşmesindeki ve hegemonyanın seçmenler arasında dolaşımlanmasındaki güçlükleri yansıtabilir ve/veya yoğunlaştırabilir. Bu problemler, parlamentonun önemli ekonomik müdahale araçları üzerindeki etkin denetiminin derecesine bağlı olarak ağırlaşacaktır ve/veya parlamento ekonomik bir krizle karşı karşıya kalacaktır.

İşlevsizlikler, politik rekâbetin normal işleyişi yoluyla da ortaya çıkabilirler. Çünkü seçmen avantajını güvence altına almak için olsa bile yürütülen karşıt politikalar, yürütme gücünün suiistimalini teşvik edebilir ve/veya hükümet politikalarında tahmin edilemez değişikliklere bağlı olarak uzun dönem korporatif planlamayı güçleştiren koşullar yaratabilir. Ve bu da parlamenter denetim içindeki devlet müdahalesinin derecesi ve kapsamının önem taşıdığı yerlerde birçok probleme yol açar. Çünkü devlet, birikimin gereken koşullarının oluşturulması, sürdürülmesi ya da yenilenmesi için etkin bir müdahalenin önkoşulu olarak artan özerkliğe sahip olurken, bir yandan da aynı koşulları bozma ve baltalama araçlarını elde eder.

Bu çelişki, genel olarak sermaye gereksinimlerinin tümüyle *a priori* belirlenemeyeceği fakat sıklıkla *post hoc* olarak, eğer oluyorsa, peş pe-

şe gelen krizlerin belirli varlık koşullarının karşılanmadığını göstermesiyle ortaya çıkabilme gerçeğiyle daha da ağırlaşır. Dolayısıyla, müdahale araçlarında bir yayılma, bu araçların etkin kullanımları hakkındaki bilgide bir artışa denk düşmek zorunda değildir. Hattâ devlet müdahalesinin yeni biçimlerinin teknik doğası, çok geniş kapsamı ve keyfî yapısının kendisi, idarî uzuv üzerindeki parlamenter denetimin gerilemesine yol açarak parlamenter temsilin devlet müdahalesinden ayrılmasına katkıda bulunur. Bu, diğer etkiler arasında, yönetimin artan bağımsızlığıyla ve /veya politik otorite kriziyle sonuçlanabilir (krş. Bölüm 7).

Korporatizmin Doğası ve Sınırları

Korporatizm işte bu bağlamda önemlidir. Çünkü bu temsiliyet alanında korporatizmi daha yeni devlet müdahalesi biçimlerine uyarlayan iki büyük kaymayı gerektirir. İlk olarak, parlamentonun müdahaleci bir yönetimden süregelen ayrılığına bağlı olarak artan eklemlerdeki dağılmaya, aynı organlarda temsiliyet ve müdahalenin birleştirilmesi yönündeki korporatist eğilim yoluyla çözüm bulunur. Ve ikinci olarak, devlet müdahalesinin somut hedefleri ile biçimsel olarak seçmenin bölgesel kümelenmesine dayalı parlamenter temsil arasında giderek artan dağılma, müdahalenin belirli hedeflerinin doğrudan ve sürekli temsil edilebilmesi amacıyla işlevsel (korporatist) hatlar boyunca korporatizmin yeniden-düzenlenmesiyle aşılabılır. Korporatizm böylece sermaye ve emeğin politik organlarına birikimle ilgili politikaların şekillendirilmesine ve uygulanmasına katılma yetkisi vermiş olur.

Bu şekilde, böyle müdahaleler için sorumluluk, parlamenter temsiliyet ve rasyonel-yasal yönetim yoluyla dolayımlananlardan çok, doğrudan etkilenenler üzerine yüklenir. Bu müdahale, aşağıda belirtilecek olan özelliklerin birini ya da ikisini de içeren konularla ilgiliyse özellikle önemlidir. Bu konular, sermayenin ve/veya emeğin işbirliği olmaksızın kolayca etkilenemezler ve/veya rasyonel-yasal idarî araçlar yoluyla kolayca başarılamazlar. Böyle konular, emek sürecinin yeniden-örgütlenmesini, endüstriyel yeniden canlanmayı, refah programlamasını, altyapı tedarikini, gelir politikalarını ve ekonomik planlamayı içerir.⁶

⁶ Korporatizmin çoğu tartışmasında ücret kısıtlamasına yapılan vurgu ampirik olarak pe-

Burada bu tür faaliyetlerin yapısının sadece teknik olmadığını, fakat aynı zamanda politik desteğin pekiştirilmesini içerdiğine de dikkat çekmek gerekir. Korporatizm her iki açıdan da işlevsel olabilir. Çünkü sınıfları, korporasyonlar tarafından temsil edilen ve etkin müdahalenin koşulu olarak uzlaşmalarını ve işbirliklerini gerektiren, işlevsel olarak heterojen, politik olarak eşdeğer topluluklar olarak örgütler. Bu da korporasyonların, kendilerini varolan ekonomik sistemin tüm meşruluğuna adadıklarını ve kendilerini, bu sistemin genişletilmiş yeniden-üretimiy-le uyumlu taleplerle sınırladıklarını gösterir. Bu açıdan korporasyonlar için üyelerinin faaliyetleri üzerinde etkin denetim sağlamak önemlidir. Bu emek için olduğu kadar sermaye için de geçerlidir. Çünkü sendikalar, kısa dönem ekonomik grev gücünün kullanımını denetlemeyi kolaylaştırmak amacıyla, işlevsel, merkezî hatlarda (yeniden-) örgütlenmek zorundayken, endüstriyel ve finansal sermaye, bireysel sermayeler arasındaki rekâbetin genel sermayenin çıkarlarını baltalamamasını sağlamak için politik olarak merkezileşmelidir. Bu koşullarda korporatizm, birikimi destekleyebilir ve burjuva politik egemenliğini güçlendirebilir.

Fakat tıpkı parlamentarizmde olduğu gibi, korporatizm de çeşitli krizlere ve çelişkilere yatkındır. Burjuva ideolojileri emek hareketi üzerinde hegemonya kurduğunda ve iktidar bloğunda farklı sermayeler arasında karşılıklı tavizler üretebilecek hegemonik bir fraksiyon olduğunda bile problemlerle karşılaşacaktır. Çünkü, en iyi şekilde korporatizmin iki ana etkisi olacaktır. İlki, sendikaların işlevsel hatlar boyunca bölünmesi ve reformcu politikaların kurumsallaşması yoluyla devrimci emek hareketinin gelişimini engelleyebilir. Ve ikinci olarak, ulusal sermayelerin güçlendirilmesi yoluyla rekâbetin uluslararasılaşmasını kolaylaştırabilir. Fakat, emek süreci içindeki ve üzerindeki sınıf çatışmasını yok edemez. Emek süreci, hâlâ emek gücünün sömürsünü içeren bir *fıyat tespiti* süreci ve doğasının dönüşümünü içeren bir *teknik* süreç olmayı sürdürecektir. Korporatizm, ayrıca, sermayeler arasındaki her türden rekâbet biçimini de yok edemez. Sermaye birikiminin yasalarını ve eği-

kâlâ kanıtlanabilir, fakat ücretleri kontrol etme ihtiyacı, gelişimi için yeterli bir koşul olamaz. Parasal ve finansal politikalar, belirli politik koşullarda bu tür kısıtlamaları güvence altına almak için teknik olarak yeterlidir ve dolayısıyla gelir politikaları ekonomik konjonktür kadar politik konjonktüre de oturtulmalıdır.

limlerini dolayımlayan rekâbettir ve bu açıdan kendini ikâme etme eğilimdedir: Rekâbet için bazı kanalları kapamak sadece onu başka kanallara yönlendirir.⁷

Bu da demektir ki korporatizm, sınıf çalışmasını devlet aygıtının tam kalbinde yeniden-üretecektir ve birikimin politik önkoşullarının süregelen gerçekleştirilmesini bozmakla tehdit edecektir. Bu etki, korporatizm şartlarında kolaylaştırılır, çünkü korporatizm politik temsiliyeti açıkça ekonomik bölümlere dayandırır. Dolayısıyla Korporatizm, karar-alış, müdahale ve bizzat kendi korporatist görüşmelerine nüfuz ederek, endüstriyel eyleme başvurarak ve /veya militan sendika üyelerini kontrol etmekte yetersiz kalan sendika liderleri aracılığıyla parçaları eklem yerlerinden ayırabilir. Korporatizm, tikel sermayelerin korporatist ekonomik programlarla seçici uyumu yoluyla rekâbet avantajı elde etme çabaları ve/veya ulusal içerik dışındaki ekonomik faaliyetlerle de eklemelerinden ayrılabilir. Dahası korporatizm, temsil organlarını ve idarî temsilcileri kaynaştırdığından, bir temsiliyet krizinin idarî alandaki yansımaları olacaktır. Bu anlamda korporatizm temsil krizlerine karşı parlamentarizmden daha savunmasızdır ve dolayısıyla potansiyel olarak daha az istikrarlıdır.

İşlevsel Tamamlayıcılık ya da Çelişik Birlik?

Tripartizmin saf korporatizm olmadığını, fakat parlamenter (ya da diğer) temsiliyet ve müdahale biçimlerinin korporatist biçimlerle eklemlesmesinden kaynaklandığını savunmuştuk. Fakat bu, politik sistemin daha büyük uyarlanma kapasitesine götüren yapısal-işlevsel farklılaştırılmasını mı yansıtır yoksa diğer unsurlardan kaynaklanan kapitalist devletin çelişkilerini mi yoğunlaştırır? Bu kısımda bizi ilgilendiren, bu türden sorulardır.

⁷ Bu, tüm rekâbet biçimlerinin etkisinin aynı olacağı anlamına gelmez. Rekabet çok farklı biçimler alacağından denetlenmesinin zor olacağı anlanına gelir. Dolayısıyla, hâkim biçimleri ve etkileri temel bir politika konusudur.

Lehmbruch'dan İşlevsel Tamamlayıcılık Üzerine

Gerhard Lehmbruch, korporatist politika üretiminin politik partiler yoluyla dolayımlanan parlamenter hükümetin yerini alacağı görüşünü reddeder. Bunun yerine, “‘liberal korporatist’ kalıpların ve parti sisteminin ilişkisindeki eğilimleri, ekonomik politika-üretimine has konsensüsü tesis edebilecek, belirli gereksinimler tarafından getirilen politik sistemin artan *yapısal farklılığı ve işlevsel uzmanlığın* bir örneği olarak yorumlamanın daha akla yatkın görüldüğünü” savunur (Lehmbruch 1977: 91-126). Lehmbruch, politik partilerin kısa bir zaman zarfında yeterli konsensüsü ya sağlayamadıklarına ya da mantıksız kararlar ürettiklerine ve/veya karar üretimlerini görevdeki ekonomik performanstan çok seçim rekâbetine yönlendirdiklerine dikkat çekmektedir. Partilerin, gelirler ya da ticarî çevrelere dair politikalarla ilgili konulardaki sorumluluğu, örgütlü çıkarları ve sürekli bir yönetimi içeren korporatist bir alt sisteme kaydardıklarını ve böylece kendilerini seçim ve parlamento politikaları nezdinde serbestleştirdiklerini savunur.

Kısaca, Lehmbruch parti politikalarını ve korporatizmi farklı politik alanlardaki işlevsel uzmanlıklarına göre ele alır. Fakat bu savı, liberal korporatizmin örgütlü emeğin politikaya, sosyal-demokrat bir *parti* hâkimiyeti ya da ‘oydaşmacı’ (*consociational*) bir hükümet sistemine sosyal-demokrat(ik) katılımı yoluyla entegre olduğu toplumlarda anlam kazandığına dikkat çekerek nitelendirir (Lehmbruch 1977: 11). Gelirler ve iş çevresi politikalarından *Ordnungspolitik*, yani ekonominin örgütsel ve kurumsal çerçevesini etkileyen politikalar üzerine bir korporatizm ‘yayılmasını’ da öngörmüştür ve bu ‘yayılmayı’ büyük oranda sendika liderlerinden sadece bu tür bir uzantı için gelen başarılı taleplere bağlar (Lehmbruch 1977: 116-20). Bu yayılmanın etkileri ise parlamentonun ve seçilmiş hükümetlerin rolünü kısıtlamak ve resmî bir politika kaynağı olarak doğrudan işveren-sendika görüşmelerini artırmak olacaktır.

Fakat Lehmbruch, hâlâ liberal korporatizmin tümüyle parti sisteminin yerini almasının pek de mümkün olmadığı çünkü oybirliği ilkesi ile işlediği ve parti sistemi ile yönetilebilen antagonist konuların pek çoğu ile baş etmek zorunda olması halinde konsensüs sağlama kapasitesinin “aşırı yükleneceği” sonucuna varmaktadır. Bu da, parlamenter sistemin

‘birincil derecedeki işlevselliği’ yükleneceği ve korporatizmin de bazı alanlarda ikincil derece rol üstleneceği anlamına gelecektir (Lehmbruch 1977: 121-2).

Bu tahlil önemli ve değerlidir, fakat bir şekilde parti-korporasyon ilişkileri üzerindeki dar ilgi odağı ve korporatist konuların rızaya bağlı doğasının tahliliyle sakatlanır. Lehmbruch, etkin bir korporatizmin toplumsal ortaklar arasında üst düzeyde konsensüs gerektirdiğini görmüştür, fakat korporatist konuların içkin olarak rızai akte bağlı olduğu ve bu konular üzerinde konsensüsün içkin olarak çok kırılgan olduğu görüşleri arasında bocalamaktadır (Lehmbruch 1977: 98, 100, 110, 12, 122). Parti sistemlerinin ihtilaflı konularla her zaman baş edemeyeceği açık olduğundan, korporatizmin ve parti hükümetlerinin tamamlayıcı ve istikrar sağlayıcı olduğu kanıtlanmadan kalmıştır. Dahası, dikkati avantajlardan korporatizmin peşinden giden partilere çevirir ve korporatizmin parlamentarizmle olan ilişkisine kaydırırsak, birbirlerini işlevsel olarak tamamladıkları açıkça görülebilir.

Bu eleştiri, politik örgütlenme sistemleri olarak korporatizm ve parlamentarizmin çelişen biçimlerinin daha iyi incelenmesiyle bir zemine oturabilir. Korporatizm ve parlamentarizmin farklı karar alış kuralları vardır (korporatizmde oy birliği ya da mutabık çoğunluk, parlamentarizmde çoğunluk ilkesi). Farklı temsiliyet ilkelerinin yanı sıra, farklı meşruiyet ilkeleri söz konusudur: Korporatizmde işlevsellik, parlamentarizmde seçmen. Ve farklı politik temelleri vardır: korporasyonlar ya da partiler. Bu, en azından bir sistemde tercih edilen politik sonuçların başka bir sistemde tercih edilenlerle uyumsuz olabileceği ve çatışmalarla, hattâ eylemsizlikle sonuçlanabileceğini gösterir. Politik yürütmenin her iki sisteme (böylece tripartizme) katılımı, korporatist ve parlamenter politikaların uyumlulukla düzenlemesini güvence altına almaz, hattâ çatışmaları ve çelişkileri yoğunlaştırabilir ve/veya iki sistem arasındaki farkların suiistimal edilmesiyle, yürütmenin bağımsızlığına ilişkin politik temelleri sağlar.

Problemi Yeniden Düşünmek

Politik bir sistemin doğası, biçimsel kurumsal yapıdan o alanda mücadeleye girişmiş güçler dengesi dikkate alınmadan çıkarılmamalıdır. Bu diğer devlet biçimleri için geçerli olduğu kadar, tripartizm için de geçerlidir. Başka her yerde Lenin'in 'burjuva demokratik cumhuriyetinin sermaye için mümkün olan en iyi kabuk' olduğu iddiasının sadece burjuvazinin hegemonyacı olduğu durumlar için geçerli olduğunu savundum (Lenin 1971: 296; *bkz.* Bölüm 6). Benzer şekilde, sınıfsal antagonizmin toplumsal temellerini yok edemeyen korporatizm, sadece 'toplumsal ortaklar'ın kapitalist düzenin meşruluğunu tümüyle kabul etmeleri şartıyla etkin biçimde işleyebilir. Bunun olmadığı ve örgütlü çıkarların sermaye birikiminin yaslandığı 'istikrarsız uzlaşma dengesini' reddettiği yerlerde ise, Korporatizm, politika-yapma yükünü bir parlamenter cumhuriyette azaltamaz ve hattâ her zaman tâbi olduğu sıkıntıları ve çelişkileri yoğunlaştırabilir. Buna zıt biçimde emek hareketinin bağımlı konumunu, korporatist sistemin sınıf mücadelesinin biçimsel olarak eşit, ama işlevsel olarak bağımsız grupları arasındaki görüşmelere indirgeme yoluyla sürdürmeyi başardığı yerlerde, korporatizm, kapitalizmin yeniden-üretimine pekâlâ katkıda bulunabilir.

Sermaye birikimi üzerine, politik ve ideolojik hâkimiyet ilişkilerinin dışlanması yoluyla (da) odaklanılmamalıdır. Dolayısıyla, şâyet korporatizmin burjuva hegemonyası altında birikimin belirli önkoşullarını yeniden-üretmekte etkin olduğu kesin olsa bile, hâkimiyet ilişkileri ile ilgili popüler-demokratik mücadeleleri kontrol altına almaya yardımcı olması gerekmez. Hattâ ekonomik müdahaleye uygun olan korporatizm (işbölümünde işlev temelinde oluşturulduğu için), diğer alanlar için kesinlikle yetersiz kalma eğilimindedir. Dolayısıyla popüler-demokratik talepleri, birikimin zorunlulukları ile bağlantılandırmanın en iyi araçlarını muhtemelen sunamayacak olan korporatizm, burjuva hegemonyasının güçlenmesine katkı sunamayabilir. Sorumluluğun bölgesel yönetimlere dağıtılması, başka ırktan göçün durdurulması ya da bir Haklar Beyannamesi'nin yasalaştırılması talepleri gibi konuları öyle kolayca çözemeyebilir. İşte bu noktada, çoğulcu baskı grupları, politik partiler ve seçilmiş parlamentolar, merkezî politik bir işlev görmeye devam edebilir-

ler ve bu anlamda, korporatizm ve parlamentarizm karşıt sistemler olmaktan ziyade birbirini tamamlayıcı sistemler olabilirler. Fakat bu sonuç, bu temsiliyet ve müdahale biçimlerinin nasıl koordine edildiği ve hangi sistemin baskın geldiği sorusunu hâlâ çözümsüz bırakmaktadır.

Devlet İktidarının Toplumsal Temelleri

Bu soru, farklı devlet biçimlerinin toplumsal temellerini ele alınmasıyla açıklığa kavuşturulabilir. Devlet iktidarının etkinliği, belirli bir durumda güçler dengesine bağlıdır ve böylece baskı yollarının tekelleştirilmesiyle olduğu kadar, resmî politikalara doğru bir destek seferberliğiyle de güçlendirilir. Bu bağlamda, burjuva egemenliği, baskı, manevî ikna ve düşünce telkini ve ‘ekonomik-korporatif’ ve popüler-demokratik tavizler karışımından oluşan bir yolla tercih edilen bir güçler dengesinin sağlanmasını gerektirir.⁸ Ancak bu mesele, yeterli toplumsal tabanın örgütlenmesi ve muhalefetin dağıtılma stratejileri, kapitalizmin aşaması, dünya ekonomisindeki konum, devletim biçimi ve mevcut güçler dengesine göre değişir.

Belirli toplumsal oluşumların karmaşıklığı her şeyi kapsayan genellemeleri uygunsuz hale getirmesi nedeniyle ve belirli bir devlet biçiminin tüm durumlara uygun olan bir toplumsal temeli, en iyi şekilde sağladığını söylemek yanlış olacaktır. Fakat şurası açıktır ki, tekelci kapitalizm pekiştirildikçe ve devlet müdahalesi daha önemli hale geldikçe, basitçe pazar ilişkilerinin ve politik baskının kör zorlamasına dayanmanın yerine, işçi sınıfında güçlü bir toplumsal temel inşa etme ihtiyacı daha baskın hale gelir.⁹ Böylece sosyal-demokrasi, hem tekelci kapitalizmde hem tekelci devlet kapitalizmindeki sermaye birikimi için toplumsal temel olarak daha fazla önem kazanır. Hattâ Keynesçiliğin krizi,

⁸ ‘Ekonomik-korporatif’ talepler, bir sınıfın tüm üyeleri arasında çıkar dayanışması bilincine dayalıdır fakat varolan hâkimiyet ve üretim ilişkileri içinde, ekonomik gelişme, politik-adlî eşitlik, yaşamaya ve yönetime katılma ve hattâ bunları yenileme hakları talepleri ile sınırlıdır. Bu kavram ve hegemonyanın yeniden-üretimi anlamakla ilgisi konusunda, bkz. Gramsci 1971: 161, 181.

⁹ ‘Kör baskı’ konusunda bkz. Marx 1867: 737; ve bunu hegemonik seferberlikle değiştirme ihtiyacı konusunda bkz. Sassoon 1978: 9-38.

bu eğilime daha fazla ivme kazandırmış ve liberal korporatizm yoluyla gerçekleştirilmesi çabasını teşvik etmiştir.

Devlet İktidarının Değişen Toplumsal Temelleri

Bu türden yezni ekonomik ve politik gelişmelerin parlamentarizm ve korporatizm arasındaki ilişkiler açısından ilginç sonuçları vardır. Çünkü tekelci devlet kapitalizminin pekiştirilmesi, geleneksel küçük-burjuvanın çöküşünü hızlandırırken, proletaryanın ücretli sınıfların ve yeni orta-sınıfların önemini artırmaktadır. Korporatizmin büyümesi, politik düzeydeki bu eğilimleri yeniden-üretir, çünkü örgütlü sermaye ve emeğin temsiliyetini kurumsallaştırarak devlet iktidarının merkezileşmesini ve bir noktaya toplanmasını parlamentarizme rağmen güçlendirir. Buna karşın, parlamentarizm, geleneksel küçük-burjuva ve küçük ve orta ölçekli sermayenin destekleyici sınıflar olarak örgütlendiği ve aynı zamanda kendi çıkarlarının temsiliyetini sağlamaya çalıştıkları bir alan olarak hâlâ önem taşımaktadır. Ayrıca parlamentarizm, popüler demokratik güçlerin (seçim rekâbetinin yanı sıra baskı grupları biçiminde) seferberliği için daha tercih edilir bir politik zemin sunmaktadır.

Bu, korporatizm ve parlamentarizmin toplumsal temellerinin gide-
rek farklılaştırıldığını ve bu durumun iki sistem arasında önemli bir çatışma kaynağı oluşturabileceğini öngörmektedir. Karşılığında bu da, şirketler ve parti sistemi arasında önemli bağlantılar sağladığı için, korporatizm ve parlamentarizmi birleştirme aracı olarak sosyal-demokrat harekete bir değer katar. Bu nokta muhtemel bir alternatifin kaderini ele alarak güçlendirilebilir: Oydaşmacılık (*consociationalism*). Lehmbruch ve diğerleri, oydaşmacılığı emek hareketinin hükümet karar verme mekanizmasına doğrudan sosyal-demokrat çoğunluk iktidarından ziyade oydaşmacı 'elitler karteli' yoluyla katılımını güvence altına alma aracı olarak görmüştür. Fakat oydaşmacılık, artık Avrupa'da dağılma sürecinde bir devlet biçimi olarak görülmektedir – (kavramı ilk olarak ortaya koyan ve uygulayan) Lijphart'ın *iznine sığınarak*, dağılmasında geçmişteki başarılarının muhtemel sınıf çatışmalarının ve yeni popüler-demokratik çatışma biçimlerinin gelişiminden çok daha az rolü olmasına rağmen (*bkz.* Lijphart 1977). Eğer bu gerçek bir eğilim ise, o zaman sos-

yal-demokrasi bu açıdan daha hâlâ çok önem taşıyacaktır. Bir zamanki oydaşmacı demokrasilerde bunun bazı göstergeleri belki de çeşitli sendika konfederasyonlarının amaçlı birliğinde ve artan sosyalist parti desteğine doğru eğilimde bulunabilir. Dolayısıyla, oydaşmacılıktan sosyal-demokrasiye dönüşüp dönüşmediklerini ele almaya kesinlikle değer.

Liberal ve Faşist Korporatizmlerin Toplumsal Temelleri

Eğer devlet biçimlerinin toplumsal temelleri üzerine odaklanırsak, liberal korporatizmin ve faşist korporatizmin çok farklı olduğu açıkça görülür. Çünkü liberal korporatizm sadece parlamentarizm ile birlik oluşturmaz, aynı zamanda oydaşmacı ve/veya sosyal-demokrat politikalar temelinde yükselir. Buna karşın, faşizm parlamentarizmin ve sosyal demokrasinin yıkılmasına dayalıdır ve ana toplumsal temelini geleneksel ve yeni küçük burjuvazi içinde kurar. Bir başka fark, korporatizmin her iki sistemde oynadığı 'etkin' ya da 'ağırbaşlı' rollerde görülebilir. Halen parlamentarizme bağlı olmasına ve çeşitli çelişkilere ve istikrarsızlıklara kurban gidebilmesine rağmen, korporatizm 'olağan' kapitalist bir devlette gelişmekte olan üçlü liberal korporatizm sisteminde önemli 'etkin' bir unsurdur. Faşizmdeki konumu oldukça farklıdır. Bu konum, onu özellikle fabrika düzeyinde sınıf mücadelesi için bazı fırsatlar sağlamaktan alıkoymamıştır; ayrıca ticarî çevrelerin, korporatizmin faşist rejimler altında meydana gelen devlet müdahalesinin çoğunu engellemesini ya da etkilemesini imkânsız bulduğu anlamına da gelmemektedir. Fakat faşist rejimlerde korporatizm, zorunlu olarak arkasında gerçek iktidarın sürdürüldüğü cephe ya da 'yüceltilmiş' unsurdur. 'İstisnaî' kapitalist devletlerde ise, korporatizm tipik olarak 'monist' temsiliyet ve müdahale tarzlarına, yani tek bir parti hâkimiyeti altında düzenlenmiş tarzlara sıkıca bağlıdır.¹⁰

Bu anlamda, sosyal-demokrat ve faşist korporatizmlerden sanki benzer ekonomik ve politik işlevlerle eşdeğer biçimlermiş gibi söz et-

¹⁰ Bu anlamda 'monizm'i (bircilik) 'monolithicity' (yekparelik) ile karıştırmamalıyız. Monizm, Linz'in gösterdiği gibi, çoğulculuğun zayıf biçimleri ile mükemmel biçimde uyumludur: Ana nokta, bu çoğulculuğun kendisini tek bir politik parti hâkimiyetindeki örgütsel kanallarda ve bu kanallar yoluyla ifade etmesi gerekliliğidir.

mek yanıltıcıdır. Bu, ‘toplumsal’ ve ‘devlet’ korporatizmi arasında Schmitter tarafından çizilen ayırmda ya da Manoilescu’nun *corporatisme pur*’u (saf korporatizm) ve *corporatisme subordonne*’si (ikincil korporatizm) arasındaki ayırmda yansıtılır. Her iki ayırım da sosyal-demokrat ve faşist korporatizm arasındaki zıtlığı Pahl ve Winkler tarafından çizilen ‘*eşitlikçi*’ ve ‘*eşitlik karşıtı*’ korporatizm arasındaki farktan çok daha iyi gösterir. Hattâ Troçki, burjuvazinin üzerinde hâkimiyet kurduğu ittifakların karşılıklı olarak dışlayıcı olduğunu belirterek faşizm ve sosyal-demokrasinin kapitalist devletlerin antagonist biçimleri olduğu konusunda ısrar eder. Çünkü sosyal-demokrasi, parlamenter devlette çalışan örgütlü sınıfın ağırlığı olmayınca güçsüzleşirken, faşizm işçi örgütlerini ve parlamentarizmi yok etmeden kendini pekiştiremez (Troçki 1971: 124-5, 276-7).

Şimdi, 1930’larda yazıyor olmasına ve Weimar Almanya’sındaki, Ramsay MacDonald’ın İngiltere’sindeki ve Franklin Roosevelt’in *New Deal* (Yeni Anlaşma) kalkınma programı Amerika’sına atıfta bulunmasına rağmen, Troçki’nin yorumları, savaş sonrası dünyada korporatizmin gelişimine de uygulanabilir. Hattâ eski orta sınıfların toplumsal ağırlığında çok büyük küçülmelerin olması ve yeni orta-sınıfın da henüz sendikalaştırılıyor olması nedeniyle, faşist devletin toplumsal temelleri dağıtılmıştır. Bu da demektir ki, sosyal-demokrasiye dayalı liberal korporatizmin gelişimine ana alternatif, emek bürokrasisinin yaratılmasına ve eklenmesine, örgütlü emeğin politik özelliğinin kaldırılmasına ve sınıf ve popüler-demokratik mücadeleler üzerindeki hukukî baskıya dayalı olan ‘güçlü devlet’ tir. Bu alternatifin doğası ve liberal korporatizm ile bağlantıları dikkatli bir tanımlamayı gerektirir.

Korporatizm ve Sosyal-Demokrasi

Sosyal-demokrasi, liberal korporatizm için en uygun toplumsal temeldir, çünkü tekelci devlet kapitalizminde bağımlı sınıfların en genişinin ve en güçlüsünün desteğini sağlar. Karşılığında, sosyal-demokrat partiler (ya da eşdeğerleri) liberal korporatizmde doğal olarak yöneten taraftırlar, çünkü bir politik örgütte birçok temel rolü kaynaştırırlar. Korporatist organlarla ilgileri, başarıları için zorunlu olan emek hareketleriyle

yakın bağları vardır; örgütlü işçi sınıfı ve yeni küçük-burjuva arasında önemli seçmen desteğine sahiptirler ve 'ekonomik-korporatif' ve popüler-demokratik talepleri, sermaye birikiminin çıkarına olarak devlet müdahalesini destekleyen bir programa eklemlemeyi başarırlar. Kısaca, sosyal-demokrasi temsiliyet ve hâkimiyetin parlamenter ve korporatist biçimlerini kaynaştırmak ve onları değişen koşullara uydurmak için uygun bir araç ortaya koyar. Bu bağlamda, Avro-komünizmin giderek sosyal-demokratikleştirilmesinden ve güney Avrupa devlet biçimleri için sonuçlarından bahsetmeliyiz.¹¹

Dahası, işçi sınıfları içindeki önemli ekonomik, politik ve ideolojik varlıkları göz önüne alındığında, sosyal-demokrat partiler, sermaye düzenine karşı ekonomik ve politik mücadeleleri birleştirme ihtimali nedeniyle tehdit oluşturan özerk işçi sınıfı seferberlik biçimlerinin gelişmesini de önler ya da zayıflatır. Bu, böylesi mücadelelerin gelişemeyeceğini söylemek değil, ancak, sadece örgütlenmelerinin ve etkinleştirilmelerinin zor olacağına ısrar etmektir. Böylece liberal korporatizmi 'insan yüzlü faşizm'den (Pahl ve Winkler'den alıntı) ziyade 'sosyal-demokrasinin en üst aşaması' (Lenin'in sözleriyle açıklama) olarak sınıflandırmak daha uygun olacaktır.¹²

Sosyal-Demokrasi ve Keynesçi Refah Devleti

Bu bağlamda, sosyal demokrasinin önce gelen aşamasının, parlamenter bir devlette emek hareketi desteğinin Keynesçi karma ekonomi ve refah devletinin gelişimi yoluyla sağlamlaştırılmasını gerektirdiğini söyleyebiliriz. Bu aşama, savaş-sonrası çoğu Avrupa demokrasisinde hükümetin kendisinin sosyal-demokrat bir partinin ya da sosyal-demokrat

¹¹ Avrupa komünist partilerinin sosyal-demokratikleşmesi hakkında, bkz. Mandel 1978. Doğu ve Batı Avrupa'daki son dönem olayları bu varsayımı daha da destekler.

¹² Bu fikir ilk önce bu bölümün orijinal versiyonunda sunuldu (1878'de yazılan); konferans çalışmasını yeniden yazarken, özgün bir hipotezden çok bir metafor olarak yorumlanmasının en iyisi olacağını düşündüm (Jessop 1979a: 212n). On yıl sonra liberal korporatizmi 'sosyal demokrasinin en üst biçimi' olarak görmek çok da zorlama gelmedi: çünkü Fordizmdeki kriz ve post-Fordizme geçiş hem liberal korporatizmin hem de savaş sonrası sosyal demokrasinin tipik biçimlerinin sökülmesini gerektirmektedir.

katılımlı oydaşmacı bir kartelin hâkimiyetinde olmadığı durumlarda bile görülebilir. Bu aşama, tekelci devlet kapitalizminde, özellikle ticarî dolaşımın denetimi, tam istihdamın sağlanması ve işçi sınıfı muhalefelinin sınırlandırılmasıyla ilgili olarak çeşitli ekonomik ve politik zorunluluklara bir cevabı temsil eder (Warren 1972; Jessop 1980c).

‘Sosyal-Demokrasinin En Üst Basamağı’

Bazı toplumlarda, bu aşamayı ‘sosyal-demokrasinin en üst basamağı’ izler. Bu, ücretlerin, fiyatların ve kârların belirlenmesinde ve üretimin örgütlenmesinde politik müdahalenin gelişimi yoluyla Keynesci karma ekonominin dönüşümü ve tripartizm ve/veya korporatizmin gelişimi yoluyla parlamenter devletlerin dönüşümünü içerir. Bu, Keynesci, konjonktür karşıtı müdahalenin doğurduğu ‘stagflasyon’ problemlerine, ekonomik krizin bu problemlerle ertelenmiş ‘arıtıcı’ etkisinin yeniden üretilmesi için ve, bazı durumlarda da, sendikalar arasında fabrika işçisi militanlığının gelişimine karşı önlemlerin yokluğunda bir tepkiyi temsil eder. Son olarak, ikili korporatizm ve/veya tripartizm, sendika liderlerinin üyelerinin itaatlerini güvence altına alma karşılığında endüstriyel yeniden örgütlenme ve ücret kısıtlayıcı politikalarla politika-üretimine katılım taleplerine cevap olarak da ortaya çıkabilir (Lehmbruch 1974: 116-20).

Şimdi, önceki aşamanın geniş oranda yayılması nedeniyle, şimdiki aşama çok daha az gelişmiştir ve çok daha az yaygındır. Bu genellikle daha az mevcut olan daha sert varlık koşullarını yansıtır. Çünkü Keynescilik ve refah devleti, yalnızca örgütlü emeğin konaklamasını ve parlamentoda doğrudan ya da sanal temsilini gerektirirken, ikili korporatizm ve/veya tripartizm, yürütme karar-mekanizmasına ve yönetime tam entegrasyonunu gerektirir, böylece emek hareketi de devletin kendisinin sanal bir uzvu haline gelir. Bu, emek hareketinin böyle bir rol oynamak için yeterince örgütlendiğini öngörür. Dolayısıyla, hükümette etkili bir sosyalist parti ya da partiler karteli ile kurulan yakın bağlara ek olarak, sendikalar kendi üyelerini kontrol edebilecek güçlü yapılar olmalı ve birleşik merkezî bir federasyon ya da konfederasyonda örgütlenmelidir; ve toplu iş sözleşmesi, fabrika ya da şirket düzeyinde değil de daha çok

ulusal ya da bölgesel, genel ya da endüstriyel düzeylerde yapılmalıdır (Lehmbruch 1974: 109-12; Clegg, 1976).

Korporatist sistemlerin, sendikaların merkezileşmediği ve fabrika düzeyindeki toplu işgörüşmelerinin yaygın olduğu yerlerde, gönüllü itaatin sağlanmasında ya da kanunî kısıtlamaları tazmin edilmesinde örgütlü emeğe önemli maddî tavizler verilmeden sürdürülmesi güçtür. Alternatif olarak, hiçbir güçlü sosyal-demokratik partinin olmadığı yerlerde, bir hâkim burjuva partisi, endüstriyel yeniden-örgütlenmeyi güvence altına almak ve ekonomik istikrarı sağlamak için *dirigiste* (güdümücü) ve *sozialmarktwirtschaftlich* (sosyal piyasa ekonomisinden yana) politikaların bir karışımını uygulayarak ve bir refah devleti programı uygulamayı sürdürerek sendikaları göz ardı etmeyi ve sadece ticarî çevrelerin çıkarlarına danışmayı tercih edebilir.

Bununla birlikte, korporatizmin gelişiminde ve parlamentarizm (ve diğer temsiliyet ve müdahale biçimleri) ile eklemlenmesinde metropolen devletler arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen, en azından bazı korporatist biçimlerin daima bu türden toplumlardaki gelişimi daha vurucudur. Bu da korporatizmin gelişimini teşvik eden etkin güçler olduğunu ve kurumsallaşmasındaki çeşitliliğin, belirli önkoşullarının varoluş ölçüsüne bağlı olduğunu gösterir (bu nokta 1989 ek yazısında daha ileri götürülmüştür). Özellikle bunlar, korporatizm hakkında ticarî çevrelerin çıkarlarının politik birleşmesinin değil, örgütlü emeğin belirleyiciliği nedeniyle emek hareketini ilgilendirir.

Güçlü Devlete Doğru?

Son olarak, şâyet liberal korporatizmin gelişimini teşvik eden güçler tatmin edilemezse ve aynı zamanda da parlamentarizmde bir kriz olursa neler olabileceğini ele alacağım. İşte bu noktada muhtemelen ‘güçlü devlet’ için baskılar artacaktır. Bu da korporatizmin ve/veya parlamentarizmin ‘güçlendirilmesi’ ile birlikte devletin özerkleştirilmesini gerektirir. Çünkü ‘güçlü devlet’, felâket boyutlarındaki denge ya da devrim krizlerinde ortaya çıktığı gibi küçük adımlarla da ortaya çıkabilir. Gelişmiş kapitalist demokrasilerde, ekonomik ve/veya politik örgütler üzerindeki yasal ve adlî kısıtlamaların gelişimi, politik kontrolde yeni

teknolojilerin uyarlanması ve güvenlik güçlerinin büyümesi ve merkezileşmesiyle birlikte kesin bir 'sessiz sıkıyönetim yanlılığı' daha şimdiden görülmektedir (Center for Research on Criminal Justice 1975; Ackroyd vb. 1977). Etkisi, devletin içsel hoşnutsuzluğa tepki verme ve politik baskıyı yasal kisve altında gizleme esnekliğini artırmaktır. Bu, yeni ayrımcı güçlerin edinilmesi ve/veya ne parlamentoya ne de korporatist organlara hesap verme zorunluluğu olmayan devlet-üstü aygıtların yaratılması yoluyla yönetimin özerkleştirilmesi ile birleştirilir. Bununla birlikte, sermaye birikiminin güvence altına alınmasında yasallaştırılmış baskı ve örtülü, keyfî yönetim kendi başlarına yeterli değildir. Bu, örneğin Nazi Almanya'sında kitlelerin sadakatini kazanma yolundaki sürekli çabaların yanında Emek Cephesi'nin 'ekonomik-korporatif' faaliyetlerinin süregelen öneminde (Mason 1968: 112-14; 1977: 124-208); ve diğer istisnaî rejimlerde, sendikaların geniş ulusal ekonomik ve politik faaliyetlerini yok ederken endüstriyel ilişkiler üzerinde yerel düzeydeki bazı pazarlık biçimlerini korumak yönündeki paralel çabalarda görülebilir. Bu da, artan baskının halk arasında toplumsal bir temel inşa etme çabalarıyla birleştirilmesi gerektiğini gösterir. Fakat kitle sadakati liberal parlamenter ve/veya korporatist rejimlerde hegemonik politikalar yoluyla sağlanabildiğinde 'güçlü devletler' gereksiz olacağından, 'güçlü devletin' toplumsal temeli de muhtemelen kısıtlanacaktır.

Bu da sermayenin o ânki konjonktürde ekonomik ve politik hâkimiyetini sürdürebilmesi için muhtemel bir stratejiyi akla getirir. Bu, işçi sınıfı arasında ayrıcalıklı bir katmanın gelişimini güçlendirmeyi ve emek örgütlerinin (sendikalar ve partiler) üyeleri üzerindeki gücünü pekiştirecek önlemlerle birlikte ılımlı bir emek hareketi bürokrasisinin geliştirilmesini gerektirir. Bu da diğer katmanların ve toplumsal kategorilerin artan marjinalleşmesini ve alternatif sendikaların, partilerin ve politik temsilin kurum-dışı biçimlerinin gelişimini engellemek için çeşitli önlemlere başvurma ihtiyacını beraberinde getirir (Krş. Hirsch 1978a). Baskıcı, idarî ve politik eğilimlerin bu bileşimi Pahl ve Winkler'in 'insan yüzlü faşizm'in gelişimini tahmin ederken tümüyle yanılmadıklarını gösterebilir. Fakat şuna da dikkat edilmeli ki, Pahl ve Winkler'in devlet sistemindeki tüm yeni gelişmeleri korporatizm ile tanımlamaya çalışmasına rağmen bu gelişmeler parlamentarizmdeki krizlere olduğu ka-

dar korporatizmdaki krizlere de bir tepkiyi temsil eder. Bunun yerine, ‘güçlü devletin’ parlamentarizmin henüz kaybettiği ve korporatizmin sermaye birikimini ve burjuva politik hâkimiyetini sağlama melekesini henüz kazanamadığı durumlarda geliştiğini savunuyoruz. Ve ‘güçlü devletin’ resmî kurumsal yapıda güçlü olduğu, fakat devlet iktidarının özgül bir konjonktürdeki politik güçler dengesine bağlı olması nedeniyle, müdahalelerinde zayıf ve etkisiz olabileceği gözlemi ile bitiriyoruz.

Sonuç Değerlendirmeleri

Bu bölümde, son dönemlerin korporatizm tartışmalarını Marksist politik-ekonomiyle ilişkilendirmeye ve korporatizmin kapitalist devlette bir unsur olarak ön değerlendirmesini yapmaya çalışılmıştır. Devlet biçimlerinin, politik temsiliyet ve devlet müdahalesi biçimleri arasındaki eklemelenmeye göre çalışılması ve devlet iktidarının belirli bir konjonktürde devlet biçimleri yoluyla dolayımlanan politik güçler dengesinin bir etkisi olarak görülmesi gerektiğini savundum. Parlamentarizm ve korporatizm tahlilimi kapitalist devletin ve farklı devlet biçimlerinin toplumsal temellerinin unsurları olarak şekillendiren işte bu yönelimdir. Bu tahlilde belirli araçsal ve/veya indirgemeci eğilimlerden kaçınmayı başaramadım ve farklı toplumsal güçlerin etkileşiminin, sermaye birikimine gerekli bazı koşulları üretmek için devlet yoluyla nasıl dolayımlandırığının daha net gösterilebilmesi amacıyla kapitalist toplumlarda devlet hakkında öne sürdüğüm dört varsayımın içermelerinin geliştirilmesi daha fazla çalışmaya muhtaçtır.¹³ Özellikle, temsiliyet alanındaki krizlerin korporatizmin gelişimine (birikimin çıkarlarına müdahale üzerine az ya da çok özel bir odaklanmadan çıkan indirgemeci eğilimleri nitelendirecek) katkısını ve korporatist temsiliyet biçimlerinin korporatist müdahale biçimlerine ‘yayılmasının’ rolünü göz ardı ettim.

Ama birikimin değişen varlık koşullarını ve bir sınıf ve popüler hâkimiyet sistemi olarak devletin biçim ve işlevinin yeniden-örgütlenmesinde sonuçlarını ortaya çıkarmaya çalıştım. Bu koşulların güvenceye

¹³ Bu özeleştirisinin bu bölümün 1979 versiyonunda zaten bulunduğunu belirtmeye değer. Bu zaman aralığında gücünden bir şey kaybetmemiştir.

alınmasındaki problemleri ve çelişkileri ortaya koymaya çalışarak aynı zamanda devlet tahlilini kendi toplumsal temelleriyle ilgili olarak farklı sınıf ittifakları biçiminde konumlandırmaya çalıştım vs. Son olarak, 1970'lerdeki modern devletteki hâkim eğilimin, sosyal-demokrat partinin korporatist ve parlamenter sistemlerin doruğuna yerleştirilmesiyle birleştirilmiş korporatizm ve parlamentarizmin eklemlenmesine dayanan bir sosyal-demokrat tripartizme doğru kaydığı sonucuna vardım. Fakat aynı zamanda, politik temsiliyet ve müdahaleyle ilgili korporatist organların zayıflamasına dayanan 'güçlü devlet'in gelişimine doğru ikincil bir eğilimin olduğunu da gördüm. Bu ikincil eğilimin, uluslararası ekonomik krizin yoğunlaşması ve normal liberal korporatist ve/veya liberal parlamenter devlet biçimlerinin sürdürülmesi için gereken temel tavizlerin artık verilememesi durumunda hâkim olabileceğini savundum. Bununla birlikte, bu bölüm ilk kez kaleme alındıktan on yıl sonra bu sözde 'ikincil eğilim' İngiltere örneğinde hâkim olmaya başlamış görünüyor. Ve daha sağlam yapıli sosyal-demokrat toplumlardaki, Fordizmin krizi, üçlü korporatizmin normal sosyal-demokrat biçimlerini zayıflatmıştır.

Ekleme 1989

Bu eklemenin amacı, bu bölümde ortaya konmuş, ancak yeteri kadar geliştirilmemiş üç konuyu genişletmektir. Bu konular korporatizmin tekrarı, geçmiş biçimleri ve gelecekteki muhtemel gelişimi için maddî temellerdir. Yukarıda sunulan fikirler Fordizmin gerilediği kriz yıllarında – korporatist düzenlemelerin sıklıkla denendiği ve ekonomik ve politik kriz yönetiminde istenir bulunduğu yıllarda – formüle edilmişlerdi. O zamanlar solda Fordizmin ömrünü tamamladığı ve devletin ekonomik örgütlenmesi ve ekonomik işlevlerinin doğası için önemli sonuçları olan bir geçiş dönemine tanık olduğumuz pek de öyle geniş biçimde tahmin edilmezdi, hâlihazırda gelişmekte olan devlet biçimlerinin hatlarını kavramak zordu. Kendi açıklamam iki alternatifini ortaya koymaktadır: Yeniden-enerji verilmiş korporatizm ya da adım adım 'güçlü devlete' doğru hareket. Her iki alternatif de gelişmiş kapitalist ekonomilerde denenmiş, ancak her ikisinin de geçiş modeli olduğu görülmüş-

tür. Yeniden enerji verilmiş korporatizm, daha açık şekle sokulmuş savaş-sonrası eski biçimi değil, ama ekonomik ve politik değişiklikleri dikkate almak için yeniden-düzenlenmiş olanıdır. Ve 'güçlü devlet', çağdaş ekonomik ve toplumsal koşullara daha uygun bir popüler toplumsal tabanlı yeni tip kapitalist devletin inşa edilme çabaları *yönünde* ki bir atlama taşıydı. Thatcherizmin gelişimi bu yön için muhtemel bir tercihi gösterir (*krş.* Jessop vb. 1988c).

Korporatizmin Tekrarının Maddî Temelleri

Korporatizm, genellikle modası geçmiş bir ortaçağ sisteminin kalıntısı ya da mülkiyet sisteminin geri getirilmesine yönelik çağdışı bir çaba olarak sunulmasına karşın, gerçekte modern toplumlarda tekrarlanan bir unsurdur. Daima eğilimlerle ortaya çıksa bile, çoğu durumda daha kalıcıdır, hattâ kapitalist ilişkilerin doğası ve dinamiğine gayet yerinde karşılıklar verir. Korporatist düzenlemelerin gelişimi için kapitalizmde en az dört maddî temel vardır. İlki üretim güçlerinin giderek toplumsallaşmasının piyasa güçlerinin anarşisini sınırlamak için üretici gruplar arasında *ex ante* işbirliği ihtiyacını ortaya koymasındır. İkinci olarak, üretim ilişkileri iki ana sınıfın (emek ve sermaye) varlığına işaret etse bile, dağılım alanında çeşitli gelir kategorilerine dönüşürler. Bunların toplam gelirlerin en üst seviyeye çıkarılmasında ortak çıkarları varsa da, gelirlerin nasıl dağıtılması gerektiği konusunda çelişen çıkarları vardır. Üçüncü olarak, kapitalizm, ekonomi ve devletin kurumsal ayrılığını ve karşılıklı bağımlılığını gerektirir. Bu da, sermaye birikiminin ekonomi-dışı koşullarının güvence altına alınabilmesi için devletin ekonomik politikalarının doğası ve uygulanması hakkında danışma ihtiyacını ortaya koyar. Ve dördüncü olarak, burjuva düzeni içindeki 'sivil toplum', devletin varsayılan evrensel çıkarlar cisimleşmesine karşı bir özel çıkarlar alanıdır. Bu da, özel ve evrenseli dolayımlamak için kurumsal bazı araçlara olan gereksinimi ortaya çıkarır. Korporatist düzenlemeler için bu dört muhtemel temelden her biri içkin bir biçimde çelişmektedir, dolayısıyla da sadece korporatist eğilimleri ortaya çıkarmakla kalmayıp gelişmekte olan her korporatist yapıda istikrarsızlıklara yol açarlar.

İlk olarak, kapitalist üretim, en az maliyetle en çok çıktının alınabil-

mesinde daima üretimin teknik unsurlarının basit teknik koordinasyondan fazlasını gerektirir. Sermaye ve emek arasındaki sınıf mücadelesi, bir fiyat tespit sürecini gerektirir, ve fiyat tespitinin gerçekleşmesi, etkin talebin varlığına olduğu kadar, farklı sermayeler arasındaki rekâbete dayalı olan kârlara da bağlıdır. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin birbirlerine olan artan bağımlılığa uyum sağlamak için toplumsallaşması, sadece teknik koordinasyona indirgenemez: Sınıf mücadelesi, rekâbet ve talep düzenlemesini de kapsamalıdır. Fakat her üç fenomen de üretim alanında korporatist düzenlemelere çelişki ve istikrarsızlıklar getirir. Bu hem bireysel korporatif kuruluşlar (sendikalar, ticarî birlikler, devlet aygıtları) hem de birbirleriyle karşılaştıkları yerlerdeki kurumsal düzenlemeler için geçerlidir.

İkinci olarak, gelir dağılımı tüm sermaye dolaşımının bir parçasıdır ve bu dolaşımın çelişkilerini somutlaştırır. Yani, ücret geliri sermaye için hem maliyet hem de ürünleri için etkin bir talep kaynağıdır ve kâr, sadece geçmiş yatırımlarının değişken geri dönüşü değil, aynı zamanda, sermayenin yeni yatırımlara tahsisinin yönlendirilme aracıdır. Dolayısıyla, gelirleri denetim altına alma çabalarının çelişen etkileri vardır. Eğer ücretler, üretkenliğe paralel olarak artmıyorsa, talepte bir düşme olabilir (ve böylece, dolaylı olarak, kârlarda); fakat eğer daha hızlı artarsa, kâr üzerinde doğrudan bir tehdit oluşturabilirler. Benzer şekilde, eğer devlet firmaların maliyet+artı kârlarına teminat verirse, bu yatırım için bir yönlendirme mekanizması olarak kapitalist değer yasasının işlemini baltalayabilir; fakat kârlar denetim altına alınırsa, bu üretimi, istihdamı ve yatırımı azaltabilir. Bu problemler, emek ve sermaye arasındaki kolektif örgütlenmedeki asimetrilerle daha da ağırlaştırılır (*krş.* Offe ve Wiesenenthal 1980) öyle ki bireysel sermayeler (özellikle işlerinde uluslar arası hale geldikçe) sendikalara karşı korporatist anlaşmaları bozmak yönünde daha fazla özgürlük kazanırlar.

Üçüncü olarak, aralarındaki kurumsal ayırım, ekonomi ve devletin karşılıklı göreceli özerkliklerinin temelidir. Piyasanın ve politik alanın kurumsal mantıkları sürekli olarak çelişmektedir: Korporatizm, bu mantıklar arasında bir buluşma zemini sağlayarak üçüncü bir birlik pazarlığı mantığını getirir. Böylece korporatist yapılar, sınıf mücadelesi ya da kapitalist rekâbet ve/veya piyasa, devlet ve örgütsel ilkeler ve hedefler

arasındaki rekâbet için bir başka alanı oluşturur. Bu istikrarsızlık kaynağının ne oranda gerçekleşeceği, korporatist dolayımınmanının resmî yapılarının ötesinde konumlanan unsurlara bağlıdır.

Dördüncü olarak, korporatizmin ekonomik-korporatif çıkarlar temelinde oluşturulmuş olması nedeniyle, evrensel çıkarın kapitalist çerçevede dışında tanımlanabilmesi için hiçbir mekanizma sunmaz. Sınıfsal çıkarlar, işlevsel olarak heterojen, fakat biçimsel olarak eşit, uzlaşma ve işbirliği yeteneği sermaye ilişkisinin temel sınırları içindeki çalışma konusunda paylaşılmış taahhütlere bağlı olan korporasyonlarda ve bu korporasyonlar yoluyla tanımlanarak temsil edilir. Bu temel sınırlar, geniş bir alana yayılmış ekonomik ve ekonomik olmayan konularda, birlikler arasındaki koordinasyona ve korporatist pazarlığa bağlı olarak pekâlâ serbest-piyasa ekonomisinden daha geniş biçimde yorumlanabilir. Fakat, eğer talepler süregelen sermaye birikimi ile tutarlı olanları aşarsa, bir grev ya da sermaye ve/veya burjuva politik muhalefeti ile sonuçlanır. Korporatist düzenlemelerin bu sınırlı hegemonik potansiyeli, politik partilerin (ya da diğer hegemonik güçlerin) korporatist pazarlık ve örgütlerarası koordinasyonu sürdürmeye yardımcı olacak politik ayrıcalıklar, kaynaklar ve politikaları sağlamakta ve/veya korporatist stratejileri daha geniş bir ulusal hegemonik proje ile birleştirmekte oynadıkları hayatî rolde yansıtılır.

Bu yorumların hiçbiri, korporatizmin eşi görülmemiş biçimde çelişkili olduğu ve herhangi (ya da tüm) başka kurumsal düzenlemelerin bir şekilde bu tür çelişkilerden uzak olabileceği anlamına gelmez. Bunun yerine, tüm işbirliği, gelirin yeniden-dağıtımı, farklı gruplar arasında koordinasyon ve politik temsiliyetin tüm biçimlerinin, kendi özel problemlerinin yanı sıra bu genel kapitalist çelişkilerin kendilerine ait versiyonları vardır. Bu da, bu tür sorunlara en iyi tek bir çözümün olmadığını ve ikinci en iyi çözümlerin de istikrarsız olabileceğini gösterir. Dolayısıyla, kapitalist yeniden-üretim, hâlihazırdaki hâkim çözümün belirli çelişkileri kontrol edilemez hale geldiğinde ikinci-en iyi çözümler arasındaki stratejik hareket edebilme kapasitesine bağlıdır. Böylece, korporatizmin tipik olarak az ya da çok istikrarsız (örgütler içi– ve örgütler arası önkoşulların güvenceye alınma düzeyine ve hâkim ekonomik ve politik kriz eğilimlerinin korporatizm yoluyla kontrol altına alınabilme

düzeyine bağlı olarak) olmasına rağmen, daha istikrarlı ve çelişkisiz alternatiflerin varolduğunun hiçbir garantisi olamaz.

Bu durum mevcut devlet sistemindeki “değişik ihtiyaçların” güvence altına alınmasına bağlı olacaktır. Bu da, eklemlenmelerinde tekrarlanan kaymalarıyla birlikte, alternatif yapılar ve stratejiler gerektirecektir. Bu, tekrarlanan, kısmî, geçici ve kısa dönemli bir uzlaşma dengesi silsilesini güvenceye alma olasılığını ortaya koyacaktır. Bu bağlamda korporatif yapıların ve stratejilerin önemi, konjonktürler silsilesindeki diğer alternatiflerle karşılaştırıldığında kendi düzenleme kapasitelerine bağlı olacaktır. Bu hiçbir şekilde kapitalist yeniden-üretimin güvence altına alındığı anlamına gelmez: çünkü sermaye birikiminin seyri, her zaman yeni kriz-eğilimleri ve bozulmuş düzenleme tarzları yaratır ve keyfine göre yapılarla ve stratejilerle oynayabilme kudretine sahip olan, her şeyi bilen, her şeye gücü yetebilecek hiçbir ‘ideal kolektif kapitalist’ yoktur. Bu anlamda, ‘sınıf mücadelesi’ tarihin motoru olarak kalmayı sürdürmektedir.

Korporatizmin Değişen Önemi

Farklı korporatizm tipleri, kapitalizmin gelişimindeki farklı aşamalara ve/veya farklı ekonomik ve politik kriz biçimlerine karşılık gelirler. Korporatizm ilk önce liberal kapitalizmin politik-ideolojik bir eleştirisi olarak ortaya çıktı. Feodal ve geleneksel küçük burjuva sınıflarının (zanaatkârlar ve küçük çiftçiler), katolik ve/veya diğer dinî grupların ve bazı entelektüel çevrelerin hareketlerini yansıttı. Bu çevreler, bireyselleşme, toplumsal dağınıklık ve kapitalizme geçişe eşlik eden açık sınıf çatışmasını ve çok kapsamlı birikim dönemini eleştirdiler ve işkolu ve meslek birlikleri arasındaki işbirliği yoluyla toplumsal düzenin yeniden sağlanmasını istediler. Kısmen orta çağ meslek loncalarından ve mülkiyet temsilinden ilham almış ve evrensel, uyumlu devlet ve topluma yönelmiş olarak, böyle bir *organik korporatizmcilik* hem tepkiseldir hem de ütopiktir. Ne anarşik piyasa güçleri yoluyla dolayımlanan liberal kapitalizmin yükselişini ne de bireysel oy hakkına dayalı kitle demokrasisinin yükselişini durdurmuştur (krş. Bowen 1947; Elbow 1953).

İkinci korporatist aşama uygulanabilir olduğu kadar ideolojik değildir; kapitalizme değil, örgütlü emekten gelen devrim tehdidine karşıdır. Ulusal ekonomik rekâbet gücünü desteklemek için yeni kurumsal araçlar ve stratejilerin yanı sıra hoşnutsuzluğu önlemek için yeni çıkar örgütlenmesi ve/veya toplumsal düzenleme biçimlerini araştırmıştır. Basit tekelci kapitalizme geçişe eşlik etmiş ve 'örgütlü kapitalizm' gibi kavramlarda yansıtılmıştır. Çeşitli işdernekleri ve esnaf birlikleri, piyasa güçleri anarşisinin sınırlanmasında *ex ante* ekonomik koordinasyona katılmış ve/veya ekonomik politikalar üzerine politik karar üretimini paylaşmıştır. Bu tür korporatizm ortaklık girişimlerinden kaynaklanmış, fakat genellikle politik kriz, savaş ve savaş sonrası âcil kalkınma dönemlerinde devlet eylemiyle daha ileri götürülmüştür (*krş.* Nocken 1978; Feldman 1981). Bu evre, ticarî çevrelerin yanı sıra emek hareketinin katılım oranıyla ekonomik ve politik güçler dengesine bağlıdır.

Bu eğilimler kriz içindeki savaş döneminde güçlenmiş ve iki ana biçim almıştır. Ekonomik, politik ve hegemonik krizlere tepki olarak otoriter ve faşist rejimler tarafından, her ne kadar korporatist oluşumlar kâğıt üzerinde kalsalar ya da devletin iradesini uygulama aracı olsalar da, dayatılmışlardır. Ve liberal demokratik rejimlerde ekonomik ve/veya politik kriz-yönetimine yardımcı olmak amacıyla toplumsal korporatizm biçiminde (genellikle devlet sponsorluğuyla) ortaya çıkmışlardır. Bu eğilimler dünya savaşları arasında o kadar genelleşmiştir ki Manoïlesco 'tıpkı on dokuzuncu yüzyılın liberalizm yüzyılı olduğu gibi yirminci yüzyılın da korporatizm yüzyılı olacağını' tahmin edebilmiştir (Manoïlesco 1936).

Toplumsal korporatizm II. Dünya Savaşı'ndan sonraki kalkınmada ve 1960'lar ve 1970'lerdeki ekonomik kriz-yönetiminde de önem taşımıştır. Bu bağlamlarda, genellikle liberal-demokrat politik sistemlere sokulmuş tripartizm biçimini almış ve sıklıkla Fordist birikim rejimleri ve regulasyon tarzları için koşulları güvence altına almakta önemli olmuştur. Korporatizm artık seçilmiş bir parlamento yoluyla bireysel seçmene karşı sorumlu demokratik bir hükümetle eşleşmiş piyasa güçleri mantığı altında örgütlenmiş bir ekonominin kesin yedeği olarak tasarlanmamaktadır. Bunun yerine, yeni devlet müdahalesi biçimlerini parlamenter ve bürokratik düzenin geleneksel yöntemlerinin ötesine geçip

yasallaştırarak ve eğer olmazsa politik partilerin her şeyi kapsayan *Volksparteien* (Halk Partileri) olduğunda mümkün olabilecek farklı üretici çıkarlarının daha etkin temsilini güvence altına alarak bu tür toplumsal oluşumu bütünler ve güçlendirir. Bu da demektir ki, bütün bir sistem olmaktan çok, tipik şekilde kısmî ve taraflıdır ve genellikle sürekli ve tam kurumsallaşmış değil, aralıklı ve *ad hoc*'tur. Korporatizmin modern kapitalist toplumlarda gelişmesinde ve amaçlarında kesinlikle kayda değer farklılıklar vardır.

Korporatizmin Ötesinde?

Fordizmin krizi, korporatizmde de bir kriz yaratmıştır. Ancak bu korporatizmin çöktüğü anlamına gelmez. Korporatizmin, kapitalizmdeki her değişiklikte ortaya çıkan dönüşümünde yansıdığı gibi sürekli bir önemi vardır: Politik ve ideolojik söylemde hayatî bir gizli akım olarak yaşamayı sürdüren [kapitalizmin] kapitalist toplumların örgütlenmesinde en az dört maddî temeli vardır. En azından, aşağıdaki değişikliklerle ilgili satırlar tahmin edilebilir.

İlk olarak, giderek artan şekilde farklılaşmış alt sistemler (sağlık, eğitim, bilim, kapitalist meta üretimi, hukuk ve politik partiler gibi) arasında yeni toplumlaşma ya da birbirine bağımlılık biçimleri, bu bağımlılığı örgütlemek için yeni araçlara olan ihtiyacı ortaya koyar. Bu, giderek büyüyen bir 'tekno-korporatizm' edebiyatında ve/veya örgütler-arası yoğunlaşmaya (örneğin sermaye, emek ve devletin en üst örgütleri arasında) daha az vurgu ve farklı politik topluluklar arasında 'düzenlenmiş oto-kontrol' ve gayrî-resmî işbirliğinde kolaylıklar sağlanması ve parametreler belirlemeye daha çok vurgunun yapıldığı toplumsal rehberlikte yansıtılır (örn. Teubner 1984b; Wilke 1985). Doruğa çıkan düzenlemelerde, örgütlü emeğin rolü muhtemelen marjinal kalacaktır ve işçiler, ücret kazananlar olarak işçileri temsil eden sendikalardan ziyade belirli bir politik topluluklar içindeki işlevleri sayesinde, meslek birlikleri aracılığıyla dolaylı olarak temsil edilecektir. Aynı zamanda, fabrika ya da şirket düzeyinde mikro-korporatizme daha fazla işçi ya da sendika katılımına doğru kaymalar söz konusudur.

İkincisi, gelir dağılımıyla ilgili olarak daha seçici bir korporatizm

öngörülebilir. Korporatist yapılar daha az önemli olan çevre gruplar pa-
hasına, çekirdek ekonomik eleman gruplarının etrafında yoğunlaşabilir.
Fordizm’de gelir politikaları Fordizm yanlısı işçi kitlelerine yönlendirir-
irken, post-Fordizm’de bu politikalar, ikincil derecede önemli işçiler
aleyhine çok işlevli olan vasıflı işçilerin etrafında düzenlenebilir.

Üçüncüsü, ekonomi ve devlet arasındaki ayrımla ilgili olarak, gide-
rek ‘özel çıkar hükümeti’ne doğru büyüyen bir eğilim beklenebilir.
Neo-liberal ‘daha fazla pazar’ stratejisine karşı, bürokratik otorite yan-
lılarının neo-devletçi stratejisi, *Subsidiaritaet*’in (ikincillik, ek destekle-
me, yerellik) ve yeniden canlandırılmış gönüllü bir sektörün neo-top-
lumcu stratejisi ve neo-korporatist bir stratejik ‘usule göre’ düzenlen-
miş olan oto-kontrol yoluyla ‘özel teşebbüs tarafından örgütlenmiş çı-
karların daha fazla kamusal kullanımını’ gerektirecektir. Bu, “uygun şe-
kilde düzenlenmiş kurumlar tarafından genel çıkarlara boyun eğdirilen
özel çıkarlı toplumsal grupların *düzenlenmiş oto-kontrolünün* faileri –
devredilmiş kamu sorumlulukları ile ‘özel çıkar hükümetleri’, devlet li-
sansı ve yardımı altında kuruluş” biçimleri alır (Schmitter ve Streeck
1981: 21). Bu da, korporatist kalıbı bu sermaye dolaşımı içinde tanım-
lanmış olanların (sermaye ve emek olarak ve/veya kapitalist ekonomi-
de belirli sektörler olarak) çok ötesindeki işlevsel temsiliyet alanlarına
uzatan – devlet, ekonomi ve sivil toplum arasında farklı bir dolayım lan-
ma aracını güçlendirecektir. Ayrıca, devletin hegemonyası ya da hâkimi-
yeti altında ‘toplumsal rehberliği’ genişletmek ve pekiştirmek için tüm
bu farklı ‘özel çıkar hükümetleri arasında işbirliği ve koordinasyon için
temel sağlar.

Son olarak, korporatist kurumlar, korporatist ideolojilerin ve/veya
korporatist anayasal amacın kendilerine biçtiği rolü gerçekte asla oyna-
madıklarından, âniden tikel ve evrensel çıkarları dolayım lamada hege-
monik bir rol üstleneceklerini beklemek için çok az neden vardır. Dola-
yısıyla, korporatizmin bu alandaki geleceğinin, hegemonik merkezi
böylesi korporatist yapıların ötesinde konumlanmış olan daha geniş po-
litik yapılara gömülü olarak sürdürülmesi muhtemeldir. Bu açıdan, po-
litik partilerin ve medyanın rolü olasılıkla önem taşımayı sürdürecektir
(krş. Haeusler ve Hirsch 1987).

Sonuçlar

Korporatizm öldü. Yaşasın korporatizm! Bu, tüm bu teorik tartışmanın sonunda varılacak sonuç için çok fazla yalın ve sert olabilir, ama içinde gerçeklik unsurlarını barındırır. Ana metinde ve ekleme metinde tartışılan nedenlerden, kapitalist toplumlardaki işlevsel temsiliyetin büyümesini teşvik eden ve kolaylaştıran önemli mekanizmalar bulunmaktadır. Bunun sadece kapitalist ekonominin örgütlenmesi ve dinamiği için değil, kapitalist toplumlarda devletin doğası için de önemli sonuçları vardır. Bununla birlikte, bu eğilimlerin gerçekleşmesinden önce her zaman karşılanması gereken belirli koşullar vardır. Bu da korporatist düzenlemelerin hem farklı gelişimlerini hem de istikrarsızlık ve çöküşe olan yatkınlıklarını açıklamaktadır. Ancak resmî piyasalardaki krizler ya da çöküş, 'karaborsalar' üretme eğilimindedir, dolayısıyla korporatist düzenlemelere yeniden hayat vermeye doğru bir eğilim görülmektedir. Neo-liberal ekonomiye bağlılığı ve tripartizme, sendikacılığa ve örneğin, güçlü bulduğumuz toplumsal imtiyazlara karşı açıklanmış düşmanlığıyla Thatcherçi İngiltere'de bile, saf piyasa rekâbetinin ve açık sınıfsal antagonizmin sermaye birikimi için ağır sonuçlar doğurduğu alanlarda, kesinlikle emek ve sermaye arasında daha fazla işbirliği ve daha fazla devlet müdahalesine iten güçlü karşı akımlar buluruz. Thatcherizmin yerini, politikanın daha *plancı-müdahaleci* (dirigiste) ya da daha korporatist biçimlerine bırakıp bırakmayacağını göreceğiz. Burada kesin olan, her kalıbın çelişkileri ve gerilimleri ortaya çıktıkça şu ya da bu yöne kaymalar olmaya devam edeceğidir.

5.

KAPİTALİST DEVLETLER, SERMAYE ÇIKARLARI ve BURJUVA YÖNETİMİ

Bu bölümde, işveren örgütlerinin ve ticarî birliklerinin burjuva toplumunda sermaye çıkarlarının temsilcileri olarak tahlil edilişindeki bazı teorik problemler incelenmektedir. Belirli örgütlerin belirli durumlarda ne kadar etkin olduğuyla doğrudan ilgilenilmeden, bu tür sorular sormanın neler getirdiği ve bu soruların gerçekte cevaplanıp cevaplanamayacağı belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, sermaye çıkarları, politik temsiliyetin doğası ve politik sonuçlarının kapitalist yeniden-üretimin gereksinimleri için yeterliliği hakkındaki genellikle çoğulcu, korporatist ve Marksist çalışmayı besleyen temel varsayımlar eleştirilmektedir. Ayrıca, alternatif bir analitik şema sunulmaktadır. Bu şema, kapitalist yeniden-üretimin çelişkili gereksinimlerine bir politik sınıf hâkimiyeti sistemi olarak devletin problemleri birliğine, yetkinliğine ve rakip 'birikim stratejilerine' dayanmaktadır. Bölüm, devletin genel işleyişinin, sermayenin problematik oluşturan son derece önemli çıkarları için kapitalizm ve devlet biçimlerinin birleştiği birçok yola dair bazı genel ifadelerle sona ermektedir. Fakat daha önce konu hakkındaki bazı yaklaşımları gözden geçirelim.

Sermaye Düzeni ve Modern Devlet

Sermaye düzeni ve modern devlet arasındaki karmaşık ilişkilerin Marksist bir açıklamasının karşısındaki temel problem, tam da kapitalist toplumdaki devletin kendi biçiminde bulunmalıdır. Çünkü devlet, resmî

temsiliyet ve sorumluluk kanallarına sahip olduğu sürece, hâkim sınıfın özel bir organı değil, gayrî-şahsî kamu otoritesi olarak oluşturulan bu karmaşık ilişkiler, tipik haliyle sınıf hâkimiyetinden ziyade az ya da çok gelişmiş popüler kavramlara bağlanırlar. Bu şüphesiz, resmen tarafsız, sınıflara karşı yansız davranan bir otorite olarak oluşturulan devletin, kapitalist ekonominin üretici çekirdeğinden kurumsal olarak ayrı olduğu ve pazar güçlerinin 'kâr-zarar' hesaplarından oldukça farklı bir politik hesaplara işlediği alanlarda, sermayenin politik sınıf hâkimiyetinden yararlandığının nasıl ifade edilebileceği sorusunu akla getirmektedir. Bu soruya çok fazla anlam yüklemeyi reddetmek, kesinlikle kayda değer bir literatürü barındırmaktadır, çünkü sermayenin eylemlerinin gerçekten de hukukî düzenden sonra geldiği ve modern devletteki sürecin politik iktidar aracılığıyla seçilen temsilcilerle ve gerçekten halk tarafından yürütüldüğü savunulmaktadır. Bunun tam aksine, 1970'lerde gelişen bir literatür, modern toplumdaki uzun dönemli değişikliklerin bu tür soruları tarihsel açıdan gereksiz kıldığını, çünkü ekonomik ve politik sınıf hâkimiyetinin çok yakında açıkça birbiriyle çakışacağını ileri sürmüştür. Bu sav, bireysel vatandaşlıktan ziyade işbölümündeki işlevlere dayalı politik temsiliyetin artan öneminden ve devletle ekonominin mal ve hizmet sağlamada giderek artan bir hızla içiçe geçmesinden çıkarsanmış olabilir. Bu iki yaklaşımın bazı sonuçlarını bu kısmın diğer bölümlerinde ele aldım. Bununla birlikte, şimdiki amacım için, bu sorunla ilgili diğer dört genel yaklaşımı inceledim. Bunlar, çok genel bir şekilde, araçsalcılık, yapısalcılık, biçim-belirlenim ve 'stratejik-ilişkisel' yaklaşım olarak tanımlanabilir.

Araçsalcılık

Araçsalıcı yaklaşım, sermayenin bireysel kapitalistlerin, belirli firmaların, sermayenin belirli fraksiyonlarının ya da sektörlerinin ya da bir bütün olarak kapitalist sınıfın, devleti sadece diğer sınıflar ve toplumsal güçlere rağmen kendi çıkarlarının geliştirilmesinde bir araç olarak kullanabildiği ölçüde yönetebildiğini savunmaktadır.¹ Böylesi bir kontrol, iki

¹ Araçsalıcı tahliller o kadar yaygındır ki hangisinden bahsetmenin işe yarayacağını seçerken *embarras de richesses* [bolluk sıkıntısı] ile karşılaşılabilir: Her ne kadar araçsalcı-

yolla ortaya çıkarılır. İlk olarak, devlet elitinin (üst düzey politikacılar ve kamu görevlileri) ve kendi özel konumlarında ve bu konumları yoluyla hükümet politikalarının belirlenmesine ve uygulanmasına doğrudan karışan kişilerin sınıfsal âidiyeti ve bağlılığında görülebilir. Ve çeşitli politikalar – hiç şüphesiz, bu politikaların uygulanmaları sırasında meydana gelebilecek değişiklikler için gereken ödeneğin ayrıldığı ve – geliştirdiği doğrudan ekonomik çıkarlarda görülebilir. Araçsalcı açıklama, hem sosyolojik hem de politolojik biçiminde, devletin bizzat kendisinin prensipte tüm politik güçlere eşit oranda açık, tarafsız bir araç olduğunu ve hükümetin gerçekleştirilebilir herhangi bir amacı için kullanılabileceğini öngörmektedir. Bu da demektir ki, devlet politikalarında herhangi bir sınıfsal taraflılık, politika üretimi ve uygulamasına erişim için açık uçlu bir mücadelenin olumsal sonucuna göre açıklanmalıdır. Dolayısıyla bu da, sermayenin, emeğin, diğer üretici grupların ve tüketicilerin yararlanabileceği örgütsel ve örgüt(-dışı) etki için farklı fırsatlara olduğu kadar, tüm bu grupların savundukları politika önerilerinin görece inandırıcılığına da (bir) ilgi anlamına gelmektedir.

Araçsalcı yaklaşıma birçok itiraz vardır, fakat bunlardan dördü özellikle çok yerindedir. İlk olarak, politikacıların, resmî görevlilerin ve ekonomi sözcülerinin toplumsal âidiyetinde geniş bir çeşitlilik olduğu kadar sermayenin belirli politik ilgi alanlarındaki toplumsal âidiyeti ve konumu arasında da düşük seviyede (bir) karşılıklı ilişki söz konusudur. İkinci olarak, tekil sermayelerin çıkarları ve genel olarak sermayenin çıkarları arasında, önemli çatışma alanları varsa da tekil bir sermayenin çıkarı ya da temsilcisi tarafından savunulan belirli bir politikanın genel olarak sermayenin çıkarlarını daha çok geliştireceğini kanıtlamaz. Bunun aksine, öyle görülüyor ki, şâyet devletin politikaları, bir bütün olarak sermayenin yeniden-üretimini teşvik edilmesi içinse, tekil sermaye çıkarlarına bu kadar hazır bir erişim sağlanmasına direnmesi gereklidir. Üçüncü olarak, araçsalcı görüşler, birikimin genel olarak sermaye düzeyindeki gereksinimleri arasındaki mevcut çelişkileri ve tutarsızlıkları bile göz ardı etmekte ya da hafife almaktadır. Bu çelişkilerin ve tutarsızlıkların doğası, belirli politikaların sermaye için açıkça daimi tercih sebebi

olup olmayacağının netlikten çok uzak olduğu anlamına gelmektedir. Son olarak, bu yaklaşım, devlet biçimlerinin temsiliyet sürecindeki tüm etkilerini ve sermaye çıkarlarının devlet sistemi içindeki değişiklikler ve/veya kapitalistlerin manevra yapmasını gerektiren politik güçler dengesindeki kaymalar yoluyla etkilenebileceği ve yeniden tanımlanabileceği yolları göz ardı eder.

Yapısalcılık

Yapısalcı tahliller, devlet elitini ya da devlet sistemini sermayenin çıkarlarına aykırı politikalar izlemekten alıkoyan dışsal kısıtlamalar üzerine odaklanır.² Bu kısıtlamalar, genellikle, devlet elitinin istikrarsızlaştırılmasına yönelik koordineli politik çabalarla ve/veya piyasa güçlerinin rekâbetçi mantığıyla teşvik edilen yatırım grevlerinin yarattığı sancıyla sermayenin bizzat tanımladığı çıkarları idare etmek zorunda bırakan “sermayenin kurumsallaşmış çekilme hakkı” olarak tanımlanan âfaki meseleye dayanmaktadır. Yerel özel sektörde, kamu sektörünün finansmanında ya da uluslararası cârî ya da sermaye hesapları açıklarının sigortalanmasında görülebilen bu türden grevlere ayrıca ekonomik bozulma aracılığıyla yapılan istikrarsızlaştırmaya yönelik kasıtlı çabalar da eşlik edebilir. Bu türden ‘veto edici güçlerin’, özel teşebbüs ve piyasa güçlerinin performansının toplumun tüm kesimlerinin doğrudan çıkarları için hayatî önem taşıyan bir ekonomik düzendeki tüm yönetim ve koordinasyonunda oynadığı merkezî rol sayesinde, sadece sermayenin yararlandığı yapısal ayrıcalıkları güçlendirdiğine dikkat edilmelidir. Bu tür yapısalcı tahliller, hiç değilse bir ideolojik sınıf hâkimiyeti açıklamasıyla birleştirilmelidir. Çünkü bu yapısal kısıtlamalar ve ayrıcalıklar, hükümet faaliyetlerinin yönlendirilmesi meselesinde, sadece sermayenin devlet elitinin kapitalist ekonomik düzenin istikrarlı bir hale getirilmesinin ağır basan önceliğini kabul etmesiyle etkili olacaktır. Aksi halde, yatırım grevleri ve istikrarsızlaştırma çabaları, sadece aşamalı ve felâketli bir ekonomik çöküş-

² Yapısalcı tahliller hiçbir şekilde Marksist teorilerle sınırlanamazlar. Hattâ, David Marsh'ın bu yazının ilk kez basıldığı kitabın girişinde gösterdiği gibi, çoğulcu teoriler de bu yaklaşıma uyarlanabilir: bkz. Marsh 1983 ve, örneğin, Lindblom 1977: 161-236.

le sonuçlanabilir ve/veya alternatif bir ekonomik düzen taleplerini hızlandırabilir.

Şâyet yapısalcı yaklaşım, özellikle ideolojik hâkimiyet açıklamasını da kapsamak amacıyla 'işlevsel kısıtlamalar olarak ticarî çıkarlar'³ kavramının ötesine geçmişse, bu durumda epeyce şey söylenebilir. Fakat hâlâ üstünde durulması gereken bazı itiraz noktaları bulunmaktadır. İlk olarak, bu yaklaşım, yapısal kısıtlamaları vurgulamakla devlet elitinin en ağır basan önceliğinin birikim olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla, açıkça devlet elitinin kendi özel çıkarları olabileceğini ve/veya kapitalist olmayan güçlerin baskısına maruz kalabileceğini reddetmektedir. Yapısalcı yaklaşım, ikinci olarak, politikacıların birikimin karmaşık gereksinimlerini her zaman bildiğini ve bu gereksinimlerin potansiyel olarak çelişkili olmaktan ziyade zorunlulukla tutarlı olduğunu ima etmektedir. Üçüncü olarak, yapısalcı yaklaşım, kapitalist devlet formunda bir şeyin bir şekilde kapitalizmin gelişmesi için gerekli olan politik koşulların potansiyel olarak krizden uzak şekilde gerçekleştirilmesini güvence altına aldığını ve politikacıların bu potansiyeli iradî olarak harekete geçirebileceğini ima etmektedir. Dahası, bu kısıtlamaları doğuranlar, ticarî çevrelerin kendi-algıladığı çıkarlar olduğu sürece, bu yaklaşımın, 'engellenmesi önce sermayenin yatırım grevini ve hemen peşinden devlet elitinin çözüm çabasını tetikleyecek olan' birikimin çok iyi tanımlanmış olan seyrini varsayması gerekmektedir. Bu dördüncü varsayım, sermayenin ihtiyaçları arasındaki potansiyel çelişkileri gözden kaçırarak, farklı ticarî çıkarların tercih ettiği rakip birikim stratejilerinin varlığını ve bu durumun devlet elite sağladığı bir avantaj olarak bölüp yönetme ya da bazı çıkarları diğerine tercih etme yolundaki tüm fırsatları algılamakta başarısız kalmaktadır (krş. Nordlinger 1982). Ayrıca, bu varsayım, hukukî ve malî sistemlerdeki değişiklikler gibi dolaylı politik müdahale biçimlerine içkin yapısal sınırları göz ardı etmenin yanı sıra hükümetin ekonomiyi yönlendirme ve ticarî çevrelerin güvenini artırma çabalarındaki zamansal farkları da ihmal eder. Nihayet, işlevsel kısıtlamalar olarak, ticarî çı-

³ 'İşlevsel kısıtlamalar olarak işçikarları' cümlecini, W. Streeck, P. C. Schmitter ve A. Martinelli tarafından hazırlanmış ama basılmamış, 1979'da Berlin'de, WZB-IIM. Örgütler olarak İşveren Demekleri üzerine bir seminerde sunulmuş bir çalışmaya borçluyum.

karlar kavramından kaynaklanan problemlere ek olarak, ticarî çevrelerin ideolojik hâkimiyetinin ne olduğu gibi kabullenilebileceğine ne de kapitalist çıkarların elinde 'zihinsel üretim aracının' olumsal araçsallaştırılması sorununa indirgenebileceğine de dikkat çekmeliyiz. İdeolojik hâkimiyetin de politik sınıf hâkimiyeti ile aynı ölçüde sofistike bir çalışmayla serimlenmesi gerekmektedir.

Biçim-belirlenim

Araçsalıcı ve yapısalıcı yaklaşımlarla ilgili sorunlar karşısında zaman zaman savunulan bir çözüm de, devletin sözde 'yapısal seçiciliğinin' incelenmesidir.⁴ Buradaki vurgu, devlet sisteminin tam da kendi yapısının politika üretiminde ve uygulamasında sermaye çıkarlarının kayrılmasını güvence altına alma yollarındadır.

Devletin yapısal seçiciliği, onun tüm toplumsal güçlerce eşit derecede erişilebilir ve tüm uçlara kolayca uyarlanabilir tarafsız bir aygıt olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun aksine, devletin kendisini kapitalist etkilere daha açık ve kapitalist politikalar için çabucak harekete geçmeye daha hazır hale getiren, yerleşik, *biçim-belirlenimli* bir taraflılığı söz konusudur. Devletin çeşitli özellikleri bu bağlamda tanımlanmaktadır. Bu özellikler arasında; devletin kendisinin özel sektörden gelecek borçlara ya da vergi gelirlerine bağımlı kılmasına yol açan ekonominin üretici çekirdeğinden dışlanması; hukuk önündeki biçimsel eşitlik ve özgürlüğün, özsel eşitsizliğin güçlendirilmesine ve ücretli emeğin ekonomik boyunduruk altına alınmasına hizmet etmekte olan *rechtsstaatlich* anayasal biçim; parlamenter politikanın ve işlevsel temsiliyetin etkin işleyişinin mevcut ekonomik düzenin meşruluğuna dair geniş bir ulusal konsensüs çerçevesinde, ama dillendirilmeyen ya da açıkça sınıfsal işbirliğine bağlı olan tavır; devletin bürokratik sisteminin sıradan insanları yönetime doğrudan erişimden uzaklaştırdığı ve aynı zamanda da yerleşik çıkarları temsil eden diğer bürokratik organlara erişimi kolaylaştıran yönü; devlet müdahalesindeki başarının ticarî çevrelerin uymasına bağlı olan hu-

⁴ 'Yapısal seçicilik' kavramı ilk kez Claus Offe tarafından 1974'te kullanıldı; bu yaklaşımı benimseyen diğer yaklaşımlar için bkz. 1982: 78-141 ve 164-5.

kukû ve parasal biçimlerin dolaylılığı; devletin ekonomik ve baskıcı organlarının, sermaye için hayatî önemdeki devlet faaliyetlerinin anti-kapitalist güçlerin etkisinden kaçırılması için etkin halk ve hukuk denetiminden ya da incelemesinden yalıtılması vardır. Özellikle bu bakış açısı, devlet biçiminin (özellikle ekonomiden ayrılması ve bir *Steuerstaat* ya da ‘vergi-devleti’ olarak yapısı) bu kısıtlamaları nasıl güçlendirdiğini göstermekte ‘işlevsel kısıtlamalar olarak ticarî çevrelerin çıkarları’ kavramı üzerine inşa edilmektedir. Fakat bu bakış açısı, aynı zamanda da, kendisini sermaye lehine politikalar izlemeye ve anti-kapitalist güçlerden gelen baskılara direnmeye yatkınlaştıran kendine özgü kurumsal bir topluluk olarak düşünülen devletin daha özgül özelliklerini tanımlamaya da çabalamaktadır.

‘Yapısal seçicilik’ kavramı, araçsal ve yapısal tarzlar için önemli bir ilerleme sağlamaktadır. Bununla birlikte, önerilen yapısal mekanizmaların, özellikle çalışmaları politik faaliyetin tamamlayıcı biçimlerine bağlıken daha net biçimde açıklanmaya ihtiyaçları vardır. Buna ek olarak, bu yaklaşım ‘biçimin işlevi problematikleştirdiği’ boyutu, yani, devletin biçiminin kendi etkin işleyişini sorgulanır hale getirdiği yönleri göz ardı etmektedir. Bu konu, karşıt parlamenter politika ve seçim sistemine karşı ticarî çevrelerin güveni için gereken istikrarlı politik ortamda yol açtığı sözde düzensizlikler nedeniyle 1970’lerde yöneltilen eleştirilerde ortaya atılmıştır. Dahası, bu düzensizlikler, devlet politikalarında bu tür gelgitler ölçüsünde, devletin ekonominin üretici çekirdeğinden kurumsal olarak ayrılması ve kapitalist piyasa güçlerinin mantığını boyu boyunca kesen politik rasyonaliteye uygunlukların gelişmesiyle mümkün hale getirilmektedirler. Benzer şekilde, bürokrasi ve bürokrasinin mevcut işlemleri, genellikle halk için olduğu kadar sermayenin amaçlarına da zarar verebilmektedir – bürokrasinin, sermayenin temsilcileri tarafından şiddetle eleştirilmesinin nedeni budur. Çok özenli bir tahlil, devletin kapitalist denetim için elverişli sayılan özelliklerinin en iyi durumda çift anlamlı, en kötü durumda da kapitalist çıkarların gelişimine hakikaten zararlı olan diğer yönlerini de kesinlikle ortaya çıkarabilecektir. Son olarak, bu yaklaşımın kapitalist ekonomi ve kendisine karşılık gelen devlet biçimi arasında önceden belirlenmiş olan bir birliği öngördüğüne ve kapitalist çıkarların oluşumunun ve politik temsiliyetin

esas itibarıyla problemsiz olduğunu varsaydığına dikkat edilmelidir. Fakat aşağıda göreceğimiz gibi, böylesi bir birlik doğal karşılanamaz, çünkü belirli durumlarda sermaye çıkarlarının nasıl tanımlanması gerektiği açık değildir.

Stratejik-ilişkisel Yaklaşım

Son dönemlere ait Marksist devlet teorileri arasında saklı olan dördüncü bir yaklaşım, diğerlerine göre daha umut vericidir. Sözünü ettiğim, 'stratejik-ilişkisel' yaklaşımdır. Bu yaklaşımın ana teması, Poulantzas'ın 'devlet bir toplumsal ilişkidir' iddiasında dolaylı da olsa bir şekilde ifade edilmiştir.⁵ Bu öneri devlet iktidarının, devlet müdahalelerinin konjonktürel etkinliğinde ortaya çıktığı şekliyle, politik güçler dengesinin biçim-belirlenimli bir yoğunlaşması olduğu önermesinde yeniden formüle edilebilir. Bu yaklaşım, kurumsal bir topluluk olarak devletin karmaşık biçiminin tüm politik süreci biçimlendirdiği ve koşullandırdığı sürece devlet(in) biçimini herhangi bir politik temsiliyet ve/veya devlet müdahalesi tahlilinin tam kalbine yerleştirmektedir. Fakat aynı zamanda, devlet dışında olduğu kadar içinde de mücadele eden çeşitli güçlerin farklı oluşumuna ve bu güçlerin göreceli ağırlıklarını belirleyen farklı yapısal ve konjonktürel etkenlere de dikkat çekmektedir. Bu anlamda 'ilişkisel' yaklaşım, diğer üç yaklaşımın kesiştiği yerde durmakta ve her biri için düzeltmeler içermektedir. Bu yaklaşım, 'yapısal seçicilik' kavramını onaylamıyorsa bile yapısal seçiciliğin etkilerinin daima bir sınıfın ya da çıkarlar dizisinin lehine olduğunu söylememektedir. Hattâ devlet sisteminin karmaşıklığı öyle ele alınır ki devletin işlevsel birliği sorgusuz sualsiz olduğu gibi kabul edilemez ve devletin faaliyetleri arasında varolan herhangi bir tutarlılığın, yapısal gerginlikler ve içsel politik mücadeleler karşısında biçimlendirildiği varsayılır. Bu da, devlet biçimlerinin, politik çıkarların ve stratejilerin hesaplanmasında ve böylece politik güçler dinamiğinin kompozisyonunda önemli etkileri olduğunu gösterir. Bu güçler, pekâlâ devleti kullanmaya kalkışabilirler fakat, ne onlar ne de dev-

⁵ Örneğin. bkz. Poulantzas 1978a; Poulantzas'ın çalışmasının bir bütün olarak eleştirel açıklaması için, bkz. Jessop 1985a.

let, toplumun başka herhangi bir yerinde tamamen belirlenmiş çıkarların tarafsız iletim kuşakları olarak görülebilir. Tam tersine, şâyet devlet biçimlerinin ve politik örgüt biçimlerinin bu türden etkileri varsa, politik güçlerin bu etkileri kendi avantajlarına değiştirmek için mücadele etmesi meşrudur. Son olarak, 'ilişkisel' teorisyenleri, 'politikanın mümkün olanı yapma sanatı' olduğunu kabul ederek devlet iktidarının uygulanmasındaki politika-dışı kısıtlamaların önemini de not etmektedirler. Fakat bu kısıtlamaların neden 'işlevsel kısıtlamalar olarak ticarî çıkarlar'la sınırlanması gerektiğine dair hiçbir neden yoktur ve ilişkisel teorisyenleri, bağımlılıklararası yapıların ve iktidar ilişkilerinin diğer alanlardaki rolünü de incelemektedirler.

Ön Değerlendirmeler

Şimdi yukarıda ele alınan farklı yaklaşımların ana temalarını bir arada resmetmeyi deneyelim. Araçsalcılığı eleştirirken, devletin bazı etkiler için kullanılabileceğini reddetmiyoruz: Politik mücadelenin arkasındaki tüm mesele budur. Fakat devletin biçimi, devlete belirli yapısal taraflılıklar yüklemektedir ve bu taraflılıkların farklı toplumsal güçlerin devlete erişimini ve ondan faydalanmasını nasıl etkilediğinin incelenmesi önemlidir. Dahası, devlet elitinin kompozisyonu ne olursa olsun, eylemleri çeşitli şekillerde sınırlandırılmaktadır. Bu sınırlandırmalar, ekonomik ve politik olanın ('işlevsel kısıtlamalar olarak ticarî çıkarlar' savının ortaya çıkmasına yol açan) kurumsal ayrımı ve devlet sisteminin içsel yapısını ve toplumsal temellerini içermektedir. Bu anlamda, devlet iktidarı, ne devlet elitinin sınıfsal âidiyeti, bağlılığı ya da uyumluluğu meselesine ne de bu elitin karşısına çıkan çeşitli dışsal ve içsel kısıtlamalara indirgenebilir. Çünkü devlet iktidarı, politik güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşmış olması nedeniyle, devlet eliti ve bu elitin içinde hareket etmesi gereken koşullar arasındaki etkileşimi yansıtmaktadır.

Buradaki amaçlarımız için ilginç bir soru, kapitalist birliklerin bu etkileşimi dolayımamada oynadığı özel roldür. Tekelci devlet kapitalizmi açıklamaları hariç, çok az çalışma bu tür birliklere kapitalist toplumlarda devlet iktidarının uygulanması konusunda merkezî bir rol atfetmiştir. Söz konusu olan bu türden çıkarlar, diğer araçsalıcı kanallar yoluyla ge-

liştirilebileceği ve sermayenin kolektif iradesinin dayatılmasında sermayelerin birliğinden ziyade rekâbetin doğurduğu piyasa güçleri mantığının yeterli olduğu anlamını mı içerdiği, yoksa devletin şüphe duyulmayan *genel* yapısal taraflılığının *özgül* bir kapitalist yanlılık tarafından kapitalist birlikleri gereksiz kılacak kadar üst-belirlendiğini mi göstermektedir? Bu sorulara yeterli bir cevap, ancak sermayenin ve devletin dikkatli bir tahliliyle verilebilir. Sermaye ile ilgili olarak, kapitalist çıkarların doğasını ve geliştirildikleri kanalları tanımlamak temel bir zorunluluktur; devletle ilgili olarak, devlet biçimlerini ve toplumsal temelleri daha ayrıntılı incelememiz gerekmektedir. Kapitalizmin doğasını bir üretim tarzı olarak ele alıp sermayenin temel çıkarları problemi ile başlayalım.

Değer-biçimi ve Sermaye Çıkarları

Kapitalizm genelleştirilmiş bir meta üretimi sistemidir. İki ana özelliği vardır: Maddî üretim araçlarının özel denetimi ve biçimsel olarak özgür emek gücü. İlk özellik, biçimsel olarak ayrı ve biçimsel olarak özerk bir üretim merkezleri çokluğunun varlığı anlamına gelmektedir. Ve ikinci özellik ise, emek gücünün kendisinin bir meta olduğu ve [bu metanın] satış kayıtları ve koşullarının tatminkâr görülmediği durumlarda işçilerin emek güçlerini geri çekmekte resmî olarak özgür oldukları anlamına gelmektedir.

Sermaye Dolaşımı

Sermaye, dolaşımı sürecinde kesintisiz bir metamorfozdan geçmektedir. Dönüşüm, üretim araçları ve emek gücünün satın alınması amacıyla sermaye olarak para harcanmasıyla başlayarak üretim araçları ile emek gücü ve değer eklendiği üretim süreci içinde birleştirilmektedir. Bu anlamda üretim, yalnızca doğanın maddi dönüşümünü değil, aynı zamanda bir değer verme sürecini de içermektedir. Bu da üretilen metalarda cisimleştirilen, toplumsal olarak zorunlu emek zamanının, satın alınan metalardakinden daha büyük olduğu anlamına gelir. O zaman bu artı-değer, bir gelir (artı-değeri yansıtan bir kâr unsuru dâhil gelir) olan para için metaların biçimsel olarak serbest değişimi yoluyla gerçekleştirilmekte-

dir. Devrenin böylece tamamlanmasının ardından gerçekleştirilen artı-değerin bir kısmı ya da tamamı ile çoğaltılan sermayenin yeniden yatırımıyla da yenilenmektedir.

Sermaye dolaşımının kalbi üretim sürecinin kendisidir (daha popüler deyişle, zenginlik dağıtılmadan önce yaratılmalıdır). Bu, üretici sermayenin performansının, birikim sürecindeki en kesin ekonomik belirleyici faktör olduğu ve para sermayesinin (kredi dâhil) ve bir bütün olarak alınan (ve böylece rekâbetten soyutlanan) ticarî sermayenin gerçek geri dönüş oranlarının da, uzun vadede üretici sermayenin süregelen değer biçmesine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Değer biçme süreci, sermayenin üretimi artırması ve katma-değerin, sadece metaların uygun miktar ve fiyatlarda satılması yoluyla gerçekleştirilebilmesi nedeniyle, ürünlerin pazarlanabilirliğini güvence altına alma becerisine bağlıdır. Ayrı, özerk üretim merkezlerinin ve emtia biçimindeki mal ve hizmet çıktılarının çokluğundan dolayı, kapitalist ekonominin koordinasyonu piyasa güçlerinin ve rekâbetin dolayımına bağlıdır. Bu koordinasyonun karakteri zorunlu olarak *post hoc* ve anarşiktir ve de piyasa ekonomisinin genel denge teorilerinin iddialarına rağmen serbest rekâbet, kapitalist ekonomilerin tam kaynak kullanımı ile krizden uzak büyümesini garanti edemez.

Gerçekten fiilen mevcut kapitalist ekonomilerdeki geniş çeşitlilik göz önüne alındığında, kapitalist gelişimin matrisini tanımlayan temel toplumsal ilişki üzerine odaklanmaya değer. Bu temel toplumsal ilişki, değer-biçimdir. Sermaye ilişkisinin tüm yeniden-üretiminde birbirlerine farklı momentler olarak organik biçimde bağlı, bir dizi unsuru içerir. Bu unsurlar, emtia, ücret, para, fiyatlar, vergiler, teşebbüs kârları, çıkar, kira ve benzerleridir. Bu momentler, değer biçiminin birbirine bağlı unsurları olarak birliklerinde birikimin parametrelerini tanımlarlar ve kapitalizm içinde gelişebilecek ekonomik kriz türlerini sınırlandırır (daha bütünlüklü bir tartışma için *bkz.* Bölüm 7).

En azından, bizim de gördüğümüz gibi, değer-biçiminin kendisi kapitalizmin nasıl gelişeceğini tamamıyla belirlememektedir. Bunun aksine, kapitalizmin nasıl gelişeceği, bu parametreler içindeki etkileşim biçimlerini şekillendiren ve sermaye dolaşımının farklı momentlerinin nasıl bağlantılandırıldığını etkileyen birçok unsura bağlıdır. İlk bakışta özellik-

le önemli görünen, sermaye ve emek arasındaki ekonomik sınıf mücadeleleri ve farklı sermayeler arasındaki rekâbettir. Her iki durumda da işe karışan güçlerin dengesi, değer biçiminin kendisinin ötesinde ve hattâ hâlihazırdaki ekonomik dünya dışındaki birçok unsura bağlıdır. Ve sermaye dolaşımının birliği ile ilgili olarak, dolaşımın farklı momentleri üzerine biraz özlü birlik dayatmak için farklı düzeylerde izlenen çeşitli stratejilere dikkat etmek gerekmektedir. Kısaca, kapitalizmin temel parametrelerinin değer-biçimle tanımlanıyor olmasına rağmen, belirli kapitalist ekonomilerin doğasını ve dinamiğini kavrayabilmek için biçim sorunlarının ötesine geçmek hâlâ zorunludur.

Bu tartışma hattı (bölüm 7’de daha da geliştirilmiştir), sermaye dolaşımının hem özsel birlik konusunda hem de sermayenin izlemesi gereken yola dair, önceden belirlenmiş bir birikim kalıbı olmadığını ima etmektedir. Birikimin seyri, en iyi haliyle, önceden belirlenmiş yasalardan ziyade karmaşık bir evrimin tesadüfî bir ürünü olarak görülmektedir. Kapitalist ekonomilerin birçok farklı ekonomik olayın olumsal etkileşiminin sonucu olarak geçmişte nasıl bir evrim geçirdiği, şimdiki ve gelecekteki olayların doğasına ve etkisine nüfuz edecektir. Dahası, birikimin seyri (diğerleri arasında) ekonomik ve politik sistemlerin yapısal bağlanmasından ötürü, geçmiş politik olaylara ve yürürlükteki devlet biçimlerine de bağlı olacaktır (*krş.* Ward 1989). Bununla birlikte, tüm bu tersliklere rağmen sermaye dolaşımına devam etmektedir. Öyle ki, tekil sermayelere ne olursa olsun, genel sermaye bir şekilde yaşamayı başarıyor-muş gibi görünmektedir.⁶

Sermayenin İkilemleri

Bu da, sermaye çıkarlarının politik temsiliyetinin tahlil edilişinde hayatî önem taşıyan bir zorluğu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü eğer kapitalist ekonomilerin hem özlü birliği hem de gelişimi belirsizse, sermaye çıkarları nasıl belirlenebilir? Belki de, sermaye çıkarlarının, en genel soyutlama düzeyinde, hukuk, para ve devlet gibi varlık koşulları ile birlikte de-

⁶ Bu anlamda, Luhmann’ın terimleriyle, kendi kendini yedekleyen bir sistem olarak tanımlanabilir.

ğer-biçiminin yeniden-üretimini de içerdiğini söyleyebiliriz. Ama kapitalizmin kendi tanımında açık bir şekilde ima edilen bu durum, tamamen totolojik görülebilmektedir. Bununla birlikte, bu soyutlama düzeyinde bile çeşitli muğlâklıklar ve ikilemler olduğu apaçıktır.

Öncelikle, *genel sermaye* ve *tekil sermayeler* arasındaki hayatî ayrımı dikkate almak zorundayız.⁷ Genel sermaye, sermaye(nin) dolaşımının yeniden-üretildiği tekil, rakip sermayelerden ayrı düşünülen tüm sermaye dolaşımını kapsamaktadır. Genel olarak sermaye, özgül etkileri olan gerçek bir yapıdır, fakat bizatihi üretim, dağıtım ya da değişim üzerinde hesap ya da denetim güçleri olan ekonomik bir fail değildir; bu güçler, yalnızca değer biçimi tarafından oluşturulmuş olan çerçevede hareket eden tekil sermayeler yoluyla kullanılmaktadırlar. Bir anlamda, genel sermaye ile tekil sermaye arasında açıkça karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur. Çünkü genel olarak sermaye, tanımlanmış bir tekil sermayeler dizisinin faaliyetleri olmadan yeniden-üretilemez ve tekil sermayeler de, sermaye dolaşımı boyunca oluşturulan ekonomik bağlantıların dışında işlev göremez. Fakat bu karşılıklı bağımlılık aynı zamanda bir problematiktir de. Çünkü yalnızca, kesin kompozisyonu, rekâbetin acil ihtiyaçlarına göre değişebilen *bazı* tekil sermayeler dizisine ihtiyaç duyan genel sermaye, varlığını sürdürebilmenin bir koşulu olarak bazı sermayelerin iflasına ya da değerinin düşmesine ihtiyaç duyabilmektedir; benzer şekilde, tekil sermayeler ne kâr-eğilimli ve rekâbetçi baskılara tâbi olduklarından, ne sadece genel sermayenin yeniden-üretilmesinde kendilerine ihtiyaç duyulması nedeniyle kârlılığı olmayan faaliyetlere katılacaklar ne de tüm sermaye dolaşımına zararlı olacak diye kârlı faaliyetlerinden vazgeçeceklerdir. Kısaca, genel olarak sermaye ve tekil sermaye birbirine bağımlı olsa bile, yeniden-üretim ihtiyacılarındaki farklılıklar nedeniyle aralarında potansiyel çıkar çatışmaları söz konusudur.

İkinci olarak, genel olarak sermaye, değer-biçimini sürdürürken karşısında temel bir ikilem, yani, değer-biçiminin değer birimlerine göre örgütlenmemiş olan toplumsal ilişki biçimlerine bağımlılığı bulunmakta-

⁷ Genel sermaye ile tekil sermayeler arasındaki ayrım, Marx tarafından ortaya konulmuştur ve Kapitalist Üretim Tarzı açıklamasının gelişiminde hayatî rol oynamıştır. Ayrımın tartışması için, *bkz.* Rosdolsky 1974.

dır.⁸ Değer-biçiminin yeniden-üretimi, değer hukukunun işlediği çerçeveyi sağlayan genel olarak belirli *dışsal* koşullara bağlıdır: Bunlar, hukuk, biçimsel olarak rasyonel bir para sistemi ve benzerlerini içermektedir. Dahası, kapitalizm *içindeki* belirli genel üretim koşullarının, yani, tekil sermayelerin çoğunluğunun işlemesi için sağlanması gerekli koşulların, değer-biçimi dışından tedarik edilmesi gerekmektedir, çünkü aksi takdirde ya kâr getirmeyeceklerdir ya da tekil sermayelerin üretimi imkânsızlaşacaktır. Bu koşullar, ücret-biçimi yoluyla yeterli düzeyde üretilemediğinden sadece emek gücünü değil, fakat altyapı, enerji kaynakları, ekonomik istatistikler, temel araştırma ve geliştirme ve yurtdışında ticarî temsiliyet gibi şartları da içerecektir. Bu da, sermaye için stratejik bir ikilem yaratmaktadır. Çünkü değer-biçimi, tüm yeniden-üretim için giderek büyüyen oranlarda değer-olmayan biçimlerin genişlemesine bağımlıyken (devlet müdahalesindeki niceliksel artışa ve niteliksel yeni işlevlerin edinilmesine bakın) aynı zamanda bu genişleme, birikim oranını baltalama ve meşru bir toplumsal bölüşüm mekanizması olarak piyasa güçleri üzerinde şüphe uyandırma tehdidi oluşturur. Bu tehdit, vergi gelirinin doğrudan kârlı yatırımdan parazitik bir tarzda geri çekilişinde ve kamusal harcamanın vergi gelirlerini aşmasından doğan malî krizlerin oluşumunda köklenmiştir; aynı zamanda kaynakların üretimi ve/veya bölüşümünden piyasa-dışı alternatif kriterlerin gelişiminden ve ekonomik ilişkilerin politikleştirilmesinden de kaynaklanmaktadır. Bu stratejik ikilem, hem müdahale ve tasarruf arasında, hem de piyasa değerleri ve piyasa-dışı kriterler arasındaki bu iki uçta, birinin ya da diğerinin daha yıldırıcı olması nedeniyle düzensiz bir salınımda yansır. Uzun vadede ve kapitalizm şartlarında çözülemez nitelikteki bu ikilem, sermaye çıkarlarının hesaplanmasında esaslı problemler yaratmaktadır.

Üçüncü olarak, buraya kadar genel sermaye ve tekil sermayeler üzerine sadece kapitalistleri kapsıyorlarmış gibi yoğunlaştık, ancak genel ve tekil sermayeleri de emek gücüyle olan ilişkilerini incelemeden anlamak mümkün değildir. Bu ilişki aynı zamanda stratejik bir ikilem alanıdır. Bu, en açık şekilde, ücretlerin 'değişken sermaye' (yani, katma değer

⁸ Bu ikilem, Offe tarafından enine boyuna incelenmiştir, açıklaması bu tartışmada geniş yer bulmuştur: bkz. Offe 1973; ve O'Connor. 1973.

salt kaynağı olarak emek gücünün satın alınması için ortaya konan para) ve gelir (yani, emek gücünün karşılığı olarak alınan ve tüketici eşyaları satın almakta kullanılan para) olarak beliren çifte karakterde görülebilir.⁹ Üretim alanında sermaye, artı-değeri en üst seviyeye çıkarmakla ve buna eş olarak birim ücret maliyetlerini en aza çekmekle ilgilenmektedir; dolaşım alanında ise sermaye, dolaşım alanındaki talebin artırılması ve böylece ürünlerdeki artı-değerin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için ücretlerin artırılmasıyla ilgilenmektedir. Bu durum, genel sermaye düzeyinde gözle görülür bir ikilem oluşturmaktadır ve tekil sermayeler düzeyinde ise, bu tekil sermayelerin sermaye dolaşımındaki kesin konumlarına göre çıkar çatışmaları doğurmaktadır. Sermayenin değişen taleplerinin karşılanmasında, ücretli emeğin bireysel, kolektif ve kuşaklararası yeniden-üretimine dair devamlılığın sağlanmasında ücret-biçiminin her zaman yeterli olmadığına da not edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, emek gücünün yeterli düzeyde yeniden-üretilebilmesi için ücret-biçiminin piyasa-dışı biçimlerle takviye edilmesine ihtiyaç duyulabilir.¹⁰ Her iki durumda da, sermaye-emek ilişkisinin, sermaye dolaşımının yeniden-üretilmesinde değer-biçimin ve piyasa-dışı biçimlerin dengelenmesiyle ilgili problemlerle karşı karşıya olduğu açıktır. Dolayısıyla, sermayenin bu alandaki genel çıkarlarını tanımlarken de daha fazla ikilemle karşılaşırız.

Son olarak, kapitalizmin gayet dinamik bir kurumsal düzen olduğuna, ama örgütlenmesinde ve işleyişinde de sürekli ve büyük değişikliklere uğradığına dikkat etmemiz gerekmektedir. Bu durum, kapitalizmin ayrı aşamalarla dönemlendirilmesi için girilen çeşitli çabalarda ve yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkilerin sürekli yeniden düzenlenmesinde görülmektedir.¹¹ Bu, sermayenin özellikle orta ve uzun vadedeki çıkarlarının tanımlanmasında daha ciddî problemlere yol açmaktadır. Çünkü genel sermayenin sürekli yeniden-üretimi, geçerli ka-

⁹ Ücretlerin çift karakteri Mueller ve Neusuess 1975'de açıkça belirtilmiştir.

¹⁰ Emek gücünün yeniden-üretilmesinde devletin rolü hakkında önemli bir sav, Aumeeruddy vb.1978'de bulunabilir; aynı zamanda bkz. de Brunhoff 1978; Kay ve Mott 1982; Jessop 1986b.

¹¹ Kapitalizmin dönemlendirilmesi hakkında en iyi tartışma Fine ve Harris 1979'da bulunabilir.

pitalist ilişkilerin yaygın kalıbını ayakta tutan ekonomik, politik ve ideolojik yapıların yıkılmasını ve gelecekteki muhtemel kalıpları destekleyebilecek, yeni, denenmemiş yapıların kurulmasını gerektirmektedir. Bu problem, hem çöküşteki ve hem de daha 'şafak vakitlerini' yaşayan endüstriler ve hizmetler arasındaki ilişkiyle olduğu kadar, açıkça daha genel bir konu olarak birbirini izleyen aşamalar ya da kalıpları arasındaki geçişle de ilgilidir.

Kapitalist Çıkarlar Var mı?

Bu savlar, en genel soyutlama düzeyinde sermaye çıkarlarının, karşılıklı etkileriyle sermaye birikimini destekleyebilecek değer-biçim ve değer-dışı biçimlerin çelişkili ve kararsız bağlantı noktasının yeniden-üretimine bağlı bulunduğunu ima eder. Bu farklı biçimler arasındaki denge, çeşitli şekillerde bozulabilir ve kendisini istikrarsız ve geçici kılan bir dizi ikilem ve zorluğa tabidir. Bu anlamda sermaye ilişkisi, gerçekten de, farklı çıkarların kesin bir birikim seyri sağlamak için üzerinde rekâbet ettiği belirsiz bir zemin oluşturmaktadır. Bu süreç, genel sermaye ve tekil sermayeler arasındaki ilişkinin muğlâklıkları ve gerilimleri nedeniyle daha karmaşık bir hal almaktadır. Çünkü tekil sermayelerin, genel sermayenin ihtiyaçlarını yansıtan tutarlı, bütünleyici bir 'genel iradede' ziyade, yalnızca 'herkese iradesi' ile sonuçlanacak tutarsız bir mekanik çekişme içinde kendi özel çıkarlarının peşine düşeceklerine inanmak güç değildir.

Dahası, genel sermaye ekonomik bir fail olmadığı için kendi çıkarlarını temsil edemez. Bu, yalnızca çıkarları genel sermayeninkilerle örtüşen tekil sermayeler yoluyla ve/veya bu çıkarları eklemlmeye çalışan ve kendi çıkarları genel sermaye çıkarları ile uyuşmayan tekil sermayelere karşı savunan temsili organlar yoluyla sağlanabilir. İlk durumda, ilgili tekil sermayelerin, birikimin seyrini tanımlama konusundaki çatışmalar da daima kazanacaklarının hiçbir garantisi yoktur – özellikle de genel sermaye ihtiyaçları farklı tekil sermayelerin ihtiyaçları ile farklı zamanlarda ve farklı açılardan örtüşürken. İkinci durumda ise, görünürde kendini meydana getiren unsurlara çok az destek veren ya da hiç vermeyen temsil organlarının kesin statüsü ve etkisi son derece problemlidir. Bu et-

kenler, açıkça, genel sermayenin temsili araçlar yoluyla uzun vadeli yeniden-üretimini güvence altına alma olasılığı hakkında soru işaretleri yaratmaktadır. Dahası bu sonucun, piyasa güçlerinin basit işleyişiyle güvence altına alınmasının mümkün olmadığını savunduğumuza göre bu türden bir yeniden-üretim fiilî işleyişinin araştırılması ilginç olacaktır.

Sermaye Mantığının Ötesinden Birikim Stratejilerine

Bu bağlamda, yapısalcı ve biçim-belirlenimci teorisyenler tarafından önerilen çözümler biraz inanılabilirlik kazanmaktadır. Çünkü yukarıdaki yorumlarımız, iş dünyasından sermayenin tüm çıkarlarına ilişkin olarak gelen açıklamaların yeterliliği konusunda şüpheler yaratsa bile, ekonomik krizler, daha önceki politikaların bu çıkarları güvence altına almayı başaramadığı yerlerde, açıklandığı şekliyle iş dünyası ve hükümet politikaları üzerinde daha hâlâ etkin bir yönlendirme mekanizması olarak etkili olabilirler.¹² Dolayısıyla, ekonomik krizler, hükümetin ve ticarî işletmelerin kapitalizmin bulanıklığından ve muğlâklığından deneysel, deneme-yanılma temelinde çözüm faaliyetleri yoluyla kurtulmalarını ve ihtiyaçlarını saptamalarını mümkün kılmaktadır. Bu açıdan, sermayenin ve iş örgütlerinin temsilcilerinin örgütlenme derecesi, sermaye dolaşımını engelleyen ya da bozan belirli problemlerin âcilliği ve yoğunluğu karşısında daha az önemli olacaktır. Dolayısıyla, iyi örgütlenmiş olanlar, zayıf örgütlenmiş olanların çıkarlarının genel sermayenin çıkarları ile örtüştüğü yerlerde, zayıf örgütlenmelere yol açmak zorunda kalabilir (krş. Clark 1978). Dahası, eğer devlet, tekil sermayelerin çelişen taleplerinin devlet sistemi içinde bir arada kümelenebileceği ve böylece genel sermayenin ihtiyaçlarına uyumlu hale getirilebileceği şekilde yapılandırılmışsa, o zaman bu ihtiyaçları temsil eden özel ekonomik ya da gövdesel politik kuruluşların yokluğu ya da zayıflığı gerçekte önem taşımayacaktır. Bu anlamda, ticarî çıkarlarının genel temsilcisi rolünü özel bir ticarî birliğe atfetmektense, bu rolün bizatihi devletin kendisi tarafından yerine getirildiği görülebilir.¹³

¹² Ekonomik krizlerin bir yönlendirme mekanizması olarak işlev görebileceği Lindner 1973'te önerilmiştir ve Hirsch 1976b ve Wirth 1975 tarafından geliştirilmiştir.

¹³ Hattâ Poulantzas bir kez Leninist öncü partinin işçi sınıfının politik partisi olarak gö-

Bu çözümler, çekici görünmelerine rağmen reddedilmelidirler. Ekonomik krizler, zaman zaman yönlendirici mekanizma işlevini yerine getiriyorsa da, hiçbir şekilde bir otomatik pilot işlevi görmezler. Devlet böylesi ekonomik krizlerde, krizden çok krizin *politik* yansımalarına tepki göstermektedir ve belirli çıkarlar, şüphesiz krizin nedenlerini ve çarelerini kendilerine uyduracak şekilde yorumlamaya çalışacaklardır.¹⁴ Dolayısıyla, ekonomik krizlerin üzerine bu şekilde odaklanmaktan ziyade, ekonomik krizlerin politik güçler dengesini nasıl etkilediğini ele almalıyız. Benzer şekilde, devlet yalnızca ‘herkesin iradesini’ sihirli bir şekilde ‘genel iradeye’ dönüştüren bir ‘kara kutu’ olarak görülemez. Zıt ve/veya çelişen taleplerin hükümet tarafından manipülasyonu, mekanik bir uzlaşma yaratabilir, fakat tekil talepleri aşan organik bir çözüm üretmez. Bu, liderlik ve genel bir ekonomik stratejinin inceliklerle hazırlanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, her iki durumda da, strateji problemlerini ve bunların birikimde yarattığı sonuçları incelemek zorundayız. Ve işte bu nedenle birikim stratejisi kavramını ortaya koyduk (*krş.* Bölüm 3).

Weimar Almanya’sında Birikim Stratejileri ve Kapitalist Çıkarlar

Bölüm 7’de ele alınan birikim stratejileri üzerine daha genel yorumları tekrarlamak yerine, sadece bir örnek üzerine odaklanmak istiyorum. Kapitalist çıkarlar tartışmasındaki bazı problemleri, bu çıkarların sermaye dolaşımının özgül biçimlerine ve tarzlarına bağımlılığını ve sermayenin bir birikim stratejisi geliştirirken belirli konjonktürlerde karşılaştığı problemleri dikkate almadan daha net bir şekilde ortaya çıkarmamı sağlayacaktır. Weimar Almanyası’nın politik ekonomisi çoğu açıdan bu amaç için özellikle uygundur.¹⁵

rülmesi gerekiyorsa, kapitalist devletin de burjuvazinin politik partisi olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur: Poulantzas 1968: 299-300.

¹⁴ Devletin ekonomik krizlerin politik yansımalarına tepki vermesi Hirsch’in çalışmasından derlenmiştir: Fikirlerinin bir tartışması için *bkz.* Jessop 1982: 101-6.

¹⁵ Takip eden açıklama, geniş oranda iki çalışmanın asalağıdır: Sohn-Rethel 1979 ve çok kötülennmiş, ama güçlü biçimde tartışılmış olan Abraham 1981; ek olarak, *bkz.* Hardach 1980.

Şu âna kadar ki Öykü

Weimar Cumhuriyeti yönetimindeki Alman ekonomisi, uluslararası alanda paradoksal biçimde zayıf bir konumdaydı. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında ABD ekonomisinden sonra en üretken ikinci endüstriyel ekonomi olmuştu ve bu konumunu 1920'lerde tekrar kazandı. Ancak sömürgelerinin olmayışı, hammadde eksikliği, uluslararası finansal ve endüstriyel karteller üzerinde zayıflamış olan nüfuzu, savaş tazminatı yükümlülükleri ve gerileyen tarım nedeniyle uluslararası ekonomik sistemde hâkimiyet kurduğu herhangi bir pozisyondan yoksundu. 1923-4'lerin hiperenflasyonunun ve Rentenmark-temelli para stabilizasyonunun başarısının ardından görece bir refahlık dönemi oldu. Buna, sermayenin yatay ve dikey merkezîleştirilmesi, emek sürecinin rasyonelleştirilmesi ve ihracata yönelik sermaye yatırımı eşlik etti. Sosyal-demokratların üstü kapalı desteğiyle bir koalisyon hükümetinin himayesinde başarılan bu süreç, aktif bir *Sozialpolitik* ve endüstriyel sermaye ve örgütlü emek arasındaki işbirliğine dayanıyordu. Alman ekonomisinin temelindeki zayıflık, 1928'de yabancı sermaye akışının ve savaş tazminatları ödemesinin işgâl ettiği konumun giderek kötüleşmesinin, yabancı pazarların 1929'daki Büyük Ekonomik Kriz'le birlikte çöküşünün ve Bruening yönetimindeki çok sert deflasyonist politikaların izlenmesinin hemen ardından ortaya çıktı. Endüstrinin yapısal zayıflığına (aşırı modernleştirme, zayıf bir uluslararası konjonktürde ihracata bağımlılık, yüksek ücret maliyetleri vs.) ek olarak, bankacılık sistemi de sermaye temelindeki hiperenflasyon, büyüyen dış borç ve düşük seviyelerdeki likidite nedeniyle yapısal olarak zayıfladı. Son olarak, tarımın dünya genelindeki tarımsal ürünlerin aşırı üretiminin yol açtığı krizden derinden sarsılmıştı ve özellikle Junker mülklerini etkileyen büyük bir yapısal bir krizin pençesindeydi.

Bu dönemde değer-biçiminin hâkimiyetinden çok az şüphe duyulabilir, ancak sermaye dolaşımının kopukluğu ve krizden etkilenmiş doğası şüphe götürmez. Hayatî konu, sermaye dolaşımı periyodunu yeniden birleştirebilecek ve Alman ekonomisini etkileyen çeşitli yapısal ve konjonktürel krizlerin üstesinden gelebilecek bir birikim stratejisinin geliştirilip geliştirilemeyeceğiydi. Not edilecek ilk nokta, ağır sanayi ile ihra-

cat sanayisi arasında, her iki endüstriyel fraksiyon ile tarım arasında ve sermaye ile emek arasında ciddî çelişkilerin oluşuydu. Mevcut olan bir dizi çelişkinin hafifletilmesi için gösterilen herhangi bir çaba, diğer çelişkileri âdeta yoğunlaştırıyordu. Böylece, ağır sanayi (özellikle kömür, demir ve çelik) durağan bir halde, yüksek ücret maliyetleri ile karşı karşıya ve dış rekâbet karşısında savunmasızken, metal kaplama ve cilalama, elektro-teknik ve kimya endüstrilerindeki firmalar, düşük birimli ücret maliyetlerinden ve gelişen ihracat pazarlarından faydalanmaları nedeniyle hâlâ dinamiklerdi. Ağır sanayi için koruma, ihracat sanayisine ve serbest ticaret de ağır sanayiye zarar verecekti. Benzer şekilde, bölünmeler sadece gerileyen, hububat yetiştiren mülk sahipleri ve potansiyel olarak modern, eksik sermayeli, borç batağındaki küçük çiftçi sınıfı arasında değildi; tarım bir bütün olarak sanayi ile zıtlıklar yaşıyordu. Bu durum, fiyat makaslarından, sanayi sektörü ile yapılan ticaret anlaşmalarına bağlı olarak artan tarım ithâlâtından ve sanayi sektörüyle kıyaslandığında tarım sektörünün özel borç sermayesine oldukça dezavantajlı erişiminden kaynaklanıyordu. Sonunda, dinamik, ihracata yönelik sanayi, görece refah döneminde *Sozialpolitik* programı ve örgütlü emek ile birlikte yaşayabilirken, ekonomik bunalımın başlaması ile sanayinin hiçbir fraksiyonu, sermaye-emek işbirliğinin maliyetini kabul edemedi. Ancak, ihracata yönelik endüstrinin, aynı zamanda, ihracat çıkarlarının parlamento ve yönetimde desteklenmesi için örgütlü emeğin politik desteğine ihtiyacı da vardı.

Böylece, ekonomik bunalım yoğunlaşırken, tüm hâkim sınıf fraksiyonlarına avantajlar öneren Weimar Cumhuriyeti çerçevesinde izlenebilecek hiçbir ekonomik strateji yoktu. Yalnızca teknik yetersizlikler ya da devlet elitinin politik hataları değil, yapısal çelişkiler de bu türden herhangi bir birikim stratejisine engel oluyordu.

Nihayet sermayenin farklı fraksiyonlarını ve tarımsal sınıfları birleştirebilecek tutarlı bir endüstri ve tarım politikası ortaya çıktı. MWT (Orta Avrupa Ekonomik Tröstü) içinde geliştirilen bu politika, Weimar Cumhuriyeti'nin lağvedilmesine dayandırıldı. Strateji şunları içeriyordu: Tarım üretiminin kartelleştirilmesi ve fiyatların, mülkiyet ilişkilerini bozmadan garanti edilmesi; özellikle silâhlanmada kamu harcamalarının artırılması, ama üretim maliyetlerinin düşük tutulmasıyla, ağır sanayinin

memnun edilmesi; ticaretin özellikle orta ve güneydoğu Avrupa'ya doğru genişletilmesi, böylece ihracat sanayisinden, kırsal elite ya da ağır sanayiyle karşı karşıya getirmeden (eğer ticaret bu gruplarla doğrudan rekâbet eden ekonomilere doğru geliştirilirse olacağı gibi) faydalanılması. Bu stratejinin izlenmesi, Sovyetler Birliği'ne yönelik 'askerî' emperyalizm stratejisine hazırlık niteliğindeki bir otarşik ekonomik topluluğun oluşturulmasının aracı olarak, orta ve güneydoğu Avrupa ülkelerindeki ikili ticarî anlaşmalara dayalı 'barışçı' bir emperyalizmi gerektirdi. Aynı zamanda, *Sozialpolitik*'in dağıtılması ve örgütlü emeğin gücünün ortadan kaldırılması amacıyla Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılmasını da gerektirdi, böylece endüstriyel maliyet, endüstrinin her iki fraksiyonu için de düşürülebilecekti.

ABD'deki (ekonomik krizlerin neredeyse aynı derecede şiddetli olduğu, ancak kapitalist çıkarların 'ticarî birlik bilincini' aşmadığı) duruma karşıt biçimde,¹⁶ Alman sermayesinin önde gelen fraksiyonları, nihayet ülkede ve yurtdışındaki yapısal krizlerle baş edebilecek birleşik ve tutarlı bir ekonomik strateji geliştirmeyi başardı. Tüm bu fraksiyonları bir grup haline getiren bir örgüt olarak MWT'nin rolü ise hayatî önemdeydi. Fakat söz konusu programın, hâkim politik sistemin normal işleyişiyle bile uygulanması mümkün değildi. Weimar'ın politik düzenini bozmak için gereken politik desteğin bulunması kolay değildi: Bir fraksiyonu diğerlerine rağmen destekleyen alternatif ekonomik stratejilerin tükenmesinin ve yeni oluşturulmuş olan kapitalist iktidar bloğu ile Nazi Partisi arasındaki çıkar örtüşmesinin er geç tanınmasının beklenmesi gerekiyordu.

Burada sermayenin yalnızca Nazi Partisini ya da ekonomik ve politik düzenin Nazi *Gleichschaltung*'u (koordinasyonu) yoluyla yeniden düzenlenen devleti bir sınıf hâkimiyeti aracı kullanamadığını vurgulamak gerekmektedir. Kesinlikle, Nazi iktidarı dönemi, burjuva politik partilerinin ve emek hareketinin ekonomik ve politik kanatlarının yanı sıra, özel, özerk sermayeyi temsil eden organların çoğunun da yok edilmesine tanıklık etti. Ek olarak, bu dönem, kârlılığın yeniden sağlanmasını ve büyüyen iç ve dış pazarları görmesine karşın değer-biçiminin kısmen

¹⁶ 'Ticarî birlik bilinci' kavramı, Skocpol 1980'de kullanılmıştır: 166.

yok edilmesini de içerdi. En azından, bu birikim stratejisinin izlenmesi (farklı Nazi yeniden tanımlaması yoluyla dolayım lansa bile), tek elci sermayenin rekâbetçi sermaye ve küçük meta üretimi üzerinde, endüstriyel sermayenin bankacılık sermayesi üzerinde ve yeni, teknolojik olarak gelişmiş endüstrilerin daha eski ağır sanayiler üzerinde hâkimiyetini güçlendirmek içindi. Bu stratejinin, aynı zamanda, Alman ekonomisi *Blitzkrieg*'den* çok topyekûn bir savaşın zorunluluklarına uyum sağlamaya zorlanmadan önce kendi koşullarında kayda değer bir başarı sağladığını da not etmek gerekmektedir (krş. Milward 1973).

Öykünün Teorik Dersleri

Bu kısa açıklamadan ve önceki teorik tartışmadan birçok önemli ders çıkmaktadır. İlk olarak, sermaye dolaşımının ne biçimsel ne de özsel birliğin sorgusuz sualsiz kabul edilemeyeceğini ve bu türden bir birliğin nasıl ortaya çıktığını ve belirli durumlarda nasıl yeniden-üretildiğinin ortaya konulmasının daimi zorunluluğunu göstermiş olduğumuzu umuyoruz. İkinci olarak, bireysel işçilerin zaman zaman emeğin kolektif çıkarlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi için sendikalara ihtiyaç duyduğu, ancak bireysel sermayelerin kolektif çıkarlarının tanımlanması ve ilerletilmesi için hiçbir örgüte ihtiyaç duymadığı iddia edilmektedir (örn. Of- fe 1981; Panitch 1981). Fakat Weimar örneği, sermayenin kolektif çıkarlarının bireysel sermayelerin çeşitli, tesadüfen beliren kolektif çıkarlarına indirgenemeyeceğini açıkça göstermektedir. Bunlar, sermaye dolaşımının genel dışsal koşullarının (para ve hukuk gibi) yeniden-üretiminde paylaşılan çıkarların en düşük ortak paydasından oluşan bu kolektif çıkarların çok ötesinde, tamamıyla önceden belirlendikleri gibi, tekil sermayeler arasında *olumsal* bir çıkar topluluğu oluşturan özel birikim stratejileri içinde ve bu stratejiler yoluyla dolayım lanmalıdırlar. Bu nedenle, izlenen özel birikim stratejisine göre çeşitlilik gösteren genel sermaye ve tekil sermayelerin çıkarlarını ve kapitalist çıkarların politik temsiliyetini tartışırken bir referans noktası olarak hizmet eden stratejinin tanımlanması her zaman zorunludur. Dolayısıyla bu durum, çıkarların tanımla-

* II. Dünya Savaşı'nda 1940'ta Almanya'nın Fransa'yı işgâli ile sonuçlanan âni, şiddetli saldırı. -ç.n.

nın tümüyle öznel olduğu anlamına gelmemektedir, çünkü belirli stratejilerin etkilerinin yanlış hesaplanması mümkündür. Bu türden bir yanlış hesaplama, sermaye dolaşımının bir ya da daha fazla momentindeki krizlerin gelişiminde açıkça ortaya çıkacak ve alternatif stratejilerin formüle edilmesini gerektirecektir.

Üçüncü olarak, Alman sermayesinin farklı fraksiyonları, ulusal ve uluslararası uzantıları olan karmaşık yapısal ve konjonktürel ekonomik krizlerle karşı karşıya kalındığında, krizlerin çözümü için kesinlikle alternatif stratejiler önerdi. Fakat Weimar Almanya'sının politik-ekonomisini kuşatan çelişkiler o kadar karmaşıklaşmıştı ki, hiçbir çözüm, varolan politik parametreler içinde tüm fraksiyonların çıkarlarını genişletemedi. Ancak genellikle, tekil çıkarlar ve genel çıkar arasındaki kısa vadeli çatışmaların yönetilmesinde zaman zaman idarî ve örgütsel problemlere yol açsa da, sermayenin doruktaki örgütlerinin tüm fraksiyonların çıkarlarını bir şekilde temsil ettiği varsayıldı. Weimar örneği, bu probleme sadece idarî ya da örgütsel bir çözüm gerektiren hiçbir stratejinin geliştirilemeyeceği durumların ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bunun aksine, böyle bir tavırda kolayca örtbas edilemeyecek önemli karşıtlıklar vardır.

Dördüncü olarak, Weimar örneği, sermayenin çıkarlarını devletin biçiminden, politik güçler dengesinden ve uluslararası konjonktürden yalıtılmış olarak tanımlamanın nasıl imkânsız olduğunu göstermektedir. Çünkü bu karşıtlıkların çözümü ve Alman sermayesinin kolektif çıkarlarının geliştirileceği muhtemel bir strateji, bir devlet biçiminin ortadan kaldırılmasını ve yeni bir devlet biçiminin geliştirilmesini beklemek zorunda kalmıştır. Bu, Nazi devletinin ve bu çerçevede izlenen stratejinin bu sorunların mümkün olan tek çözümü olduğunun ileri sürülmesi değilse de, kendilerinden önceki çıkmazdan kurtuluş için bir yol bulduklarının not edilmesidir. Kapitalist çıkarların önemli ve belirleyici etkenlerinden olmaları nedeniyle devlet biçimlerinin, daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Sonraki bölümün amacı da budur.

Politik Temsiliyet ve Devlet Biçimi

Çoğu baskı grubu tahlilinde, temsiliyet araçları, nesnel, önceden belirlenmiş çıkarların basitçe, ama farklı bir eylem alanına aktarıldığı özünde tarafsız nakil kuşakları olarak ele alınmaktadır. Mevcut çerçevede, kapitalist birliklerin tahlili, temsiliyet sorununu genellikle *politik sistemde* sermayenin *ekonomik çıkarlarının* tamamının ne kadarının temsil edildiği sorusuna indirgemektedirler. Bu yaklaşım, iki hayatî güçlüğü göz ardı etmektedir. Çıkarlar önceden verili değildirler, ama belirli birikim stratejileri bağlamında tanımlanmaları gerekmektedir. Buna ek olarak, temsiliyet araçları, ekonomik çıkarların tanımını etkiliyorlarsa bile, sadece bu çıkarların aktarılmasına yarayan pasif ya da tarafsız kanallar değildirler. İlk güçlüğü ele aldık ve şimdi ikinci probleme dönüyoruz. Bu, devlet biçimi ve devlet iktidarını içeren sorularla ilgilidir.

Devlet iktidarı, biçim-belirlenimli bir toplumsal ilişkidir. Bu da, sadece devletin özel kurumsal biçimini değil, politik güçler dengesinin bu şekliyle devlet biçiminin ötesinde yer alan etkenlerce nasıl belirlendiğini de incelemeliyiz demektir. Hattâ devletin kapitalist tipinin, sermayenin işlevlerini bir problematik olarak izleyemiyor oluşu nedeniyle, devlet eylemlerinin birikimin çeşitli gereksinimlerine nasıl olup ta karşılık geldiğini dikkatlice araştırmalıyız. Çünkü devletin sermaye dolaşımından kurumsal ayrımı, sermayenin çıkarlarına karşılık gelen bir politik programın olumsal gelişiminin yanı sıra, devlet faaliyetleri ve sermayenin ihtiyaçları arasındaki eklem yerinden ayrılma için de alan sağlamaktadır. Hem kapitalist ekonominin değer-biçimi hem de kapitalist devlet tipinin tikelleştirilmiş biçimi belirsizdir. Dolayısıyla, bir olumsuzluk olarak ekonomik ve politik gelişmeler arasında herhangi bir karşılıklılık ya da tamamlayıcılık, özgül ekonomik, politik ve ideolojik pratiklerin ürünü olarak görülmelidir.

Sadece devlet biçiminin tanımlanması, devlet yapısının ayrıntılı biçimde tahlil edilebilmesi için gereken yeterli temeli sağlayamaz. Devletin biçim olarak üç özelliğini sorgulamamız gerekmektedir: Kurumsal bir topluluk olarak devletin eklemleme biçimi, müdahale biçimleri ve temsiliyet biçimleri (daha kapsamlı bir açıklama için bkz. Bölüm 12). Her üç özellik de sermaye düzeninin dolayımında hayatî önem taşımak-

tadır. Çünkü belirli bir birikim stratejisinde sermayenin çıkarlarının ek-lemelenme yollarını şekillendiren temsiliyet biçimleri ve bu biçimlere iç-kin olan ‘yapısal seçicilik’ (ya da artık diyeceğim gibi ‘stratejik seçici-lik’) yoluyla bazı stratejilere diğerleri pahasına ayrıcalık verebilmektedir. Ayrıca, farklı müdahale biçimlerinin belirli stratejileri izleyebilmesi için farklı içermeleri söz konusudur. Son olarak, iktidarın devlet sisteminde-ki hiyerarşik ve yatay paylaşımının ve devletin özgül uzuvlarının görece hâkimiyetinin, devlet iktidarının birikimdeki çıkarlara uygulanması ko-nusunda önemli etkileri olacaktır.

Devletin bu biçimsel özelliklerinin yanı sıra, özgül görünüşünü de in-celememiz gerekmektedir. Burada aklımızda olan sadece devlet tarafın-dan izlenen özgül politikalar değil, aynı zamanda devletin üç genel bo-yutudur: İlk olarak, devlet iktidarının etkinliğine dayanak oluşturan dire-niş ve desteğin *toplumsal temelleri*; ikinci olarak, bir aygıt olarak devle-te kısmen operasyonel birlik katan devlet projesi (*bkz.* Bölüm 12); ve üçüncü olarak, eğer varsa, devlet iktidarının uygulanmasının merkezinde yer alan *hegemonik proje*’nin doğası. Her ne kadar politik aktörler ola-rak örgütlenmiş ve özneler olarak tanımlanmış olsalar da, devletin top-lumsal temelinden, devlet sisteminin temel yapısını, işleyiş tarzını ve he-deflerini destekleyen toplumsal güçlerin özgül bileşimini anlıyoruz. Bu, kamusal tercihin parametrelerinin belirlenmesi kabul edilmiş bir ‘politik paradigma’ ve kabul edilmiş kurumsal bir çerçeve içinde cereyan ettiği sürece özgül politikalar üzerindeki çatışmalarla uyumsuz olmayacaktır. Bu tür bir destek, sadece bireyler-arası bir konsensüs sorunu değildir, ak-sine bu tür desteğe dayanak oluşturan ‘istikrarsız uzlaşma dengesini’ sürdürebilmesi için gereken maddî tavizlerin akışını yöneten ve taleple-ri tahlil eden, dönüştüren ve öncelik veren özgül kitlesel entegrasyon tarzlarına bağlıdır. Devlet iktidarının toplumsal temellerini daha tam bir şekilde anlamak için, bu temelleri (eğer varsa) hâkim ‘hegemonik pro-je’ ile ve bu projenin politikanın biçim ve içeriğiyle bağlantılı olan so-nuçlarıyla ilişkilendirmek gerekmektedir.

Açık bir ifadeyle, hegemonya, tekil çıkarlar ve genel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek özgül bir ‘hegemonik projenin’ geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu da, hegemonik sınıfın (fraksiyonun) uzun vadeli çıkarlarını açıkça ya da gizlice geliştiren hedeflerin izlenme-

sine genel bir ilgi sağlayan, ama kendisiyle uyumsuz olan diğer tekil çıkarların izlenmesini zayıflatırken uyumlu tekil 'ekonomik-korporatif' çıkarlara ayrıcalık veren, somut, ulusal-popüler bir eylem planı arkasındaki desteğin seferber edilmesini gerektirmektedir. Normal olarak hegemonya, hegemonik sınıfın (fraksiyon) belirli kısa vadeli çıkarlarının feda edilmesini ve proje arkasında seferber olmuş olan diğer toplumsal güçlere maddî taviz akışını da gerektirmektedir. Dolayısıyla, hegemonya, bir birikim stratejisine indirgenmemiş olsa da sermaye dolaşımında birikim süreci ile koşullanmakta ve sınırlandırılmaktadır (hegemonyanın 'devlet projesine' bağlantılarıyla ilgili açıklama için, bkz. Bölüm 12). Hattâ daha önce belirtildiği gibi, birikim stratejileri ve hegemonik projeler arasında çözülme ve çelişki için sahiden bir ortam vardır.

Kapitalist Çıkarlar ve Devlet Biçimleri

Devletin hem biçimsel özellikleri hem de toplumsal temelleri olduğu ve devletin ve hegemonik projelerin devlet biçimine biraz öz katması gerektiği dikkate alındığında, sermayenin çıkarlarına karşılık gelen bir devlet biçimi belirleyebilir miyiz? Bu soruya verilecek herhangi bir cevap, devletin özelliklerini ayırt etmelidir. Çünkü bir devletin politik olarak koşullanmış olan birikim önkoşullarını yaratmak, yenilemek ya da yeniden-üretmekte gerekli olan araçlara sahip olmak amacıyla (bu tür araçların sadece varlıklarının işlevselliklerinin garantisi olduğunu ima etmeksizin) geliştirmek zorunda olduğu *müdahale biçimleri* betimlenirken, sermayenin çıkarlarına uygun gelen *politik temsiliyet biçimlerini* belirlenmesi çok daha zordur. Bu güçlük, kısmen, devlet sisteminin stratejik seçiciliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü devlet aygıtları arasındaki hiyerarşi ve karşılıklı bağlantılar tarafından oluşturulan 'kara kutu', oldukça çeşitli girdi ve talep kalıplarını, net etkileriyle aracılığıyla sermaye tarafından tercih edilebilir politikalara dönüştürebilmektedir. Bu dönüştürücü kapasite, çoklu erişim noktalarının ve çeşitli temsiliyet kanallarının varlığı ve bunların farklı çıkarlar için değişik derecelerde önem taşıyabileceği gerçeğiyle de ilgilidir. Bu güçlük, kısmen, kapitalist birliklerin kendi değişkenliğinden kaynaklanmaktadır, dolayısıyla devlet sistemi içindeki önemli bir dönüştürücü kapasiteye az ya da çok ihtiyaç ola-

caktır. Hattâ sivil toplumdaki kapitalist sözcünün tutarlı bir birikim stratejisini özenle düzenleme ve çekici bir hegemonik proje ile eşleştirme kapasitesi ne kadar büyük olursa, sermaye için ve sermaye adına görece özerk bir tavırla hareket etmek için güçlü, merkezî bir sisteme o kadar az ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla, açıkça kapitalist çıkarların lehine olan herhangi tek bir devlet biçimi bulmak imkânsızdır ve bunun yerine, meseleyi daha karmaşık ve gerçekçi yollardan ele almamız gerekmektedir.

Sermayenin kolektif çıkarlarının gerçekleşmesi için farklı politik temsiliyet kanallarının önemini ele alarak başlayalım. Açıkça çok farklı temsiliyet biçimleri söz konusudur, fakat üçü üzerine odaklanmak bize yardımcı olacaktır: Klientalizm, korporatizm ve parlamentarizm. Her üçü de tekil çıkarların tikelci yeniden-üretimini teşvik edilmesinden ziyade genel olarak sermayenin çıkarlarının eklemlenmesine ve anti-kapitalist çıkarlarla, taleplerin dışlanmasına ya da etkisizleştirilmesine nasıl katkıda bulunduklarına dair ikiz bakış açısıyla ele alınmalıdır. Bu anlamda, bu temsiliyet biçimlerinin 'stratejik seçiciliğini', politik sisteme getirebilecekleri herhangi bir genel yanlılık ya da bozulmadan ziyade sınıf yanlılıklarına göre incelememiz gerekmektedir.

Klientalizmin Riskleri

Klientalizm, politik desteğin tekil çıkarlar karşılığında değiştirildiği bir temsiliyet tarzı olarak tanımlanabilir. Devletin tahsis edici, bölüştürücü ya da yeniden bölüştürücü rolü (lisanslar, yasal tekeller, devlet ihaleleri, sübvansiyonlar ve benzerleri dâhil olmak üzere) ile yakından ilgili olan klientalizm, genellikle düzenleyici faillerin ya da 'destekleme bürolarının' gelişimiyle ve düzenlemeye çalıştıkları çıkarlar lehine hareket eden savunma organlarıyla ilişkilendirilir. Klientalist hâkimiyetin, kapitalist çıkarlara ilişkin en azından iki büyük ters etkisi söz konusudur: Özgül çıkarların tatmin edilmesi amacıyla pahalı, telâfiye yönelik ve karşılıklı çelişen önlemler nedeniyle dönüştürücü kapasitesi zayıflayan devlet aygıtının birliğinde hasara yol açmaktadır.¹⁷ Buna karşın, devlet sisteminde

¹⁷ Klientalizm ve devlet biçimleri arasındaki ilişki hakkında yararlı bir tartışma, Eisens-tadt ve Roniger 1981'de bulunabilir.

giderek artan bir kopukluk ve/veya bir hegemonya krizi belirlediğinde, tekil talepleri mekanik bir tavırla tatmin etmeye çalışan devleti, tikel bozulmaya karşı savunmasız bırakmaktadır. Her iki durumun da, genel olarak sermayenin yeniden-üretimini çıkarına olduğu söylenemez, dolayısıyla devletin dönüşümü için bastırmak sermayenin politik çıkarıdır.

Korporatizmin Çelişkileri

Korporatizm, işlevsel gruplaşmalara dayalı ve en azından ideal tip örneğinde, kamusal 'korporasyonları' ve/veya kamuya karşı resmî olarak sorumlu idarî failer yoluyla kendini-yönetimle ilişkilendirilmiş bir temsiliyet tarzı olarak tanımlanabilir (*krş.* Bölüm 4). Bu tür bir sistem, ister mesleki ya da endüstriyel gruplara ister sermaye ve emek arasındaki bölünmeye dayalı olsun, sermaye için özellikle avantajlı görünmektedir. Çünkü korporatizm, alternatif temsiliyet ve yönetim biçimlerinin dolaşımlanmasına güvenmek yerine, sermayenin ve emeğin politik organlarına birikimle ilgili politikaların belirlenmesine ve uygulanmasına doğrudan katılma hakkı vermektedir. Bu durum, müdahalenin bir ya da diğer 'toplumsal ortağın' işbirliği olmadan hemen etkilenmeyecek konuları ilgilendirdiği ve/veya rasyonel-hukuksal idarî araçlar yoluyla hemen kabul edilemediği zamanlarda özellikle önemlidir. Bu konular, emek sürecinin yeniden örgütlenmesini, endüstriyel yeniden canlanmayı, refahın programlamasını, altyapı hazırlığını, gelir politikalarını ve ekonomik planlamayı içermektedir.

Korporatizm, 'toplumsal ortakları' politik alana entegre etmekle hem temsilî hem de idarî işlevler kazanmaktadır. Çünkü sınıfları korporasyonlar tarafından temsil edilen, işlevsel olarak heterojen, politik olarak denk toplumlar olarak örgütlemektedir; aynı zamanda da etkin bir müdahalenin koşulu olarak uzlaşmalarını ve işbirliklerini gerektirmektedir. Bu da, korporatist organların varolan ekonomik sistemin tüm meşruiyetine bağlı olduklarını ve kendilerini bu sistemin sürekli genişlemesiyle uyumlu olan taleplerle sınırladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla sermaye kayırılmaktadır, çünkü 'işlevsel kısıtlamalar olarak ticarî çıkarların' kabulü üzerine kurulu olan korporatizm, örgütlü emeğin kendisini sadece zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan sömürülmüş pro-

letaryadan ziyade, ücretli olarak çalışmakla varolan ve sistemde de önemli payı olan bir sınıf olarak kabul etmesi gerektiğini ima etmektedir. Dahası korporatizm, korporatist kurumlar farklı işlevsel gruplar için bir araya gelme ve ortak çıkarlarını görüşme platformu sağladığı sürece, sermayenin kolektif çıkarlarının genişletildiği bir birikim stratejisinin geliştirilmesini kolaylaştırmalıdır. Bu açılardan, korporatizmin kapitalist çıkarların genişletilmesinde en uygun devlet biçimi olduğu sonucuna varmak akla yatkın görünmektedir.

Fakat bu, alelacele varılmış bir sonuç olacaktır. Çünkü korporatizm, özgül örgütsel biçimine bağlı olarak ya endüstriyel ve meslekî tikelciliğe doğru bozulabilir ya da en tepedeki örgütlerin liderleri ve üyeleri arasındaki ayrılıklarla sonuçlanabilir. Korporatizmin çoklu endüstriyel ya da meslekî gruplaşmalar temelinde örgütlendiği yerde, uygun korporasyonların hatlarını çizmekte ve onlara uygun politik ağırlık vermekte ciddi problemler meydana gelecektir.¹⁸ Ek olarak, belirli korporasyonların hiçbir açık çıkarının olmadığı birçok konu olacaktır ve bu korporasyonlar, oylarını kendileriyle doğrudan ilgili konularda destek karşılığı takas etmeye istekli olacaklardır. Bu durum, basit tikelcilik ya da meslekî egoizm ile sonuçlanabilmekte ya da iktidar borsacısı bireylerin ya da faaliyetleri açıklanmış ve işlevsel temsiliyet amacından sapmış olan partilerin ortaya çıkmasını teşvik etmektedir.

Karşıt biçimde, korporatizmin sermaye ve emeği temsil eden en tepedeki örgütlere dayalı olduğu alanlardaki örgütleri, açık ve gövdesel olarak daima örgütsel ve ideolojik bir ikilemle karşı karşıya kalmaktadır. Doruktaki örgütlerin liderleri, ya sadece anlaşılmış olmak için üyelerinin doğrudan çıkarları üzerinden uzlaşmaya varıp iç isyan riskini ortaya çıkarmakta ya da militan üyelerine tavizler verip kendilerine maddî yararlar getirecek olan uzlaşma fırsatlarını kaçırmaktadırlar (*krş.* Feldman 1981). Bu ikilem, tekil sermaye çıkarları arasında ve/veya farklı işçi gruplarının çıkarları arasında önemli maddî farklılıkların olduğu dönemlerde daha da ağırlaşmaktadır. Dolayısıyla, korporatist kurumlar, sıklıkla, sendika liderlerinin sendikanın üyelerinin gelir politikası, rasyonalizas-

¹⁸ Çoklu endüstriyel ya da meslekî gruplaşmalara dayalı korporatizm problemleri, Linz (1978: 308-11) tarafından etkileyici bir eleştiride araştırılmıştır,

yon ve emek sürecinin yeniden örgütlenmesi gibi konulardaki militanlığını kontrol altında tutmaktaki başarısızlıklarıyla ve/veya tekil sermayelerin korporatist ekonomik programlara seçici itaat ya da ulusal sınırlar ötesindeki ekonomik faaliyetler yoluyla ulusal ekonomide rekâbet avantajı elde etme çabalarıyla baltalanmaktadır.

Dahası korporatizmin, ideal-tipik haliyle politik temsil organlarını ve idarî failleri kaynaştırması nedeniyle, bir temsiliyet krizinin idarî alanda da yansımaları olmaktadır. Buna karşın, korporatizm, işlevsel temsiliğin diğer kurumlara (parlamento, hâkim tek parti vs.) hesap verdiği organlar yoluyla yönetime bağlandığı yerlerde melez bir devlet biçiminin bir unsuru haline gelir ve dolayısıyla birikim çıkarlarına öncelik verileceğine dair hiçbir garanti olamaz. Bu arada, ekonomik konuların politik açıdan ilgili başlıkları tüketmediği ve ayrıca ekonomi-dışı konuların korporatist kurumlar yoluyla hemen ele alınmadığı, ama enlemesine ekonomik bölünmeler boyunca çatışmalara yol açabileceği de vurgulanmalıdır. Bu, her iki durumda da korporatist sistemin etkin biçimde işleyişini son derece karmaşıktırarak, bu sistemin birikim için gerekli politik koşulları güvence altına alma yeteneğini sorgulanır hale getirmektedir.

Dolayısıyla, saf korporatist devletlerin asla varolmadığını belirtmek ilginç olacaktır. Korporatist olduğu iddia edilen rejimler, ya bürokratik, teknokratik ya da tek parti sistemleri (olağan haliyle işlevsel temsiliyetin çoklu meslekî ya da endüstriyel gruplara dayalı olduğu durum) olmuştur ya da oydaşmacı veya sosyal-demokrat parlamenter temsiliyetle yakın ilişki içinde örgütlenmektedir (normal haliyle işlevsel temsiliyetin sermaye ve emek arasındaki ayrıma dayalı olduğu durum).¹⁹ Bu da, korporatist kurumların kendilerinin birikim stratejilerinin ve hegemonik projelerin eklemlenmesine iyi uyum sağlamadıklarını ve işlevsel birlikleri için diğer faillere ve örgütlere bağımlı olduklarını göstermektedir.

¹⁹ Çoklu grup korporatizmi için bkz. Linz 1978: 311; ikili korporatizm ve tripartizm için bkz. Lehmbruch 1977; Jessop 1979a; Panitch 1981.

İkinci En İyi Politik Kabuk?

Son olarak, parlamentarizm ve kapitalist çıkarları ele alalım. Parlamentarizm, yasama meclisinin üyelerinin seçimi ve/veya ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi haklarının kullanımı yoluyla politika üretimine dolaylı olarak katılan bireysel vatandaşların yararlandığı oy verme hakkına ve ilgili politik haklara dayalı bir temsil sistemi olarak tanımlanabilir. Çağdaş koşullarda, politik partilerin ve baskı gruplarının böylesi sistemlerde hayatî bir dolayım-lama rolü söz konusudur ve parlamenter rejimin yapısı, tipik biçimde tekilci olmaktan ziyade çoğulcudur. Parlamentarizmde, haklara ilişkin ayaklanma kısıtlamasının olduğu ya da bu hakların mülkiyet ya da diğer ekonomik niteliklere göre katmanlaştırıldığı yerlerde, sermaye için doğrudan çok az avantajın olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü rekâbetçi parti seçimlerinin sonuçları, seçmen ve parti biçimleri düzeyinde, özünde alt-belirlenmiştir ve genel olarak sermayenin tercih ettiği partilerin seçileceğinin hiçbir garantisi yoktur. Sermayeye gelen avantajlar, hükümet için bir halk vekâletinden kaynaklanabilecek meşrulaştırıcı etkilerde – aksi halde hükümetin faaliyetleri ‘işlevsel kısıtlamalar olarak iş çıkarları’ tarafından kısıtlanacaktır – ve/veya vatandaşlığın bağımlı sınıflar üzerindeki bireyselleştirici ya da en az biçimde çoğullaştırıcı etkisinde bulunmalıdır (*bkz.* Bölüm 4).

Bunun ötesinde, sermaye için parlamenter temsilin avantajları, işbaşına getirilen partilerin doğasına bağlıdır. Bunun ötesindeki çıkarlar, belki de tipik olarak liberal parlamentarizm, yani hukuk düzenine göre rasyonel-hukuksal bir yönetim sistemi ile ilişkilendirilmiş müdahale biçiminde görülebilirler. Liberal parlamentarizm, temsil alanındaki güçler dengesinde değişiklikler meydana gelirken yönetim kolunun düzgün işlemesine izin vermekte ve böylece ticarî çevreler için istikrarlı, hesap edilebilir bir ortam sağlamaktadır. Liberal parlamentarizm, devletin temel rolünün üretimin genel dış koşullarını güvence altına almak ve genel hukuksal ya da bürokratik müdahale yoluyla *laissez-faire* üretimin daha zararlı etkilerini kısıtlamak olduğu liberal, rekâbetçi kapitalizm aşamasında özellikle uygundur. Dahası, liberal parlamentarizm, devlet ve ekonomi arasındaki ayrımı koruduğu sürece devletin kesintisiz sermaye birikimine olan yapısal bağımlılığını da güçlendirmektedir. Fakat dev-

let, daha müdahaleci ve keyfî bir tavır izlediğinde bu avantajlar bile azalmaktadır. Çünkü bu durum politik mücadelelere ve *ad hoc* yönetime kapı açmaktadır ve böylece politik koşulların hesaplanabilirliğini zayıflatmaktadır.

Geçici Zihin Karışıklıkları

Kapitalist devlet ve sermaye düzeni tahlilinde bir *çıkma*za ulaşmış görüyoruz. Genel olarak sermayenin çıkarları tarihsel olarak özgül birikim stratejileri çerçevesinin dışında tanımlanması nedeniyle söz konusu çıkarların geliştirilmesinde açıkça şekilde tercih edilebilir bir politik kabuk olarak hizmet edebilecek hiçbir devlet biçimi yokmuş gibi görünüyor. Bu, sermayenin politik sınıf hâkimiyetinin nasıl güvence altına alındığı sorusuna hiçbir soyut teorik çözüm olmadığı anlamına gelmektedir: Cevap, sermaye dolaşımı, birikim stratejileri, devlet biçimleri ve politik güçler dengesi arasındaki karmaşık etkileşime göre belirli konjonktürler düzeyinde bulunabilir. Dolayısıyla, sonuç değerlendirmemizde, kapitalist birliklerin sınıfsal hâkimiyetin olumsuzluklarının dolayımlanmasıdaki problematiğine geri dönmemizi gerekmektedir.

Sonuç

Kapitalist birlikler arasındaki örgütsel ya da işlevsel homojenlik cüzidir. Özellikle bu tür birlikler üzerine odaklanan bir tahlilin, en fazla, az ya da çok keyfî tipolojilerden oluşan bir diziyle ve/veya daha az ya da daha çok kapsamlı ve belirlenimli bir ampirik genelleştirmeler dizisiyle sonuçlanması beklenebilir. Bu, baskı gruplarının faaliyetlerinin tahlilinde, tipolojilerin ve genellemelerin rötuşlanmasında ya da örgütlerin sosyolojik açıklamalarının geliştirilmesinde faydalı olabilir. Ancak bu, kapitalist toplumlardaki politik sınıf hâkimiyeti mekanizmalarının teorik ya da ampirik bir anlayışının geliştirilmesinde pek faydalı olmaz. Bu tür bir tahlil için gereken kategoriler, teorik soyutlamanın çok farklı düzeylerine yerleştirilmişler ve kapitalist birliklerle, bu birliklerin faaliyetleriyle sadece olumsal bir ilişkileri vardır.

Dolayısıyla, tekil sermayelerin ve genel sermayenin çıkarlarının potansiyel kimliksizliğini kabul ettiğimizde, belirli kapitalist birliklerin göreceli başarısı ya da başarısızlığının, sermaye birikimi ve politik sınıf hâkimiyeti üzerinde yalnızca olumsal bir ilişkisi olmaktadır. Dahası, tekil sermayelerin ve genel sermaye çıkarlarının yalnızca belirli birikim stratejileri çerçevesinde uyumlu hale getirilebileceğini kabul ettiğimizde, bu tür stratejilerin söz konusu olumsallıkların sadece hâkim birikim olasılıkları ışığında önceden tanımlanması ve değerlendirilmesi yoluyla araştırılabileceği ortaya çıkmaktadır. Yine, kapitalist birliklerin (özellikle doruktaki örgütlerin) tekil sermayelerin o momentteki ortak çıkarlarının ötesinde herhangi bir şeyi desteklemekteki örgütsel ve yönetsel ikilemlerini kabul ettiğimizde, birikim stratejilerinin değerlendirilmesinde anahtar güçlerin diğer failer olmasını beklemek oldukça mantıklıdır. Bunun yerine, sermayenin 'organik entelektüelleri', finans gazetecileri, mühendisler, akademisyenler, bürokratlar, parti politikacıları, özel 'düşünce kuruluşu' uzmanları ya da sendika liderleri arasından pekâlâ bulunabilir. Bu da, birikim stratejilerinin kapitalist sınıfta hegemonyayı nasıl sağladıklarını düşünmeye ve bir hegemonik birikim stratejisi yokluğunun ya da krizin sonuçlarını incelemeye olan ihtiyacı göstermektedir. Bu tür incelemeler kapitalist birlikleri içerebilir, fakat onlarla özellikle ilgilenmez.

Bir dizi başka problem de, birikim stratejileri ve devlet müdahalesi arasındaki eklemlenme üzerine odaklanmaktadır. Bu da devlet iktidarının nasıl daha sağlıklı araştırılabileceği konusunu içermektedir. Devlet iktidarının politik güçler dengesinin biçim-belirlenimli bir yoğunlaşması olarak görülmesi gerektiğini daha önce belirtmiştik. Bu da, birikim stratejilerinin devlet sistemi içinde nasıl temsil edildiklerini ve bu stratejiler arkasındaki desteği pekiştirebilecek hegemonik projelerle eklemlenip eklemlenmediklerini düşünme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Hâkim birikim stratejisinin gerektirdiği devlet müdahalesi biçimini ve bu biçimin belirli konjonktürlerdeki muhtemel etkinliğinin belirlenmesi de gerekli olacaktır. Son olarak, devlet sistemindeki ve bu sisteme belirli bir mesafedeki yapısal kısıtlamaları ve toplumsal direnişleri de ele almak gerekecektir. Birikim stratejileri, daha önce savunduğumuz gibi, teknik sorunlar için bir çözümden fazlasını içermektedirler. Ayrıca, politik desteğin

seferber edilmesini de gerektirirler ki, bu da, tahlili kapitalist birliklerin dar zemininin çok ötesine taşımaktadır.

Bu sonuç değerlendirmeleri, nihai ve kesin olmaktan çok bir ön değerlendirme özelliği taşımaktadır. Çünkü bu bölüm, geniş ölçüde bir kapitalist birlikler ve sermaye düzeni tahlili sunmaktan ziyade böyle bir tahlil için zemin hazırlamaya yöneliktir. Daha çok teorik çalışma yapmak gerekmektedir, ama somut çalışmalara da âcil ihtiyaç duyulmaktadır. Yalnızca bu araştırma biçimleri arasındaki hareket yoluyla kapitalist birlikler üzerine sağlam bir anlayış geliştirilebilir.

6.

DEMOKRATİK DEVLET ve ULUSAL ÇIKAR

Bununla birlikte, bu anayasanın temel çelişkisi şundan oluşur: Anayasa, toplumsal köleliklerini daimi kılacağı sınıfları, proletarya, köylülük, küçük-burjuvaziyi genel oy aracılığıyla politik iktidarın sahibi kılar. Ve eski toplumsal iktidarın onayladığı sınıftan, burjuvaziden, bu iktidarın politik garantilerini geri çeker. Burjuvazinin politik yönetimini, her ân düşman sınıfların zaferine yardım eden ve burjuva toplumunun temellerinin tâ kendisini tehlikeye sokan demokratik koşullara zorlar. Birilerinden politik kurtuluştan toplumsal kurtuluşa geçmemelerini; diğerlerinden toplumsal restorasyondan politik restorasyona geri dönmelerini talep eder. (*Marx* 1850: 79)

Sosyalistler ve muhalifleri olasılıkla demokratik anayasalarda olduğu varsayılan bu çelişkiye çok farklı tepkiler vereceklerdir. Sosyalistler için, çalışan kitlenin kapitalist azınlık tarafından sömürüsüne dayalı bir ekonomik sistemin sayısal çoğunluğa ve bu çoğunluğun seçilmiş sözcülerine açıkça hâkim güçler veren bir politik sistemle birleştirilmesi açıkça paradoksal bir durumdur. Bu, demokratik yönetim biçimlerinin tamamen bir sahtecilik olduğu ve tüm kapitalist devletlerin – demokratik olsun ya da olmasın – ‘burjuvazinin diktatörlüğünü’ sürdürme işlevi gördüğü anlamına mı gelir? Ya da ekonomik olarak sömürülmüş ve politik olarak baskı görmüş çoğunluğun politik olduğu kadar toplumsal özgürleşmeye de ihtiyacı olduğunu daha hâlâ anlaması gerektiği ve dolayısıyla sosyalizme doğru demokratik bir yolun, böyle bir devrimci bilinçlenmenin gelişmesini beklemesi gerektiği anlamına mı gelir? Ya da, liberaler ve muhafazakârların savunabileceği gibi paradoksun sahte olduğu

anlamına mı gelir? Belki de sömürdüğü öne sürülen sınıfın politik iktidarı halka bir bütün olarak teslim etmeye hazırlanması gerçeği, kapitalist toplumların gerçekte sömürücü ve baskıcı olmadığına işaret etmektedir. Muhtemelen pazardaki tüketicinin hâkimiyetini vatandaşın politik sistemdeki hâkimiyetiyle birleştirerek özgürlük ve eşitliğin toplumsal olarak hem özel yaşamda hem de kamusal alanda bulunabilmesi amaçlanmıştır. Modern devletin politik iktidarın tatbiki hakkını, sadece bir azınlığa vermektense tüm yetişkin nüfusun bu iktidarı paylaşmasına izin vermekte ilk sırayı aldığı doğru değil mi? Kapitalizm, politik özgürlüğün bir önkoşulu olamaz mı ve sosyalistler tarafından serbest girişim sistemini yıkacak herhangi bir çaba, aynı zamanda demokratik hükümeti yıkmaya da yol açabilir mi? Belki de köleliğe giden yol, kesinlikle sürünerek ilerleyen sosyalizmin gittiği yoldur ve belki de özgürlük yaşıyordur, çünkü insanlar şu âna kadar oylarını sosyalist devrimden yana kullanmaları için yapılan âcil çağrılara karşı daima direnmiştir.

Takip eden sayfalarda bir sosyalistin bu argümanlara nasıl cevap verebileceğini ele alacağım. Liberallerin ve muhafazakârların (gerçek partileri ne olursa olsun) ‘demokratik devletin, ulusal çıkarların ve halk hükümetinin uzlaştığı bir araç olduğu’ iddiasını savunurken ileri sürebileceklerinin biraz daha ayrıntılı bir açıklaması ile başlayacağım. Bu da bizim dört argüman dizisine bakmamızı gerektirir: Modern devlet, biçimi olarak emsalsizce demokratiktir, modern devletin halkın taleplerine ve çıkarlarına verdiği cevap benzersizdir, modern devlet, ülke içinde ve dışında, halkın çıkarlarını korumak için çalışır ve modern devletin sorunları ve sınırları aşamalı reformlar ve daha iyi bir gerçekçilik algılaması ile çözülebilir. O zaman ben de bu argümanların yetersizliklerini ortaya çıkarmak ve sosyalist bir tahlilin, kapitalist devletin açıklamasını nasıl daha iyi yapabileceğini göstermek için doğrudan bu dört argümana karşı, dört karşı-saldırı sunuyorum. Son olarak, modern devletin demokratik, sosyalist dönüşümüne en uygun yaklaşım üzerine bazı kısa açıklamalar öneriyorum.

Demokratik Devletin Sosyalist Olmayan Savunması

Modern Devletin Demokratik Biçimi

Liberaller ve muhafazakârlar önde gelen kapitalist toplumların neredeyse tamamının özelliğinin anayasal ve demokratik bir hükümet biçimi olduğunu hemen vurgulamakta gecikmeyecektir. Hukuk düzenine dayalı anayasal bir sistemleri vardır ve yasanın kendisi, bir yasama kurulundan/meclisten ve/veya seçimlerde ya da politik katılımın diğer biçimlerinde ifade edildiği şekliyle halkın iradesinden sorumlu yürütmeden kaynaklanır. Ekonomik olarak hâkim sınıfın elinde hiçbir yasal iktidar tekelî yoktur ve vatandaşların demokratik hakları, toplumun tüm üyeleri için garanti altına alınmıştır. Dahası, İngiliz Kabinesi ya da ABD Başkanlığı gibi güçlü yapılar ortaya çıksa bile, bunlar güçlerini hâlâ halktan alır ve bu makamları işgâl edenler, geçmiş performansları temelinde düzenli aralıklarla yeniden seçimlere katılmalıdırlar. Bu kişiler, kısa vadede de, yasama meclislerinde halkın seçilmiş temsilcilerinin kontrolüne tâbidir ve politikaları belirlerken ve uygularken etkilenen çıkarların işbirliğini sağlamak zorundadırlar. Ek olarak, her vatandaşın hükümet faaliyetlerini barışçı yollarla protesto etme hakkı vardır ve her vatandaş özgürlüklerinin uygulanması konusunda yasal güvence altındadır. Bunlarla ve diğer yollarla gelişmiş kapitalist toplumlarda hükümet sistemi, devletin halk (ya da en azından halktan sorumlu) yönetiminin tarafsız bir aygıtı olmasını garanti altına alır.

Devlet İktidarının Temelleri

Liberaller ve muhafazakârlar, bu toplumlarda politikanın sosyalistlerin sıklıkla söylediği gibi sınıf çizgileri boyunca örgütlenmediğini söylemekten de ayrıca zevk alacaklardır. Hiç şüphesiz, politik eylemin yekpare, bütünleşmiş, antagonist iki sınıfsal güç arasında kutuplaşmış bir sınıf mücadelesi temelinde yapılanmadığını söyleyeceklerdir. Sınıf mücadelesine kitlenmiş iki düşman ve silâhlı taraf arasında bir içsavaş yoktur, ancak şu da açıktır ki, seçimler böyle bir mücadelenin barışçı ifadesi olarak görülebilir. Burjuvazi ve proletarya arasında açık bir savaş (ister şid-

det dolu ister barışçı olsun) yerine, farklı cephelerde örgütlenmiş ve farklı çıkarları savunan sayısız politik güçler bulunduğu savunulacaktır. Bunların bazıları yapı olarak ekonomik olabilir fakat diğerleri de şüpheyi yer bırakmayacak şekilde eşit ölçüde ekonomik değildir. Nitekim, liberaller ve muhafazakârlar, modern parti sistemlerinin sermaye ve emek arasında varolduğu iddia edilen muhalefetten köklenip beslenmeleri gerektiği gibi bu sistemlerin etrafında örgütlendikleri ciddî görüş ayrılıklarının dinsel, dilsel, bölgesel, ekolojik, tarım-sanayii ile ilgili ya da ulusal olabileceğine de dikkat çekmek isteyeceklerdir. İşçileri ve işverenleri politik bir çatışmanın karşı taraflarında olduğu gibi aynı tarafında da bulmak genellikle mümkündür ve temel olduğu varsayılan bu antagonizm oldukça önemsizdir. Politikayı bu şekilde var olduğu iddia edilen bir antagonizm etrafında kutuplaştırma çabaları daima başarısız olmuştur ve başarısız olacaktır, çünkü bu çabaların gerçek dünya ile ilgisi yoktur. Liberaller ve muhafazakârlar, kapitalizmin tamamen ortadan kaldırılmasına odaklanmış hiçbir partinin (gerek komünist gerek sosyalist olsun) hiçbir zaman net bir çoğunlukla seçim kazanamamış olması gerçeğine büyük önem atfederler. Bu tür bölücü, aşırı uç politikaların demokratik bir sistemde başarılı olamayacağını ve sadece ulusal, ılımlı bir programı olan sosyalist partilerin iktidara gelebildiklerini savunurlar. Buradan hareketle, modern toplumlarda ekonomik ve politik özgürlüğün sürdürülmesi konusunda temel bir konsensüs ve seçmenin sadece – sağ, sol ya da merkezde olmasına bakmaksızın – bu temel görüşü destekleyen partilere oy verdiği sonucuna varırlar.

Politikanın emek ve sermaye arasındaki temel, iki uçlu, uzlaştırılmaz antagonizmde köklendiği (ya da köklenmesi gerektiği) tezine karşı, liberaller ve muhafazakârlar politikanın doğasının zorunlu biçimde çeşitli, çoğulcu ve görüşülebilir olduğu ve dolayısıyla aynı şeyin toplumsal sınıflar ve diğer toplumsal gruplaşmalar arasındaki ayrımlar için de geçerli olduğu savını ileri sürerler. Karmaşık, yüksek derecede farklılıkları olan bir toplumda, iktidarın zorunlu olarak birçok grup, kurum ve örgüt arasında bölündüğünü savunurlar. Böyle bir toplumda ister bazı özel ekonomik ayrıcalıklar temelinde ister politik bir idarenin tekelinde olsun tek başına hiçbir elit ya da hâkim grup olamaz. Bunun yerine, her birinin sınırlı etki alanı bulunan ve her biri farklı güç kaynaklarından besle-

nen birçok güçlü grup olacaktır. Dahası, belirli güç kaynağı paylaşımlarında belki de eşitsizliklerin olabilmesine karşın bu gruplar kümülatif değildir ve birbirlerini etkisiz duruma getirirler. Dolayısıyla yönetim ayrıcalıklarının istismar edilmesine ve kapitalistlerin malî gücüne karşı işçilerin grev silâhı ve oy hakkı vardır, şâyet işçiler ve işverenler, geçici bir tekelci konumu sömürmek için gizlice birlikte hareket ederse, tüketici boykotları ve hükümet yaptırımları ile karşı karşıya kalabilirler.

Politik sistem, ekonomik sistem gibi bu tür bir yürütme ve yargı kuvvetleri ayrılığına ve karşılıklı denetime açıktır. En çeşitli ve heterojen konulardaki parti ihtilaflarına ve baskı grupları mücadelelerine ek olarak, kamu görevlileri, seçmenler, uluslararası örgütler ve benzerleri önemli roller oynarlar. Ayrıca, ekonomik ve politik sistemler, kurumsal ve örgütsel açıdan farklı olmakla birlikte bu sistemlerin faaliyetlerinin gereken alanlarda çeşitli ekonomik ve politik çıkarların temsilcileri tarafından karmaşık ve çoğulcu bir pazarlık sistemi ile koordine edilmelidir. Buna dil, cinsiyet, ırk, din, silâhsızlanma ve spor gibi ekonomi-dışı konuların getirdiği güçlükler de eklenince, liberallerin ve muhafazakârların neden politikanın burjuvazi ve proletarya arasındaki basit muhalefete indirgenebileceği görüşüne karşı çıktıkları açıkça anlaşılır bir hale gelir. Tepesinde sermayenin, tabanında da işçilerin olduğu tek bir ekonomik ve politik iktidar piramidi yoktur. Bunun yerine, güçlü bireylerin ve grupların topluma dağılımı söz konusudur ve bu heterojen güçler ayrılığı sistemi, hiçbir birleşik denetime değil, fakat politik sistem içinde oluşturulmuş olan seçim sandığı aracılığıyla halka hesap veren bir denetime tâbidir.

Hükümetin Amacı ve Rolü

Bu bağlamda liberaller ve muhafazakârlar, devletin bir sınıfsal iktidar aracı olmadığını, ancak içişlerinde kamusal çıkarı ve uluslararası konularda da ulusal çıkarları korumaya çalıştığını savunacaklardır. Bu ikiz çıkarlar, toplumun her verili kesimi için aynı değildir ve devletin sıklıkla işçilerin olduğu kadar kapitalistlerin çıkarları aleyhine de tutum alması gerekebilir. Devlet, 'güç yüzüğünü elinde bulundurmalı', çatışan çıkarlar arasında arabuluculuk yapmalı ve bölgesel çıkarlara karşı kamusal ve

ulusal çıkarları temsil etmelidir. Bu sadece emek ve sermaye arasında varolduğu iddia edilen çatışma (gerçekte, liberallere göre, birbirini çaprazlama kesen unsurlarıyla bir dizi çatışma) için değil, aynı zamanda bölgesel, dilsel, cinsel, ırksal, kentsel, kültürel ve tüm diğer konulardaki çatışmalar için de geçerlidir. Devletin işçilere rağmen sermayenin çıkarlarını (ya da tam tersini) desteklemediğini göstermek için geniş bir politik yelpaze öne sürülebilir: Bunun yerine, devlet çeşitli toplumsal kesimlere ait çıkarlar karşısında kamusal çıkarlar adına hareket eder. Eğer iktidar bir kesimin çıkarlarını toplumun geri kalanının çıkarlarına karşı sistematik olarak genişletiyorsa, seçimlerde ya doğrudan ya da sonuçtaki toplumsal kargaşaya gösterilen halk tepkisiyle desteğini kaybeder. Bazı durumlarda, kamusal ya da ulusal çıkarlarla örtüşmesi nedeniyle belirli bir kesimin çıkarlarını savunduğu sanılabilir; bazı durumlarda da aynı nedenle bu çıkar zarar görecektir ve bir başka kesimin çıkarlarının imtiyaz kazandığı sanılacaktır. Dolayısıyla liberaller ve muhafazakârlar, dolayısıyla, tek yanlı biçimde, kısa dönemli zararların olduğu özel durumların devletin faaliyetlerindeki sistematik, uzun dönemli bir kayırmanın kanıtı olarak öne sürülemeyeceği konusunda ısrar edeceklerdir. Çünkü demokratik devlet, kesinlikle bir bütün olarak halka karşı sorumludur, sadece toplumun bir kesimine karşı değil.

Devletle ilgili Sorunlar

Tüm bunlar gerçek olamayacak kadar iyi görünse de, liberaller ve muhafazakârlar devletin gerçekte mükemmel olmadığını kesinlikle kabul edeceklerdir. Fakat aynı zamanda da devletin tüm politik kötülüklerin ve başarısızlıkların kaynağı bizatihi kapitalizmin kendisiymişcesine, sorumluluğun sermaye iktidarına atfedilemeyeceğini savunacaklardır. Bunun yerine, devletle ilgili problemlerin demokratik sorumluluk sistemindeki yetersizliklerden ve/veya gerçekçi olmayan popüler baskılardan kaynaklandığını söyleyeceklerdir. Devlet bazen belirli kesimlerin, kendilerini belirli güç merkezlerine yerleştirmeyi başarması nedeniyle, uzun dönemde bile bu kesimlerin çıkarlarına karşı çok fazla yanlı davranıyor görülebilir. Fakat söz konusu durum, belirli malî ve idarî çıkarlar için olduğu kadar sendikaların ya da sömürüldüğü varsayılan diğer grupların etki-

si için de geçerlidir. Liberaller ve muhafazakârlar bu etki karşısında, tüm toplumun sıkıntı çektiğini ve çözümün demokratik sorumluluk kapsamının genişletilmesinde yattığını savunurlar. Çünkü, şâyet devlet, tikel çıkarlar tarafından ele geçirildiyse ve/veya farklı bakanlıklar ya da bölümler, kamusal ya da ulusal çıkarlar pahasına belirli kesimlerin çıkarını destekliyorsa, (devlet) ekonomik ve toplumsal faaliyetlerini görelî olarak birleşmiş bir durumda yönetebilme, ekonomik istikrar ve toplumsal bütünlük için gerekli koşulları sağlama becerisini yitirecektir. Bunun da klientalizme düşkünlük ve İtalyan politikasındaki klientalizmin ve patronajın devletin ekonomik ve toplumsal konularda (bırakın emeği) sermayenin tüm çıkarları adına hareket etme yeteneğini zayıflatmasında görülebildiği öne sürülmektedir. Benzer şekilde, İngiltere’de, Whitehall’da (hükümet) ve Westminster’daki (parlamento) politik süreçte, metropoliten çıkarların hâkimiyeti daha az temsil edilen bölgelerin ekonomik ve toplumsal çürümesini ağırlaştırmış ve gerileyen İngiliz bölgelerinin politik olarak gözünü açmasına ve aynı zamanda İskoç ve Gal milliyetçiliğinin yükselişine yol açmıştır. Belirli kesimlerin kayrılmasına dair sorunlar, genellikle seçmenlerin hükümetin daha karmaşık bir dünya karşısındaki kapasitesiyle ilgili aşırı beklentileriyle daha da artar. Bu da aşırı genişlemiş bir devlete ve aşırı yüklenmiş bir hükümete yol açabilir.

Liberaller ve muhafazakârlar tarafından bu tür sorunlar için önerilen çözüm, hükümetin kapsamını sınırlamak ve seçmeni hayatın gerçekleri hakkında eğitmektir. Onlar, kesinlikle, aşırı yük sorununun devletin rolünü daha da artırarak çözölemeyeceğini savunacaklardır. Devlet müdahalesi ne kadar büyük olursa, bürokratik despotizm ya da basitçe kötü yönetim tehlikesi de o kadar büyük olacaktır. Kısaca liberallere ve muhafazakârlara göre, kapitalist toplumlarda devlete dair sorunlar varsa, bu sorunlar kapitalizmden ya da sınıf ilişkilerinden kaynaklanmamaktadır. Bu sorunların politik eylemi gerektiren politik kökenleri vardır: Belirli kesimlerin kayırılması karşısında, halka daha fazla hesap verme, aşırı yüklenilmiş ve boşa çıkmış umutların anti-demokratik geri tepişine karşı iyi bir hükümetin sınırlarının daha popüler bir anlayışa sahip olması. Dolayısıyla, liberaller ve muhafazakârlar, yetersiz politik özgürlükten kaynaklanan sorunların, ekonomik özgürlüğün kaldırılması ve devlet denetiminin her şeyi kapsaması yoluyla çözme çabalarının esasında sosya-

list demokrasi ütopyası'ndan ziyade köleliğe giden yolda bir reçete olacağı sonucuna varacaklardır.

Kapitalist Demokrasinin Sosyalist bir Eleştirisi

Devletin Biçimi

Bir sosyalist bu argümana nasıl cevap verirdi? Modern devletin emsalsiz biçimde demokratik olduğu ve sadece serbest piyasa ile birlikte yaşayabileceği iddiasından başlayalım. Kapitalist toplumlardaki devletin, kendisini kapitalizm-öncesi devletlerden ayıran bir özelliği olduğu kesinlikle doğrudur. Ekonomik olarak hâkim sınıfın elinde hiçbir yasal politik iktidar tekeli yoktur ve en azından geçtiğimiz elli yıl içinde, politik katılım fırsatları en gelişmiş kapitalist toplumlarda bile, bir bütün olarak halka kadar genişletilmiştir. Fakat bu, modern devletin sınıf ilişkilerine etkisi söz konusu olduğunda her zaman zorunlulukla tarafsız olacağı anlamına gelmez: Belki de sadece sermayenin diğer sınıflar üzerindeki politik iktidarını sağlamlaştırma usulünün, kapitalizm öncesi toplumlardaki devletin sömüren sınıf ya da sınıflarının politik hâkimiyetini sağlamlaştırdığı yollardan farklı olduğu anlamına gelmektedir. Bu ihtimali araştırmak için burjuva demokrasilerinin fiilî tarihsel gelişimini incelemeli ve kapitalizm için zorunlu koşulların bazılarının sağlamlaştırılmasındaki rollerini düşünmeliyiz.

Öncelikle yukarıda ele alınan argümanların en azından demokratik hükümet tarihinden bir nebze destek bulduğunu kabul etmeliyiz. Yetişkinler için genel oy hakkına dayalı serbest seçimle işbaşına gelmiş temsilî hükümetin hiçbir yerde kapitalizmin önünde yer almadığı ve gelişmiş olan tüm büyük kapitalist toplumların hâlihazırda böyle bir politik sistemle işlediği kesinlikle doğrudur. Lâkin, demokratik biçimlerin tamamen yerleşmeden önce genellikle içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar beklemek zorunda kaldığı ve kapitalizmin nesiller boyu otoriter yönetimlerle birlikte, sınırlandırılmış, mülk-temelli imtiyazları yönettiği ve politik hakları ve özgürlükleri çok ciddî şekilde kısıtladığı vurgulanmalıdır. Devlet, feodalizmden dönüşüm sırasında demokratik olamazdı, çünkü ücretli-köleliğe dayalı bir serbest piyasa ekonomisinin işlemesi için

gerekli koşulları yerleştirmek amacıyla güç kullanmak zorundaydı (örneğin köylülerin arazilerine elkonulması ve endüstriyel işgücü için rezerv yaratılması yoluyla). Rekâbetçi *laissez-faire* kapitalizmin en parlak olduğu varsayılan günlerinde bile politik terimlerle gereken her şey, serbest piyasa güçlerinin çalışması için malî, yasal ve idarî çerçeveyi sağlama alacak anayasal bir devlettir. Bu, hükümetin biçim olarak demokratik olması, hattâ devletin uyrukları ile ilişkilerini bile politik terimlerle (özel, ekonomik terimlere karşı) hukuk düzeni içinde tertiplemesi gerektiği anlamına gelmez. Nitekim, seçim sürecinde işçi sınıfının desteğini kazanmak amacıyla verilebilecek maddî tavizler sınırlı olduğu sürece, ve kârın işgününün uzatılmasına ve emeğin yoğunlaştırılmasına (hem işçi hem kapitalistin artan kazanımlar elde edebileceği, üretkenliği artırıcı teknolojik ve diğer yolların aksine) bağlı olduğu sürece, işçi sınıfına tam vatandaşlık hakları vermek tehlikeli olacaktır. Kısacası, kapitalist toplumların demokratik hükümet biçimleri olarak işlemesinin hiçbir ekonomik zorunluluğu yoktur ve hattâ demokratik hükümet zaman zaman kapitalizmin varlığını sürdürmesini bile tehdit edebilir.

Hiç değilse, en azından iki neden dolayısıyla kapitalizmin demokratik hükümetlerin gelişmesini mümkün kıldığı savunulabilir. İlk olarak, ekonomik terimlerle, üretim sırasındaki kapitalist sömürü, sadece emek piyasasında işçi ve işveren arasındaki biçimsel olarak özgür ve eşit mübadeleden sonra meydana gelir. Bu da, sadece işçilerin serbest piyasa güçlerinin yasallığını ve/veya kaçınılmazlığını kabul etmeleriyle işverenlerin işçi sınıfını kendileri için çalışmaya zorlamak amacıyla politik iktidarın hemen tekelleştirilmesi ihtiyacı içinde olmadıklarını ima eder. Bu süreç, devletin kendi biçimlerinin farklılaşmasında anlamlı bir faktör olan sınıf tabanlı pre-kapitalist toplumlarla kapitalist toplumlar arasındaki önemli karşıtlığı temsil eder. İkinci olarak, politik terimlerle, kapitalizmin piyasa güçlerinin çalışabileceği çeşitli koşulları güvence altına alabilecek olan ve rekâbet halindeki ekonomik çıkar çalışmalarının dışında ve üzerinde duran bir tür *Rechtsstaat*'a (hukuk düzenine dayalı anayasal devlet) ihtiyacı vardır. Dolayısıyla kapitalist toplumlardaki devletin ekonomik sömürüye tarafsız anayasal devlet görünümü nedeniyle doğrudan müdahalesine ihtiyaç yoktur, ancak sermaye hâkimiyetinin ve piyasa güçlerinin kendilerini güvende hissedebilmeleri için gereken ko-

şulları tesis eden devlet, sömürü sürecine dolaylı olarak bulaşacaktır. Aynı zamanda, böyle bir anayasal hükümet sisteminin varlığı, demokratik sorumluluk ve vatandaşlık hakları mücadelesi yoluyla biçimsel özgürlük ve eşitliğin kamusal alana yayılması için zemin hazırlayacaktır.

Bu bağlamda demokratik hükümetin gelişiminin biçimi, kesinlikle yavaş, barışçı, kesintisiz, kopuvsuz ya da geri dönüşsüz bir süreç olmaktan çok uzaktı. Geniş çaplı baskılara tepki olarak, farklı ülkelerde farklı oranlarda, iniş çıkışlarla ve duraklamalarla ortaya çıktı ve çoğu açıdan hâlâ tamamlanmadı. Bazı durumlarda içsel politik güçlerin az çok barışçı seferberliği resmî demokratik hükümetin parça parça yayılması için yeterliydi; bazı durumlarda da askerî yenilginin ardından dışsal güçlerin emriyle empoze edildi (krş. Therborn 1977). Fakat bu konudaki asıl soru, kapitalizmle (sosyalistlerin reddetmek istemeyeceği) demokratik yönetimin biçimleri arasındaki tarihsel ve olumsal birlik değildir: Bu yönetim biçimlerinin, gerçek demokratik ve politik sermaye hâkimiyetinin ne kadarına sahip olduklarıdır.

Pratikte, demokratik haklar genellikle kasıtlı politik eylemlerden ve/veya belirli kurumsal düzenlemelerin niyetlenilmemiş etkilerinden kaynaklanan bir dizi çok ciddî engel ile aşındırılır. Kasıtlı politik eylemlere, seçim bölgesindeki hileli ayarlamalarla seçim süreci sonucuna hile karıştırmayı, yeni partilere karşı varolan partilerin lehine oylama sistemleri uygulamayı, diğerlerinden ziyade bazı partilere devlet desteği sağlamayı, radikal partileri yasaklamayı, yönetimdeki partilerin lehine kısa dönem ekonomik koşullar yaratmak için ekonomik yönetimin güçlerini kullanmayı, kamuoyunu etkilemek için haber yönetim teknikleri kullanmayı, muhalefet partilerini karalamak ve karıştırmak için 'kirli oyunlara' başvurmayı (örneğin Watergate skandalında ortaya çıktığı gibi) ve benzeri çabaları örnek gösterebiliriz.

Hepsinden başka, resmî demokrasi önündeki bu tür kasıtlı engeller, seçim döneminde en aza indirilse bile, benzer engeller seçilmiş temsilcilerin devlet iktidarını kontrol etmesini önlemek için yeniden konulabilir. Bu, hükümet sisteminin anahtar parçalarının yasama meclisleri ve/veya dişli halk danışma kuruluşları aracılığıyla yapılacak etkin denetimden uzak tutulmasında en açık şekilde görülebilir. Burada, bir dizi hayatî toplumsal konu (eğitim, yayın, ırk ilişkileri, cinsel eşitlik, basın, sağ-

lık vs.) ile ilgilenen hükümetin finanse ettiği, ancak bağımsız sivil toplum örgütlerinden (ya da bağımsız yetkileri olan hükümet kuruluşları) ve/veya diğer bakanlıklar kadar hukuk ve düzenle ilgili güçlerden (polis, gizli servisler, ordu) ve zorunlu ekonomik işlevlerle ilgili birimlerden (merkez bankası, hazine, ekonomi idaresi, enerji, ulusallaştırılmış sanayiler vs.) bahsedebiliriz. Ek olarak, özel sektörde ekonomik yürütmenin (yatırım kararları, fiyatlandırma politikaları, dış ticaret ve, çoğu zaman, ücret görüşmeleri) ana alanları ile ilgili olarak ve aşırı toplumsal maliyet üretmeye bireysel ya da toplu müsamaha gösterilmesini önlemek için karşılıklı yardımın ve kendini sınırlamanın ve/veya uygun değer ve kurumların yetersiz geliştiği diğer 'özel' faaliyetlerle ilgili olarak (örneğin özel sektör ve kamu taşımacılığı arasındaki denge, medyanın ataerkil taraflılığı, ırk ayrımı ve alkolizm) hükümetlerin kendini inkâr eden kurallarına dikkat çekmeliyiz. Kısacası, sadece seçmen kitlesinin genişliği, oyların eşitliği, seçmen seçiminin gerçekten özgür olup olmadığı ve daha başka meseleler üzerine sorular sormakla kalmayıp, seçilmiş meclislerin politik yürütme ve idareyi gerçekte ne kadar denetlediğini de incelemeli ve yasal hükümet müdahalesi ve demokratik sorumluluk kapsamının ötesinde ne gibi güçlerin yattığını ele almalıyız.

Fakat gönülden bağlı sosyalistler burada durmamalıdır. Resmî demokrasi (de), bir halk denetimi aracının etkin işleyişini engelleyen önemli yapısal kısıtlamalara tâbidir. Bu kısıtlamalar gevşek biçimde üç ana gruba bölünebilir. İlk olarak, bireysel kaynakların (örneğin eğitim, para, serbest zaman, politik bağlantılar) eşit olmayan dağılımı ve toplu eylem fırsatlarının inişli çıkışlı oluş derecesine (örneğin ev kadınlarının görece toplumsal yalıtımı, uzun dönemli işsizler, kronik hastalar) bağlı olarak etkin politik katılım önünde gerçek engeller vardır.

İkinci olarak, politik gündemi sınırlamaya hizmet eden ve hükümetin nüfuz alanı dışında kalan belirli konuları tanımlayan çeşitli etkenler vardır. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının ve büyük politik partilerin rolü özellikle önemlidir ve sosyalistlerin ve ana akım dışında kalan diğer grupların 'özel' ve sorgulanmadan kabul edilmiş konularını politik gündeme yerleştirmelerinde büyük sorunlara neden olurlar. Son yıllarda bu durum, kadınların özgürlüğü, endüstriyel demokrasi, spor karşılaşmaları, eşcinsel hakları, özel tıp, ara teknoloji, İngiltere'de etnik topluluklar

üzerinde polisin 'şüphe üzerine durdur ve ara' kanunu kullanması gibi konuları politize etmek için yapılan çetin ve sıkı dövüşülmüş çatışmalar da açıkça görülmektedir.

Üçüncü olarak, kapitalist toplumlarda ekonomik ve politik olan arasındaki kurumsal ayrımlara ilişkin hayatî önemdeki yapısal kısıtlamaları tanımak zorunludur. Bu ayrım, demokratik politikanın gelişiminde iki tarafı keskin bir bıçaktır. Çünkü ekonomik örgütlerde mübadele ilişkileri ve piyasa güçleri hâkimiyeti, sermayenin ücretli emek üzerinde süregelen ekonomik hâkimiyetinin sürdürebilmesinde devletin sermaye tarafından doğrudan kontrol edilmesi gerekmediği anlamına gelirken, devletin özel ekonomik faaliyetlerden genel olarak dışlanması da devletin sürekli olarak ekonomik olayları kontrol etmekten çok onlara tepki göstermeye zorlandığı ve kendi varlığını sürdürebilmenin önkoşulu olarak piyasa güçlerinin sürekli pürüzsüz çalışmasını sağlaması gerektiği anlamına gelir. Bu şekilde, ekonominin düzgün işlemesine ihtiyaç duyan devlet, sermaye tarafından dolaylı olarak kontrol edebilir.

Bu üçüncü kısıtlamalar silsilesi, devletin demokratik biçimine kapitalist bir karakter vermek için özellikle önemlidir. Çünkü şu âna kadar bahsedilen diğer etkenlerin çoğu, politik sistemin denetlenmesinde halkın yerine bizzat sermayenin kendisini ikâme etmeden de gerçek demokratik denetimden sistemli sapmaları içerir. Bu eleştiri, ekonomik ve politik elitlerin geniş oranda aynı toplumsal çevreden ve eğitimsel geçmişten seçildikleri ve politik liderlerin genellikle hisse sahipliği ya da şirket yöneticiliği gibi yollarla kapitalist faaliyetlerde kazanılmış çıkarları olduğu yönündeki sosyalist sava karşı da yöneltilebilir. Fakat bu sav, en fazla sermaye lehine politikaların geliştirilebileceği kanalların açıklanmasına yardımcı olur ve politikacıların belirli girişimlerde ve sektörlerdeki kendi kişisel (ve) ekonomik çıkarlarından çok sermayenin genel çıkarları için çalışacağını göstermez. Nitekim, tikel kapitalist çıkarlara yakın kişisel, finansal ya da kurumsal bağlantısı olmayan politikacılar ve kamu görevlileri, sermayenin küresel, hegemonik çıkarlarını desteklemek için daha iyi konumlara yerleştirilmiş durumda bile olabilirler. Ayrıca, biçimsel demokratik politikanın (gerçek halk denetimine ulaşmasa bile) hangi toplumsal zeminden gelirse gelsin, politik liderlerin açıkça kendilerine yönelen faaliyetlerin kısıtlanmasındaki rolünü unutmama-

lıyız. Bilhassa bu nedenle, kapitalist devlet nezdinde ekonomi ve politika arasındaki ayrımın içermelerine özellikle dikkat etmeliyiz.

Bu ayrım, kapitalist devlet ve kapitalist ekonomi arasında özgül bir ilişki gerektirir. İlk olarak politik iktidar, üretimi kendi kriterlerine göre düzenlemekten men edilir – mülkiyet özeldir ve üretim faaliyetlerinin ana çekirdeği herhangi bir etkin politik denetimin dışındadır. İkinci olarak, devlet kendi kaynakları için vergi gelirleri ve diğer fazla (*surplus*) çıkarma biçimlerine bağlı olduğu sürece, kapasitesi, dolaylı olarak özel sektörün üretkenliği, kârlılık oranı ve hacmi yoluyla belirlenir. Özellikle ve üçüncü olarak, bu politik sistemden sorumlu ‘yönetici grupların’ (politikacılar ve resmî görevliler), politika ile (ve sadece politika için değil) yaşayan insanlar sıfatıyla, kendi yaşamlarını sürdürebilmenin bir önkoşulu olarak sermaye birikimini korumakta kazanılmış olan çıkarları olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte, dördüncü olarak, devlet biçimi demokratik olduğu sürece bu ‘yönetici gruplar’ın iktidarı, seçim sandığından çıkacak yeterli oya bağlıdır. Bu da, sermaye birikimi gereksinimlerini ve seçmenlerin taleplerini uzlaştırmayı denemeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Bu da sermayenin ihtiyaçlarının tüm halkın çıkarı gibi sunulabildiği belirli politika biçimlerini gerektirir ve diğer çıkarların desteğini sürdürebilmek için bir dizi taviz kadar, tikel kapitalist çıkarların belirli bir dereceye kadar kendiliğinden sınırlanmasını da içerir. Birikimin ihtiyaçları ile halk desteğinin ihtiyaçları arasında söz konusu olan hassas denge ve herhangi bir dengesizlik, ekonomik krizle ve/veya toplumsal kargaşayla açığa çıkar. Bu bağlamda sermayenin kaçınılmaz olarak kazanacağına garantisizliği olamaz, fakat yukarıda ele alınan yapısal kısıtlamalar politik güçler dengesinin etkilenmesinde kesinlikle sermayenin avantajına işleyecektir.

Bu ayrımın etkileri, kapitalist ekonomik sistemin giderek büyüyen uluslararasılaştırılması yoluyla güçlendirilmektedir. Çünkü bu ülke içi ekonomik performansı belirleyen çoğu önemli etkenin tek başına ulus-devletin denetimi dışında kaldığı ve toplumsal refah politikaları ve ekonomik müdahalenin temel parametreleri olarak ele alınmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Bu, bilhassa hükümetlerin iş ortamına duyulan uluslararası ve yerel güveni ve kârlı yatırım ihtimallerini koruma ihtiyacında yansıtılır. Altın, altın-dolar borsası standartları ve sabit döviz oran-

ları döneminde, özellikle ödemeler dengesindeki değişikliklere güçlü bir şekilde bağlı olan bu kısıtlama, hâkim dünyanın finansal güçleri (başlangıçta İngiltere, sonra ABD) yoluyla ve/veya İMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kapitalist yapılar tarafından kontrol edilirdi. Söz konusu kısıtlama, üretimin çokuluslu birleşmeler aracılığıyla giderek uluslararasılaştırılmasıyla, iki farklı yöne doğru daha da güçlendirilir. Sermayenin büyüyen uluslararası devingenliği, devlet üzerindeki ya yatırım lehine koşulları koruma ya da sermayenin kaçışının sonuçlarıyla yüzleşme baskısını artırır. Ve ayrıca çokulusluların hareketsiz, ülkede yerleşik sermaye ve ücretli emeğe rağmen, çoğu politik kısıtlamadan ve denetimden kaçmasını da mümkün kılar. Bu, ülkede yerleşik sermayenin ve emeğin hükümet nezdinde güçsüz olduğunu ileri sürmek için değil, sadece uluslararası sermayenin yararlandığı farkın kayda geçmesi içindir. Çünkü bu ekonomik krizlerin karşısında ayarlama yükünü en az hareket eden ve en savunmasız sektörlerle bindirir.

Şu âna kadar sadece kapitalist toplumlarda devletin biçimini ve işleyişine ilişkin sınırlamaları ele aldık. Burada bile argümanlarımızı az ya da çok demokratik politik sistemlerle sınırlayarak ve sermayenin politik ve ekonomik hâkimiyetini korumak için işçi sınıfı örgütlerine ve temsilcilerine karşı açık savaşa başvuran faşist, askerî ya da diğer otoriter rejimleri göz ardı ederek, liberallere ve muhafazakârlara çok fazla taviz vermiş olabiliriz. Ek olarak, demokratik sistemlerin biçimsel olarak hukuk düzenini sınırladıkları ve kendi meşruiyetlerini, politikacıların, resmî görevlilerin ya da devlet alıcılarının dar kapsamlı kendi çıkarlarıyla ilgili ‘hikmet-i hükümet’ adına ve/veya sermayenin çıkarlarının daha geniş kapsamlı takibi adına ihlâl ettikleri boyutu (örneğin resmî gizli görevlilerin hükümetin hataları ve görev ihmallerini, yasadışı telefon dinlemeleri ve postanın önlenmesini, işkence ve suikastları, Rodezya’ya karşı İngiliz petrol yaptırımının kırılmasına hükümetin göz yummasını ve benzerlerini) görmezden geldik. Fakat bu kendi kendimize bilerek uyguladığımız kısıtlama şartlarında çalışırken bile, liberallerin ve muhafazakârların modern demokratik devletin halk yönetiminin âdil ve tarafsız aygıtı olduğu iddiasına karşı bazı güçlü cevaplar geliştirdik. Özellikle, demokratik hükümetin doğasının geniş oranda biçimsel olduğunu ve demokratik hakların etkin kullanımı için zorunlu toplumsal ve ekonomik koşullarda

ciddî boşluklar ve açıklar bulunduğunu; biçimsel demokratik denetimin kapsamının ciddî şekilde sınırlı olduğunu öyle ki kapitalist ekonominin üretici çekirdeği kadar devlet faaliyetinin kendi hayatî alanlarının da etkin halk denetiminin uzağında kaldığını ve kapitalizm şartlarında ekonomik ve politik olan arasındaki ayrımın devletin sermayenin çıkarları aleyhine hareket etmesine karşı ciddî kısıtlamalar getirdiğini savunduk. Fakat eleştirilerimiz, biçimsel demokrasi sistemindeki kusur ve bozulmaların yeterli baskı uygulanması halinde ortadan kaldırılabilceği ve her devletin içinde bulunduğu ekonomik ortam tarafından sınırlandırmaya mahkûm olduğu savına pekâlâ cevap verebilir. Bazıları halkın gerçekten istemesi halinde ekonomik ortamın değiştirilmesi için hâlâ yeterli derecede demokrasinin var olduğunu savunabilirler. Bu iddialara cevap olarak sosyalistler sadece yukarıdaki eleştirileri daha ayrıntılı biçimde tekrarlamakla kalmamalı, ayrıca politik sürecin kendisinin temel dinamiklerini düşünmek için dışsal kısıtlamalar ve biçimsel sorunlarının ötesine geçmelidir. Bu, bizim yeni görevimiz olmalıdır.

Devlet İktidarının Temelleri

Kapitalizmin politik hayat üzerinde oldukça özel etkileri vardır. Çünkü tüm ekonomik faillerin, piyasadaki sınıfsal konumlarına ve mevcut olan başka ayrımlara bakılmadan resmen özgür ve eşit biçimde tanımlanmaları, bu faillerin sınıflarıyla olduğu kadar rekâbetin etkileriyle de yalıtılmış olur. Aynı tür bireysellik ve parçalara ayırma toplumsal ve politik hayatta da mevcuttur ve tüm ilişki biçimleri rekâbet avantajının yakalanması için uygun bir alan olarak görülür. Kapitalizm, politik iktidarın ekonomik olarak hâkim sınıf üzerindeki biçimsel tekeli de reddederek, biçimsel demokratik bir hükümetin ve hukuk düzeninin gelişimi için temel hazırlar. Bu özellikler hep birlikte oldukça kendine özgü bir siyaset biçiminin temelini oluşturur: *hegemonya* politikası.

Hegemonya, hâkim sınıfsal çıkarların üzerinde hâkimiyet kurulan sınıflara zorla dayatılmasından çok, politik, entelektüel ve ahlâkî liderliği gerektirir. Böyle bir liderlik – gerçekte sermayenin uzun dönem çıkarlarına ve aynı zamanda da ilerledikçe alt grupların belirli kısa dönem, dar ekonomik ve toplumsal çıkarlarına ve taleplerine hizmet eden – ‘ulusal

çıkarlar adına' politikalar ve fiilî hedefler dizisi belirleyen ulusal-popüler bir projenin geliştirilmesi yoluyla gerçekleşir. Hegemonik liderlik, çeşitli bireylerin ve toplumsal grupların talep ve çıkarlarının sistematik olarak ele alınmasını, destek ve ittifakların sürmesi için ikinci derecede önem taşıyan konularda uzlaşmayı ve ulusal-popüler projenin arkasındaki desteğin sürekli teyakkuzda içinde olmasını gerektirir.

Hegemonyanın yalnızca toplu taleplerin mekanik yeniden-üretimini değil, aynı zamanda liderliği de içerdiği ve bu nedenle ikili bir stratejiyi gerektirdiği vurgulanmalıdır. İlk olarak, politik güçleri, direk maddî tavizlerin yanı sıra bir eğitim süreci yoluyla hegemonya projesi etrafında giderek kutuplaştıran bir yaklaşım gerektirmektedir. Fakat, aynı zamanda da açık biçimde şiddet yanlısı olan tüm muhalif gruplara karşı güç kullanımının yanı sıra hegemonya karşıtı güçleri de giderek etkisiz hale getiren ya da ortadan kaldıran bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu eğitici süreç, toplumsal ve ekonomik yeniden-üretimin gereksinimleri için yeterli bir ortak akliselim tanımını ve dünya görüşünü, 'ulusal-popüler' bir görünümü ve ortak bir iradeyi geliştirmeye ve sürdürmeye bağlıdır. Çok farklı kurumlar, örgütler ve aracılar hegemonya mücadelesinin içindedir, ve hegemonya, toplumsal güçlerin temel sınıfsal bir ayrımı çevresinde kutuplaştırılmalarından ziyade çoğulcullaştırılmalarını içerir (hattâ gerektirir). Bu anlamda sosyalistler, burjuva demokratik politikanın doğasının çoğulcu olduğu şeklindeki temel tanımlamayı tartışmayacak, hattâ böyle bir çoğulculuğun bu tür demokratik politikaların etkin yürütülmesi için temel önkoşul olduğunu savunacaktır. Fakat bu çoğulculuğu itibari değeriyle memnuniyetle kabul eden liberallerin ve muhafazakârların aksine, sosyalistler söz konusu çoğulculuğun politik sınıf hâkimiyetini sağlamadaki işlevleri kadar kapitalist sistemin gelişimindeki tarihsel köklerini de açıklamaya çalışacaktır.

Liberaller ve muhafazakârlar, politik eylemin temelini oluşturan toplumsal ayrımları ve çok geniş bir yelpazedeki konuları doğru biçimde tanımlarlar ve politik partilerin seçmen desteğinin sınıf temeli olmadığını sıklıkla dile getirmekte de haklılardır. Fakat onlar bu açık çoğulculuğun sermayenin uzun dönem politik çıkarlarıyla nasıl ilgili olduğunu düşünmezler. Çünkü demokratik siyaset, sadece 'bir adam-bir oy-bir değer' çerçevesinde seçmen çoğunluğunu kazanma sorunu değildir, aynı za-

manda işbaşındaki bir parti ya da koalisyonun karşısındaki tüm güçler dengesi ve yapısal kısıtlamalar temelinde gerçekçi politikaların üretilmesi sorundur. Burada iktidarın her vatandaşa ve tüm vatandaşlara oylarıyla birlikte eşit oranlarda parsellenmediği, ancak sürekli değişen ulusal ve uluslararası ekonomik, politik ve ideolojik konjonktürde belirli bireysel ve toplumsal güçlerin farklı stratejik konumuna bağlı olduğu vurgulanmalıdır. Dolayısıyla, seçimle ilgili seferberlik politikası, tüm güçler dengesi ve yapısal kısıtlamaların getirdiği sınırlar içinde uygulanmalıdır. Çünkü bu sınırlar ötesine taşan politikacılar ve partiler ya seçimde rağbet görmeyecektir (çünkü politikaları ve programları bir kesime ait, aşırı ve gerçek dışı olacaktır) ve/veya seçimleri garantilemek isterlerse U dönüşleri yapmak ve mevcut ortodoks düşünceleri kucaklamak zorunda kalacaklardır. Bu, varolduğu ya da zaman zaman değiştiği şekliyle hâkim görüş birliğinin ya da 'aklıselim' kavramının dışında kalmayı seçen tüm partiler için geçerlidir. Dolayısıyla, seçmen desteğinin kesinlikle bölgesel, dinsel, ulusal, etnik, dilsel ve diğer temelleri varken, bu partiler ya yukarıda belirtilen kısıtlamalar ışığında temsilî rollerini ıslah edeceklerdir ya da hükümet politikalarının belirlenmesinde ve politik iktidarın uzun dönem yürütülmesindeki marjinal bir rolü kabul edeceklerdir.

Bu çerçevede demokratik sürecin eninde sonunda birikim sürecinden gelen maddî tavizlerin akışına bağlı olduğuna bir kez daha dikkat çekmek önem taşımaktadır. Bunun iki önemli iması vardır: Hükümetler politik destek kazanmak için kaynaklarını kaybetmeksizin ekonomideki birikim sürecini uzun vadeli kesmeye güç yetiremezler ve, ikinci olarak, birikim sürecinin doğası değiştikçe, ulusal-popüler projeleri değişen yeniden-üretim gereksinimlerine uydurmaya çalışan bir dizi hegemonya projesi olmalıdır. Bu, geç ondokuzuncu yüzyıl emperyalizmi dönemindeki liberal sosyal emperyalizmden hemen savaş sonrası dönemdeki toplumsal yeniden-üretim ve talep yönetimi sorunlarıyla ilişkilendirilen Keynesçi refah devleti projesine ve, son dönemlerde de, endüstriyel yeniden-üretimi ve arz yönlü ekonomiyi desteklemek ve asalak olduğu varsayılan refah ödenekleri ve bürokrasi yükünü kesmek için korporatist ve/veya monetarist stratejiler uygulama çabalarına geçişte görülebilir. Önde gelen 'aklı-selim' fikirler sermayenin ihtiyaçları için yetersiz kaldığında hegemonya krizleri doğar ve ılımlı güçler arasındaki politik mü-

cadele çerçevesini belirleyen dünya görüşünü değiştirme ya da yeniden tanımlama mücadelesi başlar. Bu konsensüs, tipik olarak tüm ana partileri (tamamen ya da parti kanatlarının biri aracılığıyla) kapsar ve dolayısıyla siyasetin 'merkez' zeminini tanımlar. Bu İngiltere'de 1950'lerdeki Butskellizm evresinde (Muhafazakâr Şansölye Rab Butler gibi Tories'in 'tek ulus' politikaları ve İşçi Partisinden Şansölye Gaitskell ve İşçi Partisi'ndeki Gaitskelciler arasındaki yakınsamayı vurgulamak için icat edilmiş çağdaş bir kavram) ve 1960'larda ve 1970'lerde sosyal-demokratlar ile 'sağ-ilerici' Muhafazakârlar arasındaki korporatist ekonomi ve toplumsal mühendislik ile sürdürülen flörtleşmede görülebilir. Bununla birlikte, Keynesçi refah devleti projesinde ortaya çıkan krizle, her iki parti de çabalarını yeni bir hegemonya projesi oluşturmaya yönlendirmiştir (krş. Jessop 1980c). Thatcherçi deney başlangıçtaki *laissez-faire*, monetarist yaklaşımdan daha müdahaleci, arz yanlısı politikaya kaymak zorunda kalmış ancak eski, Keynesçi sosyal-demokrat orta-yola dönme baskılarına başarıyla direnmiştir (bunun nedenleri Jessop 1989 a,c'de ele alınmıştır). İşçi Partisi'nin son 'alternatif ekonomi stratejisinin' 1983 Bennci manifestodan daha çekici ve yaşayabilir olup olmadığını ise daha görmek gerek. Kapitalist toplumlardaki demokratik politikaların çoğulcu karakterinden kaynaklanan sorunlar, sosyal-demokrat partilerin tarihinden örneklendirilebilir. Adam Przeworski'nin yazdığı gibi, radikal işçi partileri demokratik kapitalist toplumların toprağında politik mücadeleye girdiklerinde üç stratejik seçimle karşı karşıya kalırlar. Her biri:

- (1) sosyalizmin kapitalist toplumun politik kurumları aracılığıyla gelişmesine çalışmak ya da burjuvazi ile aracısız direk karşı karşıya gelmek; (2) özellikle işçi sınıfında sosyalist dönüşüm etmeninin peşine düşmek ya da çok sınıflı ve hattâ sınıf-üstü desteğe güvenmek; ve (3) kapitalizmin sınırlaması içinde gelişmeye, reformların yapılmasına çalışmak ya da tüm çaba ve enerjilerini kapitalizmin tam bir dönüşümüne harcamak arasında seçim yapmak zorundadır (Przeworski 1980).

Tarihsel olarak, sosyal-demokratlar reformlar için mücadele etmeyi, sınıf üstü ittifaklar kurmayı ve katılımı tercih etmişlerdir. Ancak bu da bu

tür partiler için ciddî çözülemez ikilemler ya da Catch-22 durumları [çözülemez kısır döngüler] yaratır.

İlk olarak, demokratik politikaya katılım, ihtilalci stratejileri ya da taktikleri sürdürmeyi ya da layığıyla seçilmiş hükümet üzerinde baskı kurmak için ekonomik ve politik eylemi birleştirmeyi bile giderek güçleştirir. Aynı zamanda da, sosyal demokrat partinin burjuvalaştırılmasına ve bürokratikleştirilmesine ve toplu katılımın ve içsel demokratik karar mekanizmasının zayıflamasına yol açar. İkinci olarak sosyal-demokrat partiler kendilerini değiştirilemez bir seçim mantığı tuzağının içine düşmüş vaziyette bulurlar: Proletarya, çoğunluk yönetimini politik iktidarın anahtarı olarak tanımlayan bir politik sistemde, geride kalan uygun bir sayısal azınlığı oluşturmaktadır. Sosyal-demokratlar, işçi sınıfı temsiliyetinin bir aracı olarak sınıfsal saflığını korumak ya da işçi sınıfının ötesinde seçmen desteği arayarak politik iktidarı hedeflemek ve böylece bir 'halk partisi' ya da *Volkspartei* geliştirmek arasında bir seçim yapmaya zorlanmaktadırlar. Ancak kitleler, 'halk', 'tüketiciler', 'vergi verenler' ya da basitçe 'vatandaşlar' için çekiciliklerini artırma eyleminin kendisi, bireylerin politik davranışlarında sınıfın belirleyici unsur olarak genel belirginliğini zorunlulukla zayıflatır ve böylece sosyal-demokratlar için desteğin ilk sınıf tabanını baltalar. Parti, şimdi işçilere proletaryanın diğer sınıflarla çelişen *sui generis* kolektif konumuna özel konular çerçevesinde değil, diğer sınıflardaki diğer bireylerle paylaştıkları çıkarlar ve ilgi alanları çerçevesinde hitap etmek zorundadır. Fakat bu da diğer partilere, işçilere bireyler, tüketiciler, vergi verenler, kitleler, halk vs. olarak hitap etme yolunu açar ve dolayısıyla burjuva-demokrat politikanın sınıf-sız imajını güçlendirir.

Üçüncü olarak, sosyal-demokratlar, kendilerini geniş tabanlı popülist bir politikaya ve kapitalizmin lağvedilmesi sözü veren alternatif ekonomik stratejinin terk edilmesine adadıklarında, kapitalist rasyonellik ile seçmenler için çekiciliği birleştiren uygulanabilir programlar geliştirmek zorunda kalacaklardır. Özel sermayenin mantığını ve ekonomik ve politik ayrımını – bunun kapitalist ekonomilerin idaresi için gerektirdiği her şey ile birlikte – kabul etmeleri gerekmektedir. Sosyal-demokratların piyasa güçlerinin toplumsal etkilerini hafifletme ve kapitalist ekonomik sistemin düzenlenme kapasitesi paradoksal olarak giderek uluslara-

rası nitelik kazanan bir ekonomideki özel sermaye kârlarını koruyabilme becerilerine bağlı olacaktır. Kısaca, parlamentarizmin ve piyasa güçlerinin birleşik mantığı, sosyal-demokratlara kendilerini burjuva hegemonyasını sürdürmeye adanmalarını dikte etmektedir. (krş. Przeworski 1980).

Dolayısıyla sosyalistlerin kapitalist toplumlarda politikanın özünde çoğulcu olduğu iddiasını reddetmelerine gerek yoktur. Bu durumun kapitalist toplumsal ilişkilerde oldukça özel kökleri vardır ve kapitalist politikayı diğerlerinden ayıran biçimin temelini oluşturur. Fakat varılan bu sonuç, sosyalistlerin çoğulculuğa dolaylı olarak karşı oldukları anlamına gelmez. Daha ziyade, biz bu çoğulcu güçlerin çoğunluğunu sosyalist demokrasi için verilen destek çevresinde giderek artan şekilde kutuplaştıran ve kapitalist hegemonya projeleri için desteği giderek etkisiz hale getiren bir karşı-hegemonya projesi geliştirmeye kararlıyız. Sosyal-demokrasinin kapitalizmi ortadan kaldırmaktaki başarısızlığının nedeni çoğulculuğun kendisi değil, fakat Çarlık Rusya'sından radikal anlamda farklı olan toplumlardaki politik mücadeleye uyarlanmış uzun dönemli bir sosyalist strateji geliştirmekteki başarısızlıktır. Bu çerçevede, 1917'deki devrimcilerin karşılaştığı farklı sorunlarla Batı'daki sosyalistlerin bugün karşılaştığı sorunların tam bir dökümünü yapmaları sosyalistler için bir zorunluluktur.

Devletin Rolü

Devletin belirli işçi gruplarının ve hattâ diğer kesimlerin çıkarlarına karşı olduğu kadar belirli kapitalist çıkarların aleyhinde de faaliyet gösterdiği inkâr edilemez. Fakat bu durum gerçekte şaşırtıcı değildir ve devletin tarafsızlığının kanıtı değildir. Çünkü sermayenin genel olarak çıkarları hiçbir şekilde tikel kapitalistlerin çıkarları ile aynı değildir. İnsan, tikel kapitalist çıkarların tüm farklı ve çelişen iddialarıyla uyum içinde olamaz, bu iddiaların tamamını (birbiriyle çelişmediğini varsaysa bile) eşit derecede cevaplayamaz ve dolayısıyla sermayenin çıkarlarını bir bütün olarak güven altına alamaz. Bu anlamda, uygun bir hegemonya projesinin arkasında kapitalist desteğin sağlanmasının alt sınıfların ve grupların desteğinin sağlanması kadar önem taşıdığı görülebilir. Çünkü etkin bir hegemonik proje, belirli çıkarlar arasındaki çatışmaların ve sözde 'genel

çıkarların' mücadelesine sahne olan politik ve ideolojik çerçeveyi tanımlayarak sermayenin uzun dönemli çıkarlarını korumak için gereken kısa dönem çıkarlardaki fedakârlıkları meşrulaştırır. Devletin rolünün, belirli sermayelerin dar, ekonomik çıkarlarını desteklemek değil, piyasa güçlerinin uzun vadeli sermaye birikimini en üst seviyeye çıkarabileceği toplumsal koşulları sağlamak olduğu çok sık vurgulanmamaktadır.

Bu modern devletin sermaye birikimi için parasal, yasal ve idarî çerçevenin şartlarının çok ötesine gittiğini ve şimdi tüm ekonomik faaliyetlere doğrudan karıştığını reddetmek anlamına gelmez. Çünkü piyasa güçleri, kârlı yatırım için gereken teknik, ekonomik ve toplumsal koşulları ve kabul edilebilir istihdam seviyelerini sağlamakta başarısız olunca (ya da başarısız olması beklenince), devlet, özel sektöre tavizler ve/veya ulusallaştırma ve ekonomik üretime ve toplumsal refaha direk devlet müdahalesinin başka ilgili yolları aracılığıyla bu başarısızlıkların tazmini için çeşitli baskılara maruz kalır. Burada devletin fiilî ya da beklenen piyasa başarısızlıklarına bunların politik arenadaki yankılarına yaptığı kadar müdahale etmediği vurgulanmalıdır. Bu çerçevede, kapitalist devletteki yapısal önyargılar, onu sosyalizme geçiş için baskıdan ziyade sermaye lehine olan koşulların restorasyonu için baskılara daha açık hale getirir. Bu yapısal asimetri, kapitalizm yanlısı önlemlerin hüküm sürmekte olan 'hegemonik projesinde' tanımlanmış ulusal-popüler hedeflere bağlanabileceği kadar genişletilebilir. Diğer bir deyişle, devlet kendini kısa dönemli kârlılığa adanmış ekonomik bir etkenden çok sermayenin toplu çıkarlarıyla ilgili bir politik güçtür ve (direk olarak ekonomik konulara devlet müdahalesi olması durumunda bile) rolü, sadece ekonomik çıkarların dar görüşlü, miyop takibinden ziyade politik yönetim rolüdür. Liberallerin ve muhafazakârların devletin 'kamusal çıkarlarını' ya da 'ulusal çıkarların' temsil ettiği iddiasına bu kadar inandırıcılık katan işte bu gerçektir.

Buradaki sosyalist argümanlarda iki güçlük ortaya çıkmaktadır. Devletin değişmez şekilde sermayenin uzun dönemli çıkarlarının peşinde koşacağına dair sağlam bir garanti veremeyiz. Çünkü ekonomik ve politik olanın ayrımı ve bunların oldukça farklı kurallarla ve işlemlerle örgütlenmesi *politik eylemin, birikimi baltalamaktan ziyade hangi ölçüde teşvik edeceğinin sermaye için daima problematik oluşturduğu* anlamına gelmektedir. Devlet müdahalesi, politik mücadelelere ve genel etki-

leri olumsal ekonomik kısıtlamalara tabiidir. Hükümet sisteminin yapısında belirli önyargılar ve politik eylem üzerinde önemli ekonomik kısıtlamalar olmasına rağmen, devlet müdahalesinin kesin sonucu, devletin eylemlerine destek veren ve direnen güçler arasında değişen güçler dengesi ve kurumsal biçimler arasındaki karmaşık karşılıklı etkileşime bağlıdır. Kapitalist devletin biçiminde sadece gerçek politik mücadelelerle çözülen belirli bir açıklık vardır.

Dahası, sermayenin uzun dönemli çıkarları uyumlu ve çelişkisiz olarak değerlendirilemez. Örneğin, birikimin gereksinimleri ile meşrulaştırmanın gereksinimleri arasında sıklıkla dikkat çekilen bir çelişki vardır. Benzer şekilde, farklı birikim yolları mümkün olduğundan (örneğin Japonya'daki sanayi sermayesi ya da İngiltere'deki bankacılık sermayesi hâkimiyetinde), bunlar zorunlu biçimde belirli değildirler. Çoğu durumda sermayenin uzun dönemli çıkarları, devletin mümkün olan en çabuk ve en uygun şekilde cevap vermesi gereken ekonomik, politik ya da ideolojik krizlerin ortaya çıkmasıyla sadece *post hoc* olarak görülür. Nitekim, krizlerin devlet müdahalesinde temel bir yönlendirme mekanizması olarak önemi ve sermayenin uzun dönemli çıkarlarını desteklerken doğru dengeyi bulma çabalarının yaygın 'deneme-yanılma' doğası dikkate alındığında, fazlasıyla basit komplo teorilerinden kaçınmak ve politik eylemin önemini anlamak sosyalistler için özellikle önemlidir.

İkinci olarak, bu özgül belirsizlik ve açıklık dikkate alındığında, sosyalistler için modern devletin zorunlu şekilde burjuva olacağı konusunda ısrar etmek yanlış olacaktır. Bu mevcut devlet biçimi içindeki politik mücadelenin davasını zayıflatacaktır ve demokratik hakların ve özgürlüklerin hiçbir anlamı olmadığını ima edecektir (Faşizmin yükselişi sırasında Komintern'in tahlilinde dillere düşmüş bir hatâ). Kapitalist toplumlardaki devletin her zaman sermayenin çıkarı doğrultusunda hareket edeceğini varsayamayız ve dolayısıyla da kendi hegemonik projemizin gelişmesine katkıda bulunacak politikalar üretmek için devletin dışında olduğu kadar kendisinde de güçler dengesini değiştirmeye çalışmalıyız. Aksi takdirde muhalefetçilik riskiyle – genel, uzun soluklu, sosyalist strateji pahasına âni, kısa dönem ve belirli çıkarların savunulması ve direnişe vurgu – karşı karşıya kalırız. Son söz kısmında bu konuya yeniden değineceğiz.

Devlete ilişkin Sorunlar

Sosyalistler, tüm çelişki ve sorunların sınıf sömürüsüne indirgenemeyeceğini kabul etmektedirler. Kapitalizmin ekonomik sistem üzerinde demokratik denetimin genişletilmesi yoluyla kaldırılmasına kararlıdırlar ve bunu demokrasinin politik alanda ve daha genel olarak sivil toplumda yayılmasına ayrılamaz biçimde bağlı görürler. Demokrasi mücadelesi, kapitalizme karşı mücadele ile benzer değildir ve eğer sosyalistler, hegemonyayı kazanacaksa, sosyalizm mücadelesini sağda olduğu kadar soldaki düşmanlarına karşı da demokrasiyi genişletme mücadelesi ile birleştirmelidirler. Burası demokratik sosyalistlerin peşini bırakmayan korkunç Stalinizm hayaletini ele alma yeri değil; ancak demokrasinin de sözde ‘Özgür Dünya’da saldırı altında olduğuna dikkat çekmeliyiz. Gelişmiş kapitalist güçlerin daha az gelişmiş kapitalist toplumlarda insan hakları alanındaki dehşet verici siciline ve askerî diktatörlüklere verdikleri desteğe ve yurtdışındaki politik baskılarına ek olarak (örneğin Chomsky ve Ehrman, 1979), gelişmiş kapitalist toplumlarda demokrasiye karşı giderek artan ideolojik antipati ile birlikte bu toplumların parlamenter kurumlarında ve sivil özgürlüklerinde giderek artan körelmeye de dikkat çekmeliyiz. Bu konuda sosyalistler, liberaller ve muhafazakârlarla doğrudan karşılaşmalı ve onlardan savunmaya çalıştıkları demokratik sistemin yavaş yavaş yok edilmesini açıklamalarını istemelidir.

Hâlihazırda gözlemlenebilen değişiklikler, Nicos Poulantzas’ın *Devlet, İktidar, Sosyalizm* [State, Power, Socialism] kitabında çok iyi belirtilenmiştir. Dolayısıyla, Poulantzas gelişmiş kapitalist toplumlarda ‘otoriter devletçiliğin’ yükselişine dikkat çeker ve ana özelliklerini şöyle tanımlar: Önce, yasamadan yürütmeye güç transferi ve yürütmede bu gücün biriktirilmesi; ikinci olarak, devletin üç kuvveti – yasama, yürütme ve yargı – arasında hukuk düzeninde bir gerileme ile birlikte hızlandırılmış bir füzyon; üçüncü olarak, politik partilerin temel politik temsil araçları ve hegemonya örgütlenmesinde öncü güçler olarak gerilemeleri; dördüncü olarak, devletin biçimsel örgütlenmesini çaprazlamasına kesen karmaşık ağların genişlemesi ve bu ağların devletin faaliyetlerinde uygun hesap verme sorumluluğu ve şeffaflık olmaksızın kesin sonuca ulaştıran bir pay elde etmeleri (örneğin İngiltere’de Kabine’den So-

rumlu Bakanlık ağının rolü); beşinci olarak, 'kanun ve düzen' güçlerinin sürekli yayılması ve net bir şekilde tanımlanmış suçların cezalandırılmasından çok muhtemel olaylara karşı önceden yapılan polis baskınları ve gizli izleme faaliyetlerindeki rollerinin giderek artması (Poulantzas 1978a).

Bu tür değişiklikler, (hukuk ve düzeni korumak ve ulus-devletin toprak bütünlüğünü korumak gibi daha geleneksel politik işlevlerin aksine) ekonominin kendisine devlet müdahalesinin dramatik artışına ve ekonominin merkezileşmesine tepki olarak meydana gelir. Fakat bu değişiklikler, aynı zamanda da sermayenin parlamenter sistem ve politik partilerin işlemesi yoluyla hegemonyasını güvence altına almada karşılaştığı giderek artan zorluklar yoluyla güçlenirler. Çünkü ekonomik krize kapitalist çözüm, nüfusun önemli bölümü için sadece ciddî zorluklar ve özveri gerektirmez, böyle zamanlar popüler, sınıflara ait olmayan güçlerin giderek politize olduğu zamanlardır da.

Bu güçlükler liberaller ve muhafazakârlar arasında demokratik hükümetin işlemesine (ya da kötü işlemesine) karşı giderek artan bir ilgiyle ideolojik düzeyde yansıtılır. (Hükümetin ekonomik, toplumsal ve entelektüel faaliyetlerin anahtar önemdeki alanlarından çekilmesi ile çözülecek) aşırı yüklenmiş hükümet endişesi ve (seçilmiş meclislerin yetkilerinin kısıtlama ve hayatî önem taşıyan işlevlerini halk denetiminden izole edilmiş bağımsız ve/veya teknokrat yapılara devretme yoluyla çözülecek) radikal sol-kanat partilerin sermaye birikimine getirdiği tehdit endişesi vardır. Giderek büyüyen bu endişe, neredeyse kesinlikle liberal anayasal devletin yerine müdahaleci devletin yükselişine bağlanır. Çünkü minimal devlet ya da 'gece bekçisi' devlet, sermaye birikimi için gerekli dışsal koşulları yalnızca rekâbet halindeki kapitalizm için parasal, yasal ve idarî çerçeveyi koruyarak garanti altına alabilir ve böylece kapitalist sınıfı sanayi yönetimi ve piyasada kâr fırsatları üzerinde yoğunlaşması için serbest bırakabilirken şimdi devlet müdahalesi kapitalizmin genişlemesi için o kadar önem taşımaya başlamıştır ki politika, politikacılara ve kamuoyunun kaprislerine bırakılamayacak kadar ciddî bir işe dönüşmüştür. Nitekim, demokratik politika üzerindeki bu dolaylı dışsal engeller, politika üretimine direk karışma ve yeni tür sanayici devlet adamı uygulaması ve (bırakın etkili halk denetimini) hayatî önemdeki

ekonomi bakanlıklarının ve kurullarının parlamento denetiminden kasıtlı yalıtımı yoluyla güçlendirilir. Fakat bunun da ekonomi yönetimi politik yönetimden ayrılamadığı sürece sermaye için kendine has tehlikeleri vardır. Bu, çalışan sınıfın ve halk protestolarının parlamento dışı kanallara daha fazla yönelmesinde olduğu kadar sermayenin uzun dönemli genel çıkarları pahasına yapılan devlet müdahalesindeki giderek artan çıkarıcılık ve miyop klientalizm sorunlarında açıkça görülmektedir. Ve bu da, muhtemelen liberaller ve muhafazakârlar tarafından desteklenen 'bir ulus' yaklaşımı pahasına 'iki uluslu' siyasete yol açacaktır. Kısacası, eğer modern devletin biçim ve işlevlerindeki güncel gelişmeleri göz önüne alırsak demokratik idealler ve gerçekteki uygulama arasında giderek artan bir farklılık olduğunu görürüz.

Sonuç Değerlendirmesi

Toplumsal ilişkileri dönüştürme mücadelesi veren sosyalistler için devlet hakkında doyurucu bir görüş hayatî önem taşımaktadır. Modern devletin demokratik biçimi ve burjuva siyasetinin çoğulcu doğası konusunda liberal ve muhafazakâr görüşün içinde önemli ve gerçek payları vardır, dolayısıyla bu görüşü hepten reddetmek aptallık olacaktır. Bunun yerine, bu görüşün gerçekçi unsurlarını içeren ama aynı zamanda tüm sınırlamalarından kaçınan alternatif bir açıklama geliştirmeye çalışmalıyız. Dolayısıyla, sosyalistlerin kapitalizm koşullarında (kapitalizmin gerektirmediği ve/veya kapitalizme gerekli olmaksızın) demokratik hükümet biçiminin neden mümkün olduğunu açıklamaları ve aynı zamanda böyle demokratik bir hükümetin neden kapitalizmin varlığıyla biçimsel ve pratik olarak sınırlandığını göstermeleri gerekmektedir. Özellikle, etkili bir halk denetimi sistemi için gerekli biçimsel özgürlükler ve hakların yeterli düzeyde gelişmediğini ve vatandaşların çoğunluğunun bu hak ve özgürlükleri en iyi şekilde kullanmasını mümkün kılacak toplumsal ve ekonomik şartların yokluğu ile daha da zayıfladığını vurgulamalıyız. Demokratik denetimin gerçek kapsamının (ekonomik, politik ve toplumsal yaşamın hayatî önemdeki alanlarının resmi denetimden bile kaçışıyla) son derece sınırlı kaldığını ve bu sınırlı kapsamın bile sürekli saldırı altında olduğunu vurgulamalıyız. Devletin manevra özgürlüğünün ekonomik

ve politik bölgeler arasındaki ayrımla ve devletin kapitalist ekonominin sürekli karlılığına kesin bağımlılığıyla nasıl engellendiğini vurgulamalıyız. Bu arada, ekonomik yönetim sürecinin aynı zamanda politik bir süreç de olduğunu ve burjuva toplumların çoğulcu doğasının sermayenin çıkarlarını basitçe diğer grup ya da sınıflara zorla dayatamayacağı anlamına geldiğini not etmeliyiz. Bunun yerine farklı bir politik biçim buluruz: hegemonya politikası.

Sosyalistler, şu âna kadar sosyal-demokrasinin karşılaştığı çelişkilerin tuzağına düşmeden, bu topraklar üzerinde politik eyleme girişmelidirler. Bu, politik, entelektüel ve ahlâkî liderliğin uzun dönemli zaptına odaklanmış üç ayaklı bir politik strateji gerektirir. Sosyalistler (a) varolan sistem içinde bu sistemin sınırlamalarını, bu tür kısa dönem tavizleri mümkün olduğunca çok kazanarak, açığa çıkarmak için çalışmalıdır; (b) belirli kesimlerin kısa dönem çıkarlarını, demokratik, sosyalist bir sisteme bağlayacak ve gerekli kısa dönem özverileri stratejik hedef temelinde haklı kılacak alternatif hegemonya projesi geliştirmelidir; (c) ve ekonomik ve politik olan arasındaki ayrımı, koordineli bir endüstriyel kendi-yönetim ve demokratik ekonomik planlama ile dönüştürmeye ve devletin kendisini demokratik sorumluluğunun genişletilmesi ile yeniden örgütlemeye çalışmalıdır. Bu üç ayaklı strateji sosyalistlerin devlete belirli bir mesafeden, devletin içinde ve devlete karşı çalışmasını gerektirir. Çünkü sadece bu yolla sosyalizme demokratik geçişin koşullarını sağlamayı başarabiliriz. Demokratik biçimlerin ve çoğulculuğun varlığı, burada önemli unsurlardır ve bunların tüm potansiyellerinin sadece demokratik, sosyalist bir toplumda anlaşılabilceği konusunda ısrarcı olmamız gerekmektedir.

Kısım III

*Değer-biçimi,
Kapitalist Devlet ve Hegemonik Projeler:
Devlet Biçimleri
ve İşlevlerinden bir Strateji olarak Devlet*

GİRİŞ

Derlemenin bu kısmı, Marksist teorideki özgül konularla ya da belirli politik rejim biçimlerinin ayrıntılı tahlili ile daha az ilgili üç yazı içermektedir. Buna karşın, bu yazılar Marksist devlet teorisindeki (ya da en azından bu alanda kendi çalışmalarımıdaki) eksikliklerle ilgilenme çabalarını ve devleti toplumsal bir ilişki olarak gören yeni bir yaklaşım geliştirilmesini temsil ederler. Bu yaklaşım, 'stratejik-ilişkisel' olarak adlandırılabilir ve en önemli özelliği devleti bir stratejik seçicilik alanı olarak tahlil etme üzerine vurgusudur. Bunun diğer iktidar alanları, çıkarların doğası ve iktidar ilişkileri tahlilleri üzerinde de sonuçları vardır. Buradaki bölümlerin her biri, bu problemle farklı bir başlangıç noktasından yola çıkarak ilgilenmektedir ve hep birlikte devlete ve devlet iktidarına yaklaşımım hakkında güzel bir genel anlatım oluşturur.

Bu kısımdaki ilk bölüm (Bölüm 7) ilk olarak *Kapitalistate* tarafından düzenlenen ve 1982 yılında Cosenza'da yapılan bir konferans için hazırlanmıştı. O zaman *Kapitalist Devlet* [The Capitalist State] kitabım basıkıdaydı ve zaten kendimi eleştirmek üzerine odaklanmışım. O zamanlar kitabın en zayıf tarafının ekonomi ve sermaye birikiminin dinamiğini ihmal etmesi olduğunu düşünmüştüm. Kapitalist devletin teorilerine odaklanarak ekonomiyi bir referans noktası, bir ekonomi-dışı yeniden üretim gereksinimleri kaynağı, bir devlet ve daha geniş politik sistem üzerinde kısıtlamalar kaynağı olarak görme eğilimindeydim. Dahası, ekonomik indirgemecilikten kurtulmaya hevesli olduğumdan ve ekonomik ve politiğin kurumsal ayrılığını kabul ettiğimden, birikimin dinamiğine daha fazla zaman, enerji ya da yer ayırmak gerekli görünmemişti.

Bu hatayı telâfi etmek için ilk çaba, bu yazıda gösterildi, fakat bu çaba daha hâlâ devlet teorisi için bazı dersler çıkarma arzusundan kaynaklanıyordu. O zamandan bu yana bu problemi araştırmayı sürdürdüm ve böylece kapitalizme çeşitli ‘düzenlemeci’ yaklaşımlarla daha yakın bir temasa sürüklendim. Hattâ şimdi düzenlemeci yaklaşımı devlete karşı tercih ettiğim yaklaşımın ekonomik tahlildeki stratejik-teorik eşiti olarak görmekteyim. Düzenlemeci teoriye artan ilgim bu nedendendir. Bununla birlikte, *Kapitalistate* yazısı sadece bu yönde atılmış bir ilk adımdı. İlgi merkezi, daha çok biçim tahlili ve buna (hem değer tahlilinde hem de devlet teorisinde) stratejik kavramlarla eklemeler yapma ihtiyacı üzerine yaptığı vurgudur.

İkinci bölümde ise (Bölüm 8) farklı bir konular dizini ele alınmıştır. Kapitalist devlet hakkındaki erken dönem çalışmam sadece kapitalist ekonominin dinamiğini, ekonomik sınıf çıkarlarını ve birikim stratejileri konularını değil, daha genel bir problem olan devlet ve sivil toplum arasındaki eklemelenmeyi de ihmal etme eğilimindedir. Diğer Marksist teorilerin çoğu gibi ben de bu açığı kapatmak için neo-Gramscici savlara başvurdum. Bu durum, bir önceki, devlet biçimleri ve hegemonik projeler hakkındaki bölümde özellikle açık biçimde ortaya çıkmış olacaktır. Fakat Gramsci’nin kendi çalışmaları, sınıf liderliği ve hegemonik projeler gibi konularla devletin özgül maddiyetinin ve toplumun başka her yerindeki çeşitli hegemonik aygıtların yeterli bir açıklamasını yapamayacak kadar fazla meşguldür. Daha önceki çalışmamda bu problemle hegemonyanın iki momentini vurgulayarak ilgilendim: Kendi yapısal belirlenimi ve stratejik sistemleştirmesinde sınıf liderliğinin rolü. En azından, yapısal belirlenim kavramı devlet sistemine aşırı derecede bağlanmıştır ve sivil toplumdaki çoğu disipliner kurumları ve mekanizmaları ve bunların devlet sisteminin aktarıcı istasyonları olarak rollerini gözardı etmiştir.

Ancak, bu son konular Michel Foucault için merkezi ilgi alanlarıydı: Bunları disipliner mekanizmalar başlığı altında araştırdı ve bireysel ve toplumsal gövdeleri oluşturmadaki hayatî rollerini vurguladı. Daha genel olarak, iktidarın mikro-fiziğini incelemeye ve devlet gibi makro-fenomenlerle bir toplumsal düzen analizi başlatmaya olan ihtiyac vurguladı. Bu anlamda çalışması devlete dair geleneksel Marksist yaklaşımla-

ra temel bir meydan okumayı temsil etmektedir. Foucault'nun savları, Poulantzas üzerinde özellikle son yıllarında çok etkili oldu ve özellikle *Devlet, İktidar, Sosyalizm* [State, Power, Socialism]'de Poulantzas, hem Foucault'yu eleştirmeye hem de kendi devlet açıklamasını bazı Foucaultcu anlayışlarla bütünleştirmeye çalıştı. Bölüm 8, Poulantzasçı ve Foucaultcu bakış açılarının birbirine ne kadar yakınlaşabileceğini görmek için bu eleştiri üzerine yoğunlaşmaktadır. Aralarındaki bazı açık farklar kadar – çoğu saklı ve teyid edilmemiş – birçok benzerlik de bulunduğunu savunuyorum. Ama aynı zamanda, her iki yaklaşımın da gerçekte her ikisinde de bulunan bir problemi, yani toplumsal örgütlenmenin mikro-ve makro-düzeyleri arasındaki karmaşık eklemlenmeyi çözemediğini ileri sürüyorum. Böylece bölüm, mikro-makro problemi ve bu problemin stratejik-ilişkisel bir bakış açısıyla nasıl çözülebileceği üzerine bazı yorumlarla sona eriyor.

Bu yaklaşım, üçüncü bölümde (Bölüm 9) daha da ileri götürülmektedir. Bu bölüm, ilk olarak Paris'te 1985 Temmuz'unda yapılan bir International Political Science Association toplantısı için hazırlandı. Bölüm, Nicos Poulantzas üzerine araştırmam sırasında öğrenilmiş dersleri ve devleti toplumsal bir ilişki olarak görmenin ne anlama geldiğini anlama çabalarımı yansıtmaktadır. Bu bölümde sunulan fikirler şu ânki çalışmamı hâlâ şekillendirmektedir. Fakat bu fikirler, hem otopietisçilerle hem de düzenleme teorisyenleri ile temaslarım ve listelenen şu diğer üç bölümdeki araştırmalarım – otopietis üzerine olanlar, devletçilik üzerine olanlar ve devlet teorisinin şimdiki hali üzerine olanlar – ışığında daha da düzenlenip değiştirilmişlerdir.

BİRİKİM STRATEJİLERİ, DEVLET BİÇİMLERİ ve HEGEMONİK PROJELER

Kapitalist devlet hakkındaki çalışmalarda yoğun bir artış olduğundan kimse şüphe etmiyor. Ancak devletin tahlil edilişindeki bazı temel problemlerle uğraşmak için yeterli donanımına sahip olduğumuzu kim söyleyebilir? Bu son nokta ile ilgili şüpheler, bazı Marksistleri çözüm arayışlarını gayet haklı olarak Marksist olmayan kavram ve yaklaşımlara yönlendirmiştir. Fakat bu da bazen tipik Marksist bir tahlili oldukça çoğulcu ve eklektik bir devlet açıklamasına dönüştürme riski taşıyabilir.¹ Devlet teorisinin problematik oluşturan meseleleri arasında, ulus-devletin değişen dünya sistemindeki işlevi, hegemonyanın açık doğası ve zor ile eklemlenmesi, devletin dönemselleştirilmesi, toplumsal temelleri, devlet iktidarının sınıfsal birliğinin kaynağı ve varolduğu iddia edilen devletin ‘görelî özerkliği’dir. Şüphesiz daha uzun bir liste çıkarılabilir. Fakat bu konular bizi bu bölümde meşgul etmek için yeter de artar bile. Bunları daha genel biçim-tahlili başlığından ve biçim-tahlilin kapitalist toplumun ekonomik ve politik alanlar için yarattığı sonuçlar üzerinden inceleyeceğim. Özellikle değer-biçiminin ve devlet biçiminin belirsiz olduğunu ve aksi takdirde biçimsel birlikler olarak kalacak olan bu unsurların kendilerine gerçek bir tutarlılık kazandıracak stratejiler ile tamamlanması gerektiğini savunacağım. İşte bu bağlamda, ‘birikim stratejisi’

¹ Bu bir derecede, kendi kendimin eleştirisi olacak. Kendi güncel çalışmamın sonuçları Marksist tahlilde değer-biçiminin temel önemini ihmal etmiştir ve dolayısıyla eklektisizm tehlikesi taşımaktadır. *Bkz.* Jessop, 1982.

ve ‘hegemonik proje’ kavramlarını değerlendireceğim. Fakat önce kapitalizmin ciddî bir Marksist ekonomik tahlilinin temel kavramını elden geçirmeliyiz: Değer-biçim.

Sermaye İlişkisi ve Değer-biçimi

Sermaye bir şey değildir. Toplumsal bir ilişkidir. Bu kadarını zaten Marx’tan biliyoruz. Fakat sermayeden toplumsal bir ilişki olarak bahsetmenin anlamı nedir? Burada Marx’ın iddiasının anlamının kolay bulunamayacağını, çünkü eksik olduğunu savunacağım. Bu savın daha tam bir versiyonu, sermayeyi biçim-belirlenimli bir toplumsal ilişki olarak tanımlayacaktır. Ve bu da, şu ifade ile izah edilebilir: Sermaye biri kimi, sınıfsal güçlerin mücadelede değer-biçim tarafından belirlenen çerçevede etkileşirken değişen dengelerinin karmaşık bir sonucudur. İzleyen sayfalarda bu ifadeyi açarak ekonomik ve politik tahlil için doğurduğu sonuçları araştıracağım. Ardından da devlet için benzer bir muhakeme hattı izleyip, devletin nasıl olup da bir toplumsal ilişki olarak yorumlanabileceğini göstereceğim.

Değer-biçimi ve Değer Yasası

Değer-biçimi, kapitalist gelişimin matrisini tanımlayan temel toplumsal ilişkidir. Değer-biçimi, bütün olarak sermaye ilişkisinin yeniden-üretiminde, birbirine farklı momentler halinde organik olarak bağlanmış olan bir dizi unsuru kapsar. Sermaye dolaşımı alanındaki mal ve hizmet mübadelesinin gerçekleşmesine aracılık eden bu unsurlar meta, fiyat ve para biçimlerini içerirler. Üretim alanında değer-biçimi, emek sürecinin değer tespiti (katma-değer ekleme) süreci olarak örgütlenmesinde ve rekâbet baskısı altında maliyeti azalma ve/veya çıktıyı artırma ihtiyacına bağlılığında somutlaşır. İşgücüyle ilgili olarak değer-biçimi, emek gücünün metalaştırılması, emek sürecinde sermayenin denetimine bağımlı hale getirilmesi, ücret-biçimi yolu ile yeniden-üretimi ve karşılığının ödemesi ile ilişkilendirilir.

Değer-biçimi, daha genel olarak değer yasasıyla bağlantılıdır. Bu, farklı üretim faaliyetleri arasındaki emek zamanı dağılımını, farklı meta-

larda gömülü toplumsal zorunlu emek zamanını yansıtan üretim fiyatları etrafında meydana gelen piyasa fiyatlarındaki dalgalanmaya göre yönlendiren mekanizmadır. Kapitalist ekonomilerde bu mekanizma, kârlardaki (piyasa fiyatı eksi maliyet fiyatı) dalgalanmalar ve farklı üretim ve yatırım kalıpları ile ilgili kâr fırsatları için rekâbet eden sermayelerin koordinasyonlu kararları aracılığıyla işler. Değer-biçiminin birbirine bağlı bu unsurları, birikimin gerçekleşebileceği parametreleri tanımlamakta ve aynı zamanda kapitalizm içinde gelişebilecek ekonomik kriz türlerini sınırlandırmaktadır.

Değer-biçimin karmaşık uzantılarına başvurmadan kapitalizmin tarihsel özgüllüklerini anlayamayız, ancak değer-biçiminin kendisi de sermaye birikiminin seyrini tek başına belirlemez. Nitekim değer gerçek özü (metalara gömülü, toplumsal olarak zorunlu emek zamanı) sermayenin ücretli emeği tam da üretim sürecinde kontrol edebilme yeteneğine bağlıdır ve bu da, içindeki güçler dengesinin değer-biçiminin ötesinde pek çok etken tarafından şekillendirildiği ekonomik sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlıdır. Dahası, değer-biçiminin farklı momentleri arasındaki karmaşık içsel ilişkiler, sadece genelleştirilmiş meta üretiminin ifade tarzları olarak birleştirilmektedir. Sermaye dolaşımının özsel birliği ve kesintisizce yeniden-üretilişi, değer-biçiminin sınırları içinde yer alan farklı momentler arasındaki koordinasyonun başarısına bağlıdır. Fakat, kapitalist sistemin zorunlu özel ekonomik kararları ve faaliyetleri, toplumsal geçerliliğini sadece piyasa güçlerinin rekâbetçi mantığıyla, istenen ve istenmeyen sonuçlarıyla birlikte kazanır. Dolayısıyla, bu koordinasyon zorunlu olarak *post hoc* ve anarşiktir, dolaşımın [zincirinin] kırılacağı ve ekonomik krizin ortaya çıkabileceği pek çok nokta vardır. Dahası, bu tür kırılmaların ve krizlerin olasılıkları ve biçimleri değer-biçimine kazınmışken, gerçek oluş biçimleri, zamanlamaları ve içerikleri değer-biçiminin çok ötesine uzanan birçok faktöre bağlıdır. Bunlar, sadece ekonomik sınıf mücadelesinin değişen konjonktürlerini ve bireysel sermayeler arasındaki rekâbetin dengesizliklerini değil, aynı zamanda kapitalist üretimin ve piyasa güçlerinin işleyebilmesi için gerekli olan çeşitli dışsal koşulların (hukukî ve parasal sistemler gibi) olumsal tedariklerini de içerir. Kısacası, kapitalizmin temel parametrelerinin değer-biçimle belirlenmesine rağmen belirli kapitalist ekonomilerin doğasını ve

dinamiğini kavrayabilmek için hâlâ biçim sorularının ötesine geçmek gerekmektedir.

Bu da, sermaye dolaşımının ne zorunlu özsel bir birliği ne de daha önce belirlenmiş birikim kalıbının olmadığı anlamına gelir. Kapitalist gelişiminin ritmi ve yönü, değer-biçimi tarafından oluşturulmuş matris içinde büyük çeşitlilik gösterebilir. Bu anlamda değer-biçimi, sermaye ilişkilerinin yeniden-üretilmesindeki çeşitli çabalara bir zemin oluşturur; birikimin doğası ise, bu çabaların başarısına ya da başarısızlığına bağlıdır. Bu çabaları inceleyerek ekonomik stratejilerin tahliline yarayacak kavramlar geliştirmek zorundayız. Şimdiye kadar ki Marksist tahliller, ya farklı birikim kalıplarını genel ekonomik ‘yasalar’ altına yerleştiren bir ‘sermaye mantığı’ yaklaşımını benimsemiş ya da bu farklı kalıpları çeşitli fraksiyonlar ve sınıflar arasındaki özgül ‘ekonomik-korporatif’ mücadelelere indirgeme eğilimi taşımışlardır. Aslında birikim kalıplarındaki bu çeşitliliğin tam olarak anlaşılabilmesinde, içerik lehine biçimi göz ardı eden ‘sınıf-teorik’ bir yaklaşımla tahlil edilen toplumsal-ekonomik mücadelelerin somut şekilleriyle değer-biçiminin soyut, ‘sermaye-teorik’ eylem yasaları arasında anlamlı bağlantılar kurabilecek ‘stratejik-teorik’ kavramlara ihtiyacımız vardır. ‘Birikim stratejisi’ kavramı, burada özellikle yararlıdır.

Birikim Stratejileri Üzerine

Bir ‘birikim stratejisi’, çeşitli ekonomi-dışı önkoşulları ile birlikte tamamlanmış belirli bir ekonomik ‘büyüme modelini’ tanımlar ve bunun gerçekleştirilebilmesi için uygun genel bir strateji hattı çizer. Böyle bir modelin, başarılı olabilmesi için sermaye dolaşımının (para veya banka sermayesi, endüstriyel sermaye, ticarî sermaye gibi) farklı momentlerini bir fraksiyonun (bileşimi *diğer şeylerin yanı sıra* kapitalist gelişimin aşamaları ile değişen) hegemonyası altında birleştirmesi gerekir. *Ekonomik hegemonyanın* böylesi bir stratejinin başarılı değerlendirilmesi yoluyla uygulanması, endüstriyel sermaye dolaşımının son yargıdaki *ekonomik belirleniminden* ve basit *ekonomik hâkimiyetten* ayırt edilmelidir. Sermaye dolaşımının kalbi üretim sürecinin tâ kendisidir (popüler deyişle, zenginlik dağıtılmadan önce yaratılmalıdır). Bu da demektir ki,

üretici (ya da endüstriyel) sermayenin performansı birikim sürecinde nihai ekonomik belirleyicidir ve nakit sermaye (kredi de dâhil olmak üzere) ve ticarî sermaye bir bütün olarak (dolayısıyla rekabetten soyutlanmış şekilde) gerçek getiri oranları, uzun vadeli üretici (ya da endüstriyel) sermayenin sürekli fiyat tespitine bağlıdır. *Ekonomik hâkimiyet*, sermayenin çeşitli fraksiyonları tarafından kurulabilir ve bir fraksiyon, kendi özel 'ekonomik-korporatif' çıkarlarını ancak diğer fraksiyonların taleplerini dikkate almadan ya da kendi çıkarlarını onların çıkarlarına rağmen dayatabilmesiyle gerçekleşmiş olur. Böyle bir hâkimiyet, doğrudan ilgili fraksiyonun belirli bir ekonomik konjonktürde tüm sermaye dolaşımındaki konumundan ve/veya bazı ekonomi-dışı baskı biçimlerinin (devlet iktidarının uygulanması da dâhil olmak üzere) kullanımıyla dolaylı olarak elde edilebilir.

Buna karşın, *ekonomik hegemonya* bir birikim stratejisinin genel olarak kabul görmesiyle kazanılmış ekonomik liderlikle sağlanır. Böyle bir strateji, nakit sermayenin bizatihi hâkim fraksiyonun kendisi için avantajlı olan farklı yatırım alanlarına doğru tahsisini kontrol ederek uzun dönemli çıkarlarını güvence altına almasını sağlarken, bir yandan da sermaye dolaşımını bütünleştirerek bu dolaşım içinde yer alan diğer fraksiyonların âcil çıkarlarını genişletmelidir.² Dolayısıyla, *ekonomik hâkimiyet*, bütün toplumsal sermayenin (tüm dolaşım sürecinde belirleyici nihai moment olarak endüstriyel sermayenin üzerindeki ters etkileri nedeniyle) sürekli entegrasyonu ile uyumsuzluk gösterirken, *ekonomik hegemonya*, dolaşımın entegrasyonu ve endüstriyel sermayenin endüstriyel olmayan bir fraksiyonun hegemonyasında bile sürekli genişlemesi ile kazanılır. Kapitalist ekonominin aynı derecede karmaşık dinamiklerinin anlaşılması, sadece *ekonomik hâkimiyet*, *ekonomik hegemonya* ve son yargıdaki *ekonomik belirlenme*'nin karmaşık eklemlenme ve çözülme biçimlerinin sistematik ele alınışıyla mümkün olabilir.

² Para sermaye, genel olarak sermayenin en temel dışavurumudur; değer yasasında, ortalama kâr oranı etrafındaki dalgalanmaya göre farklı yatırım alanlarına dağılmaktadır; fakat, dağılma sürecinin, tercihleri piyasa güçleri üzerinden sadece *post hoc* ve anarşik tarzda toplumsal onaya konu olan belirli sermayelerin kararlarına bağlı olduğunu anlamak da önemlidir. Para sermayenin dağılımı üzerindeki (doğrudan ya da dolaylı) güç, ekonomik hâkimiyetin ve ekonomik hegemonyanın önemli bir niteleyicisidir.

Bu ekonomik hegemonya tanımını sunarken, verili bir birikim stratejisinin kâbulünün belirli sermayeler ya da sermaye grupları arasındaki çıkar çatışmalarını aşacağını ya da rekâbeti ortadan kaldıracağını ileri sürmüyorum. Ama belirli bir stratejinin kâbulü, en azından, rekâbet ve çatışan çıkarların sermaye dolaşımının genel bütünlüğünü tehlikeye atmasızın yönetilebileceği istikrarlı bir çerçeveyi sağlar. Bu da hegemonik fraksiyonun, farklı fraksiyonlar arasındaki uzlaşma dengesini güvence altına almak için kendi âcil “ekonomik-korporatif” çıkarlarından vazgeçmekte gösterdiği rızaya bağlıdır ki, bu uzlaşma dengesi de, para-sermayenin [hegemonik fraksiyonun] kazancının belirli biçim(leri)nin maksimize edildiği yatırım alanlarına dağılımını sürdürerek hegemonik fraksiyonun uzun vadeli çıkarlarını güçlendirecektir. Hegemonik fraksiyonun bu türden bir ödün (nesnel ve/veya öznel sınırlar nedeniyle) vermeye hazır olmadığı durumlarda, hegemonya krizi patlak verecek ve birikim sürecindeki *ekonomik hâkimiyetin* rolü artacaktır.

Hangi fraksiyonun hegemonik konumda bulunacağı söz konusu olduğunda önemli farklılıklar olabilir. Hegemonik fraksiyon, sermaye dolaşımındaki temel işlevine (bankacılık, sanayi, ticarî), birikim tarzlarına (rekâbetçi, tekelci ve devlet tekelci) ve uluslararası ekonomideki konumuna göre (ulusal, komprador, uluslararası ve dahili) değişebilir.³ Ancak tüm bu değişiklikler, birikim sürecinin bütünündeki sanayi sermayesinin belirleyici rolü tarafından koşullanmaktadır. Böylece, banka ya da ticaret sermayesi hegemonyasını tesis etse ve/veya ekonomik hâkimiyeti ele geçirse bile, bunun nihai olarak sanayi sermayesinin kesintisiz değerlenişiyle uyumlu olması gibi bir zorunluluğu söz konusudur. Şâyet, uygun ulusal ya da uluslararası bir ölçekte böyle bir temellük gerçekleşmezse, tüm sermayeler arasında yeniden dağılacak artı-değer kütesinde azalma görülecektir. Bu ise, genel bir sermaye birikimi krizini tetikleyecek ve/veya sadece yeni ve ilgili bir birikim stratejisinin geliştirilmesiyle kapitalist bir çerçevede çözülebilecek olan uzun dönemli bir çöküşe yol açacaktır.

İngiltere bu duruma örnek gösterilebilir. Londra'nın hegemonyası,

³ ‘Dahili’ burjuvazi, uluslararası sermaye dolaşımına ne emperyal ne de komprador bir fraksiyon olarak değil, ancak küresel sermaye dolaşımında diğerleri arasında bir aktarıcı olarak entegre olan bir burjuvazidir. *Krş.* Poulantzas 1968.

uluslararası kredilerin 'dünyanın en önemli atölyesinde' üretilen malların satışının finansmanında kullanılabildiği XIX. yy.'da sanayiinin büyümesi ile uyum göstermiş olsa bile, bu çıkar birliği, Amerikan ve Alman sanayi sermayesinin yükselişiyle birlikte dağılmıştır. Bunun ardından banka sermayesine dayalı 'ekonomik-korporatif' çıkarların korunmaya başlanması ise, İngiliz ekonomisinin düzenli bir biçimde sanayisizleşmesine neden olmuştur.

Genel olarak bir birikim stratejisinin, 'keyfî, rasyonalist ve iradeci' olmaması için, sermaye dolaşımının hâkim biçimini (liberal, tekelci, tekelci devlet); sermayenin hâkim uluslararasılaşma biçimini (ticarî, bankacı, endüstriyel); ulusal tekil sermayelerin karşı karşıya oldukları özgül uluslararası konjonktürü; ülkeiçi ve dışındaki toplumsal, ekonomik ve politik güçler dengesini ve de yerel ekonominin ve onun yabancı şubelerinin üretim potansiyellerinin gerektirdiği manevra sınırlarını dikkate almak zorunda olduğunu söyleyebiliriz. Sıralanan bu kısıtlamalar kapsamında, haliyle farklı sermaye fraksiyonları ve bağımlı sınıflar için karşıt sonuçlar doğuracak çeşitli ekonomik stratejiler izlenecektir (özellikle daha genel politik ve ideolojik konulardan soyutlarsak). Ekonomik hegemonya ve/veya ekonomik hâkimiyet için bu tür bir çatışma alanı, sadece ulusal ekonomiler için değil (bunların tamamen dünya ekonomisinden yalıtıldığını varsaysak bile), küresel sermaye dolaşımının sermayenin bir (ya da daha fazla) ulusal sermaye kesiminin önderliği altında bütünleşmesi için de geçerlidir. Çeşitli ulusal stratejilerle küresel hegemonik strateji uyumlu bir hale getirildiğinde, birikim için gereken koşullar dünya ölçeğinde sağlanmış olacaktır.

Bu bağlamda, *ekonomik hegemonyanın* ancak bir *ekonomik hâkimiyet* konumu ile desteklenmesi halinde gayet güvende olacağı vurgulanmaya değerdir. Dolayısıyla, kapitalist ekonomik ilişkilerin genişletilmiş yeniden-üretiminin, yapısal olarak belirlenmiş olan bir ekonomik hâkimiyetin payandasındaki ekonomik sınıf-liderliğine bağlı olduğu söylenebilir. Ekonomik hâkimiyetin konumunun ustalıkla kullanımı, dik kafalı sermayeleri hizaya getirebilir ve/veya sermaye dolaşımının genel olarak bütünleşmesi ve genişlemesi için yararlı faaliyetleri teşvik edebilir. Devlet, liberal kapitalizmden basit tekelci ya da tekelci devlet kapitalizminin biçimlerine geçişle birlikte, burada önemli bir rol oynamaya baş-

lamıştır. Özellikle kolektif tüketimden dolayı, hem vergi geliri hem de yatırım sermayesi olarak paranın tahsisinde bir mekanizma olarak devlet kredileri ve artı-değerin yeniden-dağıtılmasındaki bir mekanizma olarak kamu-sektörünün rolünün büyüdüğünü görürüz (krş. Poulantzas 1978a: 166-79; Fine ve Harris 1979: 120-1). Daha genel olarak, birikim stratejisinin çeşitli önkoşullarının güvence altına alınmasında ekonomi-dışı zorun (devlet iktidarının uygulanması aracılığıyla yerine getirilen) rolünün de dikkate alınması gerekir.

Nihayet bir birikim stratejisinin, sadece sermayenin farklı fraksiyonları ile diğer hâkim ekonomik sınıflar arasındaki ilişkiyi değil, hâkim sınıflarla bağımlı sınıflar arasındaki güç dengesini de dikkate alması gerektiği vurgulanmalıdır. Bir strateji, hakiki “hegemonik özelliğini” sadece bağımlı ekonomik sınıflarca değil aynı zamanda iktidar bloğundaki hegemonik-olmayan fraksiyonlar ve sınıflar tarafından da kâbul edilmesiyle kazanmış olur. En azından, ‘ekonomik-korporatif’ imtiyazlar, marjinalleştirme ve baskı unsurunun bileşimi bağımlı sınıfların boyun eğmesini sağladığı sürece, birikim stratejilerinin başarısındaki hayati faktör, sermaye dolaşımının entegrasyonu ve böylece hâkim sınıf ve fraksiyonlar içindeki desteğin pekiştirilmesi olacaktır. Bu konulara, ‘hegemonik projelerin’ değerlendirilmesiyle de ilişkili olduklarından ilerleyen sayfalarda yeniden değineceğim.

Birikim Stratejilerinin Bazı İçermeleri

Bu genel yorumların değişik yollarla örneklendirilmesi mümkündür. Saf kapitalist üretim tarzında (ya da KÜT), tekelci ya da tekelci devlet aşamasında, bir birikim stratejisi olarak ‘Fordizmin rolü için (farklı metropoliten formasyonlar ve çevredeki uygulamaları kesinlikle önemli farklılıklar göstermesine rağmen) küçük açıklamalar yeterlidir. Muhtemelen birikim stratejilerinin ulusal düzeyde en fazla bilinen örnekleri, Latin Amerika’da geliştirilen ‘ithal ikameci’ ve ‘ihracata dayalı’ büyüme modelleriyle, son zamanlarda bunların yerini alan ‘ihraç ikâmecî’ denilen modeldir.⁴ Diğer ulusal örnekler, faşist *Grossraumwirtschaft* (krş. Ja-

⁴ ‘İhraç ikâmesi’ için bkz. Lipietz 1983.

ponya'nın *Asya Eş-Refah Alanı*—Asian Co-Prosperity Sphere) kavramını, savaş sonrası Batı Alman *Sozialmarktwirt-schaft* stratejisini, daha yeni dönemlere ait Batı Alman *Modell Deutschland* stratejisinin gelişimini, İngiliz banka sermayesinin 1945 sonrasında Londra'nın uzun vadeli uluslararası ekonomik hâkimiyet stratejisini sanayi sermayesi üzerine kurma çabası, Japonya'nın Meiji Restorasyonu'ndan 1945'teki askerî yenilgisine kadar geçen zamanda 'zengin ülke, güçlü ordu' stratejisi, Japonya'nın savaş sonrası devlet destekli finans sermayesi tröstlerinin himaye ettiği ihracata dayalı barışçı büyüme stratejisi ve savaş sonrası Fransa'nın milliyetçi yol gösterici planlama ve modernizasyon stratejisidir. Ayrıca uluslararası düzeyde, pax-Britannica, pax-Americana ve daha yakın zamanlarda Kuzey-Güney problemi için geliştirilen beyhude önerilere başvurabiliriz. Şüphesiz bu stratejiler ve diğerleri, daha kapsamlı bir tartışmaya muhtaçtırlar. Ancak şimdilik sadece birikim stratejileri kavramının bazı teorik içermelerini sergilemeyi yeğleyeceğim.

Sermaye Çıkarları

İlk olarak, şâyet hem sermaye dolaşımı için zorunlu olan özsel birlik hem de sermayenin izleyebileceği önceden belirlenmiş bir birikim kalıbı yoksa, sermayenin çıkarları nasıl tanımlanabilir? En genel soyutlama düzeyinde, belki de sermayenin çıkarlarının, yasalar, para ve devlet gibi çeşitli varlık koşulları ile birlikte değer-biçiminin yeniden-üretimini kapsadığını söyleyebiliriz. Kapitalizm tanımında açıkça içerilmiş olan bu unsur, saf bir totoloji gibi görülebilir. Fakat bu soyutlama düzeyinde bile kimi belirsizlik ve ikilemlerin varlığı kolaylıkla görülmektedir. 'Herkesin iradesi' ve 'genel irade' arasındaki geniş çatışma alanının varlığından başka, tikel sermayelerin kendi genişletilmiş yeniden-üretimlerindeki çıkarlarının genel olarak sermayenin yeniden-üretiminin ihtiyaçlarıyla nasıl içiçe geçtiği de açık değildir. Aynı zamanda, tikel sermayeler kadar genel sermayenin karşısında da kalıcı ve çözümlenemez olan stratejik bir ikilem vardır. Bu, değer-biçiminin yeniden-üretiminin değer-dışı biçimlere, yani piyasa-dışı ilişkilerin genişlemesine bağlı görünmesi gerçeğinden kaynaklanır. Bu ikilem, sadece üretimin maddî koşullarının devlet tarafından yerine getirilmesinde (ekonomik altyapı gibi)

değil, aynı zamanda emek gücünün tedarikinde ve ücret-biçimi dışındaki yeniden-üretimi meselesinde de apaçık görülmektedir (bu ikilem ve problemlerin daha ayrıntılı bir açıklaması için *bkz.* Bölüm 5).

Bu anlamda en genel soyutlama düzeyinde bile sermayenin çıkarları, karşılıklı etkileri sermaye birikiminin sürmesini sağlayan değer-biçimi ile *değer-dışı biçimler* arasındaki çelişkili ve değişken değer bağlantısının yeniden-üretilmesinde yatmaktadır. Bu biçimler arasında pek çok farklı biçimde sarsılabilen denge, tipik haliyle istikrarsız ve geçicidir. Dolayısıyla sermaye ilişkisi, gerçekte birbirinden farklı sermaye gruplarının birikime kesin ve kendi özel çıkarlarını sermayenin genel çıkarına başarılı biçimde eklemleyen bir yön vermek için rekâbet ettikleri belirsiz mücadele zeminini içermektedir. Kısacası, sermayenin kolektif çıkarları bir bütün olarak verili değildir, dolayısıyla bu, tikel sermayeler arasında *olumsal* bir çıkar topluluğu kuran özgül birikim stratejileri içinde ve bu stratejiler yoluyla eklemelenmelidir. Bundan dolayıdır ki, tikel sermayelerin ve genel sermayenin çıkarları, izlenen özgül birikim stratejisine göre değişir. ‘Sermaye-mantığı’ ile ‘sınıf-teorik’ yaklaşımlar arasındaki seçimden kaynaklanan bildik teorik ikilemlerden radikal bir kopuşu, ancak ekonomik çıkarların nasıl kavranması gerektiğine dair bu konjonktürel ve ilişkisel yaklaşımın mümkün olan bütün içermelerini saptamak şartıyla gerçekleştirebiliriz.

Birikim Stratejileri ve Dönemselleştirme

Kapitalizmin Marksist tahlilinde hâlâ süregelen ikinci bir problem ise, aşamalar (ya da dönemselleştirme) sorunuyla ve bunun kapitalizmin ‘temel hareket yasalarının’ işleyişine ilişkin sonuçlarıyla ilgilidir. Kapitalizmi ‘dönemselleştirme’ çabalarının, aşamalar arasında zorunlu olarak doğrusallık bulunduğunu, aşamaların geriye çevrilemez olduğunu ya da bütün ulusal ekonomilerin aynı kapitalist gelişim aşamalarından geçceklerini söylemek zorunda olmadığı günümüzde geniş biçimde kabul görmektedir. Belirli akımlar ya da eğilimlerin tedrici birikimi karşısında, kapitalizmin kesin kırılmalar içeren farklı *aşamalarla* dönemselleştirilebileceği meselesi de tartışmalıdır. Bu sorun, sadece farklı ulusal sermaye gruplarının varlığından yalıtılmış olarak izlenen saf Kapitalist Üretim

Tarzı (*KÜT*) düzeyinde değil, uluslararası boyutuyla ve/veya diğer üretim tarzlarına ve özel emeğe eklemelenmesine atıfla ele alınan sermaye dolaşımı düzeyinde de geçerlidir.⁵

Aşamalar ya da akımlarla ilgili bu sorunu ele alırken en azından dört muhtemel çözüm belirlemektedir. İlk olarak, dönemselleştirme çabalarının teorik geçerliliği reddedilerek, sadece, sermaye dolaşımının farklı eklemelenme biçimlerinden ve zorunlu dizilişlerinden ziyade tarihsel dizilişlerinden söz edilebilir. İkinci olarak, genel bir dönemselleştirmenin zorunlu olarak belirsiz (ya da alt-belirlenmiş) olacağı savunulabilir. Öyleyse, sermaye ilişkisinin biçiminde, varoluş koşullarında ve birikime dâhil olan muhtemel değişikliklerin saptanarak kısıtlanması gerekir. Bunun aksine, herhangi bir dönüşümün, özü, başarısı ve zaman açısından uygunluğunu (kopuştaki tedricilik ya da keskinliğin oluşu da kapsamak üzere) etkileyen faktörler, daha somut ve geniş tahlil düzeylerinde tanımlanmalıdır. Üçüncü olarak, şâyet zamanın uygunluğu sorunu konusunda bazı ilkesel açıklamalar aranıyorsa, buradaki muhtemel potansiyel değişiklikler, kriz teorisi ya da kapitalist gelişmenin uzun-dalga teorisi ile ilişkilendirilebilir. Böyle bir kriz teorisi ya da uzun dalga teorisi, sürekli birikimin önündeki özgül engelleri tanımlayacak, ayrıca sermaye dolaşımının ve/veya önkoşullarının sürekli genişlemenin restore edilmesi amacıyla nerelerde yeniden düzenlenmesi gerektiğini dikkate alacaktır.⁶ Dördüncü ve son olarak, sermaye birikiminin dönemselleştirilmesinde devlet aygıtının yeniden yapılandırılmasına daha çok önem verilebilir. Çünkü birbirini izleyen aşamaların baskın özelliklerinin pekiştirilmesi için, belirli eğilimlerin veya akımların güçlenmesine ya da periyodik uzun-dalga krizleriyle bağlantılı kesintilere vurgu yapıp yapılmadığına bakılmaksızın, tipik haliyle devlet müdahalesinin biçim ve içeriğindeki değişimlere ihtiyaç duyulur. Devletin bu yeniden yapılanmasına ilişkin politik süreksizlikler, sadece kapitalist devletin dönemselleştirilmesi için değil, kapitalist ekonomilerin dönemselleştirilmesi için de bir temel oluşturacaktır.

⁵ Saf kapitalist üretim tarzının (*KÜT*) özellikle kullanışlı bir dönemselleştirilmesi ve sermayenin uluslararasılaşması. Fine ve Harris 1979'da bulunabilir.

⁶ Bu yaklaşımın teknolojik bir çeşitlemesi Mandel 1975'te bulunabilir (*bkz.* ayrıca Itoh 1980).

Bu son üç çözümlemede, değişen birikim stratejisinin dönemselleştirmede oynadığı hayatî rol son derece açıktır. Vurgu, ister dönüşümlerin zaman açısından uygunluğu, özü ve başarısı gibi genel sorunlara, ister uzun dalga krizlerine cevaben sermaye dolaşımının yeniden yapılanmasına, ister devlet aygıtının yeniden yapılandırılmasına yapılsın, birikim stratejisindeki kaymalara işaret edilmeden doyurucu açıklamalar yapmak zor olacaktır. Nitekim, bu türden dönüşümlerin tahlili, özellikle dönemselleştirme girişimleri açısından uygun olacaktır, çünkü bu bizim, hem katı bir 'sermaye-mantığı' belirlenimciliğinden hem de sermaye ilişkisinin doğasındaki belirgin dönüşümlerin basit inkârlarından kaçınmamızın yolunu açacaktır.

Bununla birlikte, dönemselleştirme sorununun bu kavramlar etrafında ortaya konulması, en azından soyutlama düzeyine dair çeşitli meselelerin gündeme gelmesine yol açmaktadır. Özellikle, hâkim birikim stratejisinde cereyan eden bir yer değiştirme nasıl tanımlanacaktır? Örneğin, Martin, daha önceki politikaların yol açtığı stagflasyonist eğilimlerin etkisinin kırılması amacıyla belirli değişiklikler gerektiren Keynesci tam istihdam politikalarının belirli bir dinamiği içerdiğini savunmuştur. Nitekim, İsveç örneğinde basit makro-düzey talep yönetiminden insan-kaynağı ve gelir politikalarına ve daha sonra da yatırım fonlarının toplumsallaştırılmasına doğru gerçekleşen yer değiştirmenin bir benzeri tam istihdam politikasına bağlı diğer ülkelerde de cereyan etmiştir (*krş.* Martin 1979). Keynesciliğin bir aşamasından diğerine doğru cereyan eden hareket, kapitalizmin doğasındaki bir değişimi mi içermektedir? Bu soruya vereceğimiz cevap, açıkça kapitalizm tanımının karmaşıklığına ve soyutlama düzeyine bağlı olarak değişecektir. Belirli bir düzeyde Keynescilik, çeşitli kapitalist ekonomilerde görülen ve 1930'lardan 1970'lere kadar olan dönemdeki uzun birikim dalgalarını tanımlayan genel bir birikim stratejisidir. Bu nedenle, Keynescilik, her bir ekonomideki belirli güç dengelerini yansıtan ulusal farklılaşmaların (İngiltere'deki Butskellizme veya İsviçre'deki sosyal-demokrat Keynesciliğe karşı olarak ABD'deki askeri Keynescilik gibi) detaylı incelenmesiyle daha ayrıntılı tanımlanabilir. Ayrıca, Keynesciliğin bizzat kendisinin dönemselleştirilmesini mümkün kılan aşamaların saptanması yoluyla da belirlenebilir. Ancak bütün durumlarda, Keynesci ve Keynesçilik-öncesi dönem-

ler arasındaki belirgin kopuş, bu eğilimlerin veya akımların basitçe vurgulanmasından ziyade, kesin aşamaları birbirinden ayırmamızı mümkün kılar.

Stratejiler ve Taktikler

Bu konu ile bağlantılı daha genel bir problem, verili bir konjonktürde ihtimal dâhilindeki stratejilerin çokluğu ve verili bir birikim stratejisinde taktiklerin çeşitliliğidir.⁷ Herhangi bir dönemde sadece bir birikim stratejisinin takip edileceğini ve daha ötede, bunun gerçekleştirilebilmesi için de sadece belli bir taktiğin denenebileceğini düşünmek kesinlikle yanlış olacaktır. Bunun yerine, sermaye fraksiyonlarının içinde ve arasında farklı düzeylerde destek gören çeşitli ve muhtemel stratejiler olduğunu görmemiz gerekir. Bu, sermaye dolaşımındaki farklı konumları ve/veya ekonomik hesaplamaların farklı tarzlarını yansıtır. Öyle ki, hâkim bir birikim stratejisinin mevcudiyetine rağmen, tamamlayıcı ya da karşıt stratejilerin varlığını da bekleyebiliriz. İşte bu bağlamda, *ekonomik hegemonyayı ekonomik hâkimiyetin* yapısına kazınmış olan güçten yararlanarak sağlamlaştırma kapasitesi önem kazanır. Aynı zamanda, bu noktada verili bir stratejinin izlenişi sırasında ayrı ayrı taktiklerin ortaya çıkacağının bilinmesi gerekir. Alternatif taktiklerin işe yarar hale getirilmesi (hepsi eşit derecede tercih edilebilir olmamakla birlikte) birikim stratejilerinin esnek uygulanabilirliği için gereklidir. Nitekim, deneme-yanılma yöntemine dayalı alternatif taktiklere sahip olmak, genişleyen yeniden-üretim için gerekli olan koşullar kararsız ya da birbirine karşıt ve ekonomik faaliyetlerin toplumsal geçerliliği anarşik ve çoğunlukla da *post hoc* bir karaktere sahip olduğu sürece zorunludur. Dahası alternatif taktikler, çeşitli tikel sermayelerin, fraksiyonların ve hâkim sınıfların konumu üzerinde farklı etkilere sahip olduğu sürece, güç dengesini korumak ve birikimin bağlı olduğu geçici ve istikrarsız uzlaşma dengesini güvenceye alabilmek için böylesi bir alternatifler yelpazesine sahip olmak zorunludur.

⁷ Takip eden strateji ve taktiklerin tahlili için Poulantzas'a çok şey borçluyum: *bkz.* özellikle Poulantzas 1976a ve 1978b. Strateji konusundaki görüşlerinin eleştirel değerlendirmesi için, *bkz.* Jessop 1985a.

Böylece, bu taktiklerin çokluğu, hegemonik olmayan fraksiyonlar ve bağımlı sınıfların kendi şahsî 'ekonomik-korporatif' taleplerinin takibinde bir manevra alanı yaratmaktadır. Lâkin bu durum, hâkim birikim stratejisinin başarılı şekilde uygulanışının önünde bir tehdit oluşturabilir. Bununla birlikte, bu çıkarların takibi, şâyet hâkim strateji çerçevesinde (dolayısıyla herkesin taleplerini ılımlı hale getirerek) yapılırsa, uzlaşma dengesine çok büyük olasılıkla katkı yapacaktır.

Son olarak, birikim stratejisine kapitalist ekonominin dinamikleri çerçevesinde atfettiğimiz önemin, iradeci bir yaklaşıma mı yoksa idealist bir yaklaşıma mı işaret ettiği sorusunu sormamız gerekiyor. Sermaye birikiminin, biçim-belirlenimli bir güçler ilişkisi içerdiğini vurgulayarak birikim stratejilerini değer-biçimi meselesiyle ilişkilendirdik. Sermaye birikimini, yapısal üst-belirlenimciliğe ve idealist yaklaşımlara karşı, bir yapılar ve stratejiler diyalektiğinin olumsal sonucu olarak tahlil etme konusunda ısrar etmekteyiz. Yapılar, değer-biçiminin çeşitli momentleri ve toplumsal etkileşimin gelişen özellikleri ('piyasa güçlerinin' bilinen etkileri gibi) çerçevesinde belirlenirken, birikim stratejilerinin geliştirilmesi ve izlenmesi, bu yapıları belirli yapısal sınırlar içinde yeniden-üretmek dönüştürmektedir. Burada karmaşık bir diyalektik söz konusudur. Stratejilerin etkinliği, hâkim yapıların özünde varolan manevra alanı sınırlarına uyarlanmasına ve bunların güç dengesindeki yansımalarına bağlıdır. Fakat toplumsal güç ve yapı dengelerinin kendileri, bu manevra alanı sınırlarının zorlanması yoluyla orta ve uzun vadede değiştirilebilecektir. Bu nedenle, sınıfsal (ve sınıf-bağlantılı) güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olarak sermayenin tahlilinde ilişkisel, konjonktürel yaklaşım üzerinde ısrarlıyız (bu ayrım konusunda, *bkz.* Jessop 1982). Bu açıdan, sadece değer-biçimini ve doğrudan ekonomik güçleri değil, politik ve ideolojik yapıları, güçleri ve stratejileri de ele almak önemlidir. Buna bağlı olarak şimdi devlet biçimi ve politik pratikler problemine döneceğiz.

Devletin Biçimi Üzerine

Devlet iktidarı da biçim-belirlenimli toplumsal bir ilişkidir. Bu da demektir ki, kapitalist devletin yeterli bir tahlili, sadece devletin özgül kurumsal biçim(ler)ini değil, aynı zamanda politik güçler dengesinin devlet biçiminin ötesinde yerleşmiş olan faktörler tarafından nasıl bu şekilde belirlendiğini de göz önünde bulundurmalıdır. Kapitalist devlet biçiminin genel olarak en önemli özelliği (sermaye dolaşımından kurumsal olarak ayrılmış olması) *tikelleştirilmesidir*. Bu, kapitalist üretim ilişkileri ekonomi-dışı baskıyı sermaye dolaşımından dışladığı (ya da bu tür ilişkileri değer yasasının maddî ifadesi olarak piyasa mantığına tâbi kıldığı) sürece değer-biçimi tarafından kolaylaştırılır. Değer-biçimi, sermaye dolaşımının piyasa-dışı ve piyasa-ötesinde yer alan tarafsız bir organ aracılığıyla güvenceye alınması gereken hayatî önemdeki ekonomi-dışı önkoşulları olduğu sürece, devlete muhtaçtır.

Aynı zamanda, bu tikelleştirilmiş devlet biçimi, kapitalist devletin işlevselliğini sorunsallaştırır. Çünkü bazı Marksist teorisyenler devletin sadece ideal kolektif bir kapitalist olduğunu sık sık ve yüksek sesle ilân etseler bile, [devletin] kurumsal ayrımı, devletin faaliyetleriyle sermayenin ihtiyaçları arasında açık bir kopma için gereken şartları yaratır. Bunun aksine, bazı teorisyenlerin (Hindess ve Hirst gibi) devletle ekonomik bölge arasında zorunlu bir uyumsuzluk olduğunu iddia ediyor görünmelerine rağmen, bir uyuşmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu uyuşmanın sonucu daima olumsuz olan bir mücadele sürecinde kurulması gereklidir. Bu sonuç, hem kapitalist üretim tarzının (*KÜT*) değer-biçiminin hem de tikelleşmiş devlet-biçiminin belirli açılardan karsız olduğu ve aralarındaki herhangi bir uyuşma ya da kopuşun veya bunların özsel içeriğinin, saf biçimsel mekanizmalardan öte pek çok etkene bağlı olacağı gerçeğinden çıkmaktadır. Şimdi bu sorunun, daha ileri çalışmalar için nasıl daha ayrıntılı tanımlanabileceğini görelim.

Devletin Biçimsel ve Özsel Boyutları

Kapitalist devletin genel olarak en önemli özelliği tikelleştirilmesidir, ancak doyurucu bir devlet tanımı için başka hususları da dikkate almak

gerekir. Biçim-olarak-devlet, üç önemli özelliği nedeniyle incelenmeyi hakeder: Kurumsal bir topluluk olarak devletin eklemlenme biçimleri, müdahale biçimleri ve temsiliyet biçimleri. Bu üç boyut, sermaye hâkimiyetinin dolayımlanması hayâtî noktadır. Politik temsiliyet biçimleri, sermaye çıkarlarının verili bir birikim stratejisi çerçevesindeki eklemlenme yollarını şekillendirerek, bu biçimlere kazınmış olan ‘yapısal seçicilik’ yoluyla bazı stratejilere diğerleri pahasına ayrıcalık sağlayabilir. Aynı zamanda, farklı müdahale biçimlerinin, belirli birikim stratejilerinin takibinde farklı sonuçları söz konusudur. Son olarak, devlet aygıtındaki güçlerin hiyerarşik ve yatay dağılımı ile devletin belirli uzuvlarının göreceli hâkimiyeti dolayısıyla, devlet iktidarının birikimin yararı uygulanmasında önemli sonuçlar yaratır. Biçim-belirlenimin bu alanlarında hâlâ incelenecek çok şey vardır ve Marksist kuramcılar, burada, daha ortodoks politik tahlillerden çok şey öğrenebilirler.

Devlet sisteminin bu biçimsel boyutlarına ek olarak, özel görünüşlerini de incelemeliyiz. Devlet aygıtı tarafından izlenen belirli politikaların yanı sıra, daha genel iki belirlenimden söz edilebilir: Devlete yönelik destek ya da direnişin toplumsal temelleri ve devlet iktidarının uygulanışında yoğunlaşan hegemonik projenin (şâyet varsa) doğası.⁸ Devletin toplumsal tabanı ifadesiyle, her ne kadar özneler olarak tanımlansa ve politik failer olarak örgütlense (ya da dağılsa da), devlet sisteminin temel yapısını, işleyiş tarzını ve amaçlarını destekleyen toplumsal güçlerin özgül biçimlenişini ifade ediyoruz. Bu destek, özgül politikalar hakkındaki çatışmalar ile böylesi çatışmalar üzerinde mutabakat sağlanmış toplumsal bir çerçeve ve kamusal tercihlerinin parametrelerini belirleyen kabul görmüş bir “politika paradigması” içinde kaldığı sürece, hiç te tutarsız değildir.

Bu türden bir politik desteğin, basit bir konsensüs meselesine indirgenemeyeceği, lâkin talepleri yönlendiren, dönüştüren, öncelikli kılan ve bu tür desteğe payanda oluşturan ‘istikrarsız uzlaşma dengesinin’ korunabilmesi için zorunlu olan maddî tavizlerin akışını yöneten özgül kitlesel entegrasyon tarzlarına bağlı olduğu not edilmelidir.⁹ Not edilmesi

⁸ Daha yeni çalışmamda devlet projelerini de ele alıyorum. Özgül üç unsurun tamamı Bölüm 12’de daha ayrıntılı ele alınıyor.

⁹ Kitlesel entegrasyon tarzı ifadesi ilk olarak Hirsch tarafından kullanılmıştır; bkz., örne-

gereken bir başka nokta da, devletin toplumsal temellerinin heterojen ol-
sa dahi, farklı toplumsal güçlerin devlete bağılılık derecelerindeki de-
ğişkenliktir. Aynı zamanda, bizzat devlet aracılığıyla farklı toplumsal güçle-
re yönlendirilen maddî tavizler, sembolik ödüller ve baskı karışımında
kayda değer çeşitlilikler olacaktır. Destek ve yararlanma konusundaki
bu çeşitlilikler, tipik haliyle hâkim hegemonik projeyle (şâyet varsa) ve
bu projenin politikanın biçim ve içeriğinde yarattığı sonuçlarla bağlantı-
lıdır.

Hegemonya ve Hegemonik Projeler

Genel bir ifadeyle, hegemonya, farklı sınıf-bağılantılı (ama zorunlu olarak
sınıf-bilinçli olmayan) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da sınıf fraksiyonu-
nun) ‘politik, entelektüel ve ahlâkî önderliği’nde ya da, daha kesin bi-
çimde, bu önderliğin politik, entelektüel ve ahlâkî sözcülüğünde çağrıl-
masını ve örgütlenmesini içerir. Böyle bir liderliğin uygulanmasının
anahtarı, genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini
çözebilecek belirli bir ‘*hegemonik projenin*’ geliştirilmesidir. Bu çatışma
soyut şartlar göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, herhangi bir genel
çıkara tanımına karşı öne sürülebilecek özel çıkarların potansiyel olarak sı-
nırsız yelpazesi nedeniyle muhtemelen çözülemeyecektir. Ancak hege-
monik liderliğin görevi, en azından bu çatışmayı daha kısmi bir soyut dü-
zlemde belirli politik, entelektüel ve ahlâkî pratikler aracılığıyla çözmek-
tir. Bu, hegemonik sınıfın (ya da fraksiyonun) uzun vadeli çıkarlarına
açık ya da örtülü olarak hizmet edecek amaçların güdülmesinde genel çı-
kar gören ve ayrıca kendisiyle uyumlu tikel ‘ekonomik-korporatif’ çıkar-
ları ayrıcalıklı hale getiren somut, ulusal-popüler bir eylem programına
yönelik desteğin harekete geçirilmesini gerektirir. Ancak, proje ile tutar-
sız olan tikel çıkarlar, gayrî-ahlâkî ve/veya irrasyonel kabul edilecek, da-
hası konsensüs dışında kalan gruplar, bu çıkarları gütmekteki ısrarlarında
direndikleri sürece yaptırımlarla karşılaşacaklardır. Normalde hegemon-
ya, hegemonik sınıfın (fraksiyonun) kısa-vadeli çıkarlarının feda edilme-
sini ve sözkonusu projenin arkasında harekete geçirilen diğer toplumsal

güçlere maddî taviz akışını da gerektirmektedir. Dolayısıyla hegemonya, birikim süreci tarafından koşullandırılmış ve sınırlandırılmıştır.

Ancak burada, hegemonik projelerin ve birikim stratejilerinin kısmen örtüşmeler ve/veya birbirlerini karşılıklı koşulluyor olsalar bile birbirleriyle özdeş olmadıkları vurgulanmalıdır. Birikim stratejileri, doğrudan ulusal ya da uluslararası ölçekte ekonomik genişlemeyle ilgilidir; hegemonik projeler ise, temel olarak (hatta ekonomik olarak koşullanmış ve ekonomik meselelerle ilgili olsa bile) ekonomi-dışındaki çeşitli hedeflerle ilgili olabilir. Yani hegemonik projeler, askeri başarı, toplumsal reform, politik istikrar ya da bir ahlâkî yenilenmeyi kapsayabilir. Bununla birlikte, birikim stratejisi, temel olarak üretim ilişkilerine ve dolayısıyla sınıfsal güçler dengesine doğru yönlendirilirken, hegemonik projeler tipik olarak sadece ekonomik ilişkilerde değil sivil toplum ve devlet alanında da temellendirilen daha geniş konulara yönlendirilir. Buna bağlı olarak, hegemonik projeler, ilgili bütün toplumsal güçler arasındaki dengeyi, bu güçler nasıl örgütlenmiş olurlarsa olsunlar hesaba katmak zorundadır. İşte bu bağlamda hegemonik projeden, basitçe ve sadece sınıfsal ilişkilerle değil, 'ulusal-popüler' kavramıyla bağlantılı olarak da söz edebiliriz. Son olarak, birikim stratejileri ve hegemonik projelerin farklı kapsam ve içeriği kadar değer-biçimi ve devlet biçimi arasındaki farklılaşma da dikkate alındığında, birikim stratejileriyle hegemonik projeler arasında bazı özel konjonktürlerde kısmî ayrılmalar ya da tutarsızlıklar olabileceği gayet açıktır. Genel olarak, belirli strateji ve projeler arasında sıkı bir uyumun geçerli olduğu şartlarda, hegemonya ve birikimin de son derece güvende olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu, birikimin hegemonik bir projenin en önemli nesnesi olması gerektiğinin ifade edilmesiyle aynı şey değildir. İncelenmeye değer öteki haller ise, bir birikim stratejisinin hegemonya yokluğunda izlendiği ya da 'keyfî, rasyonalist ve iradeci' bir hegemonik projenin izlenmesinin birikimin koşullarını baltaladığı ya da gene belirli bir strateji ile ilişkilendirilmiş olan süregelen birikimin taleplerinin hâkim hegemonik projenin ihtiyaçlarına baskın çıktığı hallerdir.

Başarılı bir Hegemonyanın Üç Koşulu

Başarılı bir hegemonik proje tam olarak neleri kapsar? Bir hegemonik projenin gerçekleştirilebilmesinin kesinlikle üç anahtar unsura bağlı olduğunu söylemek istiyorum: Yapısal belirlenimi, stratejik yönelimi ve birikimle ilişkisi. Hegemonyanın *yapısal belirlenimi*, verili bir devlet biçimine (temsiliyet, müdahale ve dâhili eklemlenme biçimlerini de kapsayarak) bazı toplumsal güçler ve bunların çıkarları için diğer güçler ve çıkarlar pahasına kazınmış olan yapısal imtiyazları içerir. Bu özellik, bazen, devletin ‘yapısal seçiciliği’ olarak da adlandırılmaktadır. Benim tercihim ise bunun ‘stratejik seçicilik’ olarak adlandırılmasıdır (krş. Jessop 1985a; Bölüm 9 ve 12). Burada söz konusu olan, politik mücadelelerin biçimi ve biçimin farklı politik güçler arasındaki stratejik ilişkiler için sonuçlarıdır. En azından, hegemonyada, bu nesnel sınırlar içinde ve politik pratikler düzeyinde kısa-dönemli bazı değişiklikler için imkân vardır. Kısa-dönemli bu değişiklikler, hegemonyanın istikrarsız olduğu dönemleri, iktidar bloğu üzerinde uygulanan hegemonya ile geniş halk kitleleri üzerinde uygulanan hegemonyanın ayrılmasını, hegemonya krizlerini ve hatta küçük burjuvazi ya da işçi sınıfı gibi bağımlı sınıflar (ya da askerler, bürokratlar ve entelektüeller gibi toplumsal kategoriler) lehine gelişen kısa dönemli hegemonik kaymaları kapsayabilir. Lâkin devlet biçiminin yapısal seçiciliği, bu değişikliklerin esasen kısa vadeli olduğu ve hegemonyanın birikimle kurduğu ilişki ve stratejik yöneliminin yeterli olması halinde uzun vadede yapısal olarak ayrıcalıklı sınıfa (ya da sınıf fraksiyonuna) geri döneceği anlamına gelmektedir. Bu koşul, çok önemlidir. Zira, istikrarlı hegemonik bir konum, devletin biçim-belirlenimine bağlı olmasına rağmen yapısal belirlenime indirgenemez.

Yapısal belirlenim unsuruna ek olarak, bağımlı toplumsal güçlerin bazı özel çıkarlarının gerçekleşmesini hegemonik gücün uzun-dönemli çıkarlarını destekleyen “ulusal popüler” bir programın izlenmesine başarıyla bağlayan bir *hegemonik projenin* geliştirilmesine de dikkat edilmelidir. Hegemonyanın ele geçirilmesi, politik, entelektüel ve ahlâkî liderlik olmak üzere üç alanı kapsar. İlk olarak, stratejik önemdeki çeşitli güçlerin özgül ‘çıkarları’ olan özneler olarak entegrasyonunu ve bu güçlere alternatif çıkarlar atfedilmesinin ve bu çıkarların alternatif biçimler-

de çağrılmasının reddini gerektirir.¹⁰ İkinci olarak, gerçekleşmesi bağımlı toplumsal güçler tarafından algılanan belirli 'ekonomik-korporatif' çıkarları da genişletecek olan genel, 'ulusal-popüler' bir projenin formülasyonunu gerektirir. Son olarak, rekâbet halindeki çıkarlar ve talepler üzerindeki çatışmaların projenin bütününe tehdit etmeden görüşülebileceği bir 'politika paradigmasının' belirlenmesini gerektirir.

Sınıf-dışı ilişkilerde köklenmiş bağımlı sınıfların ve/veya toplumsal kategorilerin alternatif hegemonik projeler geliştirmesi pekâlâ mümkündür. Ama bu projeler, 'varolan ekonomik ve politik biçimler üzerine kurulu engellerle karşılaşan böyle projeleri uygulama çabaları' olarak, her zaman bu tür bir hegemonyanın çözülme riskini de içinde barındıracaktır. Bu nedenle ideolojik hegemonyanın ele geçirilmesi, uzun vadede sözkonusu hegemonik güce yapısal ayrıcalıklar sunan yeni bir devlet biçiminin yeniden düzenlenmesiyle birleştirilmelidir. Daha genel olarak, verili bir hegemonik projenin arkasında seferber olan toplumsal güçlerin, doğrudan sınıfsal güçler olarak çağrılmalarına hiç gerek olmadığı vurgulanmalıdır (kesin bir sınıfsal âidiyetleri ve/veya açık bir 'sınıf bağlantıları' olsa bile). Nitekim hegemonyanın, antagonistik sınıfsal bir söylemin reddedilmesiyle ve toplumsal örgütlenmenin bireysel ve/veya çoğulcu temellerinin önceliği konusunda ısrarla ilişkilendirilmesi normaldir. Bu anlamda 'çoğulculuğun', içinde hegemonya mücadelelerinin cereyan ettiği bir matris olduğuna işaret edebiliriz.

Üçüncüsü, hegemonik projenin doğrudan bir ekonomik karakteri olacağını veya ekonomik amaçlara öncelik vereceğini beklemenin ikna edici hiçbir neden taşımadığı vurgulanmalıdır. Ancak, hegemonik projenin başarılı şekilde izlenmesinin, bağımlı toplumsal güçlere *maddî ödümler* verilmesine ve dolayısıyla ekonominin üretkenliğine bağlı olduğunun kabul edilmesi de önemlidir. Dolayısıyla, uygun bir birikim stratejisi ile ya da sosyalist hegemonik bir projede uygun bir alternatif ekonomi stratejisi ile bağlantılandırılan hegemonik projeler, diğer değişkenler sabitken, en başarılı projeler olacaktır.

¹⁰ Çağır(ıl)ma (*interpellation*) öznelerin belirli kimlikler, toplumsal pozisyonlar ve çıkarlarla donatıldıkları ideolojik mekanizmalardır. Kavram, ideoloji analizine Althusser tarafından sokulmuştur: bkz, örneğin Althusser 1971. Eleştirisi için bkz. Hirst 1979b.

Son olarak, hegemonik projelerin, karmaşık bir kurumsal topluluk olarak devlet aygıtının maddi bütünlüğünü sağlamakta hayati role sahip olduğu da not edilmelidir. Devlet sistemi içindeki yetki ve işlevlerin çok iyi tanımlanmış bir dağılımı yapılmış ve devlet, resmî ‘rasyonel-yasal’ bir tarzda örgütlenmiş olsa bile, bu biçimsel birliğin maddi bir birliğe dönüştürülmesi hâlâ gerekmektedir. Bir hegemonik proje üzerinde görüş birliği, devlet aygıtının çeşitli kolları arasındaki ve içindeki çatışmaları sınırlandırabilir ve politik tahakküm sisteminin yeniden-üretiminde bu kollar arasındaki görece bir birlik ve beraberlik için gerekli ideolojik ve maddî zemini hazırlayabilir. Belirli ‘tekil çıkarları’ sermaye lehine ‘genel çıkarlara’ eklemleme temel meselesi (ve diğer ‘tekil çıkarların’ hak iddia etmesine engel olunması), ekonomi alanında ve sivil toplumda olduğu kadar devlet aygıtı içinde de görülür. Böylece bu, sadece ekonomik ve toplumsal çıkarların devlette temsilini değil, bürokratlar, milletvekilleri, polis ve yargıçlar gibi politik kategorilerin *sui generis* çıkarlarını da etkiler. Nitekim, rakip ve çelişkili ‘ekonomik-korporatif’ çıkarların salt çıkarıcı yeniden-üretiminden kaçınma ve devlet aygıtının koordinasyon ve bütünlüğünü güvenceye alma problemi, devlet aygıtının giderek genişlemesi ve faaliyetlerinin geniş bir yelpazede yeniden-üretim ve yönlendirme faaliyetlerini de kapsayacak şekilde sermaye birikiminin biçimsel olarak kolaylaştırılmasının çok ötesine uzanmasıyla birlikte daha da ağırlaşır. Bununla birlikte, eğer biçimsel birliğin yanı sıra bir nebze özsel birlik yoksa, devlet, birikim ile ilgili olarak ‘ideal kolektif kapitalist’ olarak davranması için ve/veya ‘ulusal-popüler’ hedeflerinin desteklenmesinde daha genel olarak toplumsal beraberliğin sağlanması için ihtiyacı olan görece özerklikten mahrum kalır. Bu anlamda, devletin görece özerkliğinin, özsel birliğine (sınıf birliği kavramına tercih edilebilir bir kavram) bağlı olduğunu ve her ikisinin de belirli bir hegemonik proje uyarınca devlet iktidarının kullanılmasına bağlı olduğunu iddia edebiliriz.

Hegemonik Projelerin Bazı İçermeleri

Buraya kadar hegemonyanın kapitalist toplumlarda tipik ya da normal olduğunu, hegemonik projelerin bir şekilde tüm önemli toplumsal güçlerin desteğini sağlamayı başardığını ve hegemonik gücün kendisinin

uzun vadede bir alt sınıf ya da sınıfsız bir güçten çok ekonomik hâkim sınıf ya da sınıf fraksiyonu olması gerektiğini ifade ettim. Ancak bu iddiaların her birinde yanıtıcı ya da yanlış unsurlar bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, bu bölümde savları daha dikkatle açıklamak ve hegemonya projelerine göre hegemonya tahlilinin getirdiği bazı temel teorik sorunları ana hatlarıyla belirlemek istiyorum. Bu tür projelerin tüm önemli toplumsal güçlerin desteğini alıp almadığı sorusu ile başlayalım.

Tek Ulusa Karşı İki Ulus

Hegemonyanın neredeyse evrensel destek sağlayacağını savunmak yanlıcıdır. Alternatif olarak, bu formüllendirme bir hegemonya krizi ile karakterize edilen çok geniş bir devletler kategorisini dışarıda bırakır (ve böylece hegemonyanın kapitalist toplumlar için tipik olmaktan çok uzak olduğunu ima eder). Bu soruna, ‘tek uluslu’ ve ‘iki uluslu’ hegemonik projeler arasındaki ayrımla açıklık kazandırılabilir. Örneğin ‘tek uluslu’ stratejiler, tüm nüfusun desteğinin maddî tavizler ve sembolik ödüllerle (‘toplumsal emperyalizm’ ve ‘Keynesçi refah devleti’ projelerinde olduğu gibi) harekete geçirildiği yayılmacı bir hegemonyayı hedefler. Buna karşın, ‘iki uluslu’ projeler, nüfusun stratejik olarak önemli sektörlerinin desteğini harekete geçirmeye ve projenin maliyetlerini diğer sektörlerle yıkmaya çalışan (faşizmde ve Thatcherizmde olduğu gibi) daha sınırlı bir hegemonyayı hedeflemektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde ve/veya maddî tavizler için imkânların kısıtlı olduğu zamanlarda, ‘tek ulus’ stratejisinin gerçekleşme ihtimali daha sınırlı iken (fedakârlıkların eşit paylaşımı algılaması varsa bu ihtimal artar) ‘iki uluslu’ stratejilerin izlenmesi daha mümkündür. Ek olarak, güçler dengesinin izin verdiği yerlerde, tek ulus stratejileri yayılma dönemlerinde de izlenebilir ve hatta başarılı bir birikimin önkoşulu olabilir. Her iki durumda da, kayırılan ulusa seçici erişim hakkı ve tavizler verilmesini de kapsadığından, ‘iki uluslu’ projelerin ‘diğer ulusun’ kontrol altında tutulmasını ve hatta üzerinde baskı uygulanmasını gerektirdiğine dikkat çekilmelidir. *Modell Deutschland* üzerine güncel bir çalışma ‘iki uluslu’ stratejinin özellikle ilgi çekici örneklerini sunmaktadır (krş. Hirsch, 1983).

‘Tek uluslu’ ve ‘iki uluslu’ hegemonik projeleri bir kez ayırdığımızda,

kapitalist toplumlarda hegemonyanın normallliğini sorgulamak için daha az neden olacaktır. Fakat geride hâlâ bir dizi problem kalacaktır. İlk olarak, bu ayrım belirli açılardan ‘teori öncesi’dir, yani temelde betimleyici bir yapısı vardır ve çeşitli boyutlarının ve önkoşullarının daha kesin tanımlı gerekmektedir. Daha genel ‘hegemonya’ kavramına ve buna ‘hegemonya projesi’ kavramıyla açıklık getirme çabasına gelince, bu tanımsal görev uygun teorik soyutlama ve basitleştirme düzeyi ile ilgili olarak ciddî güçlükler içerir. ‘Biçim’ sorunları belirli tarihi durumlardan izole şekilde tartışılabilirken (meta-biçimi, para-biçimi ya da ücret-biçimi tartışmalarında olduğu gibi), hegemonyayı, hegemonya projeleri ya da ‘tek uluslu’ stratejiler ile belirli politik, entelektüel ve ahlâkî söylemlerin özlerine ve belirli örneklerine başvurmadan tartışmak zordur. Çözüm, söylemsel stratejilerin *biçimsel* tahlili (dilbilim ve benzer disiplinler aracılığıyla)¹¹ ile belirli hegemonik projelerin (ve bunlara uyan ittifak, uzlaşma, ateşkes, baskı ve benzeri kalıplarının) izlenmesindeki somut farklılıklara ve eşitliklere yapılan özgül bir referansın birleştirilmesinde aranmalıdır. Kısaca, genel teorik düzeyde hegemonyanın doğası ve dinamikleri hakkında *göstergeler* koymak mümkün iken, bu konuda önemli bir ilerleme sadece özgül projelere başvurarak sağlanabilir.

Pasif Devrim ve Manevra Savaşları

Bu bağlamda önemli bir soru, ‘tek uluslu’ ve ‘iki uluslu’ projeleri hegemonik karakteri olmayan politik, entelektüel ve ahlâkî programlardan ayıranın ne olduğudur. Gramsci’nin çalışması burada özellikle kullanışlıdır. Bu çalışma, yayılmacı bir hegemonyada (ya da ‘tek uluslu’ projede) çeşitli ‘pasif devrim’ biçimlerinden halk kitlelerine karşı açık bir ‘manevra savaşı’na doğru uzanan bir süreklilik olduğunu savunur. Yayılmacı bir proje, işçi sınıfı (bu şekilde çağrılсын ya da çağrılmasın) da dâhil olmak üzere halk kitlelerinin önemli bir çoğunluğunun (tamamı olmasa bile) aktif desteğini sürdürmekle veya bu desteği genişletmekle ilgilidir. Bu da, sürdürülmesi ulusun çıkarlarını bir bütün olarak geliştirmeyi he-

¹¹ Bu tür yaklaşım örnekleri için bkz. Laclau 1977, 1980a,b.

defleyen 'ulusal-popüler' bir programın başarılı şekilde izlenmesine bağlı maddî ve sembolik ödüllerin bileşimi yoluyla sağlanmalıdır.

Bu tür yayılmacı hegemonya, çeşitli 'pasif devrim' biçimlerinde yoktur. Pasif devrim, bir yandan politik liderliğin hâkimiyetinin sürmesi lehine kitlesel girişimleri etkisizleştirip başka kanallara aktarırken ('pasif') bir yandan da toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesini ('devrim') içerir.¹² Gramsci için 'pasif devrimlerin' hayatî unsuru, toplumsal ilişkilerin yeniden-örgütlenmesi ya da yeniden-yapılandırılmasının *devletleştirilmesi*'dir ki tabandan gelen halk inisiyatifi bastırılabilsin ya da yıkılabilsin ve yöneten-yönetilen ilişkisi süreklilik kazansın ya da yeniden dayatılabilsin. Tamamen gelişmiş bir 'genişlemeci hegemonya' ile karşılaştırıldığında 'pasif devrimde' eksik olan, hâkim sınıf güçlerinin olduğu kadar kitlelerin de yararına olan 'ulusal-popüler' hedeflerin izlenmesine kitlelerin katılımı için gerekli dürtü ve fırsatları sağlayan bir mutabakat programıdır. Bunun yerine 'pasif devrim', (şâyet varsa) belirli kitlesel çıkarların 'ulusal-popüler' projeye organik entegrasyonundan ziyade mekanik bir uzlaşma oyunu yoluyla geliştiren bir konum savaşı aracılığıyla hâkim güçlerin çıkarlarını halk kitlelerine dayatmaktadır. Kabul edilmelidir ki, bu liderlik tarzı konusunda Gramsci'nin tahlilleri, kesinlik taşımaktan ziyade yol göstericidir. Bu tahliller, 'pasif devrimin' (yukarıda tanımlandığı şekliyle) normal biçimleri yoluyla (yayılmacı bir hegemonya ile 'pasif devrimin' özelliklerini birleştiren ama onları farklı şekillerde 'ulusların' her birine yönlendiren) geçiş niteliği taşıyan 'iki uluslu' projelerden ('pasif devrim' ile 'manevra savaşları' arasında bir geçiş biçimi olarak görülebilecek) bir toplumsal denetim aracı olarak 'baskı, sahtecilik ve yozlaşmaya' kadar uzanan farklı 'pasif devrim' biçimlerinin daha ayrıntılı ele alınmasıyla genişletilebilirler.¹³ Genel olarak değerlendirecek, bu biçimleri mevcut toplumlarda birleşmiş şekilde bulabiliriz ve belirli durumlarda bu bileşimleri tanımlamak önemlidir.

Diğer uç noktada 'yayılmacı hegemonik proje', popüler demokratik konularda yaygın bir destek sağlayarak politik ve ideolojik hâkimiyet

¹² Gramsci'nin 'pasif devrim' tahlili için bkz. Buci- Glucksmann, 1978; Sassoon, 1980, s. 204-217; Sassoon, 1982, s. 127-149

¹³ Baskı, sahtecilik ve yozlaşma için bkz. Gramsci, 1971, s. 80, 95 ve passim.

sistemini tehdit edenlere (örneğin, ‘yeni toplumsal hareketler’) ve/veya popüler kitle örgütlerine, özellikle işçi sınıfıyla bağlantılı olanlara (birikimin riskte olduğu durumlarda) karşı verilen açık bir ‘manevra savaşı’dır. Bu tür açık savaşlar, bir hegemonya krizine işaret ederler, ancak bu krize denk düşen bir birikim stratejisi kriziyle ilişkilendirilmeleri gerekmez. Açık manevra savaşlarının bazen yıllarca sürmesine rağmen (özellikle bağımlı kapitalist toplumlarda), bu savaşların genellikle geçiş niteliğinde olduğu ve yeni bir hegemonya döneminin koşullarını hazırladığı da kaydedilmelidir. Bu anlamda bir manevra savaşı, pekâlâ kısa ömürlü olabilir (en azından yönetici sınıf stratejisinin hâkim özelliği olarak) ve halk kitlelerinin ilişkilerini ve ‘çıkarlarını’ yeniden tanımlamak ve bunları (tipik olarak ‘iki-uluslu’) yeni bir proje ile ilişkilendirmek için ideolojik bir saldırı ile birleştirilebilir. Ya da ‘pasif devrim’ aracılığıyla normalleştirme yoluna sığınılabilir. Faşizm, askeri diktatörlük veya Bonapartizm gibi ‘istisnaî’ devlet biçimlerinin oluşması ve sağlamlaşması, manevra savaşından politik hâkimiyetin daha istikrarlı (ancak demokrasi-dışı) biçimlerine geçişle ilgili sayısız örnek sağlar.

Hegemonya ve Tarihsel Blok

Başarılı hegemonik projeler, temel ve üstyapı arasında organik bir ilişkiyi içeren bir ‘tarihsel blok’ kurma kapasiteleri ile dikkat çekerler.¹⁴ Bu anlamda ekonomik ve ekonomi-dışı ilişkiler arasında olumsal bir karşılıklılık meydana getirirler ve böylece sermaye birikimini desteklerler. Peki, bu hegemonik gücün daima ve kaçınılmaz şekilde ekonomik olarak hâkim sınıf ve/veya sınıf fraksiyonu olduğu anlamına mı gelir? Eğer hegemonya sadece hegemonik projelerin belirlenmesinde lider rolü alanlar tarafından uygulanabiliyorsa, cevap olumsuz olmalıdır. Çünkü hegemonik projeleri değerlendirmek, ekonomik olarak hâkim sınıf veya sınıf fraksiyonlarından çok, tipik olarak organik entelektüellerin (finans gazetecileri, politikacılar, felsefeciler, mühendisler ve sosyologlar) rolüdür. Hegemonyada devlet biçimine kayıtlı yapısal belirlenimler çerçevesinde meydana gelen kısa dönemli çalkalanmalarda, özgül hegemonik

¹⁴ ‘Tarihsel blok’ kavramı üzerine bkz. Gramsci, 1971, s. 137, 168, 360, 366, 377 ve 418.

projelerin öncülerinin çeşitliliği için daha fazla alan vardır. Bununla birlikte, eğer hegemonik bir konum, sınıf (ya da fraksiyon) çıkarlarının güçlendirilmesi için belirli bir projenin net etkisinden kaynaklanabiliyorsa, cevap olumlu olabilir. Nitekim kapitalizm, sosyalizme geçiş olmaksızın yeniden-üretildiği ya da barbarlığa doğru çökmediği sürece, ekonomik olarak hâkim bir sınıf (hegemonya kuran sınıf olması gerekmez) salt tanım itibarıyla varolmak zorundadır. Ancak, hâlâ hâkim sınıfın içinde ege- men bir fraksiyonun olup olmadığını, sermayenin (ya da fraksiyonların- dan birinin) ekonomik hegemonya kurup kurmadığını ve sermayenin (ya da fraksiyonlarından birinin) politik, entelektüel ve ahlâkî hegemonya kurup kurmadığını belirlemek zorundayız. Ekonomik hâkimiyet ve/veya ekonomik hegemonya ile geniş anlamda hegemonya arasındaki yer de- ğiştirme olasılıkları dikkate alındığında, bu konular sadece özgül üst-be- lirlenmiş konjonktürler ışığında çözülebilir. Açıkçası, bu konuları sadece somut durumların somut tahlilleri çözecektir.

Hegemonya ve Dönemselleştirme

Son olarak, hegemonyanın devletin dönemselleştirilmesi için ne ifade ettiğini ele alalım. Kapitalizmin dönemselleştirilmesinde değişen biri- kim stratejilerinin ve devlet müdahalesinde bunlara bağlı değişikliklerin rolünü daha önce vurgulamıştık. Fakat devlet gelişimini aşamalara böl- mek için yeterli bir zemin sağlama konusunda bu da fazlasıyla tek taraf- lı bir yaklaşım olurdu. Çünkü bu yaklaşım, devlet müdahalesinin ve yü- rütme-yasama değişikliklerinin değişen biçimlerine odaklanmakta ve temsiliyet, toplumsal tabanlar, devlet projeleri ve hegemonyadaki de ği- şiklikleri göz ardı etmektedir. Teorik olarak müdahale biçimlerinin ve devletin yasama ve yürütme organlarının rolünün, sermaye dolaşımının farklı eklemlenme tarzlarına uyum sağlamak için nasıl değişmesi gerek- tiğini göreceli soyut kavramlarla açıklamak çok da zor değildir. Bunla- rın özgül birikim stratejileri ile ilgili olarak özgül ulusal ekonomiler dü- zeyinde nasıl değişeceği ise bu kadar net değildir.

Devletin temsil biçimlerinin ve toplumsal temellerinin, devletin fa- liyetlerinin ve etkisinin sermaye dolaşımındaki dönüşümlere uyum sağ- layabileceği şekilde değişmesinin gerekip gerekmediğine karar vermek

ise daha da zordur. Korporatizmin son dönemlere ait tahlilleri, modern devletin biçiminin korporatist kurum ve programların farklı gelişimi ve istikrarı aracılığıyla açıklanması konusunda kesinlikle zayıf bir geçmişe sahiptir. Benzer şekilde, Poulantzas'ın 'otoriter devletçilik' çalışması da, bu yeni devlet biçimi ile ilgili toplumsal temeller ve temsil biçimleri üzerinde belirsiz kalmıştır (Poulantzas 1978a: 203-49). Bu teorik problemler, devlet sisteminin değer-biçimi ile alt-belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Dahası, saf kapitalist üretim biçimi (KÜT) ya da soyut uluslararası sermaye dolaşımından çok gerçekten varolan toplumlar düzeyinde konumlandığı için devlet, zorunlu olarak ekonomik ve sınıfsal konuların ötesine uzanan çeşitli mücadelelerin alanı ve hedefi olmaktadır. Bu iddialar, devletin dönemselleştirilmesinin ekonomik veya sınıfsal konuların ötesine uzanan kıstaslar da içermesi gerektiğini söyler.

Buna bağlı olarak, öyle görünüyor ki, devletin herhangi bir teorik dönemselleştirilmesinin çeşitli soyutlama düzeylerinde ve farklı 'tek-taraf-lılık' ya da karmaşıklık derecelerinde yapılması gerekmektedir. Sermaye dolaşımının dönemselleştirilmesini değişen 'birikim stratejilerine' başvurarak açıklamak zorunda olduğumuz gibi, 'ideal kolektif kapitalist' (örneğin liberal devlet, müdahaleci devlet, otoriter devlet) kapasitesiyle devletin dönemselleştirilmesini de değişen hegemonik projeler ve/veya hegemonya krizlerinin izahı ile açıklamalıyız. Bu bağlamda, hegemonyanın üç unsuru olduğu hatırlanmalıdır: Yapısal belirlenimi (ki, ikinci olarak, devlet iktidarının toplumsal temellerinin de araştırılması gerektiğini vurgular) ve hâkim birikim stratejisi ile ilişkisi. Açık bir şekilde, verili bir dönemselleştirmede bu farklı unsurlara verilecek görece ağırlıklarda bazı farklılıklar olacaktır. Örneğin, 'istisnai' devletleri ele alırken devlet sisteminin farklı organlarının görece güçlerine daha fazla ağırlık verilecek ama 'olağan' devletlerin tahlilinde ise, hâkim politik temsil biçimlerine daha fazla önem atfedilecektir. Fakat tam bir açıklama, gerek demokratik gerekse demokratik olmayan devletlerle ilgilenirken her iki unsuru da göz önünde bulunduracaktır.

Sonuç Değerlendirmeleri

Sözlerimi yeterince açık olmayan ve daha fazla çalışma gerektiren bazı içermelere işaret ederek tamamlayacağım. İlk olarak, Japonya'da Itoh ya da İngiltere'de Elson tarafından önerilen değer-biçimi tahlilini benimseyerek (ve uyarlayarak) ekonomik indirgemeciliğe düşmeden ekonomik belirlenimcilik için bir yer açmak istiyorum. Burada, konuyla ilgili üç mesele var. Biçim-analitik bir yaklaşım, değer-in emek teorisini, yani emek gücünün gerçek bir meta olduğu ve değer-inin kendi (yeniden) üretiminde tüketilen metaların değeri ile belirlendiği görüşünü reddetmeyi gerektirir. Bunun yerine, emek gücünü, birikim sürecindeki dolaşımı değer-biçiminin hâkimiyetinde örgütlenen kurgusal bir meta olarak görür. Bu, sadece, emek sürecinin değer-biçiminin hâkimiyeti altında örgütlenmesine değil, aynı zamanda ücret-biçiminin emek piyasası, endüstriyel ilişkiler, kolektif tüketim ve benzerlerinin işleyişini şekillendirmekteki rolüne de işaret eder. Dolayısıyla, biçim-analitik bir yaklaşım, değer-biçiminin sermaye birikimi için sonuçlarını tahlilde *Das Kapital*'in politik ekonominin eleştirisine yaptığı hayati katkıyı sürdürür. Bu da, kapitalist üretim tarzının özgüllüğünü bazı yeni tahlillerde tercih edilen bir tür evrensel ama her şeyi düzleştirici 'söylem-teorik' yaklaşım içinde eritme çabalarının reddedilmesi anlamına gelir. Bu yaklaşım, ayrıca sermaye dolaşımının ya da değer-biçiminin zorunlu maddî bir birliği olmadığını ve varolan her birliğin – tamamıyla ekonomik düzeyde olsa bile – uygun bir birikim stratejisi izlemenin başarısına bağlı olduğunu göstermeye yardımcı olur. Bu, özgül bir konjonktürde birikim için gerekli tüm karmaşık ekonomik, politik ve ideolojik koşullara yönlendirilmelidir.

İkinci olarak, değer-biçimine ve değer-in özüne ilişkin bu yaklaşımı benimsemekle, devlet biçimine (*Staat als Form*) ve devlet iktidarına ilişkin paralel bir yaklaşım için zemin hazırlamaya çalıştım. *Staatsableitungdebatte*'in katkılarını bir yana bırakmaya çalışmanın çok ötesinde, nasıl 'biçim işlevi sorunlu hale getirir' tahlilini doğruladım ve bu hayati önemdeki kavrayışı nasıl geliştirebileceğimiz konusunda öneri getirdim. Bununla birlikte, devlet biçiminin üç farklı unsuru hakkında ipucu verir ve bunların her birinin devlet işlevlerini sorunlu hale getirebileceğini ileri sürerken bir yandan da devlet iktidarının incelenmesi gereken iki öz-

sel boyutuna daha işaret ettim. İşte tam burada ‘hegemonik proje’ fikri hayatî önem taşımaktadır. Çünkü hegemonik bir projenin başarılı şekilde yayılması, devlet iktidarı için yeterli toplumsal temeli sağlar ve aynı zamanda devlet aygıtına biçimsel birliğini tamamlaması için belirli bir düzeyde özsel birlik dayatır.

Üçüncü olarak, ‘birikim stratejisi’ ile ‘hegemonik proje’yi ayırarak, daha çok bilinen ‘birikim’ ve ‘yasallaştırma’ kuplesiyle önerilen devlet faaliyetleri hakkındaki açıklamaları (örneğin O’Connor 1973) geliştirmeye çalıştım. ‘Birikim’ ve ‘yasallaştırma’ kavram çifti, hem yüzeysel hem de tek taraflı kullanılma eğilimindedir. Ancak ‘birikimi’ destekleyen devlet faaliyeti, acil ekonomik çıkarlarla sınırlanamaz ve sermaye dolaşımının çok uzağına çekilmiş politik ve ideolojik konulara uzanır. Benzer şekilde, ‘meşrulaştırma’, devletin özgün politik ve/veya ideolojik unsurlarına (hukuk düzeni, yöneticilerin hesap sorulabilirliği ve ‘ulusal-popüler’ destek gibi) gönderme yapıyor gibi görünürken bir yandan da uzun dönem istikrarı birikimin teşvik edilmesine bağlı maddî tavizlerin süregelmesine de dayanmaktadır. Bu problemlere işaret ederek ‘birikim’ ve ‘meşrulaştırma’nın asla birbiriyle çatışmadığını ya da devletin çelişkili faaliyetlerini gerektirmediklerini ima etmiyorum. Bunun yerine, daha karmaşık olan ‘birikim stratejisi’ ve ‘hegemonik proje’ kategorilerinde düşünerek bu çatışma ve çelişkileri daha iyi tahlil edebileceğimizi savunuyorum.¹⁵ Bu, alışıldık kuplenin her iki terimi de ihmal edilme eğilimi gösteren ‘stratejik’ boyutlara (maddî, toplumsal ve zamansal) sahip olduğu ölçüde özel bir önem taşır. Nitekim aralarında varolduğu iddia edilen çelişkiyle dinamik, stratejik bir bakış açısı ile ilgilendiğimizde, bu çelişkinin bazen ‘hegemonik projeler’in değerlendirilmesi ile nasıl çözüldüğünü görebiliriz. Bu projeler, birikimde bağımlı toplumsal güçlerin tikel çıkarlarını da gözeten genel bir çıkarı başarıyla savunurlar. Bu olasılık da, özneleri celbeden, onları çıkarlarla donatan ve konjonktürel olarak özgül yollarla örgütleyen özgül politik ve ideolojik eylemlere bağlı-

¹⁵ Son çalışmamda geliştirilen ‘devlet projesi’ kavranı, özellikle yasallaştırmanın hukuki-politik unsurları ile ilgilenmek için olasılıkla daha iyi olacaktır. Bu, ‘hegemonik proje’ ve ‘toplumsal taban’ kavramlarını yasallaştırmanın daha geniş unsurları ile ilgilenmekten kurtaracaktı

dır. Bu yolla güç ilişkilerinin, çıkarların ve öznelliklerin 'ilişkisel', olumsal karakterini ortaya koyduğumu ve 'nesnel' çıkarları zorunlu olarak soyut bir şekilde sunmanın güçlüklerini açığa çıkardığımı umuyorum.

Dördüncü olarak, hegemonyayı özgül 'hegemonik projeler' çerçevesinde ele alarak, çoğu Gramsci yorumunda görülen hegemonyayı oldukça statik bir görüş birliğine ve/veya daha geniş kapsamlı tanımlanmış sağduyuya indirgeme eğilimini aşmaya çalıştım. Bunun yerine, liderliğin özgül konjonktürlerde kesin hedeflere doğru dinamik hareketini vurguladım. Bu yaklaşım, umarım hegemonik krizlerin doğasını kavrama konusunda daha yararlıdır ve bizim onları ideolojik krizlerden daha kesin şekilde ayırmamızı mümkün kılar. Çünkü hegemonik bir kriz daima özgül bir hegemonik projenin krizidir ve aynı temel ideolojik matriste hedefleri ve taktikleri yeniden belirleyerek pekâlâ çözülebilir. İdeolojik bir kriz ise biçim olarak daha geneldir ve uygulanabilir etiklerin, sağduyunun ve kesin değerlerin daha radikal bir yeniden-eklemlendirilmesini gerektirir.

Beşinci olarak, Gramsci'ye olduğu kadar Poulantzas'a da dayanarak, hegemonyanın yapısal belirlenim ve sınıf liderliği unsurlarını ayırdım. Bu, hegemonya tahlillerinde sıklıkla görülen idealizm ya da kararlılık eğilimlerini sınırlamak için zorunludur. Çünkü hegemonya değerler üzerine görüş birliğine ya da kalpleri ve zihinleri kazanma savaşında galip gelmeye indirgenemez; ayrıca farklı kimlikleri ve/veya çıkarları birbirine bağlayan ve bunların arkasındaki desteği harekete geçiren bir projeye basitçe karar vererek de sağlama alınamaz. Hegemonya için mücadeleler, daima özgül, stratejik olarak seçici zeminlerde gerçekleşir. Ve bu da demektir ki, varsayılan hegemonik projelerin başarısı, özgül içeriklerine ve cazibelerine olduğu kadar üretimlerini ve kabullenilmelerini etkileyen yapısal koşullara da bağlıdır.

Altıncı olarak, hegemonik projeler kavramını toplumsal düzeyde yerleştirmek ve 'ulusal-popüler' ile arasında bağlantı kurmakla, hâkim sınıfın hegemonyasını güvence altına almakta sınıf-dışı güçlerin önemini göstermeye çalıştım. Verili bir hegemonik projenin sınıf karakteri, unsurlarının *a priori* sınıf âidiyetine ya da yandaşlarının benimsediği herhangi bir sınıf kimliğine bağlı değildir. Aksine o projeyi özgül bir konjonktürde izlemenin etkilerine bağlıdır. Çoğu durumda bir burjuva hegemonik

projesi, sınıflar arası karşıtlıkları (ve bazen sınıfların varlığını bile) reddetmeyi ve/veya ekonomi-dışı ya da sınıfsız hedeflerin takibinin vurgulanmasını gerektirir. Ancak hedefleri, hâlâ (diğer birçok şey arasında) birikim sürecine bağlı olacaktır. Bu anlamda söz konusu hedefler, hâlâ ekonomi ile ilgili olduğu kadar ekonomik koşullara da bağlıdır.

Son olarak, eğer sınıflar sınıf-dışı terimlerle adlandırılacaksa, o zaman sınıf-dışı talepleri ve çıkarları tatmin ve temsil etmek için donanım sağlanmalıdır. İşte bu anlamda yeni toplumsal hareketlerin gelişmesi, hem parlamenter hem de korporatist biçimler bu hareketleri kapitalist devletin toplumsal temelleriyle bütünleştirmek için gerekli araçları sağlayamadıkları sürece var olan hegemonik projeler için sorunlar çıkaracaktır. Ancak bu tür sorunlara atıfta bulunmak, zaten, çok daha ayrıntılı araştırma gerektiren konulara işaret etmek anlamına gelir. Umarım, başkalarını benzer çizgilerde çalışmaya kışkırtmak için söylenenler yeterli olmuştur.

POULANTZAS ve FOUCAULT'DA İKTİDAR ve STRATEJİ ÜZERİNE

1968 Mayıs'ındaki olaylardan sonra çoğu Fransız entelektüel, 'Marksizmin krizde' olduğunu savundu.¹ Bu tür iddialar çok yeni değildi. Hattâ Masaryk bu türdeki bir ilk krizin daha yüzyılın başlangıcında yaşandığını iddia etmişti. Fakat şimdiki kriz, Marksizm *içindeki* bir krizden çok Marksizm'in krizi gibi görünüyordu. Öyle ki sadece geleneksel Marksist kavramları yenileyerek ya da yeniden düzenleyerek çözülebileceğe de benzemiyordu. Nitekim Marksizme eklemeler yaparak kurtarma çabaları da oldu. Başvurulan teoriler arasında varoluşçuluk, yapısalcılık, psikanaliz ve dil teorileri de vardı (son dönemlere ait bir inceleme için bkz. Poster 1984: 20-40). Bu türden bir çaba da Nicos Poulantzas'dan geldi. Poulantzas, krizde olduğunu kabul ettiği Marksizmin içinde bulunduğu o çıkmazdan kurtulabilmesine yardımcı olmak için diğer disiplinlerin kullanılmasını önerdi. Bu noktada, genellikle dilbilimi, psikanaliz ve Foucault'nun çalışmasından bahsetti (Poulantzas 1979a: 14-5; 1979b,c). Lâkin pratikte, kendisi hem dilbilimini hem de psikanalizi göz ardı etti ve sadece Foucault'nun çalışmalarını dikkate aldı. Daha o zaman

¹ Bu bölüm üzerinde çalışmaya Nicos Poulantzas hakkında bir kitap hazırlarken çalışmaya başladım. Takip eden versiyonları Essex ve Sussex Üniversiteleri, the Polytechnic of Central London ve Floransa'daki the European University Institute'da sunuldu. Sondan bir önceki versiyon, European University Institute'da Jean Monnet Araştırma Görevlisi olduğum dönemde yazıldı. Son metin ise Grigoris Ananiadis, Ted Benton, Jim McGeachey ve Philip Schlesinger'ın yorumlarından ve eleştirilerinden büyük ölçüde faydalandı.

bile, bir epistemolog ve genel teorisyen olarak Foucault ile iktidarın belirli tekniklerini ve devletin özelliklerini araştıran biri olarak Foucault arasında ayırım yaptı. Poulantzas, ikinci (bir) Foucault'yu faydalı görüyordu ve dolayısıyla da Foucault'nun daha genel olan epistemolojik ve teorik projesini reddetti. Bu bölümde Foucault'nun çalışmasının Poulantzas'ı nasıl etkilediğini ve Poulantzas ve Foucault'nun Marksist politik teorinin içerdiği bazı problemleri nereye kadar çözebildiklerini ele almak istiyorum.

Poulantzas ve Foucault

Farklı yaklaşımlarını karşılaştırmadan önce, her iki teorisyeni de kısaca tanıtmalıyız. Hem Foucault'nun hem de Poulantzas'ın teorik gelişimleri dümdüz bir hatta oturmamaktadır ve her ikisinin de çalışmalarındaki tüm dönüşleri ve sapmaları ele almaya çalışmanın çok anlamı yoktur. Bunun yerine, 1970'lerden başlayarak geliştirdikleri iktidar ve strateji tahlilleri üzerine odaklanacağım. Dolayısıyla Foucault için anahtar çalışmalar *Disiplin ve Ceza* ([Discipline and Punish] bundan sonra *DC* olarak kısaltılacak), *Cinselliğin Tarihi* ([History of Sexuality] bundan sonra *CT* olarak kısaltılacak) adlı eserinin *Bilme İradesi* ([The Will to Know] bundan sonra *Bİ* olarak kısaltılacak) başlıklı birinci cildi ve *İktidar/Bilgi*'de ([Power/Knowledge] bundan sonra *İ/B* olarak kısaltılacak) toplanan çeşitli röportajlar ve makaleler; ve Poulantzas için anahtar çalışmalar, *Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar* ([Classes in Contemporary Capitalism] bundan sonra *ÇKS* olarak kısaltılacak), *Diktatörlüğün Krizi* ([The Crisis of the Dictatorship] bundan sonra *DK* olarak kısaltılacak) ve *Devlet, İktidar, Sosyalizm* ([State, Power, Socialism] bundan sonra *DİS* olarak kısaltılacak)'dır. Her iki durumda da bu kitaplarla ilgili makale ve röportajlara başvurabilirim.

Nicos Poulantzas'ın büyük teorik katkısı, sınıfsal politik güçlerin değişen karakteri ve devletin kurumsal biçimi arasındaki etkileşim sayesinde yeniden-üretilen bir toplumsal ilişki olarak devlet iktidarı görüşünün geliştirilmesi olmuştur. Poulantzas, bu görüşün geliştirilmesi çerçevesinde, politik sınıf hâkimiyeti ve/veya ulusal-popüler hegemonya mücadelelerine ve modern devletin kurumsal biçimine dair ayrıntılı açıkla-

malar sunmuştur. Poulantzas yoluna, devletin toplumsal gövde (kanunlarının mülkiliği, geçici örgütlenmesi, kültürel yaşamı) ve bireysel gövde (şiddet, hukuk, vatandaşlık, dil, sağlık hizmetleri yoluyla) alanlarının örgütlenmesindeki rolünü tanımlayarak devam etmiştir (Poulantzas 1978a). [Tespitlerini] Foucault'daki disipliner teknolojilerin sürekli, uzayıp giden, yerel, 'kılcal' karakterine ilişkin tahlillere borçlu olduğu özellikle açıktır (krş. Somerville 1980). Daha genel olarak, Poulantzas, 1970'lerdeki gelişimi boyunca, devletin doğasını giderek artan bir şekilde bir *stratejik seçicilik* sistemi olarak ve politik mücadelenin doğasını da hâkimiyet için *rekâbet etmekte olan stratejiler* alanı olarak vurguladı.

Michael Foucault, bir Fransız felsefeci ve tarihçiydi. Diğer ilgi alanları arasında bulunan hümanizme ve ortodoks Marksizme karşı çıkan Foucault'nun ilk dönem eserleri prensipte epistemolojik ve metodolojikti. Erken dönem temalarından biri olan ve bireylerin kavrayış fikrinin eylemlerinin de başlangıç nedeni olarak görülebilecekleri fikrini tümüyle reddetti. Bu meseleyi daha sonraki çalışmalarında, bireysel öznelerin kendilerini toplumsal pratiklerindeki ıslah ve normalleştirmeler yoluyla oluşturdıkları iddiasına dayanarak geliştirdi. Foucault, Mayıs 1968 olaylarının ardından, toplumsal ilişkilerdeki çok-değerlilik, bilgi ve iktidar, süreksizlik ve kopuş problemlerine döndü. Bu, iktidarın modern toplumlardaki doğasının incelendiği *Discipline and Punish* ile *Will to Know* adlı eserlerinde görülebilir. Böylece Foucault, iktidarı özü itibariyle hiçbir *a priori* ve ayrıcalıklı kökeni içermeyen bir toplumsal ilişki olarak değerlendirerek, iktidara ilişkin hem liberal hem de Marksist açıklamaları reddetti. Foucault bilhassa iktidarın üç ana özelliği üzerinde durdu: Devlet, tüm toplumsal ilişkilere içkindir; devlet, kurumların yanı sıra söylemlerle de eklemlenmektedir; ve devlet, çok-değerliliğe sahiptir (bu anlamda farklı stratejilerle birleştirilebilir). Foucault, bütün bunlar dışında, farklı iktidar teknolojileri, normalleştirme programları ve stratejilerin esneklikleri üzerine odaklandı. Bu yolla, bilgi ve iktidarın dayandığı özgül kombinasyonların ve öznelerin yaratılması, düzenlenmesi ve birbirlerine bağlanmasıyla ilişkili olan çeşitli sosyal topluluklara dikkat çekti.

Foucault iktidar çalışmalarına alttan, iktidarın mikro-fiziğiyle, yani, farklı kurumsal alanlarda belirli uygulama biçimleriyle başlamak gerek-

tiği konusunda ısrar etti. Böylece, modern devletin disipliner tekniklerinin *ancien rejim*de devlet iktidarının merkezlerinden oldukça uzakta bulunan dağınık yerel alanlardan kaynaklandığına ve burjuva hâkimiyetinin uygun bir küresel stratejisine daha sonra eklendiklerine dikkat çekti (DC). Hiç kimse farklı iktidar biçimlerinin birbirine tüm bir sınıfsal hâkimiyet kalıbı üretilmesi amacıyla bağlantılandırıldığını düşünmesin: İktidar ilişkileri bu şekilde bağlantılı olabilir, fakat aynı şekilde parçalanmış ve çelişki içerisinde de olabilirler. Daha genel olarak Foucault, toplumsal olaylara ilişkin bütünsel ya da bütünleştirici yorumları her zaman reddetti. Bunun yerine iki ana yöntemi savundu: Biri arkeolojik, diğeri soybilimsel yöntem. Söylemlerin arkeolojisi, özel düşünce kalıpları oluşturacak özgül söylemleri yönlendiren biçimlendirme kurallarının yeniden inşasını içeriyordu; disiplinlerin soy kütüğü ise, tek çizgide oluşan teleolojik ve özcü bir açıklamaya sığınmadan kurumların karmaşık temellerinin açıklamasını içeriyordu. Ve böylece, Foucault'nun tipik temaları süreksizlik, istikrarsızlık, ayrılık, tersine dönüşler, farklılık ve dağılma kavramları oldu. Ama en azından, toplumsal formasyonların doğası hakkında bazı kavrayışlar sağladı. Hattâ *Discipline and Punish* iktidar mekanizmalarının dağılımı ile daha fazla ilgiliyken, *Will to Know* farklı mekanizmaların toplumsal düzenin üretilişine nasıl eklemlendiğiyle daha fazla ilgilidir. Bu ilgi Foucault'nun College de France'da verdiği yönetimsellik^{*} derslerinde daha da açıktır. Bununla birlikte, *History of Sexuality*'nin, *Will to Know*'dan (Cilt I) sonraki iki cildinde de Foucault'nun çalışması cinsel öznenin oluşumunun daha ayrıntılı bir açıklamasına doğru fazla kaymıştır. İktidar mekanizmalarına daha az önem veren Foucault, kendilik hakkındaki etik söyleme daha fazla ağırlık vermiştir.

Hem Poulantzas hem de Foucault, ne genel teorik varsayımlarında berraklık ne de belirli konulara değinen savlarında tutarlılık modelleri

* Bir dizi tıbbî, yasal, etik ve politik pratiklerin karmaşık kültürel formasyonun şaşırtıcı gelişimlerini gözler önüne seren Foucault, *hastane, hapishane...* v.b. gibi kurumlar çerçevesinde incelediği kavramları devlet kuramı çerçevesinde değerlendirirken, yönetimsellik kavramıyla [yönetmek (*gouverner*) düşünme sistemleri ('*mentalite*')] ve iktidar ile bilgi biçimleri ilişkisini göstermeyi amaçlamış ve iktidar ile bilgi biçimleri ilişkisindeki bakışımı göstererek, iktidar teknolojilerinin, bir politik rasyonalite olmadan anlaşılamayacağına işaret etmiştir. –y.n.

oluşturabilecek kitaplar yazdılar. Bu, yalnızca çalışmalarının zaman zaman maruz kaldığı boş bakışlarda değil, çalışmaları hakkındaki çelişkili yorumlarda da yansımaktadır. Dolayısıyla Poulantzas, çeşitli şekillerde, hem kaba yapısalcı bir Marksist olarak, hem sofistike bir neo-Gramscici teorisyen olarak, hem politik olana ekonomi ve/veya ideolojinin aleyhine gösterilen abartılı bir ilginin faili, hem de devletin göreceli özerkliğinin hayalî önemdeki teorisyeni olarak sunulmuştur. Benzer şekilde, Foucault, bir post-yapısalcı olarak, bir söylem teorisyeni olarak, bir anti-Marksist olarak (örn. Sheridan 1980) ve Batı Marksizmini daha yukarılara taşıyan biri olarak (Poster 1984) sunulmuştur. Foucault ve Poulantzas'ın çalışmalarının tümüyle yorumlanması bu kitabın konusu değildir, zira bu kitapta sadece iktidar ve strateji hakkındaki savlarıyla ilgileniyorum. En azından, bu bölüm, teorik tutarsızlığın karşıt biçimlerinin 'arkeolojik' temellerini araştırarak Foucault ve Poulantzas'ın çalışmalarının bu kadar çeşitli yorumlara neden açık olduğu konusunda bir fikir sağlayabilir.

Stratejim, Poulantzas ve Foucault'nun çalışmaları arasındaki farklı ilişki tiplerini ele almak ve farklı konumların izini toplumsal düzen meselesinin ortaklaşa tahlili aracılığıyla sürebilmektir. Bu konuları araştırırken ana referansım Poulantzas'ın savlarıdır. Bunun iki nedeni vardır. İlk olarak, iktidar ve strateji meselesinde Marksist ve Foucaultcu yaklaşımları bitleştirme ve bu çerçevede Poulantzas'ı maşa olarak kullanma yolundaki yaygın çabalara rağmen aslında Poulantzas, eleştirenlerinin işaret ettiği kadar fazla "Foucaultcu", ama daha az "Marksisttir". Dolayısıyla, bu bölümün bir başka amacı da, Poulantzas'ın devlet iktidarı hakkındaki görüşlerinin daha doğru bir açıklamasını sunarak Marksist ve Foucaultcu yaklaşım tartışmalarındaki dengesizliği düzeltmektir. Ve ikinci olarak, son dönemdeki Poulantzas, bir Marksistten ziyade Foucaultcudur, çünkü çalışmasını Foucault'nun çalışması ile bilinçli olarak ilişkilendirmiştir. Poulantzas, Foucault'nun bazı özgül kavramlarını ve savlarını ele almış, ancak kendi teorisini ve politik sonuçlarını Foucault'nun daha genel yaklaşımından ayırmıştır. Bununla birlikte, bu bölümde, başlangıçta iki yaklaşım arasındaki ilişki Poulantzas'ın terimleri aracılığıyla düzenlenmiş olsa da, Foucault'nun yaklaşımı, Poulantzas'ın açıklamalarının adlandırılması üzerinden, daha ayrıntılı ele alınmasıyla ve böylece her iki yaklaşımın doğası ve sınırlamalarının bazı genel yansıma-

larının sunulmasıyla devam edilmiştir. Bu bölüm, iktidar ve stratejinin doğası hakkında bazı genel gözlemlerle sona ermektedir.

Poulantzas ve Foucault Arasındaki Bağlantılar

Poulantzas ve Foucault'un çalışmalarının ilişkilendirilebileceği dört ana yol vardır. İlk olarak, Poulantzas'ın Foucault ve meslektaşlarından doğrudan ve açık alıntıları vardır. Bununla birlikte, bu büyük oranda tek yönlü bir trafiktir, çünkü bildiğim kadarıyla, Foucault'nun kendisi Poulantzas'dan hiç alıntı yapmamıştır. İkinci olarak, iki teorisyen arasında çakışmalar vardır. Bunlar genellikle Poulantzas'ın kendi yaklaşımını daha net bir şekilde belirlemesini ve/veya o dönemin Fransa'sındaki entelektüel havaya uydurmasını sağlamıştır. Dahası, bu açıdan her iki tarafa da hareket vardır. Dolayısıyla Foucault, 1970'li yıllarda Marksist yaklaşıma karşı daha fazla sempati duymaya başlamıştır. Hattâ, bir keresinde Marx'ın düşünceleriyle dolaylı ya da dolaysız ilişkili olan bir dizi kavramı kullanmadan ve (kendini) Marx'ın tanımladığı entelektüel bir zemin üzerine yerleş(tir)meden tarih yazmanın imkânsız olduğunu söylemiştir (B/İ: 53). Üçüncü olarak Poulantzas, bu alıntılara ve çakışmalara rağmen, Foucault'yu şiddetle eleştirmiştir de. Bu eleştiriler, Foucault ile konumlarının teorik ve politik olarak farklılaştırılmasında Poulantzas'a yardımcı olmuştur. Dördüncü olarak, bu açık seçik belirtilmiş farklılıklara rağmen, iktidara ve devlete kişisel yaklaşımlarında saklı bulunan bazı paralellikler de mevcuttur. Bu paralelliklerin araştırılması, iktidar ve stratejiye ilişkin hem Poulantzascı hem de Foucaultcu yaklaşımın temel kısıtlamalarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Şimdi doğrudan alıntılarla başlayalım.

Bazı Alıntılar

Poulantzas'ın Marksist teoriye en anlamlı katkısı, devlet, devlet iktidarı ve sınıflar üzerine çalışmasıdır. İşte bu meseleler, Poulantzas'ın en orijinal olduğu ve en önemli teorik aşamalarını kaydettiği düşünülen yerdir. Fakat, Poulantzas, ideoloji, entelektüellerin rolü ve emeğin kafa-kol emeği olarak bölünmesini de tartışmıştır. Tüm bu alanlarda alıntılar ve çakışmalar vardır.

İdeolojik alanla ilgili olarak Poulantzas, Foucault'nun 'özüml' ve 'evrensel' entelektüeller arasındaki ayrımını ve daha anlamlısı 'iktidar' ve 'bilgi' savını doğrudan kaynak olarak kullanmıştır. 'Özüml' entelektüeller toplumsal yaşamın özüml alanlarıyla ilgili belirli disiplinlerde uzmandırlar; 'evrensel' entelektüeller ise, etkileri genel yazınsal ya da entelektüel konumlarına bağılı heveskârlardır (*I/B*: 126-33). Bu ayrım, özüml entelektüeller modern bilgi biçimlerine ve evrensel entelektüeller de daha geleneksel kültürel biçimlere bağılı oldukları sürece, âdeta Gramsci'nin organik ve geleneksel entelektüeller arasında çizdiği ayrıma karşılık gelmektedir.² Poulantzas bu ayrımları, kesinlikle entelektüellerin hem Yunan hem Fransız politikalarındaki rolünün eleştirilmesinde ve özüml entelektüeller için daha aktif bir rolde ısrar etmekte kullandı. Daha genel biçimde Poulantzas'ta, özüml entelektüellerin rolünün iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyle yakından bağılı olduğu açıktır. Nitekim Foucault, "bir bilgi alanının bağılılaşık oluşumu olmadan hiçbir iktidar ilişkisinin, aynı zamanda da iktidar ilişkisini önceden gerektirmeyen ve oluşturmeyen hiçbir bilginin olmayacağını" savunmuştur (*DC*: 32). Poulantzas, Foucault'nun bilgi ve iktidar ilişkileri tartışmasını zihinsel emek ve kol emeğı arasında bulunan kapitalistle bağılantılandırarak genişletmiştir. Hattâ kapitalist devletin, kol emeğinden ayrılmış kafa emeğinin *par excellence* kurumsal ifadesi olduğunu savunacak kadar ileri gitmiştir. Poulantzas, devletin kendisiyle ilgili olarak, Foucault'nun disiplinler teknikler ve 'normalleştirme' kavramlarını da kullanarak 'anatomi-politik' ve beden politikasının yeniden düzenlenmesi tartışmasını ele aldı. Ayrıca, Poulantzas, Foucault'nun disiplinler tekniklerin büyümesine tepki olarak yeni toplumsal hareketler açıklamasıyla da hemfikirdi. Ek olarak, her iki teorisyen de modern devletteki yasallık ve yasadışılık (Poulantzas) ya da hukuk ve yasadışılık (Foucault) arasındaki işlevsel bağılantıları da vurguladı (*DİS*: 84-6; *DC*: 82-9, 272-88; Foucault 1975).

Bununla birlikte Poulantzas, Foucault'nun çalışmasından yaptığı doğrudan alıntıda bile tipik değişiklikler yaptı. Bu 'iktidar' ve 'bilgi' arasındaki ilişki yorumunda, disiplinler ve normalleştirme açıklamasında ve bedenselliğın politik oluşumu tartışmasında görülebilir. Malum ekleme-değiştirme süreci, Poulantzas ve Foucault'nun çalışmaları arasında gelişen yakınsamalarla daha da kolaylaştı. İşte bu şartlar, Poulantzas'ın ba-

sit bir eklektizme düşmeden Foucault'nun kitabından alıntı yapmasını mümkün kıldı.

Altı Yakınsama

Yakınsamanın ana noktaları altı katlıdır. İlk olarak, her ikisi de bireyselleştirmenin doğasına ve mekanizmalarına dair meselelere uzun dönemli bir ilgi duymuşlardır. Her ikisi de faaliyette bulunan ve bilen öznelerin oluşturulduğu ve temsil edildiği mekanizmalar aracılığıyla inceledikleri yaratan öznenin varlığına karşı çıktılar. Bu, Poulantzas'ın erken dönemlerindeki 'yalıtılma etkisi'nin (yani rekâbet halinde özel çıkarları olan 'sınıfsızlaştırılmış' bireyler arasında ilişkiler olarak sınıf ilişkileri deneyimi) hukukî-politik üretimi ve bu etkinin genel ya da ulusal-popüler çıkarlarla ilişkili rekâbet şartları tanımının politik hegemonya mücadelelerine bir matris sağlanmasındaki rolüne ilişkin tahlilinde özellikle açıktır. Aynı durum, Poulantzas'ın bireysel bedenin kalıba sokulmasında devletin rolüne dair daha sonra ki kaygılarında da açıktır. Foucault'nun bireyselleştirme ve normalleştirme üzerine çalışmasının önsöze ihtiyacı yoktur. Hattâ Poulantzas, Foucault'nun bedenselliğin kalıba sokulması konusunda devletin rolü ve normalleştirme tahlillerinin kendi 'yalıtma etkisi' açıklamasından iyi olduğunu teslim etmiştir (*DİS*: 70).

İkinci olarak, her ikisi de iktidar ile stratejiler arasındaki bağlantıları araştırmışlar ve iktidar meselesinde ilişkisel bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu Poulantzas tarafından *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* ([Political Power and Social Classes] bundan sonra *SİTS* olarak bahsedilecektir)'da sunulan tahlillerde zaten açıktır. Poulantzas burada iktidarı özgül bir konjonktürdeki sınıfsal çıkarların gerçekleştirilme kapasitesi olarak sunmuş ve bu çıkarları da gerçekleştirilebilir sınıfsal hedeflerin değişen menziline göre tanımlamıştır. *SİTS*'da bile Poulantzas, sınıfsal çıkarların, üretim ilişkilerindeki sınıfsal failerin konumundan *a priori* bir mantık yoluyla türetilmeyeceğini ima etmiştir: Bunun aksine, sınıfsal çıkarlar sadece yalıtma etkisi ve sınıfsal stratejilere göre oluşturulabilirler. Poulantzas, ayrıca, iktidarın yalnızca kayıplar ve kazançların birbirini götürdüğü sıfır toplam tutumuyla tahsis edilebilecek sabit bir miktar ya da öz olmadığını da vurgulamıştır. İzleyen çalışmasında ise, sınıf ikti-

darı, sınıfsal çıkarlar ve sınıfsal stratejiler arasında birçok bağlantıya işaret etmiştir. Ve özellikle DİS’de, devletin kendisinin bir toplumsal ilişki olduğu tezini geliştirmiştir. Devlet, ne çeşitli sınıfları iktidardan yoksun bırakarak iktidarı kendisi için elde eden bir öznedir; ne de kendi arkasına konumlanmış olan hâkim sınıfsal öznenin elinde tuttuğu iktidarın araçsal deposudur (*DİS*: 146-8). Bunun yerine [devlet], mücadele halindeki sınıfsal güçler dengesinin maddî yoğunlaşması olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, Poulantzas, iktidarın ilişkisel ve konjonktürel olduğu yolundaki Foucaultcu çizgiyle her zaman hemfikirdir, ama buna özgün bir yorum eklemiştir.

İşte bu bağlamda üçüncü ve dördüncü yakınsamalar meydana gelir. Yani, her iki teorisyen de iktidarın daima direniş ile karşılıklı ilişki içinde olduğunda ısrar eder. Foucault, ‘iktidarın olduğu her yerde, direniş de vardır, ya da sonuç olarak, bu direniş asla iktidarla ilişkide dışsal bir konumda değildir’ der (*Bİ*: 95). Bu anlamda, iktidar ve direniş aynı anda vardır: İktidar her zaman direnişi doğurur, direniş her zaman karşı direnişi ortaya çıkarır. Benzer şekilde, Poulantzas, “mücadelede muhalefetlerinden önce var olan hiçbir toplumsal sınıf olmadığını: yalnızca daha sonrasında ve başka her yerde (‘kendileri için’ sınıf olurlar) mücadeleye girmek için üretim ilişkilerinde ‘kendi içlerinde’ konumlanmadıklarını” savunmuştur. (*DİS*: 27; *krş.* 45, 141, 145). Bu anlamda, sınıf mücadelesi asla sınıf ilişkilerine dışsal bir konumda değildir: Sınıfsal ilişkiler ve sınıf mücadelesi aynı anda vardır.

Dördüncü olarak, Poulantzas ve Foucault iktidara basitçe baskıcı ve olumsuzmuş gibi yaklaşmaktansa iktidarı üretken ve olumlu görme konusunda aynı fikirdedirler. Foucault, iktidarı salt baskıcı, sansürcü ve olumsuz gören tüm açıklamaları reddetmiştir. Buna karşın, iktidarın üretken, normalleştirici ve olumlu işlevlerini vurgulamıştır (*DC*: 23-8, 209 – 16, 296-306; *Bİ*: 5-10, 41-8, 82-9, 97, 136, 144; *İ/B*: 88-96, 102-8, 119-23, 140). Poulantzas da benzer savlar ileri sürmüştür. Hattâ Poulantzas, devleti sınıf-bölünmüş bir toplumda, toplumsal kaynaşma faktörü olarak görmekle, net bir şekilde, ‘özel silâhlı insanlar, hapisaneler, vs. organları’ (Lenin 1917: 292) olarak baskıcı [devletin] karakterine yapılan daha geleneksel Marksist-Leninist vurgu pahasına devletin üretken rolünü vurgulamıştır. Poulantzas, ayrıca, devletin üretim ilişkilerinin yeni-

den-üretilmesinde, maddî tavizlerin düzenlenmesinde, iktidar bloğunun birleşmesinde, sınıfsız ilişkilere bir sınıf ilgisi atfetmekte, bilgiyi üretmekte, kapitalist toplumlarda uzay-zaman matrisini biçimlendirmekte ve benzerlerindeki olumlu rolüne daha fazla dikkat göstermiştir.

Foucault, iktidarı meta içinde asimile eden ve/veya her zaman ekonomik zorunluluklara ikincil olduğunu kabul eden liberal ve Marksist yaklaşımları da reddetmiştir. Benzer şekilde Poulantzas, politik sınıf hâkimiyetini güvence altına almada devletin rolü ile daima ilgilenmiştir. Özellikle bazı İtalyan Marksistlerin '*echangiste*' (devleti meta dolaşımı alanındaki işlevlerinden türeten) olarak tanımladığı yaklaşımlarını eleştirmiştir ve devletin ekonomik işlevselliğini vurgulayan 'sermaye mantığı' yaklaşımlarını da eleştirmeyi sürdürmüştür. Kısacası, Poulantzas, Foucault'nun iktidar teknikleri tahlillerinden doğrudan etkilenmeden önce bile Foucault'nun diğer iktidar tahlillerinde bulduğunu iddia ettiği en ciddi hatalardan kaçınmıştır.

Beşinci bir yakınsama da iktidar ve bilgi arasındaki yakın bağların tahlilleriyle ilgilidir. Poulantzas, emeğin kafa ve kol emeği şeklinde bölünmesinin politik ve ideolojik sınıf hâkimiyetinin yeniden-üretimine yardımcı olduğunu savunmuştur. Hattâ, bu bölünmeyi politik ve ideolojik ilişkilerin üretim ilişkilerine bağlanmasının yoğunlaştırılmış bir ifadesi olarak yorumlamıştır (ÇKS: 233, 240). 'Bilginin gizliliği' ile doğrudan bağlantılıdır ve işçi sınıfını (ve yeni küçük burjuvazinin daha 'proleterleştirilmiş' katmanları) burjuva iktidarının merkezlerinden dışlar (ÇKS: 31, 180, 237, 249, 255, 274-5, 322-3). Poulantzas, aynı zamanda, temel araştırma, teknoloji, yönetim ve bürokratik örgütlenmenin her zaman hâkim ideoloji ile iç içe örüldüğünü ve bunun fikirler kadar özgül maddî pratikler gerektirdiğini de savunmuştur (ÇKS: 181, 236-8, 240, 255, 258). Benzer şekilde Foucault, çoğu kitabında ve röportajında iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi oldukça açık biçimde tartışmıştır.

Son olarak, Poulantzas ve Foucault'nun her ikisi de 'mikro-devrimlerle', devletin uzağındaki mücadelelerle ve alt tabaka hareketleri ile ilgilenmiştir. Poulantzas'ın bu tür hareketlere ilgisi, güney Avrupa'da askerî diktatörlüklerin çökmesi ya da dağılması ile ortaya çıkmış ve Fransa'daki devlet aygıtı dallarının (özellikle polis, sulh yargıçları, hâkimler ve avukatlar) giderek politize olması ile güçlenmiştir. Foucault'nun ilgi-

si ise, 1968 Mayıs'ının sonrasında işyerlerinin dışındaki protesto hareketlerinin yayılmasıyla daha doğrudan bağlantılıydı ve Foucault, hapishane reform hareketi, kadın özgürlüğü, eşcinsel hakları ve anti-psikiyatri hareketi ile özellikle ilgiliydi. Dahası, Poulantzas'ın Foucault'yu mikro-devrimlerin yalnızca dağınık ve koordinasyonsuz kalmaları halinde başarılı olabilecekleri konusunda ısrar etmekle eleştirmesine karşın, Foucault'nun kendisi farklı direniş biçimlerinin *küresel* toplumsal dönüşüm stratejileri ile yeniden ayarlanmaları, güçlendirilmeleri ve dönüştürülmeleri gerekeceğini kabul etmişti (*BI*: 96; *I/B*: 159, 203; Foucault, *İktidar, Gerçek, Strateji* [Power, Truth, Strategy] 1979: 60, bundan sonra *İGS* olarak geçecektir). Böylece hem Poulantzas hem Foucault, yeni toplumsal hareketlere karşı karmaşık fakat tutarlı, uyumlu bir strateji ihtiyacını vurgulamıştır.

Foucault'nun Altı Eleştirisi

Bu yakınsamalar, Poulantzas ve Foucault'nun tam bir fikir birliği içinde oldukları anlamına gelmemektedir. Gerçekte, Foucault, Poulantzas'ın çalışmasına³ hiç doğrudan atıfta bulunmamıştır ve Poulantzas da kesinlikle Foucault'nun yaklaşımının açık bir destekçisi değildi. Hattâ, Poulantzas, bu yaklaşımı çoğu açıklamalarında ve daha ayrıntılı yorumlarında eleştirmiştir. Bu durum, konuları arasında kesinlikle yakınsamalar işaret ettiğim alanlarda Poulantzas'ın Foucault'ya yönelttiği eleştirilerde özellikle belirgindir. Takip eden paragraflarda Poulantzas'ın eleştirileri-

³ İktidar üzerine birçok roportajında diğerleri arasında Poulantzas'a da yanıt vermiş olması mümkündür. Çünkü, "benim için iktidarın 'içsel' olduğunu ve iktidardan iktidar çıkararak gerçek ve doğru bir ontolojik döngü inşa etmekten memnun olacağımı ileri süren bazı Fransız 'Marksistlerini'" eleştirmiştir. Foucault, gerçekte, hep bunun tamamen tersini yapmaya: iktidarın heterojenliğini kesin biçimde göstermeye – her zaman nasıl kendisinden başka bir şeyden doğduğunu göstermeye çalıştığını söyleyerek sözlerini sürdürmüştür. Böylece, tımarhane belirli demografik ve ekonomik bir konjonktürde karmaşık cevaplar cephaneliğinin parçası olarak ortaya çıkmıştır: ve bu da, ortaya çıkışını tetikleyen süreçleri düzenlemeye ve denetlemeye yardımcı olmuştur. *Bkz.* Foucault 1978: 185-7. Ropörtajın zamanlaması, 1978 başları, Poulantzas'ın *Devlet, İktidar, Sosyalizm* kitabına doğrudan yapılacak bir atfı önlemektedir ancak Poulantzas bezer eleştirileri başka her yerde yapmıştır.

nin yukarıda not edilen yakınsamalara göre düzenlenmiş bir özetini sunuyorum. Bu, Foucault'nun oldukça önemli katkılarına haksızlık yapmanın yanı sıra Poulantzas'ın parçalı sunum düzenini de terk etmek anlamına gelmektedir. Fakat bu düzeni benimsemek peşinden gelen savı izlemeyi daha kolaylaştıracaktır.

İlk olarak, Poulantzas Foucault'yu modern devlet biçimini, iktidar uygulamaları üzerinden toplumsal ve politik gövdenin *bireyselleştirmedeki* rolü ile ilişkilendirmesi nedeniyle eleştirmiştir. Bu da, Poulantzas'a göre, devletin kapitalist üretim ilişkilerindeki ve sınıf mücadelesindeki gerçek temellerinin Foucault tarafından göz ardı edilmesidir. Söz konusu temeller, Poulantzas'ın kendi açıklamasının ana unsurları sağlamaktadır (*DİS*: 75).

İkinci olarak, iktidar meselesinde önemli farklılıklar vardır. Poulantzas, Foucault'yu iktidarın bizatihi iktidar ilişkilerinin ötesinde hiçbir temeli olmadığını ve dolayısıyla da uygulanırken tastamam dayandığı kiplerden ibaret olduğunu savunmakla eleştirmiştir. Foucault ve takipçilerini, iktidar yetkilerinin bölüşümünü bu yetkilerin devlet içinde ve devlet yoluyla kodifikasyonları ve yoğunlaştırılmaları pahasına öne çıkartmakla da eleştirmiştir. Poulantzas, sınıf hâkimiyetinin iktidar ilişkilerine bu şekilde içselleştirilemeyeceği konusunda ısrar etmektedir. Özellikle iktidarın, devlet sisteminin kendisinde, devlete dışsal mekanizmalarda ve farklı sınıfların çeşitli devlet aygıtlarında işgal ettiği alanlarda ve ekonomik sömürde kesin temelleri olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla, Poulantzas'a göre, sınıfsal iktidar, ilk yargıda toplumsal işbölümünde farklı sınıflar tarafından işgâl edilen karşıt konumlar tarafından belirlenmektedir. Sınıfsal iktidar, ayrıca, sınıfların farklı örgütlenme biçimleri ve sınıf mücadelesinin farklı alanlarındaki ilgili stratejileri tarafından belirlenir (*DİS*: 44, 147; *krş. SİTS*: 95, 105-7).

Üçüncü olarak, Poulantzas, Foucault'nun tahlillerinin direniş karşısında 'iktidara' öncelikli bir rol biçtiğini ileri sürer. İktidar, aslileştirilmiş ve mutlaklaştırılmıştır, buna karşılık direnişleri iktidar karşısındaki reaksiyonlara, ikincil tepkilere indirgenmiştir. Bu da demektir ki Foucault, iktidara karşı direnişleri açıklayamamıştır. Direnişi en iyi şekilde, tüm iktidar ilişkilerinden kaçmaya çalışan fakat 'halk tabakası' özgül bir iktidar stratejisini kabul ettiği ânda da kesintisizce yeniden absorbe edilen

doğal, ezeli plebyen direniş ruhunun ürünü olarak anlamıştır. Buna karşın, Poulantzas, iktidarın sınırlarının bizatihi iktidar mekanizmalarının kendilerine içkin olduğu konusunda ısrarlıdır. Çünkü bu mekanizmalar, bağımlı sınıfların mücadelelerini bu sınıfları tam olarak entegre ve absorbe etmek zorunda olmadan daima birleştirir ve yoğunlaştırır. Hattâ Poulantzas, ısrarla sınıf mücadelesinin önceliğinin her zaman iktidar kurumları ve aygıtlarına doğru olduğunu savunmuştur (*DİS*: 149-52).

Dördüncü olarak Poulantzas, Foucault'nun modern devlette disipliner tekniklerin hem pozitif karakterinden ve hem de genel öneminden bahsederken mübalağa ettiğini ifade etmiştir. Nitekim, itaatin tesis edilmesi sürecinde disipliner tekniklerin âniden ortaya çıkan rolünü, pozitif ve üretken bir güç olarak nitelendiren Foucault, itaatin sağlanmasında genel hukukun, yasal-polis ağlarının ve şiddetin süregelen önemini ihmal etmiştir. Ek olarak Foucault, disiplinleştirici (devlet) iktidarının pozitif ve üretken, hukukun ise sadece baskıcı ve yasaklamacı tarafları üzerinde durmuştur (*DİS*: 30, 31, 77-9, 83). Bunun aksine Poulantzas, hukuk ve devletin benzer şekilde hem pozitif hem negatif özellikleri olduğunu savunmuştur. Her iki sistem de baskının ve polisiye önlemlerin örgütlenmesini içermektedir ve her ikisi de toplumsal ilişkilerin tanımlanması ve kitle desteğinin kazanılmasıyla da aktif bir şekilde ilgilidir. Foucault, özellikle örgütlü kamusal şiddetin kanunlaştırılmasında ve düzenlenmesinde anayasal ve idarî hukukun ve daha genel biçimde, çıkarların barışçıl, uyuşmacı bir yolla izlenebilmesi için bir çerçeve oluşturulması sürecinde hukukun *pozitif* rollerini göz ardı etmiştir. Benzer şekilde, Foucault, disiplinleştirici normalleştirilmenin nasıl içselleştirilmiş baskı yoluyla çalıştığını vurgulayarak, baskının disipliner ve ideolojik mekanizmalar ağının varlığını sürdürülmesinde oynadığı dolaylı rolü küçümsemiştir. Ayrıca, devletin faaliyetlerinde alenen uygulanan şiddetin kesintisiz önemini de küçümsemiştir (*DİS*: 79, 81). Bu da, Foucault'nun feodal ve modern devletler arasındaki kırılmayı şişirmesine, bulandırmasına yol açmıştır (*DİS*: 186-8).

Beşinci olarak, Poulantzas iktidar ve bilgi arasındaki bağlantının önemini aşırıya varan biçimlerde vurgulanmaması gerektiğini savunmuştur. Poulantzas'ın için iktidar ve bilgi, sadece ideolojinin birincil ve kendiliğinden biçimlerini tamamlayıcıdır ve takviye edicidir ve devlet siste-

mine ve/veya kapitalist üretim ilişkilerinden ve emeğin toplumsal bölüşümünden politik pratiklere doğru salgılanır (*DİS*: 66). Özellikle, kafa emeği ve kol emeği bölünmesinin genel rolüne Foucault'dan daha çok ağırlık vermiştir (*bkz. DİS*).

Son olarak, Poulantzas Foucault'nun politik strateji yaklaşımını da eleştirmiştir. Foucault, bir keresinde de, mikro-başkaldırıların taşıyıcılarının ancak devletle birleşmeyi bir biçimde reddetmeleri ve iktidarda bulunanları dışarıdan devirmeye yoğunlaşmaları halinde başarılı olabileceklerinde ısrarlı davranmıştır. Yeni toplumsal hareketler, kesinlikle, çatı oluşturan politik kuruluşlar (siyasal partiler gibi) tarafından girilen koordinasyon faaliyetlerini de reddetmelidirler, çünkü bu devlet sistemine yeniden absorbe edilmelerine yola açabilir. Poulantzas için, yeni toplumsal hareketleri ve doğrudan demokrasi mücadelelerini devlet sisteminin temsilî kurumlarındaki radikal değişikliklerle birleştirmek zardı. Poulantzas, kitleler fizikî (politik) katılımın dışında bırakılmış olsalar bile, halk mücadelelerinin devlet (ve diğer iktidar mekanizmaları) üzerindeki zorunlu etkisi nedeniyle birinin kendini, (devlet) iktidarının bizzat dışında konumlandırmasının imkânsız olduğunu iddia etmiştir. Kaçınmacı bir stratejinin de pekâlâ geliştirilmiş bir devletçiliğe giden yolu açabileceğini de iddia etmiştir. Dolayısıyla, Poulantzas'ın tercih edilen stratejisi, içsel çelişkilerin ve çatışmaların şiddetlendirilmesi amacıyla iktidar mekanizmalarına katılımı içermektedir. Bunun tam bir absorbe ediliş ve özerklik kaybı ile sonuçlanması gerekmez. Çünkü bağımlı sınıfların bu mekanizmalarla bütünleşip bütünleşmemeleri, izledikleri özgül stratejilere bağlıdır ve basitçe bir dâhil olma stratejisi benimsedikleri gerçeğine tâbi değildir. Bu stratejilerin kitlelerin özerkliğini sürdürecek şekilde düzenlenmesi halinde, kitleler asla tam olarak bu mekanizmalarla bütünleşmeyecektir. Fakat Poulantzas, kitle mücadelelerinin aynı zamanda devletle araya belirli bir mesafe koyarak sürdürülmesi gerektiğini de eklemiştir. Doğrudan, alt tabaka demokrasisi geliştirmeli ve kendi-yönetim ağlarını başlatmalıdırlar. Bu şekildeki direnişler, demokratik sosyalizme doğru demokratik bir geçişin temelini oluşturabilir (*DİS*: 153).

Bazı Gizli Paralellikler

Şimdi Poulantzas ve Foucault'nun çalışmaları arasındaki gizli paralelliklere dönebiliriz. Sadece Poulantzas'ın Foucault'nun çalışmalarının çoğunu eleştirmesi bile bu paralellikleri çok daha fazla önemli hale getirmektedir. Paralellikler şu alanlarda tanımlanabilir: İlk olarak, devletin ve iktidarın aynı ânda her yerde mevcut olabilme özelliğindeki ısrarları; iktidarın toplumsal ilişkilerde ve devletin de üretim tarzında içkin olmasındaki ısrarları; artzamanlı ilişkilere 'sınıf içgüdüleri' ya da direnişin plebyen niteliklerinin ilkel kaynağındaki koşullara göre yaklaşımları; ve, son olarak, 'mikro-iktidar' ve 'makro-iktidar' düzeyleri olarak gördükleri seviyeler arasındaki ilişkinin doyurucu açıklamasını yapmaktaki yetersizlikleri.

İktidar velveya Devletin Aynı Ânda Her Yerde Olabilirliği

Foucault iktidarın tüm toplumsal ilişkilere içkin olduğunu düşündü. İktidar ilişkilerinin diğer ilişki tiplerine (ekonomik süreçler, bilgi ilişkileri, cinsel ilişkiler) göre dışsal bir konumda olmadığını, ancak bu ilişki tiplerine içkin olduğunda ısrar etti (*BI*: 94). "İktidarın" her yerde ve "zaten daima orada olduğunu", insanın asla onun (iktidar) 'dışında' olmadığını, "içeriye doğru sıçramak amacıyla sistemi bozanların" hiçbir 'sınırları' olmadığını savundu (*İ/B*.141). Poulantzas ise, bütün toplumsal ilişkilerin bir iktidar ilişkisi olduğunu savunarak, devlet ve diğer alanlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde 'topolojik dışsallık imajını' şiddetle reddetmişti (*DİS*: 17, 26-7, 35-9, 44, 146-8, 167). Daha da önemlisi, 'devlet bir kez kabul edildiğinde, hiçbir toplumsal fenomenin (herhangi bir bilgi, iktidar, dil ya da yazı) pre-politik, ilkel varlığını düşünemeyeceğimiz' iddiasını sürdürmüştü: Bütün toplumsal fenomenler daima sınıfsal bölünme ve devletle ilişkili olarak meydana gelir' (*DİS*: 39, düzeltilmiş çeviri; *krş.* 37, 43). Kısacası devlet, sınıf-bölünmüş toplumlar çerçevesinde, tüm toplumsal ilişkilere kazınmıştır.

Üretim Tarzı ve Diyagram

Bu paralellik, Foucault ve Poulantzas'ın verili bir iktidar biçiminin hâkimiyeti yoluyla birbirine tutturulan saklı toplumsal ilişkiler(in) birliğine atfettikleri önemde yansıtılmaktadır. Poulantzas için, tüm toplumsal ilişkilerin içine işleyen, hâkim üretim tarzının yapısal matrisidir. Benzer şekilde, farklı iktidar alanlarında yatırım yapmak ve bunlara uygun bir sınıf ilgisi atfetmek devletin özel sorumluluğundadır. Buna karşılık, Foucault 'diyagram' kavramını kullanmıştır. Bu kavram, iktidar için ayırt edici bir formül, özgül bir iktidar teknolojisi, kesin bir politik hâkimiyet (ya da *sur-pouvoir*) tarzına atıfta bulunur. Dolayısıyla, Foucault 'ideal biçimine indirgenmiş bir iktidar mekanizması diyagramı ... herhangi özgül bir kullanımdan çözülebilecek ve çözülmesi gereken bir politik teknoloji figürü" olarak disipliner hapishanesinin (Panopticon) 'panoptisizm'i ile ortaçağ toplumunun monarşik formülüne zıt düşmüştür (DC: 205). Ve Foucault, panoptik, her şeyi aynı anda gören şemanın tüm toplumsal gövdeye yayıldığını savunmuştur. Dolayısıyla, (panoptik) hapishane biçimi, aynı zamanda hastanelere, atölyelere, okullara, kışlalara ve, kesinlikle, tüm toplumsal alanlara uygulanabilir. Böylece panoptik diyagram, "öznesi ve sonu hâkimiyet ilişkileri değil, fakat disiplin ilişkileri olan 'yeni politik anatominin' genel ilkesi" haline gelir (DC: 208; *krş.* 215-16, 223).

Bu anlamda, Foucault yayılmış olan mikro-iktidar ilişkilerinin çokluğunu vurgulamasına rağmen, bu ilişkilerin tipik haliyle aynı iktidar tekniklerini, araçlarını ve güçlerini de içerdiğini savunmuştur. Bu Foucault için Poulantzas'ın üretim ilişkilerinin her yeri kapladığı iddiasındaki ne benzer bir sorunu oluşturur. Poulantzas, tüm toplumsal ilişkileri sınıf ilişkisine indirgeme riskini alır: Farklı toplumsal ilişki alanları, üretim tarzı kavramı altında sınıflandırılarak özgüllüklerini yitirmektedir. Foucault içinse tehlike, farklı toplumsal ilişkilerin özgüllüğünün aynı iktidar tekniğinin ortak kullanımı yoluyla çözülmesidir. Yani, Poulantzas tüm toplumsal ilişkileri kapitalist ilişkiler olarak görürken, Foucault kapitalist ilişkileri (örneğin emek sürecinde) disipliner ilişki alanlarına indirger (İ/B: 217-23) (bu son eğilim üzerine, *bkz.* Ewald 1975: 1240-6).

Mark Poster, Foucault'nun iktidar teknolojilerinin her yeri-kaplayı-

cı özelliğinde ısrarının bir sapma olduğunu ima eder. Çünkü bu, bütünlleştirici bir görüş açısı benimsemeyi reddetmesi, iktidar ve disipliner tekniklerin yayılmış olduğu konusundaki ısrarı ile ters düşmektedir (Poster 1984: 104). Ancak Foucault, bu tür sapmalara iktidar ve toplumsal düzen yaklaşımı nedeniyle zorlanmaktadır (*bkz.* aşağıda). Poulantzas'ın toplumsal oluşumlara yaklaşımı, paralel ve tamamlayıcı "sapmalar" barındırır. Bu mesele, iki teorisyenin mücadeleleri anlayış biçimlerinde yansıtılır. Foucault, "bu mücadelelerin ana hedefinin o kadar da 'şu veya bu' iktidar kurumuna ya da grubuna ya da elitine ya da sınıfına değil, daha ziyade bir iktidar biçimine, tekniğine saldırmak olduğunu" savunmuştur (Foucault 1982: 212). Benzer şekilde Poulantzas, mücadelelerin kesinlikle sınıf mücadeleleri olduğunu, çünkü emeğin toplumsal bölüşümüne dayandıklarını ve bunu değiştirmeyi hedeflediklerini savunma eğilimindedir (*DİS*). Dolayısıyla, Poulantzas için ana referans noktası kapitalist üretim *ilişkileridir*, Foucault'nun tahlillerinin ortak referans noktası ise, iktidar *teknolojisi*dir (Foucault'nun diyagram kavramının ayrıntılı bir tartışması için *bkz.* Deleuze 1975).

Plebyen Ruh Halleri ve Sınıf İçgüdüleri

Bu teorisyenlerin iktidar ve direniş açıklamalarında başka paralellikler de söz konusudur. Foucault, direnişi açıklamaya çalışırken "toplumsal gövdede, sınıflarda, gruplarda ve bireylerin kendilerinde bir anlamda iktidar ilişkilerinden kaçan bir şey . . . ters bir enerji, bir boşalma . . . plebyen bir nitelik ya da özelliğe" geri dönüşe zorlanmıştır (*I/B*: 138). Benzer şekilde, *Will to Know*'da direnişi kendi özgüllükleri içinde bedenlerin basit kutlamasına ve çoğuldaki zevklere ve daha genel olarak iktidar ve boyun eğdirilmiş bilgi arasında bir bağlantı kurmak için tarihsel bilgi ve soybilime dayamıştır (*krş.* Lemert ve Gillan 1982: 89, 91). Poulantzas, direnişin herhangi özgül bir iktidar ilişkisiyle ilgili bir öz olarak, bir mutlaklık olarak ve bir dışsallık olarak görülen reddetme ruhuna göre açıklama çabasını hor görmüştür (*DİS*: 150). Poulantzas, sınıfsal direnişi, sömüren ve sömürülen, baskı yapan ve baskı yapılan, sınıflar arasındaki çelişki ya da antagonizme dayamayı tercih etmiştir (*DİS*: 27, 36, 38, 44-5, 148, 174). Fakat, Poulantzas, bu tür sınıfsal direnişlerin kay-

naklarını açıklamaya çalıştığında, cevabı gerçekte Foucault'nun cevabından çok daha fazla tatmin edici değildir.

Poulantzas, bağımlı sınıfların hâkim ideoloji tarafından bozulabileceğini ve kendi sınıfsal çıkarlarına uygun düşmeyen tutumlar alabileceğini iddia etmektedir. Bu da işçi sınıfının bile burjuva hâkimiyetinin ağları içine kesintisizce çekilebileceği anlamına gelmektedir. Ancak Poulantzas, “burjuva ideolojisinin etkisi altında bile, işçi sınıfında Lenin'in ‘sınıf içgüdü’ olarak bahsettiği kopmaların daima var olacağını da” savunmuştur (ÇKS: 288; *krş.* 16-17, 31, 276). Lenin için “sınıf içgüdü” kavramı temel tanımlayıcıdır. Poulantzas, fabrikada ve maddî üretimdeki sömürüye karşı yapısal olarak belirlenmiş bir muhalefetin işçi sınıfı pratiklerinde sebatkâr bir diriliş olarak tanımladığı sınıf içgüdüleri için daha sağlam bir temel oluşturmaya çalışmıştır (ÇKS: 16, 288). Fakat bu, ‘kendi-içinde-sınfa’ doğru sürekli bir eğilim olduğu yolundaki eski ve de itibar görmemiş olan ekonomist ve teleolojik savı ve/veya felsefî antropolojinin insanların sömürü ve baskıya doğal olarak tepki göstereceği yolundaki savının yeniden canlandırılması gibi görünmektedir. Bu tür savlar, Foucault'nun plebyen ruhuna ilişkin görüşleriyle küçük farklılıklar gösterir.⁴

Fakat Poulantzas, başka her yerde toplumsal-imgesel bir ilişki olarak ideolojinin gerçek deneyimden ayrılamayacağını savunmuş ve hattâ hâkim sınıfların ‘kendiliğinden’ ayaklanmalarının belirlenmelerinde bile ideolojinin rolünü vurgulamıştır. Poulantzas, herhangi bir özgül sınıf ilişkisine dışsal olan bu direnişin, özsel ve mutlak bir ‘sınıf içgüdü’ olduğunu varsaymanın yanlış olacağını öne sürmektedir. Çünkü, direniş katıyen ideolojinin dışında varolamayacağı için daima olumsal ve görelidir. Bu durumun Poulantzas tarafından, “‘sınıf içgüdü’ünün, faşizmin yükselişi bağlamında, Marksist-Leninist ideolojiden kesilip çıkarılmış ve nüfuzu altında kaldığı küçük-burjuva ideolojilerinin belirli biçimleriyle kaplanarak (örneğin: anarko-sendikalizm, kendiliğindencilik ve şiddet kültürü) sakatlanmış” bir şey olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (Po-

⁴ Paralel bir problem, Laclau'nun son dönem çalışmasında vardır: çünkü direniş ve antagonizmi soysal, başlangıçta varolan ‘eksiklik’ mekanizmasına göre terimin Lacancı anlamıyla açıklamıştır.

ulantzas 1970: 146). Kısaca, Poulantzas direnişi tanımlamak için Foucault'nun 'plebyen ruhu'na yaptığı atıftan biraz farklı bir 'sınıf içgüdü' kavramının ötesine geçtiği sürece, sınıf mücadelesinin olumsuzluğunu, göreliliğini ve değişkenliğini kabul etmeye zorlanmaktadır. Dolayısıyla, ortaya çıkışının ya da proleter devrimde varsayılan sonucunun tutarlı bir açıklamasını yapamamaktadır. Böylece Poulantzas, özgül sınıf mücadelelerinin tarihsel açıklamalarını yapmaya ve Foucaultcu, şecereci bir yaklaşıma doğru kaymaya zorlanmaktadır. Bu durum, Poulantzas'ın yeni toplumsal hareketler ve sınıf dışı mücadeleleri açıklamasında daha da belirgindir. Çünkü, Poulantzas baskının sınıf dışı biçimlerine direniş için 'içgüdüsel' bir açıklama bile getirmemiştir.

Mikro-çeşitlilik ve Makro-zorunluluk

Dördüncü bir paralellik, toplumsal ilişkilerin makro-düzeyde göreceli birliği ile mikro-düzeydeki çeşitliliği arasında bulunan uçuruma bir köprü kurma çabalarıyla ilgilidir. Makro- ve mikro-düzeyler arasındaki ayrım, aslında bu şekilde toplumsal ilişkilerde cisimleştirilmiş olan mutlak bir ontolojik farklılığı içermemektedir. Bunun aksine, ölçeğe yapılan atfı her zaman göreceli olan teorik bir yapıdır. Fakat Poulantzas ve Foucault, mikro-düzeyi iktidarın özgül kurumsal alanlarına göre ele alan ve makro-düzeyi sınırları ulus-devletin sınırları ile çakışan bireysel toplumlarla eşit tutan aynı temel ayrımı benimsemişlerdir. Bu ayrım, aşağıda göreceğimiz gibi, birçok problemi de beraberinde getirmektedir, fakat bu momentte söz konusu ayrımın Poulantzas ve Foucault tarafından nasıl ortaya konduğunu araştıracağız.

Foucault'nun başlangıç noktası, yayılmış mikro-iktidarların ve özgül iktidar teknolojilerinin çokluğu idi. Foucault, bunların büyük ve birincil hâkimiyet koşulu altındaki temel birliklerine ilişkin *a priori* yargılara karşı uyarmış ve bu birliğin devlet gibi merkezî bir katman aracılığıyla gerçekleştirilebileceği yolundaki görüşü özellikle eleştirmiştir. Poulantzas, kesinlikle büyük ve birincil bir hâkimiyet koşulundan yola çıktı: Emeğin toplumsal bölüşümü ve sınıf mücadelesi. Poulantzas, sınıf-dışı ilişkilerin varlığını iktidar ve direnişin ikincil alanları olarak kabul etmesine rağmen, bunların sınıf mücadelesi ile eklemlendiğini her zaman vurguladı.

Devlet, burada Poulantzas için hayalî bir rol oynamaktadır. Çünkü iktidarın uygulanmasında merkezî bir alan olmak yanında sınıfsal uygunluklar sayesinde de toplumun tüm diğer alanlarını kuşatır. Dolayısıyla Poulantzas'a göre, politik iktidar, yalnızca diğer iktidar alanlarının önemli ölçüde değiştirilebilmesi halinde dönüştürüldüğü zaman sınıfsal ve sınıf dışı mücadelelerde birinci derecede önem taşır (*DİS*: 44). Bu anlamda, Poulantzas, makro-düzeyden başlamış, [devletin] birliğini varsaymış ve bu birliğin kazanılmasında devlete merkezî bir rol biçmiştir. Tüm bunlar, Poulantzas'ın Foucault'nun görüşleriyle belirgin bir karşıtlık içinde olduğunu düşündürebilir. Fakat savlarını daha derinlikli incelediğimizde, bu karşıtlık giderek belirsizleşmektedir.

Dolayısıyla Poulantzas, devleti çok sayıda çeşitlendirilmiş mikro-politikalar izleyen ayrı iktidar devreleri, ağlar ve aygıtlar topluluğu olarak görmeye başlamıştır. Hattâ Poulantzas, devlet aygıtı içindeki sınıfsal ilişkilerin yeniden-üretimini ve yapısal seçiciliğin çeşitli mekanizmalarını tanımlarken, sürekli olarak devletin izlediği politikaların muazzam tutarsızlığına ve kaotik yapısına dikkat çekmiştir (*DİS*: 135-6, 229; *krş.* Poulantzas 1970: 329-30; *CK'*. 49-50, 84). Bu, Foucault'nun iktidarın herhangi bir genel sınıf hâkimiyeti ilkesinden ziyade 'iktidarın mikro-fiziğine' göre incelenmesi gerektiği iddiasını doğrular görünmektedir. Ve bu da, gerçekten de devlete kazınmış ikili bir sınıf hâkimiyeti yapısı olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmektedir.

Bununla birlikte, Poulantzas böyle bir mikro-çeşitliliğin burjuva hâkimiyetinin makro-gerekliliğinde nasıl sonuçlandığını tanımlamaya çalışmıştır. Poulantzas'ın çözümü, devleti:

Devletteki kısıtlanmış kayıtlarının düzeyinde genellikle oldukça belirgin taktiklerle bölünen . . . kesişen iktidar ağları ve stratejik alanı olarak tanımlamaktır: bazı aygıtlarda hedeflerini bularak ya da diğerleri tarafından kısıtlanarak birbirlerini keserler ya da çatışırlar ve sonuçta devlet içindeki çatışmaları engelleyen genel güç hattının, devlet politikasının çizgilerini belirlerler. (*DİS*: 136)

Bu genel güç hattı, devlet sisteminin kurumsal mantığından otomatik olarak çıkmaz. Tabii devletin zirvesinde düzenlenmiş ve önceden bilinen tutarlı küresel bir projenin başarılı bir uygulamasına da bağlı değildir

(DİS: 33, 136). Hattâ, devletin politik sınıf hâkimiyetini yeniden-üretmek için ihtiyaç duyduğu strateji ve taktikleri açık biçimde tartışabiliyor olmasına rağmen, en uygun strateji genellikle muhalif taktiklerin karşılıklı çarpışması yoluyla yalnızca *ex post* olarak ortaya çıkar (DİS: 33, 135-7). Bu anlamda, genel güç hattı, devletin kurumsal yapısı ile özgül stratejilerin ve taktiklerin çatışması arasındaki etkileşimin karmaşık bileşkesi olarak görülmelidir.

Böylece Poulantzas, devlet politikasını, hesaplayan bir özne olmaksızın bir stratejik hesaplama sürecine göre açıklayan *stratejik* bir nedenselliğe başvurmaktadır. Çünkü devlet politikasının genel hattı, ‘kesinlikle stratejik hesaplama göre – fakat daha çok açık ve çeşitli mikro-politikaların ve taktiklerin çelişkili koordinasyonu olarak – anlaşılabilir’ (DİS: 136). Bu şekilde, Poulantzas’ın görüşleri Foucault’nun görüşlerine yaklaşmıştır. Hattâ, Poulantzas, kendisiyle ilgili bir yorumunda, Althusserci yapısalcılıkta bulunan dogmatik Marksizm türünden kurtulmak çabasıyla Foucault’ya döndüğünü ifade etmiştir. Poulantzas, yeni bir dil benimsemiştir, çünkü “bazı yeni problemlere yaklaşıyorum ve ... dolayısıyla bir araştırma safhasındayım.” “Özellikle Michel Foucault’nun tezlerini tartışırken dilim ‘koket’leşiyor ve bu özellikle iktidar teknikleri tahlili için geçerli” (Poulantzas 1978).

Bu hareket, yalnızca tek taraflı değildi: Foucault da Marksist hatlarda tartıştı. Foucault, farklı iktidar biçimleri arasındaki bağlantıların,

hâkimiyetin genel koşullarını betimlediğini ve bu hâkimiyetin az-veya-çok tutarlı ve üniter bir stratejik biçimde örgütlendiğini; dağılmış, farklı şekillere girebilen, yerelleştirilmiş iktidar süreçlerinin benimsendiğini, tüm bunlara sayısız atalet, yer değiştirme ve direniş fenomeninin eşlik ettiğini; bu yüzden bir tarafta ‘hâkimiyet kuranların’ diğer tarafta ‘güdülenlerin’ olduğu ikili bir yapı, kitlesel ve ilkel bir hâkimiyet koşulu değil, daha ziyade genel stratejilerle kısmen bütünleşmeye elverişli çok-biçimli bir hâkimiyet ilişkileri üretimi olarak varsayılması gerektiğini (İ/B: 142: krş. Bİ: 94) yazdı.

Diğer bir deyişle, Foucault en temel düzeylerde farklı iktidar mekanizmalarının özgüllükleri ile başlamayı önermesine rağmen, bunların daha genel mekanizmalar tarafından nasıl kuşatıldığını ve ilhak edildiğini

ve küresel hâkimiyet biçimlerine nasıl entegre edildiğini de araştırmak istemiştir (*İ/B*: 99; *krş.* *İGS*: 39; *Bİ*: 94, 99-100). Foucault, özellikle, farklı mikro-iktidar ilişkilerinde ‘yerel karşılaşmaları kesen’ ve onları birbiriyle bağlantılandıran ‘genel güç hattına’ (*Bİ*: 94; *DİS*: 136’da açıklanmıştır) atıfta bulunmuştur. Foucault, bu genel hattı tanımlarken ‘toplumsal hegemonyalar’, ‘hegemonik etkiler’, ‘burjuvazinin hegemonyası’, ‘meta-iktidar’, ‘sınıf hâkimiyeti’, ‘*sur-pouvoir*’ (ya da artı-değere benzer bir ‘artı iktidar’), ‘küresel strateji’ ve benzeri kavramlara başvurmuştur (örn. *Bİ*: 92-4; *İ/B*: 122, 156, 188; *DP*: 223; *İGS*: 60). Foucault, ayrıca devlete, iktidar ilişkilerinin çokluğunun stratejik sistemleştirme noktası ve hegemonya, meta-iktidar, sınıf hâkimiyeti ya da ‘*sur-pouvoir*’ın billurlaştığı aygıt olarak ayrıcalıklı bir rol biçmiştir (örn. *İGS*: 39; *Bİ*: 92, 141; *İ/B*: 101, 122, 199-200). Foucault, bu şekilde, dağılmış iktidarlardaki hâkimiyet kalıpları arasındaki göreceli birlik ihtimalini kabul eden bir noktaya gelmiştir. Dahası, Poulantzas’ı hatırlatır bir tavırla, bu konuda devlete anahtar bir rol biçmiştir.

Bu tutum, Foucault’nun mikro-başkaldırı ve politik mücadele meselesinde değişen konumuna da yansır. Çünkü, yayılmış direnişlerin ve mikro-başkaldırıların sonsuz dağılımını kesinlikle göklere çıkaran Foucault, daha sonra, direnişlerin *küresel* dönüşüm stratejileri aracılığıyla yeniden düzenlenmesi, güçlendirilmesi ve biçimlendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Direnişlerin de, aynen hâkim sınıfın çeşitli iktidar ilişkilerinde kendi ‘*sur-pouvoir*’larını (ya da politik üstünlüklerini) güvenceye almak için stratejileri örgütlediği gibi bir koordinasyona ihtiyacı olduğunu belirtmiştir (*Bİ*: 96; *İ/B*, 159, 203; *İGS*: 60). Bu şekilde Foucault’nun, Poulantzas’ın *DİS*’de desteklediği görüşlere yaklaştığını görürüz ki bu da Poulantzas’ın bu metindeki Foucault eleştirisinin bir şekilde hedefinden saptığı anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla, az çok benzer terimlerle tasarladıkları bir mikro-makro sürekliliğin farklı uçlarındaki çelişen başlangıç noktalarına rağmen, hem Poulantzas hem de Foucault, bir hâkimiyet sisteminin bütün birliğinin belirli bir stratejik iktidar ilişkisi sistemleştirilmesine göre açıklanması gerektiği konusunda hemfikir görünmektedir. Bu süreç hem maksatlı hem de gayri-özneldir. Maksatlıdır, çünkü iktidar(lar), genellikle yerel iktidar(lar) alanındaki kayıtlarının kısıtlı düzeyinde oldukça belirgin bir

dizi amaç ve hedef olmadan uygulanamaz (Bİ: 94; *krş.* Poulantzas'ın DİS:136'daki açıklaması). Dolayısıyla Foucault, kurumları yeniden örgütlemek, alanları yeniden düzenlemek ve davranışları düzenlemek amacıyla belirgin programlara atıfta bulunur (İ/B: 9). Bu süreç, gayri-öznel-dir, çünkü mikro-iktidarlar çatışmasının bütün sonucu, bir bireyin, grubun ya da sınıfsal bir öznenin seçiminden ya da kararından kaynaklanmış gibi anlaşılamaz (*krş.* Bİ: 94-5; DİS: 32-3, 136). İşler planlandığı gibi gitmedi, çünkü 'ilk programlamaya uymuyor olsalar bile rasyonalite şartlarında gayet kolay anlaşılan kalıcı ve katı etkiler yaratmak için, engelleyici, birleştirilen ve çakışan, ama farklı olan stratejiler söz konusudur; nihayet aygıt (*dispositif*)* katılığını ve esnekliğini veren de budur' (Bİ: 10). Ya da Foucault'nun başka bir yerde ifade ettiği gibi: 'mantık gayet net, amaçlar anlaşılabilirse de, genellikle orada, onları ortaya çıkarmak kimse yoktur ve hattâ bunları formüle edebilen çok az kişi olduğu da söylenebilir' (Bİ: 95). Benzer şekilde, Poulantzas için, devlet politikası hâlâ tutarlı bir küresel projenin rasyonel formülasyonu olarak değil, stratejik bir hesaplama olarak anlaşılabilir (DİS: 33, 136).

İktidar ve Strateji Üzerine

Makro-toplumsal [bir] düzen ve sınıf hâkimiyeti, mikro-toplumsal iktidar ilişkilerinin dağılımına ve çeşitliliğine rağmen nasıl mümkün olabilir? Bu soruyu cevaplarken her iki teorisyen de taktiklerin, stratejilerin ve stratejik hesaplamaların rolünü vurgulamışlardır. Hattâ, eğer özellikle mikro-makro sürekliliği üzerine olan şahsi başlangıç noktaları üstünde odaklandığımızda bile aralarında görünüştekinden çok uyum olduğu anlaşılacaktır.

Bu uyuşma konusundaki muhtemel bir açıklama derhal reddedilmelidir; yani Foucault'nun anahtar pasajlarına Poulantzas tarafından bilinçli olarak bazı açıklamalar yapıldığı meselesi... Poulantzas'ın neden böyle yaptığı son derece açıktır. Fakat bu açıklamanın basitliği, hem Poulant-

* aygıt. cihaz, araç, düzen. Bedenin şiddet kullanmadan kuşatılıp hem tâbi hem de uysal kılınmasını kuracak olan yeni ve ince tekniklerin biçimleri. Dispozitif söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idarî tasarruflar, bu söylemsel ve söylemsel olmayan öğeler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu sistemler. – y.n.

zas'ı hem de Foucault'yu toplumsal düzenin stratejik temelleri açıklamasına iten teorik temelli baskıları göz ardı etmektedir. Poulantzas'ın erken dönem devlet teorisi, zaten hukuksal-politik “yalıtma etkisi” ve tamamlayıcısı ulusla-popüler “birleştirme” etkisinin iki kutbu çevresinde düzenlenmişti; devlet yapıları ve hegemonik stratejiler bu tahlilin hayatî dolayımına değişkenleriydi. Foucault'nun disiplinler iktidarın modern biçimi konusundaki tahlilleri de benzer şekilde bireysel gövdenin ‘anatomî-politiğinin’ iki kutbu etrafında ve toplumsal gövdenin ya da gövde politikasının ‘biyo-politiği’ etrafında yapılandırılmıştır. Foucault, modern devletin gücünün hem bireyselleştirici hem de bütünleyici iktidar biçimine sahip olması gerçeğinde yattığına dikkat çeker (Foucault 1982: 213). Şecereci yaklaşımı ise, iktidarın mikro-fiziğinden yola çıkma anlamına gelmektedir, ancak Foucault, ‘gerçek etkilerinin’, ‘toplumsal etkiler’ denilebilecek etkilerle bağlantılı olduğunu da kabul etmektedir. Bu da onu modern devletin anahtar rolünü, stratejik sistemleştirme için kurumsal bir alan olarak teorize etmeye yönlendirmiştir.

Bununla birlikte, özellikle çarpıcı olan Poulantzas ve Foucault'nun mikro-çeşitlilik ve makro-zorunluluk arasındaki problematik ilişkiyi taban tabana zıt şekillerde çözmeye çalışmış olmalarıdır. Sonuç tahlilinde Foucault, mikro-iktidarların çeşitliliği konusunda ısrar etmiş ve sınıf hâkimiyetinin olumsal oluşumunun yalnızca durumla ilgili, soykütüksel tanımlarını yapmıştır. Böylece, sınıf mücadelesinin toplumsal düzeni anlaşılabilir kılmak için bir araç olma özelliğini kabul etmesine karşın, bu mücadeleyi temel referans noktası kabul ederek sınıfların ön-belirlenmiş, ilk cevher niteliğindeki özneler olduğu yolundaki tüm önerileri reddetmiştir. Foucault, bunun yerine, sınıfların stratejilerin hazırlanması sırasında ve bu stratejiler yoluyla üretildiğini savunarak sınıf hâkimiyetinin birbirine geçmiş sınıfsal oluşum ve birleşim süreçleri içerdiğini ima etmektedir. İşte bu tartışmada, “kendini yöneten konumunda bulmuş olan sınıf ile güç ilişkilerinin mevcudiyetini vurgulayan, çoğaltan, yeniden-üreten ve belirleyen bir strateji arasında karşılıklı bir üretim ilişkisi olduğunu” savunmuştur (*I/B*: 203).

Buna karşın kesinlikle sınıf hâkimiyetinin makro-zorunluluğu üzerinde ısrar eden Poulantzas, mikro-politikaların çeşitliliğini bu hâkimiyetin vazedilmiş mantığının gerçekleştirildiği marifetli araçlar olarak görme

eğilimindedir. Dolayısıyla, Poulantzas, ekonomik indirgemeciliği ve teleolojik tarihsel açıklamaları sıkça eleştirmesine ve sınıf mücadelesinin kurumlar ve aygıtlar üzerindeki önceliğindeki ısrarına rağmen sıklıkla sofistike fakat araçsal bir konuma ve/veya teleolojik devlet yapısının seçiciliği görüşüne dönüş yapmaktadır. Poulantzas'ın, örneğin “devletin stratejik örgütlenmesinin devleti kendi içinde konuşlanmış bir sınıf ya da fraksiyon hegemonyası altında işlemeye mahkûm ettiğini” öne sürmesiyle mikro-politikaların tutarsızlığını tanımlaması arasında çok fazla zaman geçmemiştir (DİS: 137). Ve daha sonra bu sınıf ya da fraksiyona “çıkarlarını zaten belirginleştirmiş olan aygıtı hâkim kılma” kâbiliyeti atfetmeye yönelmiştir (DİS: 137).

Güç ve İktidar

Bu açık karşıtlık, iktidarı anlamamanın eşit derecede karşıtlık oluşturduğu yollar aracılığıyla bir dereceye kadar açıklanabilir. Poulantzas iktidar ilişkileri ve *puissance* ya da ‘güç’ ilişkileri arasında ayrım yapmaktadır. Poulantzas:

İktidar kavramının sınıf ‘çatışması’ ve mücadelesi ile tanımlanan kesin toplumsal ilişki tipiyle, yani, kesinlikle sınıfların varlığı nedeniyle, bir sınıfın kendi çıkarlarını uygulamaları yoluyla gerçekleştirme kapasitesinin diğer sınıfların kapasitesi ve çıkarlarına muhalefetin içinde olduğu bir alanla ilgili olduğunu savunmuştur (SİTS: 105).

Bu da “iktidar kavramı”(nın), ‘bireylerarası ilişkilere’ ya da mevcut verili koşullardaki oluşumu üretim sürecindeki yerinden bağımsız olarak sunulan ilişkilere, örneğin, sınıf mücadelesinden bağımsız olarak, sınıflara bölünmüş toplumlara uygulanamayacağı anlamına gelir (SİTS: 106). Poulantzas, bu ilişkiler alanı için ‘güç’ (*puissance*) kavramını önermiştir. İktidarın, kapitalist toplumların yapısında temellenmiş özgül bir hâkimiyet ve tâbiyet ilişkisi gerektiren tipik bir fenomen olmasına karşın, gücün ‘sosyolojik şekilsizlik’in karakterize ettiği bir fenomen olduğu sonucuna varmıştır (SİTS: 107).

Öyle görülüyor ki Poulantzas, bu ayrıma dikkat çekmekle toplumsal ilişkileri (sınıf) iktidar ilişkilerine indirgerken, Foucault da toplumsal

ilişkileri tümüyle şekilsiz ‘güç’ ilişkilerine indirgedi. Foucaultcu yaklaşım, hiçbir genel hâkimiyet ve tâbiyet kalıbı olmadığını, iktidar ilişkilerinin kökünde yönetenlerle yönetilen arasında hiçbir ikili ve her şeyi kapsayan bir muhalefet olmadığını, bir sınıfı diğerlerinden ayrıcalıklı kılan hiçbir genel matris olmadığını savunmaktadır. Foucault, farklı iktidar ilişkilerini tek bir ayrımla ilişkilendirmek yerine, ‘mikro-iktidarların’ dağınık çokluğu üzerinde ısrar etmiştir (*Bİ*: 94; *İ/B*: 98-102). Bu nedenle iktidar uygulamasını doğrudan çıkarlarla (belli bir düzeyde yapısal kararlılık öngören) bağlantılandıramamıştır. Direnişin kaynaklarını ve ayrımsal etkinliğini de açıklayamamıştır. Çünkü bu, toplumsal ilişkilerin yapısına ve/veya yapılaşmış çıkar çatışmalarına dayanmıştır. Bu nedenle, Poulantzas Foucaultcuları yalnızca iktidar ya da direnişin açıklamasını yapamamakla sınıf temelinde değil, aynı zamanda dağılımlarını vurguladıkları için de eleştirmiştir. Poulantzas, Foucaultcuların ‘iktidarları sayısız mikro-durum arasında dağıtan ve sulandıran ve böylece sınıfların ve sınıf mücadelesinin önemini ciddî şekilde ihmal eden ve devletin merkezî rolünü göz ardı eden’ bir iktidar vizyonu benimsediklerini yazmıştır. (*DİS*: 44).

Bu suçlama yersizdir. Çünkü, mikro-iktidarların sonsuzluğunda Foucault’nun tahlillerinin *başlangıç noktasını* kusursuz biçimde tanımlarken, Foucault’nun farklı mikro-iktidarların devlet tarafından küresel bir sınıf hâkimiyeti stratejisine nasıl eklendiğini, uyarlandığını ve entegre edildiğini inceleme ihtiyacını giderek daha fazla vurguladığını göz ardı etmektedir (*Bİ*: 94; *İ/B*: 99-100, 142, 188-9, 202-3). Daha genel olarak, herhangi bir tek mikro-iktidar ilişkisinin (isterseniz sosyolojik şekilsizliğinin olsun) içsel istikrarsızlığının o ilişkinin diğer ilişkilerle eklemlenmesi yoluyla azaltılabileceğine inandığı açıktır. Dolayısıyla, özgül bir yapı, *güç ilişkileri arasındaki ilişkiler* yoluyla ortaya çıkar: Bu şekilde güç ilişkileri görelî zincirler ve sistemler kurarak kendi örgütlerini oluştururlar (*krş.* *Bİ*: 92-3). Stratejiler, bu yapılaşdırma sürecinde anahtar rol oynarlar. En azından, Foucault’nun mikro-iktidarların şekilsiz dağılımından devletin merkezî rolünde ve bu rol yoluyla sınıf-atıflı üst-belirlenimlerine hareket etmede güçlüklerle karşılaştığı doğrudur.

Poulantzas ise tam tersi bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü doğrudan sınıf(sal) karakteri olmayan iktidar ilişkileri ile ilgilenirken gerçek

sorunlarla karşılaşmıştır. *DİS*'de, 'iktidar ilişkilerinin sınıf ilişkileri ile tamamıyla çakışmadığı ve bu şekilde sınıf ilişkilerinin ötesine geçebileceği' sonucuna varmıştır (*DİS*: 43, düzeltilmiş çeviri). Burada özellikle kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilere atıfta bulunmuştur. Cinsiyet ilişkilerinin, emeğin toplumsal bölüşümünde, sınıf ilişkilerinden farklı bir temeli olduğunu ve ne basit etkiler olarak ne de sınıfsal bölünmenin zorunlu türdeş izomorfları olarak anlaşılabileceğini kabul etmiştir (*DİS*: 43). Bu da Poulantzas'ın ataerkil ilişkiler için yapısal bir temel sağlamadığı ya da kadınların ataerkilliğe direnişinin temelini açıklayamadığı anlamına geliyor görünmektedir. Poulantzas, kesinlikle bu güçlüğü emeğin cinsel bölüşümünü ve direniş için sonuçlarını inceleyerek çözmeye çalışmamıştır. Aksine, sınıf-dışı ilişkilerin her zaman bir sınıf atfı olduğunda ısrar ederek konuya teğet geçmiştir. Dolayısıyla Poulantzas şunu önermiştir:

devlet tüm iktidar ilişkilerine, bu ilişkilere bir sınıf atfı vermek ve onları sınıf iktidarlara ağına düşürmek için müdahale eder . . . Kesinlikle sınıf ilişkilerine benzemeyen kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişkilerde sergilenen iktidar, en azından sınıf ilişkilerine eklenir ve devlet ve şirket ya da fabrika tarafından bir sınıf ilişkisi olarak dolayımlanır ve yeniden-üretilir (*DİS*: 43; *krş.* *ÇKS*: 305-6).

Bu şekilde Poulantzas, sınıf iktidarı başlığının altında değerlendirdiği sınıf-dışı ilişkileri (tekrar) emeğin sınıf(sal) bölünmesine ve sınıf mücadelesine havale ederek özetlemiştir. Böyle yaparak, bu ilişkilerin özgüllüğü ve özerkliği konusunda daha önceki savlarını etkin bir şekilde geçersiz kılmış ve böylece tekrar sınıf indirgemeci bir duruma düşmüştür. Poulantzas'ın bu sorunlarının kaynağı, 'iktidar/güç' ikilisinin yetersizliğidir. Poulantzas'ın bazı toplumsal ilişkilerin sosyolojik olarak şekilsiz olduğu iddiasının esasları ne olursa olsun, diğer tüm toplumsal ilişkilerin sınıf sisteminde ve bu sistem yoluyla yapılandırıldığının savunulması şüphesiz ki yanlıştır. Foucault'nun ana katkılarından biri, iktidar ilişkilerini doğrudan sınıf karakteri olmaksızın biçimlendiren istikrarsız pratikleri, disipliner teknikleri ve iktidar teknolojilerini araştırmak olmuştur. Foucault bu tekniklerin içsel tarafsızlığını vurgulamak konusunda yanılmış olabilir, ama en azından iktidar ilişkileriyle onları doğrudan sınıf hâkimi-

yetine indirgemediği ilgilenecek bir yol bulmuştu. Bunun aksine Poulantzas, tüm hâkimiyet kalıplarına ya sınıf hâkimiyeti olarak bakmaya ya da onlara herhangi bir sosyolojik yapılaş(tır)ma yüklemeyi inkâr zorlandığı için, iktidar konusunda sürekli sınıf indirgemeci bir duruma doğru itilmiştir. Benzer şekilde, hâkimiyet kalıplarının devletin içine kazılı olduğu ve devlet sistemlerinin asla tarafsız olamayacağı konusunda doğru biçimde ısrar etmiş olsa da, bu yapısal seçiciliğin nasıl olup da bir *sınıf* seçiciliğine dönüştüğünü asla sormamıştır. Bu durum, her zaman sorgulanmadan kabul edilmiştir. Burada Poulantzas ve Foucault'nun birbirini tamamlayan tutumlar benimsediğini tekrar görürüz. Foucault, toplumsal hâkimiyet ilişkilerinin varlığının her yerde olduğunu savunurken, Poulantzas bunların (hâkimiyet ilişkilerinin) yalnızca teknik düzeyde birleştiğini düşünmüştür. Bu durum, onların ayrıntılı bir sosyolojik yapı kazanmalarına izin vermemektedir. Poulantzas, bir sınıfsal yapının tüm hâkimiyet biçimlerinde var olduğunu görmüştür. O halde, sınıf başlığı altına doğrudan ya da dolaylı olarak alınamayacak tüm fenomenler, sosyolojik olarak şekilsiz ve, *a fortiori*, sosyolojik tahlilin dışında kabul edilmiştir.

Poulantzas ve Foucault'daki Tamamlayıcı Mantık Hataları

Böylece, toplumsal ilişkilerin orta-düzeyi ile ilgili savlarında bazı yakınsamalara karşın, her ikisi de başlangıçtaki bakış açılarını korumuşlar ve âdeta elastiki bir iple bu bakış açısına doğru geri çekilmişlerdir. Bu hareket, bir tür kişisel teorik ya da politik sapma hali değildir (Poster 1984 *kısaca*). Gerçekte her ikisinin de farklı fakat birbirini tamamlayıcı pozisyonlar aldığı genel teorik çerçevede fiilen içsel biçimde bulunmaktadır. Her ikisi de gerçekte ilk başlangıç noktasını öne sürmekle ilgili teorik bir güçlkle karşılaşmamıştır. Poulantzas, verili bir konjonktürde geliştirilebilecek belirli hegemonik projelere ve birikim stratejilerine bağlı olan olumsal zorunlulukları bulunan çeşitli sınıf hâkimiyeti kalıpları olduğunu görmemiştir. Dolayısıyla, sermaye birikimi ve burjuva hâkimiyeti kapsamındaki potansiyel makro-çeşitlilik kaynaklarını göz ardı etmiştir. Dahası, Poulantzas, toplumların bütünleştirici bir bakış açısı yoluyla birleştirilebileceği görüşünü sorgulamadan olduğu gibi kabul ederek bir

toplumun bütünsel birliğinin imkânsız olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Çünkü her zaman verili bir bütünleştirme (ya da, şimdi diyeceğim gibi, toplumlaştırma) projesinden dışlanan bir toplumsal unsurlar, ilişkiler ve pratikler fazlası ve bir anlam fazlası vardır.

Foucault'nun, toplumların herhangi bir *a priori* birliğini reddedişi ve mikro-iktidarların dağılımından yola çıkma ısrarının temelini bu toplumsal 'fazlanın' sürekli önemi oluşturmaktadır. Fakat Foucault, iktidarın yapısal belirlenmesinin herhangi etkin bir kabulü aleyhine uygulanmasına içkinliği konusunda ısrarcıdır. Bu anlamda, yukarıda belirttiğim gibi, iktidar ilişkilerini güç veya *puissance* ilişkilerine indirgeme eğilimdedir. Bu, iktidar ve direnişe yaklaşımda özellikle belirgindir. Çünkü direnişi, iktidarın entegrali ve iktidarın içine azaltılamaz bir karşıt halinde kazanmış olarak görmüştür (Bİ: 95-6); ve, direniş çabalarının farklı başarısını açıklamaya çalıştığında da, iktidar ilişkisindeki güçlerin her zaman 'eşit olmadığı', her zaman bir 'aşağısı ve yukarısı' olduğu ve güçler arasında her zaman bir 'potansiyel fark' olduğu şeklindeki tezlere sığınmıştır (İ/B: 201). Dahası, direnişi karşıt iradelere ya da karşıt çıkarılara dayandırmayı reddetmesi nedeniyle Foucault'da, bireysel güç ilişkilerinin kalıplandırılmasını ya da yapılandırılmasını neyin ayakta tuttuğu da çok belirgin değildir. Güç ilişkileri, âdeta, toplumsal anlamı ve politik önemi sadece diğer benzer unsurlara eklemlenmelerinden türeyebilen basit yapılı, çok-değerli, istikrarsız unsurlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Foucault mikro-iktidar ilişkilerinin ve iktidar tekniklerinin öneminin çok-değerli ve değişebilir olduğunu savunurken, verili herhangi bir momentte ve verili herhangi hâkim bir toplumsal projeyle ilgili olarak, bu tür bir değişiklik ya da çok-değerlilik için kapsamın her zaman sınırlı olduğunu görmemiştir. Bu nedenlerle, herhangi bir verili konjonktürde mikro-düzeyde potansiyel iktidar ilişkilerinin çeşitliliğini abartmıştır.

Bu bakımdan hem Poulantzas hem de Foucault ile ilgili temel (bir) problem, savlarının metafor düzeyinde kalmış olmasıdır. Bu durum, Foucault'da daha ciddî görünmektedir, çünkü sınıf hâkimiyetini yorumlamak için başka hiçbir aracı yoktur. Çünkü, iktidar ilişkilerinin çokluğundaki ısrarı ve bu ilişkilerin yapısal belirlenmelerini iktidarın som içkinliği lehine reddetmesi, küresel stratejiler açıklamasının zayıflığı, Foucault'yu 'hegemonik etkilerin' açıklanmasında araçsız bırakmıştır. Hattâ

Foucault için o kadar tipiktir ki, bütünleştiriciliği reddedişiyile, aslında kendi kavramlarını herhangi bir sistematik bir yolla tanıtmayı ya da açıklamayı da reddetmiştir (krş. Poster 1984: 147-54). Bu durum, özellikle küresel stratejilere ve *sur-pouvoir*'a yaklaşımındaki belirsizlikte ve iktidar tekniklerine özgü tarafsızlığın mantıksız açıklamasında gayet belirgindir. Lâkin Poulantzas, sınıfsal hâkimiyetin devlet aygıtının yapısal seçiciliğine ve toplumsal işbölümünün maddiliğine kazınmış olduğunu savunmuştur. Ayrıca, birikim ve hegemonyanın tahlilinde stratejik kavramlar ortaya koymuştur. Fakat Poulantzas'ın bu konudaki belirgin üstünlüğü, devletin yapısal seçiciliğinin bir *sınıf* seçiciliği olduğunu belirlemesi ve strateji ve taktiğe ilişkin olarak Lenin, Gramsci ve Mao'nun genel imalarının ötesinde kavram geliştirememiş olmasıyla bozulmuştur. Kısaca, Foucault'dan daha zengin bir kavramsal aygıt ortaya koymasına karşın, Poulantzas gerçekte iktidar dinamiklerini ve stratejilerini açıklamada sadece kısmen daha iyi durumdadır. Dolayısıyla, Poulantzas ve Foucault'nun iktidar ve stratejiye dair diğer yaklaşımlara yaptıkları eleştiriler kabul edilse bile, çözümleri tamamıyla kabul edilemez. Her ikisi de ciddi teorik problemler içermektedir. Öyle görünüyor ki, Foucault ve Poulantzas'ın çalışmalarını ele alırken, yapılacak köklü bir yeniden değerlendirme, her ikisinin de mikro-makro süreklilikteki başlangıç noktalarında duramayacaktır. Böyle bir çalışma, iktidar ve strateji tahlillerinin içermelerini ve bizatihi bu sürekliliğin doğasını da göz önünde bulundurmalıdır.

Poulantzas ve Foucault'nun Ötesine

Laclau ve Mouffe'un bir söylemin 'unsurları' ve 'momentleri' arasına çizdikleri ayırım çizgileri, Poulantzas ve Foucault'nun sunduğu tahlillerin ötesine geçerken yararlı bir başlangıç noktasıdır. Laclau ve Mouffe, söylemlerarası genel alanı, özgül söylemlerle bütünleşmekte kullanılabili karmaşık bir 'unsurlar' dizisi olarak değerlendirirler. Özgül söylemler, bu unsurların anlamını bütün bir söylemsel sisteme göre belirler ve böylece onları o söylem içinde sabitlenmiş "momentlere" dönüştürür. Bununla birlikte, hiçbir söylem bu momentlerin anlamını bütünüyle belirleyemez (her zaman çoklu-değer ve anlam fazlası vardır) ve ayrıca hiç-

bir unsur, söylemlerle bazı eklemleme noktalarından tamamen yoksun değildir (Laclau ve Mouffe 1985).

Bu şartlarda Foucault'nun başlangıç noktasının güçlerin bir dizi çok-değerli ve istikrarsız mikro-ilişkisindeki 'unsurların' akışkanlığı olduğu söylenebilir ve Poulantzas'ın başlangıç noktası ise, sınıf temelli işbölümünün 'momentlerinin' sabitliğidir. Akışkan 'unsurlar' üzerinde yoğunlaşan Foucault, bu noktada iktidar yapıları, çıkarlar ve direnişler için hiçbir katı, sağlam temel bulamamıştır. Böylece (a) direnişin 'pelebyen iç-güdülerinin' felsefî antropolojisinde ya da bedenlerin ve hazların kutlaşında temellenen toplumsal bir şekilsizlik ile (b) istikrarlı toplumsal yapıların sermaye birikiminin buyruklarından ve/veya burjuvazinin küresel stratejilerinden türediği ham bir sınıf indirgemeciliği arasında salınmıştır (*bkz.* özellikle *DP* ve *I/B*: 156). Sabitlenmiş sınıfsal 'momentler' üzerine yoğunlaşan Poulantzas, iktidar yapılarını, çıkarları ve direnişi sadece üretim ilişkilerinde temellendirebilmiştir. Böylece tahlillerini önemli bileşiklerle bütünleştirmeye çalışmış, ama ne var ki, sınıf tahliline ilişkin kavramları büyük bir savurganlıkla değerlendirerek sınıf hâkimiyetinin güvenceye alındığı mekanizmaları da giderek tutarsızlaştırmıştır. Kısaca 'unsurlar' ve 'momentler' arasındaki bu çok basit ayrım kullanılarak Foucault ve Poulantzas'ı tekrar kendi başlangıç noktalarına çeken problemler belirlenebilir.

Fakat, aynı ayrım, ileri doğru bir yol belirlemeye de yardımcı olur. Çünkü böyle bir tahlil, hem belirli bir makro-toplumsal düzenin zorunluluğunu hem de bu düzenin üzerine inşa edildiği mikro-ilişkilerin açık olumsuzluğunu sorgular. Foucault ve Poulantzas'ın aradığı çözüm, küresel projelere entegre olan ve böylece makro-toplumsal düzenin görece istikrarlı momentlerine dönüşen farklı unsurlar arasındaki *zorunlu olmayan uygunluklarda* bulunabilir. Bu da, (bir toplumdaki tüm unsurları entegre olmuş bir toplumun istikrarlı momentleri olarak bağlantılandırılan) tek bir zorunlu makro-toplumsal düzenden ziyade (her biri kendi anlam fazlası ve görece olarak tescilli olmayan unsurlarıyla) muhtemel makro-toplumsal düzenler çeşitliliği olduğunu gösterir. Dolayısıyla mikro-toplumsal ilişkilerin çeşitliliğinin kendi sınırları olduğunu da gösterir. Çünkü, bireysel ilişkiler ya da kurumlar, sabitliği olmayan çok-değerli unsurlar olarak yalıtık halde düşünülebilmelerine karşın, tipik olarak akışkanlık-

larını ve değişkenliklerini sınırlayan daha uzun zincirlerle ve unsurlar sistemleriyle birleşmişlerdir. Bu da demektir ki, – bazı anlam ve iktidar zincirlerini bozmak ve diğerlerini inşa etmek amacıyla – bireysel ilişkilerin çok-değerli potansiyelinden yararlanmak için özgül pratikler gerekmektedir. Bu, aynı zamanda, eklemlemeyi çözme ve yeniden eklemleme yolundaki tüm benzer çabaların hepsinin başarılı olmayacağı anlamına da gelmektedir. İşte bu bağlamda özgül kurumsal toplulukların stratejik seçiciliği, güçler dengesi ve hâkimiyet stratejileri gibi kavramlar, politik projelerin doğasının ve sınırlarının anlaşılmasında iktidarın analitik parçası olarak kullanılabilir.

Foucault ve Poulantzas'ın, son yıllarında bu yöne doğru ilerlediklerine dair göstergeler vardır. Dolayısıyla, Poulantzas'ın toplumsal bir ilişki olarak devlet iktidarı açıklaması, güçler dengesini dönüştürmekte stratejilerin kendilerinin rolünün yanı sıra stratejik bir alan olarak devlet biçiminin rolünü de vurgulamıştır. Foucault, *The Will to Know*'da güç [force] ilişkilerinin görece olarak belirlenmiş zincirler ve sistemler kurarak kendi örgütlenmesini nasıl oluşturduğunu zaten gözlemlemiştir (Bİ: 92-3). Daha sonra, bir iktidar ilişkisi tahlilinin belirli ana noktaları olması gerektiğine dikkat çekmiştir: (a) verili bir faile diğerlerinin eylemleri üzerine hareket etme izni veren bir farklılaştırmalar sistemi; (b) böyle eyleyenlerin hedefleri; (c) iktidar ilişkilerinin varlığına neden olan araçlar; (d) kurumsal alanlar; ve (e) stratejilerin rasyonelleşme dereceleri (Foucault 1982: 223-4). Bu listedeki ilk madde özellikle önemlidir. Çünkü, tahlil, farklılıkla ilgilendiğinde, istikrarlı bir iktidar uygulamasının temeli olarak söylemsel farklılık (unsurların uğraklara dönüşümü) inşasına yönelir. Aynı zamanda, Foucault'nun araçlara ve kurumsal alanlara atfı, onun iktidar ilişkilerini bir dizi salt kararlar ya da irade eylemleri dizisine indirgemekten kaçınmasına yardımcı olur.

Gordon, Foucault hakkında bir yorumda stratejilerin karakterini anlamak için faydalı görüşler sağlamıştır. Gordon, Foucault'nun strateji kavramının şunu tanımladığını yazmıştır:

Dinamik ve değiştirilebilir hedefler dizisine, görece belirli bir işlevsellikle eklenen (uzay-zamandaki nesnelerin ilişkileri ve karakteri, bir alanın özellikleri, kaynaklar, güçler) heterojen unsurlar çokluğunun hareketli işleyişine

dayanan iktidarın genel uygulanışına dair rasyonalitenin minumum etkisi. Strateji, bizatihi kendisinin sezip yarattığı olasılıklardan faydalanılmasıdır (Gordon 1980: 39).

Bu yorum, stratejik söylemler ve stratejik alanlar arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimin iktidar ve strateji oyunundaki unsurların görece akışkanlığı ve sabitliğine ilişkin sonuçlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, böyle bir söylem-teorik yaklaşım benimserken, küresel projelerin yalnızca bütünselleştirme konusunda eğilimsel çabalar olduğuna dikkat edilmelidir. Küresel stratejilerin hiçbir soyut birleştirme işlevi olamaz ancak her zaman özgül iktidar teknolojileriyle, stratejik müdahale alanlarıyla ve belirli politikalarla ilişkili olmaları gerekmektedir. Ve toplumlar da, hiçbir zorunlu merkez ya da birleştirme ilkesi olmaksızın dağılmış pratikler çokluğunun ürünleri olarak anlaşılmalıdır. Bu anlamda ne Poulantzas ne de Foucault yeterince ileri gitmiştir. Her ikisi de toplumların küresel bir alan (makro-düzey) olarak düşünülebileceğini ve küresel bir strateji *varmış gibi* tahlil edilmeleri gerektiğini ima etmiştir. Her ikisi de bu düzeyde toplumsal düzenin hesaplayan öznesi olmayan stratejik bir hesaplama süreci olarak anlaşılabilirliğini savunmuştur. Fakat bu, iki temel problemi içermektedir: Toplumlar düzeyinde yerleşik bir toplumsal ilişkiler makro-alanı varlığının sorgulanmadan kabulü ve daha sonra da bunun küresel bir stratejinin odağı olarak ele alınması. Fakat, küresel bir hesaplayan öznenin yokluğunda, gerçekten küresel bir strateji varsayılabilir mi; ve eğer toplumların gerçekte varolup olmadığı ve özel bir birlikle donatıldığı konusunda şüpheler varsa, ayrıcalıklı bir küresel stratejik hesaplama alanı olduğu düşünülebilir mi? Diğer bölümlerde savunduğum gibi, her iki sorunun da cevabı açıkça hayırdır.

Alternatif bir yaklaşım, 'küresel'i kolayca ilişkisel terimlerde yorumlamak olacaktır. Böylece, bir 'küresel [ölçekte] akıllı özne', artık 'küresel' bir strateji formüle eden gerçek bir toplumsal failden başka (ve daha az) bir şey olmayacaktır. Ve küresel strateji, bir dizi daha küçük iktidar ilişkileri alanını kendi yörüngesine çekme ve ekleme gayretindeki stratejidir. Böyle yaparak eylemin olası alanını ve kapsamını daha kü-

çük alanlar üzerinde yapılandırmaya gayret eder (*krş.* Foucault 1982: 221). Söz konusu olan bu daha küçük alanlar, en azından bağımsız bir varlık göstermeyi (isterseniz kendi göreceli özerkliklerini) sürdürmeye ve küresel strateji için potansiyel yapısal itaatsizlik ve/veya toplumsal direniş alanları oluşturmaya devam ederler. Farklı küresel stratejiler farklı olan daha küçük alanları eklemlmeye gayret edeceklerdir böylece bu stratejilerin işlediği küresel alanlar da değişecektir. Bu bağlamda, küresel kavramı göreceli olarak anlaşılmalıdır; yani, bir strateji sadece kendi daha küçük alanlarıyla ilişkili olarak küreseldir. Küresel bir stratejinin kendisi, daha hırslı bir strateji için ‘daha küçük’ bir alan oluşturabilir (Wickham 1984).

Bu demektir ki toplumsal ilişkilerde hiçbir makro-zorunluluk yoktur ve toplumlara makro-toplumsal düzenin özsel alanı olarak imtiyaz tanımak için hiçbir neden yoktur. Elimizde olanın hepsi, daha küçük farklı iktidar ilişkisi dizileriyle ilgili olarak ve farklı alanlarda olumsal zorunluluklara dayalı küresel sistemler oluşturma çabalarıdır. Alternatif küresel stratejiler, problemler karşısında doğalarındaki kesinlikler nedeniyle değişiklik gösterecek bir devlet sisteminde ve bu sistem yoluyla farklı çalışma ve çelişki dizilerini yoğunlaştıracak ve dönüştürecektir. Ve bu da, kesin karakteri, toplumsal sınırları, birleştirici kapasiteleri ve dinamikleri hangi küresel stratejinin (eğer varsa) hâkim olduğuna göre farklılık gösterecek bir ulus-devlet çerçevesinde bile muhtemel bir küresel stratejiler çokluğunu düşünmemiz gerektiği anlamına gelmektedir.

Böyle bir yaklaşım direnişin de daha iyi kavranmasını sağlar. Çünkü direnişi üreten antagonizmlerin kaynağı, farklılıkların sabitlenmesinde ve farklı özne konumlarının eklemlenmesindedir. Söylemselin genel alanı ve belirli söylemlerin oluşturduğu özgül alanlar arasındaki ayrım, bu mekanizmaları anlamak için hayatî önemdedir. Bu, grupların ve kişilerin kendi-kimliklerindeki yüzer unsurlarla (ampirik göndergeler olarak) bu unsurları belirli bir farklılıklar sistemine sabitleme çabaları arasındaki ayırmada yansıtılır. Direniş, ilk anda unsurlardaki alternatif anlamların mevcudiyetinde ve failerin belirli anlam sistemleri yoluyla empoze edilenlere zıt anlamlara eklenmesinde köklenmiştir. İster plebyen ister sınıf içgüdülerinde olsun, hiçbir ilkel direniş kaynağı yoktur: Direniş daima öz-neleri, kimliklerini ve çıkarlarını belirleme konusunda karşıt ya da çeli-

şen çabaların olumsal bir etkisidir (Foucault'nun direnişe yaklaşımını kurtarmak adına benzer bir çaba için, *bkz.* Philp 1983).

Son olarak, bu yaklaşımı geliştirmekle çıkarların bir açıklamasını da elde edebiliriz. Çıkarları, maddî bir ilişkiler altkatmanında (örneğin ata-erkil hâkimiyete dayalı cinsiyet antagonizmleri, sınıf çıkarları) temellen-dirme çabaları, bunun görünmeyen çıkar çatışmalarından açık çıkar çatış-malarına hareketi açıklama konusunda getirdiği tüm problemlerle birlik-te reddedilmelidir. Bunun yerine, çıkarlar, direniş-doğuran farklılıkların ikincil etkileri olarak alınmalıdır. İkincildirler, çünkü çıkarlar daima gö-relidir, ilişkiseldir, konjonktürelidir ve stratejiktir. Görelidirler, çünkü be-lirli bir durum, birisinin bazı özgün alternatiflerden daha az ya da daha çok çıkarınadır (*krş.* Barry 1972). İlişkiseldir, çünkü birinin çıkarlarını ilerletme ya da savunma fırsatları verili bir kapsamda edinilen güç iliş-kilerine bağlıdır. Konjonktürelidir çünkü farklı konjonktürler çıkarları de-ğerlendirecek farklı alternatif dizilerine sahiptir. Ve bu da, özgül uzay-zamansal eylem ufuklarıyla (öm. kısa ve uzun dönem çıkarlar arasında-ki ya da bireysel ve ulusal çıkarlar arasındaki çelişki) ilgili olduklarını gösterir. Ve stratejiktirler, çünkü farklı strateji anlayışları farklı çıkar, itti-fak, taktik vs. anlayışlarını gerektirir. Böylece tam bir stratejik-teorik yaklaşım, iktidar tahliliyle ilgili tüm kavramların temel bir yeniden for-mülasyonunu gerektirir.

Sonuçlar

Poulantzas ve Foucault'nun iktidar ve strateji sorunları üzerine yakla-şımalarını gözden geçirdik. Poulantzas'ın Foucault'dan etkilenmesinin, çalışmaları hakkındaki çoğu yorumlarda ortaya konulandan daha fazla olduğu açıktır. Bu durum, basit biçimde Poulantzas'ın Foucault'nun dili ile flört etmesi sorunu da değildir. Çünkü Poulantzas ve Foucault, top-lumsal oluşumların görece birlik ve beraberliğinin kaynakları hakkında olduğu kadar iktidar ve stratejinin doğası hakkında da hayatî önemde be-lirli varsayımları da paylaşmaktadır. Fakat Poulantzas'ın belirli Fouca-ultcu tutumları benimsemesini mümkün kılan bu ortak varsayımlar, onun aynı zamanda iktidar ve strateji açıklamasının süregelen teorik güçlükle-rinin de kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü Poulantzas hâlâ mikro-makro

sorununu çözememiştir ve Foucaultcu kavramları kullanarak sadece daha karmaşık ve belirsiz hale getirmiştir. Yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi, bu başarısızlık, hem Poulantzas hem Foucault'nun mikro-makro sorununu tanımlama şeklinden kaynaklanmaktadır.

Poulantzas ve Foucault'nun tüm savlarının reddedilmesi gerekmektedir. Çünkü onlar toplumsal ilişkileri araştırmakta son derece yararlı bir 'iktidar analitiği' geliştirmişlerdir. Yaklaşımları, iktidarı belirli toplumsal ilişkilerin dışında bir açıklama ilkesi olarak değil, bizzat kendi dinamiği açıklanma ihtiyacında olan tüm toplumsal ilişkilerin temel bir özelliği olarak görür. Bu yaklaşımı geliştirmekle, Poulantzas ve Foucault kendi farklı yolları ile iktidar ilişkilerinin stratejik karakterini ve farklı iktidar alanlarının eklemlenmesinin bireysel iktidar alanlarının görelî istikrar ya da istikrarsızlığını güvence altına almada oynadığı önemli rolü vurgulamışlardır. Ancak bu da genel bir iktidar teorisi olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Bunun yerine, belirli toplumsal düzen ve düzensizlik kalıplarının olumsal zorunlu inşasının özgül tarihi açıklamalarına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Ancak ne Poulantzas ne de Foucault, gerçekte makro-toplumsal düzenin mikro-toplumsal çeşitlilikle nasıl ilgili olduğunu açıklayabilmiştir. Çünkü her ikisi de ikiz kutupları özgül kurumsal alanlar olarak tanımlanmış bir mikro-makro süreklilikten ve sınırları ulus-devlet tarafından tanımlanmış bir toplumdan yola çıkmanın içerdiği problemleri görememiştir. Nitekim, bu sürekliliğin bir ya da diğer kutbunu vurgulama eğilimi göstermelerine rağmen, her iki teorisyen de savları arasında gidip gelmişlerdir. Yalnızca hareket ettikleri sürekliliğin kutuplarının yeniden formüle edilmesiyle savlarındaki tutarsızlıklar giderilebilir. Bu yeniden formülasyon Foucaultcu bir yönelmeden ziyade dilbilimsel bir yönelme yardımı ile yapılabilir.

Ne 'toplumu' makro-iktidar ilişkilerinin ayrıcalıklı alanı olarak görmeye ne de devleti 'makro-toplumsal' ilişkilerin sistemleştirildiği ve tutarlı hale getirildiği hayatî stratejik bir zemin olarak görmeye gerek vardır. Hattâ, söylem-teorik ilkelerin özenli bir uygulaması, mikro-düzeyin açık akışkanlığı kadar makro-düzeyin zorunlu sabitliğini de sorgulayacaktır. Ve bu da Poulantzas ve Foucault tarafından tercih edilen türden iktidar ve strateji tahlillerinin uygulanabileceği alanı genişletecektir. Ay-

nı zamanda, Foucault'nun mikro-toplumsal çeşitlilik üzerine nominalist vurgu lehine makro-toplumsal düzenin varlığını reddetme eğiliminin yanı sıra Poulantzas'ın tüm toplumsal ilişkileri zorunlu bir sınıf hâkimiyetine göre açıklama eğiliminin de önüne geçecektir. Dolayısıyla, stratejik-ilişkisel bir yönelme, Poulantzas ve Foucault'nun temel yaklaşımlarını sorgulamaktan çok doğrulayacak ve derinleştirecektir. Küresel stratejiler, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığını azaltma ve onları geçici, olumsal ve daima istikrarsız bir şekilde sabitleme aracı olarak görülebilir. Toplumların kendi-tanımları ve kendi-kimlikleri için araçlar olarak bu tür stratejiler, toplumsal ilişkilerin önde gelen kalıplarını zorunlulukla basitleştirir ve böylece alternatif yorumlamaları ve stratejileri marjinal hale getirirler. Böylece elde, hâkim kalıpların çok-değerliliğini sömürecek yeni stratejiler ve iktidar ilişkilerinin eklemelenmesi için her zaman bir anlamlar ve pratikler fazlası mevcut olacaktır. Yapı ve iktidar arasındaki ilişkiyi, Foucault ve Poulantzas'ın sınırlı cevaplarının ötesinde düşünmenin yolu, bu fikirlerin geliştirilmesidir. Ayrıca, Marksizmin ötesine geçerek Marksizmin krizlerinden en azından biri çözülebilir.

POLİTİK STRATEJİ OLARAK DEVLET

Bu bölümde, benimsenecek olan ‘stratejik-teorik’ bir yaklaşımın mevcut haliyle Marksist teorileştirmede bir dizi problemi içeren devlet meselesinin çözümüne yardımcı olacağı savunulmaktadır. Fransız düzenleme okulunun kimi üyeleri, birikim rejimlerinin tahlilinde benzer bir yaklaşım geliştirmiş olsalar da, geliştirilen yaklaşımı doğrudan devlet üzerinde uygulamamışlardır. Bu yaklaşımın hayatî unsurlarına Nicos Poulantzas ve Michel Foucault’nun son dönem politik eserlerinde rastlanabilir, fakat her ikisi de gerçekte bu yaklaşımın sonuçlarını ayrıntılı şekilde ele almamıştır. Ama, diğer çalışmalarında çeşitli yönlerini geliştirdikleri bu yaklaşım tam olarak ortaya konulamamıştır. Bununla birlikte, kendi ön çalışmamı sunmadan önce, devlet teorisinin bazı temel boyutlarını ve bu boyutların Marksist bir yaklaşımın geliştirilmesinde ortaya çıkardığı ikilemleri göz önünde bulunduruyorum. Özellikle, ‘sermaye-’ ve ‘sınıf-teorik’ tahliller arasındaki temel ayrım üzerinde durarak kısaca ‘devlet-merkezci’ alternatiften de bahsedeceğim.¹ Ardından da Poulantzas ve Foucault’nun iktidar ilişkilerinin stratejik kodlanışında anahtar öneme sahip bir alan olarak inceledikleri devlet aracılığıyla çözüme doğru nasıl ilerlediklerini göstereceğim. Bu devleti politik bir strateji olarak değerlendirme önerilerimin zeminini oluşturuyor. Nihayet bu bölümü, [stratejik-teorik] bu yaklaşımın nasıl geliştirilebileceği hakkındaki bazı fikirlerle ve muhtemel itirazlara bazı kısa cevaplar vererek bitireceğim.

¹ Sonuncusu Bölüm 10’da daha ayrıntılı ele alınmıştır.

Devlet Teorisine Yaklaşımlar

Marksizme yeniden canlanan ilgi, devlet hakkında da birçok yaklaşımın geliştirilmesine yol açtı. Bu yaklaşımların bazıları önceki bölümlerde uzun uzadıya gözden geçirildiği için burada yeniden tekrarlanmaya değmez. Fakat hiç ele alınmayan bazılarının ihmalini daha kapsamlı bir liste yaparak kısmen telafi edebiliriz. Bu liste, Poulantzas'ın başlangıç dönemindeki yapısalcı Marksizmi; Miliband ve diğer çoğulcu Marksistlerin sofistike araçsalcılığı; İtalya dışındaki tüm Avrupa'daki komünist partilerle ilişkilendirilmiş çeşitli 'tekelci devlet kapitalizmi' tahlilleri; Batı Almanya'daki devlet-türetme yaklaşımı; İtalya, İngiltere ve Fransa'da sağ ve sol Avro-komünist ve Avro-sosyalist tahlillerin ortaya çıkmasına yol açan Gramscici bakış açılarının değerlendirilmesi; 'fabrika olarak toplum'un içindeki emekçi sınıf mücadelelerine özel bir ilgi gösteren ve sermaye ilişkisinin tüm biçimleriyle 'politik-stratejik' okuması üzerine yoğunlaşmış İtalyan solunun 'otonomcu' akımı;² Fred Block'un (1977) devlet idarecileri ve sınıfsal güçler arasındaki düalizme dayalı devlet-merkezci Marksist yaklaşımı; Claus Offe ile ilişkilendirilen 'biçim, işlevi problematize eder' yaklaşımı ve 'yapısal seçicilik' temaları; ve nihayet Poulantzas tarafından benimsenmiş ilişkisel yaklaşım olarak sıralanabilir.

Bu tür çalışmaların çeşitliliğine ve zenginliğine rağmen, kapitalist devlete ilişkin gerçekten ikna edici ve kolay anlaşılabilir Marksist bir teorisi yoktur. Bu eleştirinin geliştirilmesinde kelimenin tam anlamıyla güçlü bir teori düşünmüyorum. Devletin tek bir nedensel mekanizmalar dizisi koşullarındaki bütünleşmiş bir açıklaması, 'güçlü' bir teori aracılığıyla tanımlanabilecekti. Böyle bir teori, devletin belirli bir konjonktürde göze çarpan bütün operasyonel ve kurumsal özelliklerini açıklayabilirdi. Bununla birlikte, dünyadaki en güçlü iradeyle bile, böyle güçlü bir teori oluşturulamazdı. Çünkü tarihsel özgüllüğü içinde ulus-devlet gibi oldukça kompleks bir varlığın tek ve her şeyi kapsayan teorisinin geliştirilmesi metodolojik olarak gerçekten de imkânsızdır. (krş. Jessop 1982).

² Bu görüşü temsil eden çalışma, Bologna vd. 1972; Negri 1974 ve Tronti 1977'de bulunabilir. Faydalı bir tarama için bkz. Cleaver 1979.

Gerçek problem, uygun ‘zayıf’ bir teorinin namevcutluğunun açıklanmasıdır. Zayıf teoriden anladığım, bir Marksist tahlili her şeyi belirlemeci usulle açıklamaya çalışmadan besleyen kullanışlı teorik rehberler ya da yönlendirmeler dizisidir. Böyle bir teori, bizi modern devlet ve çeşitli etki alanları ile devlet gücü tarafından oluşturulan ‘çoklu saptamaların kompleks sentezi’ni birlikte şekillendiren en önemli unsurlara yönlendirir. Böyle zayıf bir teorinin oluşturulmasındaki başarısızlığın nedenleri, doğasındaki metodolojiktikten ziyade kavramsallığı ve sunuş sorunlarıyla ilgilidir. Çünkü bu nedenler, esasen çoğu Marksist devlet teorisinin muğlâklığı kadar Marksist problematiğin ve çoğu anahtar kavramının kısıtlamalarından kaynaklanır. Bazı yaklaşımlar sınırlı kapsamı, indirgemecilikleri ya da halis tutarsızlıkları nedeniyle hataya düşerken, diğerleri bu sınavları aşıya bile sadece Marksist teorinin üst sorunlarıyla uğraşanlar tarafından anlaşılabilir. ³ Gerçek dünyanın şeffaf olması durumunda bilime ihtiyaç olmayacağı konusunda Marx ile hemfikir olsak bile, bu bilimin kendisini muğlâk terimlerle sunmayı haklı kılmaz. Sorun, farklı sunuş düzeyleri ya da biçimlerinde çok önemli bozulma ya da tutarsızlık olmadan da kompleks meselelerin çeşitli ‘hedeflere’ uygun şekillerde nasıl sunulacağı sorunudur. ⁴ Burada sözü edilen meseleler, Marksist devlet teorilerinin nasıl üretildiği ve sunulduğu gözden geçirilerek örneklenebilir.

Devlet Teorisinin Boyutları

Çok farklı şekillerde kategorilendirilen devlet teorilerine ilişkin olan kategorilerin kendilerinin incelenmesi bile bize pek çok şey anlatabilir. Şâyet bu kategoriler, tutarsız ya da konuyla ilgisizse bile, sorulan sorulardaki bazı şeyler yanlış olabilir. Bu da, devlet teorilerinin neden ge-

³ Kendi çalışmamı bu eleştirinin dışında tutmuyorum. Kapitalist Devlet adlı kitabımın okunması zordur ve yöntemsel bir yaklaşımı benimsemiştir. Ayrıca 1977 tarihli makalede (yukarıda Bölüm 1) önerilen ve daha sonra 1982 tarihli kitabımda geliştirilen ilkeler, birçok okuyucuyu devlet iktidarı ve sınıf iktidarı meselesinde yanıltmış gibi görünüyor. Bu yanlış anlaşılmalara bu eserin son bölümünde düzeltmeye çalışacağım.

⁴ “Hedef kelimesinin kullanımı, onların açıklanan bir gerçeğin kaçınılmaz biçimde “pasif alıcıları” olduğu anlamına gelmez: Bilgi genellikle en iyi şekilde tartışmalar ya da diğer aktif katılım biçimleri yoluyla edinilir.

nellikle bu kadar yetersiz olduğunu açıklayabilir. Bu bölümde üç kilit noktayı göstermek için (hiçbir şekilde çok ayrıntıya girmeyen veya birbirini dışlamayan) altı sınıflandırıcı ilke getireceğim. Birincisi, seçilen kritere bağlı olarak, gözden geçirilen teoriler çok farklı dizilere bölünebilir. Bunlar arasındaki görelî benzerlikler ve ayrılıklar, durumdan duruma değişebilir. İkinci olarak, bu da demektir ki, tek kriterli, yalnızca bir şeye odaklanan ilgi, özellikle o konuda birbirine tamamen karşıt görünen yaklaşımların birleştirilmesinden ortaya çıkabilecek faydaları gizleyebilir. Ve, üçüncü olarak, bu kategorilerin bazılarının kavramsal olarak hatalı oluşları nedeniyle, üzerlerine teori inşa edilmesi ya da düzenlenmesi de bir hata olabilir. Dolayısıyla, bazı ortak sınıflandırıcı şemaları incelemek, bize teorisyenlerin ve eleştirmenlerinin çalışmalarıyla çözme-yi umdukları sorunlar ve hattâ bu çalışmaların neden başarısız olduğu konusunda bize pek çok şey söyleyebilir!

İlk olarak, ‘yapısalcı’ ve ‘araçsalcı’ yaklaşımlar arasındaki alışlagelmiş (fakat yararsız) ayırmadan söz edilebilir. Yapısalcıların – en uç durumlarda failleri yapıların kendi yeniden-üretiminde basit aktarıcılar olarak görmek gibi – faillere ve niyetlerine karşı yapıların nedensel önceliğini vurguladıkları söylenir. Buna karşın, araçsalcı yaklaşımların – en uç noktalarda devlet sistemini tamamıyla tarafsız bir araç olarak görmek gibi – devlet sisteminden sorumlu toplumsal güçlerin ya da bireylerin nedensel önceliğini vurguladıkları ileri sürülür. Çok az sayıdaki çalışma da, bir yaklaşımı ya da diğerini bir başka yaklaşımın dışlanması için benimsemektedir. Bu Miliband ve Poulantzas’ın tartışmalarındaki dillere düşmüş kutuplaşmada bile görülebilir. Nitekim, Miliband’ın savları elitlerin istihdamından yola çıkıp, adım adım toplumsal kökeni ne olursa olsun devletten sorumlu olanların üzerindeki çeşitli politika-dışı kısıtlamalara (Miliband 1968) doğru ilerler; Poulantzas’ın savı ise, oldukça soyut yapısal belirlenimlerden adım adım sınıf mücadelesi ve politik kadroların özerkliği konularına kayar (Poulantzas 1968). Bu ayrımı kullanan eleştirmenler, genellikle yapı ve fail arasındaki diyalektiği, yani bu çatallaşmanın tutarlılığını baltalayan diyalektiği algılamaktan yoksundurlar. Bu kişiler, yapısal kısıtlamaların ancak kesin zaman dilimlerinde belirli stratejiler izleyen özgül faillerle ilişkileri ışığında anlamlı biçimde tanımlanabileceği boyutu ve aynı zamanda stratejik dav-

ranışlar kadar failin (ve dolayısı ile iktidarın) kapsamının bizzat kendisinin de, yapıların işleyişinde ve işleyiş sürecinde olduğu boyutu(nu) göz ardı ederler. Bu anlamda yapılar kolaylaştırıcı olabildikleri kadar kısıtlayıcı da olabilirler ve farklı güçleri farklı şekillerde etkilerler. Benzer şekilde, devletin araçsallığı da artık tarafsızlık olarak anlaşılamaz: Zorunlu olarak ‘tarafli’ ya da seçicidir ve asla tüm güçlere eşit oranda açık ve tüm amaçlar için eşit oranda ulaşılabilir değildir. Bu itirazlar bir kez kabul edildiğinde, yapısalıcı ve araçsalıcı yaklaşımlar arasında geçerli bir ayrımın sürdürülmesi güçleşir. Bu ayrım, en iyi ihtimalle, çelişen teorik deformasyon türlerinin tanımlanmasında kullanılabilir.

İkinci bir sınıflandırma, devlet üzerine ekonomist, politist, ideolojist ve ‘politik ekonomi’ yaklaşımları ayırt eder. İlk üçünün açıklama konusunun sırasıyla ekonomik, politik ve ideolojik unsurlara öncelik verdiği iddia edilir. Dördüncüsünde ise, önceliğin bir bütün olarak kapitalizme verildiği farz edilir: O zaman kapitalizm de ekonomik, politik ve ideolojik alanların her birinin tanımlanmış bir rolünün olduğu, karmaşık, kendini yeniden üreten bir sistem olarak incelenir. Bu bütünselci görüş, aynı zamanda, tüm toplumsal ilişkileri sadece sınıf ilişkileri olarak değil, ama ‘üretim ilişkileri’ olarak ele alır. Bu sınıflandırma, yapısalcılık ve araçsalcılık arasındaki sınıflandırmadan bağımsızdır. Bu yaklaşımlardan birini ya da diğerini, anlamayı kolaylaştırmak amacıyla bilinçli bir şekilde tek yanlı olarak kullanmanın zararı, eğer varsa da, öyle çok değildir. Fakat bu yaklaşımlardan biri, herhangi bir nedenle, gerçek dünyanın ve tarihsel dinamiklerinin baştanbaşa çok ayrıntılı bir açıklaması olarak değerlendirildiğinde büyük problemler meydana gelecektir. Çünkü bu durumda, kaçınılmaz olarak indirgemeci, hattâ teleolojik açıklamalara yönelme ihtimali doğacaktır.

Üçüncü bir sınıflandırma tarzı özsel olmaktan ziyade yöntemseldir. Kapsamacı, türetmeci ve eklemlayıcı yaklaşımları ayırır. Bu üç yaklaşım sırasıyla: (a) belirli rejimleri tüm (kapitalist) devletlere uygulanabilir genel ilkelerin çoklu örnekleri olarak gören çalışmalar; (b) belirli rejimlerin doğasını soyuttan somuta mantıksal bir hareket yolu ile türetme, elde etme çabasındaki çalışmalar ve (c) somut sistemlerin ‘olumsal zorunluluğunu’ tanıyan ve onları çoklu belirlenimlerin karmaşık, mantıksal olmayan bir sentezi olarak yeniden kuran çalışmalardır. Bunların

tipik örnekleri: Tekelci devlet kapitalizminin sınıf-teorik tahlilleri; Batı Alman devlet-türetme yaklaşımı; Poulantzas'ın devleti toplumsal ilişki olarak gören yaklaşımıdır. Bunların her biri bu kitabın ilk iki bölümünde incelenmiştir. Bununla birlikte, ne sınıflandırmacılık ne de türetmecilik, epistemolojik ya da teorik düzeyde savunulabilir. Çünkü bunlardan ilki, öz ile görünüş arasında tahlile kısa devre yaptıran ve ciddî ampirik araştırmayı gereksiz hale getiren bir ayırım kullanır. Çok titizlikle hazırlanmış tam bir mantıklı türetme mantıksal olarak imkânsızdır ve bir teorisyenin bu yöntemi uyguladığı önermeler, kendini kandırmacadır ya da kavramsal eklemlleme ile mantıksal türetme arasında bir akıl karışıklığı içerir. Gerçek bir türetme, eklemlleme metodunu benimseyerek soyuttan somuta ve basitten karmaşığa doğru kavramsal harekette olumsallık ve süreksizliği hesaba katmalıdır (*krş.* Jessop 1982).

Dördüncü bir ayırım, farklı teorilerin iddia edilen politik işaretleri üzerine yoğunlaşır: 'reformist' ve 'devrimci' etiketleri sıklıkla bu bağlamda kullanılmıştır. Fakat sayıları giderek artan yaklaşımlar, bu ayırımın basite indirgeyen karakterini bozarak ve/veya devlet teorilerinin açık politik işaretleri olup olmadığını sorgulamaktadır. Reform ve devrim arasında bir ayırım yapılabileceğini kabul etmekle birlikte, devletin içkin olarak reformcu ve devrimci teorilerinden söz etmenin işe yarayacağına inanmıyorum. Şâyet varsa bile çok az Marksist teorinin bu yönde net politik işaretleri vardır ve bunların gerçek etkisi, belirli teorik ve politik konjonktürlere bağlı olacaktır. Bu da sanki devlet hakkındaki görüşlerle politik stratejiler arasında gevşek bir bağ olduğunu söylemektedir. Nitekim Altvater (1983), devlet-türetme teorilerinin köktenci, anti-reformist bir çizgiyi desteklediğini savunmuştur. Benzer şekilde, Gramscici teoriler sağ ya da sol kanattan Avro-komünist stratejileri destekleyebilirken, söylem-analitik yaklaşımlar popülist stratejileri güçlendirme eğilimindedir. Bununla birlikte bu bize, söz konusu yaklaşımların belirli bir konjonktürde reform ya da devrime yaptıkları işe yarar katkı hakkında pek az şey söyler.

Beşinci yaklaşım Marksist devleti iki temel okula böler: 'sermaye mantığı' ve 'sınıf mantığı'. Bu çatallaşma, bazı açılardan yapısalcılık ve araçsalcılık arasındaki çatallaşmaya benzer, ancak oldukça farklı çağrışımları ve imaları vardır. Çünkü yapısalcılık ve araçsalcılık arasındaki

ayrım, yapıya ya da faile verilen göreceli önemi vurgularken, sermaye mantığı ve sınıf mantığı arasındaki ayrım, daha çok bunların nasıl olup da eklemlendiğiyle ilgilidir. Dolayısıyla ‘sermaye mantığı’ çalışmaları, ekonomik yeniden-üretimin yapılanmasında tescilli doğal zorunlulukları araştırarak kapitalist hareket yasalarını vurgular. ‘Sınıf mantığı’ çalışmaları ise, tam tersine, sınıf seferberliğini belirli çıkar ve konular etrafında yapılandırmanın çeşitli yollarından çıkan olumsuzlukları inceler. Buradaki hayatî unsurlar, sınıf kimlikleri, bunların yükselttiği çıkarlar, sınıf örgütlenmesi, ittifak ve çalışma biçimleridir. Bu anlamda, her iki yaklaşımda da ‘yapı’ ve ‘fail’ öne çıkmış, ancak oldukça farklı sonuçlarla farklı mekanizma dizileri etrafında eklemlenmiştir.

Altıncı ayrım, bir bütün olarak Marksist yaklaşımları devlet hakkında Marksist olmayan özel bir tür yaklaşımla karşı karşıya getirir. Burada, şüphesiz, ‘devlet-merkezci’ teorisyenlerin savlarından bahsediyorum. Bunların içinden daha gayretkeş ve kitaba daha bağlı olanları, kendi yaklaşımlarını tüm Marksistler tarafından benimsendiği iddia edilen ‘toplum-merkezli’ yaklaşımların karşıtı olarak ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımı başka bir yerde enine boyuna eleştirdiğim için, bırakın şimdilik sadece bu görüşün hiç te bütünüyle ikna edici olmadığını iddia edeyim. (bkz. 10. ve 12. Bölümler). ‘Devletçi’ teorisyenler, bir yandan devlet ve toplum arasında yeterli bir ayrım yapmakta başarısız olmuşlar diğer yandan da toplumdan çok devleti tahlil etmekle benzer bir kutuplaşmayı yeniden ortaya çıkarmışlardır. Dolayısıyla, bu kişilerin bazılarının ‘sermaye mantığı’na benzer bir ‘devlet mantığı’ vurguladıklarını, diğerlerinin de ‘sınıf-teorik’ yaklaşıma benzer ‘devlet yöneticileri’ mantığı üzerinde durduklarını görüyoruz. Devleti ve toplumu ayırt etme sorunu daha sonra inceleneceği için, şimdi bu türden iki-değerli mantıkların yeterliliği ile ilgilenmeme izin verin. Ümit ediyorum ki, bu şekilde, aynı eleştiri taşı ile iki teori kuşunu vurabilirim.

‘Sermaye-teorik’ Yaklaşıma karşı ‘Sınıf-teorik’ Yaklaşım

Kapital ve Marksist politik ekonomiden ilham alan ‘sermaye-teorik’ yaklaşımlar, *KÜT* (Kapitalist Üretim Tarzı) ile devlet arasındaki bağlantılara odaklanır. Esasen kapitalist devleti, sermaye birikiminin zorunlu-

lukları için politik bir destek olarak kabul ederlerler. Devletin biçimi, üretim ilişkilerinin güncel gelişim aşamasına ve işlevleri de burjuva sınıfı hâkimiyetinin güncel ihtiyaçlarına cevap verir. ‘Sermaye-mantığı’ çalışmaları, en sofistike biçimlerinde, devlet, ekonomi ve sivil toplum arasında varolan karmaşık bağlantılar kadar farklı politik rejim tipleri ve biçim olarak devletin (*Staat als Form*) doğası hakkında önemli kavrayışlar getirir. Artık, temsilî demokratik özellikleri de dâhil olmak üzere devletin kapitalist biçiminin belirleyici doğası, işlevleri ve etkilerinin sağlam temelli tahlilleri söz konusudur. Farklı çalışmalar, temsiliyet, parti sistemi, vergilendirme, kanun, bürokratik organizasyon vs. gibi aracı özellikler yoluyla toplumsal işbölümünde devlet biçiminin en soyut temellerinden belirli politik rejimlerin en somut özelliklerine uzanan değişik konularla ilgilenmişlerdir. Bununla birlikte, hepsinde ortak bir soru vardır: Devlet biçimlerinin sermaye birikimi ve burjuva politik hâkimiyeti için getirdiği sonuçlar nedir?

‘Sınıf-teorik’ yaklaşımlar, *Komünist Manifesto*’nun ‘şimdiye kadar varolan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelesi tarihidir’ iddiasından esinlenmiştir. Bunlar, Marx’ın (ve diğerlerinin) bu iddiayı örneklemek için yazdıkları çeşitli konjonktürel tahlillere önem verirler. Bu çizgilerdeki çalışmalar, kapitalist emek sürecinin doğasından ya da ulusal popüler hegemonyanın söylemsel koşullarından özgül politik konjonktürlerin en ayrıntılı tahlillerine kadar uzanan meseleleri ele almışlardır. En sofistike biçimlerinde, bu tür çalışmaların, sınıfsal güçlerin anayasası, sınıf ilişkilerinin farklı alanlarındaki sınıf mücadelesi dinamikleri ve ekonomik, politik ve askerî-politik alanlarda güçler dengesi konularında söyleyecek çok sözleri vardır.

O halde, tüm bunların arasından bu iki yaklaşım, devletin Marksist tahlilini ayrıntılı biçimde yapıp bitirmiş görünüyor. Ancak, problemlerle karşılaştığımız bu tür bir tahlilin nasıl bitmiş olabileceğini sormanın kesinlikle tam yeridir. Çünkü ‘sermaye-mantığı’ yaklaşımı ilkelerinin sınıf teorik bir yaklaşımla nasıl ilgili olabileceği ya da bunun tam aksi de açık değildir. Soyut sermaye mantığından sınıf mücadelesinin somut tarzlarına doğru bir hareket, şâyet olduysa bile, nadiren başarıyla nihayet ermiştir. Neden böyle olduğunu sormamız gerek.

Sınıf ve Sermayenin Yanlış Çatallaşması

Muhtemel bir cevap, sermaye-teorik ve sınıf-teorik yaklaşımlar arasında cereyan ettiği varsayılan çatallaşmanın yanıltıcı olduğunu ifade etmektedir. ‘Sermaye-mantığı’ geleneğinin devlet hakkındaki çalışmaları, genellikle devletin sermaye birikimi ve burjuva politik hâkimiyeti için *işlevselliğini* kabul eder. Bu anlamda, modern devleti özünde kapitalist, yani *kapitalist devlet* olarak görürler. Dahası, devlet biçiminin sermaye birikimi ya da politik meşruiyet açısından bir *problematic* oluşturduğu düşünüldüğünde bile, çoğunlukla kapitalist gelişmenin herhangi verili bir aşamasında sadece tek bir sermaye mantığı olduğu farzedilir. Bu da sadece tek bir zorunluluklar silsilesi olduğunu işaret eder. Son derece kısıtlayıcı olan bu türden varsayımlar, farklı birikim stratejilerinin kapsamını ve farklı sınıfsal güçler için manevra alanı bulunduğunu göz ardı eder (*bkz.* yukarıda Bölüm 3).

Sınıf-teorik tahlilciler için devletin biçimi ve işlevleri, sadece sınıf mücadelesinin değişen güç dengelerini yansıtır. Bu anlamda modern devleti, sadece olumsal olarak kapitalist, yani *kapitalist toplumda bir devlet* olarak kabul ederler. Lâkin sınıfsal mücadele tahlilleri, genellikle yetersiz ve mekaniktir. Nitekim, sınıfların ve sınıfsal fraksiyonların analitik sınırlarının tanımlanması konusundaki ciddî sınıflandırma çılgınlığına rağmen, sınıf güçlerinin birliğine (şâyet varsa) neyin yol açtığına yeterli dikkat gösterilmemiştir. Hepsinden başka, tikel çıkarlarla genel çıkarlar arasındaki karmaşık, diyalektik ilişkilere gerçek bir ilgi gösterilmemiştir. Dolayısıyla, sınıf-teorik tahlilciler, ya genellikle sınıfsal birliği sorgulamadan olduğu gibi kabul ederler ya da verili bir toplumsal düzende bütün yeniden-üretimi nasıl etkileyebileceğini düşünmeden belirli mücadeleler üzerinde yoğunlaşırlar.

Bu bizi yanlış bir ikilemle karşı karşıya bırakır. Ya demir gibi hareket yasalarıyla, yani, yapısal olarak kazınmış olan eğilimleri ve karşı-eğilimleri ile sermayenin soyut mantığını vurgulayacağız ya da sınıf mücadelesinin aşırı derecede somut tarzları üzerinde yoğunlaşarak, böyle mücadelelerin nasıl barbarlığa doğru bir çöküş ya da sosyalizme geçişten ziyade kapitalizmi yeniden-üretme eğilimini açıklama imkânından giderek uzaklaşacağız. Bu yaklaşımlar arasında zengin ve ayrıntılı bağ-

lantılar kurmak için çok az çaba vardır ve bu başarısızlık Marksist devlet teorisinin sorunlarını yoğunlaştırır. Ancak strateji kavramı, bu ikisi arasındaki aracılık için ideal görünmektedir.

‘Stratejik-teorik’ Yaklaşımına Doğru

Bana göre, ‘stratejik-teorik’ kavramlar, soyut, üniter ve özelleştirilmiş hareket yasalarını ve sermaye mantıkçıları tarafından inşa edilmiş sermaye ihtiyaçlarını daha somut, rekabet eden ve olumsal sermaye mantığı dizisine çevirebilirler. Ve bu kavramlar, ‘sınıf-teorik’ yaklaşımın sosyo-ekonomik mücadelelerin somut tarzları üzerinde *biçimleri* içerikleri lehine göz ardı ederek odaklaşma eğiliminin önlenmesi için kullanılabilirler. Bunu, Poulantzas ve Foucault tarafından tercih edilen iktidar yaklaşımı ve sınıf mücadelesi üzerine son dönem çalışması, düzenleme teorisinden örneklendirebiliriz.

Düzenleme Yaklaşımı

İlk bakışta, düzenleme teorisinin bir ‘sermaye-mantığı’ yaklaşımı benimsediği düşünülebilir. Bu yaklaşım, sürekli sermaye birikimi koşulları ile ilgilenmektedir ve bu birikimin hareket yasalarını belirlemeye çalışmaktadır. Fakat daha yakın bir bakış, bize düzenlemecilerin tek ve evrensel bir sermaye mantığı öne sürmekten çok uzakta olduklarını gösterecektir. Bunun yerine, birikimin çeşitli kurumlar, toplumsal normlar, ağlar, uzlaşma biçimleri vs. yolu ile toplumsal olarak dolayımlandığı çok ve çeşitli yollar üzerinde ısrarla dururlar. Birikim sürecinin temel yasalar ve eğilimler yolu ile otomatik ‘yeniden-üretimi’yle olduğu kadar olumsal, sosyo-ekonomik ‘düzenlemesi’yle de ilgilidirler. Bu bağlamda farklı birikim rejimi tiplerini ve ilgili düzenleme biçimlerini araştırmışlardır. Farklı emek süreci biçimlerini, firma ve sektörel stratejileri, makro-ekonomik düzenleme tarzlarını, büyüme tarzlarını ve sermayenin küresel dolaşımının genel dinamiklerini incelemişlerdir (‘düzenleme’ okulunun faydalı araştırmaları için, bkz. de Vroey 1984; Boyer 1986a; Noel 1987; Mahnkopf 1988; Huebner 1989; Jessop 1990b).

Düzenleme teorisinin merkezî temalarından birisi, birikim rejimle-

rinin, büyüme tarzlarının ve düzenleme tarzlarının çeşitliliğidir. Dolayısıyla, düzenleme teorisyenleri sadece zaman içindeki genel değişiklikleri (örneğin Fordizmden post-Fordizme geçiş) vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda aynı genel rejimlerin ulusal ve çoklu-ulusal ekonomik düzlemlerdeki çeşitliliklerini (örneğin Batı Almanya ‘esnek-Fordizmi ya da İspanyol çevresel Fordizmi) araştırırlar. Hattâ, birikimin tam benzerlikler kadar farklılıklara da bağlı olduğu teması, düzenlemeci çalışmanın kilit temalarındandır. Çünkü düzenlemenin dinamizmi, yapısal rejimin genelleştirilmesi yoluyla olduğu kadar belirli bir makro-ekonomik düzenin tamamlayıcı unsurları olarak pekişen tesadüfî farklılıklar yolu ile de işlemektedir. Aglietta bu yolla, Almanya’nın düşük enflasyonlu, ihracata yönelik büyüme rejiminin 1950’lerde ve 1960’larda Fransa’nın yüksek enflasyonlu, iç talebin yönlendirdiği büyüme rejimi ile nasıl tamamlandığını göstermiştir. Bu tamamlanma, bilinçli bir karşılıklı politik kararıyla değil, iki ekonomi arasındaki mübadele ilişkileri geliştikçe tamamlayıcı unsurların yapısal bağlantılar içinde ve bu bağlantılar yoluyla güçlenip derinleşmesiyle olmuştur.⁵ Daha genel olarak söylenirse, hâkim küresel kalıbı tamamlamakta başarısız olan bir birikim stratejisinin hâkimiyeti altında örgütlenen bir ekonomi, uluslararası ekonomik hiyerarşide alt sıralara doğru düşecektir. Fakat tamamlayıcı strateji güden bir ekonomi, üst sıralara doğru çıkabilir. 1945’ten bu yana İngiliz ve Japon deneyimleri arasındaki bariz karşıtlık burada örnek olarak gösterilebilir. (krş. Mistral 1986; Beaud 1987).

Diğer düzenlemeci çalışmalar, bölgesel ve yerel birikim rejimlerini ve stratejilerini ya da sektörel veya işletme seviyesindeki kalıpları incelemişlerdir. Bütün bu çalışmalarda da, üretim güçlerinin toplumsal üretim ilişkilerini asla tamamen belirlemediği ve aynı temel toplumsal formların farklı ilişki tipleri ile eklemlenebileceği vurgulanmıştır. Bu tür savlar, kapitalist üretim ilişkilerinin kendine yeterliliği ve sermaye mantığının benzersizliği hakkında *a priori* varsayımları çürütmektedir. Ve bunun da sınıf mücadelesinin biçimleri ve tarzları üzerinde sonuçları vardır.

⁵ “Yapısal eşleşme” kavramı gerçekte düzenleme kuramından türememiştir, ancak bu ilişkinin doğasını çok iyi yakalar. Bakınız aşağıda Bölüm 11.

Devlet Bir Toplumsal İlişkidir

Sermaye-teorik ve sınıf-teorik yaklaşımlar arasındaki çatallaşmayı aşma girişimi, Poulantzas'ın son dönem çalışmalarında da görülebilir. Daha önceki tahlilleri doğrultusunda, Poulantzas önce sermaye ilişkisinin doğasından kapitalist devletin biçimini türetir; daha sonra, bu biçimin sermaye birikiminin lehine bir güçler dengesi örgütlemeye devlet sisteminin özel politik rolünü nasıl hem mümkün kıldığını hem de sorun haline getirdiğini gösterir. Devlet ne sermaye mantığına doğrudan bağımlıdır ne de sınıf güçlerinin basit bir aracıdır. Fakat Poulantzas, devletin bu sıfatıyla tek başına iktidar olmadığını da ifade eder. Bu da demektir ki devlet iktidarı, devlet içinde ve devlet yoluyla faaliyet gösteren toplumsal güçlerin iktidarı olarak tahlil edilmelidir. Bununla birlikte, işleri daha da karıştırarak, devletin *kurumsal bir topluluk* olarak bu güçler arasında tarafsız olmadığını da ekler. Tam tersine, özel kurumsal biçimi bu güçler arasında ayırdedici, sınıf-temelli bir denge oluşmasına yardımcı olur. Dolayısıyla devlet *iktidarı* (devlet aygıtı değil), politik ve politik bağlantılı mücadelede güçler dengesinin *biçim-belirlenimli* yoğunlaşması olarak görülmelidir.

Bu yaklaşım, devlet sisteminin iki özelliğine dikkat çeker. İlk olarak, devlet biçimi, sınıfsal güçler dengesini yansıtan ve değiştiren yapısal (ya da stratejik) seçiciliğe sahiptir. Böylece, farklı devlet tiplerinde ve/veya politik rejimlerde sınıfsal güçler arasındaki ince ayrılıklar, her devlet biçiminin özgül sınıf çıkarlarının başarılı takibi için sunduğu, yapıya kazınmış olanaklar temelinde görülebilir.⁶ Ve bu yaklaşım, ikinci olarak, sınıf güçlerinin oluşumunu vurgular. Bu da farklı sınıfsal (ya da sınıfla ilgili) güçlerin kendi kendini tanımlaması, örgütlenmesi ve eyleme geçmesi ve devlet sistemi tarafından oluşturulan zeminde, bu zeminin dışında ve ötesindeki etkileşimi gibi konuları içerir. Poulantzas, devlet sisteminin bizzat kendisinin sınıfları karmaşık devlet yapıları ve

⁶ Poulantzas'ın bizzat kendisi çıkarların, konjonktürel olarak belirlenmiş "eylem ufukları"na göre, yani belirli bir zaman döneminde gerçekleştirilebilecek olan hedefler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve böylece devletin sınıf karakterine ilişkin akılsızca yapılmış herhangi bir tahlili dışlanmıştır; ancak bu tür olasılıkların yalnızca sınıf güçleri ve (sınıf-bağıntılı güçler) tarafından benimsenen stratejiler ve taktiklerle ilişkili olarak değerlendirilebileceği gerçeğini de göz ardı etmiştir.

toplumsal güçler diyalektiğinde nasıl biçimlendirdiği konusu ile özellikle ilgilenmiştir. Bu anlamda, Poulantzas'ın ilişkisel yaklaşımı, yapıların ve toplumsal güçlerin karmaşık diyalektiği içinde devlet yapıları ve politik güçler arasındaki etkileşimi vurgulamıştır. Çünkü yapılar güçleri ve güçler de yapıları şekillendirmektedir. Böylece bu yaklaşım, hem araçsalcı hem de yapısalcı yaklaşımları geçersiz kılmış ve sermaye-teorik ve sınıf-teorik yaklaşımların karşılıklı dışlayıcılığını da sorgulamıştır.

Poulantzas, Marksist devlet teorisine en önemli katkılarını bu konuları inceleyerek yapmıştır (*bkz.* Jessop 1982; 1985a). Poulantzas, sıklıkla sınıf çelişkilerinin devlet aygıtı içinde nasıl yeniden-üretildiğini tanımlamış ve bu aygıtın çeşitli yapısal seçicilik mekanizmalarını ele almıştır. Sürekli olarak, devlet politikalarının olağanüstü tutarsızlığına ve kaotik karakterine dikkat çekmiştir. (örneğin Poulantzas 1978a: 132, 135-6, 229). Bu anlamda, her tür dar görüşlü 'sermaye-mantığı' yaklaşımına karşı çıkmıştır. Ancak, Foucault'nun 'iktidarın mikro-fiziği' olarak tanımladığı bakış açısından devlet politikalarının apaçık tutarsızlığı ne olursa olsun, Poulantzas, devletin stratejik örgütlenmesinin, çeşitli mikro-politikalar arasındaki çatışmanın sonucunun sermaye hâkimiyeti lehine genel bir politik çizgi olmasını garanti altına aldığını savunmuştur. (Poulantzas 1978a: 135-7). Bu da böylesi genel bir çizginin nasıl ortaya çıktığı sorusunu gündeme getirir.

Poulantzas'ın kendisi, bunun kurumsal bir 'yapısal seçicilik' sistemi aracılığıyla açıklanamayacağını çünkü yapısal seçiciliğin sınıf çelişkileri ve çatışmaları ile tanımlandığını savunmuştur. Bunun, tüm devlet sisteminin doruğuna kurulmuş olan tutarlı, küresel bir strateji uygulaması aracılığıyla açıklanması da mümkün değildir (Poulantzas 1978a: 135-6). Gerçekten, devletin politik sınıf hâkimiyeti (her ne kadar değiştirilmiş bir resmi söylem yolu ile de olsa) yeniden üretmek için gereken stratejileri ve taktikleri açık biçimde formüle etmesine ve ortaya koymasına rağmen, en uygun strateji genellikle sadece birbirine zıt taktiklerin çarpışması ile *ex post* [sonradan] ortaya çıkar. Böylece Poulantzas, genel çizginin devletin kurumsal matrisinden ve belirli stratejilerin ve taktiklerin çatışmasından karmaşık bir tarzda ortaya çıktığını düşünür. Bu anlamda, Poulantzas devlet politikasını akıllı bir özne olmadan yapılan

stratejik hesap süreci bağlamında açıklayan *stratejik* nedensellik denebilecek bir yaklaşıma başvurur.

Foucault'dan İktidar ve Strateji Üzerine

Benzer bir yaklaşım Foucault'nun çalışmasında da izlenebilir. Çünkü, Foucault mikro-iktidarların sonsuzluğundan yola çıkmasına rağmen, farklı mikro-iktidarların devlet tarafından küresel bir sınıf hâkimiyeti stratejisine nasıl yerleştirildiğini, uyarlandığını ve entegre edildiğini inceleme ihtiyacını giderek daha fazla vurgulamıştır (Foucault 1976: 94; 1980: 99-100, 142, 188-9, 202-3). Benzer şekilde, dağınık direnişlerin ve mikro-devrimlerin sonsuz dağılımını kutladığı halde, daha sonra direnişlerin *küresel* toplumsal dönüşüm stratejileri ile yeniden ayarlanma, güçlendirilme ve değiştirilme ihtiyacını kabul etmiştir. Direnişlerin, hâkim sınıfın çeşitli iktidar ilişkileri içinde kendi '*sur-pouvoir*'ını (iktidar üstü konumlarını) (ya da politik üstünlüklerini) garanti altına almak için stratejilerini koordine ettikleri gibi bir koordinasyona ihtiyacı vardır (1976: 96; 1980: 60, 159, 203).

Foucault bir hâkimiyet sistemindeki genel birliğin iktidar ilişkilerinin stratejik kodlaması yoluyla açıklanması gerektiğini ileri sürer. Ancak hiçbir bireyin ya da kolektif öznenin çatışan mikro-iktidar oyunlarının kesin sonucuna karar vermesi ya da bu sonucu seçmesi söz konusu olamaz. Çünkü, hiçbir iktidarın bir dizi amaç ve hedef olmadan uygulanmamasına rağmen, mikro-iktidarlar çatışmasının genel sonucu, tek bir öznenin tercihindense ya da kararından kaynaklanıyor şeklinde anlaşılamaz (Foucault 1976: 94-5; cf. Poulantzas 1978a: 32-3, 136).

Hem Foucault hem de Poulantzas politik sınıf hâkimiyetini hem kasıtlı hem de öznel olmayan bir şey olarak kabul ettiler. Foucault'nun dediği gibi: 'mantık mükemmel biçimde açıktır, amaçlar anlaşılabilir, ancak genellikle bunları icat edecek biri yoktur ve çok az kişinin bunları formüle ettiğini söyleyebiliriz' (Foucault 1976: 95). Benzer şekilde, Poulantzas için, devlet'in politikası hâlâ tutarlı küresel bir projenin mantıklı formülasyonu olarak değil, ama stratejik hesaplama olarak okunabilir (Poulantzas 1978a: 33, 136). Her iki yazar da taktikleri, stratejileri ve stratejik hesaplamaları vurgulamışlardır. Maalesef, her ikisi

de bu kavramsal alan üzerinde dikkatle durmamış ve savları metafor düzeyinde kalmıştır.

‘Sermaye Sınıf Mücadelesidir’

Düzenleme teorisyenleri, Poulantzas ve Foucault’nun çalışmalarının her biri, kendi farklı yolları ile ‘stratejik teorik’ yaklaşıma doğru kısmi bir hareketlenme gösterirler. Yüzeysel olarak benzer bir yaklaşım, *Sosyalist İktisatçılar Konferansı*’na [Conference of Socialist Economists – CSE] bağlı bazı İngiliz teorisyenlerin son çalışmalarında da bulunabilir. Çünkü bu teorisyenler, ‘sermayenin sınıf mücadelesi’ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar, sınıf mücadelesinden önce varolan ve sadece bu tür mücadeleler yoluyla gerçekleşen herhangi bir ‘nesnel’ kapitalist hareket yasası olduğunu şiddetle reddederler. Bunun yerine, sermayenin birikim seyrinin, en iyi şekilde, sermayenin sınıf hâkimiyetini tüm toplumsal alanlardaki emek üzerine devam eden sürekli dayatma çabasının sonucu olarak anlaşılabilceği konusunda ısrar ederler (krş. Holloway ve Picciotto 1977; Bonefeld 1987; Clarke 1988; Holloway 1988). Bununla birlikte, bazı açık benzerliklere rağmen, bu yaklaşım stratejik-teorik değildir. Çünkü, stratejik-teorik yaklaşım sınıf mücadelesinin biçim-belirlenimi ve bu belirlenimin sınıf mücadelesi içinde ve bu mücadele boyunca dönüşümü arasındaki diyalektik etkileşimi araştırırken, CSE yaklaşımı⁷ sermayeyi sınıf mücadelesinin dolayım lanmamış etkisine indirgeme eğilimindedir ve bu biçime hiçbir bağımsız etki atfetmez. Hattâ bazı CSE teorisyenleri, âdeta saf sömürü, saf hâkimiyet ve saf sınıf mücadelesinin olabileceğini öne sürmektedirler. Kısaca, saf bir antagonizm – toplumsal biçimler, aygıtlar, asimetric dağıtılmış kaynaklar, belirli sömürü ve tahakküm teknikleri içinde ve tüm bunlar yoluyla dolayım lanmamış bir antagonizm – olduğunu öne sürdükleri anlaşılmaktadır (krş. Balibar 1985: 512). Bu da ‘sermaye sınıf mücadelesidir’ ifa-

⁷ CSE kısaltmasını bir stenografi sınıflandırması olarak kullanıyorum. Bu Konferansın üyelerinin tümü bu yaklaşımı benimsemiş değildir. En azından savunucuları kendilerini CSE ile tanımlar ve kendi CSE yaklaşımlarının özgüllüğünü vurgularlar. Krş. Clarke’ın (1990) CSE’in devlet teorisi oluşturma çalışmasıyla ilgili bir derlemesine yazdığı giriş.

desini 'sınıf mücadelesi sınıf mücadelesidir' totolojisine indirgemektedir.

Ancak *kendinden menkul* bir sınıf mücadelesi yoktur: Bunun yerine, sınıf mücadelesi, daima özgül konjonktürlerde meydana gelen özgül sınıf mücadelelerinin ya da sınıf-bağılantılı mücadelelerin toplamıdır. Buna karşı, belirli mücadeleler özgüllüklerini özlü taleplerinden olduğu kadar biçimlerinden de alırlar. Bu anlamda stratejik-teorik bir yaklaşım, sınıf mücadelesinin sermaye ilişkisi biçimlerinin içine nasıl kazındığını ve bu biçimlerin sınıf mücadelesinin biçimini ve sonucu belirlemeye nasıl yardımcı olduğunu araştırır. Dolayısıyla, sürekli olarak 'sermaye sınıf mücadelesidir' diye tekrarlayanlara karşı, 'tüm sınıf mücadelelerinin eşit olmadığını' ısrarla belirtir. Çünkü mücadelenin çeşitli zeminleri ve biçimleri, sermaye birikiminin gelişen karmaşık eğilimleri ve karşı-eğilimler, hesaplama ve stratejik yönlendirme tarzları ve farklı güçler tarafından benimsenen örgütsel biçimler, sınıf mücadelesinin seyri ve sonucu üzerinde *fark yaratır*. Sınıf mücadelesini ve sınıf-bağılantılı mücadeleleri anlayabilmek için tüm bunları araştırmamız gerekmektedir. Dahası, sınıf mücadelesinin doğasını ve dinamiğini tahlil edeceksek, sınıf kimliği ve/veya çıkarları temelinde öznel olarak örgütlenip örgütlenmediğine ya da yürütülüp yürütülmediğine bakmaksızın toplumsal antagonyizmlerin ve mücadelelerin sınıf bağlantısını kuracak nesnel bir ölçüte ihtiyacımız vardır. Ve bunlar da sermaye ilişkisinin doğasından türetilmek zorundadır.

Bu konular kolayca betimlenebilir. İlk olarak, devrimci sendikalizmi, kent gerilla savaşını, sosyal-demokrat seçim yarışını, toplu pazarlıkları, toplu göçü, âdi suçu, göçmenlere yapılan ırkçı saldırıları tek ve aynı sınıf mücadelesinin farklı ifadeleri olarak değerlendirmek pek de faydalı bir yaklaşım değildir. İkinci olarak, sınıf-bağılantılı mücadelenin belirli biçimlerle sınırlanması (pazar rasyonalitesi sınırları içinde sendikal pazarlık ya da burjuva parlamentarizmi sınırları içinde partilerin politik rekâbeti gibi), bunların burjuva sınıf hâkimiyeti ile uyumlu hale gelmesine yardımcı olabilir. Bu da, üçüncü olarak, mücadelelerin biçimi hakkında mücadeleler olabileceğini gösterir. Çünkü bu biçimler farklı sınıf stratejilerini belirginleştirirler; ve bu biçimlerin sınıf mücadelesi içinde ve bu mücadele boyunca yeniden-üretilmeleri gerekir. Dördüncü ola-

rak, eğer sınıf-bağlantılı mücadelelerin doğası hakkında karşıtların kendinden menkul kimlikleri ve çıkarları tarafından yanıltılmak istemiyorsak, bunu değerlendirmek için diğer ölçütlere ihtiyacımız olacaktır. Bu sadece risk altındaki âcil ekonomik-korporatif çıkarları ilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda belirli sınıf-bilinçli ve/veya sınıf-bağlantılı mücadelelerin, burjuva hegemonyası altında toplumsal uyumu sağlamakla ilgili daha genel problemlerle nasıl ilişkili olduğunu göz önünde bulundurmamızı gerektirir. Bu konuları araştırmak, belirli çıkarların ve kaygıların yaşayabilecek ulusal-popüler bir görünüş ve program ile uyum içinde olmaya nasıl zorlandığını ve/veya hegemonize edildiğini görmek için özgül mücadelelerin ötesine geçmek anlamına gelir.

Ön Değerlendirmeler

Genel olarak, stratejik bir yaklaşımın 'sermaye' ve 'sermaye-teorik' yaklaşımlar arasındaki boşluğu doldurmak için gereken 'orta-menzilli' kavramları oluşturabileceğini söyleyebiliriz. İlk olarak, stratejik bir yönelim, insanı alternatif *sermaye mantıklarını* düşünmeye yönlendirir ve, ikinci olarak, belirli sınıf mücadeleleri arasındaki karşılıklı etkileşimin neden 'barbarlığa' doğru bir çöküş ile sonuçlanmadığını anlamamıza yardımcı olur. Bu alternatif sermaye mantıkları, rekâbet halindeki *birikim stratejileri* ya da *birikim rejimleri* temelinde incelenebilir. Bunlar, *hem* sermaye ilişkisinin temel biçimleri ve bunların zaman zaman kurdukları özgül yapısal örgütlenmelerle *hem de* ilgili ekonomik güçlerin stratejik kapasiteleri ve ekonomik muhasebe tarzları ile ilgili olmalıdır. Aynı şekilde, sınıf mücadelesi alanı, rekâbet halindeki *hegemonik projeler* ve *ittifak stratejileri* temelinde incelenmelidir. Bunlar, projelerin özel içeriği ve bunların uğraşını veren yandaşların kapasiteleri ile olduğu kadar mücadelelerin gerçekleştiği zemini sağlayan yapısal içerik ve toplumsal biçimlerle de ilgili olmalıdır. Sadece özgül hedeflerin gerçekleşebilirliğini dikkate alan ve bu zeminin yeterli açıklamasını yapan projeler ve ittifaklar, istikrarlı bir toplum düzeninde 'organik' unsurlar haline gelebilir.

Sermaye ve sınıfla ilgili tüm olgular, *yapısal belirlenimleri* ve zıt *stratejik konumları* ile ilişkilerinin ikili perspektifinden ele alınmalıdır.

Bu perspektifler diyalektik olarak birbirleriyle ilgilidir. Dolayısıyla, yapısal belirlenme(nin) momenti, geçmiş stratejilerin (hem başarılı hem de başarısız) maddî yoğunlaşması ya da belirginleşmesi olarak ele alınmalıdır. Ve sınıf stratejilerinin (ya da ‘sınıf konumlarının’) değerlendirilmesi ise, hâkim güçler dengesi kadar varolan sınıf hâkimiyeti biçimleri tarafından dayatılan kısıtlamalarla da ilgili olmalıdır. Stratejiler yalnızca böyle kısıtlamalarla bağlantılandırıldığında, ‘keyfi, rasyonalist ve irade-ci’ stratejilerle varolan toplumsal düzeni yeniden üretmeye yarayan ya da yeni bir düzene doğru yapılan bir hareketi yönlendiren stratejiler arasında yeterli bir ayırım yapılabilir.

Politik Strateji Olarak Devlet

Devlet hakkındaki teorilerin çoğu, devlete yönelik stratejiler ile bağlantılandırılmıştır. Bunu türetmeci, neo-Gramscici ve söylem-analitik teorilerin genel stratejik içermeleri hakkında ilk değerlendirmelerimizi sunarken ele almıştık. Devletin kendisini bir strateji olarak ele almak ise, oldukça farklı bir şeydir. Bu yaklaşımın Poulantzas ve Foucault’nun son dönem çalışmalarında örtülü biçimde mevcut olduğunu gördük. Ancak, onlar için, stratejik-teorik yaklaşım daha çok metafor düzeyinde kalmıştı. Peki, bu yaklaşım daha ileri götürülebilir mi? Bu bölümde devletin, kesinlikle stratejilerin zemini, kaynağı ve ürünü olarak tahlil edilebilecek bir toplumsal ilişki olduğunu savunacağım. Bu üç tezi sırasıyla ele alalım.

İlk olarak, devlet sistemi bir strateji zeminidir. Devlet, bir *stratejik seçicilik* sistemi olarak, yani yapısı ve *modus operandi*’si [etkileme biçimi] belirli tür politik stratejilere diğerlerinden daha fazla açık olan bir sistem olarak tahlil edilebilir. Dolayısıyla, verili bir devlet türü, verili bir devlet biçimi, verili bir rejim biçimi, devlet iktidarını ele geçirmek için benimsedikleri stratejilere bağlı olarak, bazı güçlerin erişimine diğerlerinden daha fazla açık olacaktır; ve o sistemi niteleyen müdahale tarzları ve kaynakları nedeniyle bazı ekonomik ya da politik stratejilerin izlenmesine daha uygun olacaktır. Bu stratejik seçicilik kavramının, söz konusu seçiciliğin *ilişkisel* karakterini daha açık ortaya koyduğu için yapısal seçicilik kavramından daha verimli olduğuna inanıyorum.

Çünkü devlet sisteminin, farklı sınıfsal güçler (ya da sınıf-bağılantılı) güçlerin verili bir zaman ufku içinde kendi çıkarlarını farklı stratejilerde izleme kapasiteleri üzerindeki etkisi, kendinden menkul bir devlet sistemi içinde değil, fakat devlet yapıları ile farklı güçlerin devlete karşı benimsediği stratejiler arasındaki ilişkiye kazınmıştır.

Dolayısıyla, diyelim ki, eğer kendini işçi sınıfının yükselişine adanmış politik güçler, devlet iktidarını umdukları gibi etkilemede başarısız olurlarsa, bunun nedeni, burjuva devletin bu tür bir etkiye karşı mutlak ve koşulsuz direnci olmayabilir. Bu durum, daha çok, söz konusu politik güçlerin mevcut konjonktürde çıkarlar evrenini değerlendirmekteki ve/veya söz konusu belirli devlet biçiminin karşısında zayıf kalabileceği politik stratejileri izlemekteki başarısızlıklarından kaynaklanmış olabilir. Ancak bu tür bir yaklaşım benimsediğimizde, örneğin işçi sınıfı güçlerinin refah devletini teşvik etmeye ve savunmaya yönelik türevsel kapasitelerini açıklayabiliriz (örneğin Esping-Andersen 1985; Thørborn 1986). Ya da, başka bir örnek ele alırsak, eğer Doğu Avrupa'daki devletçi sosyalist sistemler aniden toplu politik hareketlere karşı savunmasız hale geldi ise, bu durum, devlet biçimindeki değişikliklerle mi yoksa stratejideki değişikliklerin ve yeni ekonomik ve politik konjonktürün müşterek etkisiyle mi açıklanmalıdır?

İkinci olarak, devlet, aynı zamanda stratejilerin geliştirildiği bir zemindir. Gerçekte, devlet sisteminin birliği, politik stratejilere başvurmadan anlaşılamaz; aynı şekilde devletin faaliyetleri de, politik stratejilere başvurmadan anlaşılamaz. Marksistler çoğu zaman kapitalist devletin özsel bir kurumsal ve/veya sınıfsal birliği olduğunu savunmuşlardır ancak bunu açıklamak için öne sürülen nedenlerin hiçbiri ikna edici değildir. Yapabildiklerinin en iyisi, devlet sisteminin *biçimsel* birliğini (yani merkezi komuta hiyerarşisine sahip bir egemen devlet olarak birliğini) saptamak olmuştur ancak bu da devletin *müstakil* operasyonel birliğini garanti edemez. Çünkü, devlet, farklı dalları arasındaki mücadele ve rekâbetin olduğu kadar sınıfsal (ve sınıf-bağılantılı) mücadele ve çelişkilerin de zeminidir. Bu da, devletin, eğer gerçekten yapıyorsa, nasıl olup ta birleşik bir politik güç olarak davranabildiği sorusunu gündeme getirir. İşte bu noktada, devlet yöneticilerinin (hem siyasetçiler hem de memurlar) rolü, devletin çeşitli faaliyet(sizlik)leri üzerine gö-

reli bir birliğin nasıl dayatıldığını ve bu faaliyetlerin sivil toplum kaynaklı çelişen baskılar karşısında nasıl bir görelî özerklik kazandığını anlamamız için hayatî önem taşır. Bu yüzden, devlet yöneticilerinin devlet faaliyetlerinin tutarlılığını sağlamak için önlem olarak geliştirdikleri farklı strateji ve taktikleri incelememiz gerekmektedir.

Aynı sorun, devletin kendi sınırları ötesindeki çeşitli toplumsal ilişkî alanlarına yönelik türlü eylemlerinin (eğer varsa) tutarlılığı konusunda da ortaya çıkar. Eğer devlet toplumsal bütünlüğün sağlanmasının baş sorumlusu olarak görülebiliyorsa, toplumsallaştırma (*Vergesellschaftung*) projeleri nasıl geliştirilmekte ve bu projeler devletin eylemlerinde nasıl yansıtılmaktadır? Eğer devlet, *metaforik* olarak sınıf hâkimiyetinin stratejik kodlanması için bir alan olarak anlaşılabiliriyorsa, küresel bir hesaplayıcı özne olmaksızın meydana gelen bu kodlama sürecine *tam olarak* hangi mekanizmalar dahil edilmiştir? Gerçek anlamda ne gibi hesaplayıcı özneler söz konusudur, farklı stratejileri birbiriyle bağlantılı kılan ne gibi mekanizmalar vardır ve farklı stratejilerin izlenmesi, toplumsal oluşumun yeniden-üretimine nasıl yol açmaktadır? Bu soruların cevabı, devlet iktidarının karakterinin bir toplumsal ilişki, yani güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olarak araştırılmasına bağlıdır.

Üçüncü olarak, devlet sisteminin yapısı ve *modus operandi*'si, geçmiş politik stratejiler ve mücadeleler içinde ve bunlar yoluyla üretilmeleri temelinde anlaşılabilir. Bu strateji ve mücadeleler, devlet sisteminin içinde ve/veya uzağında üretilmiş olabilecekleri gibi; bu sistemi devam ettirmek ve/veya dönüştürmekle de ilgili olabilirler. Bu anlamda, devletin mevcut *stratejik seçiciliği*, kısmen, geçmişteki *stratejik seçicilik* kalıpları ile bunun dönüştürülmesi için yürütülen stratejilerin etkileşiminin meydana getirdiği bir sonuçtur.⁸ Devlet tarafından oluşturulan stratejik zeminde hareket eden hesaplayıcı özneler de, kısmen, devlet sisteminin ve bu sistemin geçmişteki müdahalelerinin *stratejik seçiciliği* sonucunda oluşturulmuşlardır.

⁸ Bu, kesinlikle devlet sistemindeki önemli değişikliklerin yalnızca stratejik müdahalelerden ve/veya bunların niyet edilmemiş sonuçlarından kaynaklandığı anlamına gelmez. Farklı değişiklik kaynakları da vardır ancak bu kaynakların da bir aşamada, devlet sistemi içinde ve/veya ötesinde stratejik olarak değerlendirilmeleri gerekir.

Stratejik-teorik Yaklaşım Yönelik İtirazlar

Burada yukarıdaki tezleri geliştirmekten çok stratejik-teorik yaklaşıma yönelik bazı olası itirazları ele almak istiyorum. Kekin kanıtı yenmesinde olabilir, fakat ben de bu özel kekin az pişmiş olmadığını umut etmem rağmen, açıkçası henüz kesinlikle tam pişmiş de değil. En azından bu tarifi mevcut ve olası eleştirilerine göz atabiliriz. Bunlardan beşi hayatî derecede önemli görünüyor. Bunlar, devlete dair farklı Marksist yaklaşımlar arasındaki ilişki; genel bir strateji teorisinin olabilirliği; devletlerin ve toplumların küresel bir strateji ile deşifre edilip edilemeyeceği; sıklıkla stratejik-teorik yaklaşımın karşısına çıkarılan idealizm suçlaması; ve bu tür yaklaşımın yapısal sorunları ihmal ettiği eleştirileridir.

Stratejik-teorik Yaklaşım Bir İlâve Değildir

İlk olarak, stratejik-teorik yaklaşımın diğer teoriler için faydalı bir ilave olduğu ancak onlar için ciddî bir tehdit oluşturmadığı savunulabilir. Yanıt olarak, stratejik-teorik yaklaşımın varolan sermaye-teorik ve sınıf-teorik tahlillerin üzerine hemen öylece eklenemeyeceğini söyleyeceğim. Çünkü, bu ikisi arasında kurulan köprü, köprünün iki ayağını da değiştirmiştir. Çünkü, eğer çok ciddî ve ısrarlı biçimde izlenirse, stratejik-teorik yaklaşım, 'sermaye mantığını' ve sözde 'hareket yasalarını' yeniden tanımlamanın yanı sıra sınıf kimliklerinin, sınıf çıkarının, sınıf karşıtlığının ve sınıf mücadelesinin doğasını da yeniden düşünmemizi gerektirir.

Dolayısıyla, en soyut tahlil düzeyinde bile, sermaye mantığı yeniden ele alınmalıdır. Bu tahlil düzeyinde -sermayenin M-C-M' formunda kendiliğinden genişlemesini içeren – tek bir sermaye mantığı kesinlikle ortaya konabilir.⁹ Fakat bu sermaye dolaşımı çelişkilidir ve sadece sermaye ilişkisi ve bu ilişkinin varoluş koşullarının doğasında bulunan *stratejik ikilemler* temelinde anlaşılabilir (bkz. 5. ve 7. bölümler). Dahası, bu çelişkiler stratejik ikilemler biçiminde ortaya çıktıkları için as-

⁹ Bu özet formül, sermaye olarak paraya (M), artı-değeri içeren metanın üretimine (C) ve bu metanın, içerdiği artı-değeri gerçekleştirecek bir fiyat ile mübadelesine (M') atıfta bulunur.

la bir seferde ve kesin çözüme kavuşmazlar: Tersine, sürekli yeniden-üretilirler ve sürekli yeniden göğüslenmeleri gerekir. Aynı zamanda, böyle ikilemlerin tahlilini de, sermaye dolaşımı ile sınırlayamayız. Bunlar diğer kurumsal düzen ve sistemlerde de çokça bulunurlar. (örneğin, *bkz.* Sosyal-demokrat hareketlere karşı duran yinelenen stratejik ikilemler hakkındaki Bölüm 8). Gerçekte, çelişen yeniden-üretici ya da düzenleyici gerekliliklerin olduğu her yerde stratejik ikilemler olacaktır. Ve bu ikilemler, bazı belirli söylemsel yapılardan olumsal şekilde ortaya çıkmaktan çok, toplumsal ilişkilerin doğasında bulunmaktadır.

Paradokslar da benzer sorunlara yol açar.¹⁰ Bunlar çoğunlukla, örgütler ya da kurumsal düzenler, kendi hesaplama ve meşrulaştırma tarzları temelinde kendi faaliyetleri üzerine düşünmek zorunda kaldıklarında ortaya çıkarlar. Bir örnek vermek gerekirse, güvenlik güçleri tarafından benimsenen öldürmek-için-vur politikasını ele alalım. Bir devlet, kendi organlarının, kendi yasallığının sınırlarını ihlal eden rutin eylemlerine karşı nasıl bir tepki gösterir? Bu tür paradokslar nasıl görünmez ya da zararsız kılınır? Eğer stratejik ikilemler daima bizimle ise, paradokslar da öyledir (*krş.* Luhmann 1988b; ve aşağıda Bölüm 10). Ve bu da, paradokslara karşı sürekli manevralara ve süreçlere ihtiyaç duyulduğunu gösterir.¹¹

Sınıf-teorik tahlillerle ilgili olarak, bizzat Poulantzas, stratejik kavramları ileri sürmenin sınıf çıkarları, sınıf mücadelesi ve sınıf iktidarına dair ortodoks kavramları dönüştürdüğünü belirtmiştir (Poulantzas 1974: 24). Genel olarak, sınıf çıkarlarının sadece – uzamsal, zamansal, maddî ve toplumsal terimlerle tanımlanması gereken – özgül eylem ufukları temelinde tarif edilebileceğini söyleyebiliriz.¹² Çünkü çıkarlar ancak uygulanabilir alternatifler temelinde tanımlanabilirler ve bunların uygulanabilirlikleri daima ‘doğal’ belirlemelere olduğu kadar toplum-

¹⁰ Paradokslar, yapısal çelişkilerin semantik muadilleridir ve benzer problemler oluştururlar.

¹¹ Luhmann, bu taktik ve süreçleri ‘paradoks-çözücü’ [de-paradoxification] olarak ele alır.

¹² Uzay ve zaman, şüphesiz, kendi başlarına birer toplumsal yapıdır. Bir eylem ufkunun maddî boyutu ile, ilgili özgül kaynakların ve kapasitelerin yanı sıra eylemin olduğu toplumsal zeminin özgül biçimsel ve yapısal özelliklerini kastediyorum. Toplumsal boyut, bu eylem alanıyla ilgili olan toplumsal güçleri anlatmaktadır.

sal belirlemelere de bağlıdır. Stratejik-kuramsal bir yaklaşım belirlemek, sınıf bilincine dayalı eylem ile eylemlerin sınıfsal bağlantısı arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmemizi de gerektirecektir. Ve, *a fortiori* [haydi haydi], sınıf iktidarının tahlil edilmesinde yeni kavramlara yol açacaktır. Çünkü hem sınıf bağlantısı hem de sınıf iktidarı, sınıf çıkarları üzerindeki etkileri temelinde tanımlanmalıdırlar (*krş.* Jessop 1982).

Stratejik-teorik Yaklaşım Yeterli Değildir

İkinci olarak, diğer açıklamaların stratejik-ilişkisel mantık yürütmenin ışığında dönüştürülmesi gerektiğini savunmama rağmen, bu, söz konusu yaklaşımın tek başına uygulanması halinde yeterli olacağı anlamına gelmez. Çünkü tıpkı sermaye-mantığı ve sınıf-teorik yaklaşımların doğrudan sermaye ve sınıf ile ilgili olanlar dışında başka kavramlar da içermesi gibi, stratejik-teorik bir yaklaşım da strateji kavramlarından fazlasını içermelidir. Bu yaklaşımın stratejik-teorik olarak adlandırılmasının tek nedeni, sadece onu sınıf-teorik ve sermaye-teorik yaklaşımlardan ayırt edebilmektir. Dolayısıyla, strateji kavramları ile tam olarak açıklamamaz. Bunun yerine, diğer kavramları stratejik kavramlara eklemleyerek dönüştürmeyi amaçlar. Buna hangi özel kavramların dâhil edileceği, muhtelif zamanlarda hangi özel teorik ve araştırma hedeflerinin takip edileceğine bağlıdır.

Genel bir Stratejik İlişkiler Teorisine Karşı

Üçüncü olarak, ısrarla stratejik-teorik bir yaklaşım önerirken, genel bir strateji teorisi öneriyor değilim. Bu, bir ekonomi, devlet, ideoloji ya da sınıflar genel teorisinden daha fazla akla yatkın ya da mümkün değildir. Bu tür bir yaklaşım, bunun yerine, stratejik muhasebenin ve pratiklerinin ve bunların daha genel olarak toplumsal ilişkileri nasıl üst belirlediklerinin teorik olarak iyi temellendirilmiş tahlillerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu anlamda, söz konusu yaklaşım, belirleyici, ‘güçlü’ bir teorinin temelini oluşturmaktan çok genel analitik ya da ‘zayıf bir teorinin’ parçası olacaktır.

Hiçbir Esas Strateji Yoktur

Dördüncü olarak, toplumsal tahlil için stratejik kavramlar önerirken, ana tahakküm ya da hegemonya stratejilerinin tüm toplumsal ilişkileri kuşatabileceği görüşünü reddediyorum. Burada, Poulantzas'dan olduğu kadar Foucault'dan da ayrılıyorum. Her ikisi de toplumların hesaplayan bir özne olmaksızın küresel stratejik muhasebe süreci içindelermiş gibi tahlil edilmeleri gerektiğini ima ederler. Ancak *küresel bir akıllı özne* yokluğunda, *küresel bir strateji* ve/veya stratejik muhasebe için *küresel bir zemin*'den söz edilebilir mi? Bana göre, ne önceden verilmiş küresel stratejik muhasebe zemini ne de bu zemini idare edebilecek küresel strateji vardır. Her toplumsal oluşum (ya da başka bir stratejik muhasebe 'zemini'), farklı toplumsal sınırlar etrafında çatışan bütünleştirme stratejilerinin eğilimsel sonucudur.

Küresel bir strateji kavramı, bu stratejinin etkilerini gösterdiği özgül bir toplumsal alanı önceden varsayar. Fakat, toplumsal bir oluşumun sınırları, devlet sisteminden bile daha tekil, homojen ve devlet sisteminin sınırları ile örtüşür mahiyettedir. Ulus-devletin hala 'küresel' stratejilerin ayrıcalıklı zemini olmasına rağmen, bizzat ulusal uzamlar geçmiş stratejilerin ve mücadelelerin belirginleşmesidir. Daha genel olarak, ekonomik, politik ve ideolojik ilişkilerin eşit olmayan gelişimi, küresel stratejilerin işleyeceği hiçbir homojen bir uzam (ulus-altı, ulusal ya da ulus-üstü) olmadığı anlamına gelir. Bu toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesi için olduğu kadar zamansal örgütlenmesi için de geçerlidir. Dolayısıyla, her toplumsal oluşum, farklı toplumsal sınırlar etrafında çatışan bütünleştirme stratejilerinin eğilimsel sonucudur.

Bu anlamda, küresel stratejilerin özgül operasyonel hedeflere yönelik uygulamaların özgül kesişme noktaları olarak anlaşılması gerektiğini savunan Gary Wickham'ı izliyorum. Bu stratejiler, sistematik olarak idare etmek ya da etkilemek istedikleri diğer zeminlerin sayısı nedeniyle 'küresel' olarak tanımlanır. Bu diğer zeminler, hiçbir şekilde tamamen dâhil edilmiş ya da kapsanmış değildir, küresel zeminlerle zorunlu bağlantıları yoktur ve –sonradan bu daha küresel zeminlerin bazı özellik(ler)ine doğru yönelmiş olsalar bile – hâlâ ayrı olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Wickham 1984: 481). Bu görüşün çok benzeri,

söylem-teorik bakış açısından ziyade bir sistemler-teorisi bakış açısıyla Niklas Luhmann tarafından dile getirilmiştir. Luhmann, 'üretim' ile 'nedensellik' arasında şu terimlerle bir ayrım yapar: 'üretim', toplumsal bir güç özgül olaylar dizisini üretmek için çeşitli nedensel mekanizmaları kontrol ve koordine edebildiğinde ortaya çıkar; 'nedensellik' ise, özgül 'üretilerin' gerçekleştiği toplam nedensel bağlantıların bütününe işaret eder. (krş. Luhmann 1984d: 60-5). Bu yaklaşım aynı zamanda 'küresel' üretimin imkânsız olduğunu da ima eder. Her üretken müdahale, daima belirli nedensel mekanizmaların alt-toplulukları ile ilgilidir ve az çok kapsamlı olabilmesine rağmen tüm ilgili olayları ve yansımalarını asla kontrol ve koordine edemez.

Dolayısıyla bir 'global strateji'nin, bir dizi daha küçük iktidar ilişkileri zeminini kendi yörüngesinde birleştirmeye ve eklemlemeye çalışan bir strateji olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu küçük zeminler, bağımsız varlıklarını sürdürmeye (kendi 'görelî özerkliklerinden' faydalanmak üzere) ve 'küresel stratejiye' toplumsal bir direniş ve/veya potansiyel yapısal itaatsizlik zeminleri oluşturmaya devam ederler. Hattâ eğer daha küçük zeminlerin kendileri karmaşık, örgütlü 'üretim' zeminleri (terimlerin Luhmann'ın belirttiği anlamında) iseler, koordinasyonları daha yüksek örgütlenme düzeylerinde daima sorunlu olacak demektir (krş. Grande 1989: 394-405). Farklı küresel stratejiler, farklı daha küçük zeminler üretmeye çabalayacak ve dolayısı ile bu stratejilerin işlediği küresel zeminler de farklılaşacaktır. Hepsinden başka, 'küresel' kavramı görelî anlaşılacak zorunda olduğundan, bir strateji sadece kendi daha küçük zeminlerine göre küresel olacaktır. Küresel bir stratejinin kendisi, çok daha iddialı bir strateji için 'daha küçük' bir zemin oluşturabilir.

Bu, toplumsal ilişkilerde hiçbir makro-zorunluluk yoktur anlamına gelir. Elimizde olan, farklı zeminlerde ve farklı olarak daha küçük güç ilişkisi dizileriyle bağlantılı biçimde, sadece olumsal olarak zorunlu küresel sistemler oluşturma çabalarıdır. Alternatif küresel stratejiler, *farklı* çelişki ve çatışma *dizilerini* kesin doğası karşılaştığı sorunlara göre değişen *bir* devlet sistemi içinde ve bu sistem yoluyla yoğunlaştıracak ve dönüştürecektir. Bu, devletin ne tek bütünleşme ögesi olduğu ne de bütünleşmeyi sağlama alacak gerekli kapasiteye sahip olduğu anlamına

gelir. Marx'ın bir yüzyıl ya da daha öncesinden gördüğü gibi, *belirli bir* 'mevcut devlet' yoktur, fakat sadece 'mevcut devletlerin karmakarışık çeşitliliği' vardır (*krş.* Marx 1875). Kısaca, karakteri, toplumsal sınırları, bütünleştirici kapasiteleri ve dinamikleri hangi küresel stratejinin (eğer varsa) hâkim olacağına göre değişen – bir ulus devleti çerçevesinde bile olası küresel stratejiler çoğulluğu temelinde düşünmeliyiz.

Stratejik-teorik Yaklaşım Materyalisttir

Devleti tahlil etmek için stratejik-teorik bir yaklaşım üzerinde durmak, idealizm, ideolojizm, iradecilik ya da kararcılık suçlamaları ile karşılaşma riskini de beraberinde getirmektedir. İdealizm, strateji geliştirmenin tamamen zihinsel bir olgu olduğunu savunmayı gerektirir. İdeolojizm, stratejik hâkimiyetin kalpler ve zihinler üzerindeki mücadeleyi kazanmaya bağlı olduğunu savunmayı gerektirir. İradecilik, toplumsal güçlerin stratejileri kendi iradelerine göre seçmekte özgür olduklarını savunmayı gerektirir. Kararcılık ise, bir strateji bir kez seçildiğinde, onun gerçekleşmesinin irade meselesi olduğu şeklindeki mantık hatasını içerir. Bu tür ithamlardan, basitçe “mış gibi” açıklamalar yapılarak ya da hesaplamanın bir özne olmaksızın stratejik bir muhasebe kavramı benimsenerek yan çizilemez. Çünkü stratejik-teorik bir yaklaşım, gerçek stratejilere, hesaplamalara ve hesaplayıcı öznelere başvurmalıdır.

İdealizm suçlamasına karşı, stratejilerin amaç ve fikirlere indirgenemeyeceğini belirtmemiz gerekir. Stratejiler, bunun yerine, özgül örgütlenmeler, güçler, taktikler, ödünler vesairenin somutlaşması ve bu somutlaşmanın stratejilerin yapısal belirlenmeleri ve maddî destekleri için sonuçları temelinde anlaşılmalıdırlar. Bunun ötesinde, ideolojizm suçlamasına karşı, strateji metaforunun askeri alandan alınmış olduğunu söylemek yeterli olacaktır. Clausewitz askerî stratejide psikolojik unsurun öneminde ısrar etmiş olabilir ama (bırakın Clausewitz'i) hiç kimse askerî başarının kalplere ve zihinlere indirgenebileceğini düşünmez. Gramsci de, Batı'da devrimci stratejinin sadece hegemonya mücadelesine değil (ki bunu asla saf *ideolojik* terimlerle ele almamıştır), aynı zamanda politik liderlik ve nihai olarak politik -askeri çözüme dayandığında ısrar etmiştir. Clausewitz ve Gramsci bir yana, tek kelimeyle bu-

rada stratejinin artık genel bir kavram olarak kullanıldığını belirtelim. Dolayısıyla strateji, – nasıl tanımlanırsa tanımlansın – ideolojik alanla sınırlanmamalıdır.

İradecilik suçlaması ise, stratejik-ilişkisel yaklaşımın bizzat kendisi öznelerin hiç özgür iradesi olmadığını savunduğu için oldukça yersizdir. Özneler, daima belirli pratikler içinde ve bu pratikler yoluyla şekillenirler. Faillerin hesaplayabilmesinin faillik için bir koşul olmasına rağmen, muhasebe ölçütleri ve tarzlarıyla ilgili tercihlerin sonsuza kadar tekrarı olamaz. Belirli bir noktada (ki bu bir failden diğerine değişebilir), özneler bir tercihte bulunmadan da muhasebe yapabilirler.

Son olarak, kararcılık suçlamasına karşı, ‘üretim’ ile ‘nedensellik’ arasındaki ayrımı hatırlamalıyız. Eylemin daima farkına varılmayan koşulları ve etkinliğinin de, kontrol edilemeyen koşulları vardır. Stratejilerin genellikle hatalı olmasının ve/veya beklenen başarıyı sağlayamamasının nedeni budur. Çünkü (küresel de olsa) hiçbir strateji, sadece bazı güçler ya da diğerleri onu istedi diye uygulanamaz. Bunun yerine, belirli bir başarı şansı olan “organik” stratejiler ile “keyfi”, “rasyonalist ve iradeye dayalı” stratejileri birbirinden ayırmak gerekir. Başarılı bir strateji, verili koşullardaki yapısal sınırlamalar ve konjonktürel fırsatlara ve buradaki belirli toplumsal ilişki zeminlerini yaratma, dönüştürme ya da sürdürme olasılıklarına uyarlanmalıdır. Strateji ne kadar küresel olursa, gerçekçi olanaklar da o kadar az olacaktır.

Strateji Yapıya Gereksinim Duyar

Şimdi de son bir itirazı el alalım. Eleştirmenler, stratejik-teorik yaklaşımın idealist (vs.) olmadığını kabul etseler bile, yine de tek yanlı olduğunu iddia edebilirler. Belki de bu yaklaşım, şimdiye kadar strateji konuları ile çok fazla, ancak toplumsal hâkimiyetin yapısal belirlenimleri ile çok az ilgilendi. Prensipte stratejik-teorik yaklaşımın bu tür konularla ilgilenmesini önleyen bir şey olmasa bile, bu şimdiye kadar yapılmadı. Bu yöneltmesi kolay, çürütmesi zor bir suçlamadır. Çünkü bu yaklaşım halen bebeklik çağındadır. Ben, bu yaklaşımın politik ekonomi ve devlet teorisi ile ilgili son döneme ait bazı gelişmelerde örtülü olarak var olduğunu ve kapitalist ekonomi ve devletin daha ortodoks tahlillerin-

de önemli sonuçları olduğunu savunuyorum. Fakat henüz tüm bunlar üzerinde çalışılmamıştır ve hâlâ çözüme kavuşmamış birçok mesele bulunmaktadır.

Yine de bu muhtemel eleştiri hattının abartılı olduğunu düşünüyorum. İlk stratejik-ilişkisel çalışmalar bile yapı ve strateji diyalektiğiyle ilgilenmiştir. Bu çalışmalar, toplumsal ilişkilerin gelişmekte olan *yapısal özelliklerini*, toplumsal biçimlerin etkisini, belirli toplumsal örgütlenme kalıplarının kurumsal mantığını ve benzerlerini araştırmışlardır. Nitekim, Marx'ın 'sermaye bir toplumsal ilişkidir' savını ya da Poulantzas'ın 'devlet bir toplumsal ilişkidir' savını stratejik-ilişkisel bir yaklaşımın inşa edilmesini içeren bir manifesto yükümlülüğü olarak ele al-sak da almasak da, her iki sav da yapılarla stratejiler arasındaki karmaşık diyalektiği incelememizi gerektirir. Her iki ifade de, biçim-belirlenmiş toplumsal bir zemin ve bu zemindeki güçler dengesinin maddî yoğunlaşması arasındaki olumsal etkileşimi incelememizi gerektirir. Bununla birlikte, tutarlı stratejik-teorik bir yaklaşım, her iki açıklamayı da iki kilit yönde değiştirecektir. Stratejik-teorik yaklaşım, biçim-belirlenimini 'stratejik seçicilik' olarak adlandırdığım temelde daha tutarlı biçimde tahlil edecektir. Bu yaklaşım, güçler dengesinin verili bir durumun gerektirdiği yapısal kısıtlamalarla olduğu kadar stratejik olarak akıllı öznelerle de ilgili olduğunu vurgulayacaktır.

Stratejik-teorik Bir Yaklaşımın İçermeleri

Bazı muhtemel eleştirilerin cevaplanmasının ardından, artık stratejik-kuramsal yaklaşımın bazı temel içermeleri ile ilgilenebiliriz. Şimdilik bunların önermeler ve kılavuz ilkeler düzeyinde kalmaları gerekmektedir ama en azından Marksist devlet teorisi oluşturmada kabul görmüş çoğu kanıyı sorgulamaktadır. Lafı daha fazla uzatmadan, temel içermeleri sıralayalım:

1. Devlet, çoğul sınırları olan, kurumsal değişmezliği ve ön-verili biçimsel ya da özsel birliği olmayan özgül ve kurumsal bir topluluktur.
2. Kapitalist devletin *biçimsel* birliği, yasa, para, zaman ve mekân gibi so-

yut ve biçimsel normlar etrafında kurulabilir.¹³ Ancak bu soyut ölçütler muğlâk olmayan bir sınır oluşturmazlar: Biçim olarak ne hukukun ne paranın, ne zamanın ne de mekânın belirli bir içeriği söz konusudur. Hat-tâ maddî hukuk devleti (yani yasaların evrensellik, aleniyet, geriye doğru işlemezlilik ve tarafsızlık gibi normları ihlal etmemesi gerekir ilkesi) bile, yasanın içeriğine sadece sınırlı kısıtlamalar getirir: Biçimsel hukuk düzeni (yani hükümet faaliyetlerinin yasal yetkiye sahip olması gerektiği şeklindeki daha sınırlı ilke) ise, devletin faaliyetleri ve dolayısıyla bu faaliyetlerin tutarlılığı üzerine çok daha az bir sınırlama getirir. Benzer değerlendirmeler, malî denetimler için de geçerlidir. Paranın ekonomi içindeki işlevselliği onun esnekliğidir: Yapısının olmayışı, onun başka yerde meydana gelen olaylara yanıt vermesini sağlar. Dolayısıyla parasal akışların devlet içinde ve devlet yoluyla nasıl örgütlendiği, paranın para olarak doğasına, maddi örgütsel ilke ve hedeflerden daha az bağlıdır. Zaman ve mekân da, devlet içinde etkin maddî güçler olmak için benzer şekilde örgütlenmelidir.

3. Dolayısıyla devletin biçimsel birliği daima onun mevcut birliği sorusuyla bağlantılı değerlendirilmelidir. Yasal sistem her zaman boşluklar ve çatlaklar içerir, adlî-politik söylem görelî olarak açıktır; finansal normlar, cari harcama ve bunların ekonomik etkileriyle sadece dolaylı olarak ilgilidir; kanunların mülkiliği, hiçbir zaman bir haritadaki sınırlar kadar kesin değildir; devletin zamansal ritimleri eşzamanlı olmaktan çok uzaktır. Devletin sınırlarının biçimsel olarak çevrelenişi, ancak mevcut, maddi normlarla eklemlenmeleri sayesinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla çok önem taşıyan sınırlarda, biçimsel birlik ile özsel birlik arasındaki ayrım muğlâklaşır.
4. Herhangi bir devlet sisteminin sahip olabileceği her *özsel* birlik, sisteme birlik ve tutarlılık getirmek isteyen özgül politik proje ve mücadelelerden türer. Kurumsal bir topluluk olarak devlet, farklı politik güçlerin devletin farklı dallarının bireysel ya da kolektif faaliyetlerine belirli bir stratejik yön kazandırmaya çalıştıkları bir zemin oluşturur. Etkin küresel politik bir proje olabildiği sürece, *özsel* birlik olacaktır. Bu küresel pro-

¹³ Dolayısıyla, bu devletin birliği, *Rechtsstaat* (ya da tek bir hâkimiyet kaynağı tarafından belirlenen hukuk düzenine dayalı anayasal devlet) olarak genel yasal normlar etrafında; bir *Steuerstaat* (ya da gelirlerini vergiden elde eden ve açık mali kurallara uygun biçimde harcama yapan vergi-devleti) olarak parasal normlar etrafında; ulus-devlet olarak kesin bir mekânsal örgütlenme ya da kanunların mülkiliği etrafında ve belki de eş-zamanlı bir siyasal döngüsü olan zamansal normlar etrafında kurulabilir.

je (genellikle hegemonik ya da ulusal-popüler proje olarak tanımlanır) bir sınıf projesi olmak zorunda değildir. Hattâ, genellikle kapitalist devletin temel özelliklerinden birinin, kesin kurumsal prensipleri arasında sınıfın teşkil edici yokluğu olduğu iddia edilir.

5. Kurumsal sabitliğe ya da önceden verili bir birliğe sahip olmayan bir topluluk olarak farklı potansiyel devlet sistemleri vardır. Dolayısıyla, en fazla, gerçek ve potansiyel devlet biçimleri âleminde hâkim olan kurumsal birlik ekseninden söz edebiliriz. Eldeki kurumsal unsurların birleşiminden farklı devlet biçimleri oluşabilir (örneğin Britanya'da daha parlamenter ve daha korporatist devlet biçimleri arasındaki salınımda olduğu gibi). Bu anlamda devlet-inşası, bir defada ve bütünüyle olup biten bir süreç değil, özgül fakat değişken kurumsal sınırlar içinde sürekli olarak yenilenen bir süreçtir. Dolayısıyla devlet, sorunsuz bir özne ya da araç olarak değerlendirilemez: Politik eylem içinde ve politik eylem yoluyla hangi "devlet sisteminin" oluşturulduğu ve harekete geçirildiği daima belirtilmelidir.
6. Değişken bir kurumsal birlik olarak devlet sistemi, asla tarafsız olarak düşünülemez. Çünkü zorunlu bir yapısal seçiciliğe sahiptir. Fakat bu seçiciliğin sınıf, cinsiyet ya da başka tür seçicilik olup olmayacağı ya da ne kadar olacağı (rasgele karmaşanın aksine) sorgulanmadan olduğu gibi kabul edilmeyip tesis edilmelidir. Dolayısıyla devlet faaliyetinin özgül sermaye mantıkları, ataerkil hâkimiyet biçimleri ve benzerleri üzerindeki sonuçlarını incelememiz gerekmektedir.
7. Ancak bu durum, bir temsiliyet sorunu doğurur. Eğer devlet, farklı politik güçler arasında tarafsız değilse (ve asla tarafsız olamazsa), bu tarafsızlık vasfının *aslı* içermeleri nasıl oluşturulacaktır? Çünkü özgül politik sistemlerin yol açtığı taraflılığı ölçmemizi sağlayacak, "bozulmamış" çıkarlar yoktur. "Saf ve "âcil" çıkarların yokluğunda, temsiliyet sorununun çözümü yeniden gözden geçirilmelidir. Bu sorunun, stratejik-teorik modele uygun olarak birkaç aşamada çözülmesini öneriyorum: Çıkarlar ancak özgül stratejilerle ilişkili olarak saptanabilir (*bkz.* aşağıda) ve devlet sistemlerinin seçiciliği de, özgül stratejiler peşinde kendi çıkarlarını gerçekleştirmeleri için farklı politik güçlere sundukları farklı olanaklar temelinde belirlenmelidir. Bu anlamda, seçicilikten mutlak terimlerle değil daha ziyade ilişkisel olarak bahsedebiliriz, yani, özgül bir politik strateji peşinde belirli bir zaman diliminde belirli güçlerin belirli çıkarlarına göre.

8. Devletin sınıf karakteri, sınıf stratejileri için doğurduğu sonuçlara bağlıdır: Bu karakter, devlet biçimine bu sıfatla kazınmamıştır. Örneğin, temsilci parlamenter demokrasinin sermaye için mümkün olan en iyi politik kabuk olup olmadığı, değerlendirmeye dahil edilen politik stratejilerin kapsamını belirlemeden saptanamaz. Eğer anti-kapitalist güçler, sosyal demokratik reformizm parametreleri içinde sınırlandırılabilirlerse ya da 'seçim sandığı' değil, 'kurşunlara' dayalı bir isyan stratejisi izlemeye zorlanıyorlarsa, bu devlet biçimi en iyi kabuk olarak iş görebilir; eğer bu güçler, işçi sınıfının politik güçlerini olduğu kadar yeni toplumsal hareketleri ve ücretlileri de kucaklayan Avro-Komünist bir strateji benimsemiş iseler, hiç de en iyi kabuk olmayabilir. Aynı şekilde, kapitalizm yanlısı güçler, parlamentoyu kontrol edebilecek hegemonik politik bir parti içinde ve bu parti aracılığıyla örgütlenebiliyorlarsa, temsilci parlamenter demokrasi sermaye için en iyi kabuk olabilir; ancak parlamento krizi ve/veya temsiliyet krizi söz konusu ise, en iyi kabuk olmayacaktır (bunlar ve ilgili konularda, bkz. 5. ve 7. bölümler).
9. Bu, Poulantzas'ın "devlet, bir toplumsal ilişkidir" savını, yani devlet iktidarının, güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olduğu tezini doğrulamaktadır. Ama aynı zamanda Poulantzas'ın çoğu zaman göz ardı ettiği bir noktaya, yani devletin biçiminin, mevcut stratejilerden bazılarının diğerlerinden ayrıcalıklı kılınması olduğu kadar geçmiş stratejilerin belirginleşmesi olduğuna da dikkat çeker. Stratejik bir alan olarak devlet, yapılar ve stratejilerin karmaşık diyalektiği içinde konumlanmıştır.
10. Bu diyalektik, devlet sistemlerinin sınıfsal seçiciliğinin özgül sınıf stratejileri ve buna bağlı çıkarlara gönderme yapmadan değerlendirilemeyeceği olgusundan çok sınıf çıkarlarının artık özgül politik sistemler bağlamı dışında değerlendirilemeyeceği olgusunda yansıtılır. Örneğin, işçi sınıfı çıkarları, eğer devlet sistemi parlamenter biçimler vesairesinin karşısında korporatist temsil biçimlerinin hâkimiyetinde örgütlenmişse daha farklı olacaktır. Bu da, devlete dair stratejik bir yaklaşımın ilişkisel karakterini pekiştirir.
11. Sınıfsal güç ve çıkarların, devletle ilgili güç ve çıkarlar silsilesini tüketmediği vurgulanmalıdır. Tamamen ya da çoğunlukla devlet sistemi dışında oluşan diğer güç ve çıkarlara ek olarak, devlet sisteminin bizzat kendisi *sui generis* politik çıkarlar üretir. Bunlar sadece devlet yöneticilerinin (başka bir yerde bunu memuriyet olarak adlandırmıştım) devlet dı-

şındaki güçler karşısındaki çıkarlarıyla değil, aynı zamanda devlet biçimleri etrafındaki (özgül politika dışı çıkarlarının gerçekleşmesi için hangi devlet biçimi en uygundur) ve devlet tarafından izlenen politikalar etrafındaki (kolektif tüketiciler ya da diğer politika toplulukları gibi politika-yapıcıların çıkarları) çıkarlarla da ilgilidir. Bu çıkarların hepsi, stratejik olarak değerlendirilmelidir.

12. Çıkarların neler olduğunun belirlenmesi, kesin *alternatifleri* karşılaştırmamızı gerektirir. Bir durumun, bir olayın vb, belirli fail(ler)in çıkarına başka bir durum ve olaydan daha uygun olduğu söylenebilir; ama bu durumun o faillerin mutlak ve koşulsuz biçimde çıkarına olduğu söylenemez. Poulantzas, işte bu bağlamda çıkarları farklı sınıf güçlerinin *eylem usku* ile, yani verili bir konjonktürde gerçekleştirilebilir en fazla sayıda hedef ile ilişkilendirmenin önemini vurgulamıştır. Çıkarların değerlendirilmesinde çok geniş bir olası nitelendiriciler silsilesi söz konusudur ve bu nedenle çıkarların hesaplanmasında olası tüm alternatiflerin ele alınması asla mümkün değildir.

13. Devlet iktidarı, sadece ilişkisel olarak değerlendirilebilir. Devletin bu sıfatıyla bir iktidarı yoktur – sadece kurumsal bir topluluktur; sadece bu iktidan dolayımlayan kurumsal yetkiler ve yükümlülükler dizisine sahiptir; devlet iktidarı, devlet içinde ve devlet yoluyla hareket eden güçlerin iktidarıdır. Bu güçler, sınıf güçleri kadar devlet yöneticilerini de, bölgesel çıkarlar kadar cinsiyet gruplarını da ve benzerlerini de kapsar. Devlet iktidarı, aynı zamanda devlet müdahalelerine karşı – hem doğrudan hem de devlete belirli bir mesafeden – direnişin biçim ve içeriğine de bağlıdır.

Sonuç Değerlendirmeleri

Uzun zamandır Marksistler, devleti direk ön cepheden yapılacak saldırıyla yıkmak, Gramscici bir savaş cephesi ile kuşatmak, toplumsallaşma aracı olarak ‘iyi’ yanlarını çıkarmak ve politik baskı aracı olarak ‘kötü’ yanını ortadan kaldırmak, sınıflara karşı tarafsız bir araç olarak kontrolünü ele geçirmek ve onu insanî amaçlara yönlendirmek ya da sendikal bir yaklaşımın ya da benzer apolitik bir stratejinin lehine göz ardı etmek gibi kendisine karşı strateji geliştirilmesi gereken bir şey olarak görme eğilimde olmuşlardır. Stratejik bir zemin olarak, politik stratejilerin belirginleşmesi olarak, her tür politik stratejiye değil ama bazıla-

rına yapısal ayrıcalıklar öneren özgül politik bir biçim olarak devlet – devletin bu özelliği sıklıkla göz ardı edilmiştir. Ancak devletin bu özelliğini araştırarak, insan devleti en iyi şekilde yorumlayabilir ve değiştirebilir.

Stratejik-teorik yaklaşımı savunurken araştırma ve incelemeler için yeni doğrultular hakkında sadece bazı soyut ve biçimsel işaretler sunmayı başarabildim. Marksist devlet teorisinin kendi değerini gösterdiği bazı alanları es geçtim, geriye kalan genellikle temel problemlerin altını çizdim ve yeni araştırma yönleri göstermeye çalıştım. Stratejik-teorik bir yaklaşımın daha bütün bir açıklamasında bu boşlukların çaresine bakmak gerekecektir (diğer bölümler, şüphesiz, bu veçhelerle ilgilidir). Bu tahlilin özgün olduğunu iddia etmiyorum: Stratejik-teorik yaklaşımın tohumları çok yakın zamanlara ait teorilerde bulunabilir. Fakat bunların yeterli bir Marksist devlet teorisi geliştirme konusundaki etkilerine her zaman tamamıyla dikkat çekilmemiştir. Eğer bu bölüm bu yaklaşımı daha açık bir şekilde incelemiş ve en azından bazı okurlarını ikna etmişse amacına ulaşmış demektir.

Son olarak, bu bölüm, devlete karşı benimsenecek strateji sorusunu da göz ardı etmiştir. Bunun nedeni Poulantzas'ın stratejik-teorik yaklaşımın stratejik sonuçlarını zaten ortaya koymuş olduğuna dair sezgilerimdir. Bu stratejik sonuçlar, üçlü bir politik mücadeledir: (a) Stratejik bir zemin olarak devletin kalbinde zorunlu olarak yeniden-üretilen ilişkileri ve gerilimleri, sol-kanat bir hükümetin elinde politik bir güç olarak devletin etkinliğini tahrip etmeksizin yoğunlaştırmak, (b) güçler dengesini değiştirmek ve devlet üzerinde halk baskısını artırmak için ekonomide olduğu kadar sivil toplumdaki iktidar ilişkilerinin çeşitli mikro-zeminleri üzerinde, devlete belirli bir mesafede mücadele vermek ve (c) devleti demokratik biçimlerin ve denetimlerin genişletilip derinleştirileceği şekilde dönüştürmek. Bu da, net bir şekilde, sosyal demokrasiye benzer 'ikili iktidar' stratejisine bir son vermek demektir. Bu yeni, sol Avro-komünist ya da 'Austro-Marksist' stratejinin kesin biçimlerinin daha halen belirlenmesi gerekmektedir. Fakat Doğu Avrupa'daki 1989 devrimci hareketleri bize burada bazı ilginç ve değerli dersler sunar.

Kısım IV

*Devleti ve Toplumunu Yeniden Düşünmek:
Stratejik-ilişkisel
bir Toplumlaştırma Teorisine Doğru*

GİRİŞ

Bu derlemenin son kısmı, devlet hakkında düşüncemin son durumunu yansıtan son üç yıl boyunca kaleme alınmış üç yazıdan oluşmaktadır. Daha önceki çalışmamda, özellikle Marksist teorilerin eleştirisi ve devlete kendi Marksist yaklaşımımı geliştirme çabaları ile ilgilendim. Bununla birlikte, devlet teorisi üretmede çekim merkezi Merkezi Avrupa Marksizminden Kuzey Amerika sosyal bilimlerine kaydığından, çeşitli alternatifleri dikkate almak gerekti. İlk iki bölüm bu çerçevede iki uçlu bir strateji izlemektedir: Devlet teorisi için üç Avrupalı alternatif ya da ek üzerinde durmaktadır ve bir süredir bazı Amerikan çevrelerinde tercih edilen devlet-merkezci analizi eleştirmektedir. Üçüncü ve son bölüm ise, kitabın daha önceki bölümlerindeki savların yanı sıra bu gözden geçirmelere dayalı bir bilançosunu çıkarmaya çalışmaktadır. Bu bölüm, devleti daha geni bir toplumlaştırma teorisinin parçası olarak yerine koymayı hedeflemektedir.

İlk bölüm (Bölüm 10) Marksist devlet teorisi için birbiriyle çelişen iki alternatif ile ilgilenmektedir. Bu alternatiflerin biri, yöneliminde güya anti-Marksisttir ve kesinlikle neo-Marksist devlet teorilerini eleştirmeye çalışmaktadır, diğeri ise açıkça post-Marksisttir, fakat Marksizmin kavrayışları üzerine inşa etmeye çalışmaktadır. Dahası, ilk alternatif devleti toplumsal analizin merkezi bir nesnesi olarak eski yerine getirmeye çalışırken, ikinci alternatif denediği ‘toplumun’ yapı-çözümünden kalan boşluğu doldurmak için politika kavramını genişletmeye çalışmakla o kadar meşguldür ki devleti düşünecek pek zamanı kalmamıştır. Anti-Marksist akım, ‘devleti geri getirmeyi’ ve toplumsal hayatta başlıca ba-

ğimsız nedensel etki olduğunu göstermeyi hedefleyen birçok Amerikalı toplumsal bilimci tarafından beslenmiştir. Çoğu toplumsal ve politik teorisyen için devletin gerçekte asla dışarıda olmadığı gerçeğinden başka, bu kendinden menkul ‘devlet-merkezci’ teorisyenlerin çabalarının birçok başka açıdan da yanlış yönlendirildiğini düşünüyorum. Dolayısıyla, bu yaklaşımın bazı temsilci örneklerini ve bazı eleştirilerini sunduktan sonra, devleti geri getirme konusunda hatalı yargılı çabalarının temelindeki başlıca teorik hataları göstermeye çalışacağım.

Devletçi yaklaşımı eleştirirken, söylem analizinin ortaya çıkardığı bazı kavrayış biçimlerinden de yararlandım. Dolayısıyla doğrudan devletin anti-Marksist bir açıklamasından politikanın post-Marksist bir açıklamasına yönelmek meşrudur. Eğer anti-Marksistler ‘devleti geri getirmeye’ uğraşıyorlarsa, Laclau ve Mouffe onu unutulmuşlar diyarına göndermek için cesur bir post-Marksist çaba göstermektedir. Bu, onların yapıçözümsel eleştirisinin ve sistematik ihmallerinin paradoksal bileşiminden kaynaklanmaktadır. Toplumsala söylem-analitik yaklaşımları, hiçbir toplumsal kimliğin tamamen sabit ve istikrarlı olamayacağını ve, *a fortiori*, toplumun imkânsız olduğunu kanıtlamakla uğraşan bir eleştiri akımı doğurmuştur. Faaliyetlerinin açık bir teorik etkisi, toplumsal olumsuzluk bölgesinde düzenli bir genişleme ve bu genişlemenin politik alanına mümkün olanın sanatı olarak eşitlenmesi olmuştur. Bununla birlikte, politik mücadele alanını radikal biçimde genişletmekle, devletin imtiyazlı politik eylem alanı olarak önemini inkâr etmektedirler. Toplumsal ve politik tahlilde ‘varlığın metafiziğinin’ bu güçlü eleştirisi için söylenecek çok şey var, ancak dilbiliminin ‘sapmış yörüngesindeki’ kaynaklarının, tatmin edici ve geniş çaplı bir alternatif sağlama kapasitesi sınırlıdır. Neden böyle olduğunu göstermeye çalışacağım.

İkinci bölüm (11. Bölüm) de devlet ve politika ile uğraşan teorik akımlardan ‘tuhaf bir çift’ hakkında yorum yapmaktadır. Bölüm, hem politika hem devletin nasıl tahlil edilmesi gerektiği konusunda büyük sonuçları olan Avrupa sosyal bilimlerdeki son döneme ait iki akım ile ilgilidir. İlk akım, 1960’ların sonlarındaki ortodoks Marksizmin krizine tepkilerden doğmuş ve esasen kapitalizmin savaş sonrası dinamliğini tahlil etmekle ilgilenmiştir. Şüphesiz, burada düzenleme teorisinden bahsediyorum. Daha önce Bölüm 8’de kısaca belirttiğim gibi, politik

ekonomiye karşı düzenleme yaklaşımının devlete karşı stratejik-ilişkisel yaklaşımla belirli benzerlikleri vardır. Aynı zamanda, düzenlemeciler ve eleştirenleri, genellikle, devlet tahlillerinin yaklaşımın zayıf noktası olduğunu kabul etmektedir. Aşağıda bunun nedenlerinden bahsediyorum. İkinci akım da politika ve devlet ile ilgilenmektedir fakat tamamıyla farklı bir gelenekten doğmuştur: autopoietik sistemler teorisinden. Uyandırdığı ilgi, modern toplumlarda yöneten tepelerin tek bir koordinasyon merkezi olmasının imkânsızlığı, politik sistemin radikal özerkliği ve politik sistemin kendi-tanımı olarak devletin doğası hakkındaki tezlerinin şaşırtıcı orijinalliğinde yatmaktadır. Açıkça ortaya çıkacağı gibi, kendi çalışmam da, autopoiesisçi teorilerden güçlü biçimde etkilenmiştir. Onları burada sunarak neden bu kadar heyecan verici olduklarını gösterebileceğimi ve ‘autopoiesisçi’ düşüncelerin Marksist tahlille entegre edilmesi için bazı yollar önerebileceğimi umuyorum.

Son bölüm (Bölüm 12) devlet konusunda daha genel bir yaklaşım sunmakta ve alternatif araştırma gündeminin hatlarını çizmektedir. Ana açıklaması, devletin ve devlet iktidarının yeterli teorik bir açıklamasının sadece daha genel bir toplumsal ilişkiler açıklamasının parçası olarak geliştirilebileceğidir. Şimdi tercih ettiğim yaklaşımdan, daha önce yukarıda birçok kez bahsedildi ama hep marjinal yorumlarla ve arasözlerle. Dolayısıyla, sonuç bölümü savlarımın farklı uçlarını bir araya getirmek ve devlete karşı stratejik-ilişkisel bir yaklaşımın genel görünüşünü sunmak için bir fırsat sağlamaktadır. Bu bölümde, ayrıca, bu yaklaşımın devlet aygıtı ve devlet iktidarı hakkında araştırma yürütmek için bazı sonuçlarının da peşine düşeceğim.

ANTI-MARKSİST MEVKİYE DÖNÜŞ ve POST-MARKSİST YAPIÇÖZÜM

Bu bölüm, devlet meselesinde Marksist olmayan bazı yaklaşımların eleştirisine ayrılmıştır.¹ Geçen 20 yıl içinde devleti yeniden ithal etmek ya da, en azından, yeniden temalaştırmak yönünde çok çaba harcanmıştır ve bunların hepsini gözden geçirmek insanın aklının ve sabrının sınırlarının ötesine geçmek olacaktır. Burada, devlete karşı yenilenmiş ilginin iki ana akımı üzerine yoğunlaşmak istiyorum: Biri yöneliminde açıkça anti-Marksist, diğeri de açıkça post-Marksisttir. Bunlar sırasıyla: Amerikalı toplum bilimcilerin başını çektiği ‘devleti geri getirme’ kampanyası ve Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe tarafından geliştirilen söylem analizidir. Bu akımların amaçları, belirgin biçimde farklıdır. Devlet-merkezci teorisyenler nezdinde devlet, toplumsal açıklamada hem gerçek, hem de bağımsız anahtar bir etkindir; tabii bu söylem analizcileri için imkânsız bir rüyadır – en azından Laclau’nun toplumun imkânsız olduğu iddiasını tümüyle ciddiye alırsak. Açıkça bu çelişen akımları eleştirim, ilgili özel teori üretme tarzına göre farklı çizgilerde ilerlemek zorundadır, fakat ben bölümü, bu Marksist yaklaşım alternatifleri hakkında bazı genel yorumlarla bitireceğim.

¹ Bu bölüm daha önceki çeşitli parçalardan derlenmiştir. Bunların savlarını formüle etmekle, Simon Bromley, Paul Cammack, Citlali Rovirosa ve Rob Stones’dan çok şey öğrendim. Citlali Rovirosa’nın etkisi özellikle post-Marksizm analizinde güçlüdür.

Devleti Geri Getirmek

Son 15 yıl içinde, toplumsal tahlilde anahtar niteliğindeki açıklayıcı bir değişken olarak 'devletin geri getirilmesi' yolundaki talepler giderek artmıştır. Destekçileri, devletin biçim ve işlevlerini şekillendiren ve ona sivil toplumda yerleşik bulunan tüm baskılara ve güçlere *vis-à-vis* [karşı] gerçek ve önemli özerklik bahşeden özel politik baskı ve süreçler olduğunu savunmaktadır. Devletin, kurumsal bir topluluk ya da hem ulusal hem uluslararası oluşumlarda biricik merkeziliği olan 'yapılandırılmış eylem alanı' olduğunu ileri sürmektedirler.

Giderek büyüyen bu literatürde altı tema vurgulanmıştır: (1) farklı modern devletlerin uluslararası ulus-devletler sistemi içindeki jeopolitik konumu ve (bunun) devletin eylem mantığına ilişkin sonuçları; (2) modern devletin gelişiminde savaş ve militarist örgütlenme dinamiği; (3) modern devletin ayırt edici – özellikle bölgesel sınırlar dâhilinde merkezi bir örgütlenme içindeki topluluk olarak bağlayıcı kararlar üretme ve uygulama kapasitesine dayanan – güçleri ve kendi alanı içindeki tüm diğer toplumsal alt-sistemlere (ekonomi dâhil), örgütlere (kapitalist kuruluşlar dâhil) ve güçlere (sınıflar dâhil) stratejik erişimi; (4) ekonomi ve sivil toplumda devletin ötesindeki toplumsal güçler ve kuruluşların yapısını şekillendirmede belirleyici bir etken olarak devletin doğası – Skocpol'un Tocqueville unsuru olarak tanımladığı özellik; (5) devlet sistemi ve hükümetin belirleyici patolojileri; ve (6) diğer toplumsal güçlere karşı 'devlet yöneticilerinin' ayırt edici çıkarları ve kapasiteleri. Farklı 'devlet merkezci' teorisyenler, farklı etkenleri vurgulamışlardır. Fakat sonuç hep aynıdır: Devlet başlı başına bir güçtür ve sadece ekonomi ve/veya sivil toplumun dinamiğini yansıtmaz.

Mevcut mesele, 'devlet-merkezci' teorisyenleri devletin özerkliği sorununda kökten farklı değerlendirdikleri bir yaklaşımı geliştirmeye yönlendirdi. Özerkliğin iki boyutuna özellikle dikkat çektiler: (a) iktidarın, devlet yöneticileri tarafından sivil toplumda yerleşik bulunan toplumsal güçlerden (ve hattâ bu güçlerden gelen muhalefetle yüzyüze bile) bağımsız şekilde iktidarı uygulama yeteneği olarak devletin özerkliği – kökleri, devletin kendi uzmanlaşmış olanak ve yeteneklerinde ve/veya devlet yöneticilerinin çoğulcu toplumsal güçler evreni *vis-à-vis* yüz-

yüze kullandıkları manevra alanında mevcut olan bir iktidar ve (b) devlet olarak ve kapasiteleri ya da “altyapısal” iktidar; yani, devletin modern toplumlara, ki bu toplumlar devlet ötesi güçler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak kontrol edilseler bile, özel olanakları ile sızma, denetleme, yönetme, polislik yapma ve disipline etme yeteneği (*krş.* Block 1980; Nordlinger 1981; Mann 1983; Skocpol 1985; Cerny 1990).

Devlet Yöneticilerini Geri Getirmek

Nordlinger, demokratik devletlerin (otoriter ya da totaliter devletlere karşı) potansiyel özerkliğini yansıtan ilk devletçi teorisyenlerdendi. Toplum-merkezci yaklaşımı açık biçimde eleştirerek kendi özel devlet-merkezci tahlil tipini savundu. Nordlinger için devlet, ‘toplumun her kesimini ve tüm kesimlerini bağlayan kararlar almak konusunda yalnızca kendilerini yetkilendiren görevler işgâl eden tüm bireyleri’ içermektedir (Nordlinger 1981: 11). Bu açıklamanın, gayet açık biçimde kolayca işler hale getirilebilme avantajı vardır, ancak devlet sınırları sorununu ve haliyle nelerin kamu görevi olduğu meselesini de halledilmiş farz etmektedir. Bununla birlikte, bu yöntemsel bireyselci tanım ışığında, Nordlinger devlet tercihlerini şu şekilde tanımlayabilir:

kamu görevlilerinin tercihlerinin – çeşitli şekillerde dağıtılmış devlet-içi kaynaklarca desteklenen tercihler – kaynak-ağırlıklı paralelogramı (ya da sonucu). Devlet tercihleri, kamu görevlilerinin farklı tercihlerinden ayrı olarak, konunun farklı taraflarındaki görevlilerin sayısına, görevlerinin resmî güçlerine, eldeki konuya göre hiyerarşik ve stratejik konumlarına ve ellerindeki bilgi, uzmanlık ve toplumsal becerilerine dayalı olarak arkalarında en fazla kamu görevlisi desteğini alanlardır. Bunların istihdam, etkinlik ve görece önem ve diğer ilgili devlet-içi kaynaklarla, kamu görevlilerinin etkileşimini yöneten normlar ve karar-kurallar ile dolayımlanır. Kamu görevlilerinin kaynakları sadece devlet-içi kaynaklardır; diğer görevliler üzerinde kendi fikirlerini dayatmak için genellikle istedikleri toplumsal destek devlet tercihlerini tahmin etmede kullanılmaz (Nordlinger 1981: 15)

Devlet tercihleri, sıklıkla toplumda kökleşenlerden ayrılır, çünkü görevliler(i) (politika için yaşamasalar da) politikadan beslenirler ve en ya-

kın biçimde diğer görevlilerle etkileşirler. Dahası, devlet müdahalesinin kapsamı ne kadar genişse dahili birlik, resmî uzmanlık ve bilgi gibi devlet-merkezli değişkenler devlet tercihlerini o kadar fazla etkileyecektir (Nordlinger 1981: 32-5). Bu bağlamda:

Devlet, tercihlerini otoriter eylemlere çevirdiği derecede, kamu politikasının kamu görevlilerinin kaynak-ağırlıklı tercihlerinin paralelogramına uyduğu derecede özerktir. Devlet özerkliği, operasyonel olarak devlet tercihlerinin otoriter eylem ve eylemsizliklerle çakışan devlet tercihlerinin bütünsel sıklığına, böyle yapan tercihlerin oranına, devlet tercihleri ve otoriter eylemler arasındaki ortalama özlü mesafe ya da üçünün bir bileşimine göre tanımlanabilir (Nordlinger 1981: 19-20).

Nordlinger daha sonra üç ana özerklik biçimi belirleyerek her bir tip özerkliğin geliştirilmesinde için izlenebilecek çeşitli stratejileri tanımlar. Böylece, devlet yöneticileri, kendi tercihlerini başarılı bir şekilde destekleyen, onlara uyan ya da basitçe devletin yaptıklarına kayıtsız kalan toplumsal grupları güçlendirerek, dışarıdaki güçlerden gerçek bir muhalefet gelmeden kendi tercihlerini takip edebilirler (Nordlinger 1981: 91-6). Ya da bunu, politik tercihleri kendi tercihlerinden ayrılan toplumsal aktörlerin etkisini başarılı bir şekilde en aza indirgeyerek yapabilirler: Buradaki stratejiler, mevcut aktörlerin fikirlerini değiştirmeye ikna, etkin muhalefet yapmaktan caydırma ya da üçüncü tarafları harekete geçirerek etkisiz kılma çabalarını içerebilir (s. 111-13). Ya da üçüncü olarak, iktidarlara ve güçlerin kararlılığına aykırı tercihlerle doğrudan saldırabilir ya da onları zayıflatabilirler (s. 123-4). Tüm durumlarda, Nordlinger, Keynesçi refah devletindeki devlet müdahalesinin büyümesinin devlet özerkliğini geliştirmeye yardımcı olduğunu, çünkü bu özerkliğin muhalefeti önlemek amacıyla politikaları gizlemeye ya da maskelemeye, politika-üretim sürecini etkin muhalefetten yalıtmaya, devletin sahip olduğu ya da kontrol ettiği kaynaklar yoluyla özel iktidarlara etkisiz hale getirmeye, muhalefet güçlerinin liderlerini yanına almaya ya da caydırmaya, ya da diğer devlet hizmeti, fayda ya da destek biçimlerini geri çekmeye, ya da hattâ, kararları otoriter biçimde kolayca empoze etmek için devletin tüm ve hakim iktidarlara ve ayrıcalıklarına yaslanmaya – özellikle bu tür bir

eylemin devletin ötesindeki güçlerin etkin işbirliğine bağlı olmadığı durumlarda - daha fazla imkân sağladığını öne sürmektedir (s. 132-40). Kısaca, Nordlinger'in not ettiği gibi, devlet ayrıcalıklı iktidarlar, üç koşul yerine getirilene kadar hâkim durumda olacaklardır: Uygulamaları, toplumsal işbirliğine bağlıdır, toplumsal aktörler bunu ellerinde tutmaya meyillidirler ve böyle yapmaktan caydırılmazlar (Nordlinger 1981: 141). Nordlinger'in devlet ve toplumsal aktörler arasında çok katı bir ayırım yapmış olmasına ve hipotezlerinin kendi kendilerinin kanıtları gibi görünmesine karşın, çalışması görece özerkliğin *stratejik* boyutlarını vurgulamaya ve devleti ana gündeme yerleştirmeye hizmet etmiştir.

Skocpol'ün Açıklaması

Devleti geri getirme hamleleri ile en çok özdeşleştirilen kişi Theda Skocpol'dür. Bu durum, Fransız, Rus ve Çin devrimlerinin sınıfsal antagonizmlerinden ziyade devlet sistemlerindeki krizlere göre açıklanabileceğini ileri süren doktora tezi *Devletler ve Toplumsal Devrimler*'de [States and Social Revolutions] zaten vardır (Skocpol 1978). Dolayısıyla 1970'lerde "Batılı toplum bilimlerde" – devleti bağımlı değişken olarak gören toplum-merkezci çalışmadan devleti bağımsız değişken olarak gören teorilere – bir paradigma kayması olduğunu savunmuştur. Skocpol, geleneklere sıkı sıkıya bağlı Amerikan toplumbilimciler arasında devlete karşı yapısal-işlevselcilik ve çoğulculuk şeklinde iki ana "toplumsal" yaklaşım belirledi. Yapısal-işlevselciler, devlet hakkında kuruluşları ve resmî devlet yapılarını başlangıç noktası olarak alan resmî, hukuksal yaklaşımı reddetmiş ve bunun yerine, özgül kurumsal biçimlerin ve politik tavırların, toplumsal yeniden-üretimin işlevsel koşulları olarak nasıl hizmet edecekleri üzerine odaklanmışlardır. Çoğulcular ise, devleti toplumdan kaynaklanan güçlerin politik kaynaklar için mücadele ettiği bir alan olarak görmüştür. Ama her iki yaklaşım da eninde sonunda devletin rolünü tanımaya zorlanmıştır: Çoğulcular politikacıların ve hükümetin arabulucu girişimlerinin önemini tesadüfen bulmuşlar ve yapısal-işlevselci çalışmalar ise devlet yapısının, işlevsel farklılaştırmanın ya da politik modernleştirmenin otomatik sonucundan çok mücadelenin ürünü olduğunu kabuletmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca, Karl Marx ve Herbert

Spencer'ı modası geçmiş kabul eden Skocpol, neo-Marksizmi toplum-merkezci bir yaklaşım olarak tanımlamıştır (Skocpol 1985: 4-5).

Skocpol'ün kendisi devletin özerkliğine ilişkin iki tema izler: Toplumsal dinamiklerde bağımsız etkisi olan bir güç ve bir aktör olarak rolü (Skocpol 1985: 20-1). Skocpol, devletin bir aktör olarak rolüne ilişkin şunları yazar: 'bölgeler ve halk üzerinde denetim iddiasındaki örgütler olarak tasarlanan devletler, basit biçimde toplumsal grupların, sınıfların ya da toplumların taleplerini ya da çıkarlarını yansıtmayan hedefler formüle edebilir ya da izleyebilir' (1985: 9, 20-1). Özerkliği, (a) jeopolitik etkenler ve devletler-arası sistemlerin dinamiğinden kaynaklanan ihtiyaçlardan; (b) kanun ve düzen konusunda yerel sorumluluklarından; (c) hâlihazırdaki sosyo-ekonomik çıkarlarla zayıf kişisel ya da aile bağları olan – özellikle kariyer sahibi – politik yöneticilerin faaliyetlerinden ve (d) periyodik krizlerden sağlanır (1985: 14, 19). Bununla birlikte, aynı nedenlerden, özerklik her hükümet sistemi için sabit yapısal bir özellik değildir. Aksine zamanla değişir. Sadece özerk devlet eyleminin kapsamı değil, devlet yöneticilerinin devlet-dışı aktörlere ilişkin bağımsız bir strateji izleme kapasitesi ve buna hazır olma durumları da değişir (1985: 14, 19).

İkinci temada, Skocpol devlet yapılarının tüm kalıplarının grup oluşumu, çıkar eklememesi ve politik yetenekleri etkilediğini savunur. Burada, Skocpol, devleti yapısal ya da stratejik seçicilik başlığı altında tartışılana benzer makroskopik koşullar ışığında inceler. Bununla birlikte, Skocpol, bu yaklaşımı Poulantzas ya da Offe gibi neo-Marksistlere atfetmektense Alexis de Tocqueville'e atfederek, devletçi gelenek içindeki son çalışmalarından bahseder. Bu tema daha genel olarak, devletin tüm yapılanış biçimlerinin 'toplumun çeşitli sektörlerinin taleplerini, fikirlerini, politik yeteneklerini ve grupların oluşumunu istemeden nasıl etkilediğini' incelemeyi gerektirmektedir (Skocpol 1985: 21).

Skocpol'ün refah devletleri hakkındaki daha yeni çalışması, yaklaşımını devlet-merkezcilikten çok yönetim biçimi-merkezci olarak ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Skocpol, devlet yetkililerinin sadece jeopolitik ve devletin içsel çıkarlarının ışığında harekete geçmediğini, refah politikalarının gelişiminin parti sistemlerinin yörüngelerine ve özgül tarihsel kalıplarına (krş. Shefter 1977), politik seferberliğin biçimlerine ve

imtiyazların doğasına kesin biçimde bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu şekilde Skocpol, yaklaşımını devlet teorisinin özgül alanından politik sosyolojinin daha genel alanına uzatmaktadır.

Kuruluşları Geri Getirmek

John Dearlove, İngiliz bakış açısından toplum-merkezci yaklaşımların benzer bir eleştirisini yapar ve devletin en az beş değişik şekilde geri getirildiğini savunur.² Bunlar: Korporatizm çalışmaları; neo-Marksist devlet teorileri; kamu sektörü ekonomisinde kamu seçimi ve mülkiyet hakları perspektifi; uluslararası ilişkilerde devletçi perspektif ve devlete ve politik etkisine dair Yeni Sağ eleştirileridir (Dearlove 1989: 527). Dearlove, devletçilerin toplum-merkezci yaklaşımı başaşağı çevirdiklerini ileri sürmektedir: Devletçiler politikayı başaşağı bir bakış açısı ile incelemekte, devletin gücünü toplumsal grupların göreceli zayıflığı ile karşılaştırma eğilimi göstermekte, devletin bağımsızlığını ve özerkliğini vurgulamakta, çıkarları ve hedefleri devlete atfederek bir zamanların kara kutusunu 'aklaştırmakta' ve belirli rejimleri, politikaları ve konjonktürleri inceleme ihtiyacını vurgulamaktadırlar (Dearlove 1989: 528-9). Dearlove, devletçi çalışmaların eklektizminin nasıl üstesinden gelinebileceği konusunda kurumsal teoriye daha fazla dikkat edilmesini önermektedir. Çünkü bu teori, 'devletin *içindeki* – birlikte izledikleri yolda – ve devlet ve toplumdaki diğer örgütler ve birlikler *arasındaki* ilişkide, ilişkilerin yapısı' ile ilgilenmektedir. Çünkü her kuruluş kendine özgüdür ve devletlerin tarihsel özgüllüğü ile ilgilenmeye yardımcı olur (Dearlove 1989: 533).

Devletçilik Eleştirileri

Devletçilik endüstrisinin büyümesi tüm hızıyla sürmesine rağmen eleştiriden kurtulamamıştır. Devletçiler, dört ana cephede saldırı teşebbüsü-

² Amerikalı devletçilerin genellikle yeminli anti-Marksist olmaları ya da en azından neo-Marksizmi şiddetle eleştirmelerine rağmen, Dearlove'ın eski ve yeni çalışmaları Marksist yaklaşımlara karşı çok daha sempatik bir tavır sergilemektedir. Onu anti-Marksist olmakla eleştirmek (ya da övgüler dizmek) haksızlık olacaktır.

ne maruz kalmıştır: İlk olarak, devletçilerin sadece geleneksel devlet teorisyenlerince çok iyi bilinen ve daha yeni çoğulcu, neo-Marksist ve yapısalcı-işlevci çalışmaya yabancı olmayan konuları yeniden keşfettiklerini savunan ‘güneş altında yeni bir şey yok’ yaklaşımı gelmektedir; ikinci olarak, devletçi davanın çalışmalarını ve/veya ikincil tahlillerini yeniden inceleyen ve bunları kendi varsayımlarına uydurma çabası olarak değerlendiren ampirik bir yaklaşım vardır; ve üçüncü olarak, devletçi araştırmanın temel varsayımlarını ve kavramlarını sorgulayan daha soyut, metodolojik bir yaklaşım vardır; ve dördüncü olarak, devletçi yaklaşımın gizli gündemine politik ve ideolojik saldırılar yapılmaktadır. Şimdi her saldırı cephesini kısaca ele alalım.

İlk eleştiri cephesi, farklı teorik kamplardan yorumcuların düşmanca tepkilerinde net bir şekilde kendini gösterir. Nitekim, Gabriel Almond (1988), Skocpol’ün çoğulcu ve yapısalcı-işlevselci literatür incelemesinin zayıf niteliği hakkında şikâyetle bulunduktan sonra büyük bir özenle hâkim geleneğin devlet yöneticilerinin özerk güçlerini ve devletin alt-yapısal iktidarını tanıma konusunda teorik olarak zaten yeterince karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Almond, Marksist çalışmanın toplum merkezli olduğunu kabul etmektedir (literatürü inceleme konusunda gönülsüz bir gösteri bile yapmaksızın)! Daha sonra da, en ufak bir ironi belirtisi göstermeden, ‘yeni-devletçiliğin’ ‘Marksizme içkin bir polemik’ olduğu sonucuna varmaktadır (Almond 1988: 868). Benzer şekilde, naif araçsalcılığı nedeniyle sıklıkla haksız şekilde suçlanan ve o zamandan beri sahiplendiği Amerikan radikal geleneğinden William Domhoff, C.Wright Mills’in ve ‘iktidar yapısı’ araştırmacılarının devletin potansiyel özerk iktidarının zaten çok farkında olduklarını – çünkü aksi takdirde incelemenin bir anlamı olmayacaktı – ve hattâ kendi yaklaşımlarını kesin biçimde ekonomik sınıf indirgemeciliğine karşı çıkarak üzere geliştirdiklerini iddia etmektedir. Domhoff, bir devlet kavramı yokluğunun gerçek devletlere, yöneten sınıfa ya da iktidar elitine karşı bir ilgisizlik olarak algılanmaması gerektiğini de eklemektedir (Domhoff 1987a: 318). Ve Marksist kamptan Paul Cammack, Marx ve takipçilerinin çok önce böyle bir yaklaşım geliştirdiklerini belirterek itiraz etmektedir. Cammack, seçtiği bazı neo-Marksistler üzerine yoğunlaşarak erken dönem Marksist çalışmaları göz ardı ettiği için özellikle Skocpol’u

samimiyetsizlikle suçlamaktadır. Daha genel olarak, Cammack, devletin ve devlet yöneticilerinin Marksist olmayan tahlilciler tarafından bile çok açık bir şekilde göz ardı edildiği Latin Amerika'daki çalışmalarda toplum-merkezci görüşlerin asla itirazsız taraftar toplamadığına dikkat çekmektedir (Cammack 1989: 280; *krş.* Evans ve diğerleri. 1985: 317).

İkinci bir saldırı hattı, devletçilerin kendi durum çalışmalarını ve diğerlerinin çalışmalarından sağladıkları ikincil analizlerini yeniden incelemeyi içermektedir. Burada, üçüncü tarafların kendi durum çalışmalarında diğerlerine karşı devletçi modeli test etme çabalarından derlenen bir şekilde daha dolaylı fakat genellikle inandırıcı eleştirileri de ekleyebiliriz (*örn.* P.A. Hall 1986; Gourevitch 1987; Ikenberry 1988). Daha doğrudan saldırı için en önemli test durumları, ABD'deki New Deal'la ilgili çeşitli politikalar ve Latin Amerika'da devletin rolü olmuştur.

Örneğin, Jess Gilbert ve Carolyn Howe, New Deal tarım politikasını yeniden gözden geçirirken, devlet-merkezci yaklaşım için en güçlü vakalardan birini ele almaktadırlar. Gilbert ve Howe, *Tarım Düzenleme İdaresi*'nin [Agricultural Adjustment Administration (AAA)] çeşitli düzeylerde başarıları olduğunu ve etkisinin, tarım devletinin tarihi sınıf eğilimlerinin cisimleştirilmesinden daha çok varsayılan özerk idarî kapasitesine ya da uzmanlığına bağlı olduğunu gösterirler. Yani, TDI politikalarının tarımda hâkim sınıf çıkarları ile uyum gösterdiği yerlerde başarılı, diğer taraflarda başarısız olmuştur. Gilbert ve Howe, Skocpol'ün ve yardımcılarının bu gayet açık sonucu nasıl ıskaladıklarını açıklarken de, bu ekibin savlarını test etmek için çok kısa bir zaman dilimini incelediğini ileri sürmektedir. Skocpol ve yardımcıları, özellikle New Deal öncesi ABD Kalkınma Ajansı'na, 'devlet tarafından bağışlanmış arazi üzerine inşa edilen kompleksler sistemi'ne ve Tarım Bürosu'na nüfuz eden sınıf yanlılıklarını izlemekte başarısız olmuşlardır (Gilbert ve Howe 1988: 10); ve aynı zamanda reformcu Yeniden Yerleşim ve Tarım Sigorta İdaresi'nin 1940'ların başlarında hükümet, endüstri ve tarım sektörlerindeki muhafazakâr güçlerce nihayet yok edilmesine kadar olan tarihini izlemekte de sınıfta kalmışlardır. Dahası, daha uzun şekilde incelenmesi halinde, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşayabilen tek önlemin fiyatların yükseltilmesi için üretim denetimi olduğu ortaya çıkar: Altsınıfı kayıran arazi-kullanımı planlaması ve ekonomik reform paketi ortadan kaldırıl-

mıştır. Sınıfsal tahlillerin zayıflığı da bu tarihsel bakış açısının başarısızlığıyla ilgilidir: Terimleri, daha sonraki New Deal ve Savaş'ın ilk yıllarının gerçek sınıfsal dinamiklerini açıklamakta gerçekten çok muğlâk kalmıştır (Gilbert ve Howe 1988: 5; *krş.* 10, 34). Skocpol ve arkadaşları tarafından benimsenen ticarî çiftçiler ve kırsal 'altsınıf' arasındaki basite indirgenmiş ayrıma karşın, Gilbert ve Howe, farklı çiftçilik tiplerinden – toprak kirasını ürünle ödeme, kapitalist tarım ve aile çiftlikleri – kaynaklanan karmaşık bölgesel sınıf yapıları üzerine odaklanmışlardır (Gilbert ve Howe 1988: 23-4). Bu, devlet müdahalesinin sınıf dinamiklerinin daha iyi bir açıklamasını sağlamaktadır. Son olarak, devletçi sava karşıt olarak, hükümet ekonomistlerinin ve reformcularının en iyi çabaları bile hakim sınıfların karşı çıktığı durumlarda altsınıflar için zaferi garantileyememektedir (Gilbert ve Howe 1988: 32-3).

Endüstriyel New Deal'in devletçi açıklaması Rhonda Levine tarafından aynı derecede şiddetle eleştirilmiştir (1978a). Skocpol ve çalışma arkadaşları *Ulusal Endüstriyel Güçlenme İdaresi*'nin (NIRA) kendi zayıf devlet olanak ve yeteneklerine bağlı olarak başarısız olduğunu savunurken, Levine, devletlerin 1933'ten 1939'a kadar yaşanan kriz gibi organik krizleri yönetmek için her zaman sınırlı güçleri olduğunu öne sürmektedir. Fakat bu sav, kapitalist krizlerin ve kapitalist devletin yapısal sınırlarının, konjonktürler ve rejimler üzerine odaklanarak devletçi yaklaşımın yapıldığından daha karmaşık bir tahlilini gerektirmektedir. Dahası, Skocpol, devletin araçsal ve yapısal yeni-Marksist açıklamaları arasındaki ayrımı (her ikisinin de toplum-merkezli olduğuna dair düzmece bir temel üzerinde) açıklarken, – bireysel sermayelerin kaçınılmaz biçimde parçalanmış ve çelişen taleplerine doğrudan devlet tepkisinden ziyade – bir sonraki büyük kapitalist genişleme dalgasının kurumsal koşullarını yaratmak için ihtiyaç duyulan *özerk* devlet eyleminin kapsamını kanıtlamaya çalışmaktadır (Levine 1987a: 92-105; New Deal'in daha ayrıntılı bir açıklaması için New Deal. Levine 1987b).

Paul Cammack, Yeniden Paylaşım'ın hem tarımsal ve hem endüstriyel durum çalışmalarını gözden geçirmiş ve devletçi yaklaşımın her durumda da eksik olduğunu görmüştür (Cammack 1989: 276). *Ulusal Endüstriyel Güçlenme İdaresi* [National Industrial Recovery Administration] için yasama endüstriyel kapitalistlerin kendileri tarafından istenmiş,

çerçevesi belirlenmiş ve kurumsallaştırılmış ve yalnızca kendi sınıfsal çıkarlarını tehdit eden özerk bir devlet projesi geliştiği zaman terkedilmiştir. Buna karşın, TDI, ticarî çiftçilerin kendi toplu çıkarları için örgütlenmiş ve en sonunda onlar tarafından ele geçirilmiştir. Bu durumlar, yapısalci ve araçsalci bakış açılarının yararlılığını göstermektedir' (Cammack 1989: 276). Daha genel olarak, Cammack devletçi yaklaşım ile yapısalci Marksizm arasında işlevsel bir ayrım yapmanın ne kadar güç olduğuna dikkat çeker: Çünkü her ikisi de devleti uzun vadeli hedefleri olan özerk bir aktör olarak görür (*krş.* Krasner 1978: 332-3, Cammack tarafından 1989: 271'de alıntı yapılmış). Cammack, bu durumu Krasner'in ABD dış politikası tahlilini eleştirel şekilde gözden geçirip devlet özerkliği için savlarının en zayıf olduğu yerlerin Krasner'in yapısalci Marksizm ile devletçilik arasında ayrım yapmaya çalıştığı bölümler olduğunu göstererek örneklendirir ve Skocpol'un kendisi Krasner'in devletçiliği desteklemek için sunduğu tek durumu ikna edici olmadığı gerekçesiyle reddeder (Skocpol 1985: 34n, Cammack tarafından 1989: 273'de alıntı yapılmış). Kısaca, devletçilik lehine geliştirilen çeşitli durum çalışmaları, en azından muğlâktır ve devletçilikten çok devletçiliğe karşı kanıt sağlamaktadır.

Üçüncü saldırı hattı, devletçi yaklaşımda olan devlet ve toplum arasındaki akılsızca yapılmış ayrımı sorgulamaktadır. En gelişmiş haliyle Jessop'ta görülür (1985b, 1990c ve aşağıda) ama diğer çalışmalarda da bulunabilir. Örneğin, Domhoff, bir iktidar araştırması perspektifinden, farazi özerk ABD devletinin personel ve politika girdisi aracılığıyla özel politika-planlama ve araştırma gruplarına bu kadar yakın bağlantısı varken nerede başladığını ve nerede bittiğini sorgulamaktadır (Domhoff 1987a: 160). Benzer şekilde, Levine, Marksist bir bakış açısıyla Skocpol'un 'devleti toplumsal ve ekonomik güçlerden ayrı farz ederek tek başına tahlil ettiğini ve daha sonra da devletin hem ekonomik hem toplumsal alanları etkilediğini ve değişiklikleri yönlendirdiğini iddia ettiğini' savunmaktadır (Levine 1987a: 99); Levine, Skocpol'un varolan devlet yapılarının önceki sınıfsal konjonktürlerdeki kökenlerini araştırmak için asla geriye bakmadığını da ileri sürmektedir (Levine 1987a: 100-1). Yine, son dönemlere ait 'gerçekçi' bir devlet açıklamasında, John Hall ve John Ikenberry, devletçilerin despot iktidar (devlet elitlerinin diğer top-

lumsal aktörleri göz ardı edebilme ya da kendi iradelerini topluma dayatabilme becerisi) ve altyapısal iktidar (diğer iktidar merkezleri ile baştan sona ve birlikte çalışabilme yeteneği) arasındaki hayatî ayrımı gözden kaçırdıklarını savunmaktadırlar (Hall ve Ikenberry 1989: 13-14, 95-6). Altyapısal iktidar aynı zamanda giderek artan bir önem taşımaktadır ve dolayısıyla devletin kapasiteleri, kendi aygıtlarını olduğu kadar toplumsal aktörleri de koordine etme ve yönlendirme esnekliğini elinde tutmasına bağlıdır (Hall ve Ikenberry 1989: 97). Daha genel olarak, Fred Block, devletin ve toplumun birbirine çok farklı biçimlerle bağımlı olduğunu ve birbirine nüfuz ettiğini ... bu etkenlerin hangisinin daha önemli olduğu tartışmalarının bizi çok daha önemli bir konu olan devlet ve toplum arasındaki karmaşık ve sürekli değişen etkileşimi anlamaktan uzaklaştırdığını öne sürmektedir (Block 1987: 21).

Dördüncü saldırı hattı ise, devletçiliğin yeniliği ya da tarihsel ve teorik geçerliliğinden daha çok gizli gündemi ile ilgilidir. Paul Cammack, Skocpol'un açıklamasının maksatlı olduğunu ve Marksist yaklaşımları çarpıtarak ve etkisizleştirerek asimile etme çabasından kaynaklandığını savunmaktadır (Cammack 1989: 261). Cammack, Skocpol'un amacının analitik kategoriler olarak devlet ve toplum arasına bir çizgi çekmek ve böylece devletin üretim tarzından ve/veya sınıfsal dinamiklerden sapmasını ortadan kaldırmak olduğunu ileri sürmektedir. Kısaca, devletçiler 'devleti' ve 'toplumu' ayrı, karşıt kutuplar olarak sunma eğilimindedirler ve böylece devletin sınıfsal çıkarlara hizmet edeceği fikri kadar devletin içinde varolan sınıfların varlığı ve sınıf mücadelesini de inkâr ederler (Cammack 1989: 263-4, 268). Ve bu da Skocpol'un iki farklı özerklik tezinin düzenlenmesinde yansır: neo-Marksistlere saldırırken güçlü bir dil kullanma, kendi çalışmasında ise zayıf bir yorum (Cammack 1989: 269: *krş.* Block 1987: 20).³ Gizli gündemin oldukça farklı bir yorumu, devletçilerin özerk devlet kapasiteleri üzerine vurgusunun ABD'de reformculuğu ve refah devletini güçlendirmek isteyen reformcu bir arzudan kaynaklandığını savunan eski Batı Alman *Staatsableiter*'i

³ Block Skocpol'un devletçiliğinin ılımlı ve katı versiyonlarını karşılaştırır: ılımlı devletçilikte, devlet kapitalistler ve bağımlı gruplar arasındaki toplumsal mücadeleler bağlamında özerk biçimde hareket etmektedir; katı devletçilikte ise, devlet-merkezli değişkenler daha önemlidir.

Ulrich Juergens tarafından geliştirilmiştir (Juergens 1990). Bununla birlikte, diğerleri içinse bu vurgu, daha çok tam uluslar arası örgüt, devletçi güvenlik ve sivil toplum hep birden egemen ulus devletin tipik özelliklerini baltalamakta iken güçlü devlete dönme konusundaki nostaljik arzuyu yansıtmaktadır.⁴ Son olarak, dördüncü bir açıklamada Binder, devletçi girişimi az gelişmiş ülkelerde çağdaşlaşma stratejilerinin ve teorilerinin başarısızlıkları temelinde ortaya koyar. Bu yeni yaklaşımı keşfetmek için araştırma fonları çekme ihtiyacıyla birlikte toplumsal aktörlerle ilgili düş kırıklığı ve devletin çağdaşlaşma konusundaki rolüne olan yeni inanç, ‘konferans raporunda belirtilen tüm devlet faaliyetleri örneklerinde bürokratların hep iyi adamlar oluşunun’ nedenlerini ortaya koymaktadır (Binder 1986: 17). Malî kaynağı güvence altına alma ihtiyacının da devletçiliğin uyuşturucu dilini açıkladığını ifade eden Binder, bunun devleti güçlendirmenin toplumları geliştirmekteki politik özgürlüğü artıracığını savunmaktaki ideolojik naifliğin bahanesi olamayacağını belirtmektedir (Binder 1986: 18).

Devletçiler Nerede Yanlış Yaptı

Gördüğümüz gibi, farklı ‘devlet-merkezci’ teorisyenler, farklı etkenleri vurgulasalar bile, hepsi de devletin başlı başına bir güç olduğu ve sadece sivil toplumun bir refleksi olmadığı konusunda hemfikirdir. Aynı zamanda, devletin çoğu ‘toplum-merkezci’ teorisyen tarafından göz ardı edilen özerk eylem yeteneği olduğunu da iddia etmektedirler. Bununla birlikte, çoğu yeni-Marksistin bu konuları göz ardı etmesine karşın tamamı aynı şekilde davranmaz. Hattâ diğerleri, tamamen devletin görece özerkliğini vurguladıkları ve ekonomik örnek ile belirlenimini dikkate almayan konumu sürdürdükleri için ‘politikacılıkla’ suçlanmışlardır. Dahası, kısa bir gözden geçirme bile çoğu Avrupalı Marksistin militarizm ve emperyalizm gibi olayların yanı sıra devlet ve hukukun kurumsal yapısı ve dinamiği ile ilgilendiğini gösterecektir. Çoğulcu ve radikal geleneklerin devletin merkeziliğini gerçekte ne kadar göz ardı ettiği tartışıla-

⁴ Bu görüş, Philippe Schmitter tarafından Avrupa toplumu için yeni tip bir devlet oluşumu hakkında yaptığı yorumlarında geliştirilmiştir.

bilirse de, her iki kamptaki teorisyenler devletçi eleştiriyi tam da bu noktada reddetmişlerdir. Bununla birlikte, devlet-merkezli teorisyenlerin üstü örtülü eleştirisine karşı Marksist, çoğulcu ve radikal katkıları savunmaktan ziyade, bunların kendi varsayımlarını incelemek istiyorum.

Çünkü toplum-merkezli tahlilleri eleştirme konusundaki sabırsızlıklarıyla devlet hakkındaki üç farklı iddiayı ayırt etmeyi başaramamışlardır. Bunların: (a) toplum merkezli yaklaşımı bütünüyle reddetmek ve devletin bağımsız değişken olduğunu savunmak; (b) sopayı, polemik içeren amaçlarda bile, diğer tarafa çevirmek ve tek taraflı olarak devletin hayati nedensel bir etken olarak önemini vurgulamak; (c) ya da toplum-merkezli ve devlet-merkezli bakış açılarının bir kombinasyonunun bir şekilde devlet-toplum ilişkilerinin tam bir izahını şart koşacağını savunmakla bir olduğu açık değildir. Burada biraz açıklık, gerçekte neyin ortada olduğunu ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktı. Bununla birlikte, bu üç iddia da daha net bir şekilde ifade edilmiş olsaydı bile, bu onları daha inandırıcı kılmazdı.

Çünkü devlet-merkezli teorisyenlerin iki yaklaşım arasında ayırım yapma biçimleri temelde yanıltıcıdır ve kasıtlı olarak kendi yaklaşımları ile çelişen diğer çalışmalardaki toplum-merkezli önyargının kof izahına dayanmaktadır. Bu durumun, devlet-merkezli üç eleştiri için de talihsiz sonuçları söz konusudur. İlk olarak, eğer kim devlet ve toplum arasındaki ayrımı toplumsal tahlilde bağımsız değişken olarak seçme ihtiyacını ileri sürerse, her ikisinin de tamamen oluşmuş, kendi içinde tutarlı ve münhasıran karşılıklı bağımsız varlıklar olarak bulunduğunu ve birinin her zaman tek taraflı olarak diğerini belirlediğini ima etmektedir. Gerçekte çeşitli, gelişen, kısmî, istikrarsız, değişken bir toplumsal ayırım, mutlaklaştırılarak şeyleştirilmektedir ve aynı zamanda bir açıklamanın yetersizliğinin açıklanacak şeye ne denli bağlı olduğunu göz ardı etmektedir. İkinci olarak, “sopanın” polemik ve/veya bulgusal amaçlar için “bükülmesinde” kısmî bir anlam olsa da, bu haliyle yürütülen bir polemğin de sağlam bir teoriye katkısı yoktur ve ampirik araştırma da teorik olarak asla masum olamayacaktır. Herhangi bir yaklaşımın sadece polemik amacıyla vurgulanması yerine, devlet-merkezli ve toplum-merkezli yaklaşım arasındaki ikilemlerin ötesine geçmek kesinlikle daha verimli olacaktır. Ve üçüncü olarak, ikilemi aşmaya çalışırken yalnızca her iki

yaklaşımın birleştirilmesi yoluna gitmek de yetersizdir. Bu, sadece tüm eleştiriyi şekillendiren yanlış dikotomiye yeniden-üretecek ve güçlendirecektir. Bırakın, bu son noktayı biraz açalım.

Toplum-merkezli bakış tarafında duran teorisyenlerin, devletin biçim ve işlevlerinin toplum içinde bir yerlerde kök salmış bir mantıkla ve/veya toplumsal temelli güçler arasındaki iktidar dengesiyle belirlendiğini savundukları iddia edilir. Devlet-merkezli eleştiriler, fiilî devletin gerçekte kendine ait bir kurumsal mantığı, birleştirici çıkarları ve faaliyetleri olduğunu ve/veya başlı başına bir özne olduğunu savunmaktadır; ya da devletin gerçekten de devlet yöneticileri tarafından kontrol edildiğini ve yöneticilerin söz konusu kontrol yetisini kendi politik tercihlerini ve çıkarlarını genişletmek için kullandığını iddia etmektedir. Bu tür görüşler, sadece toplum-merkezli görüşün ifade edildiği satırları tersine çevirerek, devlet ve toplum arasındaki ayrımı şeyeştirmektedir. Dolayısıyla korporatizm; politik ağlar; devlet aygıtları ve diğer toplumsal alanlar arasındaki bağlantılara göre devlet yöneticileri arasındaki ayrımlar ve devlet ve toplum arasında karşılıklı nüfuz ve örtüşme biçimleri gibi melez mantıklar yok sayılmaktadır. Burada, toplum-merkezli görüşler, devlet ve toplumun ayrı ve kendiliğinden-belirleyici olduğunu, her birinin yalıtılmış halde incelenebileceğini ve birbirine eklenen tahlil sonuçlarının tam bir açıklama sağlayacağını savunduğu sürece toplumsal tahlil üzerine yanlış bir dikotomi dayatılmaktadır.

Bu son strateji yalnızca ‘devlet’ ve ‘toplum’ arasında keskin bir ayrım yapılması halinde bir anlam ifade eder. Fakat bunun ikna edici bir şekilde yapılması çok güçtür. Hattâ devlet-merkezci teorisyenler hükümetin merkeziliğini ve politikayı özerk eylem alanları olarak eski yerine koymaya çalışırken, birtakım mutlu teorisyen çeteleri de anlamlı bir inceleme nesnesi olarak devletin yapıçözümüyle meşgul olmayı sürdürmektedir. Bazıları devletin, devlet aygıtının bazı kısımlarını devlet ötesi güçlerle, devletin kendi içinde birbirleriyle olduğundan daha yakın bir şekilde bağlayan farklı politik topluluklar arasında parçalandığını göstermektedir. Bir kısmı, devletin sadece toplum düzeyindeki güç ilişkilerinin stratejik kodlanmasında bir düğüm noktası olduğunu ve devlet iktidarının sadece bu düzey ötesindeki tüm mikro-iktidarlar dizisiyle ilişkilendirilerek anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Bir kısmı ise, ulus-devle-

tin, ulus-altı hükümet biçimleri yararına olduğu kadar, giderek klasik ulus-devlet biçiminden yoksun olan ulus-üstü politik kurumlar yararına yok olduğunu ileri sürmektedir. Ve bazıları da tam da 'toplum' kavramının kendisine karşı doğrudan bir cephe açarak, tüm devletçi stratejiyi şekillendiren 'devlet' ve 'toplum' arasındaki ayrıma da bu saldırıya açık olmasa bile ima yoluyla karşı çıkmaktadır. Şimdi yönümüzü böyle bir saldırıya çevireceğiz.

Söylem Analizi ve Politika Sanatı

Burada bir diğer (Atlantik'in her iki yanında da) akademik büyüme sanayisi oluşturan söylem analizinin tüm çeşitlerini gözden geçiremeyeceğim (yararlı bir araştırma için *bkz.* Seidel 1987). Bunun yerine, dilbilimciler ve söylem teorisinden ilham alarak toplumsal pratiklerin ve toplumsal yapışmanın kendilerine göre 'post-Marksist açıklamasını' geliştiren iki teorisyenin, Ernest Laclau ve Chantal Mouffe'un çalışması üzerine odaklanacağım. Fikirlerinin çoğu bu iki disiplinden ilham almış olsa da, Laclau ve Mouffe, söylem ve mantık yürütme pratiği kavramlarını aslında dilin ötesindeki toplumsal ilişkilerin anlamla donatıldığı ve birbiriyle eklemlendiği tüm yollara uzatmışlardır. Bu anlamda, tüm toplumsal ilişkiler söylemler olarak düşünülebilir. Dilin bu 'taşkınlığını' üç ana nedenle gerekçelendirmektedirler: İlk olarak, dilbilimi, varlıkları ve sınırlarını anlamakta farklılıkların nasıl elzem olduğunu göstermektedir; ikinci olarak, konuşmada bulunan farklı durumların sistemleri ve bağlı oldukları dilbilim dışındaki ya da mantık yürütmenin dışındaki eylemler arasında temelde hiçbir farklılık yoktur ve üçüncü olarak, dilbilimsel tahlil, dilsel nesnelerin bu farksızlık durumu münasebetiyle özgüllüklerini yitirmeleri sonucunda oldukça meşru bir şekilde dilden fazlasını kucaklayan bir ilişkisel mantıklar topluluğu olarak tüm söylem alanına genişletilebilir (Laclau 1988: 25, 27). Bu yaklaşım, açıkça birçok hayatî ontolojik, epistemolojik ve metodolojik konu ortaya çıkarır. Bu konuları daha sonra inceleyeceğim. Bununla birlikte, şu ân için, Laclau ve Mouffe'nin hegemonik eklemlenme tahlili ve bunun devlet ve politika anlayışına etkileri üzerine odaklanacağım.

Hegemonya ve Toplumsal Mantığı

Laclau ve Mouffe, ana eserleri *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'de 'hegemonya' kavramının geleneksel Marksizmin temel varsayımları ile bağdaşmayan yeni bir *toplumsal mantık* getirdiği sonucuna varmaktadırlar (Laclau ve Mouffe 1985: 3). Bu 'mantığın' post-Marksist açıklamalarının onları Marksizmin diğer bazı temel varsayımları ile birlikte hegemonyanın anlamını da yeniden-düşünmeye zorladığını kabul etmek daha uygun olacaktır. Çünkü [hegemonya] kavramı(nı) o kadar gevşek kullanmış ve o kadar geniş uygulamışlardır ki, kavramın daha geniş kapsamlı olan söylem, toplum(sal) ve politika gibi kavramlardan ayırt edilebilmesi genellikle güçleşmiştir. Ama bırakınız geçsin. Temel varsayımların toplumsal uzlaşmanın bu yeni mantığı ile yıkıldığını öne sürmektedirler: (a) kökten bir değişimin faili olarak proletaryanın rolündeki o *sınıfçı* imtiyaz; (b) devletin radikal değişiklikler yapmak için hayatî alan olduğu ve faaliyetlerinin genişletilmesi gerektiği yolundaki *devletçi* görüş; (c) başarılı ekonomik bir stratejinin istenen politik etkiyi güvence altına alacağına dair *ekonomist* iddia ve (d) toplumun 'rasyonel' biçimde yeniden-örgütlenebilmesi için iktidarı yoğunlaştıran bir *devrim* olması gerektiği savı (Laclau ve Mouffe 1985: 177). Bu dört varsayıma karşı toplumsal mantığını, yani toplumsalın açık, dikişsiz bir karakteri olduğu ve ne unsurlarının ne de bütünlüğünün önceden belirlenmiş bir zorunluluğu olmadığı iddiasını getirmektedirler. Yaklaşımları açıkça toplumsalın hiçbir olumlu özü olmadığı yolundadır: Sadece özsel açıklığını kapsayan 'negatif bir öz' söz konusudur.

Bu anlamda, Laclau ve Mouffe, toplumsal ilişkilerin yalnızca onları anlamla donatan özgül söylemlere göre farklılaşabileceği iddiasından yola çıkmaktadır. Bununla birlikte söylemler, dilden fazlasını; maddî pratikleri de içermektedir. Laclau ve Mouffe daha sonra tikel söylemsel pratiklerle oluşturulan özgül alanlar ve söylemlerarası genel alan arasında ayırım yapmaktadır. Söylemlerarası genel alanı, özgül söylemlerle bütünleştirmede uygun karmaşık bir 'unsurlar' dizisi olarak ele almaktadırlar. Özgül söylemler, bu unsurların tüm söylemsel sistemle ilgili olan anlamını belirleyerek, onları o söylem içinde görece belirlenmiş 'momentle-

* Türkçesi için bkz.: *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Çev.: A. Kardam, Birikim Yay.

re' dönüştürür. Fakat Laclau ve Mouffe, hiçbir söylemin bu momentlerin anlamını bütünüyle sabitleyemeyeceğini de savunmaktadır – çok-değerlilik, bir anlam fazlası ve dolayısıyla diğer söylemlerle eklemlenebilmek için daima bir potansiyel vardır (Laclau ve Mouffe, 1985).

Bu genel yansımaların toplum için içerimleri açıktır. Bir yandan, tamamen kapalı, öz-kimlikli toplumsal bir formasyon imkânsızdır. Şâyet mikro-toplumsal ilişkiler ve bireysel kimlikler bile istikrarsızsa, birbirine tamamıyla teğellenmiş bir toplumun nasıl varolabileceğini görmek zordur. Fakat bu toplumun tamamen imkânsız olduğu anlamına gelmez (Laclau ve Mouffe 1985: 110-13, 122, 127ff.). Çünkü, kısımların bütünüyle sabitlenmeyip sadece unsurları oluşturması olması ve farklı biçimlerde eklemlenebilmesi halinde, ilişkiler, bu kısımlar arasında toplumların açık ilişkisel bir komplekste bir bütünleyici etkiler topluluğu olarak *maksatlı* oluşturulması sonucu ile varolabilir (1985: 103). Hattâ kısmî sabitlik olmaksızın hiçbir farklılık mümkün değildir: Ayrıca eklemleme için *bağlantı noktaları* ya da imtiyazlı noktalar olması gerekmektedir. Toplum, yalnızca imkânsızı gerçekleştirme çabası, düzensizliğe rağmen sabitliği üretme çabaları olarak varolur.

Toplum, her bir düğüm noktasının dışına taşan bir metinlerarasılık içinde oluşturulduğundan asla kendiyle özdeş olmayı başaramaz. Dolayısıyla, eklemleme pratiği anlamı kısmen sabitleştiren bağlantı noktalarının inşasına bağlıdır; bu sabitleşmenin kısmî karakteri, toplumsalın açıklığından yola çıkıp, kendi sırası içinde bir sonuca, söylemsellik alanının sonsuzluğunun bütün söylemlerden sürekli taşmasının sonucudur. (Laclau ve Mouffe 1985: 113)

İşte bu çerçevede Laclau ve Mouffe'un Marksist (ya da post-Marksist?) hegemonya kavramı adına ileri sürdükleri iddialı savlarını anlayabiliriz. Laclau ve Mouffe, şâyet geleneksel Marksist varsayımlarda belirtilen yasalar toplumsal gelişmenin seyrini gerçekten belirlemiş olsaydı şu ânda var olmaması gereken olumsuzluk probleminin üstesinden gelebilmek amacıyla bu terimi kullanma eğilimindeydiler. İkili, tam olarak çok fazla şeyin olumsuz olması nedeniyle "hegemonya"nın soldaki politik tahlil için temel araç haline geldiği sonucuna varmıştır (1985: 192-3). Fakat ellerinde post-Marksist hatlarla yeniden biçimlendirilen bu araç, daha sonra toplumsal formasyonun tahliline uygulanmıştır. Laclau ve

Mouffe, toplumsal kimliğin ne bireysel unsurları ne de tüm eklemlenmeleri toplumsal bütünsellik için temel bir moment oluşturamadığından istikrarsız bir toplumsal sistem içinde hegemonik eklemlenmenin olumsal kalıbına bağlı olduğunda ısrarcıdırlar. Eklemlenmeyi, unsurlar arasındaki eklemlenme pratiğinin bir sonucu olarak değişen kimlikle bağlantı kuran herhangi bir pratik olarak tanımlamaktadırlar. Ve eklemlenmenin alışlagelmiş dilbilimsel çağrışımlarının yarattığı ‘söylemini’ boşaltarak, onu sadece eklemlenmeden kaynaklanan yapısal ya da ilişkisel bir bütünsellik olarak tanımlamaktadırlar (1985: 105, 113). Bu anlamda eklemlenme, toplumsal uygulama kavramından biraz farklıdır.⁵ Hattâ Lac-lau ve Mouffe, eklemlenmenin saf dilbilimsel eklemlenmeye indirgen-

⁵ Hem Gary Wickham hem de Stuart Hall, analiz nesnesini tanımlamak için ‘söylem’ ve ‘pratik’ arasında seçim yapılacaksa ‘uygulamanın’ daha iyi olduğunu, çünkü bu terimin gerçeklik/bilgi ayrımının ‘gerçeklik’ tarafında söylemin ‘bilgi’ tarafında kaldığından daha az sıkışıp kaldığını savunmaktadır. Bkz. Wickham 1984; Hall 1988.

TABLO 10.2 Söylem ve stratejik-ilişkisel tahlil arasında bazı farklar

	<i>Söylem analizi (Laclau)</i>	<i>Stratejik-ilişkisel yaklaşım</i>
Genel ontoloji	Boş gerçekçilik	Transandantal gerçekçilik
Tikel ontoloji	Yok	İktidarlar ve ilişkiler gerçekçiliği
Epistemoloji	Yapıcı	İki aşamalı eleştirel gerçekçilik
Metodoloji	Yapı-çözüm	Eklemleme
Keşif mantığı	Dilin fazlalaştırılması	İktidar ve ilişkiler
Sunum tarzı	Unsurları ve momentleri belirlemek için yapı-çözücü anti-kuruluşçuluk	‘Olumsal zorunlulukları’ belirlemek için basitten karmaşığa soyuttan somuta
Bilgide ilerleme	Yeni bir paradigma için hegemonya elde etmek	Hükmeden problematiğinin iki aşamalı yerdeğiştirmesi
Model araştırma biçimi	Anti-felsefe	Marksist politik-ekonomi

meyip söylemsel pratik yoluyla kurumların, ritüellerin ve pratiklerin maddiliğine nüfuz etmesi gerektiğinde ısrar etmektedirler (1985: 109).

Hegemonya ile bağlantı, genişletilmiş bir politika kavramı aracılığıyla kurulmaktadır. Çünkü tahlilleri, politikanın olumsuzluğun olduğu her ve herhangi bir yerde vuku bulduğunu ima etmektedir. Diğerleri tarafından altüst edilmeyen hiçbir yüzey yoktur ve dolayısıyla da sınırları net olarak sınırları saptanmış hiçbir politik mekân söz konusu değildir (Laclau ve Mouffe 1985: 179-81). Politik (ya da hegemonik) söylem, eklemlenin sürdürülmesinden çok sadece yinelenmeyle yeniden üretilebilecek kadar tortulaştırılmamış olan görece olarak açık unsurlar zemininde çalışır. Bu anlamda, devlet içinde ya da herhangi tek bir iktidar merkezinde (ya da 'bağlantı noktasında') sınırlandırılmaz, ama tüm söylemsellik alanı boyunca meydana gelir. Bazı bağlantı noktaları, çoğu bütünüleyici etkilerin odak noktası haline gelebilirse de, üniter bir toplumun imkânsız olması nedeniyle hiçbir zaman tek hegemonik merkez oluşamaz. Hattâ, özgül ilişkisel ve konjonktürel bağlamlarda birlikte varolan iktidar merkezlerinin daimi çokluğuna bakılırsa, bunların herhangi biri etkinlik konusunda diğer bağlantı noktaları tarafından her zaman sınırlandırılacaktır (1985: 139, 142-3). Burada, hegemonyacı güç, hegemonyasını sadece kendi hegemonik söyleminin hegemonya altındaki söylemlerden *görelî* ayrımı yoluyla kurabildiği sürece, kesin bir muğlâklık bulunmaktadır. Çünkü, eğer söylemi ayırt edici değilse hegemonyanın kurulabileceği hiçbir farklılık alanı bulunmayacaktır; bununla birlikte, eğer tamamen farklı ise o zaman hegemonya imkansız hale gelecek ve muhtemel hegemonik söylem, varlığını sadece diğerlerinin yanında ve diğerleriyle birlikte sürdürebilecektir (1985: 134-5). Bu bağlamda hegemonyanın kuruluşundaki temel faktörler, antagonistik güçlerin mevcudiyeti ve bu güçlerin toplumsal olarak bölünmesinden oluşmuş olan sınırlardaki istikrarsızlıktır. Çünkü bunlar hegemonik bir söylemin üzerinde çalışabileceği malzeme-yi sağlarlar. Antagonizmin yokluğunda ise, muhtemel unsurların bürokratik yeniden örgütlenmesi söz konusu olabilir – ancak hegemonya olmaz. Fakat ortaya çıkan sınırlar, sabitlenmeleri halinde hegemonik söylem yoluyla yeniden eklemlenemezler. Bunun yerine, politik etkilerindeki bir eşitlik olarak ele alınan basit bir eşdeğerlilikler zinciri yoluyla farklı konumlara bağlanabilirler (1985: 136).

Şunu tekrarlayalım, Laclau ve Mouffe, toplumun imkânsız olduğunu savunurken, kısmî, geçici ‘bütünleyici’ projelerin mümkün olabileceği olasılığını reddetmez. Toplumsal bir formasyon, hegemonik bir söylem öteki olarak hegemonik söylemin ötesindeki ayıran bir eşdeğerlikler zinciriyle net sınırlar oluşturabildiği sürece bir bütünlük haline gelebilir (1985: 143-4; *krş.* Luhmann, *seriatim*). Sürekli yeniden eklemlenmesi ve yeniden görüşülmesi gereken toplumsal mantıkların çokluğu nedeniyle bir dengenin kesinlikle sağlanabileceği hiçbir son nokta yoktur (1985: 185). Toplum kimliği, kurumlarının çeşitliliği ve toplumsal alanların çoğaltılması temelinde (ve karşısında) oluşturulmaya çalışır; dayanak, tüm toplumsal ilişkilerin saydamsızlığındaki her bir antagonizmin tehlikeli karakterindeki uzlaşmadır (1985: 191-2).

Devlet Var mı?

Laclau ve Mouffe, toplumun ‘imkânsız’ olduğunu çünkü asla tamamen kendisi, öz-kimlikli olamadığını ve kendi sınırlarını belirleyemediğini savunmuştur (Laclau ve Mouffe 1985: 127f). Bu savı geliştirmekle pozitif olanın ötesine geçtiklerini, yani hiçbir toplumsal kimliğin tam ve kendisini-oluşturmuş bir kimlik olamayacağını iddia etmektedirler. Çünkü her toplumsal kimlik, kendisinden asla tamamen uzaklaştıramayacağı ya da ayıramayacağı bir farklılık yoluyla oluşturulur. ‘Kendisini bozan harici bir söylemden tamamen korunmuş’ olan hiçbir toplumsal kimlik yoktur (Laclau ve Mouffe 1985: 111). Bu, makro düzeyde, toplumun asla zorunlu toplumsal yasalarla birleşmiş ‘karmaşık yapı bir bütün’ olarak görülmemesi gerektiği anlamına gelmektedir; aksine, kurumları, örgütsel biçimleri ve faileri arasındaki ilişkiler, diğer toplumsal ilişkilere karşı cepheler oluşturan hegemonik bir eklemlenmenin olumsal ürünüdür. Dolayısıyla özgün belirleyici bir ilkesi olan toplumsal bir formasyon tamamen imkansızdır. Hattâ toplumsalın daldan dala konan bir mantığı olmasına karşın, toplumun kendisi kesin anlaşılabilir ve rasyonel bir nesne değildir (ve asla olamaz) (Laclau ve Mouffe 1985: 254).

Eğer bu sav geçerli ise, Citlali Rovirosa’nın dikkat çektiği gibi devletin söylem analitik bir açıklaması için ilginç sonuçlar söz konusudur.⁶ Eğer toplum imkânsızsa, niçin sıklıkla onun zorunlu tamamlayıcısı olarak

sunulan devlet de [imkansız] olmasın? Rovirosa'nın, Laclau ve Mouffe'a toplumun imkânsız olduğu iddialarına cevaben sorduğu soruları kısaca tekrarlayalım (*bkz.* Tablo 10.1, *krş.* Rovirosa 1988).

Bu soruların neyi ima ettiği açık olmalıdır: eğer toplum imkânsızsa, o zaman 'devlet' ve 'toplum' arasındaki yaygın çakışma, daha da anlamsız hale gelmektedir. Daha savunulabilir durumdaki 'devlet-sivil toplum' ikilisi bile, eğer bu tür bir ayrımın sağlam bir şekilde yapılabileceği tam, sınırları net bir şekilde çizilmiş hiçbir toplum yoksa şüpheli hale gelmektedir (Rovirosa 1988). Eğer söylem analizi '*la societe n'existe pas*' (toplum yoktur) (Zizek 1985) demek istiyorsa, o zaman peşinden '*d'e-tat, ce n'est rien*' [devlet hiç yoktur] ifadesi gelir. En fazla bir devleti inşa etme ve tüm toplumsal ilişkiler topluluğu içinde diğer ilişki alanlarından ayırma çabalarından söz edebiliriz. Laclau ve Mouffe'nin kendileri devletin varolmadığı sonucuna ulaşmadılar, fakat görünüşteki bu radikal yargı yaklaşımlarında tümüyle izlenmektedir.⁷ Şüphesiz, hepsinden başka, toplumun mümkün olduğunu kabul ettikleri sürece bu sonuçtan bir kaçış yolu vardır: Ancak sadece kısmî bir genel toplanma olarak, toplumsal projelerin taraflı gerçekleşmesi olarak. Eğer öyleyse, o zaman belki devlet de mümkündür: Devlet projelerinin taraflı gerçekleşmesi olarak (*krş.* Bölüm 9).

Dahası, Laclau ve Mouffe'nin yaklaşımları devletin tam bir yapıçözümünü gerektirmese dahi, devletlere ilişkin herhangi bir mutlaklık atfetmeyi reddetmektedir ve devletleri politik mücadele alanları olarak imtiyazsız hale getirmektedir. Çünkü yazarlarımız devlette (ya da herhangi bir başka bağlantı noktasında) hegemonya belirlemeyi dışlayarak hegemonyanın her yerde ve tüm yönlerde eklemlenmesi gerektiğinde ısrar etmektedirler (Laclau ve Mouffe 1985: 139). Hattâ daha da ileri gitmekte-

⁶ Bu bölümdeki savlar, çoğunlukla Citlali Rovirosa Madrazo'nun Essex MA tezin-den(1988) alınmıştır. Laclau ve Mouffe'a karşı yeni yaklaşımındaki etkisini belirtmek-ten de memnunluk duyarım: daha önceki değerlendirmem için, *bkz.* Jessop 1982.lar ol-duğu sürece varolduğu söylenebilir. *Bkz.* Offe 1975.

⁷ Yukarda Bölüm 1'de gördüğümüz gibi, Claus Offe kapitalist devletin imkânsız oldu-ğuna dair güçlü bir sav ileri sürmüştür: Sadece sermaye birikiminin ve politik meşrulaş-tırmanın talepleri için yeterli bir politika üretim tarzı bulma konusundaki sürekli çaba-lar olduğu sürece varolduğu söylenebilir. *Bkz.* Offe 1975.

TABLO 10.2 Devleti sorgulamak (Rovirosa 1988)

<i>Toplumsal imkânsızlığına işaret eden savları (Laclau ve Mouffe)</i>	<i>‘Devletin’ imkânsızlığı üzerine sorular</i>
‘Toplumsalın hiçbir özü olmadığından topluma özgü hiçbir eklenmiş/teğellenmiş alan yoktur.’	‘Devlet’ kendine özgü eklenmiş/teğellenmiş bir alan işgâl edebilir mi? Devlet bir özü var mı?
Toplumlar temel bir asimetri etrafında inşa edilirler.’	Klasik ‘devlet/sivil toplum’ ikilisi simetri ifade etmez mi?
Bütünüyle oluşturulabilecek hiçbir kimlik yoktur.’	‘Devlet’ ‘kendisinin’ varolduğu söylenebilecek ölçüde bütünüyle oluşturulabilir mi?
‘Toplum bir tahlilin sonuç çıkarılan önermesi olamaz.’	‘Devlet’ bir tahlilin önermesi olabilir mi?
‘Toplum geçerli bir söylem nesnesi değildir.’	‘Devlet geçerli bir söylem nesnesi olabilir mi?
‘Toplum varolmamaktadır.’	‘Devlet’ var mı?

dirler: Hegemonik eklemlenmenin sınıf mücadelesi ile ya da sınıf mücadelesiz gerçekleştirilebileceği gibi ‘devlet’ ile ya da devlet olmadan da olabileceğini savunmaktadırlar. Fakat hegemonik eklemlenme dağıldığı, merkezden uzaklaştığı ve hattâ hegemonya mücadeleleri ile birlikte yayılır hale geldiği sürece, bu durum, Laclau ve Mouffe’un politik analizlerinde gerçek bir belirsizlik yaratmaktadır. Marksist ‘devletçi’ varsayımları reddetmeleri ile paralel olarak, daha önce diğerlerinin yaptığı gibi, devletin *par excellence* politik mücadele alanı olduğunu bile iddia etmemektedirler. Aksine hegemonya, zor ile zırhlandırılmış ve devlette de-

mirlenmiş olmaktan ziyade ‘toplumsalın açık karakterine’ (Laclau ve Mouffe 1985: 134) dayanıyor olması nedeniyle serbestçe süzölmektedir (*krş.* Gramsci 1971). Böylece, Laclau ve Mouffe, hegemonik pratik alanının ta kendisine hegemonyanın olumsuzlukta kök saldığı görüşüyle tutarlı biçimde, radikal bir olumsuzluk getirirler.

Meta-teorik Yansımalar

Laclau ve Mouffe, post-Marksist dönüşlerinden sonra devlet üzerine çok az yazmışlardır. Dolayısıyla, söylem analizinin devlet teorisi için daha başka sonuçlarını araştırmaktan çok, tüm yaklaşımın iki uçlu bir eleştirisi üzerine yoğunlaşmak istiyorum. Amacım, söylem analizi versiyonları ile stratejik-ilişkisel yaklaşım arasındaki ana meta-teorik ve temel teorik farklılıkları ve yakınsamaları mümkün olduğu kadar açık şekilde ortaya koymaktır. Öncelikle yaklaşımlarını destekleyen bilim felsefelerindeki temel tanımlamaya ve bunu “ontolojik, epistemolojik ve metodolojik konulara kendi yaklaşımımla” karşılaştırmaya çalışacağım.⁸ Daha sonra da toplumsal ve politik tahlilde temel konulara teorik yaklaşımlarının tek-yanlılığına değineceğim. Bu iki uçlu saldırının her iki kısıncı da zorunludur. Eğer sadece temel konulara odaklanırsam, Laclau ve Mouffe, itirazlarıma karşı söylem analizini tamamlanmaktan prensipte hiçbir şeyin alıkoymayacağını savunabilirler. Onlara cevabım, bu *Erganzung*’un [tamamlama, bütünleme] sürekli gerçekleşmesini engelleyen temel meta-teorik ilkeler olduğunu söylemektir. Bunun aksine, yalnızca meta-teorik konulara odaklanırsam da, Laclau ve Mouffe kendi özel eserlerinin kanıtının toplumsal ve politik analizdeki uygunluğu olduğunu savunabilirler. Dolayısıyla her iki eleştiri hattını birleştirmek söylem analizini değerlendirmenin en iyi yolu olacaktır.

Ontolojik terimlerle, Laclau ve Mouffe boş gerçekçilerdir. Düşüncenin dışında gerçek bir dünya olduğunu kabul ederler ama bu dünyadaki varlıklar (bir dizi soyut *varlık* kavramı) ulaşılabilir soyutlamalardır; hat-

⁸ Tüm bu konuları tamamıyla araştırmak için hiçbir uzam yoktur. Bu tartışmanın nasıl sürüp gidebileceğini göstermek için Tablo 10.2 Laclaucu söylem analizi ile stratejik-ilişkisel analiz arasındaki temel farklılıkların bir özet görünüşünü sunmaktadır.

tâ söylemsel olarak birçok varlığın tersine değgin düzenli bir belirlenimden yoksundurlar. Aynı varlık, bir uçtan diğer uca, içinde inşa edildiği özel söylemsel içeriğe göre farklı oluşlar haline gelebilir; ancak bu mevcudiyetlerin her biri sınırlıdır çünkü söylemsel inşası her zaman geçici, istikrarsız ve eksiktir (*krş.* Jowers 1989: 80-2). Laclau ve Mouffe söylemsel eklemlenmenin gerçek olanın inşasının temel ontolojik oluşum düzeyi, yani unsurların dağılımından yeni bir şeyin yaratılması olduğunu öne sürmektedirler (Laclau 1988b: 16). Boş gerçekçilikleri, Norman Geras'ın aşağıdaki eleştirisinde açık bir şekilde ortaya konmuştur:

yazarlar düşünceye dışsal nesnelerin varlığını biçimsel olarak kabul etmektedirler, ancak söylediklerinin geri kalanı bunu tamamen ortadan kaldırmakta ve herhangi teorik bir ağırlıktan yoksun bırakmaktadır. Çünkü, bir kez bu nesnelere bir içerik kazandırmaya çalıştığınızda, 'varlıklarından' çok 'varoluşları' ile ilgilenmektesinizdir ve varoluş, söylem-özeldir, söylem-görelidir. Düşüncenin dışındaki varlıklar hakkında hiçbir şey söyleyemezsiniz, sadece şeylerin yaptığı hakkında (konuşabilirsiniz) ... Varlık, varoluş-söylem lehine tüm içeriğinden arındırılmış, boşaltılmıştır. Bu bakış açısından göreciliğin nasıl 'yanlış bir problem' gibi görünebildiğini anlamak kolaydır. Böylesine içi boşaltılmış varlık, varoluşun farklı versiyonları için hiçbir şekilde dışsal kontrol haline gelemmez ve böylesi her tür kontrol ümidi yanlış yönlendirilmiştir. (Geras 1988: 55)

Buna karşın, stratejik-ilişkisel bir yaklaşım ontolojik tahlilin iki düzeyini ayırmaktadır: 'genel ontoloji' ve 'tikel ontolojiler'. Genel ontoloji, bilginin mümkün olabilmesi için gerçek dünyanın nasıl olması gerektiğine dair transandantal, felsefî bir soruşturma gerektirir (*krş.* Bhaskar 1979). Tikel ontoloji ise, genelde savunulabilir bir ontoloji ile tutarlı çeşitli ontolojileri içermektedir. Bu koşullarda, Laclau ve Mouffe herhangi tikel bir ontolojinin doğruluğu için hiçbir epistemolojik garanti olmayacağını görmüşlerdir, ancak varlıkların doğası hakkında varoldukları gerçeğinden başka anlamlı hiçbir şey söyleyemeyeceğimizi iddia ederek kirli banyo suyunu dökerken içindeki bebeği de atmaktadırlar.

Laclau ve Mouffe'un boş gerçekçiliğine zıt biçimde, hem genelde gerçek dünya hakkında (katmanlaşması, içsel kompleksliği)⁹ ve özgül varlıklar hakkında (varolduklarına, özgül doğal özellikleri olduğuna, güçleri ve sorumluluklarıyla karakterize edildiklerine, eğilimler göster-

diklerine ve benzerlerine dair) transandantal bir soruşturma için hakiki bir faaliyet alanı vardır. Bu özelliklere doğrudan erişimimiz olmamasına karşın, her ikisi de diğer varlıklarla ilişkili olarak sınırlayıcı ya da kolaylaştırıcıdır ve dolaylı olarak bilgiye erişebilirler. Zaman zaman, kendi politik gelişimini açıklamak için deneyime başvuran Laclau'nun bu son özelliği kabul ettiği anlaşılmaktadır (Laclau 1988b: 12-13) ya da daha genele doğru ilerlemektedir: Bilginin akla yatkınlığının kendi 'gerçeklik görünümü' (*verisimilitude*) tarafından tanımlandığını iler sürmektedir (Laclau ve Mouffe 1987: 102). Dahası, eğer varlıkların (soyut varlık dışında) özellikleri bir tek söylemsel pratiklerin ürünü olsaydı, o zaman Laclau ve Mouffe felsefe taşı bulduklarını iddia edebilirlerdi. Onların mantığını izleyen birisi, söylemsel olarak baz metali altına çevirebilir ya da çıplak kralın yeni giysilerine gülenleri kralın gerçekten kıyafet giymiş olduğuna ikna edebilirdi. Gerçekte, kendilerinin Norman Geras'ın ilk eleştirisine cevaplarında ısrar ettikleri gibi, bir kayanın bir mermi olarak işlevi net bir şekilde söylemseldir (Laclau ve Mouffe 1987). Kendileri söylemese de şu eklenebilir: Bir taşı bazı amaçlar için yün kumaştan daha iyi bir mermi haline getiren kendi içkin özellikleridir (ya da doğal zorunluluklarıdır). Ve malumu ilân etmeden şunu belirteyim: Bu tür nesnel özellikleri olanlar, sadece 'doğal' nesneler değildir. Çünkü 'toplumsal' fenomenlerin de kendilerine varlığı tanınmayabilen ancak toplumsal yaşamda hala güçlü etkileri olan belirleyici özellikler ve sorumluluklar veren aynı zamanda da gelişen birçok özelliği ve eğilimi vardır. Sözde 'mevcudiyetin metafiziğinin' oldukça meşru reddinin, bizi kaygan yoldan, toplumsal fenomenlerin var oldukları ölçüde kesin özellikleri, güçleri ve sorumlulukları olabileceğinin inkârına götürmesine izin vermemeliyiz.¹⁰

Epistemolojik terimlerle, Laclau ve Mouffe konstrüktivisttir: varlık (*ens*) hakkında bir şey bilemeyiz, ancak özü (*essens*) hakkında bir şeyler bilebiliriz. Varoluş, söylemsel olarak inşa edilmektedir: Bu anlamda erişebildiğimiz tüm nesneler bina edilen şeylerdir ve tüm özellikleri

⁹ Laclau, 'nesnelliğin daha derin katmanlarına doğru hareketin daha yüksek nesnellik biçimleri değil giderek daha keskinleşen olumsuzluk ortaya çıkardığını' yazarken ontolojik derinliği kabul etmiş görünmektedir (Laclau 1988b: 15-16).

söylemseldir (ya da azından söyleme bağlıdır). Hattâ, Laclau ‘materyalizmin tüm nesnelliğin söylemsel karakterini vurgulamayı gerektirdiğini’ iddia etmektedir: ‘eğer gerçek kavrama karşısında şeffaf olsaydı, o zaman kavramsalın nesnelliği ve nesnel gerçek arasında hiçbir ayırım mümkün olmazdı ve söylemsel olan, bu nesnelliğin bilinçliliğe *sunumunun* yansız aracı olurdu’ (Laclau 1988b: 18). “Tüm hakikat, söylemsel bir oluşum için görelidir, söylemler arasındaki tüm seçenekler sadece yeni söylemlerin inşası temelinde mümkündür, ‘hakikat’ esasen pragmatiktir ve bu anlamda demokratik hale gelir” (Laclau 1988b: 27-8).

Ancak bu konstrüktivizmde bile Derridacı bir ‘iz’ vardır. Çünkü Laclau, aynı zamanda, gerçeğin nesnelin söylemsel oluşumunu kısıtlayan ve bozan ‘idrak edilemez sınır’ olduğunu da savunmaktadır. Ve gerçek ile kavram arasında aşılamaz bir asimetri olduğunu da eklemektedir: “o halde, gerçek, kendini sadece kavramsalın bozulmasında gösterecektir” (Laclau 1988b: 17-18). Bu da oluşların (sadece soyut olarak oluşlarının değil) özelliklerinin kavramsal alana girdiğini göstermektedir. Bu *Kapitalist Devlet*’te (1982) benimsediğim ve teorik ve kanıta dayanan önermeler arasındaki çatışma ışığında sunduğum görüştür. Buradaki kanıta dayalı önermeler, gerçek dünyaya bir müdahale içinde ve bu müdahale yoluyla üretilmiştir ve dolayısıyla etkilerini doğrudan bilinemeyecek yollarla sınırlamaktadır. Dahası, biri bu görüşü kabul edene kadar, deneyim ve öğrenme gibi kavramların hiçbir anlamı olmayabilir ve sadece tekbenci ve kendine referanslı olabilirdi. Laclau ve Mouffe bile bu kadar ileri gitmeyi istemez. Eğer gitselerdi, bu Laclau’nun sınıf indirgemeciliğinin Marx’ın zamanlarında kabul edilebileceğine, çünkü sınıf kategorilerinin ve sınıf mücadelesinin ‘onun zamanındaki tarihsel ve politik alanda olanlara çok güzel karşılık gelmekte olduğuna’ dair tezini anlamsız kılardı (Laclau 1988b: 24). Fakat, eğer bu ‘konstrüktivist gerçekçiliği’ kabul edersek, o zaman gerçeğin söylemde nasıl hem ‘mevcut’ hem ‘na-mevcut’ olduğunu ve bunun deneyim, öğrenme ve stratejik davranış için ne ifade ettiğini düşünmeliyiz.

¹⁰ İşte bu nedenle toplumsal dünyada eğilimlerin ‘iki misli yanlı’ karakterinden başka her yerde hahsettim: Nesneler yalnızca yanlı olarak vardır ve çoğu özellikleri de yanlıdır. Bkz. Jessop 1990c.

Metodolojik terimlerle, Laclau ve Mouffe, Derridacı kalıpta yapıçözümcüdürler (krş. Jowers 1989). Dolayısıyla Laclau, “belirsizliğin çekirdeğini, rasyonalist mantığın sınırlarına ulaştığı himenleri* – diğer bir deyişle, belirsizliğin çekirdeğini, her kapanış mantığının *keyfiliğinin* ve *olumsallığının* gösterildiği himenleri belirlemeye çalışmamız gerektiğini” savunmaktadır (Laclau 1988a: 332). Laclau ve Mouffe’nin genel yaklaşımları bir metafizik eleştirisine ve anti-temelciliğe dayanmaktadır: Bu, özgül ‘varoluşların’ söylemsel olarak nasıl inşa edildiğini ve bu yapı için herhangi tam bir nesnellik başarısını önleyen net sınırları belirlemeyi gerektirmektedir. Bunun içerdikleri, söylem analizinin özlü içermeleriyle ilgilendiğimde araştırılacaktır.

Kendi *bulgusal mantıklarına* göre, Laclau ve Mouffe söylem alanını araştırmak için dilbiliminin bir şekilde mecazi kullanımına dayanmaktadır. Bu da, yukarıda belirttiğimiz gibi, dilbiliminde teorilendirilmiş farklılık gösteren eklemlleme mantığının daha genel uygulanabilirliğine başvurularak açıklanmaktadır. Fakat Laclau ve Mouffe genel mantığı izlemekten daha ziyade, eklemllemeye karşı diğer yaklaşımlardan çok neredeyse tamamen dilbilimsel kavramları kullanmaktadırlar. Dolayısıyla, çalışmaları eşdeğerlilik mantığı, farklılık mantığı, metafor, metonimi, sentagmatik, paradigmatic ve benzeri terimlerle tıka basa dolmuştur.

Tercih ettikleri keşif mantığı, tipik Laclaucu *sunum metodunda*, yani, yapı-çözümsele anti-temelcilikte yansıtılmaktadır. İlk olarak, özcülüğün diğer yaklaşımlardaki izlerini göstermekte ve daha sonra araştırma esaslarının (*essens*) söylemsel uygulamalar yoluyla nasıl söylemsel olarak inşa edildiğinin anti-temelci açıklamasını yapmaktadır. Dolayısıyla, ‘ön-söylemsel’, ‘unsursal’ farklılıklara ve bunların ‘momentlere’ söylemsel dönüşümüne atıfta bulunmaktadırlar: Şüphesiz, bu bağlamda, ön söylemsel araçlar henüz referans söyleminde yapılandırılmamıştır. ‘Söylem-dışı’ anlamı yoktur, çünkü Laclau ve Mouffe için toplumsal zaten her zaman söylemseldir. Söylemsel oluşumlar, dağılım içindeki düzenlilikler olarak birliklere yapılandırılmıştır ve hiçbir mantıksal, ampirik ya

* vücut bağlamında, ‘ne içerde ne dışardadır’. Yapıçözüm felsefesinde ise, himen Derrida’nın hiçbir imleyeni belirlemeyen, söylemsel uzamda kararsızlığa karar veren, ne orada ne burada olan farazi konuma atıfta bulunmak için kullandığı bir terimdir. –Ç.11.

da transandantal önemi yoktur. Dolayısıyla, herhangi bir söylem-analitik araştırmanın genel amacı, toplumsalın olumsuzluğunu göstermek ve hattâ olanaksızlığını vurgulamaktır.

Söylem Analizinin Açık Verdiği Noktalar

Tipik haliyle söylem analizi, tikel özsel meseleleri olmayan evrensel bir analitik olarak sunulur, fakat bu yöndeki iddiaları her nasılsa muğlâktır. Çünkü söylem analizin kesinlikle genel analitik bir işlevi olması gerekir-ken, pratisyenleri şimdiye kadar oldukça özgül tematik ilgi alanlarına yönelmişlerdir. Bir analitik olarak genellik iddiası, tüm toplumsal ilişkilerin anlam içerdiğine ve anlamın sadece söylem içinde ve söylem yoluyla üretilebileceğine dair ikiz sava dayanmaktadır. Dolayısıyla, toplumsalın 'söylemsel pratiklerle' sınırdış olması gibi, söylem analizi de her özsel soruşturma alanını aydınatabilecek soruşturma tarzları, mantık yürütme tarzları ve analitik araçlar sağlamaktadır. Bununla birlikte, özsel teorik koşullarda, neredeyse tamamen *assujetissement* [öznelerin ve kimliklerin oluşumu], çıkar eklemlenmesi, toplumsal antagonizmler ve söylemsel olarak oluşturulmuş fenomenlere doğru giden politik seferberliğin doğası ile ilgilenmektedir. Bu da şimdiye kadar söylem-teorik bir analitik için geliştirilmiş kavramların çoğunun bu alanlardaki çalışmalarından derlendiği anlamına gelmektedir.

Tipik olarak soruşturma sürecinde birleştirilseler bile söylem analizinin bu iki yönünü kavramsal terimlere göre ayırt etmek önemlidir. Ancak bunlar sıklıkla, bazen de talihsiz sonuçlarla, birleştirilirler. Çünkü söylem analizinin eklemlenmeye genel analitik yaklaşımı, temelde anlam üretimine ilişkin tikel çalışmalardan derlenmiştir. Bu tikel çalışmalarda, anlam çeşitli imleyenler arasındaki olumsal, fark gösteren ilişkiden doğar. Bununla birlikte, 'toplumsal'ın her zaman ve kaçınılmaz olarak anlam içerdiğini iddia etmekle, bu eklemleme açıklaması tüm toplumsal ilişkilere doğru genellenmektir. Fakat, kaçınılmaz biçimde dilbilimsel eklemlenmenin esasen metaforik 'sapması' haline gelenin bir bütün olarak toplumsal ilişkilere verimli bir şekilde nasıl uygulanabileceği pekala tartışılabilir (krş. Anderson 1983).

Hem söylem analizi hem de stratejik-ilişkisel yaklaşım toplumsal

tahlilde temelciliği reddetme konusunda hemfikirdir. Çünkü her ikisi de toplumsal oluşumun olumsal eklemleme pratiklerinin tamamlanmamış ürünü olduğunu savunmaktadır (*krş.* Laclau 1988b: 15; ve Bölüm 3). Göreli birliği (eğer varsa), tek bir temel ilkenin (bir 'nedensiz neden' yani kanıt gerektirmez temel) gerekli ürünü değildir; farklı toplumsal unsurların yeni oluşan, geçici, istikrarsız ve zorunlu olmayan uygunluklarından kaynaklanmaktadır. Laclau ve Mouffe, bu mütekabiliyetin söylemsel olarak inşa edildiğinde ısrar etmektedirler: ne mantıksal olarak zorunludur ne de sadece ampiriktir. Stratejik-ilişkisel yaklaşım da tarihsel bir blok ya da 'toplum etkisi' oluşturan çeşitli momentler arasındaki zorunlu olmayan bir uygunluğu savunmaktadır, ancak bunun söylemsel eklemlenmenin çeşitli mekanizmalarından olduğu kadar ampirik eş-evrimleşmeden de (yapısal bağlantı ve kendini örgütlenme gibi mekanizmalar yoluyla) kaynaklandığını da öne sürmektedir. Laclau ve Mouffe, söylemsel (yani anlamlı) eklemlenme üzerine odaklanarak toplumsal düzenin çeşitli niyetlenilmemiş, tahmin edilmemiş özelliklerini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, yaklaşımları tek yanlıdır.

Bu tek yanlılık, toplumsal düzenin nasıl olup da eklemlendiği açıklamalarında yansıtılmaktadır. Sonuç olarak bunu, öznelerin, kimlikler ve çıkarlar arasındaki eşdeğerlilik zincirlerinin inşasına ve kimliklere (çağırılma) göre eklemlenmesinin özgül biçimlerine indirgemektedirler. Laclau ve Mouffe, bu bağlamda, bunun politik seferberliğin etkilerinden söz ederek, politik olarak etkin söylem üzerine odaklanmaktadır. Dahası, burada bile söylemin kabul edilme koşullarını üretiminin söylemsel mekanizmaları lehine göz ardı etmektedirler; kabul edilme konularını tartıştıkları yerde de, bunu yinelenen, doymak bilmez psikolojik bir 'eksikliğe' göre yapmaktadırlar (*krş.* Lacan). Böylece hegemonik bir projenin cazibesi, etkin biçimde bireysel tin için önemine – bilinçsizin mantığı ve toplumsalın mantığı arasında bir bağlantı kurma kapasitesine indirgenmektedir (Laclau 1987a: 333; *krş.* Zizek 1988). Bu Poulantzas'ın 'sınıf içgüdüleri'ne başvurmasında ya da Foucault'nun 'plebyen ruhu'na sığınmasında (*krş.* Bölüm 8) gerçek bir ilerleme temsil etmemektedir ve yalnızca bireysel tine atıfta bulunduğu sürece kolektif seferberlik için hiçbir anlamı yoktur.

Belki de psikolojizme bu sığıniş, Laclau ve Mouffe'un toplumsal fe-

nomenlerin söylemsel inşası konusundaki ısrarları temelinde açıklanabilir. Hattâ, Mouzelis'in savunduğu gibi, "kurumsal yapıları somutlaştırma konusundaki aşırı korkuları nedeniyle, (Laclau ve Mouffe) diğer bir aşırı uca gitmekte ve kurumsal bir boşluktaki pratikleri tahlil etmektedir" (Mouzelis 1988: 116). Sanki Laclau ve Mouffe, toplumsal olarak onaylanmış koşullara, oluşan evrimsel özelliklere ve söylemsel uygulamaların beklenmeyen sonuçlarına gerçeklik atfetme konusunda öylesine çekingen kalmaktadırlar ki kendilerinin toplumun ampirik göndergesi, yani bireyler, olarak tanımladığı kimlikler ve çıkarların söylemsel oluşumu ve hegemonik seferberliğinin psikodinamikleri üzerine odaklanmayı tercih etmektedirler (Laclau ve Mouffe 1985).

Çoğu yorumcu bunun toplumsalın nasıl aşırı derecede olumsal olduğunu ima ettiğine ve tarihsel sürecin de tamamen keyfî olduğuna dikkat çekmiştir (örn. Meiksins Wood 1986; Rustin 1987; Mouzelis 1988). Ayrıca, Laclau ve Mouffe'nin kurum ve fail arasındaki ayrımı ıskalayarak çözdüklerinden daha fazla probleme yol açtıkları da öne sürülmektedir. Mouzelis'in dikkat çektiği gibi, ya kurumsal kompleksleri onaylamaksızın aradan kaçırarak ve böylece bunların eylemi nasıl kolaylaştırıp sınırlandırdığını kavramsallaştırmada başarısız olacaklardır ya da sürekli olarak kurumları göz ardı edecek ve böylece küresel toplumsal oluşumların bileşimi, süregelişi ve uzun dönemli değişimi ile ilgili konularla ilgilenemeyeceklerdir (Mouzelis 1988: 113). Gerçekte, yayılım ateşlerini şu konularda yoğunlaştırmaktadırlar:

hegemonya kavramını yeniden inşa etmek ve eklemleme pratiklerinin nasıl sürekli olarak özkimlikler, öznel konumlar, düğüm noktaları, toplumsal ve politik alanlar vs. inşa ettiğini ve yapıçözdüğünü göstermek. Fakat bu tür pratiklerin varlık koşullarından, bu pratiklerin kapitalizmin daha kalıcı kurumsal yapıları ile sürdürüldüğü ve sınırlandığı yollardan asla bahsedilmemektedir. Laclau ve Mouffe'un tümsel bir eklemleme pratikleri ve öznel konumlar bağlamı betimlemeye en çok yaklaştıkları yer, 'söylemsel oluşumlar' ve daha genel 'söylemsellik alanı' bahisleridir. Fakat bu kavramlar modern kapitalizmin kurumsal karmaşıklıkları ile ilgilenmek için o kadar muğlak ve o kadar yetersizdir ki iki yazar onları hiç ciddî ve sistematik bir şekilde kullanmaz. Gerçekte, kapitalist oluşumların geniş özelliklerine ve uzun dönem dönüşümlerine atıfta bulunmaya mecbur kaldıklarında, Geras'ın haklı olarak

ifade ettiği gibi, sömürü, metalaştırma, emek süreci, sivil toplum, kapitalist perifer, vs. gibi kavramlara, hattâ zaman zaman dehşet verici 'toplum' kavramına bile geri dönmektedirler! Laclau ve Mouffe'un özgürce kullandığı yukarıdaki kavramlar ile söylem analizi arasında nasıl bir bağlantı vardır? Bağlantı asla net bir şekilde ortaya konmamıştır ve iki tip kavramlar arasındaki boşluk o kadar şiddetle eleştirdikleri Marksist metinlerdekinden çok daha fazla göze çarpan bir düalizm yaratmaktadır. (Mouzelis 1988: 114-15)

Aynı zamanda, Laclau ve Mouffe, kurumsal düzenlerin dinamiğini göz ardı edip kimlik oluşumu üzerine odaklanarak, toplumsal 'deneyim' pahasına, söylemlerin psişik 'anlamını' vurgulama eğilimi göstermektedirler. Bu iddiayı öne sürmekle hiçbir müdahil anlamlandırıcı uygulama olmaksızın deneyimin bir ya da diğer şekilde doğrudan gerçeği yansıttığını savunmuyorum; aksine, eylemler zincirini incelemenin iki yolunu karşılaştırmak istiyorum. Bunlar, sırasıyla, faillerin anlamının söylemsel çerçevelerinin görüş açısı ve bu faillerin içinde ve üzerinde faaliyet gösterdiği koşullardır. Bu bağlamda, bir eylemin anlamı deneysel yönünden yararlı bir şekilde ayırt edilebilir. Böylece biz 'anlamının', bir failin kendi manasını hermenötik sistemine göre mümkün olan (ve söylem analizcilerin sıklıkla dikkat çektiği gibi, tipik olarak 'fazlalar içindeki') anlamlar arasından nasıl inşa ettiğine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun aksine, 'deneyim', söz konusu faillerin anlam sisteminin ötesinde ve dışındaki doğal ve toplumsal dünyanın etkisine reflektif bir ilişki gerektirmektedir (*krş.* Kiss 1986: 12-14). Buna göre, anlam ve deneyim birbirlerini sürekli ve özyinelemeli şekilde koşullandıran aynı eylem zincirinin iki ayrı momentini oluşturur.¹¹ Anlam ve deneyim, eşit derecede özsel, içten bağlı, toplumsal eylemin dinamiğindeki momentler olmaları nedeniyle biri dışlanarak diğeri üzerine odaklanılmamalıdır. Anlamlar eylemi yönlendirir, eylemin etkileri vardır; sonuçtaki deneyim anlamı doğrular ya da yeniden tanımlar; değişen anlamlar şimdiki ve gelecek deneyimleri olduğu kadar geçmiş deneyimleri de yeniden tanımlar.¹²

Bu anlam ve deneyim çevrimini araştırmak için, söylemsel anlam çerçevelerine kavramlar, varsayımlar ve açıklayıcı ilkeler sağlayan bir analitiğe net bir şekilde ihtiyaç duymaktayız. Bu söylem analizinin ayrıcalıklı alanıdır ve bu konularda bize öğreteceği çok şey vardır. Fakat ye-

terli bir yaklaşım aynı zamanda iki ayrı tip tahlili daha kolaylaştırmalıdır. Belirli bir eylemin kabul edilmiş koşullarının olduğu kadar kabul edilmemiş koşullarının ve benzer şekilde beklenen etkileri olduğu kadar beklenmeyen etkilerinin etkinliğini ve soy-kütüğünü tahlil etmek için araçlar sağlamalıdır ve neden sadece bazı koşulların kabul edildiğini, bazı sonuçların beklendiğini ve bazılarının da tecrübe edildiğini anlamak için araçlar sunmalıdır. İşte bu alanlarda söylem analizinin önerebilecekleri daha azdır.

Bu hatlarda, sayılarının çokluğundan söz etmenin gereksiz olduğu diğer konular da gündeme getirilebilir. Örnekleme hatırına burada sadece ikisinden bahsedeceğim. Bunların ilki öğrenme kapasitesi ve deneyim birikimiyle ilgilidir: Bunlar failin kaynakları ve içinde faaliyette bulunduğu çevrenin doğası ile iki kat koşullanmıştır. Hiçbir strateji, başarılı şekilde gerçekleşmesi için gerekli koşulları, bırakınız kontrol etmeyi, olasılıkla tanıyamayacağından ya da öngöremeyeceğinden, stratejiler ve taktikler her zaman seçici olmalıdır. Dolayısıyla yeterli stratejik bilgi ve öğrenme kapasitesi, kısmî, görelî bir başarı için bile gereklidir (ancak kendi içlerinde yeterli değildir). Bunların nasıl sağlandığı gereken fail tipine göre çeşitlilik gösterecektir: bireyler, resmî olmayan gruplar, ağlar, örgütler vs. Ek olarak, öğrenme durumunun özelliklerinin bir failin deneyimden sonuç çıkarma yetisini etkilediği açıktır. Meselâ, gözlemlenecek birkaç örneğin olduğu yerlerde durum karmaşık ve çok katlı üst-belirlenimlidir ve de hızla değişmektedir, her biri çok fazla olasılık dışı birçok tehlikeler ve fırsatların olduğu ve çeşitli güçlerin her birinin koordinasyonsuz bir tavırla kendi sorumluluklarını değiştirdiği yerlerde, gelecekteki eylemler için deneyimden sonuçlar çıkarmak güçtür (örgütsel öğrenme üzerine, *bkz.* Lavitt ve Marsh 1988). En azından, geçmiş dene-

¹¹ Bu ayrımı daha açık hale getirmek için, karşılaştırmalı tahlilde ‘anlam’ ve ‘deneyim’ üzerine fark gösterici bir odaklanma ile de sunulabilir. Anlam üzerine odaklanarak, aynı ‘olayın’ (kendi referans çerçevesiyle bir ‘üçüncü tarafın’ belirlediği aynılıkla) farklı failer tarafından farkları ortaya çıkarıcı şekilde anlamlandırılmasını inceleriz; deneyim üzerine odaklanarak da, farklı ‘olayların’ (gene ‘üçüncü bir tarafın’ belirlediği) aynı failin anlam sisteminde nasıl yorumlandığını ve bunun getirdiği öğrenme deneyiminden, eğer varsa, ne gibi sonuçlar çıkarıldığını inceleriz.

¹² Şüphesiz, çoğu durumda hem anlanı hem deneyim aynı anda değişir.

yim şimdiki stratejileri şekillendirmektedir ve devlet gibi kurumsal düzenlerin stratejik seçiciliğinin tikel güçlerin izlediği özgül stratejiler ve değişen güçler dengesi tarafından nasıl değiştirildiğini araştırmakta ‘yol-bağımlı’ karakterlerini göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

İkinci konu ise hegemonya için yapılan mücadelelerle ilgilidir. Bunlar genellikle paylaşılan bir deneyimin hegemonik ya da baskın bir yorumunu oluşturma mücadelelerini içermektedir. Koşullar karmaşık, çelişkili ve çoğu farklı yoruma açık ise, anlamlarını (yeniden-)belirlemedeki başarı hegemonyayı güvence altına almaya yardımcı olabilir. ‘Geleneğin icat edilmesi’, ‘tarihin yeniden yazılması’ ve benzer süreçler hegemonik projeleri güçlü biçimde şekillendirebilir. Bunlara karşın, Gramsci’nin de belirttiği gibi, bir hegemonya krizi, genellikle önde gelen güçlerin halk desteği istediği ya da elde ettiği önemli bir politik sorumluluk (askerî bir macera gibi) almadaki başarısızlıkla hızlandırılabilir (Gramsci 1971: 210). Burada yeniden olayların gerçek katılımcılar tarafından yorumlanma yollarına olduğu kadar bir gözlemcinin bakış açısıyla olayların nasıl çözüldüğüne de dikkat etmemizi gerektiren bir anlam ve deneyim diyalektiği görüyoruz.

Söylem analizi ile ilgili bir diğer problem de mikro-makro bağlantısıdır. Evrensel analitik olma iddiasına karşın, söylem teorisi, nesne, kimlik oluşumu ve ilgili konular üzerine odaklanma eğilimindedir (krş. Rosenthal 1988). Bununla birlikte, daha fazla yapılandırılmış grup ve örgütsel ilişki yoluyla devameden ‘kısa karşılaşmalarda’ bireyler arasındaki şekilsiz toplumsal etkileşimden ‘toplumsal etkilerin’ yanlı biçimde ortaya çıkışı ve kurumsal düzen konfigürasyonuna doğru uzaklaştıkça, bireysel nesnelliğe göre hâlihazırda tahlil edilebilecek toplumsal ilişkilerden de uzaklaşmaktadır. Makro alanla ilgilenirken de birbirlerinin ‘toplumsal ekolojisinin’ bir kısmını oluşturan eş-evrimleşen kurumsal düzenler arasındaki yapısal eşleşme; kendi kendini autopoietik kurumsal düzenler ve örgütlerin ayırt edici mantıkları; stratejik seçicilik kalıpları ile varlık koşullarında, yapısal kısıtlamalar gibi yeni türden eklemlenme tiplerini de dikkate almalıyız. Bu liste ayrıntılı bir liste değildir: amacı, kısaca, toplumsal yaşam için söylem ya da kurucu ya da yıkıcı uygulamalardan daha fazlasının bulunduğunu ifade etmektir. Belki toplumsalın uğraklarının söylemsel-teorik bir açıklamasını niteliği gereği yok sayan hiç-

bir şey yoktur ama şimdiye kadar bu açıklamanın temel uygulayıcıları tarafından ihmal edilmişlerdir. Bunun önemli bir göstergesi, Laclau ve Mouffe'un böylesine tutku ile savundukları türden radikal ve çoğulcu demokrasi türünü destekleyebilecek herhangi bir özgün kurumsal mekanizmayı ya da örgütsel biçimi ortaya koyma konusundaki geçmiş başarısızlıklarıdır. Yalnızca içsel olarak istikrarsız hegemonik bir söylemin ikna edici gücüne dayanmanın inandırıcılığı çok azdır.

Sonuç Değerlendirmeleri

Bu bölümde tuhaf yatak arkadaşları oluşturan iki teorik akım gözden geçirildi. Tuhaf çünkü biri devleti toplumsal analizde anahtar bir değişken olarak eski yerine koymaya çabalarken diğeri yapıçözümlemesi gerektiğini savunmaktadır. Bir sonuca varmak için, her iki yaklaşımın da hâlihazırdaki durumları ile savunulamayacağını ancak farklı şekillerde kurtarılabilceğini ileri süreceğim.

Devlet-merkezci ve toplum-merkezci teorisyenler arasındaki karşıtlık, tercih ettikleri değişkene verilecek görece ağırlıkla ilgilidir. Her iki alternatif de resmî örgütler yoluyla etkileşimden makro-toplumsal kurumlara ve toplumsallaştırma projelerine kadar bir baştan bir başa tüm toplumsal ilişkileri içerebilir ve bunları belirli koşullarda etkileşimleri yoluyla olağan mekanizmaların, eğilimlerin, imkan ve yeteneklerin ve sorumlulukların altını çizmekten zengin ampirik tanımlamaya kadar çeşitli 'ontolojik derinliklerde' araştırabilir. Fakat şu âna kadar geliştiği şekliyle söylem analitik yaklaşım her iki açıdan da tek yanlıdır. Şimdiye dek, öznellik, ilgi eklemlemesi ve politik seferberlik konularına odaklanmış ve resmî örgüt, kurumsal dinamikler, yapısal eşleşme ve eş-evrim konularını büyük oranda göz ardı etmiştir. Ve boş gerçekçi ontolojisi nedeniyle neden diğerlerinin değil de bazı olayların gerçekleştiğini açıklamakta sorunlarla yüz yüze gelmektedir. İşte bu nedenle söylem analizi bazen tarihi saf olumsuzlığa indirgemekle suçlanmaktadır.

Ancak bu, söylem analizinin devlet teorisyenlerine verebileceği hiçbir şey olmadığı anlamına gelmez. Çünkü bazı savunucuların daha uçtaki metodolojik açıklamalarına rağmen, söylem analizinin eklemleme yöntemine bağlılığı tam bir gerçekçi program gerektirir. Söylemsel stra-

tejilerin ve mekanizmaların analizlerinde tek yanlı olabilir fakat bu durum analizleri yanlış değil eksik kalmaktadır. Bu anlamda söylemsel tahlil ilk olarak sekiz yıl önce *Kapitalist Devlet*'de kendisine yöneltilen eleştiriye karşı hala zayıftır:

Laclau ve Mouffe'un söylem-teorisel analizinin toplumsal anlamın üretimi olarak genel söylem kavramından ekonomik, hukuksal, askeri, idari ve diğer söylemlerin dışlanarak ideolojik söylem üzerine özel bir odaklanmaya çok kolayca kayıvermesi ve daha sonra hegemonyanın kendisinin üretiminde 'söylemlerin söylemini' vurgulaması üzücüdür. Çünkü bu kayma onları 'metne' dönmeğe zorlamaktadır ve hegemonyayı, üretim ya da algılanma koşullarından yalıtılmış olarak düşünülen ... [hakkında çok az şey söylenmiş] çeşitli sorgulayıcı mekanizmaların, bu mekanizmaların diğer söylemler olarak düşünülmesi gerektiği iddiasının ötesinde, etkisine indirgemektedir (Laclau 1980a: 87). Algılama koşulları hemen hemen tamamen göz ardı edilmiştir. Ancak, Gramsci'nin kendisinin gözlemleyecek dikkati gösterdiği gibi, tarihsel olarak organik ideolojilerle gelişigüzel, rasyonalistik ya da 'istemli' ideolojiler arasında bir fark dünyası bulunmaktadır. . . Ancak hâlâ, öz-nelerin belirli projelere 'açıklığını' belirleyen ve/veya onları seferberliğe yapısal olarak 'müsait kılan' toplumsal koşulları araştırmaya ihtiyaç duymaktayız. (Jessop 1982: 200, 202)

Bu problemlerin, söylem analizini söylem-dışı mekanizmaların gerçekçi açıklamaları ile eklemleyerek çözülebileceğine inanıyorum. Bu da söylemsel harici koşulların sadece söylemle ilk dolayım lanmaları yoluyla değil *post hoc* ampirik zorunluluklar ile de nasıl etkin hale geldiğini incelemek anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamında (maddi pratikler) söylemin nasıl niyetlenilmemiş yapısal etkiler ya da o söylemin etkilerini sınırlayan yeni beliren özellikler yaratabileceğini incelemek anlamına gelmektedir. Ve belirli söylemsel stratejileri etkin kılan politik temsil, devlet müdahalesi, ödün vermek için alan vesairenin belirli biçimlerini incelemek anlamına gelmektedir (krş. Jessop 1982: 199-202). Bunlardan hiçbirisi imkânsız değildir, ancak, söylem analizinin şu ânki sınırlarının ötesine geçmeyi gerektirir.

Devlet-merkezli teorisyenler devlet ve toplum arasında (ya da Skocpol'un en yeni formülasyonlarına göre, toplum ve yönetim düzeni) gö-

reli olarak kesin bir sınır çizmekte hatalıdır. Bu ayrım, kendisini devlet ve sivil topluma ya da belki devlet ve sermayeye atıfta bulunmak için yeniden yorumlayacak olsak bile, çeşitli toplumsal fenomenleri toplumsal hayatın hava ve su geçirmez şekilde kapatılmış bir ya da diğer bölümüne yerleştirdiği ölçüde yanıltıcı olacaktır. Toplumsal ve politik yaşamın karmaşık iç içe geçmesine, kişilerin, iktidarın ve kaynakların bir daire içinde hareketine, işlevsel bağımsızlık ve işlemsel bağımsızlık arasındaki çelişkili matrise, araçların ya da kapıyı tutanların faaliyetlerine ve diğer karmaşık etkenlere bir kez girildiğinde, devlet ve toplumu siyah ve beyaz olarak ayırma girişimi başarısızlığa mahkûmdur.

Bana göre, toplumsal bir ilişki olarak devlet fikri, devlet-merkezli ve toplum-merkezli yaklaşımlar arasında bir orta yol getirmektedir. Bu görüş, en yakın zamanlarda devletin bir iktidar ilişkileri yoğunlaşması olduğu savı ile John Hoffman (1988) tarafından geliştirilmiştir. Hoffman, Hegel ve Marx'ı izleyerek devletin sivil toplumun resmî bir özeti olduğunu ve sayısız tikele bölünmüş, aldatıcı bir çıkarlar topluluğunu sürdürmekle sorumlu olduğunu savunmaktadır. Maalesef, Hoffman devletin iktidar ilişkilerini nasıl 'yoğunlaştırdığını' açıklamamaktadır. İşte bu noktada Poulantzas'ın devletin bir toplumsal ilişki olduğu iddiası, iktidar ilişkilerinin devleti oluşturan iktidar merkezleri ve kurumlar topluluğu içinde ve bunlar yoluyla nasıl yoğunlaştığını tahlil ettiğinden daha fazla kazanç sağlamaktadır. Ve bu da, ilk olarak, devlet aygıtının iktidar örgütünde asimetrik etkileri olan stratejik seçici bir alan olduğunu ima etmektedir; ikinci olarak, bu stratejik seçici sınırlar içinde, devlet iktidarının gerçek sonucunun hem devletin içinde hem de devletin ötesinde politik faaliyetle uğraşan değişen güçler dengesine bağlı olduğunu ima etmektedir (daha fazla ayrıntı için, bkz. Jessop 1985a). Bu da devlete tutarlı bir yaklaşım için hayatî bir teorik ilerlemedir.

İlişkisel koşullarla anlaşıldığında, devlet-merkezli bir yaklaşım devletin toplumsal yeniden üretimi 'altyapısal iktidarı' ve stratejik seçiciliği yoluyla nasıl şekillendirdiği üzerine daha fazla odaklanacaktır. Bu yaklaşım, ayrıca, farklı devlet biçimlerinin kendilerini diğerlerinden ayıran kurumsal mantıkları ve politika üretiminin belirli tarzları: Korporatizm, parlamentarizm, klientalizm, çoğulculuk ve benzerleri üzerine de yoğunlaşacaktır. Ve uluslararası devlet sisteminin dinamiği ve militarizmin,

gözetlemenin ve benzerlerinin örgütsel mantığı üzerinde uzmanlaşacaktır. Tüm bu ilgi alanları, ilişkisel yaklaşım içinde teorisi oluşturulmuş devlet biçiminin etkisini yansıtmaktadır. Buna karşın, toplum-merkezli bir yaklaşım daha çok devletin ayrı yapıları ve işlevleri içinde ve bunlar boyunca yoğunlaşmış değişen güçler (devlet yöneticilerini de dâhil ederek) dengesi üzerinde odaklanacaktır. Aynı zamanda, tarihsel blokta devlet biçimlerinin yerini de araştırarak ve devlet projeleri, birikim stratejileri, hegemonik projeler vesaire arasındaki bağlantıları tahlil edecektir. Bu ilgi odakları, ilişkisel teorisyenlerin devlet iktidarına ve bu iktidarın güçler dengesi, örgüt ve strateji ile bağlantısına olan ilgisini yansıtır. Fakat her iki yaklaşım da biçim-belirlenim ve güçler dengesi arasındaki diyalektiğe başvurmadan – ve böylece devlet ve toplum arasındaki bağları daha sistematik bir şekilde araştırarak tam anlamıyla geliştirilebilir.

Bir benzetme yaparak bu savı daha da ilerletebiliriz. Fizikçiler, ışığın dalga ve parçacık teorilerini kullanmayı yararlı görürler. Çünkü belirli bir fenomen dizisi için dalga teorisi daha uygun ve daha basittir; diğerlerinde ise parçacık teorisi daha uygundur. Fakat, aynı zamanda her iki teori- nin ışığında açıklanabilecek fenomenler de vardır. Devlet-merkezli ve toplum-merkezli teoriler arasındaki ihtilaf için de benzer şeyler geçerlidir. Toplumdaki farklı kurumsal düzenlerin iç içe geçmesi ve ortak tarihsel evrim süresince olagelen yapısal birleşme toplum bilimlerde işleri daha da karmaşık hale getirebilir. Farklı sistemler birbirlerinden asla tamamen ayrılmadığı ve çeşitli şekillerde örtüştüğü için bir sistemin özelliklerinin özellikle başka bir sisteme atıfta bulunan bir teoriye kavramsal olarak entegre edilmesi mümkündür. Hattâ, bu teori giderek daha da geliştirilip arıtılırken, daha somut ve daha karmaşık bir hal almaktadır ve gelişimi daha uzun zaman dilimlerinde izlenir hale gelmektedir ve diğer sistemlerden giderek daha fazla unsur, soruşturulan sistemin açıklamasına momentler olarak entegre olmaktadır. Şüphesiz, aynısı, ilgili farklılıklar için gerekli koşulların göz önünde bulundurulmasıyla, diğer sistemler için de geçerlidir. Bu savlar hep birlikte, devlet-merkezli ve toplum-merkezli yaklaşımlar arasında, bunlardan birinin daha karmaşık, daha somut bir versiyonu diğer alana ‘ait olan’ unsurları ya da uğrakları açıkladığı sürece belirli bir belirsizliğe (ve dolayısıyla, karar vermede yetersizliğe) mahkûm olduğunu göstermektedir. Buna bir de ya bir devlet-

çi ya da bir toplum-merkezli teorinin herhangi bir açıklamanın ana ağırlığını taşıyabileceği ve diğerinin de ikincil bir rol oynayabileceğini de eklemek gerekir.

11.

POLİTİK EKONOMİ ya da RADİKAL ÖZERKLİK? DÜZENLEME, TOPLUMSALLAŞTIRMA ve OTOPOIETIS

Bu bölüm, devlet ve politikayı birbiriyle çelişen iki toplumsal tahlil yaklaşımı çerçevesinde ele almaktadır. Birinci yaklaşım, 1970'lerin Fransa'sında ortaya çıkmış ve o tarihten bu yana Avrupa ve Amerika kıtasına oldukça geniş biçimde yayılmıştır. Bu yaklaşım, hepsinden başka, dengelessiz tabiatlı ve sınıf-bölünmüş bir toplumda kapitalist yayılmanın güvence altına alındığı toplumsal süreçlerle ilgilidir. İkinci yaklaşım ise, iki Şilili biyolog ile başlamıştır ve daha sonra Batı Almanya'da Niklas Luhmann ve çalışma arkadaşları tarafından ele alınmıştır. Bu yaklaşım, her şeyden başka, toplumsal düzenin ihtimal dışı evriminin ve yeniden-üretimnin hiçbir komuta tepesi ya da koordinasyon merkezine sahip olmayan, işlevsel olarak farklılaştırılmış, çok-merkezli bir toplumda güvence altına alındığı iletişimsel süreçlerle ilgilidir. Çok farklı kaynaklarına karşın, bu iki yaklaşım, toplumsal düzenin sürekli yeniden-üretimnin ihtimal dışılığı konusunda hemfikirler. Bu durumu açıklamak için önerdikleri mekanizmalar, bazı açık seçik farklılıklar kadar ilginç benzerlikler de gösterirler. Şimdi bu iki yaklaşımın politika ve devlet açıklamalarında nasıl farklılaştıklarını görelim.

Düzenleme Teorisi ve Devlet

Düzenleme teorisi kısmen Althusserci Marksizmden (bu konuda, *bkz.* Bölüm 2) türemiş, fakat savunucuları Althusserci Marksizmin ‘yapıların etkin toplumsal fail olmaksızın ve önemli dönüşüm geçirmeksizin bir şekilde kendi kendilerini neredeyse otomatik biçimde idame ettirdikleri’ yönünde savunulması mümkün olmayan varsayımının çözümünü bulmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla ‘yeniden-üretim’ kavramının yerine ‘düzenleme’ kavramını koymuşlardır. Sermaye ilişkisinin kendisi bile kaçınılmaz biçimde sürekli birikimi olanaksız kılacak karşıtlıklar üretirken kapitalizmin varlığını nasıl sürdürebileceğini sormuşlardır. Cevap, düzenleyici mekanizmalarda, yani, çeşitli düzenleyici biçimler arasındaki gerilimlerin ve uyumsuzlukların kaçınılmaz yığılması bir kriz noktasına ulaşıncaya dek bu çatışmaları başarıyla ifade eden ve düzenleyen stratejik davranış kalıplarında, toplumsal normlarda ve kurumsal biçimlerde bulunmuştur. Bunun gerçekleşmesi, yeni bir birikim rejiminin ve bu rejime karşılık gelen bir düzenleme tarzının ortaya çıkabileceği – ya da çıkamayacağı – deneysel bir dönem olacaktır.

Parizyen düzenlemeciler tarafından başlangıçta önerilen anahtar kavramlar ‘birikim rejimi’ ve ‘düzenleme tarzı’ olmuştur (*örn.* Aglietta 1979; Lipietz 1985a). Birikim rejimi, çalışan eğilimlere rağmen zaman içinde yeniden-üretilebilecek üretim ve tüketimin özel bir birleşimi olarak tanımlanır; düzenleme tarzı ise, kapitalist toplumsal ilişkilerin antagonistik yapısına rağmen kapitalist üretimi *pro tempore* [şimdilik] güvence altına alabilen bir kurumlar topluluğunu ve normlar kompleksini kapsar (*krş.* Lipietz 1985a; Boyer 1986a). CEPREMAP/CORDES (1977) Aglietta (1979) başlangıç çalışmalarından sonra düzenlemeci tahliller birbiriyle çelişen iki etkiyle çoğaldı. Daha zengin ve daha kapsamlı bir kavramsal matris üretmek için daha çok kavram eklendi: Örneğin, ulusal büyüme tarzları, uluslararası stratejik uzam, yerel bir devletin yönetimindeki politik koalisyonlara dayalı ‘bölgesel armatürler’ ve hegemonik bloklar. Ancak Paris Okulu da birçok akıma bölünmüştür. Bunlar, tıpkı tüm kurumsalcı perspektif içinde Marxçı, Keynesçi, Kaldorcu ve Kaleckci kavramlara verilen göreceli ağırlıkta olduğu gibi özsel odaklanmalarına (ancak hâlâ geniş kalan) göre de birbirlerinden çok ta farklı de-

ğildirler. (krş. de Vroey 1984; Mjøset 1985; Noel 1987; Jessop 1990b).

Parisli bu öncüler arasında giderek çoğalan – o kadar çoğaldı ki bazen bunları tek bir okul olarak nitelendirmek yanlış yola sapmak gibi görünmektedir – bu çeşitliliğe ek olarak, aynı geniş araştırma programı içinde çalışan birçok başka grup ve akım vardır. Buraya iki Fransız grup daha ekleyebiliriz; GRREC'te örgütlenmiş Grenblois okulu ve tekelci devlet kapitalizmi üzerinde çalışan Fransız Komünistler.¹ Fransa'nın ötesinde uluslararası sınıfsal formasyon ve düzenleme tarzları ile ilgilenen bir Amsterdam okulundan, düzenleme kavramlarını devlet teorisine entegre etmeye çalışan ve dolayısıyla toplumsallaştırmanın farklı mekanizmalarını araştıran bir Batı Alman okulundan, İskandinav ülkelerinde ekonomik politika rejimleriyle ilgilenen İskandinav birliğinden ve toplumsal birikim yapılarının dinamiklerini çalışan Amerikalı radikallerden bahsedebiliriz (daha ayrıntılı bir açıklama ve tam referanslar için bkz. Jessop 1990b). Bazı aşikâr farklılıklara rağmen, tüm bu gruplar kapitalist toplumları tahlil etmek için aynı geniş metodolojik ve özsel yaklaşımı benimsemektedir. Çünkü hepsi de bilimsel gerçekçi bir ontoloji ve epistemoloji ile çalışmaktadır; teori inşası için benim başka her yerde 'ekleme' metodu dediğim metodu kullanmaktadır; temel özsel ilgi alanları, burjuva toplumunun anatomisi ve kapitalizmin politik ekonomisine olan ilgisiyle tarihsel materyalizmin genel Marksist geleneğinden (en azından Avrupa'da) türemektedir; hepsi de, sermaye ilişkisinin içkin ekonomik çelişkilerine ve oluşan ihtilaflı özelliklerine rağmen kendi içlerinde ve aracılıklarıyla yeniden-üretildiği değişen toplumsal biçimler ve mekanizmalar üzerine odaklanmaktadır.

Düzenlemecilerden çok azının araştırmalarını bu şekilde ekonomi ile sınırladıklarını vurgulamaya değer; çoğu, sermayenin yeniden-üretimine ve burjuva toplumunun istikrarına yardımcı olan ekonomi-dışı koşulları da incelemiştir. Onlar için problem, sınıf mücadelesinin ve/veya kriz eğilimlerinin soysal kökenleri değil, bunların gerçekte farklı birikim rejim-

¹ Fransız Komünist Partisi'nden Paul Boccara düzenleme yaklaşımını 1960'larda kurmuş olduğunu iddia eder: iddiasının esaslarını Jessop 1990b'de ele aldım. The Groupe de Recherche sur la Regulation des Economies Capitalistes (ya da, kısaca GRREC), Parizyen okul ile hemen hemen aynı zamanlarda ortaya çıktı, ama çalışmaları Fransa dışında daha az bilinmektedir.

leri ve üretim tarzları altında ve farklı ekonomik ve politik konjonktürlerde aldığı özgül biçimlerdir. Ve bu daha ayrıntılı çalışmaları da, kapitalizmin kriz eğilimlerine ve süregelen sınıf mücadelesine rağmen nasıl yaşadığını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Genel olarak, birikim rejimlerinin, verili bir kapitalizm aşamasındaki toplumsal ve özgül kriz eğilimlerine karşı-eğilimleri harekete geçirmek için özgül araçlar sağlayabildikleri ölçüde istikrarlı olacaklarını savunmaktadırlar. Düzenleme tarzları, sınıf mücadelesini kurumsallaştırarak ve sürekli birikim ile uyumlu belirli parametrelerin içine hapsederek bu rejimleri güçlendirir ve payandalar. Bu toplumsal başarıların hiçbiri sorgulanmadan kabul edilemez ve umulmadık biçimde keşfedilmeleri de, daima, tüm sınıfların çıkarlarını birikim rejimine göre şekillendiren kurumsallaşmış sınıf uzlaşmasının özgül biçimleri etrafında bir süreliğine dengede duran toplumsal ve politik mücadelelerin ürünüdür (Lipietz 1985b: 20; 1986a; *krş.* Aglietta 1979).

Bu tahlili izlemekle, düzenleme teorisyenleri tüm tikellikleri aşan tek bir nesnel kapitalist gelişim mantığı olduğunu reddetmektedirler: Kapitalizmin gelişimi, daima tarihsel olarak özgül kurumsal biçimler, düzenleme kurumları ve davranış normları aracılığıyla dolayımlanır.² Birikim rejimlerinin ya da düzenleme tarzlarının bir şekilde mücadeleden önce geldiğini farz eden düzenlemecilerden çok uzakta, bunların daima geçmiş mücadelelerin ürünü olduğunu ve daima şimdiki mücadeleler yoluyla sisteme sokulduğunu savunmaktadırlar. Geçmiş mücadelelerin mirası, bazı sınıfsal güçleri diğerlerine kıyasla kayıran ve yapısal olarak kazılmış olan stratejik bir seçiciliktir. Nitekim, birikim rejimleri ve düzenleme tarzları, görelî olarak istikrarlı hale gelir gelmez, üzerinde ve içinde belirli mücadele biçimlerinin yer aldığı özgül bir stratejik zemin ihtiva ederler. Mücadelelerin her zaman bu biçimlerle sınırlı kalacağının ve/veya bu biçimleri üreten yollarla çözüleceğinin hiçbir kurumsal garantisi olmadığından, bir birikim rejiminin ya da düzenleme tarzının istikrarı daima görelî, daima kısmî ve daima geçicidir. Nitekim düzenle-

² Burada içerilenler, ücret ilişkisi; rekâbet biçimleri; merkez bankası emisyonu; devlet; uluslararası ticarî ve malî sistem; ve bu kurumsal biçimlere ve düzenleyici kurumlara karşılık gelen davranış normları ve hesaplama tarzlarıdır.

me, kapitalizmin temel çatışmalarını kontrol altında tutan ve sınırlayan bir dizi geçici kurumsal çözüm içermektedir, ancak düzenlemenin bunu sonsuza dek yapması mümkün değildir (Aglietta 1982b; Lipietz, 1986a). Krizler bazen, marjinal ayarlamalar ya da niceliksel değişiklikler yoluyla hâkim birikim rejimi ya da düzenleme tarzı içinde hapsedilebilir. Bazen durum böyle değildir. Çelişkiler ve mücadelelerin “birikimi” artık yönetilemez halde ise, düzenlemeciler, bir birikim rejimi ya da düzenleme tarzının (içindekinden ziyade) krizinden bahsederler. (krş. Boyer 1986a; Lipietz 1986a). Sınıf mücadelesinde yeni bir birikim evresine geçişin, deneme-yanılma deneylerine, tesadüfî keşiflere vesaireye bağlı olduğunu vurgularlar. Bu anlamda, bir rejimden diğerine acısız bir geçiş güvence altına alabilecek hiçbir nesnel sermaye geliştirme mantığı yoktur (Lipietz 1986b).

Bu kısa özet bile, politik ekonomiye düzenlemeci yaklaşım ile bu kitabın ilk bölümlerinde hatları çizilen alana stratejik-ilişkisel yaklaşım arasında belirgin bir yakınsama ortaya çıkarmış olmalıdır. Burada farklı düzenlemeci akımların, özellikle savaş sonrasında çelişkili Fordist rejim açıklamalarıyla, içinde bulunduğu krizle ve yeni bir birikim rejimine geçiş beklentileriyle ilgili olarak tam bir açıklamasını vermek imkânsızdır. Bunun yerine, düzenleme teorisyenlerinin devleti nasıl tahlil ettiğini ve devlet teorisinin düzenleme için ne ifade ettiğini gözden geçirmek istiyorum.

Nesneler ve Düzenleme Tarzları

Devletle ilgilenmeden önce, birinci derecede önemli bir sorunun çaresine bakılmalıdır: Kilit önem taşıyan düzenleme nesnelerinin özgül düzenleme tarzlarından önce var olup olmadığı konusu. Bu soruya ilişkin olarak üzerinde fikir birliğine varılmış hiçbir cevap yoktur, çünkü düzenleme teorisyenleri düzenlemenin kilit alanı ve ilgili düzenleme mekanizmaları üzerinde hemfikir değillerdir. Örneğin, çeşitli Fransız düzenleme okulları, düzenleme nesnesini genellikle ekonomik koşullarda tanımlarken, bireysel teorisyenler bu nesnenin kesin doğası hakkında aynı görüşü paylaşmazlar. Bu, *grenoblecular* için (daima ulusal sınırların ötesine uzanan) üretim sistemidir; *Parisliler* için, (yerel, ulusal ya da uluslararası)

sı olabilen) bir birikim rejimidir; Boccara ve *Fransız Komünist Partisi* (FKP) için, çeşitli şekillerde ulusal kapitalizm ya da emperyalizmdir. Çok az Batı Alman teorisyen arasında toplumsal oluşumun ana nesne ve devletin de bu nesnenin temel faili olduğuna dair geniş bir konsensüs vardır. Benzer şekilde Amerikalı radikaller toplumsal birikim yapılarını inceler ve ABD’de antagonist iktidar ilişkilerini düzenlemek için karşıt sınıf, sınıflar arası ve sınıflar üstü anlaşmaların geliştirildiği üç ana alan saptarlar. Amsterdam okulu, ulusal olduğu kadar uluslararası (ya da uluslarüstü) üzerinde de yoğunlaşarak, toplumsallaştırma konularıyla da ilgilenir. Böylesi bir görüş ayrılığının kendisi bir felâket değildir, çünkü tüm bu alanların düzenlemeye ihtiyacı vardır ve, toplumsallaştırmacı bakış açısıyla, hiçbir ayrıcalıklı düzenleme alanı olamaz (*krş.* Genel Giriş). Bu anlamda, düzenleme teorisindeki çelişkiler, gerçek dünyayı yansıtır.

Çünkü düzenleme teorisyenleri için özgül düzenleme tarzlarının doğuşu, yukarıda belirtildiği gibi, kapitalist biçimde önceden kararlaştırılmış olmaktan ziyade tarihsel anlamıyla olumsaldır. Bu da düzenleme nesnelerinin tarihsel olarak oluşturulmuş tam kimliklerinde düzenlemeyi daha öne almadıklarını ve alamayacaklarını gösterir. Düzenleme, daima tarihsel olarak somuttur ve aldığı özgül biçimler düzenlemeye tâbi olan nesneleri daima değiştirir. Bu anlamda, yapısal olarak eşleşmiş ve tarihsel olarak birlikte evrimleşiyor görülebilen düzenleme tarzları ve nesnelerinde ve hiçbir *a priori* öncelikten birini diğerine uydurmaz (ya da uyduramaz). Ne genel olarak düzenleme ne de genel düzenleme vardır: Yalnızca tekil düzenleme ve düzenlemenin bütünlüğü vardır. Çünkü kapitalizmin değer biçiminin uzantıları araştırılmadan anlaşılamamasına karşın, birikimin seyri tümüyle değer biçiminin bizzat kendisi tarafından belirlenmez. Sermaye ilişkisinin özsel birliği ve genişletilmiş yeniden-üretimi, bu farklı momentlerin değer-biçimin sınırları içindeki başarılı koordinasyonuna bağlıdır ve, Bölüm 5’te gördüğümüz gibi, bunun olabilmesi için sayısız yol vardır. Dahası kapitalizm, değer-biçimi tarafından alt-belirlendiğinden, kesintisiz yeniden-üretime uyumlu olan her düzenleme tarzı, kendi özel yapısını ve dinamiğini sermaye dolaşımına verecektir. Bu da hiçbir tek ve muğlâk ‘sermaye mantığı’ olmadığını, ancak daha ziyade böyle bir mantık silsilesi olduğunu gösterir. Bu mantıkların her biri, değer-biçiminin (değişmeyen eleman olarak) ve özgül düzenle-

me tarzlarının ve birikim stratejilerinin (değişken eleman olarak) dinamik etkileşimi yoluyla belirlenir.

Açıkça çelişki içindeki bu savları yeniden ifade etmek için, düzenleme nesnelerinin hem düzenlemeden önce var olduğunu hem de düzenleme içinde ve düzenleme yoluyla oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Özgül düzenleme uygulamaları için nesne olabilecek sayısız görelî özgür ‘elemanlar’ olarak düzenlemeden önce var olurlar. Bununla birlikte, özgül bir düzenleme tarzıyla birleştirildiklerinde, o tarz içinde ‘momentlere’ dönüşür ve dolayısıyla görelî bir sabitlik elde ederler. Ama en azından bütünüyle sabitlenmiş değillerdir ve hâlâ diğer düzenleme tarzlarına eklemenebilirler. Böylece, düzenleme daima kısmî ve dengesizdir, sabitlik ile akıcılık (ya da düzenleme teorisyenleri için daha âşina ifadelerle katılık ve esneklik) arasındaki denge karmaşık ve değişkendir. Hatta, eğer düzenlemenin özneleri çok fazla akıcı ise, genişletilmiş yeniden-üretim için gereken hiçbir katı temeli yoktur; fakat, şâyet özneler çok fazla katı ise, bunun sonucunda değer yasasının yatırımları yeniden tahsis ediş sürecinin işlemesindeki problemler nedeniyle kapitalizmin kriz eğilimleri açığa çıkar. Dolayısıyla, düzenleme süreçlerinin nasıl ortaya çıktığını, etkinleştirdiğini ve diğerlerinden ziyade belirli düzenleme nesnelerinin üretilmesinde nasıl birleştirdiğini ve bunları bir kez ürettiğinde kapitalist kriz-eğilimleriyle ilgili sonuçlarını açıklamalıyız.

Düzenleme Okulundan Devlet Üzerine

Düzenleme teorisyenleri, ücret ilişkisi, rekâbet biçimleri, emisyon kalıbı, uluslararası ticarî ve finansal sistemler ve hesaplama tarzları ve bunları sürdüren davranış normlarına ek olarak, devleti de bir düzenleme tarzının unsurları arasına katarlar. Sıralanan diğer unsurlarla burada ilgilenemeyeceğim, ancak, devlete göz atmaya değer. Bununla birlikte, düzenleme yaklaşımının yaptığı devlet açıklamasının bu yaklaşımın zayıflığı olduğu – sadece eleştirenler tarafından değil savunucuları tarafından da – hızla klişeleşmektedir. Fransız teorisyenlerin duayeni Boyer bile kendi eserini devlet üzerine daha ayrıntılı bir çalışmayı içerecek ‘ikinci nesil’ bir araştırma çağrısı yaparak tamamlamıştır (Boyer 1986a: 122-5;

krş. Noel 1988). Burada, beklenebileceği gibi, asıl istisna Batı Alman çalışmasıdır, fakat bu da düzenleyici bir yargı olarak devletin rolünü aşırı vurgulama riskini beraberinde getirmektedir. Bu durumun içerdiği bazı problemleri ele alalım.

Fransız düzenleme teorisyenlerinin genel yaklaşımlarıyla ilgili anlaşıma, bir başka Fransız gözlemci Bruno Theret'in 'devleti bir üretim tarzının tüm mimarisinde özgül bir toplum düzeyi olarak ne zaman saptamaları gerektiği' yorumuyla sona erer (Theret 1988: 1). Bununla birlikte tüm alanın daha geniş bir resmi çekildiğinde, düzenlemecilerin devleti konumlandırışlarının birbiriyle ilgili üç ana teorik ögeye bağlı olduğu anlaşılabacaktır: İlk olarak, inceledikleri özgül düzenleme nesnesi(-leri); ikinci olarak, bu tür nesnelerin incelendiği özsel teorik çerçeve; ve üçüncü olarak, dönemlendirme ve konjonktürel tahliller için, bu nesneye ilişkin özgül safha ya da koşullar.

İlk olarak, kâr yasaları gibi görece olarak dar biçimde tanımlanmış ekonomik nesneler üzerine odaklanan teoriler, en iyi halde, devleti 'ideal kolektif kapitalist' olarak görme eğilimindedirler (*krş.* Bölüm 1). Bu teoriler, devlet aygıtının ve bütçenin kâr yasalarında derinlemesine üst üste örüldüğüne (GRREC-Groupe de Recherches sur la Régulation de l'Economie Capitaliste); devletin nasıl *devalorisateur universel* olarak hizmet gördüğüne (FKP-Fransız Komünist Partisi);³ ve liberal devletin düzenlemeyi, rekâbetin görülmez ve bilinçsiz eline bıraktığı, ancak, Fordist devletin büyümeyi bilinçli olarak nasıl düzenlediğine dikkat çekmektedirler (Rosier ve Dockes 1983: 204-5). Bununla birlikte, bu görüş her durumda tek yanlıdır. Öncelik, devlet biçiminden çok ekonomik işleve, diğer politikalardan çok ekonomik politikaya ve diğer mücadelelerden çok ekonomik mücadeleye verilir. Bununla birlikte, bu durum İskandinav okulu için daha az geçerlidir. Çünkü bu okulun üyeleri, temelde ekonomi politikası ve kriz yönetimiyle ilgileniyor olsalar bile, kurumsalcılık geçmişleri ve belirgin karşılaştırmalı odakları ile farklı bir yaklaşım getirirler. Farklı ulusal büyüme tarzlarının yanı sıra, farklı tiplerde politik rejimler ve politik ittifak biçimlerini de incelerler (örn. Andersson 1986; Mjøset, 1987). Fakat İskandinav okulu, henüz ne devletin

³ Bu ifade, eleştirel olarak, Theret ve Wieviorka (1978) tarafından kullanıldı.

kendisine dair sarıh bir düzenlemeci yaklaşım geliştirmiş ne de devletin sermaye için işlevselliğini sorgulamıştır.

Ücret ilişkisi (*rappor salarial*) üzerine odaklanan teoriler, toplumsal yapışmayı güvence altına almakta önemli bir etken (en önemlisi olmasa da) olarak devletin rolünü dar ekonomik müdahalenin çok ötesinde görür. Hattâ, genellikle bu rolü her yerde görme eğilimindedirler. Devletin rolü, düzenlemeyle ilgili tüm yapısal biçimlerde ve bu yapısal biçimlerin tüm beraberliklerini ya da küresel ‘meta-istikrarını’ güvence altına almak için yapılan eylemlerde görülür. Nitekim Aglietta, devletin sivil toplumun içine girdiğine ve ücret ilişkisinin bizzat kendisinin oluşturu bir unsuru olana kadar sivil toplumu sağlam bir şekilde yeniden yapılandırdığına dikkat çeker. Devlet, çeşitli yapısal düzenleme biçimlerinin yoğunlaştığı ve karşılıklı mütekabiliyetin zaman içinde idare edildiği alandır (Aglietta 1979: 32, 383; 1982, ii, viii-ix). Benzer şekilde, Boyer de ‘devletin sıklıkla ücret ilişkisinin zorunlu kurumsal biçimlerinin yayılmasında ve bazen yaratılışında bile belirleyici rol oynadığını’ savunur (Boyer 1986a: 53).

Burada iki ana problem vardır. Devletin esas rolünün düzenlemedeki gerginlikleri ve çelişkileri idare etmek olduğu varsayımı bir indirgemecilik tehlikesini barındırmaktadır, ancak birikimin genişlemesinde devletin tutumunun abartılmasının da işlevselcilik tehlikeleri vardır. Fakat böyle iddiaların benimsenmesi gerekmez. Nitekim, Noel, hem ‘tarihin rastgeleleştirilmesinden’ hem de işlevselcilikten kaçınmanın en iyi yolunun, ücret ilişkisinin üç temel faili (sermaye, emek ve devlet) arasında tarihsel olarak mevcut olumsal ilişkilerin politikanın düzenlemeci bir yaklaşım temelinde ele alınması ve bu ilişkilerin nasıl olup ta büyüme tarzlarının, devletin özgül biçimlerinin ve parti örgütünün ortak ürünü olduğunu araştırmak olduğunda ısrar etmektedir (Noel 1988). Ek olarak, ücret ilişkisi ve sınıf mücadeleleri üzerine odaklanan bu teorisyenler, devlet aygıtının kendisini ve ayırt edici *modus operandi*’sini tipik haliyle göz ardı etmektedirler. Bu, onları Breton ve Levasseur (1989: 2-5) tarafından yöneltilen devleti bir ‘*etat du travail*’e, yani, ‘işlevleri ücret ilişkisini yeniden-üretmekte ve üretim ve tüketim normlarını toplum-sallaştırmadaki rolüyle sınırlanan bir devlete’ indirgeme eğiliminde olduklarına dair suçlamalara karşı savunmasız kılar. Dolayısıyla, devletin

‘antroponomik düzenlemedeki’ rolünü, liberal-demokratik kurumların ve hakların düzenleme üzerindeki etkisini ve uluslararasılaştırmanın tüm hızıyla sürdüğü şartlarda, devletin ulusal temellerinin yol açtığı problemleri ihmal ettikleri suçlamaları devam eder.

Daha geniş bir odağı benimseyen diğer çalışmalar, devleti ücret ilişkisinin çok ötesine uzanan bir sınıfsal uzlaşmanın kurumsal cisimleşmesi olarak kabul ederler. Parizyen teorisyenlere (özellikle Delorme, Andre ve Lipietz) ek olarak, burada Batı Alman, radikal Amerikan ve Amsterdam okullarını da sayabiliriz. Dolayısıyla Delorme ve Andre, Fransız kamu harcamalarının hem üretici güçlerin toplumsallaşmasından nasıl etkilendiği hem de dışsal ve askerî faktörlerin etkisinin özgül sınıfsal uzlaşmaları nasıl yansıttığını ve sağlamlaştırdığını göstermişlerdir (1982). Benzer şekilde, Batı Alman teorisyenler, aktif olarak bir iktidar bloğunun oluşturulmasında ve hegemonik bir yapı olarak özgül birikim stratejilerinin ve toplumsallaştırma biçimlerinin güvenceye alınmasında devletin rolü üzerine odaklanırlar. Amerikan radikalleri, devleti tümüyle dört mutabakat çerçevesinde değerlendirirler: Emek-sermaye, vatandaş, uluslararasılık ve yerel rekâbet. Demokratik devletin sermaye mantığı ve vatandaşlık mantığı arasında bir çatışma alanı olduğunu da vurgularlar (örn. Bowles ve Gintis 1982; aynı nokta Breton ve Levasseur tarafından da vurgulanmıştır 1989). Ve Amsterdam okulu, ülke içinde kapsamlı bir denetim kavramı uygulama ve uluslar-üstü kavramlar için bir yansıtıcı olma ya da bu kavramların nüfuz etmelerini önlenmesindeki fren görevi konularında devletin merkeziliğini vurgular (örn. van der Pijl 1984, 1988; Holman 1987-8). Bu yaklaşımlar sıklıkla sınıf mücadelesini ve sermayenin bir ya da diğer fraksiyonunun hegemonik rolünü vurgularken, devlete en azından bu mücadeleyi oluşturma ve idare etmede anahtar bir rol verilir.

Son olarak, bazı teorisyenler küresel rejimlerin düzenlenmesi üzerine odaklanmışlardır. Burada devlete atfedilen rol, yoğun biçimde uluslararası birlik konularına nazaran ekonomik konulara ne kadar ağırlık verildiğine bağlıdır. Dolayısıyla, Fordizmin yayılmasıyla ilgilenen bazı çalışmalar, çeşitli biçimlerde çok uluslular, ticaret ilişkileri ve farklı büyüme tarzları arasında oluşan ve birlikte evrilen tamamlayıcılara odaklanmışlardır. Uluslararası rejimin bir bütün olarak birliğiyle daha fazla ilgi-

li olanlar ise, uluslararası rejimi tanımlama ve yönetme konusunda hâkimiyet kurmuş olanların ya da hegemonik devletlerin rolünü vurgulamışlardır. Amsterdam Okulu tarafından uluslararası düzenin şekillendirilmesinde uluslarüstü burjuvazinin rolü de vurgulanmıştır.

İkinci olarak, farklı özlü teorik çerçeveler de düzenlemecilerin devlete yaklaşımını etkiler. Başlıca Kaldor ve Keynes'ten ilham alan ve dolayısıyla savaş sonrası ekonomik büyüme ya da ekonomi yönetimi üzerine odaklanan açıklamalar, devletin rolünü bir ekonomik yönetim faili ya da aracı rolüne indirgeme eğilimindedirler. Ekonomik ve politik iş çevreleri gibi Kaleckci temaların hâkim olduğu yerlerde, paylaşım mücadeleleri ve devletin, kâr sağlayıp talep yaratarak birikimin devam edebilmesi için güçler dengesini yönettiği farz edildiğinden sınıf mücadelesi büyük oranda yeni-Ricardocu terimler getirir. Bazı Marksist tahliller, özellikle devlet tekelci kapitalizm geleneğine bağlı olanlar, işlevsel sermaye mantığına ve/veya devletin indirgemeci sınıf-teorik tahlillerine doğru eğilim gösterirler. Ve Gramscici gelenekten ve/veya Batı Alman biçim-analitik yaklaşımdan daha fazla ilham alan bazı yaklaşımlar ise, güçler dengesinin devlet biçimleri ve politik bölgenin *suis generis* dinamiği tarafından üst-belirlendiği devlet-merkezliliğin ağır bastığı bir tahlili öne çıkarırlar.

Üçüncü olarak, sermaye ilişkisinin dönemselleştirilmesi, devlete ne kadar ağırlık verildiğini de etkiler. Bunun, hem seküler hem de konjonktürel yönleri vardır. Dolayısıyla, uzun dönemli öğrenciler, devletin faaliyetlerinin kapitalizmin liberal, rekâbetçi aşamasından beri genişlediğini ve yoğunlaştığını savunurlar. Bu, Fordist düzenleme tarzı ya da BTY (birikimin toplumsal yapısı) ile yoğun rejimler hakkındaki çalışmalar kadar devlet tekelci kapitalizm tahlillerinde de görülebilir. Sermayenin giderek büyüyen uluslarüstü hali, devletin rolündeki kaymalarla da ilgilidir. Daha konjonktürel çalışmalar, devletin rolünün kendi *içindeki* krizlerden ziyade düzenleme tarzı *krizlerinde* daha geniş olacağını savunmaktadır. Devletin kendi içindeki krizler, istikrarlı bir düzenleme tarzının *varoluş tarzının* bir parçası olarak görülebilir (*krş.* Overbeek 1989: 25) ve daha sonra kurulu bir rutin izleyen devlet müdahalesi ya da dairesel hareketlere, kısa dönem istikrarsızlıklara ya da rastgele ekonomik dalgalanmalara tepki olarak adım adım çeşitlilik gösterir. Fakat bir dönemden diğ-

rine kriz dolu bir geçiş sırasında, devlet, yeni tarz ile uyumlu müdahale biçimlerine geri çekilmeden önce, düzenleme tarzının yeniden-yapılandırılmasında daha gelişmiş bir rol oynamalıdır (*krş.* Jessop 1983c). Delorme ve Andre'nin Fransa'daki kamu harcamalarının evrimi hakkındaki öncü çalışması bu vurguları birleştirir: hem liberal aşamadan *etat insere*'e [yerleştirilmiş devlet] kaymanın seküler bir açıklamasını hem de dalgalanmaya, kısa dönemli koşullara tepki olarak harcamalardaki kaymaların konjonktürel bir açıklamasını sağlar (Delorme ve Andre 1982).

Kısaca, düzenleme tarzlarından asla uzak olamayacak olan devlet gibi, gerçekte düzenleme çalışmasından da uzak değildir. Fakat rolü, hâlâ geniş oranda ihmal edilmekte ya da çarpıtılmaktadır. Bunun başlıca nedeni, yaklaşımın bizzat kendisinin düzensiz gelişimidir. Çoğu teorisyen tarafından devlet, ya kolaylıkla kendi düzenleme açıklamalarının içine yerleştirilir ya/ya da düzenlemenin gerçekleşmesi için kullanılan yapısal biçimlerin genel bir açıklamasının altına konulur. Düzenlemeciler çok az istisna dışında, ekonomik bölgeyle ilgili yeni ve radikal yaklaşımlarını tahkim etmek için devletin mevcut açıklamasını benimsemişlerdir. Gerçekte ne devletin kendisine aynı yaklaşımı uygulamışlardır ne de daha yeterli devlet teorileriyle bütünleştirmeye çalışmışlardır.

Fakat, eğer bu yaklaşım ciddiye alınacak olursa, ekonomi için olduğu kadar devlet için de geçerli olmalıdır. Her şeyden başka, üç nokta tamamen belirgin olmalıdır. İlk olarak devlet, ne işlevleri ekonomik yeniden-üretimin zorunlulukları tarafından son yargıda belirlenen ideal kolektif bir kapitalisttir ne de çoğulcu güçlerin basit bir paralelogramıdır. Devleti, işlevleri sermaye için hayli problem çıkarıcı olan yapısal biçimler, kurumlar ve örgütler topluluğu olarak görmek daha iyidir. İkinci olarak, devletin birliği, birikimin değer-biçimi düzeyinde alt-belirlendiği gibi, devlet biçim(ler)i düzeyinde alt-belirlenmiştir. Dolayısıyla, eğer sermaye dolaşımına kesin bir özlü birlik vermek için birikim stratejileri gerekiyorsa, verili bir devlete bir ölçüde içsel birlik sağlamak ve eylemlerine rehberlik etmek için de devlet projelerine ihtiyaç vardır. Ve üçüncü olarak, sermaye birikimi için gerekli koşulları güvence altına almak ya da istikrarsız bir uzlaşma dengesini idare etmek, sadece karmaşık bir araçlar ve politikalar dizisini değil, bir konsensüsün inşa edilmesini ve zor aracılığıyla sağlanacak destek için sürekli mücadeleyi de gerektirir.

O zaman, bu üç noktayı bir araya getirirsek, devletin kendisi, karmaşık bir kurumlar, ağlar, süreçler, hesaplama tarzları ve normlar topluluğuy- la, bunların birleşik stratejik davranış kalıpları olarak görülebilir.

Tüm bunlar, devletin sermaye ilişkisi ne zaman ihtiyaç duyarsa sah- neye çıkarılacak düzenleyici bir *deus ex machina* [makinadaki tanrı], olarak görülemeyeceğini gösterir. Bunun yerine, devletin kendisi bir dü- zenlemenin faili olduğu kadar nesnesi de olmalıdır. Bununla birlikte, bi- çimsel unsurların listesi aynı olabilirken, ilgili tikel unsurlar, bu unsurla- rın özsel eklemlenmeleri ve *modus operandi*'leri tıpkı özgül güçlerle ol- duğu gibi açık biçimde farklı olacaktır. Politik alana *görelî özerkliği*ni veren işte budur ve politikanın yalnızca 'yoğunlaştırılmış ekonomiler' olarak görülemeyeceği anlamına gelir. Hattâ, düzenleme üzerine daha yeni çalışmalar, devletin parçalı yapısının ekonomi idaresi ve kriz-çözme kapasitesini nasıl etkilediğini ve, buna tezat biçimde, *suis generis* dina- miğinin ve kurumsallaşmış uzlaşmanın yapısal mirasının devletin kesin bir âtil gücü olduğu anlamına geldiğini vurgulamıştır (Delorme ve And- re 1982; Delorme 1987; Baulant 1988).

Devlet hakkında Düzenlemeci bir Yaklaşım

Devlete dair düzenlemeci bir yaklaşım, devleti bir meta ya da ücret iliş- kisi olarak kabul eder: yani, kesin biçimi olumsal olan ve bizzat kendisi düzenlemeye gerek duyan kapitalist düzenin değişmez elemanı olarak. Düzenleme teorisyenleri, çalışmalarında birçok ipucu olmasına rağmen, bu sorunla doğrudan uğraşmamışlardır. O zaman bırakın bir devlet te- orisyeni bunları temel alarak bazı varsayımlar önersin. Dört konu hayati önemde görünmektedir: (a) hayati bir yargı ya da düzenleme alanı ola- rak bizahiti devletin yönetimiyle ilgili problemler; (b) devlet sistemine kazınmış olan düzenlemeye özgü stratejik seçicilik; (c) özgül düzenleme nesneleri oluşturma ve yeniden-üretme konusunda devlet yapılarının ve faaliyetlerinin rolü; ve (d) verili bir düzenleme tarzını yenileme, sürdür- me ya da dönüştürme mücadele(ler)inde devlet ve devlet iktidarına kar- şı farklı toplumsal güçlerin benimsediği stratejiler. Her özellik ile kısaca ilgileneceğim.

İlk olarak devlet, tamamen oluşmuş, içsel olarak uyumlu, örgütsel olarak saf ve operasyonel olarak kapalı bir sistem olarak değil, ama gelişen, çelişen, melez ve görece açık bir sistem olarak var olur. Dolayısıyla kurumsal bir topluluk *olarak* devlette hiçbir şekilde özsel olarak içkin bir birlik olamaz: Devletin (daima görelî) birliği, özgül operasyonel süreçler, koordinasyon araçları ve rehberlik amaçları yoluyla devlet sisteminin kendi içinde yaratılmalıdır. Bu ‘aygıt birliğinin’ iki özelliği vardır: (a) Devlet ve diğer kurumsal düzenler arasında net ‘sınırlar’ ya da hudut ihtiyacı; ve (b) devletin bu sınırlar içinde görelî birliği. Ek olarak, devlet, daha geniş toplumun içinde sadece onun bir parçası olarak var olan ‘hayali toplumun’ çıkarlarını daha ileri götürmekten de sorumlu tutulur. Düzenlemeciler, bu durumu devletin kurumsallaşmış uzlaşmasının yoğunlaşması temelinde ve/veya hegemonik projeler, geniş kapsamlı denetim kavramları, sermaye–vatandaş anlaşmaları ya da benzer projeler temelinde incelemişlerdir. Kesin terimler bir yana, çıkarlarının ve toplumsal yapışmanın devlet tarafından yönetildiği bir ‘hayali toplumun’ tanımlanması gerektiğini kabul etmektedirler. Bir içsel birlik önlemi ve görece uzlaşmaya bağlı hegemonik proje (kendisine karşılık gelen toplumsal tabanı ile birlikte) olmaksızın, devlet, birikim rejimi için gerekli politik koşulları etkin biçimde güvence altına alamaz.

İkinci olarak, bu bağlamda, stratejik seçicilik, verili bir devlet sistemi içine kazılı olan politik sınıf hâkimiyeti biçimi olarak tanımlanabilir. Bu da devletin kollarının, aygıtlarının ve kurumlarının özgül konfigürasyonu, bu kol, aygıt ve kurumların özgül güçleri ve faaliyet imtiyazları, özgül görelî özerklikleri ve kurumsal birlikleri ve de özgül hâkimiyet ve itaat kalıpları temelinde anlaşılmalıdır. Bu özellikler, kapitalist devlet tipinin genel biçimini (ekonomik değer biçme uzamından kurumsal ayrımında) aşırı belirler ve özgül bir yapısal ve/veya stratejik seçicilik sistemi üretir. Bu da demektir ki devlet, tüm toplumsal güçler için eşit oranda erişilebilir değildir, tüm stratejiler tarafından aynı derecede denetlenemez ya da karşı konulamaz ve tüm amaçlar için eşit düzeyde kullanılamaz. Farklı politik rejimler, kaçınılmaz olarak bazı güçlerin erişimini, bazı stratejilerin davranışını ve bazı hedeflerin izlenmesini diğerlerine tercih ederler.

Kısaca, istikrarlı bir düzenleme tarzının zorunlu bir özelliği, kendisi-

ne karşılık gelen politik biçime kazılı olan yapısal ve stratejik seçiciliktir. İlginç biçimde, bu kavram, devlet üzerine Parizyen fikirlerde kurumsallaşmış uzlaşmanın kurumsal parçalanmış bir sistemi olarak, zımnen ve ön teorik olsa da, var gibi görünmektedir. Özellikle Delorme ve Andre, devletle en çok ilgilenmiş olan iki Parisli teorisyen, devlet politikalarının başarısının devletin kendi kurumsal matrisine nasıl bağlı olduğunu ve bu matrisin orta- ve makro- düzeylerde ekonomik yapılara eklemelendiği yolları da ele almışlardır (*krş.* Delorme ve Andre 1982; Delorme 1987).

Üçüncü olarak, gelişen farklı düzenleme nesneleri olduğundan, farklı uzamlar ya da araçlar önemli olabilir. Devletin rolünün göreceli önemi, düzenleme nesneleri ile değişiklik gösterir ve hattâ, faaliyetlerinin bizzat kendileri, farklı düzenleme tarzları üzerinde büyük etkisi olan bir mücadele odağıdır. Bu, devletin ulusal ekonomik uzamla yakın bağları nedeniyle özellikle önemlidir ve uluslararasılaştırmanın yeni düzenleme biçimleri gerektireceği anlamına gelmektedir. Bu problemler silsilesi ile baş etmenin en iyi yolu, özgül ulusal büyüme tarzları ve bunların ilişkilendirildikleri tarihsel bloklar temelinde ilerlemektir.

Bu tür bir yaklaşım, Lipietz'in çalışmasında görülebilir. Lipietz, bir gelişme modelinin (ya da, alternatif olarak, bir büyüme tarzının), teknolojik bir paradigmanın, bir birikim rejiminin ve bir düzenleme tarzının tutarlı ve istikrarlı bileşimine bağlı olduğuna dikkat çeker. Lipietz, 'birikim rejiminin, düzenleme tarzının bir endüstrileşme modeli temelinde işleminin *makro-ekonomik* sonucu olarak ortaya çıkacağını' ekler (Lipietz 1986a: 14). Bu tahlil Lipietz'in hegemonik sistemler hakkındaki görüşü ile bağlantılıdır: Bunlar 'bir birikim rejiminin yeniden-üretimini yönlendiren bir düzenleme tarzı, bu düzenleme tarzının garantörü olan bir hegemonik blok ve bu bloğun maddi varlığının temelini oluşturan bir birikim rejimi' arasında üçlü bir ilişki oluşturur (Lipietz 1985b: 11). Bu, Gramsci'nin hegemonyanın 'kararlı ekonomik çekirdeğine' vurgusunu hatırlatmaktadır; fakat Lipietz, özgül bir düzenleme tarzının bu maddi temel ve hegemonik blok arasındaki iki yönlü arabulucu rolüne dikkat çekerek Gramsci'den öteye geçer. Dahası, bu üçgenin tutarlılığının *kurumsallaşmış uzlaşmaları* belirginleştiren *yapısal biçimlerde* nasıl somutlaştığını tanımlarken de Lipietz, bu bağlamdaki merkezî biçimin devlet ol-

duğunu savunur. Çünkü devlet hem orijinal, ilk modeldir hem de diğer yapısal biçimlerin en büyük garantörüdür (Lipietz 1985b: 11).

Düzenlemeci bir devlet teorisi için dördüncü önemli konu, düzenlemenin nesnelerini özneleri kadar çok ilgilendirmez. Verili bir düzenleme tarzını yenileme, sürdürme ya da dönüştürme mücadelesinde(-lerinde) devlet ve devlet iktidarına karşı hangi toplumsal güçlerce hangi stratejiler belirlenmektedir? Bu soru, soyut temelde anlamlı biçimde cevaplanamaz: İşe karışan özgül güçleri ve stratejileri belirlemeden sınıf mücadelesine yapılan atıflar, sadece bir gösteri olacaktır. Faillerin belirlenmesindeki başarısızlık doğrudan sınıf (ya da diğer faillerin) indirgemeciliğine yöneltecek ve izlenmeleri için gerekli mekanizmaları ve güçleri belirlemeden stratejilere yapılacak atıf da aynı derecede kısırdır, çünkü hem failleri hem de gerçekleşmesi için araçları olmayan bir strateji, sadece boş vaatlerden biraz fazlasıdır.

Hattâ, somut faillere ve stratejilere atıf yapılana kadar, yapısal etkenler, tahlilcinin niyeti ne olursa olsun muhtemelen aşırı-belirlenecektir (*krş.* Migliaro ve Misuraca 1982: 80). Dolayısıyla, düzenlemeci çalışmalar, devlet ve ekonomik kategoriler arasındaki yapısal ilişkilere odaklanmış ve toplumsal güçlerin stratejik davranışlarında ve rutin faaliyetlerinde ve bu davranış ve faaliyetler yoluyla nasıl dolayımlandıklarına çok az ilgi gösterir.

Bourdieu'nün bir düzenleme tarzını sürdürebilecek değerler, normlar ve rutinlerin bireysel davranışta nasıl içselleştirilebileceğini göstermek için kullandığı 'habitus' kavramında olduğu gibi Parizyen teoride de kesinlikle kavramlara bazı davranışsal referanslar verilmektedir (örn. Lipietz 1986a). Fakat, Demirovic'in (1988) gösterdiği gibi, yalnızca bu referanslar davranışsal değil, 'habitus' kavramı da düzenleme teorisinin genel atılımı ile teorik olarak uyumsuzdur. Lipietz'in yanı sıra Delorme ve Andre tarafından da tercih edilen bir diğer Parizyen çözüm önerisi, devletin sınıf uzlaşmasını kurumsallaştırmadaki rolüyle ilgilidir. Fakat bu da tatmin edici değildir. Çünkü bize devletin bir düzenleme tarzına ait çeşitli yapısal biçimleri nasıl garanti altına aldığını ya da devam eden yenden-üretiminin yararına uzlaşmaları nasıl kurumsallaştırdığını söylemez. Ve daha genel olarak, Birgit Mahnkopf'un Parizyen düzenleme teorisi eleştirisinde gösterdiği gibi, Fordizm krizinin toplumsal boyutlarını ele

almada ve dolayısıyla post-Fordist bir geleceğin inşa edilmesin için gereken alternatif strateji önerilerinde bunları göz önünde bulundurma konusunda ciddi bir başarısızlık vardır (Mahnkopf 1988).

Yalnızca Batı Alman düzenlemecileri fail konusuna çok önem vermişlerdir ve, ilginç biçimde, çözümleri Gramsci'nin çözümleriyle benzerdir. Çünkü Gramsci, tarihsel bir bloğun oluşumunun ve pekiştirilmesinin 'parti ruhunun' gelişmesine bağlı olduğunu savunmaktadır. Haeusler ve Hirsch, parti sisteminin devlet ve toplumdaki bireyler ve kurumlar arasındaki dolayımınmada anahtar rol oynadığını savunmaktadır. Parti sisteminin düzenleyici kurumlar kompleksi arasındaki özel işlevi, toplumda birçok çoğulcu, karşıt çıkarları oluşturmak, ifade etmek, yönetmek, süzgeçten geçirmek ve bir araya toplamaktır. Seçim rekâbetinin baskıları, ana partileri toplumsal bütünleşmeyi tehlikeye atabilecek zıtlıkların içini boşaltmaya ve etkisizleştirmeye teşvik eder ve toplumsal kırılma çizgilerinin temel hatlarında birbirini kesen konular etrafındaki desteği kutuplaştıracak politikalar ve projeler etrafındaki desteği seferber etmeye çalışma konusunda cesaretlendirir. Bu şekilde hükümet partileri, toplumsal yeniden-üretimle ilgili görece olarak uyumlu devlet eylemlerini hem kolaylaştırır hem de yasallaştırır. Bu çerçevedeki stratejik kapasiteleri, işletmeler, çıkar grupları, kiliseler, kitle iletişim araçları ve diğer kamusal organlar tarafından işgal edilen çoğulcu politik sahneye görece açıklıklarında olduğu kadar parti örgütlerinin (farklı kanatları ve yerel şubeleriyle) içsel heterojenliğinde de kök salmıştır (Haeusler ve Hirsch 1987: 665-7). Haeusler ve Hirsch her düzenleme tarzına karşılık düşen bir parti sistemi biçimi olduğunu ve bu düzenleme tarzındaki bir krize hem önde gelen parti içinde hem de parti sisteminin doğasındaki krizlerin eşlik edeceğini ima ederler.

Benzer görüşler, Parizyen gelenek içinde de vardır. Aglietta ve Brender, düzenleme tarzlarının kolektif sınıf failleri arasında bir güç dengesini kurumsallaştırdığını savunur: Böylece, var olan yapısal biçimler bir organik kriz ile yüz yüze kaldıklarında, bu, yerleşik sınıf örgütlerini de etkileyecektir. Yapısal biçimler, düzenleme tarzıyla bütünleştirilerek uzlaştırılırlar ve böylece yeni sınıf çıkarlarını ve/veya yeni düzenleyici biçimleri temsil etmekte zorlanırlar. Dolayısıyla, 'yeni kolektif öznelerin' (krş. Gramsci'den 'yeni kolektif iradeler' üzerine) gelişiminin, yeni dü-

zenleme tarzları geliştirmeye de bulaşması gerekmektedir (Aglietta ve Brender 1984: 21-2, 162-5, 209-10). Benzer şekilde, Noel, politik partilerin de, tipik olarak kurumsal ve örgütsel ataletle geciktirilmiş olsa da, gelişen bir düzenleme tarzı için tercih edilir yeni ‘zımni anlaşmaları’ pekiştiren politik yeniden düzenlemeleri üretmede anahtar rolü olduğunu savunmaktadır (Noel 1988: 19, 23-5).

Politik partiler hakkındaki bu tartışmaların ilginçliğine karşın, verili bir düzenleme tarzını güçlendirip sürdüren normları, hesaplama tarzlarını ve süreçleri geliştirmede bürokratların ve partisiz entelektüellerin rolünü göz ardı etmemeliyiz. Gramsci, Ford döneminde fabrikada hegemonyanın nasıl temellendirilebildiğine ve kısmî düzenleme tarzlarının ve özgül düzenleyici süreçlerin dolayımlandığı birçok başka saha olduğuna zaten dikkat çekmişti. Daha yakın zamanlarda, Roland Roth ve Margit Mayer gibi yazarlar, yeni toplumsal hareketlerin bir düzenleme tarzında sadece kriz failleri ve aktarıcıları olarak değil, yeni bir düzenleme tarzı için uygun olası yapısal biçimler, normlar ve stratejilerde öncülük etmek için kullanışlı toplumsal deney alanları olarak da nasıl iş görebildiklerini göstermiştir (Roth 1987; *krş.* Hirsch ve Roth 1987; Mayer 1987, 1988). Fakat, asıl genel konu, yani, düzenleme dolayımlanması özgül toplumsal pratikler ve güçler içinde ve bu pratik ve güçler boyunca incelenmedikçe, düzenlemenin ya açıklanmamış olacağı ya da ‘spekülatif’ yapısalcı kategorilere göre açıklanmış olacağı konusu hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Ara Değerlendirmeler

Düzenleme yaklaşımı, kapitalist ekonomik dinamik üzerine çalışmaların geniş bir kesimini kucaklamaktadır ve bunu ekonomik indirgemeci bir tavırdan çok uzak bir bakış açısı ile yapmaktadır. Sermaye dolaşımına dolan, destek olan ve çevreleyen toplumsal koşulları araştırırken de, ekonominin geniş kapsamlı bir tanımını yapmaktadır. Gramsci, hegemonyanın devlet içinde ve devlet yoluyla örgütlenme yollarını tartışırken ‘integral devlet’ (*lo stato integrale*) kavramını kullanmış ve bunu, ‘politik toplum + sivil toplum’ olarak tanımlamıştır Gramsci 1971). Düzenleme yaklaşımı, analog, ancak zımni, bir kavramla: yani ‘integral ekonomi’

kavramıyla çalışır görünmektedir.⁴ Sanırım, bu durum, bu anlamda, en iyi şekilde Gramsci'nin gözlemlerinden bir diğeri ile anlaşılabilir: hegemonyanın, 'kararlı bir ekonomik çekirdeğe' ihtiyacı vardır. Çünkü Gramsci'nin ve düzenlemecilerin çalışmalarının ileri sürdüğü, 'temel' ve 'üstyapı' ya da 'devlet' ve 'sivil toplum' gibi ayrımlar özde analitiktir. Bununla birlikte, bu ayrımlar, gerçek toplumlarda, genellikle birbirleriyle yakından bağlantılıdır.

Hattâ, bu bağlantılar öyle yakın olabilir ki 'tarihsel bir blok' oluştururlar. Böyle bir blok, – kesin sınırlar içinde – hegemonik liderliğe de açık olan karmaşık eş-evrimsel bir süreçteki çeşitli unsurlarının yapısal eşleşmesi yoluyla oluşturulur. Fakat, düzenleme teorisyenlerinin de vurguladığı gibi, bu tür bloklar içkin olarak imkânsız ve sonsuz olarak geçicidirler. Üzerinde yükseldikleri ve güçlendirildikleri kesin toplumsal zeminin kendisi asla önceden tanımlanmamıştır ve her zaman tartışmaya açıktır. Bu anlamda, sonuçtaki 'toplumsal etkiler' de kesin değildir ve 'toplumsallaştırma' mücadelelerinde bazı duraklamalar olabilir. Bu mücadeleler birçok farklı cephede olmaktadır ve tipik şekilde birçok farklı projeye yönelenmektedir. Düzenleme teorisyenleri, 'toplumsallaştırma'nın yalnızca bir olası (ancak önemli) eksenini incelemişlerdir ve birikim stratejilerini başarılı bir şekilde izlemenin önündeki en güçlü engellerden bazılarını göz ardı etmişlerdir.

Otopietik, Politika ve Devlet

Bu engeller ve dolayısıyla toplumsallaştırmanın sorunları hakkında farklı bir görüş, *autopoiesis* [kendi kendini yeniden-üretim] tahlillerinden harmanlanabilir. Autopoiesis, belli bir tip sistemin⁵ malıdır ve kısaca radikal bir özerklik koşulu olarak tanımlanabilir. Söz konusu sistem, ken-

⁴ 'Ekonomik toplum + integral devlet' oluncaya dek analog bir tanım önermeye tereddüt ediyorum; fakat fikrin özü, yukarıda bahsedilen, Lipietz'in birikim rejimi, hegemonik blok ve düzenleme tarzı arasındaki üç köşeli ilişki açıklamasında yakalanmıştır.

⁵ Kelimenin tam anlamıyla, *autopoietist* tahlillerle aralarında çok sıklıkla ilişki kurulan yapısalcı epistemolojiye göre, *autopoietik* ve *allopoiesis* [sistemin kendisinden başka bir şey ürettiği süreç] gözlemcilerin, araştırmalarının amacı ve benimsedikleri tikel bakış açısına bağlı olarak sistemlere atfedebilecekleri özelliklerdir.

di sınırlarını çevresine göre tanımlarken, kendi birleştirici çalıştırma yasalarını geliştirirken, kendi programlarını uygularken, kapalı bir devrede kendi unsurlarını yeniden-üretirken⁶ ve kendi eylem yasalarına uyarken ortaya çıkar. Bir sistem ‘kendini yeniden-üretimsel kalkış’ diyebileceğimiz şeyi başarır, çalışması artık dışarıdan kontrol edilemez. Otopietik toplum teorisyenleri, modern toplumların işlevsel hatlar boyunca bu tür bir sürü sistem gördüğünü ve dolayısıyla o kadar farklılaştıklarını ve çok merkezli hale geldiklerini, öyle ki çeşitli etkileşimlerinin, örgütlerinin ve kurumlarının tümünü koordine edecek hiçbir merkezin olamayacağını savunmaktadırlar. Toplumsal gelişmeyi, Marksistlerin *izniyle*, ‘son yargıda’ belirleyebilecek işlevsel olarak hâkim, tek bir sistem de yoktur. Dolayısıyla, üst bir sistem tarafından ‘kontrol’ söz konusu olamaz ve farklı kendi kendini yeniden-üreten sistemler arasında, eğer varsa, uyumluluk, kör eş-evrimleşmenin ya da, en iyi haliyle, farklı iç hukuklarını dikkate alan özgül toplumsal rehberlik biçimlerinin ürünü olmalıdır.

Daha önce Bölüm 3’te yer almış terimleri kullanarak, ‘*otopietik*’ sistemlerin oldukça tipik olduklarını görebiliriz. Önemsiz girdi-çıktı makineleri gibi çalışmazlar; çevresel değişikliklere tepkilerini belirleyen daha geniş bir denetim yapısına entegre değildirler; ve diğer sistemler için belirli bir işlev görmeye yazgılı değildirler. Çevre, en fazla, kendi belirlenmiş süreçlerine göre tepki gösterdikleri rahatsız edici ve/veya potansiyel olarak yıkıcı değişikliklerin kaynağı olarak işlev görür. Bu şekilde tetiklenmiş herhangi bir içsel faaliyet ya da yeniden yapılanma, – çevresel değişikliklerin bir sistemin kendini koruma kapasitesini aşıp sistemi çözecek derecede karıştırıcı olduğu noktaya kadar – daima kendi temel örgütsel biçimlerini koruma çabalarıyla idare edilir.⁷ Hattâ, bu, radikal

⁶ Bunun olması için çevresinden çekilen ham maddeler ya da enerjinin sistemin iç devrelerine girmeden önce dönüştürülmeleri yeterlidir: kendi kendini yeniden-üreten bir sistem kendine yeterli bir sistem değildir. Hukuktan bir örnek verelim. Yasa harici normlar, yasal geçerlilik kazanabilmek için yasal sistem içinde dönüştürülmelidir; ve, yasal normlar hukuk harici sistemlerin hesaplamasına girdiği sürece de öyle yaparlar çünkü yasa harici kriterlere göre konuyla ilgili kabul edilirler (ahlâkî sonuçlar, ekonomik maliyet ya da itaatin seçimle ilgili yansımaları gibi).

⁷ O zaman bile bazı autopoietik sistemler kendini ikâme eder: İşlevleri o kadar önemlidir ki herhangi bir çöküşü benzer bir sistemin oluşumu takip eder. Buna normal pazar-

özerkliklerinin olası bir önlemidir: içsel yeniden örgütlenmelerinde hiçbir dışsal denetim yoktur ve tek içsel kısıtlama *otopietik* amacdır. Bu derecede özerkliğin bulunduğu yerlerde söz konusu sistem(ler), kendi(leri)nin kendi kendine yeniden-üretim(ler)inin çevredeki değişikliklerle ontogenetik, yapısal eşleşmesinden başka hiçbir yolla çevreyle ilişkilendirilmez.

Bu bağlamda, kendi kendini yeniden-üretimci teorisyenler, farklı alt-sistemlerin kendi işlevsel özerkliğini kurduğu ve kendilerini kendi faaliyetleri yoluyla yeniden-ürettiği özgül kodları ve mekanizmaları araştırır- lar. Kendi kendini yeniden-üretim teorisyenlerinin aklında ne olduğunu göstermek için dört örnek verilebilir: Modern ekonomi, kendi kendini sürdüregelen bir ödemeler sistemi olarak; modern hukuk, yasal olarak bağlayıcı yasal kararların kendini sınırlayan ve kendini düzenleyen bir sistem olarak; politik sistem, daha fazla politik tartışmayı doğuran, kolektif olarak bağlayıcı kararlar sistemi olarak; ve refah devleti de, refah sisteminin kendi içinde tanımlanan ve izlenen refah ihtiyaçlarının karşılanması olarak görülür. Bu ve diğer sistemler bir kez kendi kendini yeniden-üretim hareketine ulaştıklarında, yalnızca kendi koşullarına göre tanımlanmış problemlere tepki gösterirler ve kendilerine diğer kodlarla yapılan talepler ilgisiz görülerek reddedilir ya da rahatsız edilen sistemin kendisinin uygun gördüğü şekilde kaçınılacak baş belâları olarak ele alınırlar. İşlevsel özerklik üzerine yapılan bu vurgu, farklı alt-sistemler arasındaki birbirine bağımlılıkları dışlamaz. Fakat her alt-sistem kendi işlevsel özerkliğini, kendi işletim kodları olduğu, bunları uygulamak için yeterli zamanı bulunduğu, aralarında seçim yapabileceği rakip taleplerle karşı karşıya kaldığı ve her durumda özgül faaliyetlerini sürekli olarak gerekçelendirmek ihtiyacı duymadan sürdürmek için gerekli toplumsal güven ve genel meşruluğa sahip olduğu sürece devam ettirebilir (*otopietik* teoriler üzerine, bkz. Luhmann 1982a, 1984d, 1986; Teubner 1984a; ve, bir eleştiri için bkz. Jessop 1987b).

Otopietik literatürünün ana temalarının bu küçük taslak çizimleri ile donatıldıktan sonra, şimdi uygulamalarına geçebiliriz. Hâlihazırda, eko-

nomi, aşk, bilim, din, hukuk, sanat, sağlık, tıp ve etik kadar çeşitli sistemlerde *otopietis* konusunda birçok çalışma vardır (Bu çalışmaların çoğu Luhmann'ın kendisi tarafından yazılmıştır; diğer önde gelen teorisyenler Baecker, Teubner ve Willke'dir: *bkz.* Genel Bibliyografya). Burada, şimdi ilgilendiğimiz konularla ilgili iki alan üzerine yoğunlaşacağım. Bunlar: ilk önce, politika ve devlet hakkında *otopietik* görüşler; ve, ikinci olarak, çok-merkezli toplumlarda radikal biçimde özerk sistemlerin 'yapısal eşleşme' açıklamaları.

Politik Sistemde Otopoietik

Luhmann, politik sistemin özünde iktidar hakkındaki iletişimleri ve bunların kolektif bağlayıcı kararlar almakta ve uygulamaktaki kullanımını içerdiğini savunur (Luhmann 1968: 104-5; 1981a: 113, 120-4). Bu tür kararlar, yalnızca politik sistem içinde üretilir (bu da daha geniş toplumda politik sistemin genel 'işlevinin'⁸ bu olduğunu gösterir) ve politika harici sistemler ya da güçler için değerleri ne olursa olsun bu kararlar, söz konusu sistemin doğası ve uygulamaları ile yazılırlar. Politik sistemin kendi doğası toplumsallaştırma biçimlerindeki değişiklikleri yansıtır. Örneğin, coğrafî olarak sınırları belirlenmiş bir merkezi ve dış yüzeyi olan toplumlarda politika genellikle merkezde yoğunlaşmıştır. Benzer şekilde, politika, katmanlaşmış toplumlarda, toplumsal düzenin doruk noktasında duran hâkim bir iktidar biçimini alabilir. Fakat, çağdaş, işlevsel olarak farklılaştırılmış toplumlarda politik sistem, diğerleri arasında tek bir sistemdir (uzamsal olarak yayılmış) ve bir bütün olarak toplum üstünde veya içinde herhangi hâkim ya da üstün bir iktidar sürdürdüğü söylenemez. Bu toprakların merkezileşmesinin (büyük kent-sömürge ilişkileri gibi) ya da toprakların parçalanmasının (küresel politik sistemde bağımsız ulus-devletlerin çokluğu gibi) artakalan öğelerini yok saymaz. Fakat bunların, özde diğer *otopietik* sistemlerle karmaşık ve kararsız 'karşılıklı operasyonel özerklik ve karşılıklı işlevsel birbirine bağım-

⁸ Dolayısıyla 'işlev' en iyi şekilde edimsel kapasite olarak anlaşılır: hem politik sistemin oluşumunda ya da sürdürülmesinde işbaşında hiçbir teleolojik işlevsel zayıt yoktur hem de kararlarının özgül içeriği hiç bir durumda önceden belirlenmemiştir.

lılık' ilişkilerine karışmış, işlevsel özellik kazandırılmış ve farklılaştırılmış politik sistem olan şeyin ikincil unsurları olduğu düşünülür (Luhmann 1986).

Politik sistemler, modern toplumlarda etkin bir üstün ya da hâkim iktidara sahip olamasalar da, bu durum politik ve politik olmayan güçleri devletin başka hiçbir yerde çözülmeyen problemleri çözmesi talebinde bulunmaktan alıkoymaz. Bu demek değildir ki böylesi saf umutlar haki-katen gerçekleşemez (Luhmann 1986: 167-8). Böylece, modern politik sistem, bir ikilem içinde kalmaktadır. Görevi düzeni yaratmak olan bir güç olarak, politikaya hiçbir sınır koymaksızın çalışır. Ve böylece kaçınılmaz biçimde hayal kırıklığına uğratması gereken ümitler ve beklentiler üretir. Varlığını, sadece kendi üzerinde yapılan taleplerin doğası sürekli değiştiği için ve parti, rejim ya da anayasa değişikliğinin her şeyi alt üst edeceği mitini başarılı bir şekilde devam ettirdiği için sürdürür (Luhmann 1986: 169; *krş.* Marx 1844). Hattâ, modern politik sistemin yeni taleplere açıklığı, hem esneklik (özellikle hükümet ve muhalefet güçleri arasında gerçek rekâbet varsa) hem de aşırı yüklenme potansiyeli (çünkü sistem çok fazla açık hale gelir ve çevresinin karmaşıklıklarını ve düzensizliğini içselleştirir) kaynağıdır. Ve bu da, açıklık ve kapanma arasındaki zor dengeyi yönetme konusunda çeşitli stratejik ikilemler ve çelişkiler doğurur (*krş.* Luhmann 1984b: 112, 118).

Eğer ekonomik dünyayı döndüren şey para ise, iktidar da politikanın aracıdır. Fakat, paranın teknik olarak tam bir araç oluşturmaya ve böylece ekonominin birleşmesine yardımcı olmasına karşın, iktidar daha dağınıktır ve aynı bütünleştirici güçten yoksundur. İktidarı uygulamak, politik bir eylem gibi değildir. Dolayısıyla, politik sistemin kendi-oluşumuna birleştirici bir referans noktası vermek için daha fazla bir şey gerekir. Bu, Luhmann'a göre, devlettir. Bu anlamda devlet, içinde gerçekten karmaşık bir iktidar devresi barındıran politik sorumluluğun kendi kendine atfı olarak hizmet gören kolektif bir kurgu, bir fail tarafından yapılmış semantik bir şeydir (Luhmann 1984d: 626; *bkz.* aşağıda).

Politik Kodlar

Politik sistem kendi ikili kodu ile: yani politik iktidar ile çalışır. Öncele-ri hiyerarşik olarak kodlanırdı (üst ve alt olarak) ancak XVIII. yüzyıldan beri ‘kamu-özel’ ayrımı birinci ayırım haline geldi (Luhmann 1986: 43). Bu yeni kod, devletteki görevlerin resmî yapısında odaklanır: Kamu iktidarını kullanmanın anahtarı, kişinin kamu görevinde bulunup bulunmamasına bağlıdır. Bu toplamı sıfır olan bir oyundur (kişi, kamu görevinde bulunsun ya da bulunmasın) ancak tüm politik alan için sonuçları vardır. Özellikle politik iktidarı net biçimde tanımlanmış kamu görevlerinde bulunanlarla sınırlamak, politik sistemde kendi kendini yeniden-üretime (kendine atfa) katkıda bulunur ve kamu iktidarının diğer toplumsal iktidar biçimlerine karşı kullanılabilmesini de garantiler. Bununla birlikte, bu demek değildir ki iktidar resmî görevde bulunanlarla sınırlıdır. Çünkü bu iktidarın nasıl kullanılacağını etkileyen çok geniş bir faaliyetler kümesi (eylemleri, örgütleri ve programları benimsemek) vardır (Luhmann 1986: 169-74).

Bu daha geniş politik bağlamda ‘kamu-özel’ kodlaması, başka dört ayırım ile daha da rafine hale getirilmiştir. İlk olarak, ‘hükümet’ ve ‘mu- halefet’ arasındaki ayırım vardır. Kamu görevinde bulunma kodu, net sorumluluk sınırları belirleyip iktidarın dolaşımını sağlarken, diğer güçler kamu görevini devralma teklifinde bulunabilir (Luhmann 1986: 173). Bu, hükümetleri faaliyetlerini muhalefetin güç kazanması olasılıkları üzerindeki muhtemel etkilerini dikkate alarak düzenlemeye zorlar. Benzer şekilde, muhalefet partileri de bir sonraki seçimler için daha iyi bir çıkış noktası kazanmaya çalışırlar (Luhmann 1986: 45). Batı Alman-ya’daki ‘Yeşiller’ gibi bu ayrımı reddeden ve hem hükümet içinde hem de hükümete karşı faaliyet göstermeye çalışan gruplar, politik iktidar için gerekli yapısal koşulları göz ardı ederler ve başarıları sadece hükümet için güçlükler yaratma kapasitelerinden kaynaklanır (Luhmann 1986: 170-1). İkinci bir ayırım, iktidarın ‘yasal’ ve ‘yasadışı’ kullanımı arasındadır. Bu, politik iktidarı özel amaçlar için kullanmanın kapsamını, bu amaçlar yasal sınırlar içinde kaldığı sürece, genişletir (Luhmann 1984c: 40-1; 1984e: 61-2; 1986: 15, 44-5).

Üçüncü politik kodlama ise ‘yenilikçi’ ve ‘muhafazakâr’dır. İşlevi,

politik karar mekanizmasını basitleştirmek ve ittifaklar oluşturmaktır (Luhmann 1974a; 1981a: 100-2). Bununla birlikte, bu kod toplumsal değişimin gerçek dinamiği ile hemen hemen hiç ilgili olmadığından, ana işlevi 'ideolojik'tir. Bu nedenle politik işlevinin yeri, az çok yayılmacı devlet müdahalesi etrafında odaklanmış bir kod lehine değiştirilmiştir (1986: 174). Ve, dördüncü olarak, kamu görevini elde tutmanın garantisi verilemeyeceğinden, kamu görevinde bulunanların tercihi ve politik programlar etrafında seferberlik örgütleyen kodlar gelişir. Bu, *raison d'etat* (hikmet-i hükümet) ötesinde seferberliği gerektirir, çünkü hükümetin ve özgül kamu görevi sahiplerinin kimliklerini bozar (Luhmann 1986: 171-2).

Önceki özetten de anlaşılacağı gibi, Luhmann, kendi kendini yeniden-üretime bağlı bir yola çıkışın demokratik politik bir sisteme geçiş ile birlikte vuku bulduğunu savunmaktadır. Çünkü o zaman politika, hiyerarşik olmayan, simetrik, kendini gözlemleyebilen ve özyinelemeli hale gelir (1981a: 155; 1981b: 163; 1984b: 108-9; *krş.*1975: 160). İktidarın simetrik olduğu yolundaki şaşırtıcı tez, Luhmann'ın resmî ve gayrî-resmî iktidar ayırımından yola çıkmaktadır: Resmi dolaşımın akışı, vatandaşlardan parlamentoya oradan hükümete oradan bürokrasiye oradan da öznelere doğrudur, gayri resmi dolaşım ise ters yönde bir iktidar akışını temsil eder (Luhmann 1981b: 164). Politik sistemin içsel kapsamı ne kadar fazla ise, bu gayrî resmî iktidar dolaşımları o kadar önem kazanır. Bu refah devletinin yayılmasında görülebilir. Çünkü refah politikaları, güçlü bir şekilde bu ters yöndeki dolaşımda kök salmıştır ve kamudan gelen ve giderek artan taleplerle, bu talepleri karşılamak için yönetimin (hükümet ve bürokrasi) önerilerinin bağımsız diyalogunu temsil etmektedir. Dahası, refah, aynı kapalı ve kendine atıfta bulunan söylem içindeki ilgili taraflarca tanımlandığından, refah taleplerinin sınırları yoktur. Hattâ, refah fikrinin bizzat kendisi, refah devletinde politikanın hem özyinelemeli kapanımını hem de tematik açıklığını tanımlamaktadır (1981a: 69-70, 77-9; 1983b: 36-7).

Politikanın Kendine Atıfta Bulunan Karakteri

Bu refah söyleminin oldukça açık biçimde kendini kapatması, modern politik hayatta kendine yapılan atfın etkilerinin yalnızca bir örneğidir. Bir diğer örnek ise, hükümet ve muhalefet arasındaki ayrımın totolojik olarak kendini kapatmasıdır – biri için iyi olan diğeri için kötüdür gibi. Bu, gerçek, özgün politik tartışmaya kısa devre yaptırır, salt politik gol atmayı cesaretlendirir ve politik yağcılığı teşvik eder. Üçüncü bir örnek, politik ve/veya idarî yaptırımdan kaçınma aracı olarak resmî niteliği olmayan kararlara (*non-decisions*) ve/veya olumsuz koordinasyona sığınmadır (Luhmann 1981a: 70). Luhmann, eğer böyle bir sarmaldan kaçınılacaksa, politik sistemin kendisini kendi tarihiyle (özellikle çağdaşlığa geçiş döneminde) ve çevresindeki diğer sistemlerle ve problemleriyle (özellikle gelişmiş toplumlarla) ilişkilendirmenin yollarını bulması gerektiğini savunmaktadır (1981a: 72-7). Dördüncü örnek, politik eylem için referans noktası olarak kişiler ya da kişilerden oluşan gruplar hakkındaki politik söyleme vurgudur: işsiz, bekâr ebeveyn, küçük işadamları, etnik azınlıklar, iflas etmişler vs. Böyle bir söylem gerçekçi gibidir ve gerçek sorunlara değiniyormuş gibi görünmektedir, ancak uygulamada sistemler arasındaki birbirine bağımlılıklar üzerine odaklanmakta başarısızdır ve konuları aşırı basitleştirmektedir (Luhmann 1981a: 117).

Bu tür sorunlar meydana gelir, çünkü çağdaş, farklılıkları olan bir politik sistemde eylemler iç politik çevrelere yöneliktir ve politik olarak tanımlanmış kriterlerden etkilenir. Dolayısıyla, politika dışı faktörler, sadece kamu, hükümet ya da bürokrasinin dâhili politik alt sistemlerinin en az biriyle politik olarak ilişkili görüldüğü (ya da ilişkilendirilebildiği) sürece göz önünde bulundurulur. Kapitalist devletin her zaman ekonomik krizin gerçek nedeninden ziyade politik yansımalarına tepki verdiğine dair Marksist iddialarda benzer bir sav görmüştük (*bkz.* Bölüm 1 ve 5). Luhmann'ın kendisi, modern politik bir sistemde politik ilintiyi değerlendirmek için üç anahtar referans noktası önermektedir: kamuoyu (özellikle kitle iletişim araçları tarafından tanımlandığı ve taraflar, baskı grupları ve hükümetler tarafından manipüle edildiği şekliyle); hükümet ve bürokrasi arasındaki bağlantılar olarak kişiler; ve yönetim ile uyruk olarak halk arasındaki bağlantı olarak hukuk. Bu referans noktaları, bi-

reysel olarak birbirleriyle ilişkilidir ve daha küresel ‘hükümet-muhalefet’ ve ‘muhafazakâr-yenilikçi’ politik kodları ile eklemlenebilirler. Bu oldukça esnek referans noktalarının hiçbirisi ile eklemlenemeyen bilgi ise, politik olarak işlenemez (Luhmann 1981a: 94-6, 101, 177-8; *krş.* 1981b: 164-5; 1982a: 231).

Politik sistemin ana toplumsal işlevi, kolektif bağlayıcı kararların üretimi olmasına rağmen, özgül çıktıları genellikle hukuk ve para yoluyla dolayımlanır (Luhmann 1981a: 178). Davranışları etkilemenin tüm diğer yolları (sigara karşıtı kampanyalar ya da örtülü eylemler gibi), bu kaynaklara bir ya da daha fazla farklılık derecesinde bağlıdır. Luhmann, her iki önlemin de çok fazla kullanıldığını (çünkü hükümet eyleminin kapsamı büyümektedir ve bu önlemlere hiçbir gerçek alternatif yoktur) ve uygun olmayan konulara da uygulandığını (*örn.* halkı işleme) savunmaktadır (Luhmann 1981a: 178). Çok ayrıntılı yasal düzenleme, problemlere neden olur çünkü, örneğin, daha önceki yasal bir durumdan faydalananların direnişine yol açar (1984d: 58). Ek olarak, politik sistem, hukuku kanun yapıcının/yasamanın bakış açısından görür ve her zaman hukuku uygulamaktan doğacak problemleri önceden görmez (1984d: 58-60). Daha genel olarak, Luhmann hiçbir alt sistemin çevresindeki karşılıklı bağımlılıkları yeterli biçimde denetleyemeyeceğine dikkat çeker; alt-sistem, en fazla bu tür karşılıklı bağımlılıkların ve farklı sistemler arasındaki dinamik etkileşimin doğurduğu etkileri nakledebilir, dönüştürebilir ya da erteleyebilir (Luhmann 1981a: 89-91).

Öz-betimleme olarak Devlet

Luhmann, devleti politik sistemin bir öz-betimlemesi olarak görür. Politik sistemin, politik eylemin yönlendirmesine yarayan kendi içsel çalışma modeli olarak politik sisteme yeniden sokulmasını temsil etmektedir. Politik sistem böylesine basitleştirilmiş bir öz-betimleme olmadan, kendi içsel karmaşıklıkları arasında boğulacaktır (Luhmann 1984a: 3; 1984b: 110). Bu anlamda devlet söylemi, politik eylemin odaklanması, birleşmesine ve bir arada tutulmasına hizmet eder. Dolayısıyla, politik eylem, değişen maddî içeriğine rağmen, biçimsel olarak aynı kalır çünkü devlete dayandırılmıştır ve devlete seslenmektedir (1983b: 30;

1984b: 103, 104). Bu da şunu gösterir ki, *devlet* kavramı, bir kez yerleştirildiğinde, eylemi yönlendirme rolüne dayanarak gerçek olur. Hattâ Luhmann, o zaman hiç kimsenin politik güçleri devletin var olmadığına ikna edemeyeceğini savunur. Bu körlemesine inancın ilginç bir yönü, anayasal söylemin gelişiminin öz-betimlemenin sonucundaki problemlere değinmesi (egemen devletin kararlarının kendi-kendini bağlayıcı yapısı gibi) ve aygıt birliği ve hesap verilebilirliği için bazı temeller oluşturmastır (1984b: 107, 116, 120; 1984c: 39).

Devletin öz-betimleme olarak alternatif bir açıklaması da Luhmann'ın (1988a) pazarların ekonominin içsel çevresi olduğu iddiası ile benzetme yaparak Eichmann tarafından önerilmiştir. Eichmann, devletin politik sistemin içsel çevresi olarak anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Eichmann, bu noktaya diğer üç seçeneği reddederek ulaşmaktadır: yani, devletin bir şekilde politikadan fazlası olduğunu, devletin politika ile eş süreli olduğunu ve devletin politik sistemin ayırt edici bir alt sistemi olduğunu. Eichmann'ın tercih ettiği alternatif, devleti ayrı bir nesne olarak değil, paylaşılmış gözlemsel bir ilke olarak görmeyi gerektirir. Bununla birlikte, tüm politik güçler faaliyetlerini devlete yönlendirirken devletin doğası ve kapsamı bu güçlerin politik sistemdeki konumlarına göre çeşitlilik gösterir (Eichmann 1989: 8). Eichmann 'devletin, politik işlevi politik süreçlerin karmaşıklığını azaltmak ve, özellikle, toplumsal gerçekleri (*Sachverhalten*) politik olarak karar verilebilir bir şekle sokmak için kutuplaştırmak olan kolektif biçimde yaratılmış kurgu olduğu' sonucuna varır (Eichmann 1989: 8). Bu işlevin devlete atfedilmesinin en iyisi olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü Eichmann, devleti (başlı başına önemli yönelimsel ilkeler olan) 'politik pazar' ya da 'güçler dengesi' ile birleştirmiş görünmektedir. Eichmann, böyle yaparak, devletin politik örgütlerin özgül alt-topluluğu olabileceği (öyle politik bir alt-sisteme indirgenemeyip, kamu görevini elde bulundurma durumuna göre kendini politik çevresinden farklılaştıran kendi 'ayrımını' taşıyarak) görüşünü göz ardı etmiştir (*krş.* Luhmann 1986). Ve bu da devletin hem devlet dışından gelen politik taleplerin muhatabı olarak hem de zaten devletin içinde olan kamu görevi sahiplerinin bakış açısıyla, etkin konuşlandırılması problemlili olan iktidarlar topluluğu olarak tahlil edilebileceğini gösterir.

Eichmann, politikanın iç gözlem ve kendi kendini yönlendirmesi için ana dışsal referansının genel refah olduğunu da iddia eder. Bu da, devletin iç ve dış güvenliği sağlamak yolundaki ana görevine dönüştürülür (*krş.* Hobbes). Genel refah belirsiz olduğundan, güvenliğin ne anlama geldiğine karar vermek için politik kurumlara ihtiyaç duyulur (Eichmann 1989: 10). Politik kurumlar kendi kriterlerini geliştirirler, ancak politik olmayan etkenlere de (ekonomik refah ya da dinsel ilkeler gibi) atıfta bulunurlar. Bu bağlamda devlet kavramı, genel refaha yönlendirilmiş kolektif bağlayıcı kararlara derinden bağlıdır (Eichmann 1989: 11). Farklı devlet biçimleri, genel refaha nasıl ulaşılacağı yolunda çelişen görüşlere göre gelişir: Dolayısıyla, anayasal devlet, refah devleti ve sosyal devlet, refahın yasal, ekonomik ve sosyal politik yorumlarına dayalıdır. Ve, genel refahı geliştirmede öne sürülen bir başarısızlık, devletin ‘sınıf devleti’ ya da ‘ataerkil devlet’ sınıflandırmalarına göre eleştirilerini harekete geçirir (Eichmann 1989: 13).

Yapısal Eşleşme ve Toplumsal Rehberlik

Şâyet toplumsal ilişkilerin önemli toplulukları, bir dizi *otopietik* kalkış yoluyla radikal biçimde özerk olabilseydi, toplum ve alt-sistemleri⁹ kavramlarının kendileri ve birliği problemlili hale gelirdi. Çünkü bir toplum, parçalarının toplamından daha az hale gelir ve birliği parçalarının karşılıklı ilgisizliğinden ya da müdahalesizliğinden biraz daha fazlasını gerektirir. ‘Toplum’, şâyet varsa etkileşimi sadece kör eş-evrimlerinin olumsal sonucuyla kazara oluşabilen bir dizi kendinden dozlu sistemden başka bir şey içermez. Ancak bireysel alt-sistemlerin böylesine radikal kapanışı, en azından iki nedenden uygun değildir. İlk olarak, toplumlarda genel işlevsel bağımsızlık ve söylemlerarasılık fenomenleri ile uyumsuz olurdu. Bireysel alt-sistemlerin iletişimlerinin daha geniş toplum içinde (eğer toplum boyunca değilse) anlaşılabilir olması gerektiğinden, bireysel alt-sistemlerde kendinden kapalı söylemlerin ya da ‘özel dillerin’ gelişiminin sınırları olmalıdır. Ve eğer küresel toplumsal bir oluşum varlığını sürdüreceyse, alt-sistemler arasındaki işlevsel karşılıklı bağımlılık, bu

⁹ Son durumda çünkü alt-sistemler daha büyük bir şeyin parçaları olmalıdır.

sistemlerin eş-evrimlerindeki olası ayrılmalara da sınırlar koymalıdır. Ve, ikinci olarak, farklı alt-sistemler, aralarındaki bu genel söylemsel ve işlevsel karşılıklı bağlantılara ek olarak, genellikle tikel etkileşimler, örgütler ve sistem performansları yoluyla da birbirlerine bağlanırlar. Luhmann'ın bu problemler için tercih edilen çözümü 'körükörüne evrimin' gizemleri ve 'yapısal eşleşmenin' etkileri üzerinde ısrar etmek anlamına gelmesine rağmen, autopoietisizmin diğer savunucuları birçok alternatif mekanizma ileri sürmüşlerdir. Şimdi yönümüzü bu savlara çevireceğiz.

Yapısal Eşleşme ve Eş-evrim

Çok az insan, insan toplumunun ilk ortaya çıkışının körlemesine evrimsel bir sürecin mümkün görülmeyen sonucu olduğunu reddeder ve Hobbescu 'düzen problemi'inde ısrar etmek de, toplumsal teorisyenlerin 'toplumsal etkileri' hâlâ problem çıkarıcı olarak gördüğünü gösterir. "Tarih öznesiz bir süreçtir" (Althusser); devlet politikası stratejik hesaplama olarak deşifre edilebilir, ancak her zaman rasyonel formülasyonu elverişli değildir (Poulantzas); ya da, mantık açık ve hedefler çözümlenebilir olsa da genellikle onları keşfedecek hiç kimse yoktur ve onları çok az kişinin formüle edeceği söylenebilir (Foucault) gibi iddialarla zaten karşılaştık. Fakat bu iddiaları desteklemek için önerilen açıklamalar daha az ikna edicidir ve şüphesiz, Luhmann'ın, oldukça bağımsız bir şekilde, fiilen deşifre edilecek hiçbir şey olmadığı sonucuna ulaşmış olması çok da şaşırtıcı değildir. Aksine, sadece körlemesine evrimin umulmadık tesadüfî sonuçları vardır. Ancak, autopoietisizm üzerine yapılan araştırmalar, bu tesadüfî sonuçların en azından bazı yönlerini açıklayabilecek en az bir mekanizma önermektedir. Bu, birbirlerinin çevresinin en azından bir kısmını oluşturan ve dolayısıyla aynı ekolojik sistemde birlikte var olması ve birlikte evrimleşmesi gereken iki ya da daha fazla ilgisiz sistem arasındaki 'yapısal eşleşme' sürecidir.

Her sistem zorunlu olarak bir çevre içinde var olduğundan (ve yeniden-üretildiğinden), o sistemin kendi gelişimi daima çevresiyle ilgilidir. Bununla birlikte, autopoietik sistemlerde dış kaynaklı olaylara nasıl tepki verileceğini belirleyen, bu sistemlerin kendi içsel işleyişleridir. Verili bir olayın sadece karışıklığa yol açıp açmaması ve kendi kendine yeniden

örgütlenmeyi tetikleyip tetiklememesi ya da tüm sistemi parçalayacak kadar yıkıcı olup olmaması, pekâlâ daha önceki çevresel karışıklıklarla ve/veya kendi iç gelişimine göre yapısındaki geçmiş dönüşümlerle uyum içinde değişiklikler gösterebilir. Dolayısıyla, bir sistemin hâlihazırda operasyonları ve örgütlenmeleri, daima kendi dinamiğinin ve çevresinin ortak sonucudur. Bu ardışık, yola bağımlı etkileşim ile sistem çevresiyle *yapısal olarak eşleşmiş* hale gelir. Bu yapısal eşleşme, davranışsal bir tamamlayıcılık olarak görünür: Sistem autopoiesini sürdürebilmek için çevresel değişikliklere bu şekilde tepki verme eğilimindedir. Bununla birlikte, yıkıcı bir etkileşim görüldüğünde, süreç kesilir ve sistem parçalanır (*krş.* Varela 1979: 33, 47-8; Maturana 1981: 26-7; Hejl 1984: 68).

Bir çevre, şüphesiz, *autopoietik* başka sistemleri de içinde barındırabilir. Eğer durum böyleyse, bu sistemler birbirleriyle kendi kendilerine yönlendirdikleri faaliyetlerinin karşılıklı karıştırıcı etkileri ile etkileşirler. *Otopietik* sistemler olarak kendi kimliklerini koruyabilirler ve *otopietik* işleyişleri o çevrede birlikte var olan diğer sistemleri rahatsız etmekten daha fazlasını yapmadığı ve onların kendi iç dinamiklerine göre tepki vermelerine yol açmadığı sürece hâlâ birlikte eşleşebilirler. Sonuç, iki ya da daha fazla sistemin, etkileşimlerini yöneten *kendine özgü*, ikinci sıra dinamiğin herhangi bir zorunlu oluşumu olmadan yapısal olarak eşleştiği karma bir sistem olacaktır (Varela 1979: 50-1). Bu, ‘tarihsel blokların’ son yargıda ekonomik belirlenimciliğe sığınmadan anlamının bir yolunu sağlar.

Bu sav, Gunther Teubner tarafından ‘eş-evrim’ konusundaki kısa bir yorumda daha ileri götürülmüştür. Bu da, üç genel evrimsel mekanizmaya, yani çeşitleme, seçim ve sürdürmeye dayanmaktadır (*krş.* Campbell 1969); ancak nesnesi, sistem operasyonları arasında uyumluluğun derecesidir ve bir iletişimsel etkileşimler dizisi yoluyla dolayım lanmaktadır. Etkileşim, karşılıklı beklentilerde hasar verici bir uyumsuzluğun ortaya çıktığı durumlarda ya askıya alınacaktır ya da beklentiler çeşitlenecektir. Bu çeşitlemelerden, farklı etkileşen sistemlerin *otopietik* en az müdahale edenler, müşterek seçileceklerdir ve daha sonra bu seçimler çeşitli birlikte var olan sistemlerin programlarında, örgütsel zekâsında, stratejik kapasitelerinde ve ahlâkî ekonomilerinde uygun biçimde çökeltilmiş ha-

le gelerek birlikte alıkonacaklardır. Bunun olması için hiçbir gerçek konsensüs gerekmez: Gereken tek şey etkileşim ve *otopietis* arasındaki uzun dönemli ahenktir (Teubner 1989: 78-9).

Birbirinin İçine Nüfuz Etme ve Toplumsal Rehberlik

Yukarıda ele alınan mekanizmalar, radikal biçimde özerk sistemlerin birlikte nasıl evrilebildiğini ve hattâ görelî olarak özerk, yapısal olarak eşli ‘bloklar’ şeklinde nasıl gelişebildiğini açıklamaya yardımcı olur. Körü körüne yapısal eşleşmeden ziyade ‘stratejik eşleşme’ olasılıkları hakkında diğer *otopietik* çalışmalardaki bazı ipuçlarını ele alarak bu tartışmayı daha da ileri götürebiliriz. Bu mekanizmaların pek çoğu gerçekte basma-kalıp ya da çok yaygın olduğundan oldukça özetlenerek sıralanabilir.

1. Genel iletişimsel etkileşim alanına katılan tüm alt-sistemlerin, ileşitiminin daha geniş toplum kesimlerinde anlaşılabilir olması gereklidir. Bu, ahlâkî, entelektüel ve politik liderlik sağlayarak farklı faaliyet alanlarını sömürgeleştirme ya da bu alanlarda hegemonya kurma çabaları için zorunlu ‘söylemlerarası’ uzamı yaratır.
2. Bu söylemlerarası etki, farklı alanların karşılıklı olarak birbirine nüfuz ettiği yerlerde daha da güçlendirilir. Böyle bağlantılar, çoklu rolü olan tekil faillerce (insanlar ya da örgütler), kişisel etkileşimler yoluyla, örgütler arası iletişim yoluyla ya da alt-sistemler arasında var olan arayüzler yoluyla (sınır rolleriyle, sınır yapılarıyla ya da bağlantı süreçleriyle) ortaya çıkarılabilir. Bununla birlikte, bu tür bağlantılar, eş-evrimi yönlendirmek, karşılıklı anlayışı geliştirmek ve farklı sistemleri diğer sistemler için kendi işlemlerinin sonuçlarını dikkate almaya teşvik etmek için sömürülebilir (Luhmann 1977: 67-9, 73-4; Teubner 1989: 78). Bunun, koşulların yeterli derecede istikrarlı olduğu ve seçeneklerin tepkisel izlemenin ve öğrenmenin olabilmesi ve bireysel sistemlerin diğer sistemlerin dinamiği hakkında kendi içsel ‘tahmin’ modellerini iyileştirebilmesi için yeterli derecede kısıtlandığı yerlerde olması daha büyük olasılıktır. Bu demek değildir ki, alt-sistemler kendi kodlarını terk etmek ya da aynılaşmak zorundadır – sadece kendi bireysel programları, kenarlarından tadil edilmelidir.
3. Sınır rollerinin işgâlcileri, özgül örgütler ve piyasalar gibi kendiliğinden düzenlerin hepsi, alt-sistemleri birbirine bağlamada rol oynayabilir. Çün-

kü, bir alt-sistemden doğan ama bir diğer alt-sistemle ilgili iletişimde bulunabilirler. Dolayısıyla piyasa araştırmacıları ekonominin ötesinden kaynaklanan ihtiyaçlar ve ekonomik faaliyetleri harekete geçiren etkin talep arasında bir bağlantı oluşturabilir; baskı grupları ve kamuoyu, toplumsal çıkarları politik sonuçları olan taleplere dönüştürür; ve kamusal hukuk, çözülmeyen problemler hakkında gürültü çıkarabilir ve yasal işlem talep edebilir.

4. Zıt biçimde, *otopoietik* bir alt-sistem, özel durumlarda kendisinin konuyla ilgisiz ya da gereğinden fazla olduğunu ilân edebilir ve böylece bir diğer alt-sistemin çalışması için alan yaratabilir ve potansiyel çatışmaları uzaklaştırabilir. Dolayısıyla, girişimciler belirli talepleri karşılamayı reddedebilir, politik partiler parti disiplini dayatmaktansa oylamayı bir vicdan meselesi haline getirebilir ve mahkemeler belirli konularda hüküm vermek için kendilerini yetersiz ilân edebilir. Böylesi feragâtler, sadece içsel bir krizden kaçınmak nedeniyle yapılabilir, ancak diğer sistemler ya da bir bütün olarak toplum hakkındaki daha büyük endişeler de bu davranışa yol açabilir.
5. Doğrudan iletişim, sistemin arayüzleri yoluyla sağlanabilir. Açıkça özerk ya da *autopoietik* alt-sistemler sadece söylemlerarası olarak değil, ortak yapısal unsurlar ya da süreçler yoluyla da birbirine bağlanabilir. Vergilerin bir ekonomik tarafı (özel ekonomik failer için maliyetler, devlet için gelir), bir hukukî tarafı (yükümlülükler, yükümlülüğten kaçış, vergi kaçırma) ve bir de politik tarafı (toplum mühendisliği yoluyla seçim hesaplamalarından ekonomi yönetimine kadar) vardır. Bu tür arayüzler, sistemlerin birbirleriyle anlaşılabilir parazitlerden ziyade uygun şekilde düzenlenmiş karmaşa yoluyla iletişim kurmalarını sağlar. Sistemlerin bu tür arayüzlerin farklı özelliklerine verdikleri öncelik sırasının değişebilmesine karşın, bu arayüzler hâlâ eylemin koordine edilmesine yardımcı olabilirler (krş. Teubner 1985b).
6. Sistemler arasında, sistem çıkarlarını temsil eden ve birbirleriyle sınır-ötesi tartışma çevreleri, kolektif görüşmeler, soruşturmalar, koordineli eylemler ve benzerleri aracılığıyla iletişim kuran örgütler aracılığıyla da bağlantı kurulabilir. Böyle süreçler için açık bir örnek, hukuk, ekonomi ve devlet arasındaki yeni-korporatist arayüz tarafından sağlanır (Willke 1983, 1985; Teubner 1985b: 45-7). Şüphesiz, bu durum, bazı açılardan işleri karıştırabilir. Korporatist organlar asla tüm sistemleri temsil etmezler ve bu sistemler eylem kapasitesi olan özneler değildir. Örneğin, politik

sistem ve ekonomi arasındaki iletişimi kolaylaştıran korporatist düzenlemelerden ziyade, sadece sistemlerarası ilişkiler için ithali tümünden belirsiz olan örgütlerarası bir değiş-tokuş sağlarlar. En azından, bu bile, farklı dördüdeki örgütlerce tutulan dış dünyanın iç modelleri arasında yakınsamayı teşvik ediyor ve böylece her biri diğer sistemin nasıl işlediğinin olası yansımaları ışığında kendi eylemlerini düzenliyorsa, yararlı olabilir (krş. Teubner 1989: 104, 119).

7. Bir sistem, tümüyle kapalı olsalar bile diğer sistemleri de düzenlemeye kalkışabilir. Fakat bu tür çabalar, ortak ilişkinin birliğini tehdit edebilir, kendi kendine çözülmeyi başlatabilir ve/veya diğer sistem(ler)in bütünlüğünü bozabilir ya da bu sistemlerin içi işleyişleri ile bağlantı kurmada başarısız olabilir ve böylece açık bir ilgisizlik ile karşılanabilir (Teubner 1984b, 1985a). Düzenleme, sadece düzenlenecek sistemin *Eigendynamik*'i [özdinamiği] hakkında yeterli anlayışın olduğu yerde çalışacaktır ki alınan önlemler çözülmeyi kışkırtmaktan ya da ilgisiz kalmaktan ziyade sistem-düzenleyici düzensizlikler olarak hizmet görebilsin. Dolayısıyla, hükümetteki yasa koyucular ya da ekonomik politika belirleyiciler ekonominin nasıl çalıştığının içsel (bir) modeline göre hareket edecektir: Bunun, piyasa ekonomisinin tüm kompleksliklerinin ve kendiliğinden gelişen özelliklerinin haritasını çıkarması gerekmez (ve hattâ, gerekmemelidir) ama eylem için yeterli göstergeler ve kılavuz ilkeler sağlamalıdır. Bu tür düzenleyici çabaların başarısı için hayatî olan, düzenleyen sistemin düzenlenen sistemin işleyiş kodları ve süreçleri ile ve bu kod ve süreçler içinde çalışabilme ve/veya kendi-kendine düzenlemenin mümkün olacağı bir çerçeve sağlama kapasitesidir.
8. Buna yakından bağlantılı olan, *merkezsizleştirilmiş toplumsal rehberliktir*. Bu, körlemesine evrimle gelen problemlerden (artırmacılık, düşe kalka ilerlemek, şans) ve ortak hedefler belirlemek için bir forum oluşturarak merkezi planlamadan (esnetilemez kalıplardan, yetersizlikten, ekstra maliyetlerden) ve bu hedeflerin peşinden kendi kendine düzenleme ve kendi kendine sorumluluk üstlenme süreçlerini kolaylaştırmaktan kaçınma amaçlıdır. Bu tür süreçlerin amacı, işlevsel olarak kapalı sistemlerin çevreye olan hassasiyetini artırmak ve kaynak bağımlılıklarını, karşılıklı işlevsel bağımlılıklarını ve kendi işlevsel özerkliklerini korurken bağlamsal yorumları dikkate almalarını sağlamaktır. Süreçle ilgili hukuk, bunu desteklemek için kullanılabilecek birçok araçtan sadece biridir (Willke 1987b).

Otopietizm ve Marksist Teori

Autopoietist sistemler teorisi özetimi kasıtlı olarak bir şekilde kısa tuttum ve tüm kompleksliklerine ve kollara ayrılmasına karşı âdil davranmadığının kesinlikle farkındayım (daha tam bir eleştiri Jessop 1987b’de sunulmaktadır). Fakat, yazılanlar, Marksist devlet teorisine karşı bazı ilginç noktalar ortaya koyduğunu göstermek için yeterli olmalıdır.

Bir farklılık hemen göze çarpmaktadır. Düzenleme teorisi (Marksist politik-ekonominin diğer değişkenlerinin yanı sıra), modern toplumların ayırıcı özelliğini *kapitalist* karakterinde bulurken; autopoietist teorisi, bu özelliği içsel yapılaşmalarındaki *işlevsel farklılaşmanın* hâkimiyetinde bulur. Özlü bir çalışma alanı olarak Marksizm, üretim tarzlarının, dinamiklerinin, varoluş koşullarının ve diğer toplumsal ilişki tipleri üzerindeki etkilerinin bilimi olarak tanımlanabilir. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, düzenleme teorisyenleri kapitalist üretim ilişkilerini kendi ayrıcalıklı referans noktaları olarak alırlar ve hem farklı sistemlerin (görelî) özerkliğini hem de kurumsal ayrımı bu ilişkilere göre açıklarlar. Burada, başka her yerde ‘kapitalist toplumsallaştırma’ diyeceğim şeyi araştırmakta çoğu Marksistten çok az farklılık gösterirler.

Luhmann böyle yaklaşımlara açık açık saldırır. Bunun, modern toplumun *genel* doğasının yalnızca alt-sistemlerinden birinin *tikel* özellikleriyle akılsızca denkleştirilmesinin bir çok örneğinden biri olduğunu iddia eder (Luhmann 1983b). Kendi yaklaşımı, gördüğümüz gibi, toplumun bir özelliğine bir bütün olarak odaklanır: İçsel farklılaşması tarafından alınan özgül biçimlerine. Bölünme, oradan hiyerarşi ve şimdi de işlevsel farklılaşma. Dolayısıyla, Luhmann, modern toplumu işlevsel alt-sistemlerin evrimi, o toplum içindeki işlevleri, diğer alt-sistemler için yaptıkları faaliyetler ve kendine yansıtma süreçlerine göre tahlil etmektedir. Luhmann, ayrıca, modern devletin hiçbir merkezi, hiçbir *pars totalis*’i [bir bütünsel parça] ve hiçbir ayrıcalıklı referans noktası olamayacağını da savunmaktadır. Dolayısıyla, Luhmann’ın sistemler teorisi, önce iletişimi tüm toplumsal sistemlerde olasılık ufku olarak tanımlar ve daha sonra toplum ve çeşitli alt-sistemlerinde gelişen iletişim özelliklerini araştırır (söylem analizi de benzer bir yoldan ilerler, bkz. Bölüm 10).

Bununla birlikte, Marksist meta-teorik bir bakış açısından görüldü-

günde, Marksist politik-ekonomi bir bakıma daha az tek yanlı ve indirgemecedir. Bölüm 3'te göstermeye çalıştığım gibi, güçlü ekonomik belirlenimcilik ekonomi ile sınırlandırılabilir. Hattâ, şâyet Marksistler, değer biçiminin hâkimiyetinin sermaye dolaşımındaki tüm faaliyetleri şekillendirdiğini söylüyorsa, sistem teorisyenleri de, modern bir ekonomideki ödemelerin dairesel hareketini belirlemede kâr eğilimli ödemeler kodunun anahtar rolünü vurgulamaktadır (krş. Baecker 1988; Luhmann 1983a, 1988b). Dahası, Marx'ın kendi tahlilinin varsaydığı gibi, toplumsal dinamiğin tam bir açıklaması diğer kurumsal düzenlerin özgüllüğüne yakın dikkat göstermeyi gerektirmektedir. Bu, ekonomi-dışı düzenlerin işlemesi ve sermaye birikimi dinamiği arasındaki etkileşimi araştırmak için 'içsel-dışsal' diyalektiğinin bazı versiyonlarını benimseyen daha sonraki Marksist çalışmalarda da görülebilir. Ve, düzenleme yaklaşımından gördüğümüz gibi, ekonomik örgütlenmeyi birinin *Leitdifferenz*'i [rehberlik farkı, referans noktası] olarak benimsemek ve daha sonra yapısal eşleşmeyi ve farklı düzenleyici mekanizmaların birlikte-evrimini ekonomik indirgemeciliğe zorlanmadan araştırmak oldukça mümkündür. Buradaki anahtar nokta, hiç şüphesiz, bu tür çalışmaların ya bu ekonomi-dışı düzenlerin içsel dinamiğini tahlil etmek için kendi kavramlarını geliştirmesi ya da bu kavramları düzenlerin kendilerinden ya da diğer disiplinlerden ödünç alması gerekliliğidir. Çünkü bunlar kapitalist ekonomik ilişkilerin doğasından mantıklı bir şekilde bir araya getirilemezler. Dahası hiç kimse kapitalist toplumlardaki tüm toplumsal ilişkilerin bir şekilde kapitalist ekonominin yeniden-üretim ihtiyaçlarına bir şekilde 'karşılık geleceğini' varsayamaz. Bu bağlamda, eğer Marksizm 'bütünleştirici' bir bilim ise, bu ekonominin *pars totalis* [bütünsel parça] olmasından değildir: öyledir, çünkü birikim dinamiğinin açıklaması ne kadar somut ve rafine olursa, ekonomi-dışıyla eşleşmesini ve ekonomi-dışıyla 'üst-belirlendiğini' araştırma ihtiyacı o kadar büyük olur. Ve bu da şunu gösterir: Eğer Marksizm 'bütünleştirici' bir bilim ise, öyledir, ama diğerleri arasından biridir. Bilimsel araçları, düzenleme teorisyenlerinin elinde 'bütünleştirici ekonominin' açıklamasını inşa etmek için kullanılmıştır, fakat bu burjuva toplumunun ayrıntılı bir tahliline kadar gitmez. Bunun yerine, düzenleme açıklamaları, en iyi şekilde sermaye dolaşımının, belirli bir birikim rejiminin yeniden-üretimi ile uyum-

lu görelî olarak tutarlı bir toplumsal blok oluşturmak için diğer toplumsal ilişkilerle nasıl yapısal olarak eşleştiğinin araştırmaları olarak yorumlanabilir. Bu başarı demek değildir.

Bununla birlikte, düzenleme teorisyenleri, birikim çevresindeki tahlillerini örgütlemekle ve diğer kurumsal düzenleri sorgulamadan doğal karşılamakla tahlillerinin kapsamını iki hayatî yönden kısıtlamışlardır. Çünkü, önce, birkaç istisna ile, kendi toplumsal biçimleri ve kurumsal mantıkları ile bu ayrı düzenlerin etkin sermaye düzenlemesi için ne kadar çoklukta ve ne kadar derinlikte problemler oluşturabileceğini bütünüyle araştırmamışlardır. Birikim rejimlerini ve düzenleme tarzlarını istikrarsız hale getirmek için biriken çelişkiler ve gerginlikler, tipik haliyle genişletilmiş sermaye yeniden-üretimine ve/veya bu yeniden-üretim yükselemesine neden olduğu mücadele biçimlerine atfedilirler. Diğer toplumsal biçimlerden çıkan çelişkiler ve gerginlikler geniş oranda ihmal edilirler ve bunların çevrelerinde oluşan antagonizmler de dikkate alınmazlar. ‘Biçimin işlevi problemlî hale getirdiği’ kabul edilir, fakat bu çerçevede ele alınan biçimler tipik olarak sermaye ile doğrudan ilişkili olan biçimlerdir.¹⁰ Ve, ikinci olarak, düzenleme yaklaşımının diğer olası düzenleme nesnelere uygulanabileceği açık olan bazı alanlar olmasına rağmen, destekçileri tipik biçimde bunu yapmaz. Düzenlemeci yaklaşım için devlet hakkında şunu yazıyorum – düzenleme yaklaşımı içinde, sosyo-ekonomik düzenleme için hayatî derecede önemli kabul edilen fakat kendi başına gerçekte asla hayatî bir düzenleme nesnesi olarak kabul edilmeyen kurumsal bir topluluk.

Şimdi de kendi *otopietizme* dönüp Luhmann’ın yaklaşımı Marksist bir bakış açısından izlendiğinde, iki temel değer ve iki hayatî problem ortaya çıkmaktadır. İlk üstünlük alanı, radikal özerkliğin *otopietist* ele alınışıdır. Çünkü, bu yaklaşım, yapısal eşleşmenin mekanizmalarını tanımlamak kadar *otopietist* sistemlerin işlevsel içe kapanmasının koşullarını da belirlemede, hem özerkliğin hem de sınırlarının daha tutarlı açıklamalarını ortaya koyar. Ayrıca, problemi de öyle geneller ki diğer alanlardaki özerklik konularından da daha az tek taraflı bir bakış açısı ile bahsedilebilir. Böylece, devletin sermaye dolaşımını idare etmekte neden bu

¹⁰ Burada tahlillerini devlet etrafında örgütleyen Batı Alman düzenleme teorisyenleri istisnadır, ama onlar için düzenleme geç gelen bir ektir.

kadar zorlandığı konusundan kapitalistlerin neden politik sistemi kontrol etmekte zorlandıkları konusu kadar kolaylıkla bahsedilebilir. Dahası, bu özerklik konuları, doğru bir şekilde yapısal eşleşme ve toplumsal rehberlik konularından ayrı ele alınmıştır ve böylece, daha da genişletilerek, tarihsel bir blok oluşumunun uzun dönemli koşullarının yapısal eşleşmesi ve toplumsal rehberliğinden de ayrı ele alınmıştır. Görelî özerkliğin farklı özelliklerini tek bir konu başlığı altına almaktansa, görelî özerkliğin problemlerine uygulanabilecek üç farklı mekanizma önerilebilir: Görelîliği için toplumsal rehberlik ve yapısal eşleşme ile birlikte özerkliği için *otopietizm*.

İkinci, yakından ilgili ve oldukça şaşırtıcı bir özellik de, Marksist ekonomik belirlenimcilik problemi için olası bir çözümdür. Bölüm 3'te, ekonominin bir şekilde tüm toplumlarda son yargıda belirleyici olduğu yolundaki yaygın Marksist sav için hiç kimsenin soyut, biçimsel bir gerekçe ortaya koyamayacağını ileri sürmüştüm. Fakat Luhmann, kendi içsel örgütlenmesi yoluyla en üst derecede düzenlenmiş esneklik ve karmaşıklık kazanan işlevsel alt-sistemin aynı zamanda içinde bulunduğu toplum üzerinde hâkimiyet kurma eğilimi göstereceğini de savunmuştur. Çünkü bu alt-sistemin dinamiğinin diğer alt-sistemlerin performansı üzerinde de orantısız şekilde büyük etkisi olacaktır. Luhmann, modern toplumlarda, bu alt-sistemin gerçekte ekonomi olduğunu da savunmuştur (Luhmann 1974b, 1981a). Belki de bu savı, ekonomi uzun dönemde pekâlâ hâkim alt-sistem iken başka yerlerdeki krizlerin diğer alt-sistemlerin kısa dönemli üstünlük kazanmasına yol açabileceğini ekleyerek değerlendirebiliriz. Bu, söz konusu krizlerin çözümü tüm sistemlerin başarılı yeniden-üretimi için en âcil problem haline gelene kadar sürecektir. Ekonomik sistemin, daha fazla esnekliğine ve karmaşıklığına ek olarak, diğer alt-sistemleri daha fazla bozucu kapasitesi vardır ve *otopietizmin* önkoşulları olarak onlardan daha fazla performans bekler. Dolayısıyla, 'yapısal eşleşme' kavramını kabul ederken, bunun asimetrik olduğu ve ekonominin farklı sistemlerin nasıl eşleştiğini belirlemede anahtar rol oynadığı savunulabilir.

Bu, Marksist ve *otopietik* yaklaşımların olası bir sentezi olabilir. Çünkü ekonomik sistemin birincil olduğuna dair Marksist varsayım kendi *otopietik* teori yoluyla yeniden yorumlanabilir ve elde tutulabilir.

Fakat bu varsayım, yalnızca iki şartla elde tutulabilir. İlk olarak, ekonomik sistemin birincilliği, diğer alt-sistemlere göre *otopietis* düzeyi temelinde doğrulanmalıdır; ve, ikinci olarak, ve *a fortiori*, bunun, yalnızca kapitalist toplumlarda olması muhtemeldir (işlevsel farklılaşma düzeyi ne olursa olsun tüm toplumlarda değil). Ve bu da, belirli Marksist tahlillerde benimsenen 'içsel-dışsal' diyalektiğin yeniden tanımlanmasına imkân sağlar. Ekonomik belirlenim problemi için bu çözüm, teorik olduğu kadar ampiriktir de. Eğer ekonomik sistem *otopietik* kompleksliğine göre görece üstünlüğünü yitirirse, o zaman tüm 'içsel-dışsal' diyalektiğin biçim ve dinamiği de gayet açık biçimde değişecektir.

Fakat, bu çözüm, aynı zamanda stratejik tahlil de gerektirir. Çünkü, ekonomik alt-sistemin (ya da başka birinin) yapısal olarak hâkim olduğunu savunmak yeterli değildir. Bu yapısal hâkimiyetin diğer alt-sistemlerin performansına ve dolayısıyla toplumsal sistemin kendisinin tüm eklemlenmesine nasıl yansıtıldığını da göstermek gerekmektedir. Bunun, toplumsal sistemlerin özellikleri kadar toplumsal güçlerin eylemlerine de atıfta bulunan açıklamalar geliştirmek için hem işlevselliğin hem de kendi kendini yeniden-üretimin ötesine geçmeyi gerektirdiği konusunda yeteri kadar sözün söylenmiş olduğunu umut edelim. Yalnızca bu şekilde özerkliğin yapı olmanın yanı sıra bir strateji ürünü olarak nasıl oluştuğu da ortaya konulabilir.

Ve bu çerçevede, *otopietik* tahlillerde iki hayatî problem söz konusudur. Özünde bize toplumların iletişim içinde ve iletişim yoluyla eklemlendiğini ve 'toplumsal etkinin' en iyi şekilde evrim yoluyla anlatılabileceğini söylerler. Bu açıklamanın ilk özelliği, neredeyse totolojiktir ve söylem tahlilinde zaten karşılaşılmış olanlara benzer problemler ortaya koyarlar; ikinci özelliği ise, olanların çoğu beklenmedik, niyetlenilmemiş ya da kontrol edilemez olduğu için inanılırdır. Daha tatmin edici bir açıklama getirmek için, kimin kiminle ne için iletişim kurduğunu da (ve bu tikel faillerin nasıl oluştuğu ve bu konularla ilgilendiğini) araştırmamız; ve bu faillerin, kendi seçmedikleri ortamlarda ve öngöremedikleri sonuçlarla olsa da, kendi tarihlerini yapmak için gerçekleştirmeye çalıştıkları, her zaman niyetlenmedikleri ve asla tamamen kontrol edemedikleri projeleri de ele almamız gereklidir. Bu konuları

araştırmak için toplumsal sistemler kadar fail ile de ilgilenmemiz gerekmektedir. Bu çerçevede, Marksistler bazen sınıf failinin önemini abartabilirler ama en azından faillerin bir fark yarattığını hesaba katarlar. Bazen, insanlar, Luhmann'ın toplumsal teorisinde önemli olan farklılıkların, yalnızca bir sistem ve çevresi arasında ayırım oluşturanlar olduğuna inanabilir. Ve bunların tuhaf biçimde cisimden tecrit edildiğine ve kişisel olmadığına.

Toplumsallaştırma Üzerine Sonuç Değerlendirmeleri

Bu sonuç değerlendirmesinde bazı *autopoietik* kavrama biçimlerinin daha temel Marksist toplumsallaştırma açıklamalarına nasıl yerleştirilebileceğini göstermek istiyorum. Bu mümkündür çünkü, bazı aşikâr farklılıklara karşın, aralarında bazı yararlı tamamlayıcı alanlar da vardır. Çıkış noktam, toplumsal eylem ufkunun iletişim olduğunun (*krş.* söylem tahlili) ve halen gelişmekte olan küresel toplumda iletişimlerin genel toplamında özlü bir birlik olmadığının genel kabulüdür. Fakat o zaman da bu iletişimler kütesinde kısmî birlikler yaratma yolunda az çok başarılı çabalar olduğunu savunurdum. Buradaki anahtar konu, alternatif toplumsallaştırma projeleri etrafında örgütlenmiş farklı potansiyel toplumların çeşitli uzay-zamansal alanlarda ne kadar gerçekleştirildiğidir. Dolayısıyla, bu şekliyle 'toplumun' var olmadığını (zayıf, Luhmanncı anlam haricinde) ve daha az ya daha çok genişlikteki gerçek ve potansiyel toplumsal ilişkilerin özgül toplumsallaştırma projelerinin peşinde dışlanacağını ve/veya marjinal hale geleceğini kabul edebiliriz. Bu yaklaşım, aynı zamanda, 'toplumların' kısa ömürlü olmadığını, çabucak silinip gitmediğini, akışkan ve istikrarsız olmadığını anlamamıza yardımcı olur: 'işlevsel' zaman ve uzayda olduğu kadar gerçek zaman ve uzayda da farklı toplumsal etki alanlarını birbirine bağlayan istikrarlı toplumsal ilişkiler ağı vardır. Toplumlar görelî olarak yapılandırılmış, çökertilmiş ya da sabitlenmiştir. Ancak bu her zaman gelişmekte olan bir özelliktir ve garanti edilemez: Olumsuzluk kaçınılmazdır ve biçimleri ve etkileri, en tercih edilebilir koşullarda bile, sadece seçici olarak yönetilebilir.

Kısaca, 'toplumun' sadece akışkan söylemlerarası bir uzam olduğunu

kabul edelim ama bunun aynı zamanda farklı toplumsal güçlerin rakip toplumsallaştırma projeleri etrafında eğilimlerini ve beklentilerini sağlamlaştırmak için rekâbet ettiği bir alan olduğunda da ısrar edelim. Bu uzamda fark yaratan ayrımların, sadece işlevsel farklılaşma üretenler olduğunu kabul etmek için hiçbir neden yoktur. Öz-temalaştırması toplu eylemin ve paylaşılan hedeflerin temeli olabilecek gerçek ‘toplulukların’ sınırlarını ve hatlarını belirleyen diğer ayrımlar ortaya konabilir.

Bu savlar, ekonominin birincilliğine ve sınıf aktörlerinin merkeziliğine yapılan vurgudan vazgeçilmesi halinde, ki geçilmesi gerekir, hegemonya hakkında daha geleneksel neo-Gramscici savlarla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, başarılı bir hegemonik projenin farklı işlevsel alt-sistemlere, örgütlere ve kimliklere nüfuz ettiği ve bunların nereye kadar tamamen özerk faaliyet gösterebildiklerinin sınırlarını belirlediği savunulabilir. Hegemonik bir düzende, örneğin, her işlevsel alt-sistem kendi ‘kanununu’ elinde tutacak fakat ‘programı’ daha geniş toplumsal hedefleri dikkate alacaktır. Benzer şekilde farklı örgütlerin içsel süreçlerini hegemonik projenin uzun dönemli takibiyle uyumlu şekilde düzenlemeleri ve kendi hedeflerini tanımlamaları teşvik edilecektir. Eylemlerinin diğer örgütlerde ve genel toplumsal hedeflerdeki akislerinde yansıyacaklar ve bu örgüt ve hedefleri buna göre düzenlemeye çalışacaklardır. Bu bağlamda, bu karşılıklı yansıma sürecini kolaylaştırmak için özgül mekanizmalar oluşturulabilir ve ‘organik entelektüeller’ (Gramsci’nin terimi ile) de farklı kurumsal düzenler ve toplumsal organlar arasındaki organik bağlantılar hakkındaki söyleme katkıda bulunabilir. Bireysel ve kolektif kimlikler de bu projeden etkilenecektir. Bunlardan hiçbiri hegemonyanın tam bir oybirliği ya da körü körüne bir itaate dayandığını ima etmez – bunun yerine, içinde farklı güçlerin faaliyet gösterebileceği ve/veya görece bir uyum ile birlikte var olabileceği bir çerçeve ve kamu yararı anlayışı sağlar.

Bu tartışma çizgisini biraz daha ilerleterek, Luhmann’ın peşinde (ya da, kesinlikle, Foucault’nun) modern toplumların tek bir merkezden örgütlenemeyeceği ve koordine edilemeyeceği söylenebilir. Dolayısıyla, hegemonya yalnızca bir alt-sisteme demir atmış tek bir toplumsal güç serisi tarafından (hegemonik sınıf ya da sınıf fraksiyonu kavramının ima eder görüldüğü gibi) inşa edilemez; daha ziyade farklı düzenlerde kök-

lenmiş çeşitli toplumsal güçlerin etkileşiminden doğmalıdır ki bu güçler farklı yasalarına rağmen ortak program hedeflerini paylaşabilsin. Bu, ‘Kurum’ ya da iktidar bloğu gibi kavramları şekillendiren fikir gibi görünmektedir. Bu, bizi görece hegemonya ya da konsensüs kavramlarını reddetmeye götürmemeli ama bu tür küresel projelerin oluşabileceği özgül koşulları yeniden düşündürmelidir. Dolayısıyla, toplumsal düzenin yapısal özellikleri üzerine odaklanan kavramların (‘yapısal eşleşme’ gibi) yanı sıra, farklı alt-sistemlerin ‘stratejik eşleşmesi’ ile ilgilenebilmek için de kavramlar (hegemonya da olduğu gibi) geliştirilmelidir. Bu da, bir kez daha, yapı ve strateji diyalektiğine vurgunun buluşsal değerini akla getirmektedir.

DEVLETLERİ YERİNE OTURTMAK: BİR KEZ DAHA KAPİTALİST DEVLETLER ve KAPİTALİST TOPLUMLAR ÜZERİNE

Devlet, savaş sonrası Amerikan entelektüel hegemonyası altında ihmal edildiği ilk dönemlerin ardından, yaklaşık 20 yıl önce toplum bilimlerin merkezine tekrar oturdu.¹ Devletin artık kapalı bir kutu olmaktan çıkmasıyla birlikte yayılan devlete dair teori oluşturma çabaları da, devlet aygıtının ve devlet iktidarının özgül nitelikleri üzerine yapılan ampirik çalışmalar da yoğunlaştı.² Miliband ve Poulantzas arasındaki tartışma, İngilizce konuşan ülkelerde ilginin bu konuya yönelmesinde anahtar rol oynadı, ancak Avrupalı ve Amerikalı çoğu diğer akımlar da, aynı teorik ırmağı besledi. Ancak, 1970’li yıllarda ‘devleti geri getirme’ çabaları çoğunlukla Marksizmle ilişkilendirilse de, şimdiki çabanın bugünkü başlıca öncüleri makro-sosyologlar ve ortodoks toplum bilimcilerdir. Bu kaymanın başlıca nedenleri ise burada incelenemeyecek kadar karmaşıktır ve yerimiz, devlet üzerine yeni yaklaşımların genel bir eleştirisi için bile çok dardır. Bu çabaların çoğunu önceki bölümlerde gözden geçirdik ve kitabın bu son aşamasında bu pratiği tekrarlamamanın hiçbir anlamı yoktur. Bunun yerine, son dönemlerdeki devleti konu edinen teorileştirme

¹ Bu bölümü yazarken Rene Bertramsen, Citlali Roviroso Madrazo, Rob Stones ve Carsten Wiegrefe’nin yorumlarından yararlandım.

² Ana sosyoloji akımlarının devlet teorisi üretme konusundaki başarısızlığının faydalı bir eleştirisi için, bkz. Badie ve Bimbaum 1983: 25-64.

çabalarıyla ilgili altı anahtar konuya odaklanacağım. Bunların ilki, teorik bir nesne olarak devletin doğasıdır; ikincisi, devlet fikri, devlet projeleri ve devlet oluşumu arasındaki ilişkilerle bağlantılıdır; üçüncüsü, 'kapitalist devletin' karakteridir; dördüncüsü, devlet ve toplum arasındaki paradoksal ilişkiyi içermektedir; beşincisi bunların dolayım lanmalarıdır; altıncısı ise, devlet teorisi üzerine gelecekteki araştırmaların gündemidir. Birbirleriyle yakından ilgili olan bu konular aynı genel teorik yaklaşımlardan her biri için geçerlidir.

Devlet Nedir?

Zararsız görünen bu soru, tüm devlet teorilerinin karşısındaki birinci ve en temel problemdir. Hattâ en radikal biçiminde, devlet teorisinin geliştirilmesindeki her projenin bütünlüğünü tehdit eder. Bu şaşırtıcı ölçüde körlemesine bir sorudur: Devlet var mıdır? Bir ân için bir tür olumlu cevabın doğrulandığını farz etsek bile, bunun 'devletin geçerli bir teorik araştırma nesnesi olduğu' anlamına gelmediği hâlâ savunulabilir. Dolayısıyla bazı sistem teorisyenleri, yavan, anlamsız tartışmalar ve kavramsal bir bataklıktan başka bir şey ortaya çıkarmadığı için devleti bir araştırma konusu yapmaktan vazgeçmek gerektiğini hâlâ savunurlar. (örn. Easton 1981: 321-2; ve karşı-eleştiri için Hoffman 1988: 26-8). Fikir dengesi, hâlâ devletin hem var olduğunu hem de geçerli bir araştırma konusu olduğunu savunmaktadır; ancak, bunun ötesinde, Easton'ın öngördüğü kavramsal bataklık da halen varlığını sürdürmektedir.

Devlet hakkındaki tartışmalara (içi boş olsun ya da olmasın) yol açan çoğu soru arasına aşağıdakiler de katılmalıdır. Devletin kendisi, en iyi şekilde, yasal biçimi, zorlayıcı yetenekleri, kurumsal kompozisyonu ve sınırları, içsel operasyonları ve hesaplama tarzları, açıklanmış amaçları, daha geniş toplum için fonksiyonları ya da uluslararası sistemdeki hâkim yeri ile mi tanımlanabilir? Devlet bir şey mi, bir özne mi, toplumsal bir ilişki mi, yoksa sadece politik eylemi yönlendirmeye yardımcı olan bir yapı mı? Devletleşme/devlet olma hali bir değişken mi, eğer öyleyse belli başlı boyutları nedir? Devlet ve kanun, devlet ve politika, devlet ve sivil toplum, kamu ve özel, devlet iktidarı ve mikro-iktidar ilişkileri arasındaki ilişki nedir? Devlet kendi başına incelenebilir mi; toplum bir sis-

temin parçası olarak mı incelenmelidir; yoksa sadece daha genel bir toplumsal teori ile mi anlaşılabilir? Devletin özerkliği var mıdır; eğer varsa, bu özerkliğin kaynakları ve sınırları nedir? Bu tür sorulara cevaplar, açıkça bir cevap dizisinden diğerine değişebilir, fakat devleti bir toplumsal ilişki olarak görmek diğerlerine oranla daha tutarlı bir çözüm sağlar.

Devletin Karmaşıklıkları ve Devlet Teorisi

Daha önce belirtildiği gibi devletin nasıl tanımlanacağı konusunda çok az görüş birliği vardır. Buna yol açan birçok nedenden ikisi, gerçekten kayda değerdir. İlk olarak, gerçekten var olan her devlet, nihayetinde kısmî, geçici ve istikrarsız toplum kimliği, işlevsel birliği ve üst-belirlenmiş kompleks dinamiğiyle, az ya da çok farklı olan, ama çok-fonksiyonlu kurumlar ya da organizasyonlar topluluğudur. Böylece, hangi özelliklerin birincil ya da kesin olarak ve hangilerinin ikincil ya da olumsal olarak ele alınacağı mantukla ortaya çıkabilir. İkinci olarak, devletlerin kendi komplekslikleri kısmen dikkate alınınca farklılıklar da ortaya çıkar çünkü devlet kavramının kendisi politik hayatın içinde merkezî role sahiptir. Bu, sadece verili bir devletin sınırları, amaçları ve kısıtlamaları için değil, aynı zamanda devletin inşası ve o devletin dönüştürülmesi niyetiyle yapılan yeniden-düzenleme süreçleri için de geçerlidir. Bu, kavramın sadece özünde tartışmalı³ olmadığını, aynı zamanda hâkim kavramların devletin kendi doğasını etkileyebildiğini de gösterir. Bu nedenle, bazı yorumcular, geliştirilmiş bir devlet kavramı yokluğunda, devletlerin İngiltere ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde var olduklarının gerçekten söylenip söylenemeyeceğinden şüphe ederler (e.g. Nettl 1968; Dyson 1982; Badie ve Birnbaum 1983).

Önceki on bölümde kendi devlet teorimi sunmaktan kaçınmayı başardım. Devletten en fazla, bir kurumlar topluluğu olarak bahsettim, ama bu topluluğu oluşturan farklı kurumları listeleyemedim. Bununla birlikte, korporatizm tartışmamda, 'kamu' ve 'özel' arasındaki yasal ayrımın, korporatizmin kapitalist devletin doğası ve dinamiği için sonuçlarının araştırılmasında faydalı olacağı önerilmekteydi (Bölüm 4, 162). Bu

³ Özlü itiraz edilebilirlik üzerine, bkz. Connolly 1974.

durumda, bu sonuçların kesin izahının kolaylaştırılması için bir tanıma ihtiyaç vardı, tabii başka bir tanım, ancak başka amaçlar için daha uygun olabilirdi. Dolayısıyla önerim, ‘hangi tanım tercih edilirse edilsin, politik hâkimiyetin ve sermaye birikiminin tüm yeniden-üretimindeki devlet ve devlet harici kurumlar arasında ve devlet kurumları arasındaki karmaşık eklemleme biçimlerini göz önünde bulundurmak zorunludur’ (s. 162) kaydıyla devam etmişti. Bu derlemedeki başka her yerde kapitalist devlet tipine en temel biçimsel özelliğin *tikelleştirilmesi*; yani, sermaye dolaşımından kurumsal ayrımı olan, biçim-belirlenimli bir toplumsal ilişki olarak atıfta bulundum; ve de ayrımın bu tür devletin anayasal şiddet tekelini uygulamasına nasıl izin verdiğine dikkat çektim.⁴ Fakat bu, bizim sadece kapitalist devlet tipinin (şunu da vurgulamak gerek ki, herhangi kapitalist bir toplumsal oluşumdaki tüm devletlerin *değil*) en genel özelliğini saptamamızı sağlar ve açıkça, daha ayrıntılı izahatların, verili bir devletin kurumsal topluluk olarak tüm eklemlenmelerini ve özgül politik temsiliyetin ve hükümetin müdahale biçimlerini uygun bir derecede belirtmesi gerekir (Bölümler 5, 219-20; ve 7, 277-8). Son olarak, birçok noktada belirttiğim gibi, devletin sadece kurumsal biçimlerini göz önünde bulunduran bir izahı, eksik kalacaktır. Bu izahat, devletin toplumsal temelleri, devlet projeleri ve ulusal-popüler hedefleri gibi özsel özelliklerin tahliliyle tamamlanmalıdır (*bkz.* bölümler 5, 7 ve 9).

Devleti tanımlamaya neden bu kadar isteksizim? Bir nedeni olmalı ve bir neden kesinlikle var. Devletler, kendilerini kesin, muğlâk olmayan tanımlara hemencecik bırakan soyut, biçimsel nesneler değildir. Politika-
nın ya da toplumsallaştırmanın genel teorisinin bir başlangıç noktası için uygundurlar. Marx’ın okurlarına *Kapital*’i tanıtmak niyetiyle kullandığı metodolojik açıklamalarında kullandığı terimlerde, devlet ‘gerçek-somut’ bir nesnedir. ‘Çoklu belirlenimlerin somut sentezi’ yoluyla oluşturulur (Marx 1857; 100). Dolayısıyla devlet teorisyenleri için devletin soyut ve biçimsel karakteristiklerini bir seferde ve nihai olarak belirleyen bir tanım sunmak uygun bir iş değildir. Görevleri, bunun yerine, soyuttan somuta ve basitten karmaşığa sabit sarmal bir hareketle, biçim belir-

⁴ Marksist hukuk, devlet ve hukuksal-politik ideoloji teorileri incelememin sonucunda hukuk ve yasal düzen tanımı önerecek kadar da düşüncesizdim (*bkz.* s. 77).

lenimli toplumsal bir ilişki olarak devlet anlayışını yavaş yavaş inşa etmektir. Bu hareket kaçınılmaz olarak hiçbir zaman tamamlanamaz: Herhangi bir izahatın, daha somut ya da daha karmaşık hale getirilmesi her zaman mümkün olacaktır. Ve bu aşamalı hareket, teorik saptamaları daha zengin bir devlet tahliline doğru gittikçe, önceki varsayımlar, ilkeler ve kavramlar sürekli olarak yeniden tanımlanacaktır. Devletin soyut ve basit izahından somut karmaşık tahliline doğru bir eylemde, en soyut kavramsal çıkış noktaları dahi değişmeden kalamayacaktır.

Devleti Tanımlamak

Bazı okurlar bu genel hatlı savı basitçe reddedebilirler, şâyet reddetmiyorlarsa da, en azından bir 'devlet teorisi' geliştirme çabalarının bilimsel geçerliliğinin sorgulamasından endişelenebilirler. Devletin teorik olarak sağlam bir izahının, bir kurumsal topluluk olarak devletten çok daha fazlasıyla ilgilenmesi gerektiği sürece bu tür endişelerde haklılık unsuru vardır. (aşağıya bakınız). Fakat bu çözüm yolunda birçok güçlük içerse de aşılamayacak bir sorun değildir. Bununla birlikte, bu yol ağzında durup diğer konulara dönmektense, daha sonraki tartışmanın selâmeti için devletin genel bir tanımını sunacağım. Daha sonra da birçok uzvundan bazılarını araştırarak, devleti tanımlama problemine alternatif yaklaşımının akla yatkınlığını kanıtlamayı umuyorum.

Devletin herhangi genel bir tanımı, devlet kurumları kadar devlet söyleminden de söz etmelidir. Benim önerim şöyledir: Devlet aygıtının çekirdeği, toplumsal olarak kabul edilmiş işlevleri bir toplumun kolektif çıkarları veya genel iradesi adına o toplumun üyeleri için ortak bağlayıcı kararların tanımlanması ve uygulanması olan müstakil kurumlar ve organizasyonlar topluluğudur. Bu geniş 'küme'⁵ tanımı, devleti genel özellikleri bağlamında özgül politik oryantasyonuyla özgül makro-politik bir biçim olarak tanımlar; devlet ve politik çevre ve hattâ daha geniş biçimde toplum arasında açık bir bağ da kurar. Böylece, ne tüm makro-politik örgütlenme biçimleri devletimsi olarak tanımlanabilir ne de devlet, basitçe hükümet, kanun, bürokrasi, zorlayıcı bir aygıt ya da başka bir

⁵ Küme kavramlar üzerine, bkz. Connolly 1974: 14-15.

politik kuruma eşitlenebilir. Nitekim bu tanımlama, politik söyleme zorunlu olarak karışan çelişkileri ve ikilemleri, devlet üzerine çalışmaların tam kalbine yerleştirir. (krş. Hoffman 1988). Çünkü genel irade ya da kolektif çıkar hakkındaki iddialar, devlet sisteminin anahtar özelliğidir ve onu politik hâkimiyetten ve vahşi baskıdan apaçık haliyle ayırır. Aynı zamanda, böyle bir yaklaşım benimsemek, özgül devletleri ve politik rejimleri tanımlamak için olduğu kadar devletlerin olduğu, geliştiği, krize girdiği ve dönüştüğü koşulların araştırılmasında da temel bir görevi yapabilir.

Bu tanımın bir araştırmanın kuruluşuna faydalı olması için altı özelliğe ihtiyaç duyulacaktır:

1. Devletin çekirdeğinin üzerinde, etrafında ve altında, çekirdek toplulukla ilişkisi kesin olmayan kurumlar ve kuruluşlar bulunur. Devletler, topluma tam kapalı olmayı ya da toplumdan tam bir ayrımı asla başaramazlar ve kesin sınırları genellikle şüphelidir. İşleyişleri, topluma yayılmış geniş çaplı, ancak devletin çekirdeğine toplanmış ve yoğunlaşmış mikro-politik uygulamalara bağlıdır. Ve ulus-devletin üzerinde ortaya çıkan devletimsi kurumlarla devlet-arası düzeyde bağlantıları da olur.
2. Bu kurumların ve kuruluşların doğası, topluluğu oluşturmak için eklenmeleri ve daha geniş şekilde toplumla bağlantıları, toplumsal oluşumun doğasına ve geçmişine bağlı olacaktır. Örneğin, kapitalist devlet tipi, ataerkil tipten farklı olacaktır⁶ ve ek olarak rejim biçimi, bir kapitalist toplumdan diğerine farklılık gösterecektir. Burada, şüphesiz, tartışmalı hiçbir şey yoktur, çünkü bu tür ayrımlar karşılaştırmalı hükümetin esasıdır.
3. Toplum için politik işlevlerinin toplumsal olarak kabul görmüş yapısının, normal devletin tanımlayıcı bir özelliği olmasına karşın, bu meşruiyetin kurumsallaştırıldığı ve ifade edildiği biçimler de çeşitlilik gösterecektir. Hattâ böyle politik işlevleri 'toplumsal olarak kabul görmüş' olarak ta-

⁶ Devlet tipleri hangi politik örgüt biçimlerinin farklı üretim tarzlarının temel öğelerine karşılık gelebileceğini tanımlayan teorik binalardır: özgül toplumsal biçimlerde devletlerin tahlili için bir referans noktası sağlarlar. Bu tür bir teorik uygulama ile uğraşmak bir kapitalist toplumdaki her devletin kapitalist devlet tipine karşılık geleceğini göstermez. Krş. Poulantzas 1973.

nımlamanın esası, kesin içeriklerinin politik olarak ilgili söylemlerde ve bu söylemler yoluyla oluşturulduğunu vurgulamaktır. Bu işlevler, tek devletlerde bile çoklu olabilirler ve hattâ karşılıklı çelişebilirler.⁷

4. Baskının devletin en temel yaptırımı olmasına karşın, uygulayabileceği başka yürürlüğe koyma yöntemleri de vardır. Şiddet çok nadiren devletin ilk başvurduğu şey olur ve çoğu durumda ters tepmektedir. Devletin tam bir açıklaması, kullanabileceği tüm müdahale biçimlerini ve bunların getirdiği çelişkileri ve ikilemleri dikkate almalıdır.
5. Ortak çıkarı ve genel iradesi devlet tarafından idare edilen toplum, artık asla devletten daha fazla bir ampirik veri olarak nitelendirilemez. Toplumun sınırları ve kimliği, genellikle devletlerin inşa edildiği, yeniden-üretildiği, dönüştürüldüğü süreçlerde ve bu süreçler yoluyla oluşturulmuştur. Hattâ devlet-inşası ve ulus-inşasının egemen devletlerin etkileşimi yoluyla gelişen uluslararası sistemin gelişen dinamiğinden güçlü biçimde etkilendiği, devlet-merkezli yaklaşımın en açık sonuç düşüncelerinden biridir.
6. Son olarak, politik ortak çıkar belagatı ne olursa olsun ya da genel irade ne söylerse söylesin, kendilerini tanımlamak için gösterilen her çaba, stratejik olarak seçilmiş zeminde sarf ediliyorsa ve aynı zamanda türevsel çıkarlar, fikirler ve değerler eklemlenmesini ve kümelenmesini gerektirdiği sürece, daima 'yanıltıcıdır'. Hattâ birkaç bölüm önce dikkat çektiğim gibi, ortak çıkar ya da genel irade daima asimetriktir, bazı çıkarlara ayrıcalık tanırken diğerlerini de aynı zamanda marjinalleştirir. Muhtemel tüm tikel çıkarları kucaklayan genel bir çıkar asla yoktur (*krş.* Jessop 1983b ve Bölüm 5).

Bu genel tanımın sonuçlarını araştırmak, asla yeniden tanımlanmayan bir tanım kullanarak devletle ilgili herhangi bir açıklama yapma konusundaki problemleri ortaya koyar. Ve bu da devletin 'sorgulanmadan kabul edilmiş' doğasının sorgulanmasına ve daha eleştirel bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu özel tanım reddedilse bile, diğerleri de eşit derecede savunmasız olacaktır. Bu nokta, diğerleri tarafından önerilen temel tanımları gözden geçirmek için en iyi nokta değildir (incelemeler için, *bkz.* Dowdall 1923; d'Entreves 1967; Dyson 1982; Luhmann

⁷ *Krş.* Bölüm 4 ve 7'deki kamusal yarar, kamusal çıkarı ve benzerleri ile ilgili savlar.

1986b). Fakat devletçi literatürde sıklıkla dile getirilen bir tanım hakkında kısa bir yorum yerinde olabilir.

Son dönemlerin devlet-merkezci teorisyenleri sıklıkla Max Weber'in 'verili bir bölgede *meşru fiziksel güç kullanımı tekeline* (başarılı bir şekilde) sahip çıkan bir insan topluluğu' şeklindeki ünlü modern devlet tanımından bahsederler (Weber 1948: 78, parantez ve vurgu orijinalinde; *krş.* Weber 1968: 54, 65, 909). Bu bağlamda, 'insan topluluğu' gerçekte bölge içindeki sürekli hâkimiyeti tatbik eden 'zorunlu politik örgütün' idarî personeline atıfta bulunur (*krş.* Weber 1968: 53-4). Weber, bu tanımlı getirdikten hemen sonra, gücün devletin özel imtiyazı olmadığını (çünkü kullanımının *tüm* politik örgütlerin tanımlayıcı bir özelliği olduğunu) belirterek sınırlandırmaktadır ve devletlerin kendi varlıklarını ve denetimlerindeki bölgede genel politik düzeni korumak için genellikle güç dışındaki araçlara başvurduğunu eklemektedir. Weber, daha sonra da, politik topluluk *mahiyetindeki* bir devletin ortak ekonomik çıkarlardan daha fazlasını karşılamakla ilgilenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir: Devlet, daha genel değerler temelinde ülke sakinleri arasındaki ilişkileri düzenlemeye çabalamalıdır (Weber 1968: 902). Weber, benzer şekilde, politik meşruiyetin de sadece paylaşılan değerler temelinde değil, aynı zamanda bir dizi vicdanî kurala göre tanımlandığını da ifade eder (Weber 1968: 904). Bu bağlamda, meşrulaştırmanın doğası ve biçimleri çeşitlilik gösterir ve aynı şekilde devletlerin toplum adına çeşitli işlevleri ve faaliyetleri de çeşitlilik gösterir (Weber 1968: 54-6, 905-6). Dahası, başlangıçta modern devletin merkezî tanımlayıcı özelliği olarak görülen şey (meşru şiddet kullanımını belirlemede anayasallaştırılmış tekeli) teorik ufuktan hemen kaybolmaktadır. Weber, bunun yerine, bürokrasinin doğası ve bu doğanın devlet yönetiminin birliğinin gerçekleştirilmesindeki hayatî önemi üzerine odaklanır (Weber 1968: 56, 212-26, 956-1003). Kısacası, bu tanımların en ünlüsünün bile, bir kez ortaya konduğunda, gerçek devletlerin gerçek karmaşıklıklarını hesaba katmak için sınırlandırılması ve genişletilmesi gerekmektedir.

Kavramsal Bir Hiyerarşi . . .

İlk tanımlamalar ne olursa olsun, devletin yeterli bir açıklaması bu ilk tanımlamanın ötesine geçmelidir. Benim kendi önerim, devleti üç düzeyde tahlil etmektir: Devletin genel çıkarlarını temsil ettiği farz edilen toplumun geri kalanından temel kurumsal ayırım biçimleri; devletin içsel örgütünün doğası, politik hesaplama tarzları ve işleyiş süreçleri; hem kendi içlerinde hem de kendileri yoluyla ortak çıkarların eklemlendiği ve geliştirildiği söylemler ve politik pratikler. Bu üç düzey, verili bir toplumsal oluşumun temel örgütlenme ilkelerine, bir kurumsal topluluk olarak devletin örgütlenme ilkelerine ve devletin içinde, çevresinde ve belirli bir mesafe uzağında meydana gelen fiilî politik mücadelelere karşılık gelmektedir.⁸

Bu tahlili daha özgül bir hale getirmek için bir kavramlar hiyerarşisi geliştirilebilir: Bu hiyerarşi, soyut, biçimsel devletleşmişlik kavramından çok daha ayrıntılı tanımlanmış politik rejim tiplerine kadar gider. Genel olarak devletin basit kurumsal unsurları, biçim(sel) olarak devletin (*Staat als Form*) en soyut düzeydeki toplumsal kavramına karşılık gelir.⁹ Özde bu, 'bir topluluk üyeleri üzerinde bağlayıcı kararların uygulanmasında güç kullanma yetkisiyle donatılmış bir örgüt' ile 'diğer varoluş ve faaliyet tarzlarıyla o topluluk' arasında kurumsallaşmış olan bir işbölümü topluluğunda ortaya çıkışından bahsetmektedir. Ayrı idarî personel¹⁰ ve üzerlerinde hâkimiyet kurdukları (kamu ya da halk) arasında böyle bir ayırım yoksa, o zaman devletin varolduğu söylenemez.¹¹ Bu tanımdan başlayıp yukarıdaki üç düzeyi de işlediğimizde, bu hiyerarşi, herhangi verili bir devleti açıklamak ve/veya devlet biçimleri tipolojisi oluşturmak için gerekli araçları sağlar.

⁸ Bu üç katlı yapı, Poulantzas'ın devlet teorisini düzenleyen yapı ile benzerdir. *Bkz.* Jessop 1985a'daki tartışma.

⁹ Bu Marx'ın 'rasyonel soyutlama' dediği şeydir. KÜT açıklamasında aynı amaca hizmet etmek için 'genelde üretim'in tanımını kendisi sağlamıştır. Dolayısıyla, ne genelde üretim ne de genel üretim gerçekte varolduğundan, tikel bir tarzın ve/veya üretim tipinin özgüllüğünün tahlilinde üretimin ortak unsurlarını kavramsal olarak belirlemek anlamıdır (*krş.* Marx 1857).

¹⁰ Bu bir *corporation sole*, yani, görevleri değişen tek, kalıcı 'ofis' oluşturabilir.

¹¹ Memur ve halk arasındaki ayırım, yönetimin üyelerine halkın üyeleri olarak özel yaşamlarında yönetici otoritenin tatbikini dışlamayı gerektirmez. Bu ayırım, yönetici iktidarın kullanımının yönetimin kendisini idare etmesini de içermez.

Devletleşmişlik (*stateness*) kavramının altında farklı toplumsal oluşum tipleriyle ilişkilendirilmiş farklı devlet tipleri gelir. Örneğin, şâyet toplumsal formasyonlar hâkim üretim tarzına göre tanımlanıyorsa (ki, şüphesiz, hareket tarzlarından sadece biridir), bunlar ataerkil, mutlakiyetçi, kapitalist ve sosyalist devlet tiplerini kapsayabilir. Bunlar, ilgili üretim tarzı için, temel kurumsal biçimlerinin hâkim ekonomik biçim ve sonucundaki ekonomik dinamik ile uyumu bağlamında *biçimsel olarak yeterlidir*; ve verili bir devlet biçiminin tarihsel önkoşullarının bazen bulunabileceği ya da yaratılabileceği bağlamında *ampirik olarak tatbik edilebilirlerdir*. Bu, verili bir devlet tipinin üretim tarzı hâkimiyetindeki tüm toplumlarda gelişeceği anlamına gelmez. Çünkü ilk olarak, farklı devlet tipleri ne raftan tamamen kaldırılabilir ne de istendiği zaman yerine başka bir şey konabilir. Ve, ikinci olarak, *biçimsel olarak yeterli* bir devlet tipinin olmadığı durumda bile, tercih edilebilir güçler dengesi ya da sadece ‘idare-î maslahat’, genellikle yeterli tazmini sağlar. Zıt biçimde, yeterli devlet tipinin varolduğu durumda bile, güçler dengesinin [devletin] tipik işleyiş tarzlarını bozması halinde devlet hareketsiz ya da işlev göremez hale gelebilir.

Dahası, şâyet toplumsal formasyonların dönemlendirilmesi uygun görülüyorsa, o zaman tipik değişken tarihsel biçimler de belirlenebilir. Dolayısıyla, kapitalist toplumsal formasyonlara, liberal, tekelci ya da tekelci devlet biçimleri atfedilebilir.¹² Buradaki anahtar değişken, devlet ile her aşamayı karakterize eden sermaye dolaşımı arasındaki kurumsal ayrımın özgül biçimleri ve bu biçimlerin devletin işlevlerinin doğası ve sınırları için sonuçları olacaktır. Bunun peşinden olağan ve istisnaî devlet tiplerine¹³ ve değişken biçimlerine ilişkin kavramlar gelir. Örneğin, olağan rejimlerle ilgili olarak, politik temsiliyetin hâkim organına bakılır; ve istisnaî rejimler için de, idarî sistem içindeki hâkim organa bakılır. Dolayısıyla, farklı başkanlık ve parlamenter demokrasi biçimleri ara-

¹² Devlet tekelci kapitalizm teorisinde kökleri olan ilç terimi kullanmaktan hoşlanmayanlar yerlerine hemen yenilerini koyabilirler. Örneğin, düzenleme teorisyenleri birbirini izleyen birikim rejimlerine göre alternatif bir dönemlendirmeyi tercih edebilirler.

¹³ Neyin olağan neyin istisnaî olduğu sadece verili bir devlet tipine göre tanımlanabilir: kapitalist tipte olağanlık, demokratik cumhuriyet biçimleri ile denkleştirilir.

sında ya da alternatif şekilde, faşist, askerî, polis ya da bürokratik diktatörlükler arasında ayırım yapılabilir. O zaman, bir sonraki adım, rejim tiplerini farklılaştırmak olabilir: Burada muhtemel kriterler, parti sistemleri, politika üretim tarzları ve benzerleridir. Açıkçası, böyle bir hiyerarşi, tek bir tanımdan ziyade devletin tahlil edilişinde daha iyi bir temel sağlar.

. . . ya da Altı Boyut?

Kavramsal hiyerarşiler ve somut, rafine bir tahlile doğru ilerleme ihtiyacına karşı sabırsız olanlar için, bu harekete kısa devre yaptıran alternatif bir süreç vardır. Bunun, biçimin işlevi problemlili hale getirme yolları ya da devlet müdahalesinin sınırlarını araştırma gibi problemlerle uğraşırken bir bedeli olacaktır. Fakat hedefi daha aşağıda alan bazı amaçlar için bazı faziletleri vardır. Söz konusu süreç, sadece devletin örgütsel biçimini ve sosyo-politik temellerini tahlil etmektir. Bu görev için altı boyutun yararlı olduğu görülmektedir. İlk üç boyut öncelikle biçimsel ya da kurumsaldır; devletin girdilerine, iç-girdilerine ve çıktılarına karşılık gelirler. Bunlar göreceli olarak problemlili değildirler ve hemen ortaya konabilirler:

1. Çeşitli temsiliyet biçimleri ve temsiliyetçi bir rejime eklemlenmeleri; ilgili temsiliyet biçimleri arasında bölgesel ve işlevsel temsili, çoğulculuğu, klientalizmi, *raison d'etat* ve popülizmi sayabiliriz. Politik partiler, çeşitli korporatist organlar, toplumsal hareketler ve devlet yöneticileri tarafından oynanan roller de bununla ilgilidir.
2. Devlet sisteminin bölgesel ve işlevsel farklı kısımlarındaki iktidar dağılımı yoluyla ifade edilen içsel örgütlenmesi; hükümetin yasama ve yürütme kollarının aşikâr göreceli ağırlığına ek olarak, içsel örgütlenmesinde hukuk ve paranın rolünün, idarî birliğin biçim ve kapsamının ve de idarî aygıtın farklı kısımlarının göreceli ağırlığının araştırılmasının da önemi vardır. Bu bağlamda önemi artanlar, ulus-devletler ve gelişen ulus-üstü devlet biçimleri arasındaki ve merkezi hükümet ve yerel, bölgesel ve devlet-ötesi yönetim biçimleri arasındaki ilişkilerdir.
3. Sivil toplum ve kapitalist ekonomiye müdahalenin çeşitli biçimleri; bu da,

kamu ve özel arasında değişen sınırları yeniden çizmekle sadece devletin rolünü değil, müdahale için kullanılabilir özgün kurumsal mekanizmaları da ilgilendirir.

Üç boyutun ikinci takımının öncelikle davranışsal ya da stratejik doğası vardır: Devlet ve politik sistemlerde temel oluşturan, içerde yaşayan ve üstte boydan boya bir kemer oluşturan güçlere karşılık gelirler. İlk boyut çok tartışmalı değildir: Dâhil edilmesi, özgül devlet biçimlerinin ve rejimin belirli toplumsal uzlaşmaların maddi yoğunlaşması (ya da kurumsal cisimlenmesi) olduğu savına dayalıdır. Böylece, her devlet ya da rejim, istikrarlı destek çekirdeğini sağlayan ve karşılığında temel lehtarları oluşturan bir toplumsal temelle (ya da temellerle) ilişkilendirilebilir. Diğer iki boyut, devletin kısım-tüm paradoksundan çıkar (aşağıda daha kapsamlı ele alınmıştır). Bu paradoks, gerçekte devletin verili bir toplumsal oluşumda diğerleri arasında kurumsal bir düzen olduğu gerçeğine dayanır ve devlete özel olarak daha geniş toplumun birlik ve beraberliğini sağlama sorumluluğu yüklenir. O zaman, bir açıdan devlet, sadece toplumun bir 'parçasıdır'; diğer açıdan, bu politik sorumluluk dolayısıyla [toplumun]' bütünüdür'.¹⁴ Bu anlamda devlet hem kendi içsel birliğini tanımlayan 'devlet projeleri' ve *modus operandi*'sine (politika-üretim tarzları, vs.) göre hem de daha geniş toplum için hedeflerine göre ele alınmalıdır. Bu üç boyut şöyledir:

1. Devlet iktidarının toplumsal temelleri, yani, iktidar bloğunun doğası, destekleyen sınıflar ya da istikrarsız uzlaşma dengesi devlet sisteminde belirginleşen diğer toplumsal güçler ve ittifaklar.
2. Devlet sisteminin sınırlarını tanımlayan ve ona bir dereceye kadar içsel birlik sağlayan devlet pratikleri ve projeleri. Devlet, tamamen oluşmuş,

¹⁴ Luhmann'dan işlevsel olarak farklılaştırılmış, modern bir toplumda hiçbir alt sistemin bütünü temsil edemeyeceğini biliyoruz: bunun yerine, her alt-sistem kendi *Leitdifferenz*'ine göre kendi bütününe temsil etme iddiasını geliştirir. Örneğin, ekonominin (bir kısım) kendisini tüme meta sağlamakla sorumlu gösterdiği savunulabilir. Bu iddia, gerçekte Marx'ın ekonominin son yargıda belirleyici olduğunu göstermek için ileri sürdüğü temellerden biriydi: Çünkü Marx'ın belirttiği gibi, 'okula giden her çocuk, bir hafta bile üretmeyi kesen ve kendini beslemeyen bir toplumun öleceğini bilir' (Marx 1867). Luhmann'ın tahlili ile ilgili olarak, bkz. Bölüm 11.

kendi içinde tutarlı, örgütsel olarak saf ve işlevsel olarak kapalı bir sistem olarak değil, gelişen, çelişen, melez ve göreceli biçimde açık bir sistem olarak varolur. Dolayısıyla, kurumsal bir topluluk *sıfatıyla* devletin hiçbir içkin özsel birliği olamaz: [Devletin] (her zaman göreceli) birliği, özgül işleyiş süreçleri, koordinasyon araçları ve kılavuzluk amaçları yoluyla devlet sisteminin kendi içinde yaratılmalıdır. Şâyet bu analitik boyut, devletin 'kısım-tüm' paradoksunun 'kısım' momentine karşılık geliyorsa, bir sonraki 'tüm' momentini yansıtır.

3. Çıkarları ve toplumsal beraberliği, verili bir tarihsel blok ve hegemonik proje çerçevesinde idare edilmesi gereken hayalî bir topluluğu tanımlayan söylemler. Hegemonik proje, devlet politikasının idaresinde politik, entelektüel ve ahlâkî kılavuzluk ilkeleri sağlar. Bu, bir birikim stratejisini kapsayabilir, ancak hegemonik projelerle birikim stratejileri arasında hiçbir zorunlu ilişki yoktur.

Bu listenin hazırlanışındaki amaç, listenin çok kapsamlı olması değil, devletin farklı yönlerinin tahlili ve tikel devletlerin az ya da çok rafine tanımlarının üretilmesi ve stratejik seçiciliklerinin tahlili için bir başlangıç çerçevesinin sağlanmasıydı. Bu liste, benzer şekilde, devleti daha geniş politik sistem ve etrafını saran toplumsal formasyonla ilişkilendirmek için de kullanılabilir. Nitekim devletin kimliği ve birliği hakkında henüz tartıştığımız problemler dikkate alındığında, politik sistem içindeki yeri temel özelliklerinden biridir. Son olarak, devlet krizinin farklı boyutları da işte bu kapsamda araştırılabilir. Dolayısıyla, temsiliyet krizi, kurumsal kriz, rasyonellik krizi, hegemonya krizi, meşruiyet krizi ve organik kriz arasında ayırım yapılabilir.¹⁵ Burada yapılması gereken daha çok iş var.

¹⁵ Temsiliyet krizi, hegemonya krizi ve organik kriz kavramlarının kaynağı Gramsci'dir (1971); rasyonellik krizi ve meşruiyet krizinin ise Juergen Habermas (1973); ve kurumsal kriz Poulantzas tarafından ele alınmıştır (1970).

Devlet Fikri ve Bir Fikir Olarak Devlet

‘Devleti bir strateji olarak’ tartışırken genellikle devletin (görelî) rolünün güvence altına alınmasındaki ‘devlet projelerinin’ yapıcı rolünden bahsettim. Daha da ileri gidilerek, devlet oluşumu sürecinin kendisinin, yalnızca devlet hakkındaki ve devlet aracılığıyla yapılan söylemler yoluyla mümkün olacağı söylenebilir. Devlet fikrinin nasıl ve niçin oluştuğu üzerine çalışmaların zaten uzun bir tarihi vardır. Bazıları, devletin oluşumunu ve/veya doğasını sorgulamadan olduğu gibi kabul ederek sadece ‘devlet’ kavramının bu yeni politik gerçekliği tanımlamak için nasıl geliştirildiğini tarif ederler. Fakat bazıları da, devletin değişen doğası ve işlevleri kadar oluşumun da devlet-inşacıları için kullanılabilir politik ‘ham maddelere’ olduğu kadar özgül devlet projelerine de bağlı olduğunu savunurlar. Çünkü, devlet ve devlet mantığı hakkında tarihsel olarak yeni kavramlar olmaksızın, devletler, net biçimde sınırlandırılmış topraklarda halkın refahı ve askerî savunmasından sorumlu, ayrı, şahsî olmayan politik örgütler olarak oluşamazlardı.

‘Devlet’ Anlambilimi ve Devlet Yapıları

‘Devlet’ kavramı ve içine gömüldüğü söylemler görelî olarak çağdaş gelişmelerdir. Ancak, devlet yapılarının ilkel kaynakları hakkında da sayısız araştırma vardır. Bu, devlet semantiğinin devlet oluşumunu binyıl geriden izlediği anlamına mı gelmektedir; yoksa çağdaş yorumcuların geleneksel biçimde ‘devletler’ deyip durdukları çağdaş-öncesi politik örgütlerin gerçekte devletimsi olmadıkları anlamına mı gelmektedir? Bu çift namlulu soruya verilecek cevap, ‘devlet’ kavramının bugünkü haline gelişinin nedenlerinde ve ne zaman geliştiğinde bulunabilir. Öyle görünüyor ki açıklamanın bir kısmı, politik hayatın geleneksel toplumlardaki şeffaflığı ile modern toplumlardaki soyut biçimi arasındaki zıtlıkta yatmaktadır. Geleneksel toplumlarda politik sistem, özgün bir şahsiyet, fail ya da kurum (polis, topluluklar, yurttaşlar, krallık vs.) ile tanımlanır ve politik eylem doğrudan bunların etrafında örgütlenir. Modern toplumlar işlevsel olarak farklılaştırılır, her işlevsel alt-sistem kendi içinde karmaşıktır ve hiçbir üst alt-sistem yoktur. Dolayısıyla, hiçbir şahsiyet, fail ya

da kurum, politik sistemi simgeleyemez ya da temsil edemez: Ve ek olarak, devlet giderek daha da karmaşıklaşırken, yönettiği halktan giderek daha çok uzaklaşır. Bu nedenle, çekirdek politik aygıtın kimliğini belirlemek ve politik eylemi yönlendirmek için daha soyut bir kavrama ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kavram, 'devlet'tir. Nitekim, politik sistem kurumsal olarak daha da uzaklaştıkça, devlet fikri de dine, eğitime, ekonomiye, bilime ve benzerlerine göre daha net biçimde sınırlandırılır. Dahası, politik sistemin bizzat kendisi kendi içinde daha karmaşıklaşırken, hukukî-politik söylem, formasyonların, güçler ayrılığının, temsiliyet kurallarının ve benzerlerinin gelişimi ile daha karmaşık hale gelir (Luhmann 1984b: 107-8; *krş.* Nettl 1968).

Bu savı, Luhmann'ın tarihsel semantik ile ilgili son dönemlere ait bir araştırmasına atıfta bulunarak daha da ileri götürebiliriz. Bu, gelişmekte olan devlet aygıtı ile barışçı duruma, barış ve güvenlik olarak devlete atfedilen olumlu değer arasındaki bağlantıyı vurgular. 'Barış olarak devletin, yetki ve kudret olarak devleti gerektirdiği' savunulurdu; ve bu da barışın nasıl güvence altına alınabileceğini göstermek için bir devlet idaresi biçimi olarak *raison d'etat* gelişmesine yol açtı (Luhmann 1989b: 80-5). Dahası, verili bir ülke içinde meydana gelen bir barış devleti ve bu barışı güvence altına alan devlet aygıtı, hem o topraklar üzerindeki hem de toprakların kendisindeki hâkimiyeti ifade eder. En azından, modern kullanımının ilk ortaya çıkışından sonra, 'devlet'bir süre için, hâlâ nadir, *ad hoc* ve değişebilir bir terimdi. Genellikle özel bir önemi, net bir karşı-kavramı yoktu ve zıt biçimde hem ortaçağ tabakalaşma dünyasına (statü, mülk, vs.) hem de modern işlevsel farklılaşma dünyasına atıfta bulunurdu (1989b: 111-12). Luhmann, işte bu nedenle devlet için çok fazla alternatif terimin olduğunu savundu: *regnum* [krallık idaresi], *res publica* [halka ait], *monarchia* [monarşi], *commonwealth* [(İngiliz) milletler topluluğu], *nation* [ulus], *civil society* [sivil toplum] ve benzerleri. Henüz XVIII. yüzyılın ikinci yarısında 'devlet' terimi, hâkim otorite için yaygın biçimde kullanılan terim haline gelmiştir. Luhmann, bunun nede-nini 'devletin' 'topluma' (kısmen, bir ekonomik alan olarak 'sivil toplum' anlamında) karşı durması ve böylece tüm toplumu ifade eder hale gelmesi olarak açıklar (1989b: 113, 130).

Ancak aynı yönde ve bir şekilde farklılık içeren tartışma noktaları,

devlet hakkındaki söylemin anahtar önemdeki rolüne daha fazla ağırlık atfetmektedir. Quentin Skinner, modern kullanımıyla devlet kavramının iki kaynaktan nasıl çıktığını kaydeder: (a) geç ortaçağ Avrupası'nın 'prensler için ayna' edebiyatı ve hükümetin üst görevlileri için tavsiye kitapları, erken dönem politik tarihleri ve (b) XVII. ve XVIII. yüzyılların mutlakiyetçi doğa kanunu edebiyatı. Skinner, bunlardan ilkiyle ilgili olarak, âdeta, devlet işlerinin ilk başlarda nasıl işlerin ahvâli ile ilgili olduğunu göstermektedir. Gerçekte, daha kesin olmak gerekirse, 'devlet' fikrinin, iyi statü, gösterişlilik, yöneticilerin heybetlilik durumu ya da yüksek mertebesi, yönetim aygıtı ile bunların içerdiği devletçilik durumu ve yönettikleri topraklarda arzu ettikleri iyi ahvâl ya da ülkenin durumu arasındaki kaymalar ya da birleşmelerle aşama aşama geliştiğini göstermektedir. Özellikle, özerk ve kendini yöneten şehir cumhuriyetlerinin yükselişiyle, yöneticilerin ülke durumunu sürdürmelerine yardımcı olabilecek rejim tipine giderek artan bir ilgi oldu (Skinner 1989: 90-8). *Civitas*'ı ya da *res publica*'yı idare eden hâkim bir halk iktidarı olarak cumhuriyetçi hükümet biçiminin yaygınlaşmasıyla birlikte, devlet söylemleri, yöneticinin mülkünü ya da kişisel nüfuzunu sürdürmesi gerektiği fikrinden statü ya da ahvalin (*state*), yöneticinin sürdürmekle görevli olduğu bir hükümet aygıtı olduğu fikrine kaydı. (Skinner 1989: 108-10).

Gerçekten çağdaş devlet fikri, sadece yönetici ve devlet aygıtı arasındaki temel kavramsal ayrımı değil, aynı zamanda o aygıt ve uyrukları – yönettikleri – arasında bir ayrımı da gerektirir. Bu son yenilik, mutlakiyetçi teorisyenler hükümet iktidarının uyruklarından ayrılmasını gerekçelendirmeye çalıştıklarında ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, 'doğa yasası mutlakiyetçiliğinin sonuçtaki ürünü, sivil ya da politik birliğin sonlarının, iktidarı sadece onu kurumlaştıran halktan değil herhangi bir zamanda iktidarı kullanma hakkı olduğu söylenebilecek devlet memurlarından da ayrı duran tek ve yüce bir hâkim otorite kurmayı kaçınılmaz hale getirdiği görüşüdür' (Skinner 1989: 118-19). Bu politik otorite biçimine verdikleri isim, şüphesiz, devlettir. Onlara göre, devlet iki misli gayrî-şahsidir: ne yöneticinin kendisiyle ne de toplumda yönetilenle eşleştirilir (Skinner 1989: 112, 128).

Bu tür tahliller, devlet fikrinin sadece yapısal gelişmelerin politik sistem üzerinde ideolojik ya da kavramsal bir yansıması olduğu iddiası-

nın ötesine geçer. Bu, sadece kısmen doğrudur. Daha tam bir açıklama, devlet hakkındaki kavramlar ve doktrinlerin, modern devletin hem tarihi gelişiminde hem de hukuksal-politik biçimlendirmesinde anahtar rol oynadığını görmeyi gerektirir. Dolayısıyla, modern devletin farklı bileşenlerinin (ordu, bürokrasi, vergilendirme, yasal sistem, yasama meclisleri vb.) kesin kaynakları ne olursa olsun, görece uyumlu kurumsal bir topluluk olarak örgütlenmeleri, egemen devlet kavramının ortaya çıkmasına hayati ölçüde bağlıdır. Dahası, ‘mevcut devlet’ var olmadığı için, özgül devletlerin doğası, zaman içinde belirli noktalarda üstlenilen tikel devlet projelerine ya da devlet inşa projelerine bağlıdır. Devletin ayırt edici kurumsal, bölgesel ve ulusal sınırları ve amaçları ve faaliyetleri, devlet ve özgül projeler hakkında söylem yoluyla tanımlanmalı ve yeniden-üretilmelidir. Devlet hakkında, devleti devlet projelerinden soyutlama yoluyla yapılacak her teori üretme çabası, biçimciliğe ve özcülüğe yönelmeye mahkûmdur.

Devletler ‘Devlet’ Söyleminden Önce de Var mıydı?

Şimdi, eğer ‘devlet’ kavramı ilk önce çağdaş toplumlarda şahsî olmayan politik hâkimiyet aygıtının gelişimini tanımlamak için bir terim olarak ortaya çıktıysa, çağdaş öncesi toplumlarda ‘devletler’ ve ‘devlet oluşumları’ kavramlarından nasıl bahsedebiliriz? Bu, tamamen, merhum Profesör Joad’ın söylediği gibi, devletten ne kastettiğinize bağlıdır! Literatürün çoğu ‘çağdaş devlet’ (ya da *tout court* –sadece, kısaca) devlet) ile geleneksel devletler arasında net analitik bir ayrım yaparak onlar arasında eşit derecede açık, yapısal ve işlevsel ayrımlar belirleyebilir.¹⁶ Bu soruya cevap verirken, ‘devlet’ söyleminin ne anlam ifade ettiğine atıfta bulunabiliriz: Buna, birbirini tamamlayıcı iki cevap verebiliriz.

Şâyet ‘devlet’ söyleminin kurucu rolü üzerine odaklanıyorsak, o zaman geleneksel politik örgüt biçimleri gerçek devletler değildir. Nasıl oluştuklarını, pekiştirildiklerini ve işletildiklerini araştırırken, kendi yerel ve çağdaş söylemlerini ve bunlarda eklemlenmiş politik projeleri in-

¹⁶ Geleneksel devletle ilgili bazı son dönem metinleri: Anderson 1974a; Tilley 1975; Poggi 1978; Giddens 1985; Mann 1986; Luhmann 1989b.

celemeliyiz. Bununla birlikte, şâyet modern devlet kavramının analitik kullanımı üzerine odaklanırsak, geleneksel politik örgütleri neyin devletsimsileştirdiği anahtar konu haline gelir. Luhmann tarafından verilen cevap, devlette birliği temsil edilen farklı toplumsallaştırma biçimlerine atıfta bulunur. Modern öncesi politik hâkimiyet, temelde, iktidarı merkezden çevresindeki topraklara yaymaya çalıştığından, Luhmann, erken ‘devlet’ oluşumunun politik hâkimiyetin bölgeselleştirilmesi temelinde anlaşılabilirliğini ifade eder. Bununla birlikte, askerî ve ekonomik denetimin ülkeye ya da en uç noktalara kadar genişletilebilmesi için ev idaresinin ya da saray yönetiminin ötesinde yeni örgütlenme biçimleri gerekmektedir. Yararlı bir şekilde devlet oluşumu olarak ve ürünlerinin de devletler olarak tanımlanabileceği, işte bu örgütsel biçimlerin gelişimidir (Luhmann 1989b: 145-6). Bu cevap, Luhmann’ın toplumsal tahlile farklı yaklaşımından açık biçimde etkilenmiş olsa da, genel hatları son derece haklı görünmektedir.

Devlet, Politika ve Toplum

‘Devlet’ söyleminin gelişimi, ‘politika’ ve ‘toplum’a eklenen anlamlardaki değişikliklerde de yansıtılır. Politika kavramı, XVII. yüzyıla kadar, devlet ve topluma bağlanırdı ve *oikos*’un ya da özel hane halkının karşılığı idi; fakat politikanın kendisi, topluma ya da topluluğa karşı olarak devletle birleşmemişti. Dolayısıyla, sivil toplum ortak kanunlara ve hükümete tâbi bir vatandaşlar birliği olarak anlaşıldı ve insan bir politik hayvan (*zoon politikon*) olarak görüldü. Daha sadece XVII. yüzyılda politika ilk kez toplumun diğer kısımlarından (kilise, ekonomi, sivil toplum örgütleri) ayrı, soyut, şahsî olmayan, egemen devlet fikrine bağlandı ve insan için özel birey ve politik vatandaş sıfatlarıyla bir ayrım oluşmaya başladı (krş. D’Entreves 1967; Dyson 1982; Willke 1983; Luhmann 1984d; Bobbio 1985).

Daha sonra, devlet ve sivil toplum arasında kavramsal ayrım ise, birbirinin üstünü örten dört aşamada gelişmiş görünmektedir. John Keane tarafından yapılan faydalı bir araştırmaya göre, bu aşamalar şu şekilde tanımlanabilir: (a) otoriter olma potansiyelini denetleyecek bir dizi bağımsız topluma karşı uyrukları üzerinde duran hâkim, merkezî, anayasal

bir devlet aşaması; (b) adalet, eşitlik ve özgürlük çıkarlarında devlete karşı sivil toplumu güçlendirmeye çağıran anti-devletçi dürtü; (c) sivil toplumun felç olmasına, çatlmasına ve anarşisine karşı güçlü devlet ihtiyacının vurgulandığı bir U dönüşü; ve (d) devlet tarafından hakların gaspına karşı bir direnme aracı olarak sivil toplumun kendi örgütlenmesinin vurgulandığı çoğulcu yaklaşımın yenilenmesi (Keane 1988).

Bu kavramsal tarihin ilginç bir özelliği, ‘devlet’ ve ‘sivil toplum’ hakkındaki söylemin hegemonya ve toplumsal yapışma problemleriyle ilgili olduğu kapsamdır. Gramsci, ‘kapsayıcılığı anlamında devleti’ (*lo stato integrate*) ‘politik toplum + sivil toplum’ olarak tanımladı ve devlet iktidarından ‘baskı ile zırhlanmış hegemonya’ olarak bahsetti (Gramsci 1971). Keane’nin açıklaması, integral devletin bu iki momenti arasındaki kesin eklemlenme biçimleri üzerine politik mücadele için hatırı sayılır bir alan bulunduğunu ima etmekle kalmaz; devletin birlik, yapıştırma ve yeteneklerinin [devletin] diğer-sivil-toplumu içindeki hareketlere ve projelere bağlı olduğunu da savunur. Bu, Bölüm 10’da devlet ve toplum arasında kesin bir sınır çizilebileceği yolundaki devlet-merkezci yaklaşımın ana varsayımına karşı geliştirdiğim savları da güçlendirir. Açıkçası, ne ‘devlet’ söyleminin modern devletle *part passu* [eşit adımlarla] geliştiğini (ve hattâ, devletler oluşturulurken hayatî bir rol oynadığını) ne de devleti oluşturan kurumların görelî olarak diğer düzenlerden ayrı olduğunu reddederim. Tam tersine, bunlar, benim yaklaşımının öncülleridir. Fakat bu, ‘devlet’ hakkındaki söylemlerin ‘devlet olmayana’ atıfta bulunmadan tahlil edilebileceği demek değildir. Bunun ekonomi, toplum, kilise ya da din, spor, kamusal alan ya da her ne ise, olarak düşünülüp düşünülmeyeceği, devletin kendi doğası için fark yaratan bir ayrımdır. Bundan, devlet etrafında bir sınır çizmek için bir ya da diğer kriter (‘kamu’ ve ‘özel’ arasındaki hukuksal ayrım gibi) kullanılabileceğinden, devlet ve devlet-dışı kurumlar ve işleyişler arasında diğer bakımlardan karşılıklı birbirine nüfuz ya da örtüşme olamayacağı sonucu da çıkmaz. Dolayısıyla, Gramsci’nin uzun zaman önce vurguladığı gibi, hem devlet aygıtı hem de devlet iktidarı, ilişkisel koşullara göre tahlil edilmelidir.

Devlet Projeleri ve Raison d'etat

‘Devlet’ semantiğinin yöneticilere ‘mülklerini’ nasıl korumaları gerektiği konusundaki pratik tavsiyelere ve/veya hüküm sürdükleri topraklardaki iyi ahvale yakından bağlı olduğunu zaten ifade etmiştim. Bu, devlet projelerinin devlet söyleminin gelişimi ile hemen hemen aynı zamanlara ait olduğunu ve devletin oluşumunda anahtar bir rol oynadıklarını gösterir. Hattâ hikmet-i hükümet hakkında ilk yorumculardan biri olan Giovanni Botero (1589), devletin kuruluşu, muhafazası ve iktidarına uygun araçlar bilgisine atıfta bulunmak için *ragione dello stato* [devlet hukuku] ifadesini kullanmıştır (Polin 1975: 27’de sözü edilen). Bununla birlikte, *raison d'etat* kavramının böyle bir rol oynayabilmesi için, politik düzen ve ahlâkî ve/veya dinî alanlar arasında net bir ayırım yapılması zorunluydu. Antik şehir-devlette (polis) durum farklıydı. Çünkü antik dönemde yaşayanlar, kamu yararı, kamu sağlığı ya da ortak çıkar gibi kavramlara âşina olmalarına, hattâ bunları politik hesaplamanın merkezine yerleştirmelerine rağmen topluluğun kalbinde ahlâkî ve politik değerlerin zorunlu birliğini de vurgulamışlardır. Bu bağlamda, devletin amaçlarına ve faaliyetlerine kılavuzluk etmesi için bir devlet hikmeti kavramına hiç yer yoktur (Polin 1975). Bu kavram, gerçekte çok daha sonra, modern devlet ve devlet toprakları içinde politik düzen kavramına paralel olarak ortaya çıkmıştır ve devletin kimliğini güvence altına almakta hayatî bir işlevi olmuştur. Özellikle, gelişen devlet oluşumlarının kendilerini ve kendi haklı iddialarını hegemonik papalık iddialarından, zümrelerin bölgesel taleplerinden, eski ortaçağ’a ait politik *bonum commune* [iyi toplum] ahlâkından ve ulusal topluluk içindeki dinî çatışmaların getirdiği düzensizlik tehdidinden ayırmalarına yardımcı olmuştur. Bu anlamda, devletin iç sınırlarını ve rekâbet eden iddialara karşı birliğini tanımlamakta anahtar rol oynamıştır (Polin 1975; Schnur 1975).

Polin, *raison d'etat*’nın hem dar hem de geniş bir tanımını yapar. Geniş anlamda bu terim, genel devletçilik alanına, yani ‘devlet politikasının rasyonel hesaplanmasına ve örgütlenmesine, kurumlarının ve idaresinin rasyonel düzenlenmesine’ atıfta bulunur. Daha dar kullanımında ise, bu söylem ‘bu durumda kamu yararını güvence altına almak için gereken araçların rasyonel hesaplamasının yanı sıra, devletin güvenliğinin

gerektirdiği zamanlarda, daha önce alınmış değerler, ahlâk kuralları ya da hâkim yasalarda köklenmiş diğer ilgili düşüncelere bakılmaksızın benimsenen yöntemler, araçlar ve kararlar topluluğunu da' ifade eder (Polin 1975:30). Her iki durumda da devlet mantığı, özgül biçimde kamu yararı arayışına ve kamu yararını güvence altına almakta devletin rolüne yönlendirilir (Polin 1975: 34). Kısacası, devlet mantığı, daha önce devletin 'aygıtsal birliği' diye ifade ettiğim şeyin güvence altına alınması ve devletin amaçlarının ve faaliyetlerinin halkın ortak iyiliğine yönlendirilmesi yönünde geliştiği anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, içişlerindeki normal anayasal kullanımda uzun zaman önce kaybettiği meşruiyetini hâlâ koruyan 'devlet mantığı', dış politika mülahazaları üzerine yeniden odaklandırılmıştır. (Polin 1975: 31; Schnur 1975: 18-20). Ancak, bununla birlikte, içişleri bağlamında bile olağanüstü hallerde meşru biçimde [devlet] himayesine başvurulur. Bu haller, hukuk düzenine süregelen bir saygı ve bu düzene uygun gelen süreçle devletin kendi varlığının sürdürülmesi arasındaki açık bir çatışmanın cereyan ettiği olağanüstü durumlardır. Devlet yöneticileri öyle durumlarda, duruma uygun gelen geçici, yasa-dışı, âcil durum süreçlerine başvurabilir ve bu seyri devletin bütünlüğünü korumak temelinde gerekçelendirebilir. Hattâ Carl Schmitt'e göre, hâkim iktidar, olağanüstü hal ilan etme hakkına bağlı bulunur (*krş.* Schmitt 1932).

Devlet mantığı kavramının artık normal yerel politikaya uygulanmadığı zamanda bile, devlet söylemi ulusal politik sahneden silinmedi. Bunun yerine, devletin doğası ve amaçları hakkında devlet söylemlerinin yayıldığını görüyoruz: Bazıları devletin tepeden aşağı görüşünden, bazıları da öznelerinin alttan yukarı görüşünden. Meinecke, *raison d'état*'yı ve toplumsal anlaşmayı devletin alternatif açıklamaları olarak gördü (Meinecke 1957). Ancak ben onların tamamlayıcılar olarak ciddî alternatifler olmadığını savunuyorum: Çünkü, *raison d'état* başlangıçta devletin içsel mantığına atıfta bulunurken, toplumsal anlaşma doktrinleri dış amaçlarıyla daha çok ilgilidir. Ve her iki söylemin de ciddî politik tartışmalardan büyük oranda silinmesine karşın, açıkçası devlet yöneticilerinin ve/veya kamuoyunun kulağına ulaşmak için itişip duran sayısız rakip söylemler vardır.

Dolayısıyla, devletin birliği ve daha geniş toplumla ilişkili uygun

amaçlarıyla ilgili bir söylemler ve projeler yayılması görürüz. Bunlar, merkantilizmden ve kamu maliyesi biliminden *laissez-faire*'e ve liberalizme, *Polizestaat*'dan ['polis devleti] *Rechtsstaat*'a [hukuk devleti], ulus devletten çok-uluslu oydaşmacılığa (*consociationalism*), 'ortaklık devleti'nden 'korporatif liberalizm'e, *Sozialstaat*'tan [sosyal devlet] modern refah devletine, korporatif devletten loca sosyalizmine, *Fuehrersstaat*'tan (yol gösterici devlet) 'özgür ve demokratik devlet'e ve şundan buna uzanır. Bu liste sayfalarca devam ettirilebilir, ancak anlatmak istediğim zaten anlaşılmış olmalıdır. Asla sonu gelmeyen ve her zaman yenilenen devlet oluşumunu anlamak için kurumsal inşaat bloklarını incelemek yeterli değildir. Bu blokları bir araya getirerek devlete belirli bir örgütsel birlik ve amaç kaynaştırıcılığı kazandıran 'devlet projelerini' de ele almalıyız. Bu özellikleri olmayan bir devlet sadece ismen bir devlettir. Varolmaz.

Devlet Kapitalist midir?

Önerdiğim devlet tanımındaki hiçbir şey, onun özel bir sınıf (ya da cinsiyete ait, etnik, ulusal ya da diğer) içeriği olmasına dair bir zorunluluğu ima etmiyor. Bir fikir olarak devlet ve devletin biçimlendirilmesinde devlet projelerinin rolü açıklamam dahi, devletin kapitalist olması gerektiği sonucuna götürmemektedir. Bu tür imalardan özellikle uzak duruyorum. Çünkü bu tür iddialar, yalnızca devlet biçimleri ve politik pratikler arasındaki diyalektiğin ayrıntılı incelenmesiyle ileri sürülebilirler. Devlet, tüm toplumsal güçler ve politik projeler arasında asla tarafsız olamayacak stratejik seçici bir zemindir; fakat daima eğilimsel olan herhangi bir yanlılık, uygun stratejilerle baltalanabilir ya da güçlendirilebilir. Çünkü devlet yapıları ve işleyiş süreçlerinin kısıtlamış olduğu stratejik seçici sınırlar içindeki devlet iktidarının âkabeti de devlet içinde ve ötesinde politik faaliyette bulunan güçlerin değişen dengesine bağlıdır. Dolayısıyla, devlet kapitalist olur mu (olabilir mi) sorusu için yeterli bir cevap, hem devletin biçimini hem de güçler dengesini incelememizi gerektirir. Şimdi de yapacağım budur.

Bir Devleti Kapitalist Yapan Nedir?

Bölüm 4'te not ettiğim ve daha sonra çeşitli vesilelerle belirttiğim gibi, devlet iktidarı, verili bir durumda sermaye birikimi için gerekli koşulları yarattığı, sürdürdüğü ve yenilediği oranda kapitalisttir. Bu koşulların karşılanmadığı oranda da kapitalist değildir. Bu görüş, teorik odağımızı radikal biçimde, devlet aygıtının ve işlevlerinin, tüm yönleriyle zorunlu olarak kapitalist olduğunun garantilerinin araştırılmasından devlet iktidarının özgül konjonktürlerde birikim üzerindeki çok ve çeşitli olumsal etkilerine ilgi göstermeye çevirir. Bu etkiler geniş bir etkenler yelpazesine bağlıdır ve sadece sermayenin sözde ihtiyaçlarının ya da çıkarlarının gerçekleştirilmesine indirgenemez. Hattâ Bölüm 5 ve 7'de savunduğum gibi, bu ihtiyaç ve çıkarlar, en soyut tahlil düzeyinde bile, yapısal olarak çelişkilidir ve stratejik ikilemlere yol açarlar. Sermayenin – sermaye dolaşımını sürekli olarak yeniden-üreten özgül koşullar ne olursa olsun bu dolaşımın '*autopoeitik*' mantığı olmadığı sürece – hiçbir tek ve açık mantığı yoktur. Buna bağlı olarak da, devletin sermayenin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına nasıl hizmet etmesi gerektiği konusunda devlet yöneticileri için hiçbir tek, açık referans noktası olamaz. Hattâ, gözlemciler (devlet teorisyenleri gibi) dışında – artı-değer için rekâbetçi arayıştan nasıl bir ikâ-meci biçim çıkarsa çıksın, sermaye şu ya da bu şekilde birikimi sürdürünceye dek – devletin bunu başarıp başarmadığını değerlendirecek böyle bir referans noktası da yoktur.¹⁷ Açıkçası, bu, devlet yöneticilerinin (şirket yöneticilerinden ya da bireysel girişimcilerden daha fazlası) birikim stratejilerini izlemekte başarısız oldukları anlamına gelmez. Fakat bunlar, daima özel kapitalist ekonomi modelleri ve ekonomi-dışı önkoşulları ve özel bir sermaye mantığı anlayışıyla şekillendirilirler. Ve başarılı olacaklarının hiçbir garantisi yoktur. Birikimin tüm seyrinin bizzat kendisi, verili bir konjonktürde farklı düzeylerde ve farklı sahalarda iz-

¹⁷ Poulantzas gibi sofistike devlet teorisyenlerini bile indirgemeci duruma düşüren tam olarak işte bu güçlülüdür. Çünkü, eğer sermayenin çıkarı sadece sermaye dolaşımının yeniden-üretimi ise, o zaman, devrim olmadan, '(kapitalist) devlet, uzun vadede, sadece hâkim sınıf ya da sınıfların politik çıkarlarına karşılık gelebilir' (Poulantzas 1976a: 72). Poulantzas'ın da not ettiği gibi, bu çok yardımcı değildir ve devletin göreceli özerkliğinin konjonktürel belirlenimlerinin her durum için ayrı araştırılması gereklidir.

lenen stratejilerin karmaşık bir bileşkesidir. Dolayısıyla, devletin kapitalist karakterini değerlendirdiğimiz de, özgül bir birikim stratejisi için ve/veya özel bir birikim rejimi için olumsal olarak gerekli görülen hangi özel koşulların, hangi açılardan, hangi zaman diliminde ve nereye kadar güvence altına alındığını belirtmek zorunludur (*krş.* Jessop 1982: 225-6).

Doğal olarak bu sav, toplumsal bir formasyondaki farklı toplumsal biçimler (*örn.* değer-biçimi, yasal biçim, devlet biçimi) arasındaki biçimsel karşılıklılık tahlillerini yok saymaz. Çünkü kapitalist toplumlarda devlet dinamiğini araştırmamıza yardımcı olması için bir ‘rasyonel soyutlama’ olarak *biçim açısından yeterli* bir kapitalist devlet tipi öne sürmek birçok bakımdan faydalıdır. Fakat biçimsel karşılıklılık, bu şekliyle, herhangi bir gerçek karşılıklılığın tarihsel olarak nasıl geliştiğini açıklamaz.¹⁸ Ayrıca, sermaye birikiminin en aykırı devlet biçimlerinde – biçimsel olarak yetersiz görülebilecek olanlarda bile – nasıl meydana gelebildiğini açıklamamıza da yardımcı olmaz. Bu genel problem, tamamı (tipik olsun olmasın) zaten fiilen var olan bir devlet sistemi içinde gelişen kapitalist devletlerin biçimsel ve tarihsel oluşumu arasındaki karmaşık ilişkiyle güçlenir. Devlet (ya da en azından devletimsi) kurumları, Avrupa’daki endüstriyel kapitalizmin yükselişinden önce ortaya çıkmışlar ve endüstriyel kapitalizmin daha sonraki küresel patlamasının biçim ve dinamiğini kökünden şekillendirmişlerdir. Zıt biçimde, sermaye birikiminin (en erken aşamalarında bile) uluslararası doğası, özgül devletlerin yapılarında ve uygulamalarında daima yansıtılmıştır. McMichael’in ifade ettiği gibi, ‘eğer kapitalist dünya pazarı (çeşitli üretim sistemlerini birleştiren) kendi işleyişinin düzenlenmesi ve güvence altına alınması için devletlere bağımlı ise, o zaman (dünya) sermaye tarihinin de mantıken devletlerin tarihine gömülü olması gerekir’ (McMichael 1987: 188). Bi-reysel devletlerin gelişiminde zorunlu olan bu tarihsel boyut, kapitalist toplumlarda devletler arasında bir yakınsama ummak için çok az neden olduğu anlamına gelir. Bunlar, ulusal büyüme tarzları ve bunların dünya

¹⁸ Biçimsel ve tarihsel oluşum arasındaki ayrım, Heide Gerstenberger, Hunno Hochberger ve Joachim Hirsch gibi Batı Alman devlet teorisyenlerinin çalışmalarının merkezinde yer almaktaydı. Çalışmalarının kısa bir açıklaması için, *bkz.* Jessop 1982: 112-17.

pazarına değişen şekillerde dâhil olmalarının yanı sıra sınıfsal güçlerin (ya da sınıfla ilgili güçlerin) dengesindeki değişikliklere göre de çeşitlilik gösterirler. Kısacası, özgül tarihsel bloklar oluşturmak için değişen kapitalist ekonomilerin ve devlet biçimlerinin yapısal eşleşme ya da eşevrim dinamiklerini göz önünde bulundurmalıyız. Bu, böyle bir karşılıklılığı etkinleştirmeye yönelik toplumsallaştırma projelerinin ve/veya özgül devletin oluşturucu rolünü inkâr etmek anlamına gelmez. Ancak hâlâ, göreceli başarılarının ya da başarısızlıklarının koşullarının incelenmesine ihtiyaç vardır.

Kapitalist Devlet Tipi

Bu uyarıları aklımızda tutarak, tipik bir kapitalist ulus-devletin en önemli özelliklerini kısaca gözden geçirelim. Bunlar; kapitalist üretimin çekirdeğinden kurumsal ayrımı ve baskı araçları üzerinde birlikte gelen ‘anayasallaştırılmış’ tekeli, vergi-devleti olarak biçimi ve faaliyetlerinin ekonomik matrisi olarak paranın rolü ve de bu faaliyetlerin idarî matrisi olarak hukukun ve rasyonel-yasal bürokrasinin rolünü içerir. Bu özelliklerin her biri kapitalist ekonomik düzenle sadece uyumlu değil aynı zamanda potansiyel olarak destekleyicidir de. Bu anlamda, kapitalist ekonomik bir oluşum için ‘biçimsel olarak yeterli’ görülebilirler (krş. Bölüm 6). Kapitalist devlet tipinin biçimsel olarak yeterli bu üç özelliğine ek olarak, kapitalizmin özgül safhaları için diğer benzeri özellikler belirlenebilir. Devletin ekonomik rolündeki değişiklikler, tipik olarak kurumsal biçiminde de değişikliklere yol açar. Büyüyen devlet müdahalesi, tipik olarak, yasama kolu pahasına yürütme kolunun güçlendirilmesiyle, yönetime yakından bağlı işlevsel temsilin (bölgele karşı) yükselişiyle, devletin ekonomik aygıtının artan önemiyle ve ekonomik kriterlerin ekonomi-dışı dairelerde artan hâkimiyetiyle ve daha keyfi müdahale biçimleri lehine özlü hukuk düzeninin zayıflamasıyla (yasal biçimlerin korunmasına karşı) ilgilendirilir. Dolayısıyla, devletin ekonomik müdahalesinin büyümesiyle ne ekonomi ne de devlet değişmeden kalır. Sermaye dolaşımı, devlet yoluyla toplumsallaştırılır ve devlet ekonomik ihtiyaçları yansıtmak için yeniden örgütlenir (krş. Bölüm 1 ve 2).

Açıkçası, kapitalist devlet tipinin üç ana kurumsal özelliği, birikimin

meydana gelmesi için ne mantıksal ne de tarihi açıdan gereklidir. Ne de, geliştikleri yerde birikimi gerçekten güvence altına alırlar. Bu, sadece ekonomik etkenlerin bizzat kendilerinin kapitalizm içindeki yinelenen krizleri doğurmasından kaynaklanmaz. Farklı politik nedenler de vardır. Bunlar, devletin kurumsal biçiminde ve devlet iktidarı için verilen mücadelelerde köklenmiştir. Sadece üç örnek alalım. Devlet ve ekonomi arasındaki kurumsal ayırım, her şeyden başka, devletin baskı tekelinde ve sivil toplumun antagonist özel çıkarlarına karşı ulusal-halk birliğini koruma iddialarında ifadesini bulur. Bu demektir ki devletin sermaye birikimini teşvik etmek için olduğu kadar bozmak için de politik ve ideolojik kapasitesi vardır.¹⁹ Ne de vergi biçiminin aşikâr sınırları vardır. Devlet harcamaları ve sermaye birikimi gereksinimleri arasında oransızlıklar doğurduğu gibi malî krizlere ve/veya enflasyoncu kamu maliyesine de yol açabilir. Üçüncü olarak, hukuk düzeni tikel ekonomik faillere karşı biçimsel bir tarafsızlık gösterdiğinden, bir yönlendirme mekanizması olarak karşılıklılık açısından yetersizdir. Fakat, daha maksatlı, *ad hoc*, keyfî müdahaleler, bürokratik aşırı yüklenmeye ve de emek süreci ile kapitalist piyasa güçlerinde bozulmaya yol açabilir. Bu tür problemlerin olup olmaması, sadece devletin biçimine ve sermaye dolaşımı ile entegrasyonuna değil, politik güçlerin değişen dengesine de bağlıdır.

Daha genel olarak, devletin kapitalist ekonomiye etkin biçimde müdahale kapasitesini kısıtlayan beş genel etken sayabiliriz. Bunlar kapitalizmin tüm aşamaları için geçerlidir ve özellikle kapitalist devlet tipini etkiler.

İlk olarak, devlet üretim sürecinin kalbinden dışlandığı için ya doğrudan kontrol edemeyeceği olaylara *a posteriori* tepki göstermeli ve/ya da etkisiz *a priori* planlama yapmalıdır. İkinci olarak, devlet ekonomik problemlere ve krizlere, sermaye birikiminin gerçek seyri ile hiçbir açık ya da tutarlı ilişkisi olmayan yüzey fenomenlerine (enflasyon oranları, işsizlik düzeyi ya da ticari açık gibi) göre tepki verme eğilimindedir. Bu demektir ki devlet politikalarının genellikle gerçek ekonomi üzerinde sı-

¹⁹ Gramsci (1971), geniş hegemonyasına dayanarak Fransız Devrimi'nin başarısı ve 'pasif bir devrime' dayanarak İtalyan birliğinin başarısızlığı arasında ilginç bir karşılaştırma yapar. Ek olarak, hukuk, para ve diğer müdahale biçimlerinin yapısal kısıtlamalarının da araştırılması gerekmektedir.

nırlı ya da ters etkileri olmaktadır. Üçüncü olarak, anayasal bir vergi-devletinde yönlendirme mekanizması olarak hukuk ve parayı kullanmanın içkin kısıtlamaları vardır. Çünkü her iki mekanizma da gerçek ekonomik faillerden ve süreçlerden uzakta işlemektedir ve istenen etkilerden sakınma ve kaçış için kayda değer bir alan bırakmaktadır. Dördüncü olarak, piyasa başarısızlıkları meydana geldiğinde, devletin kendisi mal ve hizmet sağlayabilir. Fakat kamusal tedarik, bazen özel sermaye birikimini doğrudan ya da dolaylı biçimde teşvik etmesine rağmen, hâlihazırda ki sermaye dolaşımından açık bir biçimde para çeker. Ayrıca, malî krizleri teşvik edebilir ve/veya meta biçiminin ne tarafsız ne de gerekli olduğunu gösterir.

Beşinci olarak, devlet ve yöneticileri açık biçimde kapitalist ekonomiden uzaklaştırıldığı, farklılaştırıldığı sürece çıkar ve öncelik çatışmaları için alan bulunur, öyle ki hükümet politikaları sermayenin ihtiyaçlarını yansıtmaz. Çünkü devletin doğası, girdilerini, iç-girdilerini ve çıktılarını etkiler. Girdi tarafında, ekonomik gereksinimler kullanılabilecek örgütsel ve kurumsal kanallarla politik taleplere çevrilmeli ve politik mülahazalarla genelde sadece dolaylı biçimde ilgili olan politik ve hukukî normlarla eşleştirilmelidir. Devlet sistemi içinde bu ekonomik taleplerin ekonomi politikaları içinde nasıl ifade edileceğini belirleyen, politik güçler dengesidir. Bu, politika üretiminin bireysel biçimleriyle (örn. bürokratik, maksatlı programlama, katılım, profesyonellere vekâlet verme) ve biraz temel birliğin devletin çoğu faaliyetine dayatıldığı tavırla değişiklik gösterir. Her politika üretim tarzı, kendi kısıtlamalarını ve ikilemlerini taşır ve ek olarak, devletin içsel birliğinin problemleri genellikle ekonomi yönetimi için gereken esnek tepkileri engeller. Bu problemler, politik güçlerin genellikle ilk olarak, diğer politik güçlerle ilgilenecek olması, ama ekonomik alanla sadece dolaylı olarak ilgilenecek olması nedeniyle giderek kötüleşir. Dolayısıyla, ekonomik olayların ya da krizlerin politik yansımaları, içkin ekonomik biçimlerinden ya da özlerinden daha önemlidir. Ve çıktı tarafında ise, devlet faaliyetleri genellikle gerçek ekonomiden bir ya da daha fazla farklılık derecesinde işleyen kendi müdahale biçimlerinde ve bu biçimler yoluyla dolayımlanır.

Hep birlikte değerlendirildiğinde, devlet bu kısıtlamalar nedeniyle, çözülemez olan bir ikilem içine sıkışır: Biri ekonomik diğeri politik. İlk

olarak, devlet, yapısal ekonomik krizleri hafifletmeye çalıştığında, piyasa-dolayımlı yeniden-örgütlenmenin rahatlatıcı etkisi için kendi politikalarını değiştirmelidir. Böylece, tipik olarak ekonomik krizleri ortadan kaldırmaktan çok onların işlediği biçimleri değiştirir ve bu tür krizleri devlete bile bulaştırabilir. Bu krizler, burada, malî krizler, meşruiyet krizleri, temsiliyet krizleri, içsel birlik krizleri ve hükümetin etkinliği ya da aşırı yüklenme krizleri biçimlerini alabilirler. Fakat devletin rolü şimdi birikim için hayati bir önem kazandığından, ekonomik krizleri sadece geri çekilerek ya da müdahaleyi reddederek çözemez. En fazla, müdahale şeklini yeniden-örgütleyebilir. Dahası, bu türden geri çekilmeleri, reddedilmişleri ya da yeniden-örgütlemeleri izlediği görülen ekonomik krizler böyle bir süreçte, yeni politik kriz biçimlerini de hızlandırabilir. İkinci olarak, krizleri, sermaye adına çözmeye çabalayarak politik bir ikilemle karşılaşır. Eğer devletin kriz yönetimi, bir sermaye fraksiyonunu diğerlerini pahasına ve kasıtlı olarak kayırıyorsa, sermaye için ekonomik problemler bir bütün olarak ağırlaştıracak ve dolayısıyla da kendi meşruiyetini zayıflatacaktır. Fakat sermayenin kolektif çıkarlarında politikaları için destek bulmayı başarsa bile, bazı sermayeleri diğerlerinden daha fazla kayırmaktan kaçınmaz. Bu güçler dengesini değiştirir ve başlangıçtaki bu tür politikaları sürdüren ittifakı bozabilir.

Ve işleri daha da kötüleştirmek için, tüm bu kısıtlamalar, çok fazla ulus-devleti olduğu ve giderek küreselleşen bir kapitalizmle karşı karşıya oldukları gerçeğiyle daha da yoğunlaştırılır. Sermayenin uluslararası boyutu ve esnekliği, bireysel ulus-devletlerin sermaye birikiminin seyri- ni izlemelerini ve denetlemelerini güçleştirmektedir. Paradoksal bir şekilde, sermayenin uluslararasılaştırılması devlet müdahalesine olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Sadece başarılmasını daha da güçleştirir.

Kısacası, verili bir devlet tipik kapitalist biçime sahip olsa bile, gerçekten birikimi güvence altına almak için işlevsel olmayabilir. Bu sadece, devlet iktidarının özgül konjonktürlerde özgül birikim stratejilerine göre tüm etkisinin tahlil edilmesi yoluyla belirlenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, zıt biçimde, kapitalist devletin tipik özelliklerini taşımayan ama sermayenin en azından birikmesinin mümkün olduğu devletlerden çok sayıda örnek verilebilir. Bu anlamda önerdiğim yaklaşım, devlet biçimlerinin ve aygıtlarının tahlilinin yanı sıra politik pratikleri ve söylemi

de devlet sistemi hakkında ciddî bir tahlilin tam kalbine yerleştirmeyi hedeflemektedir.

Yapısal Eşleşme ve Stratejik Koordinasyon

Önceki tahlilin çoğunun kapitalist toplumlarda devletin sermaye ilişkisinin yeniden-üretim gereksinimleri için biçimsel yeterliliği ile ilgili olmasına rağmen, devletin tam da bu biçiminin onun sermaye için işlevselliğini problemli hale getirdiğine de dikkat çekilmiştir. Bu kapitalist devlet tipi için bile geçerlidir ve diğer devlet biçimlerinde daha az geçerli olduğuna inanmak için de hiçbir neden yoktur. Ve bu da, kurumsal olarak ayrı ve öz-betimlemeli iki sistemin nasıl eklemlenebileceği problemi ortaya çıkarır. Bu bağlamda, zor ‘görelî özerklik’ kavramı üzerine diğer iki kavramdan – yapısal eşleşme ve stratejik koordinasyon – daha az odaklanmayı öneriyorum. Yapısal eşleşme ve stratejik koordinasyon kavramları, farklı sistemlerin özerkliğinden, birlikte varoluşlarından ve birbirlerine bağımlılıklarından yola çıkarlar ve her biri eşleşecekleri anahtar mekanizmayı gösterir.

‘Yapısal eşleşme’ aynı toplumsal uzamda en az bir kısmı paylaşan özerk yapıların birlikte evrilmesine atıfta bulunur. Yapısal eşleşmeye atıfta bulunurken aklımda böylesi yapıların arasındaki ilişkilerin dört özelliği vardı: İlk olarak, söz konusu yapılar kendi *Eigendynamik*’lerini (öz-dinamiklerini) izlerler ve ne hiyerarşik olarak kontrol edilirler ne de işlevsel olarak diğer yapılara tabidirler; ikinci olarak, otarşik ya da kendi kendilerine yeterli değildirler ama kendi işleyişleri için çevrelerinden gelen girdilere bağımlıdırlar; üçüncü olarak, çevrelerinden hava sızdırmayacak şekilde yalıtılmamışlardır, ama oradaki değişiklikleri kendi işleyişlerini etkileyen rahatsızlıklar ve kargaşalar olarak yaşarlar ve dördüncü olarak, çevrelerindeki değişikliklere, o çevrenin karmaşıklığını azaltmak için kendi kurallarına göre tepki gösterirler ve böylece çevresel etkiler, her zaman sistemin kendi işlemleri yoluyla dolayımlanır. Bu özelliklerin bileşimi, verili özerk bir yapının gelişiminin diğer yapılarla ilişkileri tarafından koşullandığı ama kendi mantığını izlediği anlamına gelir. Dolayısıyla çevresiyle ilişkilerinin tarihi, şu anki örgütlenmesine ve *modus operandi*’sine kazınmıştır, ancak bunun meydana gelişi, kendi

özgül hesaplama tarzları, işleyiş tarzları ve benzerleriyle dolayımlanır. Ve böylece, gelişimi, çevresindeki o yapılarla yapısal olarak eşleşir. Sonuçta, yapılar etkileşirken değişikliklerin, seçimlerin ve yeniden sağlanan dengelerin koordinesiz karşılıklı etkileşiminde ve bu etkileşim yoluyla birlikte evrilirler. Nihai sonuç ne planlanabilir ne de tahmin edilebilir. Bazı sistemlerin baskın olabileceği ama hiçbirinin hüküm sürmediği ekolojik bir ilişkiyle uğraşıyoruz (*krş.* Morin 1980: 44).

Bu birlikte varoluş yoluyla, söz konusu yapılar birbirleri için rahatsızlık kaynağı oluştururlar ve her biri bu rahatsızlıklara kendi hesaplama tarzları ve işleyiş süreçlerine göre tepki gösterir. Bu anlamda, bir yapının gelişimi diğerinin evrimini etkiler: Fakat bir yapı diğerini ne hiyerarşik bir emir komuta ilişkisi içinde kontrol eder ne de bir sistemin diğeri için ve diğeri adına hareket etmesini gerektiren işlevsel bir mantık yoluyla kendi astı durumuna getirir. Üretici sermaye dinamiğinde ve bu dinamik yoluyla ekonomik belirlenim savının vurguladığı gibi, sermaye ilişkisinin kendini belirleyici bir dinamiği vardır. Bu toplumun diğer halklarındaki olayların kesin ve biricik nedeni değildir. Dahası, bir kapitalist devlet tipi ve sermayenin biçim tahlilinden yola çıkarak, biçimin işlevi nereye kadar problemlili hale getirdiğini vurgulamaya çalıştım. Dolayısıyla, kapitalist devlet tipi, asıl görevi sermaye birikimi için gerekli koşulları yaratmak, sürdürmek ve yenilemek olan kapitalist üretim tarzının işlevsel bir alt-sistemi olarak çalışmaz. Kapitalist devlet tipi, hiç şüphesiz, kapitalist sistemin, kapitalist devletin yeniden-üretimine hizmet edecek kullanım-değerlerini ve/veya gelirlerini üretmeye yarayan, eskisinin yerine geçen işlevi de değildir. Bunun yerine her iki sistem de kendi kurumsal kurallarına, işleyiş süreçlerine ve önceliklerine göre çalışır: Değer hukukuna göre kapitalist ekonomi, hâkim devlet projelerine ve 'aldatıcı topluluk' tanımlarına göre kapitalist devlet.

Eğer 'yapısal eşleşme' kavramı, özerk yapılar olarak görülen farklı yapıların, biçimsel ve özlü eklemlenmesine yönelir-se, stratejik koordinasyon kavramı da, özgül toplumsal güçler ya da faillerin bakış açısından ele alınan stratejik eş-evrim boyutuna yönelir. Toplumsal dünyanın yapısı, herhangi toplumsal bir gücün tasarlayabileceğinden daima daha karmaşık olduğundan ve tüm evrimi, herhangi bir toplumsal gücün denetiminin ötesine uzandığından, stratejik koordinasyon, sadece eş-ev-

rimleşen yapıların kontrolsüz ve anarşik yapısal eşleşmesi bağlamında meydana gelebilir. Fakat bu, özgül sonuçlar elde etmek için sözkonusu evrimsel sürece müdahale edilemeyeceği anlamına gelmez (kaçınılmaz olarak öngörülemeyen ya da niyetlenilmemiş sonuçlar ve yan-etkiler olsa bile). Stratejik koordinasyon terimiyle atıfta bulunduğum, işte bu sistemler ve yapılar arasındaki ilişkiler veçhesidir. Burada söz konusu olan, özgül sonuçlar üretmek için farklı örgütler, yapılar ve sistemlerin eylemini açıkça koordine etme çabalarıdır. Bunlar, karşılıklı veto gücünün kullanımı yoluyla olumsuz koordinasyondan biraz daha fazlasına erişebilir, fakat daha olumlu stratejik koordinasyon çabalarına da uzanabilir. Bu, birikim stratejilerinin, devlet projelerinin ve hegemonik projelerin alanıdır.

Stratejik koordinasyonun biraz dikkati hak eden iki özelliği vardır: Özgül güçlerin yönlendirmeye angaje olma kapasiteleri ve özgül güçlerin ya da yapıların yönlendirme çabalarındaki zayıflıkları. Farklı örgütler, yapılar ve sistemlerin, diğer örgütleri, yapıları ve sistemleri etkilemek için kullanabilecekleri kendi yönlendirici medyası (örn. hukuk, para, baskı) vardır. Böylesi yönlendirme ya da koordinasyon bütün sistemleri içermez ama harekete geçebilecek toplumsal güçler aracılığıyla dolayımlanır; diğer güçlerin olası tepkilerini ve sistemlerin yönlendirilecek yanıtlarını tahmin edebilirler ve tercih ettikleri yönlendirme araçlarını buraya yöneltirler (*krş.* Scharpf 1989: 17-19). Stratejik koordinasyonun diğer özelliği ise, toplumsal güçlerin, kurumsal düzenlerin ya da toplumsal sistemlerin zayıflıklarıyla ilgilidir. İktidar, daima ilişkisel olduğundan, güçler dengesindeki değişiklikler hem kapasitelerdeki hem de zayıflıklardaki kaymalardan etkilenebilir. Ve hiçbir toplumsal güç, kurumsal düzen ya da toplumsal sistem kendine yeterli olmadığından, her biri en azından bazı içsel kriz biçimlerine, dış başarısızlıklara ya da saldırı tarzlarına karşı zayıftır. Stratejik seçicilik kavramının bizi yönlendirdiği, kapasitelerle zayıflıkların işte bu bileşenidir.

Devlet ve Toplum Paradoksu

Bu ciltteki hemen hemen tüm yazılar, daha sonraki yazılarda 'stratejik-ilişkisel' yaklaşım olarak ifade edilen yaklaşıma olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Bunun bazı sonuçları, 'kapitalist devlet problemine' yeni bir yaklaşım temelinde henüz sunuldu (Poulantzas 1969). Burada, bu yaklaşımı genellemek ve ilk kez devletin altı olası analitik boyutu ile ilgili olarak bahsedilen 'kısım-tüm' paradoksu hakkında bir sav geliştirerek kapitalist toplumsallaştırmaya tek-taraflı ilgi göstermekten uzaklaşmak istiyorum. Bu paradoks, devletin toplumsal bir oluşum içinde diğer kurumsal topluluklar arasından sadece biri olduğu gerçeğinden kaynaklanır; fakat her nasılsa parçası olduğu toplumsal oluşumun beraberliğini sağlamanın genel sorumluluğu üzerine yüklenir. Kapitalist devlet tahliminde örneklenen bu paradoks henüz görmüştük. Çünkü kapitalist devlet, piyasa güçleri başarısız olduğunda birikim için gerekli koşulları güvence altına almaktan ve sınıfsal olarak bölünmüş bir toplumda, toplumsal yapışmanın sağlanmasından sorumlu tutulur. Fakat devlet yöneticileri, bu sorumlulukları yerine getirirken, sadece devletin elindeki stratejik kapasiteden faydalanabilir, ancak bu kapasite, kendilerini bekleyen görevlere göre daima sınırlıdır. Kapitalist zorunlulukların devletin hedeflerine doğrudan çevrilmesi de söz konusu değildir. Kısacası, devletin sermaye birikimini güvence altına almak için kapasitesi, girdiler, içsel-girdiler ve çıktılar doğrultusunda sınırlıdır. Bu problem, hiçbir şekilde devletin birikimle ilgili rolüyle sınırlı kalmaz. Bu, devletin toplumun hem kısmı hem de tümü olarak paradoksal konumunun kaçınılmaz bir özelliğidir.

Tüm için sorumluluğunun 'maddi' temeli ve desteği, modern devletin kullandığı anayasal fiziksel güç kullanma tekeli ve bu tekelin, hiyerarşik biçimde örgütlenmiş, hâkim devlete yargı denetimi altında olduğu farzedilen toplumsal failer (bireyler ve örgütler) için bağlayıcı kararları uygulaması amacıyla sağladığı örgütlenme kapasitesidir. 'İdeolojik' temeli ve motor gücü ise, tüm bu sorumlulukların atfedilebileceği bir özne olarak devletin ve/veya devlet yöneticilerinin inşasıdır. Devletin hukuksal bir özne olarak oluşturulduğu ya da politik sorumlulukla donatıldığı gerçeği, bağımsız eylem yapabilecek gerçek bir özne oluşunu ga-

ranti etmez.²⁰ Marx'ın, Hegel eleştirisinde ifade ettiği gibi, bürokratların (ya da diğer devlet yöneticilerinin) 'evrensel bir sınıf' olarak hareket ettiği yolundaki kibirli iddialar, hattâ burnunun dikine ısrarlar, bunların gerçekten de kendi (ya da başkalarının) özel çıkarlarından ziyade ortak çıkarları savunduğu anlamına gelmez. En azından, politik beklentiler ve davranışlar üzerinde gerçek etkileri olan, ama genellikle ihlal edilen bu kurgular, sürekli olarak yeniden-üretilirler. Fakat, kurgu oluşları ve devletin de sadece toplumsal formasyonun yapısal olarak eşleşmiş bir parçası olması nedeniyle kendinden beklenen rolü asla yerine getiremez. Bir özne değil, ama kurumsal bir topluluk olan devlet; her zaman kısmî sonuçları olan tikel bir anlayış olarak kamu yararı anlayışı konusunda bir konsensüs olsa bile; devlet iktidarının uygulanması daima toplumsal formasyonu idare etme becerisini kaçınılmaz olarak sınırlayan yapısal kısıtlamalarla ve direnişlerle karşılaşır. Devletin, hem kendini üstün görme hatasını hem de trajedisini sürekli olarak yeniden-üreten işte bu politik kurgunun ve politik gerçeğin karmaşık bileşimidir.²¹

Bu temel paradoks 'devlet-toplum' ilişkilerinin dört yönünde de yansıtılır:

1. Devletin, toplumun kimliğini tanımlamakta anahtar bir rol oynamasına rağmen, kendi kimliğine karşı diğer alanlarda köklenmiş güçlerce mücadele edilir. Bir yandan, gerçekten varolan toplumlar devlet sistemlerinden önce varolmazlar, ama kısmen devlet faaliyetleri yoluyla oluşturulurlar. Bir devletin hüküm sürdüğü topraklar ve toplumun o devletle nasıl özdeşleştiğine zaten dikkat çekmiştik; ve, diplomasi ve savaştan, spora ve kültürel değişime kadar uzanan dış ilişkilerde, devletin genellikle toplum adına konuştuğu düşünülür. Fakat diğer yandan, politik sistemin içinde ve ötesindeki devlet-dışı güçler, devleti (yeniden) inşa etmeye ve projelerini yeniden tanımlamaya çalışır. Bu, devletlerin toplumu şekillendirdiği ve toplumsal güçlerin de devleti şekillendirdiği sürekli bir tanım ve yeniden-tanım döngüsüne yol açar.

²⁰ Bu hukuksal anlaşma devlet yöneticileri tarafından içselleştirilir öyle ki buna yönelik eylemlerini kendi kimliklerinin özlü bir parçası olarak yönlendirirler, devletten de belki kolektif bir özne olarak bahsedilebilir. *Krş.* Teubner'in korporatif kişilik hakkındaki savları: Teubner 1987a.

²¹ Willke (1987c), bunun hakkında 'devlet trajedisi'ne göre yorum yapar.

2. Devletin kendi farklı dinamiği ve stratejik kapasitesi olmasına ve böylece doğrudan dış denetime karşı dirençli olmasına karşın, toplumun çeşitli halkalarının da devlet tarafından doğrudan denetlenmelerini önleyen kendi farklı mantıkları ve kapasiteleri vardır. Farklı devletler, kendi politik söylemlerini, kendi ritimlerini ve geçicilik durumlarını, kendi çıkarlarını ve kapasitelerini geliştirirler. İşte devlet faaliyetlerinin toplumsal formasyon içinde bir fark yaratmasını sağlayan tüm bunlar, kendi içsel komplekslikleri nedeniyle dışsal denetime karşı dirençlidir ve o oluşum içindeki diğer failler tarafından dikkate alınması gerekir. Fakat karşılaştırılabilir derecede içsel komplekslik kazanan, kendi hesaplama tarzlarına göre işleyen, kendi geçici kalıplarını izleyen ve kendi farklı kaynakları ve kapasiteleri olan birçok başka kurumsal düzen de vardır. Bu da onları, devletin doğrudan denetimine karşı dirençli kılar.²²
3. Bu, üçüncü bir paradoksta yansır. Çünkü devlet toplumun farklı alanlarına giderek daha fazla müdahale ettikçe (onlara devlet iktidarının büyümekte olduğu izlenimi vererek), gücünü baltalayan iki tip değişikliğe uğrar. Bir yandan, içte daha karmaşık hale geldikçe, güçleri farklı dallarda ve politik alanlarda parçalandıkça ve koordinasyon problemleri çoğaldıkça, devletin kendi birliği ve ayırt edici kimliği giderek zayıflar. İşte bu nedenle, neo-liberaller, devletin sadece kendi emellerini ve iktidarını sınırladığı yerlerde güçlü olabileceği yolundaki aşikâr paradoks üzerinde ısrar etmektedirler. Ve diğer yandan, devlet müdahalesi arttıkça, devlet giderek müdahalelerinin başarısını sağlama almak için diğer toplumsal güçlerin işbirliğine daha fazla ihtiyaç duyar, öyle ki devlet iktidarı giderek dışsal güçlere bağımlı hale gelir ya da karşılıklı olarak birbirlerine bağlanırlar (*krş.* Offe 1987). İşte bu nedenle, bazı devlet teorisyenleri, modern devletin sadece hâkimiyet hakkı iddialarından (ya da despotik iktidar potansiyelinden) vazgeçip iktidarını diğer güçlerle (kendi altyapısal iktidarını güçlendirmek için) paylaşırsa güçlü olabileceğini savunmaktadır (*örn.* Hall ve Ikenberry 1989).
4. Devlet *raison d'état* adına hareket ettiğinde, hattâ olağan temsiliyet mekanizmalarını askıya alan olağanüstü hallere geçtiğinde bile, meşruiyeti devlet çıkarlarını ve eylemlerini toplumunkilerle bağlantılandırmasına

²² Bu tema, her şeyden başka, Luhmann'ın çalışmasında vurgulanır: Glagow ve Willke 1987'de toplumsal rehberlik ve merkezsizleştirilmiş planlamaya göre çözümler önerilir.

bağlıdır. Devlet mantığı, her zaman kamu yararı ve/veya ulusal çıkar iddialarıyla bağlantılandırılır ve olağanüstü haller ya da diktatörlük dönemleri tipik biçimde sonunda normale – ulusal-halk çıkarının rekâbet halindeki tanımlarının yeniden politik söylemin geçerli akçesi olacağı zamana – dönüleceği savunmasıyla gerekçelendirilir. Böylece, çeşitli söylemler eklemeleme potansiyeli içeren toplumsal bir söylemlerarasılık fenomenine (*bkz.* Bölüm 11) ek olarak, politik söylemin politik âlemin ötesindeki konuları temalaştırmak için kendi özgül saikleri vardır. Devlet ve resmi söylemler, asla müstakil olamaz: Devletin ötesindeki güçlerce eklemlerinden ayrılmaya ve kopmaya her zaman açıktır.

Daha önceki bölümlerde stratejik ikilemlere ve bu ikilemlerin stratejik seçimler gerektiren kaçınılmaz problemler çıkardıkları yönüne atıfta bulunmuştum. Herhangi bir seçim, ikilemin bir tarafına ayrıcalık tanıyacağından, diğer tarafı ihmal etmenin getirdiği problemleri stratejik bir açma-kapama düğmesine ihtiyaç duyulana kadar büyütme eğilimi vardır. Bu, çok farklı alanlarda meydana gelen politika döngülerini açıklamaya yardımcı olur. Burada, devlet ve toplum arasındaki parça-bütün ilişkisinden doğan paradoksların bazılarıyla ilgilendim. Bunlar sıklıkla stratejik ikilemlerde kendilerini gösterirler. İşte devlet müdahalesinin paradoksları ile ilgili iki örnek: Herhangi verili bir birikim rejimi ve büyüme tarzı için karşılanması gereken çeşitli ekonomi-dışı önkoşullar olacaktır. Eğer devlet bunları sağlamak için kendisi müdahale etmez ya da edemez ise, diğer failer aracılığıyla sağlanmasının koşullarını yaratmak ve/veya bunları sağlamadaki başarısızlığın yansımaları ile mücadele etmek için müdahalede bulunmalıdır. Dolayısıyla, bazı sahalardaki neo-liberal çözülmeye genellikle er ya da geç diğer sahalara giderek artan bir müdahale de eşlik etmektedir. Bu ikilemin nasıl çözüleceği ise devlet projelerinde ve birikim stratejilerinde görülecektir. Böyle durumlarda ikinci paradoks da konuyla ilgilidir. Müdahaledeki başarısızlık, diğer kurumsal düzenlerinin devlet hedeflerinin olası zararına kendi mantıklarını izlemeleri konusunda serbest kalmalarına yol açar; fakat müdahale, diğer kurumsal düzenlerin işleyişini bozduğu ve direnişi kışkırttığı ya da ters etkiye yol açtığı için de başarısız olabilir. Olası bir çözüm, devletin, diğer sistemlerden failerle öncelikli danışmaya dayalı toplumsal rehberlik

stratejilerine başvurması, bu faillerin üzerinde anlaşılmış hedeflerle örtüşen faaliyetlerinin devlet tarafından biçimsel ya da özlü biçimde kolaylaştırılması ve bu faillerin söz konusu hedefleri kendi kurumsal mantıklarına göre takip edeceği en uygun biçimleri bulacağına güvenmesidir. Fakat bu devlet müdahalesi biçimi, problemleri ancak devletin parçalanması ve bölünmesi sahasına aktarır. Diğer durumlarda paradokslar, resmî gizlilik, örtülü eylemler, yanlış bilgilendirme, kasıtlı belirsizlikler, sembolik politik eylem ve retorik ile özlü politik eylemler arasında zıtlık vs. ile kamunun görüşünden saklanabilir. Bu teknikler, doğrudan ya da stratejik ikilem yaratmadıkları yerlerde hatırı sayılır bir süre başarılı olabilir. Hattâ bu paradokslarla baş etmenin sayısız yolu vardır ve bu da devlete dair stratejik-ilişkisel bir yaklaşım benimsemek gerektiği iddialarını güçlendirir.

Devlet ve Diğer Kurumsal Düzenler

Önceki ifadeler, devlet tahlillerinin hükümet çalışmalarıyla sınırlandırılmayacağını söylemektedir. Ancak, devlet teorisyenleri, daha kapsamlı yaklaşımlar benimsedikleri durumlarda bile, hâlâ genellikle devletin biçimsel, kurumsal özellikleri üzerinde durmakta ve onun özlü, öznel yönlerini göz ardı etmektedirler. Devletin özlü, öznel yönleri, devletin kendi stratejik kapasiteleri açısından ve devletin ötesindeki güçlerin itaat etme şansını artırma bakımından hayati önemdedir (*krş.* Jaeger 1979: 53f). Buradaki başlıca istisna, Gramsci'nin 'integral devlet' yani, politik toplum + sivil toplum açıklamasıdır. Bazen devletin sınırlarını belirlemekte başarısız olmakla eleştirilmesine rağmen (*örn.* Anderson 1980), Gramsci devlet aygıtıyla devlet iktidarından çok daha az ilgilenmiştir. Çünkü Gramsci için devlet iktidarı, daha geniş politik sistem ve hattâ bir bütün olarak toplum içinde kurumlara ve güçlere bağlantıları ile üst-belirlenir. Bu nedenle politik ve sivil toplum arasındaki karmaşık ilişkileri eklemlemede ve dolayım lamada parti sistemi ve entelektüellerin rollerine bu kadar çok önem verir. Bu durum, kavramlarının çoğunun neden politik yaşamdaki öznel unsurlarla (sağduyu, kimlik, irade-oluşumu, liderlik, eğitim) ilgili olduğunu da açıklar (*krş.* Jaeger 1979).

Bu bakış açısından parti sistemi, seçim stratejilerinden ve oy veren-

ler, partiler ve liderler arasındaki ilişkilerden daha fazlasını içerir. Çünkü politik partiler toplumun farklı halkaları ve farklı toplumsal güçler arasında aktif biçimde bağlantı kurarlar ve devletlerin toplumsal temellerini güvence altına alarak özgül devlet biçimlerinin oluşmasına yardımcı olurlar. Ve parti sisteminde bir krize genellikle devlette bir kriz eşlik eder – özellikle kriz doğal yönetimdeki partiyi etkiliyorsa. Çünkü eğer varsa, devlet iktidarının göreceli işlevsel birliği, ne salt devletin taraflı zeminindeki güçlerin paralelogramının bir ürünü olarak açıklanabilir ne de anayasal garantilerden çıkarılabilir. Bu birlik, devlete şekil ve tutarlılık veren bir ‘parti ruhu’ yaşatmayı ve yönetmeyi hedefleyen ve de bunu hem egoizmi hem de grup tikelciliğini aşan bir ulusal-halk bilincine bağlayan bir politik liderlik uygulamasından çıkar. Dolayısıyla, Gramsci’ye göre, liderlerin ve devlet yöneticilerinin eğitim gördüğü yer partidir (*krş.* Sassoon 1980: 134-50 ve *passim*; Migliaro ve Misuraca 1982: 81).

Bu tür bir tahlil, parti sistemindeki bireysel partileri bir bütün olarak belirleyip bunun devletin tüm kurumsal yapısıyla nasıl bağlantı kurduğunu ele alarak daha da ilerletilebilir. Çünkü farklı partiler arasındaki ilişkiler, politik güçleri örgütlemeye (ve dağıtmadaki) ve kolektif irade geliştirmedeki rolleri için hayatî önemdedir. Politik hayatın ulusal-popülerin doğabileceği çerçeveyi döndürdüğü ve etkilediği ayrımları tanımlayan şey, parti sistemidir. Devletin kurumsal matrisi de parti sistemleri tarafından benimsenen biçimi etkiler. Burada gene karmaşık bir diyalektik ile karşı karşıya kalmaktayız. Örneğin, yürütme kolu parlamento pahasına güç kazanırken politik partilerin rolü değişir ve daha marjinal hale gelir ve politik temsil için diğer kanallar ve politik imgeselin eklemelenmesi daha fazla önem kazanır. Politika ağları ve işlevsel temsil, politik örgütlenmede genellikle hayatî rol oynar ve kitle iletişim araçları, kolektif iradeyi tanımlamakta geleneksel olarak parti sistemine atfedilen bazı işlevleri üstlenir (*krş.* Poulantzas 1987a).

Bu dolayımınmaları araştırmaya bir kez başladığımızda, ne kadar çeşitli olduklarını görmek şaşırtıcıdır. Onların tümünü burada araştırmaktan ziyade genel bir sonuç çıkarmak daha önemlidir. Devlet iktidarının özgül toplumsal uygulamalar ve güçlerde ve bunlar aracılığıyla nasıl gerçekleştiği araştırılmadan, anlaşılması mümkün olmayabilir ya da yapısal

garantiler ve/veya işlevsel zorunluluklara göre başka bir anlam verilerek yorumlanabilir. Kendilerini kapitalist toplumlardaki devleti özde kapitalist görmeye teşvik eden bu dolayımınmaları araştırmak ve bunu son yargıda belirlenim gibi ya da devletin rolünü ideal kolektif kapitalist gibi ‘spekülatif’ kategorilerle açıklamak, yapısal Marksizm ve sermaye mantığı okulunun başarısızlığıdır (*krş.* Migliaro ve Misuraca 1982: 80). Bu çıkmazın üstesinden gelmenin yolu, stratejiler ve yapılar arasındaki süregelen etkileşim üzerindeki vurgusuyla stratejik-ilişkisel yaklaşımdır.

Nereye, Devlet Teorisi?

Sonucu sonlandırmak için, bu bölümde modern devlet²³ hakkında altı genel sav sunulmakta ve daha sonra devlet üzerine araştırmanın doğası hakkında genel bir sonuç çıkarılmaktadır. Bu altı sav, Bölüm 4’te devleti tahlil etmek için belirlenmiş teorik yönergeler, Bölüm 8’de sunulmuş yapı ve strateji hakkındaki yorumlarım, Bölüm 9’da sunulmuş olan stratejik-teorik yaklaşımla ilgili ifadelerim ve Bölüm 2’de özetlenmiş olan *otopietik* sistemler teorisi ve Marksizmdaki sonuçları üzerine görüşlerim üzerinde kurulmuştur ve onları tamamlar.²⁴ Daha önceki bölümlerde yer alan daha tam açıklamaların yerini tutmamalarına rağmen, bazı bağlantılarını geliştirmeye ve böylece stratejik-ilişkisel yaklaşımın daha genel sonuçlarını ortaya çıkarmaya yarayabilirler.

İlk olarak, devletin yeterli bir açıklaması sadece bir toplum teorisinin parçası olarak geliştirilebilir. Devlet, sadece daha geniş politik sistemle değil, daha geniş toplumsal çevresiyle de ilişkilendirilmelidir. Bu, devletin hiçbir ayırt edici özelliği olmadığı ve dolayısıyla tamamen diğer et-

²³ ‘Modern devlet’ ifadesini, modern, işlevsel olarak farklılaştırılmış toplumların, ‘kapitalist’ etkileri olması gerekmeyen kapitalist devlet tipi özelliklerini vurgulamak için kullanıyorum. *Bkz.* s. 353-8.

²⁴ Kılavuz ilkeler *Kapitalist Devlet* [The Capitalist State]’in (1987) son bölümünde daha ayrıntılı ele alınmıştır. Yapı ve stratejinin tahlili de düzenleme teorisi ve eleştirileri incelemelerimde daha geniş biçimde sunulmuştur: Düzenleme teorisi üzerine, *bkz.* Jessop 1990b; eleştirileri üzerine, Jessop 1988c ve 1990c. Stratejik-ilişkisel yaklaşım tartışması Bölüm 9’da bütünüyle sunulmuştur, ama Nikos Poulantzas’ın (1985a) sonuç bölümünde de bahsedilmiştir. Otopiesis eleştirisi de Jessop 1987b’de bütünüyle sunulmuştur.

kenlerden ve güçlerden derlenerek açıklanabileceği anlamına gelmez: çünkü bir kez tarihsel olarak oluşturulduğunda ve kendi ayırt edici örgütlenme biçimleri ve hesaplama tarzları ile nitelendirildiğinde, devlet kendine özgü bir mantık kazanır. Ama bu, tüm kurumsal ayrımı ve işleyiş özerkliği için, devletin toplumun bir parçası olarak kaldığı ve daha geniş toplumla ilişkilendirilmesi gerektiği anlamına gelir. Çünkü, eğer bir devlet sisteminin ayırt edici özelliğinin bölünmüş bir toplumun aldatıcı genel çıkarına ilgisi olduğu ve devlet iktidarının iktidar ilişkilerini bir bütün olarak toplum içinde toplayıp yoğunlaştırdığı doğru ise, devlet sadece genel çıkarları destekleyen projelerin oluşumunu inceleme ve bunları devlet içinde ve ötesinde değişen güçler dengesiyle ilişkilendirme yoluyla anlaşılabilir. Bununla birlikte, devlet, aldatıcı topluluk ve genel irade oluşumunun ana alanı olmasına karşın, politik imgesel olarak dâima seçicidir ve kaçınılmaz biçimde bazı iradeleri ve çıkarları marjinalleştirir.

İkinci olarak, modern toplumlar o kadar karmaşık ve farklılaştırılmıştır ki ne hiçbir alt-sistem 'son yargıda belirleyici' olabilir ne de tek hiçbir örgüt hükümranlılığı her yere uzanan tek bir komuta zincirinin tepesini oluşturabilir. Bunun yerine, çok farklı alt-sistemler ve hattâ daha fazla iktidar merkezleri vardır. Bunların çoğu, kendilerini, devlet de dâhil olmak üzere, dış güçlerin doğrudan denetiminin ötesine yerleştiren bir kapsam geliştirmiştir. Her birinin, diğer alt-sistemlerle en azından birbirine kaynak-bağımlı ve işlevsel karmaşık ilişkileri vardır ve her biri çevresindeki diğer alt-sistemlerin eylemlerini doğrudan denetleyememe problemi ile karşı karşıyadır. Bu, modern toplumların kısımları arasında giderek daha fazla birbirine bağımlılık ve giderek daha fazla bağımsızlık ortaya koyduğu bir paradoks doğurmaktadır.

Üçüncü olarak, devlet bu paradoksun en üst seviyede cisimlendirilmesidir. Modern toplumların çeşitli kurumsal düzenleri arasında, bunların birbirlerine bağımlılıklarını idare etmekle son yargıda sorumlu olan devlettir. Fakat diğerleri arasında bir kurumsal düzen olarak devlet, bunu sadece kendi kurumları, örgütleri ve süreçlerinde yapabilir. Böylece, devlet toplu olarak bağlayıcı kararlar almaya ve uygulatmaya yetkili de olsa, bu çerçevede eylemleri, tüm politik sistem içindeki mücadelelerin özgül ve seçici bir toplaması ve yoğunlaşmasıdır ve başarıları devletin

hemen ulaşabileceğinin ötesinde güçlere ve koşullara bağlıdır. Bu anlamda devletin başarısı, gereksiz, toplumsal olarak oluşturulmuş ve söylemsel olarak yeniden-üretilmiş görelî bir birlikle nitelendirilen tarihi bir bloğa entegrasyonuna bağlıdır. Böylesi bir tarihsel blok, farklı kurumsal düzenlerin evrimsel yapısal eşleşmesinden ve bazı karşılıklılık önlemleri getirme amaçlı çeşitli stratejik projelerin etkisinden doğar. Böyle bir tarihi blok, merkezsizleştirilmiş toplumsal oluşumda en üst düzeyde işlevsel özerklik kazanmış bir kurumsal düzenin önceliğini yansıtabilir. Körlemesine ve yönlendirilmiş evrimsel süreçlerin kesin ağırlığı durumdan duruma değişir, ancak her ikisine de her zaman dikkat edilmelidir. Bunu yapmaktaki başarısızlık, tarihin rastgeleleştirilmesine (vurgu, herhangi bir ya da tüm eklemlenmelerin keyfiliği üzerinde iken),²⁵ gönüllülüğe (tarihsel blokların stratejik oluşumu üzerine abartılmış bir vurgu) ya da belirleyiciliğe (karşılıklılığı üretmede bir kurumsal düzenin belirleyici rolü üzerine fazla vurguya bağlı olarak) yönlendirebilir. Bununla birlikte, eğer devletin açık başarısı tarihsel bir bloğa entegrasyonunun tarzlarına bağlı ise, bu başarıyı yalnız devlet iktidarının uygulamasına atfetmekte keyfidir.

Dördüncü olarak, devlet hem kendi hesaplama tarzlarıyla ve işleyiş süreçleriyle karmaşık kurumsal bir topluluk olarak hem de çeşitli kurumlarını ve kapasitelerini özgül amaçlar için kullanmaya çalışan politik uygulamalar sahası olarak tahlil edilmelidir. Devletin çekirdeğini *a priori* terimlerle tanımlamaya çalışmaktan ziyade, sınırlarının devletin içinde ve dışındaki özgül uygulamalar yoluyla nasıl oluşturulduğunu araştırmamız gerekmektedir. Dahası, bu çekirdeği tanımlamakla, ne devlet her ayrıntısıyla açıklanabilir ne de bu çekirdek (bırakın daha geniş haliyle devleti) birleşik, üniter, uyumlu bir topluluk ya da bir faildir. Bunun yerine, devletin sınırları ve bir topluluk ya da fail olarak görelî birliği, olumsal olacaktır. Devleti görelî kurumsal birlikle dolduran ve daha geniş toplumda beraberliğini kolaylaştıran çeşitli projeleri ve uygulamaları, işte bu bağlamda incelemeliyiz. Çoğu durumda, devlet sisteminin faaliyetleriyle tümünden uyumlu olmayan rekabet halindeki dev-

²⁵ Laclau ve Mouffe'un hegemonyaya söylem analitik yaklaşımına yöneltilen suçlama budur. *Bkz.* Meiksins Wood 1986; Rustin 1987.

let projelerine karşılık gelen çeşitli rakip geliştirmekte olan 'devletler' bulmayı bekleyebiliriz.

Beşinci olarak, kurumsal bir topluluk olarak devlet iktidar tatbik etmez (edemez): Gerçek bir özne değildir. Hattâ, devlet iktidarı hakkında konuşmaktan ziyade, bir kurumsal topluluk olarak devlete kazınmış olan çeşitli potansiyel yapısal iktidarlardan (ya da devlet kapasitelerinden) konuşmalıyız. Bu tür iktidarların (ilgili her mesuliyetlerinin yanı sıra) ne kadar ve hangi yönlerde gerçekleştiği, bu karmaşık topluluğun içinde ve ötesinde yerleşik özgül toplumsal güçlerin eylemine, tepkisine ve etkileşimine bağlı olacaktır. Kısacası, devlet iktidar uygulamaz: İktidarlara (çoğul haliyle), özgül konjonktürlerde kesin politik güçlerin faileri yoluyla harekete geçirilir. Hareket eden devlet değildir: Daima devlet sisteminin özgül kısımlarına yerleşmiş özgül politikacılar ve devlet görevlileridir. Tikel kurumların ve failerin üzerine kazınmış özgül iktidarlara ve devlet kapasitelerini harekete geçiren onlardır. Ve tüm toplumsal eylem durumlarında olduğu gibi, kendilerinden sonra gelen beklenmedik sonuçlar kadar eylemlerinin başarısını ya da başarısızlığı etkileyen kabul edilmemiş koşullar her zaman olacaktır.

Altıncı olarak, bu yapısal iktidarlara ya da kapasiteler ve gerçekleştirilmeleri, sadece devlet üzerine odaklanarak – kurumsal sınırlarının kesinlikle tanımlanabileceği varsayılsa bile – anlaşılamaz. Çünkü gerçek (ya da kurgusal) bir öznenin ziyade kurumsal bir topluluk olarak düşünüldüğünde, devlet, devletin içinde ve dışında farklı politik amaçlar için faaliyet gösteren farklı güçlere eşit olmayan fırsatlar sunan bir merkezler topluluğundan oluşur. Devlet sisteminin stratejik seçiciliğinden bahsetmenin anlamı budur. Dahası, devlet sisteminin kendi farklı kaynakları ve güçleri olmasına karşın, çevresinde başka yerlerde üretilen kaynaklara ihtiyacının yanı sıra farklı yükümlülükleri de vardır. Bu da demektir ki, devletin iktidarı daima koşulludur ve ilişkiseldir. Gerçekleştirilmesi, devlet ve kendisini saran politik sistemi arasındaki yapısal bağlara, devlet yöneticileri ve diğer politik güçler arasındaki stratejik bağlantılara ve karşılıklı bağımlılıklarla, devlet sistemini daha geniş çevresine bağlayan toplumsal şebekeler arasındaki karmaşık ağa bağlıdır.

Eğer bu genel savları ciddiye alacak olursak, o zaman devlet üzerine araştırma, toplumsal ilişkilerin yapılaşdırılması üzerine daha genel

teorik ve ampirik çalışma ile aynı ânda ilerlemelidir. Bu yukarıda hatları verilen çeşitli temellerde gerekçelendirilebilir. Dolayısıyla, eğer devlet teorisyenleri araştırma alanlarını devlet olarak tanımlamayı sürdüreceklerse, bu, somutlaştırılmış, fetişist bir devlet kavramı benimsemelerini gerektirmemelidir. Bunun yerine, yapı ve strateji diyalektiği ile ilgili genel araştırma kapsamı içinde, özel ilgi alanları devlet iktidarı olabilir. Bu, iki ana konuda araştırma gerektirecektir. Devlet teorisyenleri, devlet olarak tanımlanan özgül kurumsal ve örgütsel topluluğun toplumsal iktidar ilişkilerini farklı biçimlerde yoğunlaştırıp maddeleştirdiği yollara odaklanacaktır ve politik imgeselin (içinde devlet hakkında fikirlerin hayati bir yönlendirici rol oynadığı) nasıl eklemlendiğini, toplumsal güçleri özgül projeler etrafında nasıl seferber ettiğini ve devlet zemininde nasıl ifade bulduğunu inceleyeceklerdir. Bu bağlamda, Marksist devlet teorisyenleri, devlet iktidarı ve sınıf hâkimiyeti arasındaki bağlantılara odaklanacaktır. Fakat diğer iktidar ve hâkimiyet biçimleri ile ilgilenenlerin de, kendi tercih ettikleri araştırma alanına aynı stratejik-ilişkisel yaklaşımı uygulayamamaları için hiçbir neden yoktur.

ANALİTİK İÇİNDEKİLER TABLOSU

Kısaltmalar Listesi

Tablolar Listesi

Önsöz ve Teşekkürler

GENEL GİRİŞ

– *Apologia pro suo Libro (Kitap için Savunma)* – *Devlet Teorisinde Genel Eğilimler – Teorik Yörüngeler*

– *Toplumlar, Toplumlaştırma ve Anti-özcülük – Devletler, Devlet Projeleri ve Devlet Etkileri – Stratejik Seçicilik – Eklemleme Metodu – Olumsal Zorunluluk – Hatalar ve İhmaller – Sonuç Değerlendirmeleri*

K ISIM I

MARKSİST DEVLET ve HUKUK TEORİLERİ İle DEVLET ve HUKUKUN KAPİTALİST EKONOMİ ve SINIF MÜCADELELERİNDEN GÖRELİ ÖZERKLİKLERİ ÜZERİNE

GİRİŞ

1. SON DÖNEM KAPİTALİST DEVLET TEORİLERİ

Devlet Üzerine Klasik Metinler

Bazı Klasik Temalar Üzerine Çeşitlemeler

İdeal Kolektif Kapitalist Olarak Devlet

Tarihsel Özgüllük Ve Sınıf Mücadelesini İşin İçine Sokmaya Çalışmak

Kapitalist Devlet Ve Popüler-Demokratik Mücadele

Sonuç Değerlendirmeleri

2. SON DÖNEMLERE AİT HUKUK, DEVLET VE HUKUKİ-POLİTİK İDEOLOJİ TEORİLERİ (1980)

Başlıca Teorik Yaklaşımlardan Bazıları

Burjuva Hukukunun Biçimi ve İşlevi Üzerine

– *Pashukanis'ten Kapitalist Hukuk ve Devlet Üzerine – Pashukanis'in İzinde – Anayasal Devlet ve Sınırları – Yasallık artı Yasa-dışılık olarak Devlet – Eleştiri ve Değerlendirme*

Özel Bireyleşme ve Kamusal Birlik Üzerine

– *Kapitalist Hukukun Ekonomik İşlevleri – Kapitalist Hukukun Siyasal İşlevleri – Hukuki-politik İdeolojinin Doğası*

– *Olağan ve İstisnai Devletler – Otoriter Devletçilik – Hukuk ve Devlet – Poulantzas'ın Eleştirisi ve Değerlendirmesi*

Çağır(ıl)ma ve Yasal Öznellik

'Otoriter Popülizm' ve 'Hukuk ve Düzen Toplumu' Üzerine
Bir Sonuç Kılığında

3. MARKSİZM, EKONOMİK BELİRLENİMCİLİK ve GÖRELİ ÖZERKLİK

Ekonomik İndirgemeciliğe Karşı Belirlenimsiz Bir Ekonomik Belirlenimcilik
– *Üretim Tarzı– Ekonomik Belirlenimi Yeniden Düşünmek*

Devletin Görelî Özerkliği

- *Sermaye-teorik Yaklaşım – Sınıf-teorik Yaklaşım*
- *Devlet-teorik Görüşler*

Yasal Sistemin Özerkleştirilmesi

- *Genç Poulantzas'tan "İçsel-Dışsal" Diyalektiği Üzerine – Tuschling ve Fine'in Yaklaşımı – Hirst'in Yaklaşımı*

Marksist Yaklaşımın Eleştirisi

- *Girdi-Çıktı– 'İçsel-Dışsal' Diyalektik – Eklemeleme Problemi Yeniden Düşünmek*

KISIM II

POLİTİK TEMSİL, TOPLUMSAL TEMELLER VE DEVLET BİÇİMLERİ: KORPORATİZM, PARLAMENTARİZM VE ULUSAL ÇIKAR

GİRİŞ

4. KORPORATİZMİN MADDİ VE TOPLUMSAL TEMELLERİ (EKLEME İLE 1989) (1979)

Korporatizmin Tanımları

- *Schmitter'den Korporatizm Üzerine – Pahl ve Winkler – Ön Değerlendirmeler*

Marksist Devlet Teorisi Üzerine Parlamentarizm ve Korporatizm

- *Parlamentarizm – Korporatizm – Bir Melez olarak Tripartizm*

Devlet Biçimleri ve Sermaye Birikimi

- *Parlamentarizmin Sınırları – Korporatizmin Doğası ve Sınırları – İşlevsel Tamamlayıcılık ya da Çelişik Birlik? – Lehmbruch'dan İşlevsel Tamamlayıcılık Üzerine – Problemi Yeniden Düşünmek*

Devlet İktidarının Toplumsal Temelleri

- *Devlet İktidarının Değişen Toplumsal Temelleri– Liberal ve Faşist Kor-*

poratizmlerin Toplumsal Temelleri

Korporatizm ve Sosyal Demokrasi

– *Sosyal-Demokrasi ve Keynesci Refah Devleti – Sosyal -Demokrasinin En Üst Basamağı*

Güçlü Devlete Doğru?

Sonuç Değerlendirmeleri

Ekleme 1989

Korporatizmin Tekrarı için Maddi Temeller

Korporatizmin Değişen Önemi

Korporatizmin Ötesinde?

Sonuçlar

5. KAPİTALİST DEVLETLER, SERMAYE ÇIKARLARI

ve BURJUVA YÖNETİMİ

Sermaye Düzeni ve Modern Devlet

– *Araçsalcılık – Yapısalcılık – Biçim-belirlenim– Stratejik-ilişkisel Yaklaşım– Ön Değerlendirmeler*

Değer-biçimi ve Sermaye Çıkarları

– *Sermaye Dolaşımı – Sermayenin İkilemleri – Kapitalist Çıkarlar Var mı?*

– *Sermaye Mantığının Ötesinden Birikim Stratejilerine*

Weimar Almanya'sında Birikim Stratejileri ve Kapitalist Çıkarlar

– *Şu ana Kadar ki Öykü– Öykünün Teorik Dersleri*

Politik Temsiliyet ve Devlet Biçimi

Kapitalist Çıkarlar ve Devlet Biçimleri

– *Klientalizmin Riskleri – Korporatizmin Çelişkileri – İkinci En İyi Politik Kabuk? – Geçici Zihin Karışıklıkları*

Sonuç

6. DEMOKRATİK DEVLET ve ULUSAL ÇIKAR

Demokratik Devletin Sosyalist Olmayan Savunması

– *Modern Devletin Demokratik Biçimi – Devlet İktidarının Temelleri – Hükümetin Amacı ve Rolü – Devletle ilgili Sorunlar*

Kapitalist Demokrasinin Sosyalist bir Eleştirisi

– *Devletin Biçimi – Devlet İktidarının Temelleri – Devletin Rolü– Devlete ilişkin Sorunlar*

Sonuç Değerlendirmesi

KISIM III

DEĞER-BİÇİMİ, KAPİTALİST DEVLET VE HEGEMONİK PROJELER:
DEVLET BİÇİMLERİ ve İŞLEVLERİNDEN BİR STRATEJİ OLARAK DEVLETE

GİRİŞ

7. BİRİKİM STRATEJİLERİ, DEVLET BİÇİMLERİ ve HEGEMONYA PROJELERİ
- Sermaye İlişkisi ve Değer-biçimi
- *Değer-biçimi ve Değer Yasası – Birikim Stratejileri Üzerine*
- Birikim Stratejilerinin Bazı İçermeleri
- *Sermaye Çıkarları – Birikim Stratejileri ve Dönemselleştirme – Stratejiler ve Taktikler*
- Devletin Biçimi Üzerine
- *Devletin Biçimsel ve Özsel Boyutları*
- Hegemonya ve Hegemonik Projeler
- *Başarılı bir Hegemonyanın Üç Koşulu*
- Hegemonik Projelerin Bazı İçermeleri
- *Tek Ulusa Karşı İki Ulus – Pasif Devrim ve Manevra Savaşları – Hegemonya ve Tarihsel Blok–Hegemonya ve Dönemselleştirme*
- Sonuç Değerlendirmeleri

8. POULANTZAS VE FOUCAULT'DAN İKTİDAR ve STRATEJİ ÜZERİNE

- Poulantzas ve Foucault
- Poulantzas ve Foucault Arasındaki Bağlantılar
- *Bazı Alıntılar – Altı Yakınsama – Foucault'nun Altı Eleştirisi*
- Bazı Gizli Paralellikler
- *İktidar velveya Devletin Aynı Anda Her Yerde Olabilirliği – Üretim Tarzı ve Diyagram – Plebyen Ruh Halleri ve Sınıf İçgüdülerini – Mikro-çeşitlilik ve Makro-zorunluluk*
- İktidar ve Strateji Üzerine
- Güç ve İktidar
- *Poulantzas ve Foucault'daki Tamamlayıcı Mantık Hataları*
- Poulantzas ve Foucault'nun Ötesine
- Sonuçlar

9. POLİTİK STRATEJİ OLARAK DEVLET

- Devlet Teorisine Yaklaşımlar
- *Devlet Teorisinin Boyutları–'Sermaye-teorik' Yaklaşımına karşı 'Sınıf-teorik' Yaklaşım–Sınıf ve Sermayenin Yanlış Çatallaşması–'Stratejik-teorik' Yaklaşımına Doğru – Düzenleme Yaklaşımı – Devlet bir Toplumsal İlişkidir – Foucault'dan İktidar ve Strateji Üzerine– 'Sermaye Sınıf Mücadelesidir' – Ön Değerlendirmeler*
- Politik Strateji Olarak Devlet
- Stratejik-Teorik Yaklaşımın Yönelik İtirazlar
- *Stratejik-teorik Yaklaşım Bir İlave Değildir – Stratejik-teorik Yaklaşım*

Yeterli Değildir – Genel bir Stratejik İlişkiler Teorisine Karşı – Hiçbir Esas Strateji Yoktur – Stratejik-teorik Yaklaşım Materyalisttir – Strateji Yapıya Gereksinim Duyar

Stratejik-teorik bir Yaklaşımın İçermeleri
Sonuç Değerlendirmesi

KISIM IV

DEVLETİ VE TOPLUMU YENİDEN DÜŞÜNMEK: STRATEJİK-İLİŞKİSEL BİR TOPLUMSALLAŞTIRMA TEORİSİNE DOĞRU

GİRİŞ

10. ANTI-MARKSİST KONUMA DÖNÜS ve POST-MARKSİST YAPIÇÖZÜM (1988)

Devleti Geri Getirmek

– *Devlet Yöneticilerini Geri Getirmek – Skocpol'ün Açıklaması*

Kuruluşları Geri Getirmek

Devletçilik Eleştirileri

Devletçiler Nerede Yanlış Yaptı

Söylem Analizi ve Politika Sanatı

– *Hegemonya ve Toplumsalın Mantığı – Devlet Var mı? – Meta-teorik Yanstmalar – Söylem Analizinin Açık Verdiği Noktalar*

Sonuç Değerlendirmeleri

11. POLİTİK EKONOMİ ya da RADİKAL ÖZERKLİK? DÜZENLEME, TOPLUMSALLAŞTIRMA ve KENDİ KENDİNİ YENİDEN ÜRETİM

Düzenleme Teorisi ve Devlet

– *Nesneler ve Düzenleme Tarzları – Düzenleme Okulundan Devlet Üzerine – Devlet hakkında Düzenlemeci bir Yaklaşım*

Ara Değerlendirmeler

Otopoietis, Politika ve Devlet

Politik Sistemde Otopoietis

Politik Kodlar

– *Politikanın Kendine Atıfta Bulunan Yapısı – Öz-betimleme olarak Devlet*

Yapısal Eşleşme ve Toplumsal Rehberlik

– *Yapısal Eşleşme ve Eş-evrim – Birbirinin İçine Nüfuz Etme ve Toplumsal Rehberlik*

Otopoitesizm ve Marksist Teori

Toplumsallaştırma Üzerine Sonuç Değerlendirmeleri

12 . DEVLETLERİ YERİNE OTURTMAK:

BİR KEZ DAHA KAPİTALİST DEVLETLER ve KAPİTALİST TOPLUMLAR ÜZERİNE

Devlet Nedir?

– *Devletin Karmaşıklıkları ve Devlet Teorisi – Devleti Tanımlamak – Kavramsal Bir Hiyerarşi . . . – . . . ya da Altı Boyut?*

Devlet Fikri ve Bir Fikir Olarak Devlet

– *‘Devlet’ Anlambilimi ve Devlet Yapıları – Devletler ‘Devlet’ Söyleminden Önce de Var mıydı? – Devlet, Politika ve Toplum – Devlet Projeleri ve Reason d’etat*

Devlet Kapitalist midir?

– *Bir Devleti Kapitalist Yapan Nedir? – Kapitalist Devlet Tipi – Yapısal Eşleşme ve Stratejik Koordinasyon*

Devlet ve Toplum Paradoksu

Devlet ve Diğer Kurumsal Düzenler

Nereye, Devlet Teorisi?

KAYNAKÇA

- Aaronovitch, S. (1956) *The Ruling Class*, London, Lawrence and Wishart.
- Abraham, D. (1981) *The Collapse of the Weimar Republic*, Princeton, N J: Princeton, University Press.
- Abrams, P. A. (1977) 'Notes on the Difficulty of Studying the State, Paper for BSA Conference, April 1977; reprinted in *Journal of Historical Sociology*, 1 (1), March 1988, pp. 58-89.
- Ackroyd, P. et al. (1977) *The Political Technology of Repression*, Harmondsworth: Penguin.
- Afanasyev, L., ed. (1974) *The Political Economy of Capitalism*, Moscow: Progress.
- Aglietta, M. (1979) *A Theory of Capitalist Regulation*, London: NLB.
- Aglietta, M. (1982a) 'World Capitalism in the Eighties', *New Left Review*, 136, pp. 25-35.
- Aglietta, M. (1982b) 'Avant-propos a la deuxieme edition', *Regulation et crises du capitalisme: l'experience des Etats-Unis*, Paris: Calmann-Levy.
- Aglietta, M. and Brender, A. (1984) *La Societe salariale: La France en projet*. Paris: Calmann-Levy.
- Albert, M. et al. (1986) *Liberating Theory*, Boston: South End Press.
- Alford, R. A. and Friedland, R. (1985) *Powers of Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Almond, G. (1988) 'Return to the State', *American Political Science Review*, 82 (3), pp. 853-74.
- Althusser, L. (1969) *For Marx*, London: Allen Lane.
- Althusser, L. (1971) 'Ideology and Ideological State Apparatuses', in L. Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays*, London: NLB.
- Althusser, L. (1974) *Essays in Self-Criticism*, London: NLB.
- Althusser, L. et al. (1970) *Reading 'Capital'*, London: NLB.
- Altvater, E. (1971) 'Zu einigen Problemen des Staatsinterventionismus', *Prokla*, 3, pp. 1-13 (translated as Altvater 1973). Altvater, E. (1973) 'Some Problems of State Interventionism', *Kapitalistate*, 1, pp. 96-108 and 2, pp. 76-83.
- Altvater, E. (1983) 'Form order Formen des States? Zum Problem der Transformation des buergerlichen Staates', "West-Berlin: unpublished paper.

- Anderson, P. (1974a) *Passages from Antiquity to Feudalism*, London: Verso.
- Anderson, P. (1974b) *Lineages of the Absolutist State*, London: Verso.
- Anderson, P. (1976) *Considerations on Western Marxism*, London: Verso.
- Anderson, P. (1980) 'The Antinomies of Gramsci', *New Left Review*, 100, pp. 5-80.
- Anderson, P. (1983) *In the Tracks of Historical Materialism*, London: Verso.
- Andersson, J. O. (1986) 'The State in the Transformation of Industrially Mature Societies', in K. Kulcsar, ed., *The Role of the State in Social Transformation under the Impact of World Crisis*, Budapest, pp. 65-84.
- Ashworth, C. and Dandeker, C. (1987) 'Warfare, Social Theory, and West European Development', *Sociological Review*, 35 (1), pp. 1-18.
- Aumeeruddy, A. et al. (1978) 'Labour Power and the State', *Capital and Class*, 6, pp. 42-66.
- Autorenkollektiv (1974-6) *Marxistisch-Leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts*, 4 vols, Berlin: Dietz Verlag.
- Backhaus, H. -G. (1969) 'Zur Dialektik der Wertform', in A. Schmidt, ed., *Beitraege zur marxistischen Erkenntnistheorie*, Frankfurt: Suhrkamp, pp. 128-52.
- Badie, B. and Birnbaum, P. (1983) *The Sociology of the State*, Chicago: University of Chicago Press.
- Baecker, D. (1987a) 'Die Beobachtung der Politik durch die Wirtschaft', in M. Glagow and H. Willke, eds, *Dezentrale Gesellschaftsteuerung: Probleme der Integration polyzentristischer-Gesellschaft*, Pfaffenweiler: Centaurus Verlagsgesellschaft, pp. 65-73.
- Baecker, D. (1987b) 'Steuerung im Markt: Zur These paradoxer Systemkonstitution am Beispiel einer Analyse der Wirtschaft', in M. Glagow and H. Willke, eds, *Dezentrale Gesellschaftsteuerung: Probleme der Integration polyzentristischer Gesellschaft*, Pfaffenweiler: Centaurus Verlagsgesellschaft, pp. 136-54.
- Baecker, D. (1988) *Information und Risiko in der Marktwirtschaft*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Baecker, D. et al., eds (1987) *Theorie als Passion: Niklas Luhmann zum 60. Geburtstag*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Balibar, E. (1975) *Cinq itudes du materialisme historique*, Paris: Maspero.
- Balibar, E. (1976) *On the Dictatorship of the Proletariat*, London: NLB (1977).
- Balibar, E. (1985) 'Marx, the Joker in the Pack (or the included Middle) ', *Economy and Society*, 14 (1), pp. 1-27.
- Barrett, M. (1980) *Women's Oppression Today*, London: Verso.

- Barry, B. (1972) *Political Argument*, London: Routledge.
- Baulant, C. (1988) 'Role de l'Etat chez les theoriciens de la regulation', International Conference on Regulation Theory, Barcelona, 16-18 June.
- Beaud, M. (1987) *Le systeme national mondial hierarchise*, Paris: La Decouverte.
- Beck, U. (1986) *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Benjamin, R. and Duvall, R. (1985) 'The Capitalist State in Context', in R. Benjamin and S. Elkin, eds, *The Democratic State*, Lawrence: Kansas State University Press, pp. 19-57.
- Benton, T. (1984) *The Rise and Fall of Structural Marxism*, London: Macmillan.
- van den Berg, A. (1988) *The Immanent Utopia: From Marxism on the State to the State of Marxism*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- von Beyme, C. (1986) 'The Continuing Relevance of the Concept of the State', *International Political Science Review*, 7 (2), pp. 115-19.
- Bhaskar, R. (1979) *A Realist Theory of Science*, Brighton: Harvester.
- Binder, L. (1986) 'The Natural History of Development Theory', *Comparative Studies in Society and History*, 28 (1), pp. 3-33.
- Birnbaum, P. (1988) *States and Collective Action: the European Experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Blanke, B., Juergens, U. and Kastendiek, H. (1974) Zur neueren marxistischen Diskussion ueber die Analyse von Form und Funktion des buergerlichen Staates, *Probleme des Klassenkampfes*, 14/15, pp. 51-102.
- Blanke, B., Juergens, U. and Kastendiek, H. (1975) *Kritik der Politikwissenschaft*, Frankfurt: Campus.
- Blanke, B., Juergens, U. and Kastendiek, H. (1976) 'The Relationship Between the Political and Economic as a Point of Departure for a Materialist Analysis of the Bourgeois State', *International Journal of Sociology*, 6 (2), pp. 414-44.
- Blanke, B., Juergens, U. and Kastendiek, H. (1978) 'On the Current Marxist Discussion on the Analysis of Form and Function of the Bourgeois State', in J. Holloway and S. Picciotto, eds, *State and Capital: a Marxist Debate*, London: Edward Arnold, pp. 108-47.
- Block, F. (1977) 'The Ruling Class Does Not Rule', *Socialist Revolution*, 7, pp. 6-28.
- Block, F. (1980) 'Beyond Relative Autonomy', in R. Miliband and J. Saville, eds, *Socialist Register 1980*, London: Merlin, pp. 227-42.
- Block, F. (1987) 'State Theory in Context', in F. Block, *Revisiting State Theory*, Philadelphia: Temple University Press, pp. 3-35.

- Bobbio, N. (1985) *Stato, Societa Civile, Democrazia*, Rome: Einaudi.
- Boccaro, P. et al. (1971) *Traiti d'Economie Politique: le capitalisme monopoliste d'etat*, Paris: Editions Sociales.
- Boccaro, P. et al. (1976) *Traite d'Economie Politique: le capitalisme monopoliste d'etat*, second edition, Paris: Editions Sociales.
- Boddy, R. and Crotty, J. (1974) 'Class Conflict, Keynesian Policy and the Business Cycle', *Monthly Review*, 26 October, pp. 1-17.
- Boddy, R. and Crotty, J. (1975) 'Class Conflict and Macro-policy: the Political Business Cycle', *Review of Radical Political Economy*, 7 (1), pp. 1-19.
- Bologna, S. et al. (1972) *Operai e Stato*, Milan: Feltrinelli.
- Bonefeld, W. (1987) 'Reformulation of State Theory', *Capital and Class*, 33, pp. 96-127.
- Booth, A. (1982) 'Capitalism, Corporatism and Depression in Britain', *British Journal of Sociology*, 33 (2), pp. 220-3.
- Bouvier, M. (1986) *L'Etat sans politique: tradition et modernite*, Paris: Pichon et Durand-Auzias.
- Bowen, R. H. (1947) *German Theories of the Corporate State*, New York: Russell and Russell.
- Bowles, S. and Gintis, H. (1982) 'The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: the Case of the United States', *Politics and Society*, 11 (1), pp. 51-93.
- Boyer, R. (ed.) (1986a) *La Theorie de la Regulation: un bilan critique*, Paris: Maspero-La Decouverte. Boyer, R. (ed.) (1986b) *Capitalismes fin de siecle*, Paris: Maspero-La Decouverte.
- von Braunmühl, C, Funken, J., Cogoy, M. and Hirsch, J. (1973) *Probleme einer materialistischen Staatstheorie*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Breton, G. and Levasseur, C. (1988) 'L'Etat, rapport salarial et compromis institutionalises: rappels elementaires sur l'impossibilite de penser l'Etat en dehors des politiques', paper for International Conference on Regulation Theory, Barcelona, 16-18 June.
- Breton, G. and Levasseur, C. (1989) 'L'ecole de la regulation et l'etat: l'oubli du politique', paper for Conference of European Consortium of Political Research, Paris, 11-15 April.
- de Brunhoff, S. (1978) *Capital, the State and Economic Policy*, London: Pluto.
- Buci-Glucksmann, C. (1969) 'A propos de la theorie marxiste de l'etat capitaliste: vers une conception nouvelle de la politique', *L'Homme et la Societe*, 11, pp. 199-207. Buci-Glucksmann, C. (1975) *Gramsci et l'Etat*, Paris: Fayard.
- Buci-Glucksmann, C. (1978) *Gramsci and the State*, London: Lawrence

- and Wishart. Buci-Glucksmann, C. (1979) 'State, Transition, and Passive Revolution', in C. Mouffe, ed. *Gramsci and Marxist Theory*, London: Routledge and Kegan Paul, pp. 207-36.
- Bukharin, N. (1926) *Historical Materialism*, Ann Arbor: University of Michigan Press (1969).
- Bullock, P. and Yaffe, D. (1975) 'Inflation, the Crisis and the Postwar Boom', *Revolutionary Communist*, vol. 3/4, pp. 5-45.
- Burawoy, M. (1979) *Manufacturing Consent*, Chicago: University of Chicago Press.
- Burawoy, M. (1985) *The Politics of Production*, London: Verso.
- Burlatsky, F. (1978) *The Modern State and Politics*, Moscow: Progress.
- Burns, T. R. and Flam, H. (1987) *The Shaping of Social Organization*, London: Sage.
- Burstyn, V. (1983) 'Masculine Dominance and the State', *Socialist Register 1983*, London: Merlin, pp. 45-89.
- Butterwegge, C. (1977) *Probleme der marxistischen Staatsdiskussion*, Koeln: Pahl-Rugenstein.
- Cammack, P. (1989) 'Bringing the State Back In: a Polemic', *British Journal of Political Science*, 19 (2), pp. 261-90.
- Campbell, D. T. (1969) 'Variation and Selective Retention in Socio-Cultural Evolution', *General Systems*, 14, pp. 69-86. Carnoy, M. (1984) *The State and Political Theory*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Caws, P. (1989) *Structuralism: the Art of the Intelligible*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.
- Cawson, A. and Ballard, J. (1984) 'A Bibliography of Corporatism', *EUI Working Paper no. 115*, Florence: European University Institute.
- Center for Research on Criminal justice (1975) *The Iron Fist in the Velvet Glove*, New York: CRCJ.
- CEPREMAP/CORDES (1977) *Approches de l'inflation: L'Exemple français, rapport au CORDES*, Paris: CEPREMAP, mimeo.
- Cerny, P. (1985) 'Structural Power and State Theory', paper for the World Congress of the International Political Science Association, Paris, 15-20 July.
- Cerny, P. (1990) *The Changing Architecture of the State: Structure, Agency, and the Future of the State*, London: Sage.
- Charlton, R. and May, R. (1986) 'State Weakness in Africa: a Critique', *Politics*, 6 (2), pp. 25-32.
- Cheprakov, V., ed. (1969) *State Monopoly Capitalism*, Moscow: Progress.
- Chomsky, N. and Ehrman, E. S. (1979) *The Washington Connection and Fascism*, Nottingham: Spokesman Books.

- Claessen, H. and Skalník, P., eds (1978) *The Early State*, Hague: Mouton.
- Clark, G. L. and Dear, M. J. (1984) *State Apparatus: Structures and Language of Legitimacy*, Hemel Hempstead: Allen and Unwin.
- Clarke, S. (1977) 'Marxism, Sociology and Poulantzas's Theory of the State', *Capital and Class*, 2, pp. 1-31.
- Clarke, S. (1978) 'Capital, Fractions of Capital, and the State', *Capital and Class*, 5, pp. 32-77.
- Clarke, S. (1988) 'Overaccumulation, Class Struggle and the Regulation Approach', *Capital and Class*, 38, pp. 59-92.
- Clarke, S. (1990) 'Introduction', in S. Clarke, ed., *The State Debate*, London: Macmillan, forthcoming.
- Cleaver, H. (1979) *Reading 'Capital' Politically*, Brighton: Wheatsheaf.
- Clegg, S. (1976) *Collective Bargaining under Trade Unionism*, London: Heinemann.
- Clegg, S. (1989) *Frameworks of Power*, London: Sage.
- Connell, R. W. (1987) *Power and Gender*, Cambridge: Polity.
- Connolly, W. E. (1974) *The Terms of Political Discourse*, Oxford: Martin Robertson.
- Corrigan, P. and Sayer, D. (1985) *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution*, Oxford: Blackwell.
- CPGB (1977) *The British Road to Socialism: Draft*, London, Communist Party of Great Britain.
- Cutler, A. (1971) 'Fascism and Political Theory', *Theoretical Practice*, 2, pp. 1-21. Cutler, A. et al. (1978) *Marx's 'Capital' and Capitalism Today: volume 2*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Dearlove, J. (1989) 'Bringing Constitutions Back In', *Political Studies*, 37 (4), pp. 521-39.
- Debray, R. (1973) 'Time and Politics', in R. Debray, *Prison Writings*, London: Allen Lane, pp. 87-160.
- Deleuze, G. (1975) 'Ecrivain non: un nouveau cartographe', *Critique*, 31, pp. 342-65.
- Delorme, R. (1987) 'State Intervention in the Economy Revisited: an Outline', unpublished paper.
- Delorme, R. and C. Andre (1982) *L'Etat et l'economie*, Paris: Seuil.
- Demirovic, A. (1988) 'Regulation: Kollektive Praxis und Intellektuelle', Frankfurt: unpublished paper.
- Dews, P. (1979) 'The *Nouvelle Philosophie* and Foucault', *Economy and Society*, 8 (2), pp. 127-71.
- Domhoff, G. W. (1986) 'State Autonomy and the Privileged Position of Business: an Empirical Attack on a Theoretical Fantasy', *Journal of Political and Military Sociology*, 14, pp. 149-62.

- Domhoff, G. W. (1987a) 'Corporate-Liberal Theory and the Social Security Act: a Chapter in the Sociology of Knowledge', *Politics and Society*, 15 (3), pp. 297-330.
- Domhoff, G. W. (1987b) 'The Wagner Act and Theories of the State', in M. J. Zeitlin, ed., *Political and Social Theory* 6, Greenwich, Ct: JAI, pp. 159-85.
- Dowdall, H. (1923) 'The Word "State"', *Law Quarterly Review*, 39, pp. 98-125.
- Draper, H. (1977) *Karl Marx's Theory of Revolution*, vol. I, New York: Monthly Review Press.
- Dunleavy, P. and O'Leary, B. (1987) *Power and the State*, London: Macmillan.
- Dyson, K. F. H. (1982) *The State Tradition in Western Europe: a Study of an Idea and an Institution*, Oxford: Martin Robertson.
- Easton, D. (1981) 'The Political System Besieged by the State', *Political Theory*, 9 (3), pp. 303-25.
- Edelmann, B. (1973) *Ownership of the Image*, London: Routledge and Kegan Paul (1979).
- Edelmann, B. (1980) 'The Legalization of the Working Class', *Economy and Society*, 9 (1), pp. 50-64.
- Eichmann, R. (1989) 'Der Staat als innere Umwelt des politischen Systems', Bielefeld: ZIF, unpublished paper.
- Eisenstadt, S. N. and Roniger, L. (1981) 'The Study of Patron-Client Relations and Recent Developments in Sociological theory', in S. N. Eisenstadt and R. Lemarchand, eds, *Political Clientelism, Patronage, and Development*, London: Sage, pp.271-96.
- Eisenstein, H. (1985) 'The Gender of Bureaucracy: Reflections on Feminism and the State', in J. Goodnow and C. Pateman, eds, *Women, Social Science and Public Policy*, London: Allen and Unwin.
- Elbow, M. H. (1953) *French Corporative Theory 1789-1948*, New York: University of Columbia Press.
- Elfferding, W. (1983) 'Klassenpartei und Hegemonie Zur impliziten Parteientheorie des Marxismus', in W. Elfferding et al., eds, *Marxismus und Parteien*, Argument Sonderband 91, Berlin: Das Argument Verlag, pp. 7-35.
- Elliott, G. (1988) *The Detour of Theory*, London: Verso.
- Ellvein, T., Hesse, J. J., Mayntz, R. and Scharpf, F. W., eds (1987) *Jahrbuch zur Staats-und Verwaltungswissenschaft*, Band 1, Baden-Baden: Nomos.
- Elson, D. ed. (1979) 'The Value Theory of Labour', in D. Elson, ed., *Value: The Representation of Labour in Capitalism*, London: CSE Books, pp.

115-80.

- Engels, F. (1878) *Anti-Duehring*, in K. Marx and F. Engels, *Collected Works*, vol. 25, London: Lawrence and Wishart (1987), pp. 5-309.
- Engels, F. (1884) *The Origins of the Family, Private Property and the State*, New York, International Publishers (1942).
- d'Entreves, J. P. (1967) *The Idea of the State*, Oxford: Clarendon.
- Esping-Andersen, G. (1985) *Politics against Markets*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G., Friedland, R. and Olin Wright, E. (1977) 'Modes of Class Struggle and the Capitalist state', *Kapitalistate* 5, pp. 185-219.
- Esser, J. (1975) *Einfuehrung in die materialistische Staatsanalyse*, Frankfurt: Campus. Essex CSE Group (1977) 'Some Remarks on Recent Theories of the Capitalist State', paper for Conference of Socialist Economists, Sheffield, July.
- Evans, P. R., Rueschemeyer, D. and Skocpol, T., eds (1985) *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ewald, F. (1975) 'Anatomie et corps politiques', *Critique*, 31, pp. 343-70.
- Feldman, G. D. (1981) 'German Interest Group Alliances in War and Inflation, 1914-1923', in S. Berger, ed., *Organizing Interests in Western Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 159-84.
- Ferguson, K. E. (1984) *The Feminist Case Against Bureaucracy*, Philadelphia: Temple University Press.
- Fine, Ben (1977) *Marx's Capital*, London: Macmillan. Fine, Ben and Harris, L. (1976) 'Controversial Issues in Marxist Economic Theory', *Socialist Register* 1976, pp. 141-78.
- Fine, Ben and Harris, L. (1979) *Re-Reading Capital*, London: Macmillan.
- Fine, Bob (1984) *Democracy and the Rule of Law*, London: Pluto.
- Finegold, K. (1981) 'From Agrarianism to Adjustment: the Political Origins of New Deal Agricultural Policy', *Politics and Society*, 11, pp. 1-27.
- Finegold, K. and Skocpol, T. (1984) 'State, Party, and Industry: From Business Recovery to the Wagner Act in America's New Deal', in C. Bright and S. Harding, eds, *Statemaking and Social Movements*, Ann Arbor: University of Michigan, pp. 159-92.
- von Flatow, S. and Huiskens, F. (1973) 'Zum Problem der Ableitung des buergerlichen Staates', *Prokla*, 7.
- von Foerster, H. (1984) 'Principles of Self-Organisation - in a socio-managerial context', in H. Ulrich and G. Probst, eds, *Self-Organisation and Management of Social Systems*, Berlin: Springer, pp. 2-24.
- Foucault, M. (1965) *Discipline and Punish*, London: Tavistock (1969) (DP).

- Foucault, M. (1975) 'Des supplices aux cellules', *Le Monde*, 21 February.
- Foucault, M. (1976) *History of Sexuality, vol 1: Will to Know* Harmondsworth: Penguin (1976) (WK).
- Foucault, M. (1978) 'Clarifications on the Question of Power', in S. Lotringer, ed. *Foucault Live: Interviews 1966-84*, New York: Semiotext(e), 1989, pp. 179-92.
- Foucault, M. (1979) *Power, Truth, Strategy*, Brisbane: Feral (PTS).
- Foucault, M. (1980) *Power /Knowledge*, Brighton: Harvester (PK).
- Foucault, M. (1982) 'Power and the Subject', in H. L. Dreyfus and P. Rabinow, eds, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Brighton: Harvester, pp.208-26.
- Foucault, M. and Deleuze, G. (1973) 'The Intellectuals and Power', *Telos*, 16, pp. 103-9.
- Frankel, B. (1977) 'On the State of the State: Marxist Theories of the State after Leninism', *Theory and Society*, 7, pp. 199-242.
- Frankel, B. (1983) *Beyond the State? Dominant Theories and Socialist Strategies*, London: Macmillan.
- Franzway, S. et al. (1989) *Staking a Claim: Feminism, Bureaucracy and the State*, Cambridge: Polity.
- Gamble, A. (1974) *The Conservative Nation*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Geras, N. (1987) 'Post-Marxism? ', *New Left Review*, 163, pp. 40-82.
- Geras, N. (1988) 'Ex-Marxism without substance: Being a Real Reply to Laclau and Mouffe', *New Left Review*, 169, pp. 34-61.
- Gerstenberger, H. (1973) 'Historische Konstitution des bürgerlichen Staates', *Prokla*, pp. 207-25.
- Gerstenberger, H. (1975) 'Klassenantagonismus, Konkurrenz und Staatsfunktionen', *Gesellschaft: Beiträge zur Marxschen Theorie*, 3, pp. 7-26.
- Gerstenberger, H. (1976a) 'The Formation of the Bourgeois State', *Bulletin of the Conference of Socialist Economists*, 13.
- Gerstenberger, H. (1976b) 'Theory of the State: Special Features of the Discussion in the FRG', in K. von Beyme, ed., *German Political Systems*, London, Russell Sage, pp. 69-92.
- Gerstenberger, H. (1977) 'Zur Theorie des bürgerlichen Staates', in V. Brandes et al., eds, *Handbuch 5 (Staat)*, Frankfurt: EVA, pp. 21-49.
- Geyer, M. (1983) 'The State in National Socialist Germany', in C. Bright and S. Harding, eds, *State-Making and Social Movements*, Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 193-232.
- Giddens, A. (1982) *A Contemporary Critique of Historical Materialism*,

London: Macmillan.

- Giddens, A. (1985) *The Nation-State and Violence*, Cambridge: Polity.
- Gilbert, J. and Hove, C. (1988) 'Beyond "State vs. Society": Theories of the State and New Deal Agricultural Policies', Madison: unpublished paper.
- Glagov, M. and Willke, H., eds (1987) *Dezentrale Gesellschaftsteuerung Probleme der Integration polyzentristischer Gesellschaft*, Pfaffenweiler: Centaurus Verlagsgesellschaft.
- Glyn, J. and Sutcliffe, B. (1972) *British Capitalism, Workers and the Profits Squeeze*, Harmondsworth: Penguin.
- Gold, D., Lo, C. Y. H. and Wright, E. O. (1975) 'Recent Developments in Marxist Theories of the Capitalist State', *Monthly Review*, October, pp. 30-43, and November, pp. 36-51.
- Gollan, J. (1956) *The British Political System*, London, Lawrence and Wishart.
- Gordon, C. (1979) 'Other Inquisitions', *Ideology and Consciousness*, 8, pp. 23-46.
- Gordon, C. (1980) 'Afterword', in M. Foucault, *Power / Knowledge*, Brighton: Harvester, pp. 229-60.
- Gordon, D. M. (1980) 'Stages of Accumulation and Long Economic Cycles', in T. Hopkins and I. Wallerstein, eds, *Processes of the World System*, London: Sage.
- Gough, I. (1975) 'State Expenditure in Advanced Capitalism', *New Left Review*, 92, pp. 53-92.
- Gourevitch, P. (1987) *Politics in Hard Times*, Ithaca: Cornell University Press.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, London: Lawrence and Wishart.
- Grande, E. (1989) *Vom Monopol zum Wettbewerb? Die neokonservative Revolution der Telekommunikation in Grossbritannien und der Bundesrepublik Deutschland*, Konstanz: Habilitation.
- GRREC (1983) *Crise et Regulation: recueil de textes, 1979-83*, Grenoble: DRUG.
- Gulalp, H. (1987) 'Capital Accumulation, Classes and the Relative Autonomy of the State', *Science and Society*, 51 (3), pp. 287-313.
- Gurr, T. R. and King, D. (1987) *The City and the Local State*, London: Sage.
- Habermas, J. (1973) *Legitimation Crisis*, London: Heinemann.
- Haeusler, J. and Hirsch, J. (1987) 'Regulation und Parteien im Uebergang zum "Post-Fordismus"', *Das Argument*, 165, pp. 651-71.
- Haferkamp, H. and Schmid, M., eds (1987) *Sinn, Kommunikation, und*

- sozial Differenzierung: Beitrage zu Luhmanns Theorie sozialer Systeme*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Hall, J. A. (1986a) 'War and the Rise of the West', in M. Shaw and C. Creighton, eds, *The Sociology of War and Peace*, London: Macmillan.
- Hall, J. A., ed (1986b) *States in History*, Oxford: Blackwell.
- Hall, J. A. and Ikenberry, J. G. (1989) *The State*, Milton Keynes: Open University Press.
- Hall, P. A. (1986) *Governing the Economy*, Cambridge: Polity.
- Hall, S. (1979) 'The Great Moving Right Show', *Marxism Today*, January, pp. 14-20.
- Hall, S. (1980a) 'Popular-Democratic vs. Authoritarian Populism', in A. Hunt, ed., *Marxism and Democracy*, London: Lawrence and Wishart, pp. 157-85.
- Hall, S. (1980b) *Drifting into a Law and Order Society*, London: Cobden Trust.
- Hall, S. (1980c) 'Nicos Poulantzas: State, Power, Socialism', *New Life Review*, 119, pp. 60-9.
- Hall, S. (1988) 'The Toad in the Garden: Thatcherism among the Theorists', in C. Nelson and L. Grossberg, eds, *Marxism and the Interpretation of Culture*, London: Macmillan, pp. 35-73.
- Hall, S. et al. (1978) *Policing the Crisis*, London: Macmillan.
- Hamilton, N. (1981) 'State Autonomy and Dependent Capitalism in Latin America', *British Journal of Sociology*, 32 (3), pp. 305-29.
- Hamilton, N. (1982) *The Limits of State Autonomy: Post-Revolutionary Mexico*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hardach, K. (1980) *The Political Economy of Germany in the Twentieth Century*, Berkeley: University of California Press.
- Harvey, J. and Hood, K. (1958) *The British State*, London: Lawrence and Wishart.
- Hay, D. et al. (1975) *Albion's Fatal Tree*, London: Allen Lane.
- Hejl, P. M. (1984) 'Towards a Theory of Social Systems: Self-Organisation and Self-Maintenance, Self-Reference and Syn-Reference', in H. Ulrich and G. Probst, eds, *Self-Organisation and Management of Social Systems*, pp. 60-78.
- Hemberger, H. et al. (1975) *Imperialismus Heute: der staatsmonopolistische Kapitalismus in Westdeutschland*, Berlin: Dietz Verlag.
- Herzog, P. (1971) 'Le role de l'Etat dans la societe capitaliste actuelle', *Economie et Politique*, March, pp. 200-10, and April, pp. 100-28.
- Hindess, B. and Hirst, P. Q. (1977) *Pre-Capitalist Modes of Production*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Hirsch, J. (1974) *Staatsapparat und Kapitalreproduktion*, Frankfurt: Suhrkamp.

- Hirsch, J. (1976a) 'Bemerkungen zum theoretischen Ansatz einer Analyse des bürgerlichen Staates', *Gesellschaft* 8-9, Frankfurt: Suhrkamp, pp. 99-149.
- Hirsch, J. (1976b) 'Remarques theoriques sur l'etat bourgeois et sa crise', in N. Poulantzas, ed., *La Crise de l'Etat*, Paris: PUF, pp. 103-31.
- Hirsch, J. (1977a) *Appareil d'Etat et Reproduction du Capital*, Paris: PUF.
- Hirsch, J. (1977b) 'Kapitalreproduktori, Klassenauseinandersetzungen und Widersprueche im Staatsapparat', in V. Brandes et al., eds, *Handbuch S: Staat*, Frankfurt: EVA, pp. 161-81.
- Hirsch, J. (1978a) 'The Crisis of Mass Integration: on the Development of Political Repression in Germany', *International Journal of Urban and Regional Research*, 2 (2), pp. 222-32.
- Hirsch, J. (1978b) 'The State Apparatus and Social Reproduction', in J. Holloway and S. Picciotto, eds, *State and Capital*, London: Arnold, pp. 57-107.
- Hirsch, j. (1980) *Der Sicherheitsstaat*, Frankfurt: EVA.
- Hirsch, J. (1983) 'The Fordist Security State and New Social Movements', *Kapitalistate*, 10/11, pp. 75-84.
- Hirsch, J. and Roth, R. (1987) *Das neue Gesicht des Kapitalismus*, Hamburg: VSA.
- Hirst, P. Q. (1979a) introduction', in B. Edelmann, *Ownership of the Image*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Hirst, P. Q. (1979b) *On Law and Ideology* London: Routledge and Kegan Paul.
- Hirst, P. Q. (1982) 'Socialism, Law, and Rights', in P. Carter and M. Collison, eds, *Radical Criminology*, Oxford: Martin Robertson.
- Hoffman, J. (1988) *State, Power, Democracy*, Brighton: Wheatsheaf.
- Holloway, J. (1988) 'The Great Bear, Post-Fordism, and Class Struggle: a Comment on Bonefeld and Jessop', *Capital and Class*, 36, pp. 93-104.
- Holloway, J. and Picciotto, S. (1976) 'Themes on the Restructuring of Capital, Class Struggle and the State', unpublished paper. Holloway, J. and Picciotto, S. (1977) 'Capital, Crisis, and the State', *Capital and Class*, 2, pp. 76-101.
- Holloway, J. and Picciotto, S., eds (1978) *State and Capital: a Marxist Debate*, London: Arnold.
- Holman, O. (1987-8) 'Semiperipheral Fordism in Southern Europe: the National and International Context of Socialist-led Governments in Spain, Portugal, and Greece in Historical Perspective', *International Journal of Political Economy*, 17 (4), pp. 11-55.
- Hood, C, Dunsive, A. and Thompson, K. S. (1978) 'So You Think You Know What Government Departments Are? ', *Public Administration*

Bulletin, 27, August, pp. 20-32.

Huebner, K. (1989) *Theorie der Regulation: eine kritische Rekonstruktion eines neuen Ansatzes der Politischen Oekonomie*, Berlin: Edition Sigma.

Hunt, R. N. (1975) *The Political Ideas of Marx and Engels*, vol. 1, London: Macmillan.

Ikenberry, G. K. (1988) *Reasons of State: Oil Politics and the Capacities of American Government*, Ithaca: Cornell University Press.

Ingrao, P. (1977) *Masse e Potere*, Rome: editori Riuniti.

Isaksson, E. (1988) *Women and the Military System*, Cambridge: Polity.

Itoh, M. (1980) *Value and Crisis: Essays on Marxian Economics in Japan*, London: Pluto.

Jackson, R. H. and Rosberg, C. G. (1982) 'Why Africa's "Weak States Persist: the Empirical and the Juridical in Statehood', *World Politics*, 35, pp. 1-24.

Jaeger, M. (1979) 'Von der Staatsableitung zur Theorie der Parteien – ein Terrainwechsel im Geister Antonio Gramscis', in *Eurokommunismus und theorie der Politik*, Argument Sonderband 44. Berlin: Das Argument Verlag, pp. 45-64.

Jaeger, M. (1983) 'Ueber Macht und Parteien', in W. Elfferding, M. Jaeger and T. Scheffler, eds, *Marxismus und Parteien*, Argument Sonderband 91, Berlin: Das Argument Verlag, pp. 38-121.

Jaeger, M. (1984) 'Parteien im Drei-Block-System. Der Krisenfall des Parlamentarismus und die Fähigkeit der Parteienforschung, ihn zu bedenken', in J. W. Falter et al., eds, *Politische Willensbildung und Interessenvermittlung*, Opladen: Westdeutscher Verlag, pp. 99-108.

Jessop, B. (seriatim) See 'Selected Writings' listed above, pp. 377-9.

Jowers, P. (1989) 'Defending Theoretical Openness: Deconstruction and Post-Marxism', in M. Cowling and L. Wilde, eds, *Approaches to Marx*, Milton Keynes: Open University Press, pp. 77-101.

Juergens, U. (1990) 'Entwicklungslinien der staats-theoretischen Diskussion seit den 70er Jahren', *Politik und Zeitgeschichte*, 23 Feb. 1990.

Jung, H. and Schleifstein, J. (1979) *Die Theorie des staatsmonopolistischen Kapitalismus und ihre Kritiker*, Frankfurt: VMB.

Kastendiek, H. (1981) *Korporatismus: Beitrage zur Theorie und Aktualitaet des Korporatismus*, Berlin (West): Free University, habilitation.

Kay, G. and Mott, J. (1982) *Political Order and the Law of Labour*, London: Macmillan.

Keane, J. (1988) *Democracy and Civil Society*, London: Verso.

- Kelsen, H. (1945) *General Theory of Law and the State*, New York: Russell and Russell.
- Kiss, G. (1986) *Grundzuege und Entwicklung der Luhmannschen Systemtheorie*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Kitching, G. (1988) *Karl Marx and the Philosophy of Praxis*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Koselleck, R. (1982) 'Begriffsgeschichte and Social History', *Economy and Society*, 11 (4), pp. 409-27.
- Kraetke, M. (1985) *Kritik der Staatsfinanzen*, Frankfurt: EVA.
- Krasner, S. D. (1978) *Defending the National Interest*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Krasner, S. D. (1984) 'Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics', *Comparative Politics*, 16 (2), pp. 223-46.
- Kuusinen, O. (1961) *Fundamentals of Marxism-Leninism*, London: Lawrence and Wishart.
- Laclau, E. (1975) 'The Specificity of the Political', *Economy and Society*, 4, pp. 87-110.
- Laclau, E. (1977) 'Fascism and Ideology', in E. Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London: New Left Books.
- Laclau, E. (1980a) 'Populist Rupture and Discourse', *Screen Education*, 34, pp. 87-93.
- Laclau, E. (1980b) 'Togliatti and Politics', *Politics and Power* 2, London: Routledge and Kegan Paul, pp. 251-8.
- Laclau, E. (1983) 'The Impossibility of Society', *Canadian Journal of Political and Social Theory*, 7 (1), pp. 21-4.
- Laclau, E. (1987a) 'Psycho-analysis and Marxism', *Critical Inquiry*, 13, pp. 330-3.
- Laclau, E. (1987b) 'Letter to Aletta J. Norval', August, unpublished letter.
- Laclau, E. (1988a) 'Politics and the Limits of Modernity', in T. Mastnak and R. Riha, ds, *The Subject in Democracy*, Ljubljana: Institut za marksisticne studije, pp. 21-35.
- Laclau, E. (1988b) 'Building a New Left: an Interview with Ernesto Laclau', *Strategies*, 1 (1), pp. 10-28.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*, London: Verso.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1987) 'Post-Marxism without Apologies', *New Left Review*, 166, pp. 79-106.
- Lehmbruch, G. (1967) *Proporzdemokratie: politischen System und politische Kultur in der Schweiz und in Oesterreich*, Tuebingen: J. C. Mohr.
- Lehmbruch, G. (1974) 'Consociational Democracy, Class Conflict, and Corporatism', paper for the International Political Science Association

Round Table on Political Integration, Jerusalem, September.

- Lehmbruch, G. (1977) 'Liberal Corporatism and Party Government', *Comparative Political Studies*, 10 (1), pp. 91-126.
- Lemert, C. C. and Gillan, G. (1982) *Michel Foucault: Social Theory and Transgression*, New York: Columbia University Press.
- Lenin, V. I. (1917) *State and Revolution, Selected Works 11*, Moscow: Progress (1970).
- Levi, M. (1981) 'The Predatory Theory of Rule', *Politics and Society*, 10, pp. 431-65.
- Levine, R. F. (1987a) 'Bringing Classes Back In: State Theory and Theories of the State', in R. F. Levine and J. Lembcke, eds, *Recapturing Marxism: an Appraisal of Recent Trends in Sociological Theory*, New York: Praeger, pp. 96-116.
- Levine, R. F. (1987b) *Class Struggle and the Capitalist State: Industrial Labor, Industrial Capital, and the New Deal*, Greenwich, Ct: JAI.
- Levitt, B. and March, J. G. (1988) 'Organizational Learning', *Annual Review of Sociology*, 14, pp. 319-40.
- Lewin, J. D. and Tumanow, W. A. (1977) *Der politische Mechanismus der Monopoldiktatur*, Berlin: Staatsverlag der DDR.
- Lijphart, A. (1977) *The Politics of Accommodation*, Berkeley: University of California Press.
- Lindblom, C. E. (1977) *Politics and Markets*, New York: Basic Books.
- Lindner, G. (1973) 'Die Krise als Steuerungsmittel', *Leviathan*, 3, pp. 342-82.
- Linz, J. (1978) 'Authoritarian and Totalitarian Regimes', in F. Greenstein and N. W. Polsby, eds, *Handbook of Political Science*, vol. 3, Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Lipietz, A. (1983) 'Towards Global Fordism? ', *New Left Review*, 132, pp. 33-47.
- Lipietz, A. (1985a) 'Akkumulation, Krisen und Auswege aus der Krise: Einige methodische Ueberlegungen zum Begriff "Regulation" ', *Prokla*, 58, pp. 109-37.
- Lipietz, A. (1985b) 'Le national et le regional: quelle autonomie face a la crise capitaliste mondiale? ', Paris: CEPREMAP 8521.
- Lipietz, A. (1986a) 'Caracteres seculaires et conjoncturels de l'intervention economique de l'etat', Paris: CEPREMAP 8621.
- Lipietz, A. (1986b) 'Behind the Crisis: the Exhaustion of a Regime of Accumulation. A "Regulation School" Perspective on Some French Empirical Works', *Review of Radical Political Economics*, 18 (1-2), pp. 13-33.
- Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles*, London: NLB.
- Lockwood, D.

- (1964) 'Social Integration and System Integration', in G. K. Zollschan and W. Hirsch, eds, *Explorations in Social Change*, London: Routledge and Kegan Paul, pp. 244-56.
- Luhmann, N. (1968) 'Politics as a Social System', in N. Luhmann, *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press, 1982, pp. 122-65.
- Luhmann, N. (1974a) 'The Political Code: "Conservative" and "Progressive"', in N. Luhmann, *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press, 1982, pp. 166-89.
- Luhmann, N. (1974b) 'The Functional Differentiation of Society', Bielefeld: unpublished paper, cited by G. Kiss, *Grundzuege und Entwicklung der Luhmannschen Systemtheorie*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag (1986).
- Luhmann, N. (1975) 'Die Weltgesellschaft', in N. Luhmann, *Soziologische Aufklaerung 2*, 3rd edn, 1986, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, N. (1977). 'The Differentiation of Society', in N. Luhmann, *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press.
- Luhmann, N. (1981a) *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, Muenchen: Olzog, cited from the Italian translation, *Teoria politico nello stato di benessere*, Milan: Franco Angeli (1983).
- Luhmann, N. (1981b) 'Machtkreislauf und Recht in Demokratien', *Zeitschrift fuer Rechtssoziologie*, 2, pp. 158-67.
- Luhmann, N. (1982a) *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press.
- Luhmann, N. (1982b) 'The World Society as a Social System', *International Journal of General Systems*, 8 (3), pp. 131-8.
- Luhmann, N. (1983a) 'Das sind Preise', *Soziale Welt*, 34 (2), pp. 153-70.
- Luhmann, N. (1983b) 'Der Wohlfahrtsstaat zwischen Evolution und Rationalitaet', in P. Koslovski et al., eds, *Chancen und Grenzen des Sozialstaats*, Tuebingen: J. C. Mohr, pp. 26-40.
- Luhmann, N. (1984a) 'The State of the Political System', paper presented at Ohio State University, Columbus, November.
- Luhmann, N. (1984b) 'Staat und Politik: Zur Semantik der Selbstbeschreibung politischer Systeme', *Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft 15*, pp. 99-125.
- Luhmann, N. (1984c) 'Widerstandsrecht und politische Gewalt', *Zeitschrift fuer Rechtssoziologie*, 5, pp. 36-45.
- Luhmann, N. (1984d) *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Luhmann, N. (1984e) 'Die Ruckgabe des zwolften Kamels'. Unpublished Typescript.
- Luhmann, N. (1986) *Oekologische Kommunikation. Kann die moderne*

Gesellschaft sich auf oekologische Gefaehrdungen einstellenf, Opladen: Westdeutscher Verlag.

Luhmann, N. (1987a) 'Die differenzierung von Politik und Wirtschaft und ihre gesellschaftlichen Grundlagen', in N. Luhmann, *Soziologische Aufklaerung 4. Bei traege zur functionalen Differenzierung der Gesellschaft*, Opladen: Westdeutscher Verlag, pp. 32-48.

Luhmann, N. (1987b) 'The Representation of Society in Society', *Current Sociology*, 35 (2), pp. 101-8.

Luhmann, N. (1988a) 'Der Markt als innere Umwelt des Wirtschaftssystems', in N. Luhmann, *Die Wirtschaft der Gesellschaft*, Frankfurt: Suhrkamp, pp. 91-130.

Luhmann, N. (1988b) 'The Third Question: the Creative Uses of Paradoxes in Law and Legal History', *Journal of Law and Society*, 15, pp. 153-60.

Luhmann, N. (1989a) 'Politische '?Steuerung: ein Diskussionsbeitrag', *Politische Vierteljahresschrift*, 30 (1), pp. 4-9. Luhmann, N. (1989b) 'Staat und Staatsraeson im Uebergang von traditionelie Herrschaft zu moderner Politik', in N. Luhmann, *Gesellschaft und Semantik 3*, Frankfurt: Suhrkamp, pp. 65-148.

Luhmann, N. (1989c) 'Politische Steuerung and Politische Institutionen', *Politische Vierteljahresschrift*, 30 (1), pp. 3-9.

Lukes, S. (1972) *Power: a Radical Theory*, London: Macmillan.

MacKinnon, C. A. (1983) 'Feminism, Marxism, Method arid the State: an Agenda for Theory', *Signs*, 7 (3), pp. 515-44. MacKinnon, C. A. (1984) 'Feminism, Marxism, Method and the State: toward Feminist Jurisprudence', *Signs*, 7 (4), pp. 635-58. McMichael, P. (1987) 'State Formation and the Construction of the World Market', in M. J. Zeitlin, ed., *Political Power and Social Theory*, vol. 6, Greenwich, Ct: JAI, pp. 187-237.

Mahnkopf, B. (1988) 'Soziale Grenzen "fordistischer Regulation" ', in B. Mahnkopf, ed., *Der Gewendete Kapitalismus*, pp. 99-143.

Mahnkopf, B. ed. (1988) *Der gewendete Kapitalismus: Kritische Beitrage zu einer Theorie der Regulation*, Muenster: Westfaelischer Dampfboot.

Mandel, E. (1971) *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx*, London: NLB.

Mandel, E. (1975) *Late Capitalism*, London: NLB.

Mann, M. (1983) 'The Autonomous Power of the State', *Archives Europeennes de Sociologie*, 25, pp. 187-213.

Mann, M. (1984) 'Capitalism and Militarism', in M. Shaw, ed., *War, State, and Society*, London: Macmillan, pp. 25-46.

Mann, M. (1986) *The Source of Social Power*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.

- Manoilescu, M. (1936) *La Siecle du corporatisme*, rev. edn, Paris: Felix Alcan (first published 1934).
- March, J. G. and Olsen, J. P. (1984) 'The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life', *American Political Science Review*, 78, pp. 734-49.
- Marsh, D. (1983) 'Interest Group Activity and Structural Power: Lindblom's *Politics and Markets*, *West European Politics*, 6 (2), pp. 3-13.
- Marsh, D. (1985) 'A Critique of Bob Jessop's State Theory', University of Essex, unpublished paper.
- Martin, A. (1979) 'The Dynamics of Change in a Keynesian Political Economy', in C. Crouch, ed., *State and Economy in Contemporary Capitalism*, London: Croom Helm, pp. 88-121.
- Marx, K. (1843) *Contribution to the Critique of Hegel's 'Philosophy of Right'*, in K. Marx and F. Engels, *Collected Works*, vol. 3, London: Lawrence and Wishart (1975), pp. 3-129.
- Marx, K. (1844) 'Critical Marginal Notes on the Article: the "King of Prussia and Social Reform". By a Prussian', in K. Marx and F. Engels, *Collected Works*, vol. 3, London: Lawrence and Wishart (1975), pp. 189-206.
- Marx, K. (1850) 'The Class Struggles in France: 1848 to 1850', in K. Marx and F. Engels, *Collected Works*, vol. 10, London: Lawrence and Wishart (1978), pp. 45-146.
- Marx, K. (1857) 'Introduction to *Contribution to the Critique of Political Economy*, in K. Marx, *Grundrisse*, Harmondsworth: Penguin (1973).
- Marx, K. (1857-8) *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (Rough Draft)*, Harmondsworth, Penguin (1973).
- Marx, K. (1859) 'Preface to *Contribution to the Critique of Political Economy*, in K. Marx, *Capital*, vol. I, London: Lawrence and Wishart (1976).
- Marx, K. (1867) *Capital*, vol. I, London: Lawrence and Wishart (1976).
- Marx, K. (1871) 'The Civil War in France', in K. Marx, *The First International and After*, ed. D. Fernbach, Harmondsworth: Penguin (1974), pp. 187-235.
- Marx, K. (1875) 'Critique of the Gotha Programme', in K. Marx, *The First International and After*, ed. D. Fernbach, Harmondsworth: Penguin (1974), pp. 339-59.
- Marx, K. and Engels, F. (1848) *The Communist Manifesto, The Revolutions of 1848*, ed. D. Fernbach, Harmondsworth: Penguin (1973).
- Marx, K. and Engels, F. (1975) *Selected Correspondence*, Moscow: Progress (1844-1895).

- Mason, T. (1968) 'The Primacy of the Political', in S. J. Woolf, ed., *The Nature of Fascism*, London: Weidenfeld and Nicolson, pp. 165-95.
- Mason, T. (1975) 'Innere Krise und Angriffskrieg 1938/1939', in F. Forstmeier and H. E. Volkmann, eds, *Wirtschaft und Ruestung am Vorabend des zweiten Weltkrieges*, Duesseldorf: Droste.
- Mason, T. (1977) *Sozialpolitik im Dritten Reich*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Maturana, H. R. (1981) 'Autopoiesis', in M. Zeleny, ed., *Autopoiesis: a Theory of Living Organisation*, New York: North Holland-Elsevier, pp. 36-48.
- Mayer, M. (1987) 'New Types of Urbanization and a New Status of Urban Politics? ', paper prepared for Sixth Conference of Europeanists, Washington, DC, 10-12 September.
- Mayer, M. (1988) 'The Changing Conditions for Local Politics in the Transition to Post-Fordism', paper for International Conference on Regulation Theory, Barcelona, 16-18 June.
- Meiksins Wood, E. (1986) *Politics without Class*, London: Verso.
- Meinecke, F. (1957) *Machiavellism: the Doctrine of Raison d'Etat and its place in Modern History*. London; Routledge and Kegan Paul.
- Menshikov, S. (1975) *The Economic Cycle: Postwar Developments*, Moscow: Progress.
- Middlemas, K. (1979) *The Politics of Industrial Society*, London: Deutsch.
- Migliaro, L. R. and Misuraca, P. (1982) 'The Theory of Modern Bureaucracy', in A. S. Sassoon, ed., *Approaches to Gramsci*, London: Writers and Readers, pp. 70-91.
- Miliband, R. (1968) *The State in Capitalist Society*, London: Weidenfeld and Nicolson. Miliband, R. (1970) 'The Capitalist State- Reply to Poulantzas', *New Left Review*, 59, pp. 53-60.
- Miliband, R. (1973) 'Poulantzas and the Capitalist State', *New Left Review*, 82, pp. 83-92.
- Miliband, R. (1983) 'State Power and Class Interests', *Monthly Review*, 138, pp. 37- 68.
- Milward, A. (1973) *War, Economy, and Society*, London: Allen Lane.
- Mistral, J. (1986) 'Regime international et trajectoires nationales', in R. Boyer, ed., *Capitalismes fin de siecle*, Paris: PUF, pp. 167-202.
- Mjoset, L. (1985) 'Regulation and the Institutional Tradition', in L. Mjoset and J. Bohlin, eds, *Introduksjon til Reguleringskolen: tre arbeidsnotater*, Aalborg: Nordisk Sommeruniversitet, pp. 1-101.
- Mjoset, L., ed. (1986) *Norden dagen derpo*, Oslo: Norwegian University Press.
- Mjoset, L. (1987) 'Nordic Economic Policies in the 1970s and 1980s',

- International Organization*, 41 (3), pp. 403-57.
- Moore, S. W. (1957) *The Critique of Capitalist Democracy*, New York: Paine-Whitman.
- Morin, E. (1980) *La Methode*, vol. 2, Paris: Seuil.
- Mouffe, C, ed. (1979) *Gramsci and Marxist Theory*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mouzelis, N. (1988) 'Marxism or Post-Marxism?', *New Left Review*, 167, pp. 117-21.
- Mueller, W. and Neusuess, C. (1975) 'The Illusion of State Socialism and the Contradiction between Wage-labour and Capital', *Telos*, 25, pp. 13-90.
- Nahamowitz, P. (1988) 'Autopoiesis oder oekonomischer Staatsinterventionismus?', *Zeitschrift fuer Rechtssoziologie*, 9, pp. 36-73.
- Nedbailo, P. E. (1972) *Einfuehrung in die allgemeine Theorie des Staates und des Rechtes*, Berlin: Dietz Verlag.
- Negri, A. (1974) *La Crisi dello Stato-piano*, Milan: Feltrinelli. Nettl, J. P. (1968) 'The State as a Conceptual Variable', *World Politics*, July, pp. 559-92.
- Neumann, F. (1942) *Behemoth*, London: Left Book Club.
- Nikolayev, A. (1975) *R & D in Social Reproduction*, Moscow: Progress.
- Nocken, U. J. (1978) 'Corporatism and Pluralism in Modern German History', in D. Stegman et al., eds, *Industrielle Gesellschaft und politisches System: Beitrage zur politischen Sozialgeschichte*, Bonn, pp. 37-56.
- Noel, A. (1987) 'Accumulation, Regulation, and Social Change: an Essay on French Political Economy', *International Organization*, 41 (2), pp. 303-33.
- Noel, A. (1988) 'Action collective, partis politiques et relations industrielles: une logique politique pour l'approche de la regulation', paper for International Conference on egulation Theory, Barcelona, 16-18 June.
- Nordlinger, E. A. (1981) *The Autonomy of the Democratic State*, Cambridge: Harvard University Press.
- Nun, J. (1967) 'The Middle Class Military Coup', in J. Veliz, ed., *The Politics of Conformity in Latin America*, London: Oxford University Press, pp. 66-118.
- O'Connor, J. (1973) *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St Martin's Press.
- O'Connor, J. (1988) *The Meaning of Crisis*, Oxford: Blackwell.
- Offe, C. (1972) *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*, Frankfurt:

Suhrkamp.

- Offe, C. (1973) 'The Abolition of Market Control and the Problem of Legitimacy', *Kapitalistate*, 1, pp. 109-16, and 2, pp. 73-5. Offe, C. (1974) 'Structural Problems of the Capitalist State', in K. von Beyme, ed. *German Political Studies*, London: Russell Sage, pp. 31-57.
- Offe, C. (1975) 'The Theory of the Capitalist State and the Problem of Policy Formation', in L. N. Lindberg et al., eds, *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*, Lexington: D. H. Heath, pp. 125-44.
- Offe, C. (1981) 'The Attribution of Public Status to Interest Groups', in S. Berger, ed., *Organized Interests in Western Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 123-58.
- Offe, C. (1984) *Contradictions of the Welfare State*, London: Hutchinson.
- Offe, C. (1985) *Disorganized Capitalism*, Cambridge: Polity.
- Offe, C. (1987) 'Die Staatstheorie auf der Suche nach ihrem Gegenstand. Beobachtungen zur aktuellen Diskussion', in T. Ellvein et al., eds, *Jahrbuch zur Staats- und Verwaltungswissenschaft*, Band 1, Baden-Baden: Nomos, pp. 309-20.
- Offe, C. and Ronge, V. (1975) 'Theses on the Theory of the State', *New German Critique*, 6, pp. 137-47.
- Offe, C. and Wiesenhal, H. (1980) 'Two Logics of Collective Action – Theoretical Notes on Social Class and Organisational Form', in M. Zeitlin, ed., *Political Power and Social Theory*, Greenwich, Ct: JAI, pp. 67-115.
- Overbeek, H. (1989) *Global Capitalism and Britain's Decline*, London: Unwin Hyman.
- Pahl, R. E. and Winkler, J. T. (1974) 'The Coming Corporatism', *New Society*, 10 October.
- Pahl, R. E. and Winkler, J. T. (1976) 'Corporatism in Britain', in Centre for Studies in Social Policy, *The Corporate State - Reality or Myth?*, London: CSSP, pp. 5-24.
- Panitch, L. (1981) 'Trade Unions and the Capitalist State', *New Left Review*, 125, pp. 21-44.
- Pashukanis, E. V. (1978) *A General Theory of Law and Marxism*, London: Ink Links.
- Pateman, C. (1988) *The Sexual Contract*, Cambridge: Polity.
- Peters, G. B. (1985) 'The Structure and Organization of Government: Concepts and Issues' *Journal of Public Policy*, 5 (1), pp. 107-20.
- Philp, M. (1983) 'Foucault on Power: a Problem in Radical Theory', *Political Theory*, 11 (1), pp. 29-52.
- Picciotto, S. (1977) 'Myths of Bourgeois Legality', unpublished paper.
- van der Pijl, K. (1984) *The Making of an Atlantic Ruling Class*, London:

NLB.

- van der Pijl, K. (1988) 'Class Struggle in the State System and the Transition to socialism', *After the Crisis*, no. 4, Amsterdam: Faculty of Political and Social Sciences, University of Amsterdam.
- Poggi, G. (1978) *The Development of the Modern State: a Sociological Introduction*, London: Hutchinson.
- Polin, R. (1975) 'Le concept de Raison d'Etat avant la lettre d'après Machiavel', in R. Schnur, ed., *Staatsraeson: Studien zur Geschichte eines politischen Begriffs*, Berlin: Duncker and Humblot, pp. 27-42.
- Politics and Money* (1974-5) 'Inflation-Depression: State Monopoly Capitalism – a Higher State of Imperialism', *Politics and Money*, 6 (i), November 1974 – February 1975.
- Pollard, S. (1982) *The Wasting of the British Economy*, London: Croom Helm.
- Poster, M. (1975) *Existentialism and Marxism in Postwar France*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Poster, M. (1984) *Foucault and History*, Cambridge: Polity.
- Poulantzas, N. (1964) 'L'Examen marxiste de l'Etat et du droit actuels la question de l'alternative', *Les Temps Modernes*, 219/220, pp. 274-302.
- Poulantzas, N. (1965a) 'La Critique de la Raisbfi Dialectique de Sartre et le droit', *Archives de Philosophie du Droit*, 10, pp. 83-106.
- Poulantzas, N. (1965b) 'Preliminaires a l'etude de Phegemonie dans l'Etat', *Les Temps Modernes*, 234, ppp. 862-96, and 235, pp. 1048-69.
- Poulantzas, N. (1965c) *Nature des Choses et Droit*, Paris: Pichon et Durand-Auzias.
- Poulantzas, N. (1966a) 'La dialectique hegelienne-marxiste et la logique juridique-moderne', *Archives de Philosophie du Droit*, 11, pp. 149-58.
- Poulantzas, N. (1966b) 'La theorie politique marxiste en Grande Bretagne', *Les Temps Modernes*, 238, pp. 1683-1707, translated as 'Marxist Political Theory in Great Britain', *New Left Review*, 43, 1967, pp. 57-74.
- Poulantzas, N. (1967) 'A propos de la theorie marxiste du droit', *Archives de Philosophie du Droit*, 12, pp. 145-62.
- Poulantzas, N. (1968) *Political Power and Social Classes*, London: NLB (1973).
- Poulantzas, N. (1969) 'The Problem of the Capitalist State', *New Left Review*, 58, pp. 67-78.
- Poulantzas, N. (1970) *Fascism and Dictatorship*, London: NLB (1974).
- Poulantzas, N. (1974) *Classes in Contemporary Capitalism*, London: NLB (1975).
- Poulantzas, N. (1976a) *Crisis of the Dictatorships*, 2nd edn, London: NLB.
- Poulantzas, N. (1976b) 'The Capitalist State', *New Left Review*, 95, pp. 63-

83.

Poulantzas, N. (1978a) *State, Power, Socialism*, London: Verso.

Poulantzas, N. (1978b) 'Les theoriciens doivent retourner sur terre', *Les nouvelles litteraires*, 26 June.

Poulantzas, N. (1979a) 'L'etat, les mouvements sociaux, le parti', *Dialectiques*, 28.

Poulantzas, N. (1979b) 'La crise des partis', *Le Monde Diplomatique*, 26, September.

Poulantzas, N. (1979c) 'Interview with Stuart Hall and Alan Hunt', *Marxism Today*, May, pp. 198-205.

Poulantzas, N. (1979d) 'Is There a Crisis in Marxism', *Journal of the Hellenic Diaspora*, 6 (3), pp. 7-16.

Poulantzas, N. (1979e) 'Es geht darum mit der Stalinistischen Tradition zu brechen', *Prokla*, 37, pp. 127-40.

Poulantzas, N. (1980) 'La deplacement des procedures de legitimation', in Universite de Vincennes, *LVniversite de Vincennes: ou le desir d'apprendre*, Paris: Moreau, pp. 138-43.

Preuss, U. K. (1973) *Legalitaet und Pluralismus: Beitrage zum Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, Frankfurt: Suhrkamp.

Przeworski, A. (1980) 'Social Democracy as a Historical Phenomenon', *New Left Review*, 122, pp. 27-59.

Przeworski, A. and Wallerstein, M. (1988) 'Structural Dependence of the State on Capital', *American Sociological Review*, 82 (1), pp. 215-38.

Quadagno, J. S. (1984) 'Welfare Capitalism and the Social Security Act of 1935', *American Sociological Review*, 49, pp. 632-47. Reuten, G. and Williams, M. (1989) *Value-Form and the State*, London: Routledge and Kegan Paul. Rosdolsky,

R. (1974) 'Comments on the Method of Marx's Capital and its Importance', *New German Critique*, 1 (3), pp. 62-72.

Rosenthal, J. (1988) 'Who Practices Hegemony? Class Division and the Subject of Politics', *Cultural Critique*, Spring, pp. 25-52.

Rosier, B. and Dockes, P. (1983) *Rhythmes economiques. Crises et changement social: une perspective historique*, Paris: La Decouverte.

Roth, R. (1987) 'Fordism and New Social Movements', paper prepared for Sixth Conference of Europeanists, Washington, DC, 10-12 September.

Rovirosa Madrazo, C. V. (1988) 'Towards the Impossibility of the State: a Decon-structive Reading', University of Essex: MA thesis.

Rudel, G. (1981) *Die Entwicklung der marxistischen Staatstheorie in der Bundesrepublik*, Frankfurt: Campus.

Rustin, M. (1987) 'Absolute Voluntarism: Critique of a Post-Marxist

- Concept of Hegemony', *New German Critique*, 43, pp. 146-73.
- Ryndina, M. and Vasilchuk, Y., eds (1974) *The Political Economy of Capitalism*, Moscow: Progress.
- Sauer, D. (1978) *Staat und Staatsapparat*, Frankfurt: Campus.
- Sassoon, A. S. (1978) 'Hegemony and Political Intervention', in S. Hibbin, ed., *Politics, Ideology, and the State*, London: Lawrence and Wishart, pp. 9-39.
- Sassoon, A. S. (1980) *Gramsci's Politics*, London: Croom Helm.
- Sassoon, A. S. (1982) 'Passive Revolution and the Politics of Reform', in A. S. Sassoon, ed., *Approaches to Gramsci*, London: Writers and Readers, pp. 127-49.
- Sassoon, A. S. (1986) *Women and the State*, London: Hutchinson.
- Scharpf, F. W. (1989) 'Politische Steuerung und Politische Institutionen', *Politische Vierteljahresschrift*, 30 (1), pp. 10-21.
- Schmitt, C. (1932) *The Concept of the Political*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press (1976).
- Schmitter, P. C. (1979) 'Still the Century of Corporatism?', in G. Lehmbruch and P. C. Schmitter, eds, *Trends Toward Corporatist Intermediation*, London: Sage, pp. 7-52. (Originally published in *Review of Politics*, 1974, 36 (1), pp. 85-131).
- Schmitter, P. C. and Streeck, W. (1981) 'The Organization of Business Interests. A Research Design', Berlin: IIM, WZB.
- Schmollinger, H. W. and Stoess, R. (1984) 'Bundestagswähler und soziale Basis politischer Parteien in der Bundesrepublik. III: Des Scheitern der Sozialliberalen Koalition', *Prokla*, 66, pp. 21-50.
- Schnur, R., ed (1975) *Staatsraeson: Studien zur Geschichte eines politischen Begriffs*, Berlin: Duncker and Humblot.
- Schultz, I. (1985) 'Ueberlegungen zu einer feministischen Staatstheorie anhand von Jean Bodin (1529-1596)', *Beitraege zur feministischen Theorie*, 13, pp. 9-22.
- Sdobnikov, Y., ed. (1971) *Socialism and Capitalism: Score and Prospects*, Moscow: Progress.
- Seidel, G. (1987) 'Political Discourse Analysis', in T. van Dijk, ed., *Handbook of Discourse Analysis*, London: Academic Press, pp. 43-60.
- Shaw, M. (1984) 'War, Imperialism, and the State System: a Critique of Orthodox Marxism for the 1980s', in M. Shaw, ed., *War, State, and Society*, London: Macmillan, pp. 47-70.
- Shefter, M. (1977) 'Party and Patronage: Germany, England, and Italy', *Politics and Society*, 7 (4), pp. 403-31.
- Sheridan, A. (1980) *Michel Foucault: the Will to Truth*, London: Tavistock.

- Skinner, Q. (1989) 'State', in T. Ball et al., eds, *Political Innovation and Conceptual Change*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 90-131.
- Skocpol, T. (1978) *States and Social Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skocpol, T. (1980) 'Political Response to Capitalist Crisis: Neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal', *Politics and Society*, 10, pp. 155-201.
- Skocpol, T. (1985) 'Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research', in P. R. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol, eds, *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-37.
- Skocpol, T. and Amenta, A. (1985) 'Did Capitalists Shape Social Security?', *American Sociological Review*, 50, pp. 572-5. Skocpol, T. and Amenta, A. (1986) 'States and Social Policies', *Annual Review of Sociology*, 12, pp. 131-57.
- Skocpol, T. and Finegold, K. (1982) 'State Capacity and Economic Intervention in the Early New Deal', *Political Science Quarterly*, 97, pp. 255-78.
- Skocpol, T. and Ikenberry, J. (1983) 'The Political Formation of the American Welfare State in Historical and Comparative Perspective', *Comparative Social Research*, 6, pp. 87-148.
- Sohn-Rethel (1979) *Economy and Class Structure of German Fascism*, London: CSE Books.
- Somerville, J. (1980) 'Poulantzas, Class and Power: Review of *State, Power, and Socialism*', *Ideology and Consciousness*, 7, pp. 107-25.
- Stepan, A. (1978) *The State and Society: Peru in Comparative Perspective*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Stollberg-Rilinger, B. (1985) *Der Staat als Maschine: zur politischen Metaphorik des absoluten Puerstenstaats*, Berlin: Duncker and Humblot.
- Streeck, W. and Schmitter, P. C. (1985) 'Community, Market, State - and Associations? The Prospective Contribution of Interest Governance to Social Order', in W. Streeck and P. C. Schmitter, eds, *Private Interest Government*, London: Sage, pp. 1-29. Teubner, G. (1984a) 'Autopoiesis in Law and Society: a Rejoinder to Blankenburg', *Law and Society Review*, 18 (2), pp. 291-301.
- Teubner, G. (1984b) 'After Legal Instrumentalism? Strategic Models of Post-Regulatory Law', *International Journal of the Sociology of Law*, 12 (4), pp. 375-400.
- Teubner, G. (1985a) 'Legal Autopoiesis and Legal Evaluation', *EUI*

- Working Paper*, Florence: European University Institute. Teubner, G. (1985b) 'Social Order from Legislative Noise? Autopoietic Closure as a Problem for Legal Regulation', *EUI Colloquium Paper*, Florence: European University Institute.
- Teubner, G. (1986) 'Hyperzyklus in Recht und Organisation: zum Verhaeltnis von Selbstbeobachtung, Selbstkonstitution, und Autopoiese', *EUI Working Paper*, Florence: European University Institute.
- Teubner, G. (1987a) 'Unternehmerskorporatismus. New Industrial Policy and das "Wesen" der Juristischen Person', *Kritische Vierteljabresschrift fuer Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 2 (1), pp. 61-85.
- Teubner, G. (1987b) 'Episodenverknuepfung. Zur Steigerung von Selbstreferenz im Recht', in D. Baecker et al., eds, *Theorie als Passion*, Frankfurt: Suhrkamp, pp. 423-46.
- Teubner, G. (1988a) ' "And God Laughed . . ." Indeterminacy, Self-Reference and Paradox in Law', *EUI Working Paper 88/342*, Florence: European University Institute.
- Teubner, G., ed. (1988b) *Autopoietic Law: a New Approach to Law and Society*, Berlin: de Gruyter.
- Teubner, G. (1989) *Recht als Autopoietisches System*, Frankfurt: Suhrkamp (also includes Teubner 1985a, b, 1986, 1988a). Teubner, G. and Willke, H. (1984) 'Kontext und Autonomic: Gesellschaftliche Selbststeuerung durch reflexives Recht', *Zeitschrift fuer Rechtssoziologie*, 5 (1), pp. 4-35.
- Therborn, G. (1977) 'The Rule of Capital and the Rise of Democracy', *New Left Review*, 105, pp. 19-45. Therborn, G. (1986) 'Karl Marx Returning: the Welfare State and Neo-Marxist, Corporatist, and Statist Theories', *International Political Science Review*, 7 (2), pp. 131-64.
- Theret, B. (1988) 'La Place de l'Etat dan les theories de la regulation: revue critique et arguments pour un nouveau positionnement', paper for International Conference on Regulation Theory, Barcelona, 16-18 June.
- Theret, B. and Wieviorka, M. (1978) *Critique de la theorie du capitalisme monopoliste d'etat*, Paris: Maspero.
- Thomas, G. M. and Meyer, J. W. (1984) 'The Expansion of the State', *Annual Review of Sociology*, 10, pp. 461-82.
- Thompson, E. P. (1975) *Whigs and Hunters*, London: Merlin. Tilly, C., ed. (1975) *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Titus, C. H. (1931) 'A Nomenclature in Political Science', *American Political Science Review*, 25 (1), 45-60.
- Tronti, M. (1977) *Sull'Autonomia del Politico*, Milan: Feltrinelli.

- Trotsky, L. (1969) *Results and Prospects*, New York: Pathfinder.
- Trotsky, L. (1971) *The Struggle against Fascism in Germany*, Harmondsworth: Penguin.
- Trotsky, L. (1973) *1905*, Harmondsworth: Pelican.
- Turner, B. S. (1986) 'Review of *The Nation-State and Violence*', *Thesis Eleven*, 6, pp. 100-10.
- Tuschling, B. (1976) *Rechtsform und Produktionsverhaeltnisse*, Frankfurt: EVA.
- Varela, F. J. (1979) *Principles of Biological Autonomy*, New York: Elsevier North Holland.
- Varga, E. (1968) *Politico-economic Problems of Capitalism*, Moscow: Progress.
- de Vroey, M. (1984) 'A Regulation Approach Interpretation of the Contemporary Crisis', *Capital and Class*, 23, pp. 45-56. Walby, S. (1989) *Theorizing Patriarchy*, Cambridge: Polity.
- Ward, H. (1989) 'Evolution and Regulation: Economism Reconsidered', *Essex Papers in Politics and Government*, no. 64.
- Warren, B. (1972) 'Planning and the Capitalist State', *New Left Review* 92, pp. 3-30.
- Weber, M. (1948) 'Politics as a Vocation', in M. Weber, *Essays from Max Weber*, trans. H. Gerth and C. W. Mills, London: Routledge and Kegan Paul.
- Weber, M. (1968) *Economy and Society*, New York: Bedminster Press.
- Weinacht, P. L. (1968) *Studies zur Staat Bedeutungsgeschichte eines Workes von den Anfaengen bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin. Weir, M. and Skocpol, T. (1985) 'State Structures and the Possibilities for "Keynesian" Responses to the Great Depression in Sweden, Britain, and the United States', in P. R. Evans et al., eds, *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 107-63.
- Wickham, G. (1984) 'Power and Power Analysis: Beyond Foucauk?' *Economy and Society*, 12, (4) pp. 468-90.
- Williamson, P. G. (1989) *Corporatism in Perspective*, London: Sage.
- Willke, H. (1983) *Entzauberung des Staates. Ueberlegungen zu einer gesellschaftlichen Steuerungstheorie*, Koenigstein: Athenaeum.
- Willke, H. (1985) 'Societal Guidance through Law', EUI Colloquium Paper, Conference on Autopoieses in Law and Society, Florence.
- Willke, H. (1987a) 'Kontextsteuerung dur Recht? Zur Steuerungsfunktion des Rechts in polyzentrischer Gesellschaft', in M. Glagow and H. Willke, eds, *Dezentrale Gesells- chaftsteuerung*, Pfaffenweiler: Centaurus Verlagsgesellschaft, pp. 3-27.
- Willke, H. (1987b) 'Entzauberung des Staates. Grundlinien einer sys-

- temtheoretischen Argumentation', in T. Ellwein et al., eds, *Jahrbuch zur Staats- und Verwaltungswissenschaft*, Band 1, Baden-Baden: Nomos, pp. 285-308.
- Willke, H. (1987c) 'The Tragedy of the State. Prolegomena to a Theory of the State in Polycentric Society', *Archiv fuer Sozial- und Rechtsphilosophie*, 72 (4), pp. 455-67.
- Willke, H. (1988) 'Staatliche Intervention als Kontextsteuerung. Am Beispiel EUREKA', *Kritische Vierteljahresschrift fuer Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 15, pp. 214-29.
- Willke, H. (1989) 'Die Steuerungsfunktionen des Staates aus systemtheoretischer Sicht.
- Schritte zur Legitimierung einer wissensbasierten Infrastruktur', Bielefeld: ZIF, unpublished paper.
- Wilsford, D. (1988) 'Tactical Advantages versus Administrative Heterogeneity: the Strengths and the Limits of the French State', *Comparative Political Studies*, 21 (1), pp. 126-68.
- Winkler, J. T. (1976) 'Corporatism', *Archives Europeennes de Sociologie*, 17 (1), pp. 100-36.
- Winkler, J. T. (1977) 'The Corporate Economy: Theory and Administration', in R. Scase, ed., *Industrial Society: Class, Cleavage, and Control*, London: Croom Helm, pp. 43-58.
- Wirth, M. (1975) 'Contribution a la critique de la theorie du capitalisme monopoliste d'etat', in J. M. Vincent, ed., *L'Etat Contemporaine*, Paris: Maspero.
- Wright, E. O. (1978) *Class, Crisis and the State*, London: NLB.
- Yaffe, D. (1973) 'The Marxian Theory of Crisis, Capital, and the State', *Economy and Society*, 2 (2), pp. 186-222.
- Zeleny, M. (1981) 'What is Autopoiesis? in M. Zeleny, ed., *Autopoiesis: a Theory of Living Organisation*, New York: North Holland Elsevier, pp. 36-48.
- Zizek, S. (1985) 'La Societe n'existe pas', *L'Ame* (Paris), October-December, pp. 36-7.
- Zizek, S. (1988) 'Beyond Discourse Analysis', unpublished paper.

ADLAR DİZİNİ

- Abrams, Philip 213
Aglietta, Michel 414, 418, 426
Almond, Gabriel 133, 378
Althusser, Louis, 76, 101, 105, 108, 123
Altvater, Elmar 76, 77, 122
Andre, Christine 419, 421, 424
- Badie, Bertrand 454
Balibar, Etienne 76, 345
Barry, Brian 328
Baulant, Laurent 422
Beaud, Michel 341
Bencon, Ted 76
Bertramsen, Rene 13
Bhaskar, Roy 29
Bimbaum, Pierre 454
Blanke, Bernhard 56, 57, 85-7
Block, Fred 382
Boccara, Paul 53, 415
Boddy, Robert 51, 127
Bonefeld, Werner 345
Booth, Alan 160
Bourdieu, Pierre 425
Bowles, Sam 419
- Boyer, Robert 11, 340, 414, 416
Breton, Giles 418
de Branhoff, Suzanne 210
Buci-Glucksmann, Christine 78
Buharin, Nikolai 45
Buravvoy, Michael 116
- Cammack, Paul 378, 380, 381, 382
Caws, Peter 29
Clarke, Simon 345
Connell, Bob 31, 33
Crotty, James 51, 128
- Dearlove, John 377
Debray, Regis 68
Delorme, Robert 419, 421, 424, 425
Demirovic, Alex 425
Derrida, Jacques 398
Dockes, Pierre 417
Domhoff, G. William 378, 381
Draper, Hal 130
Dyson, Kenneth 454, 458, 465
Easton, David 543
Edelmann, Bernard 77, 105, 106
Eichmann, Rainer 11

- Elliott, Gregory 76
 Engels, Friedrich 19, 31, 34, 43, 127

 Fine, Ben 53, 169
 Fine, Bob 137, 138
 Foucault, Michel 16, 78, 142, 261, 294-330, 331, 344-5
 Franzway, Suzanne 33

 Geras, Norman 395, 396
 Gerstenberger, Heidi 60, 63
 Gilbert, Jess 379, 380
 Gintis, Herb 419
 Glyn, Andrew 51
 Gordon, Colin 325
 Gough, Ian 51, 52
 Gramsci, Antonio 21, 43, 65, 66, 75, 77, 78, 97, 178, 285, 287, 300, 356

 Habermas, Jürgen 464
 Hauesler, Jürgen 194, 426
 Hall, John 381
 Hall, Stuart 108, 109
 Harris, Lawrence 53
 Hejl, Peter 141
 Hindess, Barry 77, 125, 140
 Hirsch, Joachim 10, 60, 63, 88, 108, 124, 185, 194, 286
 Hirst, Paul Q. 38, 77, 105, 107, 124, 125, 140, 282
 Hoffman, John 453, 457
 Holloway, John 41, 62, 63, 122

 Ikenberry, John 379, 381-2

 Jaeger, Martin 491
 Juergens, Ulrich 85, 383

 Kastendiek, Hans 85, 150, 153
 Kelsen, Hans 23
 Kiss, Gabriel 402

 Lacan, Jacques 401
 Laclau, Ernesto 11, 15, 21, 66, 130, 131, 142, 323, 386, 404
 Lehmbruch, Gerhard 153, 154, 175, 179, 183, 184
 Lenin, Vladimir 26, 43, 45, 131, 151, 177, 182
 Levasseur, Carol 418
 Lewine, Rhonda 74, 380, 381
 Lijphart, Arend 179
 Linz, Juan 180
 Lipietz, Alain 270, 413, 414
 Luhmann, Niklas 10, 38, 141, 207, 352, 355, 391, 433, 434, 435, 448, 449

 McMichael, Philip 475
 Mahnkopf, Birgit 426
 Mann, Michael 129, 468
 Manilescu, Mihaly 181, 192
 Marsh, David 199, 404
 Marx, Karl 43-56, 79, 117, 128, 178, 230, 358, 407
 Martin, Andrew 274
 Mason, Tim 127, 185
 Meiksins Wood, Ellen 401, 402
 Middlemas, Keith 160
 Migliaro, Luis 425, 492
 Miliband, Ralph 37, 50, 55, 132, 198
 Milward, Alan 217
 Misuraca, Pasquale 425, 492
 Mjöset, Lars 412, 417
 Moore, Stanley 74, 121

- Morin, Edgar 485
 Mouzelis, Nicos 401, 402
 Mueller, Wolfgang 60, 63

 Neusuess, Christel 57, 62, 210
 Noel, Alain 412, 416-17
 Nordlinger, Erk 200, 373-5
 Nun, Jose 152

 O'Connor, Jim 122, 123, 209, 291
 Offe, Claus 10, 55, 63, 64, 132, 142, 189, 200, 201
 Overbeek, Henk 420

 Pahl, Ray 154-60, 181, 182, 185
 Panitch, Leo 153, 217
 Pashukanis, Eugen 76, 79, 80, 81, 87, 89, 125
 Philp, Martin 328
 Piciotto, Sol 60, 61, 63, 122, 125, 169
 van der Pijl, Kees 419
 Polin, Raymond 471, 472
 Poulantzas, Nicos 10, 24, 38, 50, 55, 66, 67, 68, 124, 129, 131, 133, 142, 152, 205, 252-3, 261-2, 289, 299, 300-30, 363
 Preuss, Ulrich 86
 Przeworski, Adam 274, 249

 Reuten, Geert 123
 Rosier, Bernard 417

 Rovirosa, Citlali 11-2, 23, 392, 393
 Rustin, Michael 401

 Sartre, Jean-Paul 91
 Sassoon, Ann 78, 178, 286
 Sauer, Dieter 83, 84

 Scharpf, Fritz 486
 Schmitter, Philipp 154, 155, 156, 157, 167, 200, 383

 Skinner, Quentin 467
 Skocpol, Theda 131, 216, 373-6, 379-81
 Streeck, Wolfgang 200
 Sutcliffe, Bob 51

 Teubner, Gunther 10, 193, 430, 441
 Therborn, Göran 239, 349
 Theret, Bruno 417
 Troçki, Leon 43, 127, 128, 181
 Tuschling, Burkhard 66, 81, 84-5, 88

 Varela, Francesco 440

 Weber, Max 459
 Wickham, Gary 327, 354

 Williams, Michael 123, 125
 Willke, Helmut 193, 431
 Winkler, Jack 154-60, 181, 182, 185
 Zizek, Slavoj 392, 401

KAVRAM DİZİNİ

- ableitung bkz* türetme
Althussercilik 75, 76-7, 101, 108, 123, 125, 314
bkz yapısalcılık
anayasa/kuruluş 25, 377-*bkz.*
Rechtsstaat, hukuk düzeni
anti-özcülük 19
araçsalcılık, 45, 46-7, 48, 52, 55, 58, 126, 127, 156-7, 163, 186, 197-8
arkeoloji 297
bkz aynı zamanda hukuk
artı-emek, 60, 61, 81-2, 118-19
artı-değer, 50, 51, 56-7, 60-1, 82, 83
askerî dikatatörlük, 97
bkz.: militarizm
aşırı politik, 101
ataerkil, 32-3, 126, 127
aygıt, yasal 81, 138
aynılma
kurumsal, 75-6, 79-80, 83, 101-2, 130, 131, 137-8, 188, 201-2, 226-7, 454-5, 460, 491
hukuk, 87
birlik, 122-3
baskı/zor 33, 74, 77, 85, 90, 111, 158, 270, 302, 458
anayasallaştırılmış tekel 96, 100, 118, 459, 481
ekonomi dışı 118, 270, 277
belirlenim-ekonomik 17, 76, 113-9, 267, 448
son yargıda, 76, 101, 119, 448, 494
yapısal 348
biçim işlevi problematikleştirir, 124, 145-6, 202, 250, 276-7, 331, 339, 340
biçim(sel)
analiz/tahlil, 76, 79, 124, 137-8, 420, 474
belirlenim, 201-3, 278, 281
hukuk, 78
para, 202, 205-6
fiyat, 206,
vergi, 206

- ücret 206, 209-10
- biçim-içerik, 83
- birikim
- ilkel 61, 413
 - rejim 347, 411, 413, 424
 - strateji 196, 200, 213, 215, 263, 266-276, 341, 347, 408, 416, 464, 474
 - bkz aynı zamanda* değerlendirme
- birikim stratejisi, 263-4
- birikimin toplumsal yapısı, 19-21, 412-13, 414-15
- bkz* otopietik sistemler
 - bkz* otopietik sistemler
 - bkz. aynı zamanda* olağanlaştırma
 - bkz. aynı zamanda* paradoks-disiplin 295-6, 298, 306
 - bkz.* olumsal zorunluluk, üstbelirlenim
- bürokrasi 33, 64, 93-4, 137, 166, 170, 201, 225, 226, 481
- bürokratizm 96, 481
- bürokratlar
- bkz.* devlet yöneticileri
- çağır(ıl)ma, 400-401
- çelişkiler
- sermaye 63, 82, 190, 196, 198, 199, 214, 215, 250, 446, 457 - içeriğe karşı biçim 83-4
 - korporatizmde 223-4
 - demokraside 230-1
 - hukukta 82, 105, 106
 - devlette 98, 343, 349, 385
 - bkz.* ikilemler, paradokslar,
- çoğulcu teori, 378-9, 383-84
- çoğulculuk, 166, 232-34, 282-3, 373-4
- değer-biçim, 264-6
- değer-biçim, 82-4, 118, 119, 205-6
- demokrasi 15, 68, 92, 96, 136, 151, 230-55, 419, 434
- düşüş 103, 239
- doğrudan 307
- geçiş 92, 255
- deneyim ve anlam, 402-3
- deneyim-anlam, 402-3
- denge *bkz.* sınıf, uzlaşma
- devlet merkezli teori, 14, 15, 16, 129, 130, 131, 132-3, 408,
- devlet
- sınırlar, 21, 25-6, 164, 356, 357, 358, 359, 416-17
 - kapasite, 38, 356, 357, 358, 372, 382, 496-7
 - kapitalist anlamı, 46-7, 474-75
 - kavram ve anlambilim, 432, 465,-68
 - tanım, 454-59
 - etkiler, 23-6
 - varlık ve, 23, 391-94, 433 —
 - feminist teori, 31-2
 - biçim, 31-2, 63, 90, 277, 278, 279-80, 290-1
 - dahili-harici, 124-25
 - çıkarlar, 24-5
 - yöneticiler, 25, 38, 43-4, 66, 126-27, 129, 132, 361, 362, 407-89, 462, 487
 - Marksist teori, 15, 41, 43-48, 79
 - parti, 24
 - iktidar, 307, 319, 320, 361-2, 486
 - projeler, 23-6, 31, 359, 408
 - devlet iktidar/sınıf iktidarı, 163-164, 204
 - düşünce olarak, 69
 - birlik, 24, 83-4 91, 92, 93, 100,

101-2
toplum, 22
devlet teorisi, 22
devletin toplumsal temelleri, 219-20, 287
devrimci parti, 94
diktatörlük *bkz.* istisnai devlet, faşizm, Nazizm
direniş, 302, 303, 304, 323-4, 327-8
diyagram 309-10
diyalektik, stratejiye karşı yapı 151, 357, 358
dönemselleştirme, 64, 87, 92, 178-79, 210, 263, 288, 289
düzenleme tarzı, 411-12, 414, 421
düzenleme teorisi, 11, 20, 45, 411, 428
eklemlleme 28, 104, 142 -olumsal pratik olarak 115, 121, 142-3, 400, 402
metodu 27-31, 32, 38, 76, 75, 250, 256, 389, 413
ekonomi 94, 100, 178, 182, 185
bkz. temel, kapitalizm, kapitalist üretim tarzı, rekabet, mübadele, sömürü, pazar güçleri, üretim
ekonomik korporatif 178, 221, 266, 270, 279, 282
ekonomizm *bkz.* belirlenim, indirgemecilik
emek süreci, 115, 116, 118, 171-2
teknik olarak, 51
emek sürecinin değer tespiti, 264-5
emek-gücü, 51-3, 57, 81, 87, 88, 118, 481-2
entelektüeller, 66, 78, 228, 287, 299, 450
epiphomenon/gölge-olgu 44, 48, 54
eş-evrim/ortak evrim 146, 400, 405,

428, 439, 440, 441, 485, 366
eşleşme, yapısal 146, 207, 415, 430, 438, 439, 447, 484, 485, 495
evrim 207
faşizm, 91-2, 127, 150, 157, 168, 180, 181, 18, 192, 270-1, 284
feminist devlet teorisi, 31
girdi-çıkı modelleri, 114, 121, 140-41, 145
güç teorisi, 34
bkz.: zor, militarizm, askerî diktatörlük
güç, 318-321
habitus, 425
hâkimiyet, 21-26, 167-8, 196, 466, 467, 468, 469, 488, 489
hakimiyet-ekonomik 267-269, 275
ideolojik 199, 303
politik 44, 70
halk, 66, 126, 127
halkoyu, 98, 99
halk-ulus, 93, 94
hegemonik projeler, 190, 220-21, 249-50, 292-3, 347, 360, 408, 464
devlet projeleri, 463-4
ekonomik, 267
hegemonya, 23-4, 28, 66, 77, 94, 103, 170, 245
hukuk
ve otopietis, 429-30
biçim olarak, 110-11
devletin biçimi olarak, 137-8
Marx'ta, 43-44
hak ölçüsü, 137
normatif standart, 137
kamu, 89
-un birliği, 93, 100, 107, 138
ilişki olarak, 83-4, 169-170

hukukî düzen, 74-5, 79-80, 81-2, 83, 84, 95, 96, 97, 123, 158, 170, 196, 226-7, 480-2

hukukî-politik ideoloji, 44-5, 69-70, 89-90, 95, 97, 106

ideal kolektif kapitalist, 56-60, 67, 122, 125, 283, 289, 421, 491

idealizm, 356-7
bkz.: indirgemecilik

ideoloji, 78, 82, 309-10

ikilemler 207, 224, 228, 351, 432, 457, 474, 490 -sosyal demokrasinin, 247-8

iktidar bloğu, 50, 54-5, 94, 95, 96, 97, 125, 170, 270, 302-3, 418-19, 450

iktidar, 301-2
sınıf-devlet, 204
güç-iktidar, 318, 321
bkz.: devlet iktidarı

iktidar-bilgi, 295-6, 300, 305, 310

iktidarın mikro-fiziği, 296-7, 304-5, 313, 343, 344-5, 385-6, 457

indirgemecilik, 17, 29-30, 59-60, 192
sınıf, 30-1, 48, 101, 310-11, 387
ekonomik, 30-1, 53-4, 86, 87-8, 133, 159-60, 334-5
işlevsel(cilik), 30, 45, 120, 167, 197, 418
ideolojik, 30, 142, 334-5, 356
politik, 30, 101, 102
yapısalcılık, 30, 101
teknolojik, 30, 52, 160, 161
iradecilik, 30, 357, 425

integral (*her şeyi kapsayan/bütünleyen*) yaklaşım, 21, 427-8, 429, 470, 491

îstisnai devlet rejimleri 67, 91, 95-7

Poulantzas'ta 103

işlevsel kısıtlamalar olarak ticari çevrelerin çıkarları 200, 202, 223, 224

işlevsel ya da stratejik bağımlılık, 143-4, 175, 189-90, 438-39, 444, 448

kafa-kol emeği, 116, 299, 302-3, 306-7

kamu-özel, 33, 78, 88-89, 92-94, 96, 157, 162, 433

kapanış, kendi 435
ekonomik 118-hukuk 135, 137

kapitalist üretim tarzı 123, 154, 161, 205

kapitalizm bkz. *aynı zamanda* liberal, tekel, ve tekelci devlet kapitalizmi

kâr, 205-7, 265

Kararcılık 358

karmaşıklıklaştırma 110-bkz. *aynı zamanda* basitten karmaşığa

katılım, 63

Keynesçilik, 58, 182-3, 247, 274, 374

klientalizm 168, 222

koordinasyon, stratejik 484-6

korporatizm 104, 149, 385,
kavram 149, 155, 167
kriz 173, 193, 223-4
liberal 175, 180, 181, 183, 192, 473
sınırları 159, 172-3, 223-4 -
maddi temelleri 150
seçici 193
toplumsal temeller 175-86 -
devlete karşı toplumsal 155, 180-1, 192
korporatist teoride devlet 155

- kredi 53,
 krizler 62-63,375, 413-4, 420, 464, 483
 korporatizm 193
 ekonomik 51, 68,132, 171, 212, 213, 265, 269, 482
 mali 58, 209, 269-70, 483
 hegemonik 95, 152, 404
 ideolojik 68, 95, 96
 emperyalizm 74
 Marksizmde 294
 parlamentarizm 171
 politik 171
 kârlılık 160 -
 emsiliyet 68, 186, 225, 361, 464, 483
 devlet 98, 108, 464, 483
 devlet tepkisi 34, 434, 357
 yönlendirme mekanizması olarak 59, 63, 213, 251
 kullanım değeri, 82, 83
 kurum olarak devlet, , 45, 46-7, 129, 162-3, 301-2, 342, 358, 421-2, 423, 460-1, 495
 kurumsal cisimleşme, 295-6, 342, 356-7, 407-8
bkz.: stratejik seçicilik,
bkz.: yapısal seçicilik
 küçük-burjuva, 65, 179
laissez-faire, 60, 69
 liberal devlet, 53-4, 111-12, 253-54, 269, 288-89
 liberal kapitalizm, 53-4, 61, 170-1, 226-7
 liberal rekâbet, 170, 200
 makro-zorunluluk, 312-13, 324-27
 manevra savaşları, 285-87
 Marksist devlet teorisi için kriterler 41-2, 150, 162, 163, 334-40, 493
 Marksist tanım, 22-3
 zayıflığı, 22-3
 merkantalizm, 59-60
 meta 79
 meta biçimi 118, 482
 meta üretimi 79
 metalaştırma
 emek gücünün metalaştırılması 88, 118, 264
 metodoloji, 27, 28-29, 28-39, 40, 331, 398
 mevzi savaşları, 29, 285-87
 mikro-çeşitlilik, 313, 314-15, 32427, 32, 329, 330
 Miliband-Poulantzas tartışması, 38, 49-50, 334
 militarizm, 31, 33, 372
bkz. askerî dikatatörlük
 müdahaleci devlet, 50, 84, 85-6, 162-3, 164, 171-2, 221-2, 228, 288-89, 435, 462-3, 489-90
 sınırları, 84-5, 86, 164-5
 mülkiyet, 81, 108-7
 Nazizm, 127, 128, 185
*bkz.:*faşizm
 nedensellik 30, 101, 116, 145, 354-
 yapısal 101
 üretime karşı 354, 355
 Neo-Gramscicilik, 38, 65-69, 348
 Neo-Ricardoculuk, 51, 128, 159, 160
 norm manuk, 134
 normalleştirme, 297, 298, 300, 301
*bkz.:*disiplin
 nüfuz ediş, 145
 olağan devlet, 108
 olağan devlet, 95, 96, 97, 180, 289
 olumsal zorunluluk 18, 28, 29, 30 -
bkz. eklemlenc, üstbelirlenim
 ontoloji, 28-9, 289, 394-95, 405-6,

- 407
- otopietik sistemler 17, 428-31, 484, 485
- otopietisizm 17, 38, 139, 369, 428-444, 444-449
- otoriter devletçilik 98, 103, 109, 112, 214, 289 -*bkz* güçlü devlet
- otoriter popülizm 108-9
- oydaşmacılık 175, 179, 183, 225
- ölçülebilirlik/aynı ölçeklilik 111
- örgütlü kapitalizm, 191-2
- özcülük 19
- bkz.* indirgemecilik
- özerkleştirme 143
- özerklik -mutlak 164
- despotik 129, 373
- altyapısal 129, 373, 408 -IDA (ideolojik devlet aygıtı) 96
- karşılıklı 119
- işlevsel 143, 369, 430, 494 (işleyiş)
- görelî 26, 39, 25, 27, 59, 77, 113, 119, 126, 143, 144, 189, 263, 372-375, 380
- özne
- hukukî, 66, 87-8, 106-7, 118, 119
- yasal, 79, 85, 86
- devlet olarak, 25-6, 67
- panoptisizm, 309, 310
- bkz.:* disiplin ve normalleştirme
- Para, 53, 56, 57, 84, 158-9, 265, 358-60, 433, 434
- sermaye olarak, 205-6
- vergi olarak, 206
- bkz.:* sermaye
- parlamentarizm, 62, 67, 156-7, 165, 169-172, 179, 266
- parlamento, 62, 99, 177-78
- pasif devrim, 285-86
- piyasa güçleri, 120, 158-59, 206-7, 250
- serbest piyasa, 159
- karaborsa, 195
- planlama, 63
- plebler, 306, 310, 400, 401
- politikanın önceliği, 122
- popüler-demokratik mücadeleler, 166, 177-8, 179, 180, 181, 182
- bkz.:* ulusal popüler, halk, kamu, devlet
- post-Fordizm, 27, 192, 341, 425-6
- post-Marksizm, 17, 18, 367, 368
- Poulantzas-Miliband tartışması, 38, 49-50, 334
- raison d'état*, 86, 457, 462, 466, 471-3
- rechtsstaat*, 80-2, 104, 106, 136
- Refah devleti, 33, 67
- rekabet 56, 92, 118, 122, 136, 159, 174, 206, 265
- liberal rekabet 206
- rekabet toplumu 123
- özneler 123
- seçimler 67, 96, 100, 170, 245, 426-427
- halkoyu 68
- sendikalizm, 155
- sermaye
- bankacılık-dolaşımı 118, 205-6, 227, 267-8, 273, 340, 351, 480 -ticari 206, 199
- endüstriyel ya da üretici 118, 215
- 'genelde' (tikel sermayelere karşı), 59, 82, 118, 122-4, 128, 159, 160, 172, 202, 207-11, 228, 250
- para 206
- ilişki 264

- küçük ve orta 179
 değişken 209
bkz. emek süreci, para, değer
 biçimi, ücret biçimi
 sermaye dolaşımı *bkz.* sermaye
 sermaye mantığı 59-61, 75- 76, 91,
 105-7, 338
 iki biçim 79-81, 114, 122, 123,
 124
bkz. sermaye-teorik yaklaşım,
 türetme
 sermayenin uluslararasılaşması, 61,
 174, 189-90, 241-2, 290, 419-20,
 424-5, 475-6, 483
 sermaye-teorik yaklaşım 122-5, 266,
 338-9, 353-4
 sınıf -fraksiyonları 266-68 -destek-
 leyici 179
 sınıf içgüdü, 310-12, 324, 401
 sınıf mücadelesi 15, 7, 42, 45, 49, 57
 60, 64, 68, 126, 191, 306, 338,
 339, 351, 413
 ekonomik 45, 92, 206, 265-66
 sınıf dengesi 128
 hukukta 82, 136
 devlette 49, 61, 160
 karşılıklı yıkılış 127 -
 ınf-dışı 42, 101
 politik 93-de birlik 24-*bkz.*
 içgüdü, sınıf
 sınıf teorik yaklaşım 266, 272, 336-8,
 345, 353
 sivil toplum 43, 47, 49, 77-9, 90,
 188, 222, 280, 282, 465-8, 469-
 70, 481
 sosyal-demokrasi, 176, 181, 182,
 226
 soybilim, 30, 297, 310
 soyutlama
 eksenleri ya da düzlemleri 29-30,
 161
 soyuttan somuta hareket 28, 87,
 101-102, 110, 389, 456, 460
 söylem 28, 115, 142, 285, 290, 434,
 438, 441, 470, 489
 analiz 11, 16, 348, 288-407, 449-
 50, 495
 yasal söylem 107-8, 111, 135
 strateji, 68, 203
 küresel, 114, 354-5
 stratejik ilişkisel yaklaşım, 13, 26-7,
 130-2, 142, 151, 197, 203, 260,
 266, 275, 276, 281, 342-43, 351-
 58, 493, 495
 stratejik kapasite, 27-8
 stratejik seçicilik, 16-17, 26-27, 101,
 102, 130, 132, 142, 163-4, 259-
 60, 245-6, 281, 342, 343, 349-
 50, 457-8, 493
 şark despotizmi, 44, 126, 128
 tarihsel blok, 23-4, 287-8, 400, 408,
 426, 464, 495
 tarihsel oluşum, 86, 475
 tarihsel özgüllük, 60-5, 75-6, 91
 tavizler, maddi 220, 245, 278, 282,
 303, 407
 tek ulus, 284-85
 tekeli devlet kapitalizmi, 49, 53,
 178, 204, 269
 teorileri, 53, 54, 55, 75, 76
 Tekelci kapitalizm, 54, 102-3
 temel, maddi 150, 151, 188
 temel, toplumsal 175, 176, 177, 180,
 185, 186, 187, 462-4
 temel, üstyapısal 74, 115-8
 temsiliyet, 91-2, 104, 154, 162, 165,
 198-208
 problem olarak, 140-1

- Thatcherizm, 27, 71
 ticari örgütler 189,
 toplum
 etkisi, 19-21, 141, 319-17, 400-1, 412-13
 iki anlam, 19-20
 toplumsal entegrasyon sistemi, 20
 toplumsal ortaklar, 177, 223, 224, 225
 toplumsal rehberlik, 468-441, 443-4, 490, 491
 toplumsallaştırma, 10, 19-23, 110, 111, 260, 412-13, 429, 431-32, 449-51
 kapitalist, 137, 145, 444
 tarzı, 431-2, 442-43, 444, 449, 450-1, 469-70 projeleri, 20-1
 tripartizm, 165, 166, 168
 türetme 31-4, 75, 334-6
 Ulus/devlet, 19, 57, 77-78, 335-6, 259-60, 385-6
 ulusaşırı devlet, 25-6, 385-6
 Ulusal/popüler, 25, 66, 77-8, 93-94, 221, 250, 279-80, 281, 283, 292
 bkz.: popüler
 demokratik mücadeleler
 uygunluk-mantıksal ya da biçimsel, 88, 400-zorunlu 77, 114
 zorunlu olmayan 62, 105, 113, 114, 124, 277, 324, 400
 uzlaşma dengesi 94, 96, 170, 177, 220, 278
 ücret biçim, 81-2, 106, 107
 ücretli emek, 56
 üretim koşulları
 genel dışsal 209, 217
 tikele karşı genel 208
 üretim tarzı, 29-30, 42, 50-51, 76, 115, 155, 160-1
 üretici güçler, 74, 157-8
 üretim ilişkileri, 116, 157-8
 momentler, 116
 üretimin nedenselliği, 354-55
 üstbelirleme, 101, 111, 144, 331
 vatandaşlık 66, 83, 166, 170, 232, 238
 Weimar Cumhuriyeti, 213, 214
 yalıtma etkisi, 90, 91, 92, 93, 94, 101
 yapı-çözüm, 389
 yapısal seçicilik, 101-2, 130, 131, 142, 163-4, 201, 219-20, 342, 343
 yapısalcılık, 123-4
 bkz.: Althussercilik
 yapışma, toplumsal 24, 49
 yapıştırıcı etkeni olarak hukuk 93
 yapıştırıcı etken olarak devlet 45, 49, 33, 77, 93, 302, 345
 yasal düzen, 78-9, 80-3, 87-91, 107-8
 yasallaştırma (meşruluk), 85-7, 100, 433-4, 457, 458, 459, 482-83
 yasallık, 80-1, 134-5, 138-9
 yasallık-yasadışılık, 107-8, 269-270, 133-34
 yatırım grevi, 200
 yeni toplumsal hareketler, 15, 102, 286, 287
 yeniden-üretim
 kapitalist, 21, 24-5, 86, 447
 ekonomik, 20, 78, 115, 116, 121
 ataerkil, 31
 düzenleme, 411
 yeterli açıklamalar, 28-9, 164
 zorunluluk ve uygunsuzluk, 124
 zor, 33, 74, 77, 85, 90, 111, 158, 270, 302, 458

İDEOLOJİ ve ÜTOPYA

Karl MANNHEIM

Almancadan Çeviren: Mehmet Okyayuz

Mannheim, bilgi sosyolojisine giriş olarak tasarladığı *İdeoloji ve Ütopya*'da sosyologların asıl görevini ikiye ayırır: Kısmî ideolojilerin eleştirel incelenmesi ve (bilgi sosyolojisinin özel misyonu olan) toplumun bütünlükçü ideolojinin araştırılması. Somut olarak ele aldığı şey, insanların belli tarihsel-toplumsal koşullarda sahip oldukları düşünce ve bilgi biçimleridir. *İnsanî düşüncenin özü*. “İdeoloji ve Ütopya“ bu cümleyle başlar: “Bu kitap, insanların gerçekte nasıl düşündükleri problemini ele alır.”

ŞİDDET ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Georges SOREL

Fransızcadan Çeviren: Anahid Hazaryan

İşte, elimizin altında oldukça kötü bir üne sahip olmakla birlikte gelecek kuşakları zehirleyecek şeytani fikirler içeren bir kitap bulunuyor. Art arda, belki de aynı zamanda, milliyetçi aşırı sağ ile devrimci aşırı sol, faşistler, teröristler her kesimden totaliterler “*Şiddet Üzerine Düşünceler*”e gönderme yaptılar.

“*Şiddet Üzerine Düşünceler*” özünde, bireyin haklarının Devlet’in çıkarlarına karşı savunulmasının bulunduğu belirtildiğinde çoğu insan şaşıracaktır. Sorel bu kitapta, otoritenin eylemlerini güç, başkaldırı eylemlerinin ise şiddet olarak tanımlanmasını öneren ünlü ayırımını ortaya koymaktadır.

MARX ve DOĞA: Al-Yeşil Bir Perspektif

Paul BURKETT

İngilizceden Çeviren: Ercüment Özkaya

“Nihayet biri çıkıp, Marx ve çevre üzerine, Marx’ın ilk felsefî eserlerinin ötesine geçen ve olgunluk dönemi ekonomi politik eleştirisinin ekolojik potansiyelini keşfeden bir kitap yazmış bulunuyor!

Paul Burkett’in *Marx ve Doğa*’sı bir ufuk turudur. Şu anki küresel yıkım sisteminden kaygı duyan herkesin ve özellikle de âdil ve sürdürülebilir bir çıkış yolu aramakta kararlı olanların ilgisine.”

epos

BİRİ TOTALİTARİZM Mİ DEDİ?

Bir Nosyonun (Kötüye) Kullanımına Beş Müdahale

Slavoj Zizek

İngilizceden Çeviren: Halil Nalçaoğlu

“Bu kitap, ‘totalitarizm’ nosyonunun bırakın etkili bir kuramsal kavram olmayı, aslında bir tür kıytırık mazeret olduğunun ifade edilme çabasıdır: ‘Totalitarizm’ nosyonu bizleri düşünmeye sevk etmez, tam tersine bizleri kendi tanımladığı tarihsel gerçeklikle ilgili yeni bir içgörü edinmeye zorlar ve hattâ düşünme zahmetinden kurtarır, ya da hattâ düşünmemizi aktif bir biçimde önler.

Bu kitap sabırsız okura ‘totalitarizmin’, daha en başından beri, hep ve hâlâ neden kıytırık olduğunu açıklamaktadır.”

GIDIKLANAN ÖZNE: *politik ontolojinin yok merkezi*

Slavoj ZIZEK

İngilizceden Çeviren: Şamil Can

Zizek’in temel eseri kabul edilen “Gıdıklanan Özne”nin onun felsefî ve politik iddialarının doruk noktası olduğu söylenebilir. “*Gıdıklanan Özne*”, Zizek’in Türkçeye çevrilmiş olan daha önceki eserlerinin geliştirilmiş, damıtılmış hali olması bakımından özel bir ilgiyi hak ediyor.

“Gıdıklanan Özne”de düşünürler arasındaki geçişlerle, etkiler ve sonuçlara dair bir yolculuk da yapan Zizek: Küresel kapitalizm ve onun ideolojik eklentisi liberal demokratik çokkültürcülüğün karşısına solcu ve anti-kapitalist bir tasarının çıkarılabilmesi yönünde yoğun bir çaba içine giriyor.

Aslında Zizek çağımızı sarsacak yeni Politik Özne’lerin izini sürüyor.

İNSAN, POST-İNSAN

Dominique LECOURT

Fransızcadan Çeviren: Hande Turan Abadan

Post-insanlık çağına adım attık mı? Biyoteknolojiler; klonlanmış koyundan sonra kopyalanmış bebekler, genleri değiştirilmiş bitkiler, hormonlu gıdalar, bilgisayar, robotlar... “İnsan doğası” nereye götürülüyor? Biyolojik bir felaketle mi karşı karşıyayız? Bütün bunları yapmakla, İlahi gücün yani Tanrının işine karışmış olmuyor muyuz?

DEVLETE KARŞI DEMOKRASİ

Marx ve Makyavel Momenti

Miguel ABENSOUR

Fransızcadan Çevirenler: Zeynep Gambetti, Nami Başer

“Nasıl olur da özgürlük yasaya karşı değil de, yasayla birlikte, onu doğuran özgürlük arzusuyla birlikte düşünülmez; nasıl olur da özgürlük iktidara karşı değil de, insanların ortak eylemlerinin sonucu olarak kurgulanan bir iktidarla birlikte teorileştirilmez? En önemlisi, nasıl olur da özgürlük, politika-ya karşı, ondan kurtulmak istemişçesine değil de, özgürlük arzusunun asıl nesnesi olarak algılanmaz?

Özgürlükçü ilhamla beslenen politika, dünya ve ölümlü insanların kaderine çözüm üretme çabası olarak değil, bunlara dair hiç sonlanmayacak bir sorgulama olarak yaşanmalıdır.”

NASIL YAPILAMADI:

İran’da Solun Yenilgisi

Maziar BEHROOZ

İngilizceden Çeviren: Ercüment Özkaya

İran solunun tarihi hakkındaki kitabımın çağdaş Türk okuruna ulaşmasından mutluluk duyuyorum.

Türk okurların İranlı komşularının yaşadıklarından kendi işlerine yarayacak bazı dersler çıkarabileceğini umuyorum. İran solunun tarihi, Türkiye solununki gibi bir çok inişler ve çıkışlar göstermiştir. İran solu, kendi sosyalist tınısıyla da olsa, moderniteyi İran’a getirmeye teşebbüs eden bir entelektüel geleneğin parçasıydı. Türkiye ve Ortadoğu’nun geri kalanıyla kıyaslandığında, bölgenin muhtemelen en geniş halk desteğine sahip olan ve benim kanıma göre en büyük sol hareketiydi. Bu yüzden, İran solunun deneyiminin öğrenilmesinin bölgenin diğer halkları açısından yararlı olacağını umut ediyorum.

Maziar Behrooz

epos

MARX'IN EKOLOJİSİ: *Materyalizm ve Doğa*

John Bellamy FOSTER

İngilizceden Çeviren: Ercüment Özkaya

John Bellamy Foster'a göre, Marx'ın düşüncesi derinden daha doğrusu sistematik biçimde ekolojiktir. Bu ekolojik perspektif, Marx'ın tarih bilimin-den kaynaklanmaktadır." Çünkü Marx'ın toplum ve doğa analizi bütün/gövde ya da metabolizma kavramlarıyla anlam kazanır. Fakat Marx'a göre, kapitalizmin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan doğa-insan bölünmesi, metabolizmada "onarılamaz bir yanılma" yaratmıştı.

Marx'ın ekoloji gibi hayati bir mesele hakkında da söyleyebilecek ciddi sözleri var...

BİRİCİK MODERNİTE

Şimdinin Ontolojisi Üzerine İnceleme

Fredric JAMESON

İngilizceden Çeviren: Sami Oğuz

Muhtemelen postmodernitenin en etkili ve inandırıcı teorisyeni olan Fredric Jameson, bu kitap aracılığıyla gerçekleştirdiği yeni müdahaleyle bu kavramlara dair yeni olmakla birlikte aydınlatıcı bir kazı ve araştırma faaliyetine girişmektedir.

Jameson, Modernizm problematiğinin "Biricik Modernite"deki yeni yorumunda, her iki kavramın da (sanatsal modernizm ve modernlik) bozulduğu ancak bununla birlikte teorileştirme iddiasında oldukları fenomenlerin doğasıyla ilgili ipuçları verdikleri sonucuna ulaşmaktadır.

Jameson'ın, muhtemelen bu geç dönemde dahi zihinlerden çıkarılamayan sanatsal modernizm ve modernite terimlerine ilişkin sağduyulu ve dikkatli incelemesinin, bugünkü politik ve sanatsal durum tartışmalarının ilerlemesinde yardımcı olacağını umuyoruz.

epos

MAKYAVEL'İN YALNIZLIĞI
ve Başka Metinler “Althusser'in Mirası”

Louis ALTHUSSER

Fransızcadan Çeviren: Turhan Ilgaz, Alâaddin Şenel, Seda Çarmık

Makyavel'in Yalnızlığı Althusser'in kuramını oluşturan önemli çalışmalarını ya da Althusser'in Mirasını bir araya getiriyor. Bu kitap Althusser'in Türkçe'de şimdiye kadar yayımlanmamış bazı temel çalışmalarını da okura sunuyor. Althusser'in doktora savunusu (Marx İçin ve Kapital'i Okumak adlı kitaplarını temel alan) *Amiens Savunusu* ile *Makyavel'in Yalnızlığı* yayımlanmamış olan temel çalışmalardan ikisi...

Marksizmin eyleyicilerinin/öğretmenlerinin sadece iyi bir öğrencisi olduğunu beyan eden ve fiilen mevcut olan kuram dünyasında âdeta Makyavel kadar yalnız olan Althusser, hedefinin/girişiminin Marx'ın anlaşılabilceği temelleri göstermek olduğunu söylüyor.

DEVLET, İKTİDAR, SOSYALİZM

Nicos POULANTZAS

Fransızcadan çeviren: Turhan Ilgaz

Devlet, İktidar, Sosyalizm; Poulantzas'ın zamansız ölümünden önce yayımlanmış olan son kitabıdır. '*Devlet, İktidar ve Sosyalizm*' Poulantzas'ın kuramsal ve siyasal paradigmasının en açık yanını, muhtemel ki siyasete bağlılık çabasını göstermesi nedeniyle önemlidir.

Bu kitap, Poulantzas'ın eski düşüncelerinden vazgeçtiği ya da artık “siyasal dönüşümün” tamamladığı bir eser olarak kabul edilse de aslında reel sosyalizmlerle, sol-teknokratçılığın, ve de ‘yeni filozoflarla’ yeni-sol’un iktidara ve modern devlete dair görüşlerinin eleştirisine ayrılmıştır.

epos

“1970’lerde devlet tartışmalarını ileriye doğru götürenler Marksistlerdi, devletin biçimini ve fonksiyonlarını sermayenin doğası ve/veya sınıf çatışması ile ilişkilendirdiler. Marksist tartışma 1980’li yıllar boyunca ziyadesiyle bitkinleştğinde, bayrağı devleti kendi koşulları içinde tahlil etmekle daha çok ilgilenen toplumbilimciler aldı. Ancak, devlete olan ilginin son 20 yıl içinde iki kez yeniden canlanması nedeniyle, bu tarihsel tekerrürünün alışılmış dramatik biçimine bürünmesine şaşırmamalıyız. Çünkü ilk tartışma trajedi ile bitti, ikincisi ise bir farsa dönüşüyor. Maalesef, Marksist sav izleyicisini yavaş yavaş kaybetmektedir, çünkü çoğu başlangıç noktaları ve hayatî algılamaları, muğlak formülasyonlar karmaşasında gözden kaybolmaktadır; Marksizmdeki ilgi kayması nedeniyle öne çıkan tezler ise bir miktar alkış almıştır, diğer yandan, ‘devlet’ ve onu bilgilendiren ‘toplum’ arasındaki yaygın ayrım, meseleye yüzeysel olduğu kadar yanlış yönlendiren bir cazibe de katmaktadır... Ne Marksizmin kendi içindeki krizi ne de Marksizmdeki ilgi kayması, Marksist devlet teorisinin artık bir önemi kalmadığını ima etmektedir.”

Bob Jessop

epos bilim-felsefe-politika

ISBN: 978-975-6790-51-9

